

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યન્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મત્તુ
(પ્રસન્ન દેવતા વદે ન્યા પામે સન્માન સુન્દરી)

શ્રીગે સ્ત્રીઓ માટે ખઠ ઘટું માસિક

પ્રકાસક { ઈ સ ૧૯૦૬ સપ્ટેમ્બર
બન્ધુસમાજ. { વિ સ ૧૯૧૮ સાદ્યક

વિષયસૂચન
દેખક

૧૮
૧

૨ા મૂળીક દુર્ગમલ વેઃ

૨
૩

૩ા મુગધુ બન્ધુસમાજ

૭

૪ા મુગધુ બન્ધુસમાજ.

૧૩

૫ા મુગિન, બન્ધુસમાજ

૧૫

૬ા મુગધુ બન્ધુસમાજ
સા પ્રિમા

૧૭
૧૮

૭ા મા મા ૧૮૨૧૧ની

૨૦

૮ા મુગધુ બન્ધુસમાજ

૨૨
૨૪

લવાજમની ધોંચ.

(ત્રીજા વર્ષ પેટેની.)

૪૨૬ નં. ૬૦૯ રા. શેઠ પ્રભુલાલ એમચંદ	વ. ૩	ધોરાજી	૧-૪-૦
૪૨૭ નં. ૬૧૦ રા. કંધારીયાકર. એમ બી	વ. ૩	કલકત્તા	૧-૪-૦
૪૨૮ નં. ૧૧૪ પ્રોફેસર આનંદરાકર બાપુભાઈ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૨૯ નં. ૪૦૧ રા. ગજેન્દ્રરાય કૃષ્ણરાય મેઠ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૩૦ નં. ૨૧૭ રા. ન સિંદરાવ ભોળાનાથ	વ. ૩	ગ્લાગોરી	૧-૪-૦
૪૩૧ નં. ૧૭૨ રા. દિરાલાલ રજુછોટલાલ મુનીમ	વ. ૩	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૪૩૨ નં. ૫૧૩ રા. શા. રાવચંદ કૃતેચંદ	વ. ૩	ભાવનગર	૧-૪-૦
૪૩૩ નં. ૩૧૬ ગ. રસિકલાલ કૃષ્ણચંદ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૩૪ નં. ૧૨૬ રા. હનનલાલ નરસિંહલાલ કાનોખા	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૩૫ નં. ૧૩૫ રા. લાલભાઈ મુનીલાલ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૩૬ નં. ૬૭૮ સૌ. પટેલ દિરાકુવર	વ. ૩	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૪૩૭ નં. ૬૭૯ રા. બીમરાવ કુવરજી દેસાઈ	વ. ૩	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૪૩૮ નં. ૨૦૧ જેન. વ. વલ્મેનીના મે. કેશવલાલ રાવચંદ	વ. ૩	માલુખા	૧-૪-૦
૪૩૯ નં. ૧૧૮ રા. મણિલાલ નથુભાઈ ડોમી	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૦ નં. ૨૦ રા. દરિયાસાહેબ ગાદાભાઈ હનપતિ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૧ નં. ૧૧૩ મૈ. ચંદગા	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૨ નં. ૨૧૧ રા. બાલાભાઈ કેશરીસીંધ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૩ નં. ૪૩૯ રા. મણીલાલ ગોરાધનદાસ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૪ નં. ૩૧૬ રા. પરમેશ્વર લલિતભાઈ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦

(ચોથા વર્ષ પેટેની)

૧ નં. ૧૧૧ રા. હનનલાલ પરમાનંદદાસ	વ. ૪	મુંબાઈ	૧-૪-
૨ નં. ૨૭૪ રા. સૌ. મનવંતરા	વ. ૪	મુંબાઈ	૧-૪-
૩ નં. ૪૧૦ હનનલાલ દીપચંદ	વ. ૪	દાહોદ	૧-૪-
૪ નં. ૪૯૭ ગ. બળવંતરાય એમ. દિશિન	વ. ૪	મુંબાઈ	૧-૪-
૫ નં. ૫૨૪ ગ. મણીલાલ શંકરજી નક્ષી	વ. ૪	મોંગરોળ	૧-૪-
૬ નં. ૬૭૬ ડાહવાળા પુરુષોત્તમ લીમતલાલ	વ. ૪	અમદાવાદ	૧-૪-
૭ નં. ૬૦૩ શેઠ જમનાદાસ દી. મંગલદાસ	વ. ૪	મુંબાઈ	૧-૪-
૮ નં. ૧૫૨ રા. એન. એન. પારેખ	વ. ૪	ચિંચણ	૧-૪-
૯ નં. ૫૫૩ મીસ કમગામાઈ	વ. ૪	ચિંચણ	૧-૪-
૧૦ નં. ૫૫૪ રા. વિઠ્ઠલદાસ શંકરલાલ ઓદ	વ. ૪	ચિંચણ	૧-૪-
૧૧ નં. ૬૭૭ રા. શેઠ લલિતભાઈ હરભોવનદાસ	વ. ૪	ચિંચણ	૧-૪-
૧૨ નં. ૬૭૯ રા. બીમરાવ કુવરજી દેસાઈ	વ. ૪	મુંબાઈ	૧-૪-
૧૩ નં. ૫૮ રા. મણિચંદ આનંદજી	વ. ૪	પોરબંદર	૧-૪-
૧૪ નં. ૨૩૭ રા. દિમ્ભતલાલ ચમ્પકલાલ	વ. ૪	ભાવનગર	૧-૪-
૧૫ નં. ૧૮૦ ગ. મેલીલાલ અમુલખનાથ	વ. ૪	અમદાવાદ	૧-૪-
૧૬ નં. ૬૮૧ સૌ. હમગામીદી દરિયાલ	વ. ૪	અમદાવાદ	૧-૪-

सुन्दरी सुव्याध.

वर्ष ४ शुं] छ. स. १८०६ सप्तम्यर—लाद्रपद वि. स. १८६२. [अंक १ ला.

ज्ञानसुगन्ध.

—

(रागप्रभातः)

जागोरे बाळकडा म्हारा ! हु आवी रमती,
हु आवी रमती आ केत्री आकाशे ममती ! जा०
पण तमने खोळती हु आ घसमसती आवी,
ने तम काजे लहेर मीठी आ हर्षमरी लावी ! जा०
प्रेमी कमळने खीळव्या केवा भेटीने भावे !
ए कोमळता ने ए प्रमे न तम काजे लावे,— जा०
लेहे ने उत्साहे मुनने जोड रहे घेला !
ए रगे रगावा, ब्हाला, जागोरे व्हेला !— जा०
फूले फूले चळकतां में मोतांडा वेर्या,
रमती ममती व्हेरे आवी लवडे खंखेर्या;— जा०
उच्चा पेला पर्वत केवा में रग्या व्हाले !

તે મુજ ઠરથી અમૃતધારા કાઢીને મ્હાલે.— જા૦
 ને કાંઈ મધુરા રાગો ગાતા લીન બન્યા મુજમા;
 એ રાગો સુણવાને, બ્હાલા; સઠો કાટપટમાં !— જા૦
 જાગો રે ઘાઠકઢા મુજ ! એ રાગ સહુ છોશો,
 આ મ્હારો શણગાર રૂપાળો પછો ક્યાંથી જોશો !— જા૦
 તો બ્હાલા ! સઠો રે કાટપટ, ટઠલે ઠર મ્હાર,
 મુજ સુદર રંગે રંગીને, આલ્લહી ઠાઈ— જા૦
 રૂંધરને નમિયે આપણ, છે તેનોજ જગન્ન્યાપો;
 જાગો રે બ્હાલા મુજ બ્હેલ ! રહાશે સ્વો ભારી ! જા૦

વિલાસિકા.

કાંચકુંજ.

બાલે ! હો ખીલજે.

ખીલજે, ખીલજે, બાલે ! હો ખીલજે;
 ધરજે શુચિ પ્રપુલ્લતા પ્રાણે, બાલે ! હો ખીલજે;
 ખીલજે, મીઠડિ ! ખીલજે : બાલે ! હો ખીલજે.
 ને ! ને ! ઉત્તર ન્યોમનો રાજ,
 ને ! વર્ષે ન્યોતિના પ્રકાશ,
 ત્હારે હૈયે સરે આ ઉલ્લાસ,
 હસતી રમતી ખીલજે,
 બાલે ! હો ખીલજે.
 ઉતરે નન્દનવનના અનિલ,
 હલે ! મીઠા મીઠા એના વેણ.
 સુખશું ખીલજે—ખીલજે,
 બાલે ! હો ખીલજે.

ચંકરનાં ચંદ્રચુખી સર્યો કૈલાસનીર,
 પલાળે પાદ ત્હારા બાગે જીવનચીર;
 એમાં સતીનાં સત્યાં એમાં સતીના નૃત્ય;
 ટુચે ધરી બાલે! ખીલજે;
 હસતી નરમતી ખીલજે,
 બાલે! હો ખીલજે.

મૂળજી દુર્લભજી વેદ.

અમારું ગત વર્ષ.

આર્ય સંસારના જર્જરિત યર્ષ પડેલા પુરાણા મન્દિરના પાયારૂપ મનાતી સ્ત્રીકસાનો પતિત સ્થિતિમાંથી પુનરુદ્ધાર કરવા તરફ ચતુર્કિંચિત્ પ્રયાસ કરનાર આભાર. આ “સુન્દરીસુઓષ” પોતાના નવીન-ચોથા-વર્ણના ઉદયકાળનાં દર્શન દે છે એ તેના વાચકોને સુવિશાસ જ છે. આ મંગલમય સમયે તે અદ્ય વૃક્ષના બાલજીવનને અનેક પ્રકારે પોષણ આપી તેમાં મનોહરતા, પ્રવૃક્ષતા તથા ફળદ્રુપતાના અમૃતમય રસો પૂરનાર, માહકો, લેખકો, મિત્રો તથા સહાયકોરૂપી તત્વોનો અત્યંત આભાર માનતાં અમને અમાપ આનંદ થાય છે. પોતાના જીવનહેતુની સરસ તાબા ગાંઠે જે કાંઈ સેવા આ પત્ર અભાર સુધીમાં બળતી ચક્રું છે, તેને માટે સર્વંધ-ન્યપાદ દેશોદયની ઉચ્ચ આપનાંથી પ્રેરણાં અભારે ચુર્જર અન્ધુજગિનીનાં સેહકથ હૃદયોને જ યોગ્ય છે, એમ સ્વીકારી ગત વર્ષનું કાંઈક પુનરાવલોકન કરવા રજા લઈએ છીએ.

ગયા વર્ષ દરમીઆન પ્રસિદ્ધ થયેલા વિષયોની નામાવલી અનુક્રમણિકારૂપે યોજવાની હોવાથી અત્રે માત્ર તેમનું દ્વિગૃહ્યન કરવું જ પુરતું ચર્ષ પડશે. કાવ્યકુંજના વિભાગમાં એકદર ૧૩ ટાળ્યો પ્રસિદ્ધ યથાં હતાં. તેમાં ગ. કવિનું “કૂહડાંક-વિષયાવલોકન, ટોરી” અને રા. લલિતતત્ત્વિનનું “સતી સીમન્તિનીને” એ બે રસ તથા હમ્ય હપનાથી પૂરું ટાળ્યો તરીકે, તથા રા. વસન્તવિનોદીનું “શુર્જરીસ્તવન” સ્ત્રીવર્ગને ગાવામાં ઉપયોગી ચર્ષ પડે તેવા દેશબક્તિના ટાળ્ય તરીકે,

આ વિષયાવલોકનમાં તેમજ અન્ય સ્થળે અન્ધુસમાજના સભાસદોના લેખોનું કથન કરવામાં આવ્યું નથી. *

ધણું સુન્દર તથા ઉત્સાહક છે; અમારાં વાચકોને આ છેલ્લું કાવ્ય સ્મરણમાં રાખી સંગીતના પ્રસંગોએ તેનો ઉપયોગ કરવા, તથા મિત્રમંડળ પાસે કરાવવા, અમારી ભલામણ છે. બે બાલગીતો—“તારાને આવાહન” અને “માતા અને બાલક.”—પણ બાળશિક્ષણને સહાયકારક થઈ પડે તેવાં છે. વાર્તાલક્ષીના વિભાગમાં વિવિધ વિષયો પરત્વે અને હેતુ પુરઃસર ધડાપલી ૧૧ ન્હાની વાર્તાઓ ચીતરાઈ હવી જે વાચકવર્ગને રસિક અને બોધદાયક થઈ પડવાનું અમને જણાવવામાં આવ્યું છે. વીજળી આદી કુદરતનાં તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવવાથી મનુષ્ય તેને પોતાના કામમાં લઈ તેની પાસે કેવાં ચમત્કારી કામો કરાવે છે એ “અજ્ઞાન અને વિજ્ઞાન” ની વાર્તાના લેખકે ધણી રમુજભરેલી રીતે દર્શાવ્યું છે. વિદ્યાલક્ષણો વિભાગ પણ વિવિધ પ્રકારના વિષયોથી રંગાયેલો હતો. તેમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના વિષયમાં ૧, વૈદ્યક સંબંધી ૫, પાકશાસ્ત્ર પાત્રે ૩ અને ગુપ્તચક્રાને અંગે ૩, લેખો આલેખામણા હતા, અને તે સર્વ સ્ત્રીવર્ગને આવશ્યક ગણાતું વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામાં પોતાની ઉપયોગીતા સિદ્ધ કરી ચૂક્યા હતા. વિવિધવિહાર, રમણીમણિમાળા, આનન્દાશ્રમ તથા પત્રપુષ્પાંજલિ—એ વિભાગોમાંના વિષયોએ પણ પોતાનું ઉપયોગી કાર્ય કર્યું હતું. વિવિધ ગ્રંથ-ઉદ્યાનમાંનાં સુન્દર અને ઉપયોગી વિચારપુષ્પોની “રસમય સુટણી” થી જ્ઞાન-સુગન્ધનો સુવાસ લગભગ પ્રત્યેક માસે પ્રસરી રહેતો હતો. વર્તમાનરંગ તથા સમયતરંગ, સામાયિક બનાવોના તથા સ્ત્રીસાહિત્યના દર્શન તથા વિવેચનથી અમારા વાચકોને વર્તમાન સમયના પ્રવાહમાં પાછળ ન પડવા દેતાં તેની સાથે જ રાખવાની સેવા બજાવે છે એ નિર્વિવાદ છે. ગત વર્ષે અમારા સ્વાગતમન્દિરમાં વાસ કરનાર અનેક પુસ્તકોમાંથી સ્થળના અતિ સંક્રાંચને લીધે માત્ર બાર જ પુસ્તકોનું, અનુક્રમના ધોરણે, અવલોકન કરી શકાયું છે. અન્ય પુસ્તકોને ન્યાય આપવાનું કાર્ય નવીન વર્ષ ઉપર સુલતવી રાખવું પડ્યું છે, અને તે બદલ તેમના કર્તાઓની હાગ યાચીએ છીએ.

અમને સર્વથી વિશેષ આનન્દ અમારી લેખક ભગિનીઓની સુન્દર કૃતિઓનું સ્મરણ કરતાં થાય છે આ પત્રના પ્રથમ વર્ષમાં ૫ સ્ત્રીઓ તરફથી ૫ સ્ત્રીલેખો તથા લેખો, અને બીજા વર્ષ દરમિયાન ૭ સત્તારીઓ તરફથી ૧૦ લેખો સ્ત્રીલેખકો. આવ્યા હતા; ગત ત્રીજા વર્ષમાં ૧૩ સ્ત્રીલેખકો તરફથી લખાઈ આવેલા ૨૦ લેખો આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા, જેની નાખાવલી વિશેષ રસિક થઈ પડશે.

બ્હેન નિયા—દેશ ઉત્થતિનો પાયો—બાલિકાશિક્ષણ (કેળવણી સંબંધી નિબંધ); ગૌરી (સાંસારિક વાર્તા); કેળવાયલી સ્ત્રીઓની તદ્દુરસ્તી (વૈદ્યક નિબંધ).

બ્હેન મુલોચના—ઉત્તરું ઝબહું શુંચવાની રીત; પુરૂષો માટે ટોપી શુંચવાની રીત. (શુંચણ.)

સૌ, મનોરમા—એક ભગિનીનો આશીર્વાદ (કવિતા); “સખી સદ્ગુણો અંતર ધરી આનન્દમય જીવન કરો” (કવિતા).

સૌ. ત્રિભુવનતનયા—શ્રીઓના સન્નાતન ધર્મ (સાંસારિક નિબંધ).

સૌ. સત્યમતી—પતિવ્રત (સાંસારિક નિબંધ); પ્રભુભક્તિ (કવિતા); રમણ અને કાન્તા (સાંસારિક વાર્તા).

એક વિદુષી સજારી—સુન્દર (સાંસારિક વાર્તા).

સૌ. નલિની—નવરાસના વખતને ઉપયોગ (નૈતિક નિબંધ).

સૌ. પ્રમિલા—દિવાળીના ખાવાનાની વિગત; પાક ઇલાદિ બનાવવાની વિગત; પાક-શાસ્ત્રની વિવિધ વાનીઓ.

શ્રીમતી કમળાગૌરી—જ્ઞાપાનની સુન્દરીઓ. (સામાન્ય વિષયક નિબંધ.)

સૌ. મુચ્છુદિ—બાળકને રમવાનો હિનો દડો (ગુંથણકળા).

એક સતારી (મહેલું)—રોવા કુટવાનો આલ. (સાંસારિક નિબંધ.)

મૌ. કે. જી. (K. G.)—શ્રીઓની તંદુરસ્તી. (વૈદક નિબંધ)

આ સર્વ લેખો જેટલા લખાણની સુન્દરતાથી તેટલા જ વિષયોની વિવિધતાથી આ-કર્ષક થઈ પડે એમ છે. વાર્તા; કવિતા; તેમજ સાંસારિક, વૈદક, નૈતિક તથા સામાન્ય જ્ઞાનવિષયક નિબંધો; શ્રીકૃષ્ણવર્ણીમાં આવશ્યક ગણાતા પાકશાસ્ત્ર તથા ગુંથણકળાના ચિહ્નપુષ્ટો—ઇલાદિથી અમારા શ્રીભક્તવર્ગે આ પત્રની ઉપયોગિતા અનેક દિશા પ્રત્યે વિસ્તારવામાં અમને જે અનુપમ સહાય આપી છે તેને માટે તે સર્વ સતારીઓને જે-તેથી ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જ છે. બધિબ્ધમાં પણ તેઓ વારંવાર પોતાની સ-વિશેષ કૃપાના અમૃતમય સિંચનથી આ ઉછરતા પત્રને ખીલવી સુન્દર જળવાન બનાવશે એવી સજાજ આશા છે.

આ પત્રમાં પ્રકટ થતા શ્રીલેખો વારત્તવિક રીતે સતારીઓની પોતાની કૃતિદર્શક કે મેઘ ગુર્જરસતારીઓ- એ વિષયે કાંઈક કાંઈક રચણે ચંદ્ર ઉત્પન્ન થયેલી અમારા સાંભળ-ની લેખનશક્તિ વામાં આવી છે. તેને માટે એટલો જ ખુલાસો કરવો જસ થશે કે તેઓમાંની જે સતારીઓથી અમે પરિચિત છીએ તેમના લેખની વારત્તવિકતા માટે અમને વિશ્વાસ છે; અન્યના સંબંધી બનતી તજવીજ કરતાં ચંદ્રાતું કારણ અમને મળ્યું નથી. અમારા પુરૂષ વાંચકો તથા વિવેચકોની આ ચંદ્ર તદ્દન અસ્થાને નથી. એક માસિક માટેના, ઘણી વિદ્વતા બધાં તો નહિ, તોયે કાંઈક હરેલ-લેખો લખી શકે એટલી ઉચ્ચ કેળવણી આપણી ગુર્જર ભગિનીઓના સામાન્ય રીતે ઘણા ભાગને મળી હોય એમ પ્રસિદ્ધ રીતે જણાયું નથી એ ખરૂં છે. તથાપિ કેટલાંક કુટુંબો તેનાથી તદ્દન બાંચ્છીન રજાં નથી એ વાત પણ સત્ય છે. અને અત્યાર સુધી તેમના સામાન્ય જ્ઞાનનો પણ લેખો રૂપે આવિર્ભાવ ન થવાતું એક મુખ્ય કારણ એ હતું કે વિશેષ કરીને ગૃહસંસાર સાથે જ સંબંધ ધરાવતા પોતાના વિચારોને ગુર્જર સા-હિત્યમંદિરમાં પ્રવેશાવવા માટે અત્યુક્ત દાર તેમને મળતું નહતું. આ માસિક પત્ર તેવું એક ઇષ્ટ દાર થઈ પડ્યું છે એવા અમારાં શ્રીલેખકોના પોતાના ઉદ્દેશોથી અમને જ-ણાવતાં સાનન્દ સંતોષ થાવ છે કે શ્રીકૃષ્ણવર્ણીના એક અંગને પ્રચાર કરવામાં આ પત્ર કાંઈક અદ્ય સેવા બજાવી શક્યું છે.

અમારા અન્ય માનનીય લેખકમંડળમાં પ્રે. ન્હાનાલાલ દસપતરામ કવિ. એમ. એ.,
 દા. એન. છ. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ., રા. રા. સાકરલાલ
 અન્ય લેખકમંડળ મોતીલાલ વહરાવળની બી. એ., રા. રા. લક્ષિતલક્ષ્મિલ, રા. વસન્ત-
 વિનોદી, રા. રા. અનિલ, રા. રા. સુધ, દા. હરિપ્રસાદ બ્રજરાય, રા.
 રા. અમૃતલાલ ઓધવજી, રા. રા. વિઠ્ઠલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા, રા. રા. વિબુધ (ભાતુ
 સમાજ), રા. ચતુર્ભુજ નારાયણ, રા. મુલજી દુર્લભજી વેદ, રા. વિનોદ, રા. અંબક,
 રા. મંગલ,—પ્રત્યાદિ સ્ત્રી-ઉન્નતિપ્રિય સ્નેહીઓ અને સહાયકોનાં ઉચ્ચ અને વિવિધ રસ
 બર્વા લખાણોથી “મુન્દરીસુબોધ” ના ગત વર્ષના અંકો વખતોવખત વિભૂષિત થતા રહ્યા
 હતા જેને માટે સહાય ઉપકાર દર્શાવતાં પુનઃ તેવી જ રીતે ઉપકૃત થવાની આશા રાખીએ છીએ.

ગયા વર્ષે દરમીયાન જે ઠાંઈ નવીન ફેરફાર આ પત્રમાં થયા છે તેમાં પ્રથમ
 સ્થાને તેનો જન્યુઆરીનો અંક છે. વાચકોના સ્મરણમાં હશે
 ગતવર્ષની નવીન- કે તે અંક સર્વાંશે સ્ત્રીલેખોથી જ પ્રકટ થયો હતો. એક મા-
 તાઓ. સિક પત્રના આખા અંક માટે જોઈતા વિધવિધ વિષયો પરત્વેના
 સર્વ લેખો એકી જ વખતે અનેક સન્નારીઓ તરફથી લખાઈ આવે,
 એ ગુર્જર પ્રદેશમાં સ્ત્રીસાનોદયનું શુભ ચિન્હ જ છે, અને એ શુભ ચિન્હ જોઈ અમારા
 સર્વ વાચકો આનન્દ પામ્યા છે એ અમને પણ સંતોષનું કારણ છે. બીજો વધારો પ્રત્યેક
 માસે સામયિક સ્ત્રીસાહિત્યનું દિગ્દર્શન કરાવવા સર્વંધી છે. “વાચકબાગિનીઓના જ્ઞાનાર્થે
 “મુન્દરીસુબોધ” ના ઝરણું પાન કરાવ્યા ઉપરાંત અન્ય ઝરણોમાંના પણ મિષ્ટ અને
 પુષ્ટિકારક જળના મનોહર ખાલા પ્રસંગોપાત્ આપવા એ એવરકર થઈ પડશે એવી મહે-
 મ્મણી આ નવીન પદ્ધતિ ગત વર્ષથી અમે આરંભી છે. અને તેણે ઘણાંકોની પ્રીતિ સં-
 પાદન કરી પણ છે. ત્રીજો સુધારો “જ્ઞાનસુગન્ધ” ના વિભાગમાંના સર્વ લેખો બાળલેખ
 લીપિમાં પ્રકટ કરવા વિષેનો છે, જેમાં અન્ય બાપા જાણનારા વાચકો પણ ઠાંંક રસ
 લઈ શકે એવો હેતુ છે.

અન્તે શ્રીથી અમારા સન્માનિત લેખક જન્યુ તથા બાગિની વર્ગનો, પોતાના મનો-
 હર લખાણોથી આ પત્રને સૌક્યપ્રિય બનાવવા માટે; અમારા અનેક સન્નિત્રો તથા સહા-
 યકોનો, અમને વખતોવખત પત્રોદ્ધારણે ઉત્તેજીત કરી કેટલીક કીમતી સૂચનાઓ કરવા
 માટે; અને અમારા સર્વ ગુણુર સ્ત્રીસન્માનક અને સ્વદેશપ્રેમી શાહક સન્નનોનો, પ્રત્યેક
 વર્ષે નિયમસર અને અવિસર્ગે લખાજમ રૂપે ઉત્તેજન આપી પત્રના પ્રવાહને શુષ્ક ન
 થવા દેતા તેની સમૃદ્ધિમાં નિરંતર વિશેષ શ્રદ્ધિ કરવા માટે,—અત્યન્ત આભાર માની આ
 વર્ષાવલોકન સમાપ્ત કરીએ છીએ, તથા નવિન વર્ષમાં પરમાત્મા અમારા સેવાકાર્યમાં વિ-
 શ્વેષ સખ્યતા પૂરે એવી નમ્ર પ્રાર્થના કરી વિરમીએ છીએ.

વાર્તાલહરી.

નટખટ નાનું.

વઢવાણ રોશનની રહામે એક ન્હાનાં પશુ શોભિતા બંગલામાં એક પારસી કુટુંબ રહેતું હતું. ઘરમાં પુરૂષવર્ગમાં તોફાર શિવાય કોઈ નહોતું.

આયમાય આથેડ વયનાં અને જુના મતનાં પારસી બાલું હતાં, અને તેમની પાસે આશરે વીસેક વર્ષની ખુબસુરત અને ઉદાર મનની કેળવણી પીરોજ નામની બાણેજ-પોતાની નર્સની છોકરી-હતી. આપણી વાર્તાની શરૂઆત થાય છે તે વેળા આયમાય પોતાના આથેના બાઈ અરેશનની છોકરી નાનની વાટચ જોતાં હતાં. પોતાના બાઈની છોકરીને પોતાને ઘેર રાખવાનો હક છે અને તેથી પીરોજ દીલગીર થાય તો તેની બૂચ છે એમ આયમાય માનતાં હતાં. પીરોજ અને આયમાય વચ્ચે વાત ચાલતી હતી ત્યાં રોશન ઉપરથી મજુર પાસે પેટી ઉપડાવી એક ઐગણીય વર્ષની સાદા પોશાકની પશુ સોઈયંપાન બાલા ઘર તરફ આવતી જણાઈ. “આજ નાન હશે” એમ પીરોજના શબ્દ સાંભળી આયમાય નિચે ગયાં ને વ્હાલથી નાનને બેટ્યાં. “દોષછ ? મ્હારા આવવાથી ત્હમને કોઈ હરકત નહિ પડે એમ માનું છું.” નાનનું આ બોલતું સાંભળી આયમાય બોલ્યાં-“ એવું શું બોલે છે ? ચાલ ઘરમાં, પીરોજ વાટચ જુવે છે. પીરોજ મારી બ્હેનની છોકરી છે અને ન્હાનપણથી મ્હારી પાસે જ રહી છે.” બન્ને જણા ઘરમાં ગયાં અને પીરોજને મળ્યાં નાનને પોતાની હકીકત નિચે પ્રમાણે કહી:-મ્હારા પિતાના ગુન્યા પછી હું ભરૂચમાં એક ઐગણીયાને ત્યાં રહેતી હતી; તેના છોકરાએ લમતું માથું કપ્યું અને મ્હે ના પાડી તેથી તે મને પન્નવણા સાથે. મ્હારા પિતાને તો ત્હમે માત્ર નામે જાણ્યો છે. જો કે તે મ્હારો પિતા હતો તો પશુ મ્હારે કહેતું જોઈએ કે જો શિથિલ વૃત્તિનો હોવાથી તેની આખર નહોતી. મ્હારી માતું તો મ્હે મ્હે પશુ જોયું નથી એમ કહુંતો ચાલે. અમે એવાં કુઃખદ સ્થિતિમાં રહ્યાં છીએ કે તે સંભારતાં કંપારી છૂટે છે. મ્હને કુટુંબને યોગ્ય કેલ-વણી અપાઈ નથી અને સ્થિતિ સારી ન હોવાથી મ્હારામાં વિવેક વિગેરે નહિ આવ્યા હોય તો દરજુબર કરશી.” નાનની બોલવાની છટપટી અને આંખમાં ઝળઝળાયાં સાવી એવી નરમાશથી બોલી તેથી આયમાયનું હૃદય પીગળ્યું અને નાન ઉપર વિશેષ વ્હાલ આવ્યું. પીરોજ જો ચાન્ત વિતે આ સર્વ સાંભળતી હતી તેને કોણ જાણે કેમ નાન તરફ સહૃદયિ યવાતે બદલે તિરસ્કાર વૃત્તિ યદ્ય હતી. નાનનું બોલતું અને એની રીતભાત ટોંગી લાગતી હતી; પરન્તુ તે પોતાની વૃત્તિ દાખી, વિના કારણ એક નિરાધાર સ્ત્રી પ્રત્યે હસકી વૃત્તિ રાખવી યોગ્ય નહિ મની એક બ્હેનના જોવી ગણવા લાગી. કેટલાક દિવસ પછી નાનને ખચર તપડી કે અમદાવાદના એક ધનાઢય કુટુંબના, વિદ્વાન અને સર્વ રીતે મહુણી પેશનનજ નામના પારસી યુવાન સાથે પીરોજ અદરાવવાની હતી અને મામી બાણેજ ત્યાં યોડા રોજમાં જવાનાં હતાં. નાનને પશુ સાથે લેવાનું નહિ થયું હતું; પે-

સ્તનજની કીર્તી અને પેસ્તનજનો પૈસો જગજહેર હતો. આવા સુવાનને પીરોજ પરધ્વી બાગ્યશાળી થશે એ વિચારવાથી નાજનું હૃદય ઈર્ષ્યાથી બળી ખાખ થઈ જતું હતું, પણ બહારથી ડોળ રાખી પીરોજને ખુશ રાખતી. આવા વિચાર સતત થતા હતા તેથી “પીરોજ સુખી થશે ને હું દુખી થઈશ” એ સબ્દો એક વખત આયમાયને કહેવાઈ ગયા. આયમાયે નાજને પડખામાં લઈ કહ્યું, “હું ત્હારી છું, પીરોજના જેવું ત્હને પણ મળશે. ફિકર ન રાખીશ. ત્હારી પાસે ધણું કિમતી ધરૈણું છે ને તે બધાં તો ત્હને આપી શકું નહિ, કારણ તે પીરોજની માનાં છે તો પણ હું ત્હને દુઃખી નહિ થવા દઉં તે ખાતરી રાખજે.” એમ આશ્વાસન આપી એક હિરાગડિત વીંટી ઝોરડામાંથી લઈ આવી નાજના હાથમાં મૂકી. “આ વીંટીની હું માલિક નથી, પીરોજ છે, તેમજ એ વીંટી ત્હને શોભે નહિ” એમ બોલતાં ધડીમાં આયમાય તરફ જોતી, ધડીમાં વીંટીને ધારી ધારી નિહાળતી અને ધડીમાં પીરોજની ઝોરડી તરફ નજર નોંખતી જોતી રહી. એવામાં કોણ જાણે શાએ વિચારથી વીંટી લઈ જે ઝોરડામાંથી વીંટી આણુવામાં આવી હતી તે ઝોરડા તરફ નાજ દોડી અને કાંઈ શોધતી હોય એમ હાંફાં મારવા લાગી. આયમાય આશ્ચર્ય પામી પાછળ દોડ્યાં અને આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. નાજ ગભરાતા હૃદયે બોલી “ત્હને પીરોજનો પગરવ સંભળાયો અને લાગ્યું કે પીરોજ ત્હારા હાથમાં વીંટી જોઈ મ્હોડશે તેથી અહીં સંતાડી દેવા આવી, પણ ક્યાં મૂકવી તે સૂઝ્યું નહિ.” “ત્હારી મિલકતની હું માલિક છું. ત્હેમાં પિરોજને શું? વળી પીરોજ એવી ઉમદા સ્વભાવની છે કે ત્હેના મનમાં ઈર્ષ્યા આવે જ નહિ. એમ જતાં ત્હારે વીંટી મૂકવી હોય તો આ બીતની અંદર સંચ છે ત્હેની અંદર મૂક. એ સંચની અંદર જ હું દરદાગીના મુકું છું.”

એક દિવસ રાત્રીના બાર વાગ્યા પછી આખા વડવાણ કાંપમાં શાન્તિ પ્રસરી રહી, છેલ્લી ગાડી થોડીવાર પહેલાં ગઇ હતી એટલે કાંઈ પણ તરેહનો અવાજ આવતો નહોતો, છેટે કાંઈ વખત કુનાંના બસવાનો અવાજ દૂરથી આવતો હતો. આ વખતે પીરોજ પોતાની ઝોરડીમાં દીવો ઝોલવી પથારીમાં પડી પડી આલોટતી હતી. ધડીકમાં પેસ્તનજની સાથે લમ થયા પછીના સુખનો વિચાર કરતી, ધડીકમાં નાજ સારી નિવડશે કે કેમ ત્હેનો વિચાર કરતી હતી. ઊંધ આવતી નહોતી; એવામાં ઝોરડાની બહાર પડણીમાં કાંઈ બેચાર આદમી ચાલતા હોય, ધીરે ધીરે વાત કરતા હોય એમ લાગ્યું. પીરોજ એકદમ જોતી થઈ. આયમાયને જુમ પાડવાથી ચોરો નાશી જશે અને જુમ પાડે તો પણ સાંભળશે નહિ, કારણ ત્હેમનો ઝોરડો દૂર છે, આ વિચારથી પાસેના ઝોરડામાંથી નાજને ઉઠાડવી ફીક માની અંધારામાં ત્હેના ઝોરડા તરફ ગઈ. નાજ ઉઘડતી હશે એમ માની જેવી બારણા ઠોકવા જાય છે ત્હેવામાં નાજ જ ત્હેની સ્થાને ઉભી. “નાજ, ધરમાં ચોર ભરાયા છે અને આપણે સાવધ રહેવું જોઈએ.” “પીરોજ! તું હંધે છે! અથવા તો સ્વપ્નામાં છે! અહિ ચોર ક્યાંથી? ત્હને બ્હીક લાગતી હોય તો આવ મારા ઝોરડામાં સ્થળ.” નાજ—ત્હારે ત્હારી વાત ઉપર ધ્યાન ન આપવું હોય તો ભલે. કાંઈ જરૂર નથી. હું જાતે જઈ માથોને જગાડીશ. જુમ પાડુ તો ચોરો ત્હારી જાય અગર કાંઈનું ખુન કરે.” આટલું બોલી પીરોજ પાછી વળી અને બહાર જઈ થોડીવાર જોતાં રહી ખાતરી કરી કે જે અવાજ આવતા હતા તે હજી આવે છે કે કેમ. ધરમાં સર્વત્ર અંધકાર હતો.

છતાં પીરોળ બોમીયણ હોવાથી બધે ભમી ચઢી. પરંતુ બે હગલાં ચાલી દશે એટલામાં જે ઓરડામાં આપમાયનો સંચ હતો તે ઓરડા આગળ બે માણસને ઝીણા દિવાથી ઓરડાનું તાણુ ભાગતાં જોવા ને સ્તબ્ધ જ થઈ ગઈ. સદ્ભાગ્યે આ બન્ને જણા પોતાના કાર્યમાં મગ્ન હતા એટલે પીરોળને જોઈ સંકથા નહિ. પીરોળ તરત જ નાનું બાત્રી કરી આપવા દોડી. નાનું જોતાં જ બોલી-“નાનું તુ ન માનતી હોય તો ચાલ તહને દેખાડું. ચાલ મહમદને ઉઘાડીયે.” “પીરોળ એવી ગાંડાઈ કરતી ના મહમદને ઉઘાડતાં ધાંધલ થશે અને ચોરા આપણને મારી નાખશે. મૂવા પૈસા-ઠાણ રહવારે પોલીસને ખબર કરશું એટલે ચોર ને પૈસા બે મળશે, નાહક જીવને જોખમમાં ન નાખવે.”

પીરોળએ નાનુંની વાત ઉપર લક્ષ ન આપ્યું; તે મહમદને ઉઘાડવા દોડી, ત્હેની પાછળ “હું કાંઈ નાહિમત નથી” એમ કહી નાનું દોડી અને પીરોળની ઓરડી પાસે તેને પકડી. ઓરડીનાં બારણાં ઉઘાડી પીરોળને અંદર દડોલી બહારથી સાંકળ દઈ દીધી. પીરોળએ ધણીએ બૂમો પાડી પણ કોઈએ સાંભળી નહિ. બહારી ઉઘાડી તે તર-ફથી જવા વિચાર કર્યો પણ બહારી એટલી ઉંચી હતી કે તે તરફથી ઉતરવું જોખમ ભરેલું લાગ્યું. નાનું વિશે, આપમાયનું શું થયું હશે એ વિશે, હજારો તર્ક પિતર્ક કરતી રહવારતા આઠ વાગ્યા સુધી ગરીબ પીરોળ ઓરડીમાં જોધાઈ રહી. રહવારે નાનું, આપમાય ને પીરોળ બેગાં થયાં. “રાત્રે મહમદને ઉઘાડવા તજવીજ કરી હત તો આપણે બધાં દતાં નહતાં આત અને તુ ગાંડી બની ગઈ હતી એટલે મહે તહને ઓરડીમાં પૂરી” એમ નાનુંએ કહ્યું. “પીરોળ ! લુગડાઓ બધા દાગીના લઈ ગયા અને આપણને જોદાસ બનાવી દીધાં” આપમાય ગમગીન મહેરે બોલ્યાં. “ફાઈ-બહારી વીંટી પણ ચોરા લઈ ગયા ! અકરમીના પડીવા કાણા. માંડમાં એક વીંટી મને મળી સારે તે પણ રહી નહિ.” “પીરોળ ! એ દાગીના તારા હતા, આટલાં વર્ષ સાચવ્યાં ને લઈ ટાંકેલો ગયા તેથી મહેને બહુ લાગે છે”. “મામીજી તમે ગમરાવ નહિ, લુગડાં ધરેણાથી માણસ સુખી થઈ નથી, સ્નેહ હશે તો તમે મહેને એવે ઠેકાણે આપી છે કે લુગડાં ધરેણાનો મહેને મોહ નથી. જો મહારો ધર્મ બળવી રહીશ તો હું સુખી જ થઈશ. માટે ફીકર ન કરશો. આપણને બચાવવા માટે ધરનો ઉપકાર માને.” પોલીસને ખબર કરવામાં આવી-તાર મૂકાયા-દિવસ પછી દિવસ જવા માંડવા પણ ચોર કે પૈસાનો પતો ન લાગ્યો. માત્ર આઠ દિવસ પછી નાનું બહારથી ધસમસી આવીને પોતાની વીંટી બાગમાંથી જઈ એમ ટહી તે વીંટી પીરોળને આપવા આગ્રહ કરવા લાગી. પીરોળએ ઉદાર દીલથી “એ વીંટી મારે ન જોઈએ, આપમાયે તહને આપી છે અને મારે ધણું છે” એમ કહી નાનુંને આપી.

*

*

*

*

ચોરીની વાત વિચારે પડી અને એક દિવસ સાંજની મેલમાં બન્ને છોકરીઓ તથા આપમાય પેત્રનજીને લાં જવા નિકળ્યાં. અમદાવાદના રોડન ઉપર પેત્રનજીને જોતાં જ નાનું અને પીરોળને જૂદી જૂદી જિતિઓ થઈ. એક પોતાના બવિધના પતિને સ્નેહ અને રિમતદાસ્પથી જોવા લાગી, તો બીજી આને પરણી પીરોળ સુખી થશે એ વિચા-

રથી બળવા લાગી. ગાડીમાં બેસી બદમાં આવેલા એક મન્ય બંગલા તરફ ગયાં. “પી-
રોળ, હાલમાં તું યાદી ગઈ હઈશ માટે જરા સ્વ, પછી નિચે આવજો મ્હારે ત્હને વાત
કહેવી છે અને કાંઈ દેખાડવું છે.” આ શબ્દ નાજને કાને પડ્યા. કાંઈક ચરમથી કાંઈ
સ્નેહની લાગણીથી પીરોળ બોલી શકી નહોતી. નિચે મેજ ઉપર આહના ખાસા ગોઠ-
વાયા અને પીરોળ હજી ઉપર જ હતી. પીરોળ કેમ નથી આવી, એમ જ્યારે પેસ્તન-
જીએ પૂછ્યું ત્યારે નાજ બોલી “પીરોળ હેઠળ આવવા ના પાડે છે. ગમતું નથી એમ
કહે છે. મ્હને પણ ગમતું નથી પણ ત્હમને ના કહી શકું નહિ એટલે હું
આવી.” નાજની બોલવાની ઢબ એવી હતી કે પેસ્તનજીને એમ લાગ્યું કે પીરોળ
બદલાઈ ગઈ છે. “શું જોને આટલા સ્નેહથી આહ હું તે અન્યને સહાતી હશે? ના-ના
એમ જને જ નાહ.” પરંતુ આ મ્હાની શંકા ઉત્પન્ન થવાતું કારણ નાજનો ઉત્તર હતો.
પીરોળનું માથું ફરખતું હતું અને તેથીજ તે જઈ શકી નહિ; પેસ્તનજીએ ત્હને નીચે
બોલાવી હતી તે બચ્ચતી હતી અને તળીયતને લીધે ગમતું નથી માટે હમણાં નહિ
અવાય એવું તું પેસ્તનજીને મારી તરફથી કહેજે, એમ નાજને સૂચવ્યું હતું. નાજએ
શું કહ્યું તે આપણે જણાવે છીએ. પેસ્તનજી વારંવાર નાજને પીરોળના ન આવવાનાં
કારણ પૂછવા લાગ્યો અને ત્હનો ઉત્તર “એને નીચે આવવું ગમતું નથી” આપ્યો. પેસ્ત-
નજીના ચિત્તમાં હજારો તર્કવિતર્ક થયા અને તે જોઈ નાજનું હૃદય આનંદથી ઉભરાવા
લાગ્યું. પેસ્તનજી પીરોળના વિનયનાં, સદ્ગુણનાં વખાણ કરતો હતો અને નાજને વાંટી
બાબત દર્શાવેલી ઉદારતા તથા પોતાને મુખી કરવા માટે પીરોળના પ્રયત્નો વિશે કલા વિના
આશ્ચર્ય નહિ. આ વાત દરમિયાન નાજ અને પેસ્તનજી એકલા જ હતાં. આમતેમ કરતાં
નાજની નજર કબાટની અંદર એક સુંદર સોનાની બંગડી તરફ પડી. તે બોલી ઉઠી-“પે-
સ્તનજી આ બંગડી મારી માની છે અને તે મ્હને વારસામાં મળી હતી, પણ થોડા રોજ
ઉપર ચોરા લઈ ગયા હતા. તે બંગડી જેતાં મ્હને મારી માસાંભરી આવે છે” “નાજ, એ
બંગડી હાલમાં મ્હારી છે અને મ્હે પરમ દિવસ એક ફેરીયા પાસેથી લીધી છે, તે પી-
રોળને લક્ષ્મી જેટલી આપવાની છે. પણ જ્યારે તું એની માલેક નિકળી છે ત્યારે તો
ત્હને પાછી સોંપવી જોઈએ. પીરોળને માટે યજ્ઞ પડશે. એ તું લે અને પીરોળને માટે
રાખવામાં આવી હતી તે આવી રીતે આવી એ વિગેરે કહી પીરોળનું દીલ નાહક દુખા-
વાની જરૂર નથી.” નાજએ આનાકાની સાથે બંગડી લીધી. પેસ્તનજીએ એક ચીરોનો
માલ રાખવો એ શુભો છે અને ખસ માલેકને તે માલ સોંપવો બ્યાજથી ધારી, પોતાની
પીરોળની ખૂંદનપણીને જોઈ આપીએ તેટલું એણે માની, નાજને બંગડી આપી. નાજ
તો આ પેસ્તનજી સાથેની મિત્રતાની જેટ સમજ અને તે ઉપરથી અનેક જીટગો બાંધ્યાં.
નાજ ઉપર ગઈ. પેસ્તનજીનાં વખાણ પીરોળના આગળ કર્યાં એટલું જ નહિ પણ
પેસ્તનજીની આપેલી બંગડી પણ દેખાડી. નાજના હાવભાવ અને સુંદર કીમતી બંગડી
જેતાં પીરોળ ચમકીતે ત્હના મનમાં ખાત્રી થઈ કે નાજ ખટખટ કરી પીરોળને કાવવા
નહિ દે અને કાણુવાર સ્ત્રીસ્વભાવ પ્રમાણે ધર્મ્યએ ત્હના હૃદયમાં વાસ કર્યો. “નાજ,
પેસ્તનજીએ સદ્ગુહરચની માફક જેટ આપવા માંડી પણ ત્હારે લેવી નહોતી.” “પી-
રોળ! મ્હને કાંઈ એકજ વખત આવી જેટ મળી નથી. પેસ્તનજીએ મ્હને બહુ દુરાગ્રહ
કર્યો, સોગમ આધા ત્યારે લેવી પડી. વળી આ વાત ત્હને જણાવવા ના પાડી હતી.”

‘મહેને જણાવવા નાપાડી’ આ વિચારે પીરોજનું મગજ ભ્રમ્યું. તે નાચીપાસ થઈ ગઈ. નાનુંને દુસ્મન દેખાવા લાગી. ભવિષ્ય નજર આગળ ખડું થયું અને આખી રાત્રી નિરાસા-અશુભ-માં ગાળી.

બીજે દિવસે પેસ્તનજી પીરોજની વાટ જોતો રહ્યો પણ પીરોજ હેઠળ ઉતરી નહિ. ઘણા દુરાગ્રહથી નીચે આવી અને ઝોરડામાં ફરતાં પેસ્તનજીએ જંગડી કરતાં ચાર-ગણી સુંદર ને કીમતી બેટા આપવા માંડી પણ પીરોજ હાથ લાંબો કરી શકી નહિ. પેસ્તનજીના મનમાં એમ હતું કે પીરોજ એને પરણવા માગતી નથી અને તેથી ખિન્ન થયો. પીરોજની ખિન્નતાનું કારણ નાનુંને આપેલી ભેટ હતી. આ બન્ને ખુલા દિલથી પોતાની આ સંકાજો દૂર કરવાને બદલે વિખટાં પડ્યાં અને અમદાવાદથી ઉપડી જવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. “મહે જોને માટે આટલું કશું-જોને માટે મ્હારો જીવ અર્પવાને તૈયાર છું તે પીરોજ મહેને મળતી જ નથી અને અહીંથી જવા માગે છે. આજ જોને મળીશ જ અને ખુલા દિલથી એના વિચાર જાણી લઉં” “પેસ્તનજી મ્હારી દરકાર ગમ્યા શિવાય નાનુંની સાથે મહોમત ગમે, મહેને આપેલા વચનનો અનાદર કરે, નાનુંને ભેટમાં બંધી આપે અને તે પણ મ્હારાથી છાનાં, હું ત્હેને માટે આટલે આવી અને ત્હેને મહે મ્હારા મનથી પતિ માન્યો ખેર, આજથી પરણવાની વાતજ મુકી. પેસ્તનજી શીવાય બીજાને પરણું નથી ને એને પરણવાથી તે મહેને મ્હાનાર નથી તો મ્હાં હૃદયકુસુમ આમજ સુઝાવા યો.” “આ પ્રમાણે પીરોજ અને પેસ્તનજી વિચાર કરતાં હતાં. પીરોજનો વિચાર ‘પણ બળતા ચિત્તથી પેસ્તનજીને મળવાનો હતો અને તે વાત ત્હેણે નાનુંને જણાવી હતી. નાનું ઉપર મધ; પીરોજ પણ મમાં પડી હતી અને ધીરે સદે રોતી હતી. નાનું પાસે જઈ પીરોજને દુ.ખી જોઈ પોતે પણ મગગીન હોય એમ દર્શાવી શાન્ત કરવા લાગી. પોતાના મનમાંથી ખુશબોદાર રૂબાલ દાડયો અને તે વતે પીરોજનું મ્હો લોઈ નાંખ્યું; થોડી વારમાં નાનુંને ઊંધ આવવા માંડી ને તેને તે સ્થિતિમાં મુકી નાનું નીચે ઉતરી. પેસ્તનજી દર પળે પીરોજની વાટ જોતો હતો. ‘કેમ નાનું! પીરોજ ક્યાં!’ “પીરોજ માથું દુઃખે છે એટલે મ્હાગથી નહિ અવાય એમ કહે છે.” આ ચબ્દથી પેસ્તનજીના હોંસ ઉડી ગયા ને પોતાની ઝોરડીમાં જઈ આરામ ખુરશી પર વિચાર કરતો પડ્યો. એક દલાકે પછી નાનું પેસ્તનજીના ઝોરડામાં જઈ “પીરોજને નવું સ્ત્રીબોધ જોઈએ છીએ” એમ કહી શોષ કરવા માંડી. પીરોજ મંગાવે છે, એ ચબ્દે પેસ્તનજી જાગૃત થયો ને ધ્રુસ્તક બોળવા લાગ્યો. મેજપર પડેલો ખુશબોદાર રૂબાલ હાથમાં લીધો-ચૂંધો અને યાકીને અર્ધે નિદ્રિત સ્થિતિમાં ખુરશીપર પડ્યો. નાનું ઝોરડીમાં છે કે કેમ ત્હેનું ત્હેને બાન રહ્યું નહિ.

* * * *

બીજે દિવસે સહવારમાં નાનું પેસ્તનજીના ઝોરડામાં આવી પ્રેમભાવથી બોલવા લાગી અને કહ્યું કે “હવે આપણે આપણું ખાનગી મ્હાર પાડું જોઈએ” “ખાનગી” ચબ્દથી પેસ્તનજી ચમક્યો અને સમજ્યો નહોય એમ નાનુંને ખુલાસો કરવા કહ્યું. “પેસુ-આમ ચું ચાળા કરે છે. રાત્રે ત્હારી સાથે લગ્ન કરવા મહેને આટલી આજીજી કરતો

હતો, પીરોજ તરફ ધિકારની લાગણી દર્શાવતો હતો અને અત્યારે આ શું.” નાજ અને પેસ્તનજ વચ્ચે આ રગઝક ચાલતી હતી અને પેસ્તનજ પોતે આખું વચન આપ્યું હોય એમ માનતો ન હોવાથી નાજને સોડમાંથી એક કાગળીયું કાઢ્યું તેના ઉપર નીચે મુજબ શબ્દો હતા:—હું સોગન લઈ લખી આપું છું કે હું નાજને પરણીશ. સહી પેસ્તનજ. તા. ૭ જુન ૧૯૦૬. આ કાગળ વાંચતાં જ પેસ્તનને નાજ ખરેખરા રૂપમાં જણાઈ; તેને રાક્ષસી માનવા લાગ્યો અને બોલ્યો “હું પીરોજ શિવાય કોઈને પરણનાર નથી.” “ત્હારી સાથે લગ્ન કરું ત્યારે જ ખરી” એમ બોલતી નાજ ચાલી ગઈ. આયમાય તથા પીરોજને લખત વચ્ચેનું પીરોજના મનમાં આ લખતથી કેવું ચંચું હશે તે કહેવા કરતાં અનુભવથી સમજાય એમ છે. પીરોજ પણ સ્વમજ કે પેસ્તનજ ને પોતે નાજની ખટપટના ભોગ થઈ પડ્યાં હતાં. પણ લાચાર. બીજી ઉપાય રહ્યા નહોતા. પેસ્તનજને “મ્હને બેભાન અવસ્થામાં નાંખી મ્હારી પાસે લખત દરાવી લીધું છે” એમ કહ્યું. પણ કોઈએ માન્યું નહિ. માત્ર પીરોજના મનમાં વસવસો હતો અને પેસ્તનજનો બહુ વાંક હશે એમ માનતી નહિ. પેસ્તનજના તો હોશ જ ઉડી ગયા અને પીરોજને અંતઃકરણથી મ્હાતો હતો છતાં એક આખરની ખાતર નાજની સાથે પરણવું પડશે એ વિચારે તેને અર્ધો ગાંઠો બનાવ્યો હતો.

*

*

*

*

સાંજના આઠેક વાગ્યાથી પેસ્તનજના ઘર આગળ એ માર આદમીઓ ફરતા હતા અને કોઈની વાટ જોતા હતા. નાજ પ્હાર નીકળી અને તેને એક માણસ મળ્યો. પેસ્તનજના ઘરમાંથી ચોરી કરવાના ઇરાદાથી આવ્યા હતા અને તેમાં નાજની મદદ માગતા હતા. નાજને જણાવ્યું કે “હું પેસ્તનજની સાથે લગન કરવામાં ફાવીશ નહિ ધારી ત્હમને બોલાવ્યા હતા, હવે મ્હાફે લગ્ન થશે એટલે એના ઘરમાં ચોરી કરવી તે મ્હારા ઘરમાં જ ચોરી કરવા બરાબર છે માટે હું ત્હમને મદદ કરી ચકતી નથી.” “શું ત્યારે હું મ્હને તજ પેસ્તનજ સામે રહીશ ? કદી નહિ બને” હું જોઈ લઉં.” આટલું બોલી પેલો માણસ અદશ થયો.

પેસ્તનજ પોતાનાં લગ્ન પીરોજ સાથે થશે માની લગ્નની મ્હોટી ધામધુમ ફરનાર હતો પણ આ ગમખવાર બનાવ પછી તેઓ અમદાવાદ લગ્ન ન કરતાં ગોધરાની અગી આરીમાં લગ્ન કરવા ગયાં. લગ્ન થયાં ગાડીમાં બેસી નાજ અને પેસ્તનજ ઘર તરફ વળ્યાં નાજના મ્હો ઉપર આનંદ, ફોહના નિશાન હતાં ત્યારે પેસ્તનજના મ્હો ઉપર ગમગીની આસંતોષ અને તિરસ્કાર દૃષ્ટિગોચર થતાં હતાં. પેસ્તનજની ગાડી જમશેદજી દારવાણની દુકાન આગળ આવી એટલે એકાએક એક આદમી ટાળામાંથી પ્હાર આવ્યો, ગાડી પાસે ધસ્યો અને નાજને છાતીમાં કટાર ભોંટી દીધી. નાજને લગ્નના જ પોશાકમાં લોહી છુલ્હાણું યઈ પડી અને પેલા ખુનીને પકડવામાં આવ્યો. તે જ દિવસે મેલમાં પેસ્તનજ વઢવાણ ગયો. પીરોજ એટલા ઉપર ખુરશી નાંખી પડી હતી. પેસ્તનજને જોતાં સ્નેહવૃત્તિ અને રહેજ દેખવૃત્તિ યઈ આવી. “પીરોજ પરમ દિવસ હું પરણ્યો અને આજ ધિધર કૂપાએ સંડો. નટખટ નાજને આખરે બદલો મળ્યો. તેનો પિતા તૃપ્ત બાઈ મરી ગયા નથી;

તે અને તેનો ધણી પશુ સોનેરી ટાળીમાં બળ્યા છે. નાજની મારશ્વ તેમણે આપમાયને ઘેર ચોરી કરી. મ્હારે ત્યાં આવી ચોરી કરવા ધારી હતી, પરન્તુ નાજના વિચાર બદલાયા, ત્હારા ઉપર છપાં આવી અને મ્હને પરણવા વિચાર કર્યો. નજવા કારણને મોટું રૂપ આપી આપણા બેમાં કાંઈ જુદી વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરી; યેન આવે એવી ખુશબોદાર દવાથી ત્હને હેલણ આવી મ્હને મળવા ન દીધી, એજ દવાથી યેનમાં નાખી મ્હારી પાસે ખત લખાવી લીધું. નાજએ મરતાં મરતાં આ દડીકત કહી. પશુ પ્રિયા પીરોળ, “એકને દીલ અપ્યું તે બીજા કોનું નહિ બને;” એ પ્રમાણે આપણા સ્નેહ અચળ રહ્યા અને આપણા જય થયો. હવે મ્હને સિવકારી લે” આ ખુલાસાથી પીરોળનું હૃદય કેટલું ઉજળું હશે તે કહેવાની શી જરૂર છે. આપમાયને આ વાતથી વાકેફ કરવામાં આવ્યાં અને થોડા દિવસમાં પીરોળનાં પેશ્તનજી સાથે ધણી ધામધુમથી લગ્ન થયાં. એમ આ પતિપત્ની અમદાવાદમાં આનંદથી દિવસ નિર્ગમન કરે છે.

અનુવાદક—મુખન્યુ

બન્ધુસમાજ.

આલોચન.

બાલ મહારાજ.

“હતાં બાલો જ્યારે તરણુપદ લેવા યત્ની સ્પદા,
મળ્યું છે જ્યારે તે મનુષ્ય તલપે બાલક થયા.”

મુખન્યુ.

બાલકના જેવો દુનિયામાં જુલમગાર મહારાજ થયો નથી, છે નહિ અને યવાનો નથી. રશિયાના ઝાર અને મુસ્તાનનો અમલ બાલ મહારાજના અમલ આગળ વિસાતમાં નથી. નથી ત્હને લોકમય કે નથી ત્હને કાયદાનો રૂર. જુલમગાર બાદશાહને ગોલવાની પશુ જરૂર પડે છે ત્યારે બાલ મહારાજને રોનું એજ બોલવું છે. તે ધારે ત્યારે રાત્રીનો દિવસ અને દિવસની રાત્રી, રૂપમાં નહિ પશુ ભાવમાં, બનાવી શકે છે. ત્હની ત્હનાતમાં મહારાજ એકવડં સાતમાંથી તે ઘેર ઘેર બીજા ભાગતા બીજારી સુધીને રહેવું પડે છે. પ્રલય કાળની ગર્જનાથી નેટલી બ્દીક ઉત્પન્ન થતી નથી, મહારાજ પુદના રણસીંગના અવાજથી નેટલો ત્રામ ઉત્પન્ન થતો નથી તેટલો-ત્હનાથી જ્યારે એ બાલ મહારાજની અમાનક રેવાની સીસથી માતા, પિતા, સ્નેહીઓના હૃદયમાં બપ ઉત્પન્ન થાય છે. કાંઈ પશુ તરેહની સ્નેહ પળ અંદાજીની સુગ લાવનાર, જરૂર જેવાં ઉજળાં લુગડાં પહેરનાર, સ્નેહ ગ્રાપાથી મી-
જાજા બોધ નાખનાર પુરૂષ અગર સ્ત્રી પોતાના બાલકના મલમૂતથી ખરડતાં પોતાનાં જીવનને ધન્ય ધન્ય માને છે.

આલક્ષ્ય દન્તમુકુલાનિમિત્તદાસૈ-

રવ્યક્તવર્ણરમણીયવચઃપ્રવૃત્તીન ।

અઙ્કાશ્રયપ્રણયિન સ્તનયાન્ વહન્તો

ધન્યાસ્તદન્નરજસા કલુષોભવન્તિ ॥ *

એ દુધન્તના શબ્દો કોણે અનુભવ્યા નથી ?

બાલ મહારાજનું રાજ્ય વિસ્તારમાં મ્હોટું નથી; ન્હાનામાં ન્હાનું રાજ્ય એક ઝુંપડી અને મ્હોટામાં મ્હોટું રાજ્ય એક શહેનશાહનો મહેલ હોય છે. અને આટલા ન્હાના રાજ્યમાં સૌ તેના હુકમને તાબે થનાર છે એટલું જોઈ પોતાની જાતને સુખી માને છે.

આત્માત્ સતતં રક્ષેન્નૈરપિદારેરપિ ।^૧ એ સત્ત્વ સર્વ માન્ય હોવા છતાં માતા આગર પિતા આ બાલ મહારાજના શરીર સંરક્ષણ અર્થે પોતાનો જીવ આપવા પશુ તૈયાર થાય છે. હુમાયુના બચાવ અર્થે મોગલ શહેનશાહ બાગરે તેના ખાટવાની આગળ પાછળ ફરી ધ્રુવરની જે પાચના કરી હતી તે સર્વને વિદિત છે. વૃદ્ધ મંતાનને માત્ર પિતાનો બાલક જ લેખે છે. દિવસે જંપવા દેતો નથી અને રાત્રે ઉઠવા દેતો તથા છતાં બાલ મહારાજ તરફ કોઈને અભાવ થતો નથી. આ બાલ પુત્ર રૂપે હો-આગર પુત્રી રૂપે હો તો પશુ તેવા તરફ સમાન પ્રીતિ હોય છે. દિદુ સમારમા કેટલાક કારણને લીધે વય વધતાં પુત્ર અને પુત્રીના દેર દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

આ બાલ મહારાજના સંરક્ષણ અર્થે બાલ્યાવસ્થામાં જેટલી પ્રયત્ન થાય છે તેટલા જન્મ જન્મ તેવું વય વધતું જાય તેમ તેમ ઉપાયો યોગ્યતા જાય તો નિઃશંક તે એક રત્ન રૂપ થઈ પડે. પરન્તુ ખેદની વાત છે કે આપણા દેશી રાજાઓને તેમના ખુશામતીઓ અધિષ્ઠા, દાશની સતમાં ચઢાવે છે તેમ આ બાલ મહારાજની અસાન માતા 'બાળગોળી' આપી મહારાજના જુસ્સાને નષ્ટ કરી ઘેની બનાવી દે છે. ખુશામતીયા જેવી રીતે રાજદરબારોને વાસનાદિ કુહા લગાડે છે તેવી રીતે રીતે માતા પિતા તરફથી રાખવી જોયતી તપાસને અભાવે, નોકરાદિ લોકો બાલ મહારાજને હળવે કુટ્ટે પાડે છે અને તેના પ-

* કઈ કઈ દિસંતી દત્ત કળિયો વણનિમિત્ત હસવા થયી,
ને કાલિ કાલિ બોલિ ના સમજાય તેવી તોતલી:
અંકે ચડીને બેસવા બહુ તલપતા પુતળે લિયે,
થામે મલિન વળિ અગ ધૂળે ધન્ય તેને લેખિયે

નર્મદાશંકર. લા.

૧ સ્ત્રી તેમજ ધનના ભોગે પશુ આત્મર્થ નિલ રક્ષણ કરવું.

રણુમ લેખને આગળ જતાં સહન કરવાં પડે છે. મહારાજાઓને યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણ જોઈએ એમ માની આ બાલ મહારાજાઓને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવે છે પરંતુ રાજાની માફક નિરંતર નોકર ચાકર ન હોવાથી આપણા બાલ મહારાજાઓ એકલા ફરે છે અને ધનસોજી શત્રુઓના હાથે પરાજય પામે છે એટલું જ નહિ પણ મૃત્યુ પામે છે. આ બાલ મહારાજાઓની ક્ષમ રીતે સેવના કરવી અને લેખને કયા કયા શત્રુ સ્થાને ટક્કર ઝીલવા યોગ્ય કરવાના છે તે આગળ ઉપર જોઈશું.

મુખ્યનું

બાલુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

વ્રત.

નૂતના—માતૃશ્રી, આ સોમવંશ બેનને આ શી ટેવ પડી હશે કે બારે માસ વ્રત આડે ઉઠી જ ન આવે ? એને સાતવારમાં ચારવાર એકઠાણું, તો બે દહાડા અપવાસ ! એલું તે વ્રતમાં શું હશે ?

પ્રભા—જુઓ પુત્રીઓ ! વ્રતનો હેતુ ઉત્તમ છે—અને સમયે સમયે વ્રત આદિ કરવાથી મનોરતિ નિર્મળ થાય છે. પાણીનો પ્રવાહ અને મનની ગતિ સદા નીચી જગ્યા પર જ જવા વ્રત કરે છે, પણ જેમ જળ ધન વડે જળ ઉચે સ્થલવવામાં આવે છે, તેમ યમ નિયમથી આપણું મન પણ ઉચે સ્થલે છે.

કપિલા—માતૃશ્રી ! હાલ જે વ્રત યાપ છે તેમાં તો કાંઈ ઉત્તમ ભાવતા અને નથી જણાતી.

નૂતના—એટલું જ નહીં પણ મને તો કાંઈક વિચિત્રતા જ માણુમ પડે છે. વ્રતમાં હું તો માત્ર ખોરાકફેર જ દેખું છું. દાખલા તરીકે સામાન્ય રીતે રોજ બ્યારે આપણે ઘઉં અગર બાજરીની રોટલી, દાળ, ભાત ને શાક ખાઈએ છીએ, સારે વ્રતના દિવસે રાજગરો, શીંગડાં આદિ રોટલીની ગરજ સારે છે, જાટાટા, સુરણ, આદિ શાકું કામ કરે છે શીધાકાના લોટની ધેંચ, કડીની જગાએ ખવાય છે. અને સામે, અગર મોરેયો ભાતની ખોટ પુરી પાડે છે. હવે મિથાનની વાત તો દૂર જ રાખીએ.

પ્રભા—પુત્રીઓ ! મોટા પુરુષોની કિયાની સિદ્ધિ સત્વમાં સમાયલી છે, અને સાધનમાં સમાયલી નથી. મૂળ વ્રત નિયમમાં દાલ જેવી રીતે ફળાદાર ખવાય છે તેમ ખાયાનો ફનો જ નહીં—વ્રતના હેતુ ઈન્દ્રિય મન અને ઈન્દ્રિયમનથી ચેતાના પ્રિયજનના હિત અર્થે આત્મજોગ.

નૂતના—માતૃશ્રી ! ક્ષમા કરજો. મારાં અંજુ કાજી તો વ્રતને દહાડે દોટસો વાર કોષ

કરે છે. જે દહાડે જમે તે દહાડે કેવાં સ્મુદ્ર જણાય પણ અગ્નીઆરસ, કાળજી કે ગર બસો* જેવા દિવસ આવ્યા હોય ત્યારે જોઈ લો એમની મજા.

પ્રભા—પુત્રિ ! ક્ષુદ્ર જન્તુઓ જેવાં અરાન મનુષ્યોના દાખલાથી આપણે ઉત્તર બનતાં નથી. સામાન્ય જનથી કાંઈક ઉત્તર-કાંઈક વિશેષ આપણે બનીએ, ત્યારે જ આપણા જન્મનું સાર્થક થયું સમજવું. પ્રાચીન મહર્ષિઓનીશ્રીઓ, જેવીકે માતા અનસ્યા, સુકન્યા, અથવા રાત્તીઓ જેવી કે સીતા, દમયન્તીનાં જીવનક્રાંતિ જીવો, અને તમારાં જીવન એમના જીવન તુલ્ય બનાવવા ચલ કરે. યાદ રાખજો ! કે ખાઈપીને મરત બનવાથી અને નવરાસનો સમય નિન્દા કુચલીમાં ગાળવાથી તમારું કદાપી શ્રેય થવાનું નથી.

કપિલા—માતૃશ્રી, અમે તો જેવું દેખીએ છીએ તેવું શીખીએ છીએ. વ્રતના હેતુ ગમે તેવા ઉત્તર હશે, પણ હાલ તો ખાત્ર “સાપ ગયા અને લીસોટા રહ્યા” તેના જેવું રહ્યું છે.

પ્રભા—પુત્રિ ! એટલા એ લીસોટા રહ્યા છે તો સાપનું સ્મરણ થાય છે, તેમ એટલા એ લીસોટા રૂપે રહેલાં વ્રત, જેમ જેમ સ્ત્રીપુરુષ કેળવાતા જશે, તેમ તેમ સહયજ્ઞને પામશે. પુત્રિઓ ! તમે ખરે ખરું કહેજો, કે વ્રતના દિવસે તમારા મનમાં કાંઈક નવીન આનન્દ નથી થતો ? કાંઈ અંતરમાં સુન્દરતા નથી લાગતી ? મને તો વ્રતમાં કાંઈક એવી એવી ગહનતા-સુન્દરતા, લાગે છે કે જે અવર્ણનીય છે. જેમ સુન્દર કવિતા વાંચવાથી કવિના હૃદયને આનન્દ થાય છે, તેમ વ્રતના દિવસોમાં, વ્રત કરવાથી મને આનન્દ થાય છે.

નૂતના—માતૃશ્રી ! એવું વ્રતમાં શું રહસ્ય છે કે આપને આટલું બધું લાગે છે ? મારા મનમાં તો હાલનાં વ્રતની ઢળ જોઈ કાંઈક ખેદ થાય છે. જીએને ! હમણું થોડા દહાડા ઉપર ગરબસો ગયેલ આ વતમાં સામાન્ય રીતે આખો દિવસ અપવાસ કરી, રહાંજે ખરરી, કેળા, આદિ મેલો ખયાય છે. તે દિવસે મારા પાડોશીની વહુ તુંગભદ્રાએ એ વ્રત કરવાની હા લીધી. હવે એની તખ્તીવત નરમ હશે તેથી એના પતિએ એ વ્રત કરવાની ના કહી. આ ઉપરથી તુંગભદ્રાએ પુષ્કળ કંકાસ ક્યો ને કહ્યું કે બસ તમારે શ્રાવણ આણી આપવો પડે છે તેમાં તમે આમ કરો છો. આખર કલેશથી કંટાળી એના પતિએ હા કહી ને તુંગભદ્રાએ વ્રત કર્યું. અને પોતાતા પરાક્રમનાં બધુગા ઠેર ઠેર ટુંકતી કરી એ નકામાં. આવી રીતે પતિની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કંકાસ કરી ઘણીક સ્ત્રીઓ વ્રત કરેછે. એવાં વ્રત કરતાં આપણે મહાબાજીની રાટલો ખાઈ, પતિસેવા કરવી એ સાઈ નહીં ?

પ્રભા—પુત્રિ ! અરાન, મૂર્ખ જન્તુ જેવાં મનુષ્યોનું અતુકરણ કરવાથી હાનિ છે, એવું મેં તને એક કરતાં વધારે વાર કહ્યું છે, છતાં તું મને એવાને એવા દાખલા આપે છે એ જોઈ ખેદ થાય છે. પણ એમાં તારો વાક નથી, સમયનો વાંક છે. ખરેખરી સ્ત્રી-કેળવણી નાશ પામતી બાય છે, અને જે કેળવણી અપાય છે તેમાં સ્ત્રીઓને પુરુષોસાથે સ્પર્ધા કરવાનું શિખવાય છે. પણ એવી કેળવણી નથી અપાતી કે જેથી સ્ત્રીઓ ઉત્તર બની, પતિભક્તિમતી થાય, પતિ એ જ પોતાનું જીવન સ્વમજે, અને પતિ એ જ પો

તાતું સર્વસ્વ સ્થમજે—“ પતિની પ્રીતિ સંપાદન કરવાને પરમેશ્વરની પૂજા,” એ જ મતનો હેતુ હોવો જોઈએ. અને એવો હેતુ જ્યાં સુધી સ્થમજનો નથી ત્યાં સુધી સધળો પ્રયાસ મિથ્યા છે.

કપિલા—માતૃઃશ્રી ! અમારી દશા અર્ધદગ્ધ જેવી છે. અમે ચોક્કસ બધું બધું છીએ, ને પંડિતનાં ડોળ કરીએ છીએ. નથી અમારામાં અમેરીકન કે યુરોપીયન નારી જેવું જ્ઞાન અથવા નથી અમારામાં આપના જેવી દૃઢ ભાવના એટલે અમારી દશા ત્રિશંકુ જેવી થઈ છે. અધ્યાત્મ બળ અમારું નષ્ટ થતાં, અમે પૃથ્વીની ઝીજોની લાલસાવાળાં થઈએ છીએ, અને અમારું ધર્મબળ નષ્ટ થતાં, અમે આમથી પણ બ્રહ્મ થઈએ છીએ ને તેમથી પણ બ્રહ્મ થઈએ છીએ. માતૃઃશ્રી ! કૃપા કરી અમને વ્રત, નિયમ, વિગેરેના હેતુ બતાવો ને સસ શું અને અસત્ય શું એ સ્થમજનો !

પ્રજ્ઞા—પુત્રિઓ ! તમારી આ વિષય ઉપર જાણવાની ઇચ્છા થઈ તેથી મને આનંદ થાય છે. પણ હું તમને આ વિષયપર બોધ કરું તે પહેલા મારે તમને કહેવાનું કે હું તમને જે બોધ આપું, જે વ્રત આદિનાં સ્મરણ કરું તેને તિરસ્કાર દૃષ્ટિથી ન જોવાં. તેને સ્થમ-જવાં, તેનું મનન કરવું, પછી મોખ્ય લાગે તો માનવા ને ન હીક લાગે તો ન માનવું.

કારણ

અજ્ઞાનધણ્ડાનઘ

સંશયારાગા ધિનદયતે ॥

અજ્ઞાન, અદ્વા વગરના, અને સંશયવાળાં મનુષ્યો નાશ પામે છે, એ શ્રી ભગવદ્ ગીતાનું વાક્ય છે. માટે પુત્રિઓ ! આજ તો અવકાશ નથી, પણ કાલ આવજો એટલે હું તમને પચાસકિત વ્રત ઉપર બોધ આપીશ.

સુમિત્ર.

બન્ધુસમાજ.

વિદ્યાકળા.

—વૈષ્ણવમંત્રુપા—

માતૃ ધાવજ. *

“ વળી જ્યા પહેલાં જનનીઉરમાંહે પય ધરું. ”

મોરશ્રી ના. કં.

મોરશ્રીની જરૂર જન્મની સાથે જ ઉદ્ભવે છે; અને પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર જન્મની સાથે જ માતાના સ્તનમાં બાલકના પોષણ અર્થે દુધનો બંડાર બરી રૂઝો હોય છે એજ સ્થવે છે કે બાલકે માતાના પોષણ માટે અન્ય સ્થળે જવાની જરૂર નથી. પરન્તુ સ્ત્રીઓમાં અસકિત વિશેષ આવતી હોવાથી, અથવા પશ્ચિમ દેશના લોકોનું અનુકરણ કરવાથી, માતાના બાલકને ધવરાવવાનું કાર્ય કાંઈ લીલુપલ બળ લાગવા લાગ્યું છે એ ખરેખર શોકપ્રદ છે,

* અમારા સ્નેહી ડૉ. મુકુન્દરાય સામળ પ્રસાદે આપેલી સૂચના ઉપરથી.

માતાએ પોતે જ પોતાના બાલકને ધવરાવવું જોઈએ; આથી ગર્ભરથાન પોતાની મૂળ સ્થિતિએ વેળાસર આવે છે એટલું જ નહિ પણ બાલકને કોઈ પણ તરેહનો રોગ થતો નથી. હવે કહ કહ સ્ત્રીઓ કયા કારણથી પોતાનાં બાલકને ધવરાવતી નથી તહેનું અવલોકન કરીયે.

૧ 'શરીર તંદુરસ્ત હોય અને ધાવણુ આવવાનો વાંધો હોતો નથી છતાં ઉદરનિર્વાહાર્યે' મીલ કે મળૂરીમાં જાય છે તે સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને જરાજર ધવરાવતી નથી.

૨ ઉચ્ચ ક્રામની કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને ધવરાવવા ઇચ્છતી હોય છતાં અશક્તિને લીધે ધવરાવી શકતી નથી.

૩ ઉચ્ચ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ જેઓ મેળાવણ, હરવા ફરવામાં મસ્તુલ રહે છે તેઓ બાલકને ધવરાવવાથી હરવા ફરવામાં વિગ્ન આવે છે માત્ર બાલકો આપાને સોંપી દે છે.

મીલ કે મળૂરીમાં જનાર સ્ત્રીઓ આપાને રાખી શકતી નથી પણ પોતાના પાડોશીઓ આડોશીને છોકરાં સોંપી જાય છે; મીલના મેનેજરોએ અને સાર્વજનિક સંસ્થા ચલાવનારાઓએ બાલકવાળી માતાઓને યોગ્ય કામ સોંપી, માતા તરીકેની ફરજ જાળવવા દત્તો સરલ કરી આપવો જોઈએ; આ ઉપરાંત સામાન્ય કેળવણીનો પ્રચાર થયે સાઈ પરિણામ આવવા સંભવ છે.

જે સ્ત્રીઓ રોગીષ્ટ હોવાથી બાલકને ધવરાવી શકતી નથી, તેમણે આપા રાખવાને બદલે બની શકે તો વૈદકીય તપાસ થયેલા દુધના રુખાને ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને ચોખ્ખું ગાયનું દુધ પાણીની સાથે મિશ્ર કરી આપવું. આપા રાખવાની જરૂર જ પડે તો તે આપાને જે બાળક સોંપવાનું હોય તેટલી જ વયનું બાલક હોવું જોઈએ. આપા તંદુરસ્ત હોવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ તેના બાલકની શરીરસ્થિતિ પણ સારી હોવી જોઈએ. આપાનું વય વીશથી ત્રીશ વર્ષનું જોઈએ. આપા રાખતા પહેલાં તે કયા કુટુંબની છે, તેનો સ્વભાવ કેવો છે, તેને પોતાને કોઈ પણ તરેહનો ચેપી અગર બીજો રોગ થયો હતો કે કેમ તેની પુરેપુરી તપાસ કરવી. અને સર્વ રીતે સંતોષકારક દેખાય તો જ રાખવી, નહિ તો તેને સોંપી બાલકની જાંદગી ખરાબ કરશે.

કેટલીક માતાઓ પોતે નિરંતર નબળી રહે છે અને નબળી પ્રજાને જન્મ આપ્યા કરે છે એટલું જ નહિ પણ આપાને સોંપી પોતે પોતાનું કાર્ય થયું રહી જાય છે. નબળી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવામાં પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીના બંનેના વાંક છે અને તેને માટે તેઓ બંને ઇન્દ્રિય આગળ જવાબદાર છે. જ્યાં સુધી માતા તરીકેની પ્રત્યેક ફરજ અદા કરવા પોતાનામાં કિંમત નથી ત્યાં સુધી નબળાં બાલક ઉત્પન્ન કરી તેને ટુંક સમયમાં મૃત્યુને આધીન કરવાં એક જાતની બાલહત્યા જ છે. જેમ જેમ કેળવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે તેમ ઉચ્ચ જવાયેલા વર્ગમાં આ દોષ વિશેષ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે ખેદની વાર્તા છે. પોતે સંસકૃત હોવા પ્રયત્ન કરે અને ત્યારબાદ તંદુરસ્ત પ્રજા ઉદ્ભવે તો પછી આપા રાખવાની આસ્પષ્ટતા નહિ રહે.

મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહના અમરકુમારે એક વેળા રત્નપુત્રોને ન બંને એવા ચેચાર દર્શાવ્યા હતા ત્યારે તેની માતાએ કહ્યું હતું કે—“જ્ઞાનપ્રધાન એક વેળા બ્રહ્મથી રીસીએ ધવરાવ્યો હતો એટલે નદાસીના-શુદ્ધના શુષ્ક આપ્યા સાથે છે.” આ વૈદિક રીતે

જોતાં પણ અક્ષરશઃ સત્ય છે. હલકી વૃત્તિવાળી, હલકા વિચારવાળી અને હલકા કુળવાળી આપાના પયઃપાનથી અક્ષર થયા વિના રહે ન શકે. રાજદરબારેમાં આપાની સંસ્થા દાખલ થતી ગઈ છે એને પરિણામે ખરાં રાજાની નજરે પડતાં નથી.

હજી હોય છતાં ધર્મરાવી ન રહે તેમને તો આપાં રાખવાની જરૂર છે. પરંતુ વીસમી સદીમાં ધર્મની ગયાઈ, મેલતવણ, નાટક, હરવા ફરવામાં ઈત્યાદિ બાલક વિમ્બરૂપ ન થાય માટે આપા રાખનારી કેળવણીની ઓછા તરફ તિરસ્કાર વૃત્તિથી નોંધ્યે તો બોલું નથી.

*અન્તઃકરણતત્વસ્ય દમ્પત્વોઃ સ્નેહસંપ્રપાત્ ।

આનન્દપ્રત્યિચેત્કોડયમપત્યમિતિ મત્યતે ॥

લવભૂતિ.

આવી રીતે બાલકને આનન્દપ્રત્યિ બદલે વિદ્યારૂપ ગણનાર ઓછાએ લગ્ન ન કરવું એ જ વિષય છે. હંમર લાયક થયા પછી નિશાળે મુકવાથી, અને ખાનગી શિક્ષક રાખી આપાથી રૂબરૂ અદા થતી નથી. બાલ્યાવસ્થામાં ધર્મરે આપેલું પપ પણ આપતાં સર-ગાનું, ત્યાર બાદ તેની માનસિક કેળવણી દામમાં લેવાને બદલે તોડર માડરને સોંપી દેવાં અને પછી આ બાલકો મહાન થાય એવી આશા રાખવી એ રીતીમાંથી તેલ કાઢવાના પ્રયત્ન જેવું છે.

કેટલીક વેળા એમ પણ બને છે કે કાંઈ કારણને લીધે માતાનું દુધ બાલકને માફક આવતું નથી અને એવે વખતે આપા રાખવાની જરૂર પડે છે.

પરંતુ જ્યાં સુધી બની શકે એમ હોય ત્યાં સુધી માતાએ પોતાનું બાલક પોતે જ ધવરાવવું.

સ યોગઃ—મુગન્ધુ.

બન્ધુસમાજ

પાક શાસ્ત્રની વિવિધ વાનીઓ.

ચોળાશિંગના લીલવાથી બનતા ધુધરા, ધારી.

ચોળાશિંગને ફાંટી તેમાંથી લીલવા કાઢવા. સોર લીલવા લઈ તેને બારવા; બારવા એટલે એને પાણીમાંથી કાઢી નાંખી, ચોળાને લચકા જેવું કરવું. લીલવાના પ્રમાણમાં હળદર મીઠું નાખવું; પછી એ રૂપીઆબાર આદુ, અધોળ મરચાં તથા એકાદ કાચગીરતી પણી (લીલા ધાણા) એ ત્રણે વસ્તુને ઝીણાં ખાંડવાં. ખાંડ્યા પછી તેને અર્ધાં કાચલી જેટલા મુકા ટોપરાના ખમણ ભેગું ભેગવવું. આ મસાલાને લીલવાની અંદર નાખવેલે તે પછી દહેડ પા-સોર ધડનો કોટ લેવો તે તેમાં પુરીના જેવું માણ દહકણક બાંધવી પુરીના જેટલો લુંબો લઈ પુરી વણવી; પછી જેવી રીતે દીવાળામાં ખાંડ નાખી સંજોરી, ધુધરા બનાવોયે છીએ

* બાલક, દંપતીના સ્નેહનું આશ્રમસ્થાન હોવાથી બનેલા અંતઃકરણને બાંધનાર એ જ આનન્દમાંથી છે.

(આને વિશે આગળ કહી ગયાં છીએ) તેવી રીતે મસાલા વાગે લીલવાનો લુઓ મુઠી સંજોરી; બુધરાં બનાવવા. તે પછી ધી અગર તેલમાં તળી નાંખવા.

પાપડીના લીલવાના બુધરાં, ધારી.

આ બુધરા કરવા હોય તો સારી બરેલી પાપડી લેવી. આવી પાપડીમાંથી શેર લીલવા કાઢી બાકી, ઉપર સખેલા બુધરાની માફક આ લીલવાના બુધરા બનાવવા. તુવેરના બુધરા પશુ આજ પ્રમાણે બને છે. આ બધા બુધરા તેલમાં તળવાથી સ્વાદમાં સારા લાગે છે. લીલવા બાકીને ચોળી નાંખેલા જોને પસંદ ન હોય તેણે શાકની પેટે વધાર મૂકી વધારવા; તેલ વધારે મુકવું અને ખારો અને હાંગ નાખવી તથા થોડું પાણી છાંટવું. બરાબર બરાબ ત્યાર પછી આદુ મરચાં વિગેરેનો મસાલો નાંખવો. બાકવામાં ઉતાવળ કર્યેથી ધારી બુધરા સારાં થતાં નથી.

મેચકુટ કરવાની રીત.

દહોડ શેર અથવાની દાળ, પાશેર મગની છોતરાં ચિનાની ચોખ્ખી દાળ, પાશેર અડદની દાળ, પા શેર ધણ તથા દોડ પા શેર ચોખ્ખા એટલી વસ્તુઓ લેવી. આ બધાને જુદું જુદું ધીમે તાપે લાલ થાય ત્યાં સુધી રોકવું. ત્યાર પછી અધોળ દળધરના ગાંડીયાના ટકડા પાશેર જીરું, અધોળ ધાણા, અધોળ તજ, બે રૂપીઆનાર લવિંગ તથા પાશેર આખાં મરચાં, આ બધાને પશુ જુદું જુદું રોટી, ઝીણું ખંડાવી અગર દળાવી રાખવું. ઉપર કહેલા અનાજને પશુ દળાવવું. ધંટી ચોખ્ખી હોવી જોઈએ, જેથી કાચા અનાજનો લોટ ન આવે. લોટની અદર મસાલો નાંખવો મસાલાને લોટની અંદર બરાબર ભેળવી ઝીણી ચામણીથી ચાળી એક ડબ્બામાં ભરવું. મસાલાની સુગન્ધ ઉડી ન જાય તેવું મજબુત ઢાંકણું વાસવું. આવી રીતે મેચકુટ થાય છે. જો મેચકુટને રોટલીમાં ખાવું હોય તો એક ચમચો મેચકુટ અને એક ચમચો દહીં ભેળવી ખાવું. તેની અંદર મીઠું જોઈએ તે પ્રમાણે નાખવું. જો એ મેચકુટ ભાતમાં ખાવું હોય તો ભાતના પ્રમાણમાં ચમચો દોડ ચમચો મેચકુટ લઈ તેની સાથે સારી રીતે ધી લઈ હલાવી મીઠું નાંખી ખાવું.

સૌ. પ્રમિલા.

કુદરતના વિવિધ અમંતકાર.

સૂર્ય અને બીજા તારાઓ.

એક દિવસ વિજ્ઞાનપ્રસારે એક કુંડામાં કંઈ છોડ વાળ્યો, જે ઉત્સુકે એક અંધારી કોટડીમાં લઈ જવાને ઉપાર્યું. તેના બાપે પૂછ્યું, તું એ ક્યાં લઈ જાય છે? ઉત્સુકે કહ્યું તેને તડકો ન લાગે તેટલા માટે આરડીમાં મૂકું છું. તેના બાપે કહ્યું એને ત્યાં જ રહેવા દે; તડકો તો એને લાગવો જોઈએ; દરેક વનસ્પતિ અને મનુષ્યને પ્રકાશ અને ગરમી તો જોઈએ જ; તે વિના વધે નૃદિ; વનસ્પતિને માણસની માફક હવા પશુ જોઈએ. ઉત્સુક—ત્યારે, કાશ, એ શું હવે ઝાડની અંદર જઈ શકતી હશે?

વિદ્યાન—હા; આપણી માથક ઝાડ પણ શ્વાસ લે છે અને બહાર કાઢે છે; ઝાડને પણ આપણી માથક ખોરાક અને પાણી, જોઈએ છીએ, અને તેઓ આપણી માથક જ ધરડાં યાવ છે અને મરી જાય છે.

ઉત્સુક—એ કયો ખોરાક ખાતાં હશે ?

વિદ્યાન—મેં તને આગળ કહ્યું છે તેમ પૃથ્વી ઉપર કંઈપણ નકામું જતું નથી. જૂદી જૂદી જાતનો કચરો-રાખ-ગંદકી પ્રત્યાદિ સડમાંથી ! ઝાડ પોતાને જોઈતો પદાર્થ ખેંચી લે છે.

ઉત્સુક—હાહા, મને એક ચંકા થઈ છે તે એ છે કે તમે કહ્યું છે કે સૂર્ય એક બળતો બાડકો છે; ત્યારે એ ધોળો સફેદ કેમ દેખાય છે ?

વિદ્યાન—હમેશાં ગરમી જ્યારે અત્યંત સખત થાય ત્યારે તે સફેદ જણાય છે; તું દીવાઓ જોઈશ તો જણાશે કે વીજળીનો દીવો ખીજ દીવાઓ કરતાં ધણો સફેદ હોય છે. તેનું કારણ પણ એ જ છે તેમાં ગરમી વિશેષ છે; ઓછી ગરમી હોય તો સાલ જણાય છે.

ઉત્સુક—હાહા, સૂર્ય તો તેનો તે જ છે છતાં સવારમાં અને સાંજે તે સાલ જણાય છે અને બપોરે સફેદ જણાય છે એનું શું કારણ હશે.

વિદ્યાન—મેં તને મેઘધનુસની વાત કરી ત્યારે કહ્યું હતું કે ત્રિકોણ-પાસા જેવા કાચના લીરામાંથી દેવા રંગ દીપે છે ?

ઉત્સુક—સાતા, પીળા એવા ધણા રંગ તેમાં તો દેખાય છે.

વિદ્યાન—એ શાને લઈને દેખાય છે ? એવા પીળા-સાતા પદાર્થો તેમાં હોય છે ?

ઉત્સુક—ના, એ તો તમે કહ્યું હતું કે પ્રકાશનાં કિરણ તેના ઉપર પડે છે ત્યારે તે કિરણ જે રંગનાં બનેલાં હોય છે તે રંગ તેમાંથી છૂટા પડે છે તે દેખાય છે.

વિદ્યાન—ત્યારે સવારે અને સાંજે સૂર્યનાં કિરણ પૃથ્વી ઉપર અમુક રીતે વાંકાં થઈને હવામાં થઈને પડે છે તેથી તેનો તેવો રંગ દેખાય છે.

ઉત્સુક—હાહા, એ સૂર્ય હમેશાં બળ્યા કરે છે એમ તમે કહ્યું તો એ કોઈ દિવસ નહિ કરી જાય ?

વિદ્યાન—એમાં આકર્ષણ શક્તિ હોવાથી આસપાસથી ધણા ખરતા તારાઓ અને એવું એવું ખીલતું તેમાં પડે છે તેથી તે બળ્યા જ કરે છે; જ્યારે એ પડતું બંધ થશે ત્યારે તે પણ આપણી પૃથ્વીના જેવો-નિસ્તેજ થઈ જશે.

ઉત્સુક—હાહા, એનો પ્રકાશ અને તેજ આપણને બહુ મળે છે. ખરું કે નહિ ?

વિદ્યાન—આપણને તેની જે ગરમી મળે છે તે ૩૦૦૦૦૦૦૦૦ બાગની છે; અને પ્રકાશ પણ આપણે બાગે ધણો જ ચોડો આવે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે ખીજ પ્રકાશનું અને ગરમીનું શું થઈ જતું હશે ?

વિદ્યાન—એક દીવો હોય તેની ગરમી અને તેનું તેજ તેની નજીકમાં કેટલાં પડે છે અને છેટે આવેલી બીજી પર કેટલાં પડે છે તે તું જાણે છે ?

ઉત્સુક—નજીકમાં વધારે તેજ અને ગરમી, જણાય અને પછી તો ચોમેર તે ફેલાઈ જાય તેથી ઓછું ઓછું થતું જાય.

વિજ્ઞાન—તેજ પ્રમાણે તેની ગરમી અને તેજ પણ આકાશની ખુદી જગામાં ફેલાઈ જાય છે. આકાશમાં આટલા બધા તારાઓ છે છતાં તેનું અનવાણું આપણને બહુ જણાતું નથી તેનું કારણ કે તે બહુ દૂર હોવાથી તેમનું તેજ ફેલાઈ જાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ તારાઓ કેટલા હશે ?

વિજ્ઞાન—નરી આંખે જોઈએ તો આકાશમાં ૬૦૦૦ જેટલા તારાઓ દેખાય છે; પણ એકી વખતે આપણને આકાશનો અરધો ભાગ જ દેખાય; તેથી લગભગ ૩૦૦૦ તારા એકી વખતે જોઈ શકાય. પણ જો ઘણાંજ સારાં સ્ક્રમદર્શક યંત્રવડે જો-જોઈએ તો ૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦, તારાઓ દેખાય.

ઉત્સુક—કાકા, કેટલીક વખત આકાશમાં એક જાણે સંદિત પડા જેવું હોય છે જેને લોકો આકાશગંગા કહે છે તે શું હશે ?

વિજ્ઞાન—ઘણાંજ નાના નાના તારાઓનો (જે કે તેઓ છે મોટા, પણ આપણને નાના દેખાય છે) સમૂહ ઘડતે આ રસ્તા જેવું બનેલું છે, ચળકતા અને મોટા તારાઓ આકાશગંગાની આસપાસ છેટેફેલાએલા હોય છે. લગભગ ૧૮,૦૦૦,૦૦૦ જેટલા તારાઓ એ આકાશગંગામાં છે.

ઉત્સુક—કાકા, આ સૂર્ય પ્રકાશ આપે છે તે સિવાય ખીલું કંઈ કરતો હશે ખરું ?

વિજ્ઞાન—તને ઢુંકાંમાં કહ્યું તો આપણામાં બ્રાહ્મણો સધ્યા કરે છે તેમાં સૂર્યની સ્તુતિ કરે છે, તેમાં કહ્યું છે તે મુજબ સૂર્ય આખા જગતનું-જડ અને ચેતનનું-મૂળ છે (સૂર્ય આત્મા તસ્થુપચ્ચ) દેમકે અનાજ સૂર્યના તાપને લઈને પાકે છે, વરસાદ પણ તેને જ લઈને થાય છે, પવન પણ મેં તને કહ્યું છે તે મુજબ સૂર્યની ગરમીથી આવળ કરે છે, જ્વાલનું પોપણ પણ તે જ કરે છે, ઢુંકાંમાં સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિનું આદિ કારણ શું છે તે તપાસીશું તો જણાશે કે સૂર્ય વિના ખીલું કોઈ નથી.

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાબની.

વર્તમાનરંગ.

સામાયિક સ્ત્રોસાહિત્ય.

આતિથ્યની પ્રાચીન હિંદુ ભાવના—“સુદર્શન” ના જુલાઈ માસના અંકમાં આ વિષય ઉપર જે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રત્યેક આપણે મનન કરવા યોગ્ય છે. ‘એસવાતું આસન, વિશ્રામરચાન, પાદપ્રક્ષાલનાયંજલ અને ચોથી પ્રિથ્વપાણી, એટલાં વાનાં સત્યરૂપોનાં શુદ્ધમાં કોઈ કાલે ખૂટતાં નથી: ગૃહસમિપ આવેલા અતિથિને

આ ઉપરાંત નીચેના લેખો વાંચવાની અમે સૂચના કરીએ છીએ

પ્રકનાથ આણિ તુકારામ	માસિક મનોરંજન	સપ્ટેમ્બર.
સ્ત્રીણાં રૂપં પતિવ્રતમ્	ભારતમગ્નિની.	સપ્ટેમ્બર.
કાથી (બનારસ) ની કેટલીક હકીકત. કેળવણી.		માર્ચ.
બધી છોકરીઓને સાથે ગવણવાનાં ગીત.	ગુજરાત શાળાપત્ર	જુલાઈ-ઓગસ્ટ.
પતિવ્રતા-સારાંજ.	ભારતજીવન	જુન-જુલાઈ
		મુબંદુ-બંદુસમાજ.

સમયતરંગ.

એક મડમની હિંમત—દ્વિમાસ્ય પર્વતના ઉચામા ઉચા શિખરે મિસિસ બુલોક તડમેન નામની એક મડમ એક ભોમિયા સાથે ચઢી હતી

ભોજન શેડુ થવા માટે નાક કાપ્યું. રજુન ખાતે એક બરમીએ વખતસર ભોજન તૈયાર નહિ કરવાના વાંક માટે પોતાની સ્ત્રીનું નાક કાપી નાખ્યું છે.

વિધવાશ્રમ વિશે ભાષણ—ગયા માસમાં મુબાઈ ખાતે આર્યસમાજ મંદિરમાં વિદુષી વિધવા બાઈ પાર્વતીબાઈ આયવલે એ ‘વિધવાશ્રમની આવશ્યકતા અને તે પ્રત્યે પ્રજાનું કર્તવ્ય’ એ વિષે ભાષણ આપ્યું હતું

એક બાતુની સખાવત—દિલ્હીની એક ઉદાર બાતુ નવાબ અહલીમ સુલતાન બેગમ ગવર્મેન્ટ પેન્શનરે એક શાળાની સ્થાપના કરી છે જેમાં દરેક કોમના ગરીબ અને માબાપ વગરના છોકરા અને છોકરીઓને કેળવણી આપવામાં આવશે.

સ્વીકાર.

પુસ્તકો—વિકર્મોર્વશીય નાટક, વડનગરા કણુખીની હત્યારી અને રહેમના આચારવિચાર
માસિકો—વૈદ્યકદ્વપતર, ગુજરાતશાળાપત્ર, ભારતજીવન, વૈશ્યપત્રિકા, માસિક વાર્તાસંગ્રહ, સમાલોચક, જૈનધર્મપ્રકાશ, ગ્રેમ, આત્માનંદપ્રકાશ, જૈનપતાકા, સુમતિ, વિદ્યાર્થીજીવન, કેળવણી, સુદર્શન, માસિકમજાલ, ઋષિવિદ્યા, આર્યધર્મપ્રકાશ, પ્રમાદર, આનંદ, વિજય, માસિકમનોરંજન

પાશ્વિક—ભારતમગ્નિની, ગુજરાત.

સાપ્તાહિક—ગુજરાતી પત્ર, દિવેન્દ્રુ, કોરોનેશન એડવર્ટાઈઝર

લવાજમ તથા સર્વે આપતના પત્રવ્યવહારનું સરનામું.

૨૧. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા બી. એ

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ.

વાર્ષિક લવાજમ
સવા રૂપિયા
૮ પાસ ખર્ચ સાથે

સુન્દરીસુબોધ.

સુન્દર પુસ્તકની.

લેટ વિશેષમાં

(રાયલ ત્રણ ફોર્મે—મોટાં ચોવીસ પાનાનું)

ગુજરાત—કાઠીયાવાડમાં સર્વોચ્ચ સ્ત્રીઓને માટે પ્રકટ પત્ર પ્રથમ અને એકજ માસિક

પ્રકાશક—**બન્ધુસમાજ**, અમદાવાદ

સ્ત્રીઓની સામાજિક, માનનિક, નૈતિક, ધાર્મિક, અને ગારીરિક ઉત્તતિ કરવી
એ આ પત્રનો મહાન હેતુ છે સ્ત્રીઓના લેખને ખાસ આવકાર આપવામાં આવે છે.

સ્થાનિક માહકોએ પત્રને લખતા

કામ માટે મળવાના સ્થાન.

{	૨૧. ૨૧	કાઠીયાવાડ લક્ષમણ સાખાપટેલની પોળ.
	૨૧ ૨૧	કૃષ્ણલાલ હુગોવિંદ સદ્માતાની પોળ.
	૨૧ ૨૧	શ્રીકૃષ્ણ અમૃતરાવ રાયપર વાધેશ્વરીની પોળ.
	૨૧ ૨૧	ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ ખાડખાની પોળ.

લોબડીની નામાંકીત સુડીઓ.!!!

ઘરમાં રાખવા લાયક ને સ્નેહી મિત્રોને લેટ આપવા લાયક.

રૂપેરી તથા સોનેરી વરકની સુડીઓ.

આ સુડીઓ સારી જાતના ગજવેલ નામના લોહની મજબુતરીતે બનાવવામાં આવી
છે તેથી તે ધણીજ સાખી મુદત ટકી શકે તેવી છે. તેના ઉપર સોનેરી તથા રૂપેરી વ-
રકની ઊંચી જાતની કારીગરીની નકશી કરવામાં આવેલ છે તેથી તે શોખા ને બજારમાં
ધણીજ સરસ ધણેલ છે વળી આ સુડીઓપર ઊંચેલ કે ગુજરાતીમાં લેનારનું નામ મક્કત
કોનરી આપવામાં આવે છે, જે ધણીજ શોખાયમાન ને કાપકારક છે.

રૂપેરી વરકની સુડીના રૂ. ૦-૧૨-૦ પૌરોજ એ આના

સોનેરી વરકની સુડીના રૂ. ૨-૦-૦ પૌરોજ એ આના

ત્રણ સાથે રાખનારને પૌરોજ માફ—

જ્યાજમ બહાર ગામ ખપાવનાર એજન્ટને સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે.

કે, એચ. દુબલની કુંપની. લોબડી-કાઠીયાવાડ

વહુને શિખામણ.

(બીજી આજ્ઞા, કિમત રૂ. ૨)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક, પહેલી આજ્ઞાની ૧૫૦૦ મત ખપી જવાથી બીજી
આજ્ઞા બહાર પડી છે
મળવાનું ટેકાલું-રવિચંદ્ર ગુલેશ્વર અભાસ્ત્રિયા સીધું મેડિકલ એજેન્સર, ગાગરોળ (કાઠીયાવાડ)
તથા "સુન્દરીસુબોધ" ઓફીસ, અમદાવાદ.

सुन्दरी सुव्याध.

सत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु
प्रसन्न देवता देते, न्या पापि सम्मान सुन्दरी)

सर्वान् श्रीमो भाटे प्रकट यत्तु भासिक

पुस्तक ४ } प्रकाश, { ४ स. १८०६ ऑक्टोबर
अंक १ } अन्धुसमान् { वि. स. १८६८ आश्विन

विषयसूचन
लेखक

विषयवर्णन		१४
ज्ञानसुगन्ध		२५
दिव्यकुण्ड		
प्रभमान	गद्यपद्य	२६
पार्तालक्षरी		
विद्वन्मणि	ग. शास्त्राभास लक्ष्मण	३६
निविधयिहारा		
पूर्व अने पश्चिम	रा. रा. सुप्रसाद नि. शि. भेटा!	३३
दिद्वेता वगता स्या	रा. सुप्रसाद, अन्धुसमान्	३७
अलक्षरप्रिता	रा. पान्थ, अन्धुसमान्	३८
अक्ष अजिज्ञाया	विषयसूचनी.	४१
आनन्दप्रभ		
आनन्दप्रभ अज्ञाया	रा. सुप्रसाद, अन्धुसमान्	४१
वर्तमानरत्न	रा. पान्थ, अन्धुसमान्	४३
स्वागतमर्दि		४६
समयतर्ग		४७

वापक बापान्ग ३ १-४-०० पोस्टल सुदान

अभवावा—मुनिपन विन्दिन प्रिस ६० वी

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક—વસન્તવિનોદી.

મૂલ્ય આના ચાર.

સુનરીસમોધન માલકને દપાલ સાથે અડી આને મળશે.

મળવાનું છેલ્લું. ! અમળ્ય ઓફિસ ખાડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ એન એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની કાલજાદેવી રોડ—મુંબઈ.

મૃત ? દેશીલાઈએને તદ્દન મૃત.

દેશમાં હુજર વધતો જાય છે તેમ તેમ લોકો તેની પાછળ ચાલે છે દાલમાં એક નવો અખતરો દાખ સાબો છે જે આજ રિવસ સુધી ઘર્ષ જાણતું નહોતું. થોડાની સીમને ત્રાપના રમમાં ફેરાર કરનારો ગીટ-આથી કરી ગમે તે ચીજ એકદમ ત્રાપાની યર્ષ જાય છે ને તે પાછી જતી નથી. કામત શીયીના મોડીના રૂ. ૧-૦-૦ ના તથા ૦-૮-૦ દપાલ વી. પી. બુદ્ધ કાપને ખાત્રી કરવી હોય તો જે આનાની દીકરી ખીડનારને સ્વદેશ-દિવારો બેટ આપશું એક વખત નયુતો સર્ષ ખાત્રી કરવી હુજરવધે પુક નેનાથી ઉપરનો ગીટ તથા સાબુ વીજેરે બનેલા છે તે પુક હુજર દેશમાં વધે તે દેવથી જે ધણી તથા આના મોઢસરી તેને તે પુક તથા તેને આધારે બનેલ સાબુની ઉચી મોટી બેટ આપશું આ તક થોડો વખત છે માટે એક વખત અનુભવ સર્ષ ખાત્રી કરો.

મલવાને ઠેકાણું.

કુલશંકર જટાશંકર પાઠક.
બંદા કોટ—મોંગેલ કાઠીયાપાડ.

લાંબડીની નામાંકીત સુડીઓ.!!!

• ઘરમાં રાખવા લાયક ને સ્નેહી મિત્રોને ભેટ આપવા લાયક.

રૂપેરી તથા સોનેરી વરકની સુડીઓ.

આ સુડીઓ સારી જાતના ગળવેલ નામના થોડાની મજબુતરીતે બનાવવામાં આવી છે. તેથી તે ધણીજ લાંબી મુદત ટકી શકે તેથી છે. તેના ઉપર સોનેરી તથા રૂપેરી વરકની જિંચી જાતની કરીમરીની નકશી કરવામાં આવેલ છે તેથી તે શાભા ને બમકામાં ધણીજ સરસ ચમેલ છે. વળા આ સુડીઓપર ઈંગ્રેજ કે ગુજરાતીમાં લેનારનું નામ મળત કે નરી આપવામાં આવે છે, જે ધણીજ રોબાપમાન ને હાવડામરક છે.

રૂપેરી વરકની સુડીના રા. ૦-૧૨-૦ પોરટેજ બે આના

સોનેરી વરકની સુડીના રા. ૨-૦-૦ પોરટેજ બે આના

તથા સાથે રાખનારને પોરટેજ માફ—

જયાજય બહાર મામ અપાવનાર એજન્ટને સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે.

કે. એચ. દબલની કુંપની. લાંબડી-કાઠીયાપાડ.

વહુને શિખામણ.

(બીજી આશ્રિત, કિમત રૂ ૧)

સોએને ખાસ વાચવા લાયક, પહેલી આશ્રિતની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આશ્રિત બહાર પડી છે.

મળવાનું ઠેકાણું—વિવિધ કર ગણેશજી અભરિયા ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માંમરોળ (કાઠીયાપાડ)
તથા "સન્દરીસમેધ" ઓફીસ અમદાવાદ

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો
 “ઝીંઝી ૫ ડિલ ધાય, રસલ ધાય, કુટુંબપોષક ધાય, રેવરેય ધાય, શરીર બલવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર ધાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાથી તેઓ મુક્ત-રવત ત્ર ધાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને રવત ત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા
 “સક્રિયભતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ વર્તોની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે,” પતિઅભિપ્રાયથી થઈ પતિનું છવન ઉત્તર કરે અને તેના આવર
 વિલાસોની ઉમિયોમા ચોતાના હૃદયતરંગ બેળવી હૃદ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે રવદેયમા હૃદયસૂર્યનાં તેજરવી ફિરજો સ ધૂમ્ વિરતાશી પ્રસારે —એક આર્થ સુબોન્દરીના
 છવનની સફલતા છે. “ઝીંઝીના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રબ્દ નથી, અને પ્રબ્દ વિના શાન્ધ નથી .
 “ઝીંઝીની ઉત્તરિવિના દેશની ઉત્તરિ અશક્ય છે

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ ઓક્ટોબર—આશ્વિન વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૨ જો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સાધ્વી પત્નીનું માહાત્મ્ય—સાધ્વી પત્ની એ દેશના ઉત્કર્ષનું મુખ્ય સાધન છે,
 પટલુ લાસ કરીને ધ્યાનમા રાલજો : અને મ્હારા મનોમન્દિરમા હેનેજ જગજ્જનિનીસ્વરૂપ હું
 બોલછું. હવે, આપણી મૈયાઓ મધુર, સહનશીલ અને નમ્ર ધાય; પવિત્ર અને પતિવ્રતા ધાય;
 અને પોતાના હૃદયમા સર્વોત્તમ અને ભક્તિ ધારણ કરે; તથા સમમાન અને આત્મસયમથી પો-
 તાના આચારવિચાર તથા મનોવિકારને વશ કરતા શીલે; તો પછી વાલ્કો પ્રતાપમયી
 અને આત્મવલ્લવાલ્યા ધાય એમાં કાઈ સંશય છે ? મધિયની પ્રજાઓમા હૃદયનું તેજ રેડનારી,
 દિવ્યતા સિંચનારી, અને કુટુંબના ગૃહ—દેવાલ્યોમા શાન્તિ, શ્રદ્ધા, નીતિ અને ધર્મનો
 સુવાસ રેલાવનારી, પત્ની જ છે, અને તેથી જ હું હેને ત્યાંની અધિષ્ઠાતા ગણુ છું.

સુમન્તકૃત “યોગિની”.

કાવ્યકુંજ

પ્રેમગાન.

(મળેલું)

(“સખી આજ રે મળ્યાપ્રભુજી વૃન્દાવનમાં ” એ ચાલ)

સખી ચાલરે ગરજે રમવાને ઉમંગમાં;

રૂપેરી વસ્ત્ર ધરી નિજ અંગે.

ચંદા રમે જોતી છંદમાંરે

સખી ચાલરે. ૧

પતિસ્મરણ ધરી હૃદય વિશે તું

પ્રેમઘેલી થા જોઈ ચંદમાંરે

સખી ચાલરે. ૨

સત્યપ્રેમ શસવડે પતિપ્રેમ પામશું,

ધૂમી રહી રનેહજંગમાંરે.

સખી ચાલરે. ૩

શુદ્ધ પ્રેમગાન થકી શુદ્ધ પ્રેમ આજ રે

બ્યાપી રહ્યો અંગોઅંગમાંરે

સખી ચાલરે. ૪

વિજયપતાકા ઉડાવી સત્ય રનેહની.

રેલાઈશું રસરંગમાંરે

સખી ચાલરે. ૫

શુદ્ધ પ્રેમદાન માગી ઇશ પાસ આજ રે

આનંદીશું પતિસંગમાંરે

સખી ચાલરે. ૬

વાર્તાલહરી.

વિદ્વન્મણિ.

“ અને તે કેવી હતી તે મેં ત્હને જોતાં કહ્યું ?—અન્યાયને,

દુઃખને ધૈર્યથી સહન કરનારી, નિર્દોષતાની તે મગર,

હતી અને ઉદ્વેગમાં તે સ્વસ્થ-શાન્ત રહેતી. ”*

વૉલ્ટર, એસ. લૅન્ડોર.

* “And did I not tell thee what she was? patient in injury,
prond in innocence, serene in grief?” —Walter S. Landon.

શ્રીઓએ પતિને પ્રભુ સમાન ગણવા, તેને તન, મન, ધન, સર્વસ્વ અર્પણ કરી તે સર્વ પ્રકારે મુખી થાય, હરેક રીતે તે પ્રસન્ન રહે તે માટે યત્ન કરવો એવા ઉદ્દેશ્ય, એવી ઉક્તિ પ્રયોગના મુખથી નીકળતી ધણીવાર સાંભળવામાં આવે છે. પરંતુ પતિએ પત્ની તરફ અમુક કર્તવ્ય, અમુક ફરજ બજાવવાની છે, તેણે પત્નીને જોઈતાં મુખ સગવડ પૂરાં પાડવાં, સર્વ પ્રકારે તેને સંતુષ્ટ-પ્રસન્ન રાખવી એ પોતાનો ધર્મ છે એ ધણી થોડા પ્રશ્નો સમજે છે, વિચારે છે.

મુખાઈમાં ચોપાટી પર “આનન્દમહેલ” નામના એક મકાનમાં એક મુજરાતી કુટુંબ બાંડે રહે છે. મિ. વિદ્વન્મણિ એમ. એ. એલિસ્ટન કોલેજમાં ગણિતશાસ્ત્રના પ્રોફેસર છે. તેમની સ્ત્રીનું નામ પ્રસન્ન છે, હજુ સુધી તેમને સંતાનમુખની પ્રાપ્તિ થયેલી નથી.

વર્ષાઋતુનો સમય છે. ધડિયાળમાં પાંચ વાગવા આવ્યા છે. પ્રસન્ન શબડી સળગાવી નીચે મ્હોંએ વિદ્વન્મણિ માટે કાંઈ ખાવાનું તૈયાર કરે છે.

મુખાઈમાં તેમ પહારગામમાં સ્ત્રીઓને જ્યાં ધ્યાપ આવવા જવાનું હોતું નથી ત્યાં તેઓ પોતાના પતિનો જે કાંઈ સહવાસ રહે છે તેથી પ્રસન્ન રહે છે. પતિ ક્યારે ઘેર આવે, તે સમ્યક્ધર્માં તેઓ ધણી ઉત્સુકતા—ધણું અધીરાપણું રાખે છે, પ્રસન્નનું ધડકમાં થગડી તરફ ધ્યાન રહે છે, ધડકમાં ધડિયાળ તરફ ધ્યાન રહે છે. સાડાચાર જોયા, પોણાપાંચ જોયા. હવે તો પાંચમાં દસ મિનિટ બાકી છે. હવે તો નીકળ્યા હશે. ક્યારે આવે, ક્યારે તેમનાં દર્શન થાય આમ વિચાર કરતી પતિની મીડી નજરની, એકાદ મીઠા સ્મિત-એકાદ મીઠા વચનની આશા રાખતી તે શબડીને પવન નાંખતી જાય છે અને રસોઈ તૈયાર કરે છે. એવામાં તેની દૃષ્ટિ પૂર્વ દિશા તરફના રમ્મ, મનોહર દેખાવ તરફ જાય છે. માત્ર, પૂર્વ દિશામાં વર્ષાદ વમઘોર અધારો છે. પ્રથિમના સૂર્યનો ચોખ્ખો ઉજ્જવલ તેજોમય પ્રકાશ, પૂર્વ તરફનાં કાળાં વાદળ અને તે નીચે દૂર પવનની મીઠી સ્ફુરેથી સ્ફુટી રહેલાં લીલા લીમડા, ખજૂરી આદિ વૃક્ષોની શોભામાં વધારો કરી રહ્યા છે.

આ દેખાવથી આકર્ષાઈ ડાબે બોંધપર નાંખી પ્રસન્ન બહાર અગાશીમાં આવે છે. દેખાવથી આનન્દ પામી દેવતા સતેજ કરવા પાછી ફરે છે ત્યાં જળાશયી દરિયોચર થતા દરિયાના દેખાવથી મુગ્ધ બને છે.

સમુદ્રપર સૂર્યનાં હજારો કિરણો ખેડેલાં છે. અનેક સુંદર રતનો સપાટીપર તરતાં દેખાય છે. સમુદ્રનું “રતનાકર” નામ તેનાં અંદરનાં રતનો માટે છે પરંતુ આજે તે સર્વ સુંદર રત્ન ઉપર ઉભરાઈ આવ્યાં હોય તેમ સપાટીપર તરતાં-તરવરતાં દબ્બમાન થાય છે. પ્રસન્ન શબડી આગળ ઉભી રહી જુએ છે, સાં એકદમ નીચરણીપર કોઈ ઝખઝખ કરતું ચઢ્યું. પ્રસન્ને જણ્યું કે, વિદ્વન્મણિ આવ્યા.

વિદ્વન્મણિ રમવાયા જોવો એકદમ મેડીમાં આવ્યો, મેડીનાં બારણાં બટકાવાં. કાટ કાઢી ખીટીએ ભરવવા ગયો સાં પ્રસન્નનો સાજુ જોઈ ધણી જ કોલાવેશમાં બોલી ઉઠ્યો “જાહે તમે તમારો સાજુ અહિં મંજોદ કરી કહીને મ્હોં દુઝવા આવ્યું કે આ તરફની પાંચ ખીટીપર તમારે તમારું કોઈ પણ વસ્ત્ર ગૂંચવું નહિ, તમારાં વસ્ત્ર માટે આ બાજુની પાંચ ખીટીઓ તમને આપેલી છે, તમને બતાવેલી છે.”

ગભરાયલી, ગીગવાયલી, ગરીબ પણ સુંદર પ્રસન્ને ઉત્તર આપ્યો “ઠાણા, હું બૂલી, ક્ષમા કરો. ફરી તેમ નહિ થાય.”

આ ઉત્તર તરફ વિદ્વન્મણિનું લક્ષ નહોતું. તેની દૃષ્ટિ શયડી અને તેની આસપાસ પડેલી સામગ્રી તરફ હતી. અત્યાર સુધી તે બોલતો હતો, હવે તે ધુરંધરા લાગ્યો.

“આજ પણ પૂરી, બુધવારે પૂરી, ગુરવારે પૂરી, શુક્રવારે પૂરી, પૂરી જ પૂરી. બીજું કંઈ રંધાય જ નહિ કેમ? એકનો એક ખોરાક ખાવાથી તખ્તીયત ખગડે છે એમ દાક્તરે નહોતું કહ્યું?”

વિદ્વન્મણિ ધીરજથી પોતાની વાત નહિ સાંભળે એમ લાગવાથી પ્રસન્ને વાત ફેરવી. “ઠાણા, આજ તખ્તીયત તો સારી છે ને? કહો ન કહો પરંતુ તમે આજ ખુશખબરીમાં, આનન્દમાં નથી.”

“મારી તખ્તીયત? મારી તખ્તીયત આજની બગડેલી છે? આનન્દ? મને આનન્દ કેવો? કયે દહાડે માફ ધાર્યું, માફ કહ્યું થાય છે? હમેશાં મને કંઈ દરદ, કંઈ આદત, કંઈ નુકશાન, કંઈ નિરાશા! ન્યાં જાઉં ત્યાં દુરમન દુરુવ પાછળને પાછળ. મને સુખ હોય, મને લાભ હોય, મારું હિત થાય, મને આનન્દ થાય એવી બાબત હું ક્યાં જોતો નથી. મારે આ દુર્ભાગ્યનો અન્ત આવશે? અધૂરામાં પૂરું યોગના ભાવ પણ ગગડી ગયા છે.”

પ્રસન્ને તેને દિલ્લાસો આપતાં કહ્યું “પણ તેમા તમે શા માટે ગભરાયો છો? તમે ધણી હલકા ભાવમા શું લીધા છે એટલે હું ધારતી નથી કે આપણને નુકશાન હોય. કોણ જાણે છે કાલે પચીસ ટકા વધે પણ ખરા અને કદાચ ન વધે અને કદાચ નુકશાન જાય તો પણ શું? જેવું ફિરમત. હરિની મરજી. ગભરાવું નહિ.”

વિદ્વન્મણિ ફરી શ્રુસે ચર્ચ બોલ્યો “બસ, તમે હવે વધારે બોલશો નહિ. ધધાબ્યા પારમાં તમને સ્ત્રીઓને શી સમજ પડે? તમને સ્ત્રીઓને દ્રવ્યનો હિસાબ છે? તમારે કંઈ પૈસો પેદા કરવો છે? તમારે તો બસ, ખાનપાન, એશઆરામ અને આનન્દ. એક પૈસો, એક પાઈ કેમ પેદા થાય છે તેની તમને ખબર છે? બિ. ફરતમજી કહેતા હતા તે બરોબર કે બહુઓમાં માણસોમા બુદ્ધિ અલ્પ હોય છે.”

વિદ્વન્મણિ કટાક્ષો હોય તેમ આરામ ખુરશીપર પડે છે, પછડાય છે, અને વળી બોલી ઉઠે છે? સાળુ, ન્યાં જોઈ ત્યાં માફ કમનસીબ આગળ ને આગળ. કાલબાદેવી આગળ દ્રામમાં બેસવા જાઉં તો દ્રામ ભરચક. એક જગા જોઈ બેસવા ગયો તો તમે એક પારસી જીવાનની ટોપી આવી તે ભાગી ગઈ. પારસી જીવાન પુછળ જાણે દેવા લાગ્યો, અને મારવા પણ આગ્યો. મેં મારી માગી. ટોપી માટે નુકશાની આપવા કહ્યું પણ તેણે માન્યું નહિ. મુઠ્ઠી ઉઘામી તે મને મારવા ઉઠ્યો. લાચારીથી મારે પણ મારામારી કરવી પડત. પરંતુ કોઈ વચ્ચે પડ્યા. રૂપિઓ આપી તેનું મન મેં મનવ્યું; હાંસી ચર્ચ, ગાળો ખાધી અને રૂપિઓ એક ગયો.”

“વાર, પણ મેં તમને ગઈ કાલે પેલાં મેળાં સાંધવાને કહ્યું હતું તે પણ તમે સંજોગ નહિ. સાહેબ આગળ ગયો સારે મારે શરમાવું પડ્યું. બસ હવે તો હદ મઈ ગઈ. દિવસમાં બે ચાર કલાક ઘેર રહું તેમાં પણ કેટલો કલેશ?”

પ્રસન્ને જવાબ આપ્યો, “ મે મોજા સાંધ્યા હતો તો ખગ તમે જાણો છો કે બે ત્રણ ઠેકાણેથી તે શટયા છે, તણાવાને લીધે સાધેલે ઠેકાણેથી ફરી શટયા હશે હવે નવી જોડ લાવો તો ઠીક. ”

“ કાઈ પૈસા ખેસતા હશે! જોટલા માથે કેશ તેટલું ત્રણ છે. તમને તેની યત્તિચિત્ત ચિન્તા છે? સર્વ તરફની મને ચિન્તા છે. ધરની ફિકર, ખ્હારની ફિકર, તખીયતની ફિકર, ધરમાં કલેશ, ખ્હાર કલેશ, જ્યાં જાઉં ત્યાં સર્વજન કલેશ! ક્યારે આ કલેશનો અન્ત આવશે! ” એમ કહી, નિશ્વાસ નાખી નિરાશ થઈ મ્હોપર બે હાથ મૂકી વિદ્વન્મણિ ચૂપ થઈ બેઠો એક મિનિટ પછી તે બોલ્યો, “ હવે તો આ જીવનનો પણ અન્ત આવે તો સાર. એનો અન્ત આવ્યો એટલે સર્વ કલેશનો પણ અન્ત આવશે ”

બિચારી પ્રસન્ન, તેનો બિચારીનો શો વાક? દેવ કાઈ તેને લીધે થયું નહોતું. વશપરપતાગત, સસગલું મૂકેલું દેવ હતું વિદ્વન્મણિને કાઈ પણ અડચણ પડતી, કાઈ પ્રકારની દરકત થતી, કાઈ પ્રકારની આધિ, વ્યાધિ યા ઉપાધિ નડતી તો તેમા તેનો શો દોષ? તે બિચારી તો તેને હમેશા સુખી કન્વાને, પ્રમત્ત રાખવાને આદર્શના યત્ન કરતી છતાં દુર્ભાગ્યે તે કાઈ વિટબણા, અડચણ યા આપત્તિમા આવી પડે તો તે બિચારી શું કરે? વિદ્વન્મણિને કાઈ પણ દિવસ એમ વિચાર ન આવતો કે હું કુખી થાઉં, કુખી હોઉં તો પ્રસન્નને શા માટે કુખી કરવી હું ગભગઈ, છુ મુઝાઉં તો તેની રીસ તેનાપર શા માટે કાઢવી. સ્ત્રીને સુખદુખની વાત કરવી એ જૂઠી અને હમ્મેશા તેના આગળ પોતાના કુખના રોદણા રોવા, પોતાના દુર્ભાગ્યની દાઝ તેનાપર કાઢવી, તેની તે વાતથી તેને કટાણાઆપવો, એ જૂઠું.

પોતાનાપર આવી પડતી આપત્તિને દબાવી નાખી સુશીલ, દીન, પતિપ્રેમપરાયણ પ્રસન્નને સુખી કરવી, ખુશ રાખવી એટલું ધૈર્ય, એટલું શાણપણ, એટલી ઉદારતા, વિદ્વન્મણિમાં નહોતી.

બિચારી પ્રસન્ન બોલી “ બ્હાવા, હમેશા તમે એમ કેમ બોલો છો? હમેશા ‘જીવનનો અન્ત’ એ ભયાનક, ત્રાસજનક શબ્દ કેમ બોલો છો? ”

“ વિદ્વન્મણિને શરીરે પરશેવાના ઝેમેઝેળ વળી ગયા હતા તે બોલ્યો “ હું મિથ્યા બોલતો નથી આ કુખી જીવન કરતા મૃત્યુ વધારે સાર, અને હવે તે દૂર નથી હું તેના વિચારમા જ છું. ”

આ મર્મબેદક શબ્દોથી પ્રસન્ન ગભરાઈ ગઈ રોષ પડી. ડસકા ખાવા લાગી. ગદ્ગદ કંઠે તે બોલી, “ બ્હાવા, હજી તમે યુવાન છો સસારમા એક દિવસ કુખ તો બીજો દિવસ સુખ થાય છે હાલ આપણે કુખી છીએ તો યોગ્ય સમય પછી સુખી થવાનો દિવસ પણ આવશે આમ હિમત શા માટે હારો છો? તમે આમ બોલો છો તો ભારી શી દયા! ”

પ્રસન્નના રડવાની, બોલવાની તેનાપર કશી પણ અસર થઈ નહિ.

તે બોલ્યો “ બસ હવે હું કંકાળ્યો છું. ”

। આ પ્રકારનું જીવન આ પતિ-પત્ની આજ સગબગ છ માસથી ગાળતાં. ગણિતશાસ્ત્રી તરીકે વિદ્વન્મણિના સાંસારિક જીવનમાં બિલકુલ મિશ્રણ નહોતી. સવારથી માંડી આખો દિવસ તે રાત્રી તેનું જીવન ગણિતમય જતું. સવારમાં ઉઠતાં વાંત ગણિત, કેસેનમાં ગણિત અને પાછો ઘેર આવ્યો એટલે રાત્રીના અગીઆર વાગ્યા સુધી ગણિતના પ્રશ્નોના નિર્ણયમાં તે પોતાનો સર્વ સમય વ્યતીત કરતો. કોઈ દિવસ ઘડીએકે પ્રસન્નની સાથે દિલ ખોલી કાંઈ હૃદયાદલાદક, આનંદજનક, કાંઈ સુખ દુઃખની વાર્તા બાંધી જ તેણે કરી હશે. વિશેષ કરી આ બે માસથી તો તેનો સ્વભાવ તદ્દન બગડી ગયો હતો, અને બગડે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. એક તરફથી ગણિતની મગજમારી, બીજી તરફથી ઉભગરા, વળી દિવસમાં પાંચ પાંચ વખત મ્હાના રગડા, ઉકાળા પીવા. જીર્ણ અજીર્ણ, દરનું દરનું નહિ, ખોરાક ઉપર અશ્વિ, જ્ઞાનતંતુની નિર્બળતા. આથી તે ધણોજ વહેમી, ધણોજ પ્તીકણ, ધણોજ મ્હીડીયા સ્વભાવનો થઈ ગયો હતો. સગબગ દરેક વખતે તે ઉચ્છેદનથી રિયતિમાં રહેતો. ગણિતના હિસાબના જવાબની માફક પ્રસન્ન તેને અધીન, આજ્ઞાકિત રહે એ પ્રમાણે તે ધારતો. પ્રસન્ન એ પ્રમાણે આજ્ઞાકિત રહેવાને પણ પત્ન કરતી, પરંતુ તેમાં કદાચ કિચિત્ ફેરફાર પડતો તો તેની ધૂળ કાઢી નાંખતો. પોતાના મુખસગવડમાં જરા ખામી આવતી તો તે બિચારી ઉપર તે વૂટી પડતો. પોતાના પર આવી પડતી આપત્તિની, અગવડોની તે હમેશાં અતિશયોક્તિ કરી પ્રસન્નને ગભરાવી નાંખતો. ધણા પતિ એવા હોય છે કે પોતાની સ્ત્રીને આજ્ઞાકિત રાખવાને, તેની આગળ પોતાની મહત્તા વધારવાને, પોતાના તરફ વધારે ધ્યાન, વધારે દિલસોજી તે બતાવે, પોતાની સેવા ઉઠાવવાને દરેક સમયે તથા દરેક ક્ષણે તત્પર રહે તે માટે તેઓ પોતાની તખ્તીયતને પોતાની માદગીને પોતાની આપત્તિને અતિશયોક્તિથી ભયકર સ્વરૂપ આપે છે. વળી કેટલાક એવા નિર્બળ, નિઃસત્ત્વ હોય છે કે સ્ત્રીઓની માફક, ક્યારે મોંત આવે, ક્યારે દુઃખમાથી છૂટ એવા ઉદ્દગાર કાઢે છે અને આપઘાત કરીશ એમ હમેશાં કહી સ્ત્રીને ડરાવ્યા કરે છે. વિદ્વન્મણિ આ પકિતમાં આવી પડ્યો હતો.

સહવારથી માંડી છેક મધ્યરાત્રી સુધી—વિદ્વન્મણિ સૂઈ ગયે ત્યાં સુધી, યથાશક્તિ અને ઘણી વખત પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પણ પ્રસન્ન તેની સેવા ઉઠાવતી. બાર અને કદાચ એક વાગ્યા સુધી પણ તેને જાગવું પડતું કારણ કે વિદ્વન્મણિને 'સૂતી વખત પણ મ્હા પીવા જોઈતો. બાર વાગ્યા પહેલા તે થોડીક ઉઘ લઈ સડે પણ પોતે ગણિતના ધ્યાનમાં એટલે હોય અને તેને કાંઈ જોઈએ તો તેને ઉઠવું પડે, તેને જાગ્રત કરવી પડે, આથી પોતાના ધ્યાનમાં બંગ, વિશેષ પડે તે માટે તેણે તેને હમેશાં પોતે જાગે ત્યાં સુધી જાગવાને આજ્ઞા કરી હતી. પુસ્તક વાંચી પોતાનો વખત તે કાઢે પણ તેથી જતનું ખર્ચ એવડું થાય ? સગબગ ૮ વાગ્યાથી ૧૨ વાગ્યા સુધીનો વખત પણ મૂગા મૂગા એટલે કેમ જાય ! પુસ્તક વંચાય નહિ ! વાત પણ ન થાય, પહેલ વહેલી પ્રસન્ન વિદ્વન્મણિને ત્યાં રહેતી થઈ ત્યારે તે ગણિતના ધ્યાનમાં હોય તે વખત સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી કાંઈને કાંઈ ખોલી જવાતું. આથી વિદ્વન્મણિનું ધ્યાન વૂટતું અને પ્રસન્નને લખ્ખો રૂપિઆનું પોતાને નુકશાન કર્યું હોય તેવા કોધાવેશમાં, અધનિમાં તે આવી જતો. પ્રસન્ન હવે ટેવાઈ ગઈ હતી, તે હમેશાં સુગી બેસી રહેતો.

પેસો એ વિદ્વન્મણિની નિર્બળતા હતી. તેના હાથથી પેસો છૂટતો નહિ. માત્ર ગણિ-

તનાં પુસ્તકો અને મ્હા એ અપવાદ રૂપે હતાં, તેમાં તે ખર્ચનો વિચાર કરતો નહિ. આજ છ માસથી તેની તબીયત બગડી હતી. પ્રસન્ન તેને ઔષધ લેવા સલાહ આપતી પરંતુ તે ગણકારતો નહિ. બહુ હેરાન થતો ત્યારે એક બે દલાડા પૈસા આપી ઘ્રાઈ દાકતરની દવા કરે અને જરા દિક લાગે એટલે એકાદ ધર્માંદ દવાખાનાની દવા લે. ધર્માંદ દવાખાનાના દાકતરો અને કોમ્પાઉન્ડરો કેવી કાળજીથી અને જવાબદારીથી દરદીઓની સારવાર કરે છે તે સર્વ કોમ્પાઉન્ડરો જાણવામાં છે. આમ તેની તબીયત તદન સારી થતી નહિ. હરમેશાં કાંઈ ને કાંઈ દરદના સંબંધમાં તે પ્રસન્નના આગળ બરબડયા કરતો. લગભગ દરરોજ તે પોતાની આપત્તિ અને અગવડોની પોથી પ્રસન્ન આગળ ઉઘાડતો. હરરોજ તે ખાનપાનની બાબતમાં, પોતાના સુખસગવડના સંબંધમાં કાંઈક ખામી કાઢી તેના પર ખીજતો, તેનું મન દુખવતો. પ્રસન્ન સુખી છે કે દુઃખી, તેને સર્વ રીતે સંતોષ છે કે ન્યૂનતા તે વિષે તે કદી વિચારતો નહિ, તે વિષે તે બિલકુલ કાળજી રાખતો નહિ. પ્રસન્ન તરફનું પોતાનું કર્તવ્ય, પોતાની જવાબદારી તેના ખ્યાલમાં જ નહોતાં.

*

*

*

*

*

વિદ્વન્મણિનાં મર્મભેદક વચન સાંભળી પ્રસન્નના હોશકોશ ઉડી ગયા, તેણે પૂરું ખાધું પશુ નહિ. રાત્રે નિમિત્ત, પૂરી ઉંઘ પશુ આવી નહિ. ઉંઘમાં, સ્વપ્નમાં પશુ તે જ ભયભરેલા વિચાર, સ્વપ્નમાં ઉડી તો પશુ તેજ ઉદ્વેગમ, સંતાપજનક વિચાર. કામકાજમાં રોકાઈ તો પશુ તે જ વિચાર. કામકાજ કરે તો પશુ ચિત્ત તે જ દુઃખપ્રદ વિચારોમાં. વખતે ગળ-ગળી થઈ આંસુ પશુ આવી જતાં. વિદ્વન્મણિ કોલેજમાં ગયો એટલે તે એકલી પડી. કામ-કાજથી પરવારી શીધું.

વર્ષાદ ઝરમર ઝરમર વરસતો હતો. દંડો પવન આવતો હતો. જમણા હાથપર મ્હોં ટેકવી, ઉદ્વેગ અને ઉડા વિચારોમાં, ઉસ્કેરાયલી સ્થિતિમાં પ્રસન્ન દિવ્યકાપર બેઠેલી છે. તે સ્વગત વિચાર કરે છે. “પતિ તરફનું સુખ નહિ, માતાપિતાનું સુખ નહિ, પીયરમાં દરવાનું હામ નહિ, વાતનો વિસાગો નહિ. મુખબાળમાં એકલી, નહિ પડોશી, નહિ સગાં વહાલાં. ન એમના મિત્રો, મુરખીઓને હું ઓળખું. કોને વાત કરું? એ દંઈ કરી બેસે તો આ મુખબાળ નગરમાં મારી કેવી અવદશા! પૈસા ખર્ચી દવા કરવા તરફ પૂરું લક્ષ નથી. મ્હા છોડી દેવાને સર્વે કોઈ સલાહ આપે છે, હું પશુ કહીકહીને થાકી પશુ એ ટેવ છૂટતી નથી અને ખોરાકપર રૂચિ નહિ, મારો વાંસો ફટ છે, જીવ ઉદાસ રહે છે, શરીરમાં ચેતન્ય નથી, ઉત્સાહ નથી, માનતેવુંની નિર્બળતા, પાત્યનશક્તિ મંદ એવી હમેશાં દરિયાદ કપાં કરે છે. આ બે ચાર દિવસથી તો તેમનું મગજ પશુ ચાંત, સ્વસ્થ નથી. શી દશા થશે? હા! દૈવ, એમ કહી નિવાસ નાંખી કુશ્કે કુશ્કે રડવા લાગી. દસખાર મિનિટ રડી, બંધ પડી, પશુ વિચાર તેના તે જ. હું ધર આગળ અને બહાર તે આત્મભાત કરશે તો? આવા અનેક પ્રકારના વિચારોથી, તાસ-જનક તર્ક વિતર્કથી તે ગભરાઈ જતી, મુઝાતી. વળી તેને વિચાર આવ્યો કે “પશુ હું તેમના દુઃખેલાં આત્મભાત કરું તો ન દેખવું કે ન દાખવું. ના, પશુ તે તો બીજા, નિર્બળતા, કર્તવ્યબ્રહ્મા કહેવાય. હજી પશુ તેમને કોઈ પશુ પ્રકારે બચાવી લેવા એ મારો ધર્મ છે અને ધર્મવિમુખ થવું એ પુતિત્રતાને કલંક રૂપ છે. આપત્તિના, અડચણના, દુઃખના દબાણથી

ભાષાને જ વિદ્યાનુ પ્રાક્ષણો અને કદાચ અન્ય શ્લોકો પણ વળગી ગયા. પરંતુ બુદ્ધના મકલ સરથાના પરિવર્તન સમયે સર્વે રીતે થોડો ઘણો ફેરફાર થઈ રહ્યો. અને તે પૈકીના આ ફેરફાર ભાષા મબધી ગણી શકાય. શ્રી સકગમ્યાય બુદ્ધ ધર્મનું ખડન તથા પ્રાક્ષણ ધર્મનું પુનરુજ્જવન કર્યું ત્યારથી તે છેક આધુનિક કાળના નાટકોના સમય સુધી, એ જ નાટકોના પાત્રોના સવાદ ઉપરથી માપી લેતાં જણાય છે કે સ્ત્રીઓને બોલવાની તેમ જ લખવાની ભાષા ખીણ હતી કદાચ કેટલાકનું એમ માનવું પણ વાસ્તવિક ગણાય કે તેઓમા કેટલોક શિક્ષણ લીધેલી સ્ત્રી સસ્કારવાળી ભાષામા લખી શકતી હોય તો ના નહિ હવે એ વાત બાબુ ઉપર ગદી પરંતુ ગણિતના ધારા તથા સંખ્યામાં ભેદ શી રીતે હતો, તે બરાબર સમજાય નહિ એવી વાત છે. કદાચ એમ કા ન હોય કે સસ્કૃતમા વપરાતી લિપિ અને એ જ ભાષાના સંખ્યા વાચક આકારોએ પુરુષવર્ગને શિખવાતા હોય, અને અપભ્રંશના સ્ત્રી વર્ગ માટે નિર્મોણ થયા હોય જે આમ અર્થ હોય તો તો વસ્તુતઃ ભેદ મજામા છે એમ કહેવું અગ્રાન્થેય થઈ પડે.

એ ગમે તેમ હોય પરંતુ આ ભેદ ખામ પુરુષ વર્ગ ધારા ધડનાં હોવાને લીધે ગમવામા આવ્યો હોય એવું તત્ત્વવેત્તા જ. એસ મીન જેવાનું માનવું છે, તે આશ્લેષ આ દેશને ઉચિત ગણાય કે નહિ, તે વિષે જરા અવલોકન કરવું હીક પડશે જનસંખ્યાની પ્રથમ અવસ્થામા તો સ્ત્રી અને પુરુષોને સમાન હક હોય એવી રાજ્ય-માન્યતા ગદી શકે. ગાર્ગી તથા મૈત્રેયી વિગેરેની તત્ત્વજ્ઞતા, ગીતા તથા દ્રોપદીની આવસ્થક રીતે ધર્મસહાયતા-છત્યાદિ ઉપરથી હરકોઈ સિદ્ધ કરી શકે કે તે વખતે સ્ત્રીઓને પુરુષ સાથે સમાનતા હોવી જોઈએ. હવે તે સમયની ભાષા પણ એક જ મરખી સંસ્કારવાળી હતી બોલાતી અને ખેડાતી જતી સંસ્કૃત ભાષા જેવી યાગવશ્ય બોલ્યા તેવી જ ગાર્ગી અને મૈત્રેયી પણ બોલ્યા છે. પરંતુ સીતાને જે અપભ્રંશ કે પ્રાકૃત ભાષા બોલતા કોઈ મથગે વાચવાથી જાણવામા આવેલ હોય તો તે માત્ર બવભૂતિ કૃત નાટકોમા જ. નમાયણની સીતા નામ સાથે સસ્કૃત શુદ્ધ ભાષામા જ બોલેલ હશે, એમ તે પુરાણ અથ ઉપરથી અપજ જણાય છે. હવે આ ઉપરથી લાગે છે કે જે સંસ્કૃત ભાષા બુદ્ધના વખતથી ખેડાતી બધે થઈ અને લોકોએ સામાન્ય રીતે અપભ્રંશ ભાષા સ્વીકારી, તો તેવા કોઈ સમયે જેમ પ્રાકૃત લોકોમા પ્રાકૃત ભાષાનો પ્રચાર થયો, તેવી જ રીતે સ્ત્રીવર્ગમા પણ થયો હોવો જોઈએ એમા પુરુષ વગ તેને સસ્કારવાળી ભાષા બોલવાનો પ્રતિબંધ કોઈ રીતે કર્યો હોય તેને પરિણામે આ ભેદ આવ્યો હોય એમ તો ન જ મનાય. એક તરફથી પ્રાક્ષણ ધર્મનું અને સાથે સંસ્કારવાળી માટે વિષમતાવાળી સંસ્કૃત ભાષાનું ખડન બુદ્ધે કર્યું, તે વખતે સરજતાવાળો બુદ્ધ-ધર્મ અને સરજતાવાળા અપભ્રંશ ભાષા લોકોના સ્વીકારવામાં આવ્યા. બધું સરજતાવાળું તે સાફ કે શી રીતે, એ અતિ પ્રશ્ન આ સ્થળે ગણાય, માટે તેનું સમાધાન દૂર રાખવું ઉચિત છે તે પછી આ સરજતાવાળી ભાષા-રજી પ્રાક્ષણી ધર્મનો ઉદ્ધાર શકે કર્યો લારે પણ છોડી દેવાઈ નહિ; કારણ કે લોકોના વિચાર વાણી અને કર્મમા એ ભાષા જ અતિ રૂઢ બની ગઈ; અને તેવા કારણોને લીધે જ વિદ્વપક, સ્ત્રી-પાત્રો વિગેરે પ્રાકૃત ભાષા બોલતાં નાટકકારો બતાવે છે.

વળી.—“A woman of whatsoever age should never be mistress of her own actions.” આ વાક્ય પછી એ જ હીગીનસન લખે છે કે એ

એથીઆ એથીનીઅન ગૃહસસાના ગુલામગીરીવાળા વાસભાષી તોડછોડ કરી છટકી ગઇ તેની વિરૂદ્ધ ધણા બળાતકાગતાં વચનો લખાયા અને કહવાયા હતા તે તો ખેર, આ અથળ માટે એથ-મનુ કાઇ કામ નથી. હવે મનુના મમયમા જનસમુદાયની ધર્મ સુબધી જે અત્યવ્યવસ્થા દશા હતી, તે દેકાવે લાવવી જરૂરની જણાયાથી ગળતથી માડીને ને કુ સુધી, બ્રાહ્મણથી માડીને તે શૂદ્ર સુધી-બધા સ્ત્રીપુરૂષો તમામની નિયતિ પરત્વે આચરણ માટે કાયદા ઘડવાના હતા, અને તે સમયે ગૃહન્યયના માટે પુત્રપત્ની મલાહની અપેક્ષા ધરાવતું ધોતણુ રાખવામા આનુ, તેનું કારણ એ ગણાય કે સ્ત્રીઓને ડેગવણીમા પછાત રહેવાનું બની ગયુ અને ધર્મ તેમ અન્ય સરથાઓમા અત્યત ફેરફાર થઈ જવાથી અનેક પ્રકારના શુદ્ધ મરુમરોના બાગીદાર માત્ર પુરુષા નહીં દુકામા હાથેલી દેતા પણ ઓછુ તો કહનાય કે બ્યારે સ્ત્રીઓની ડેગવણી અમુક અશે બધ થઈ ત્યારે પુત્રપર્વગની મલાહની જરૂર અવશ્ય હોવી જ ને ધએ, અને પુરૂષોને-તેમા બ્રાહ્મણની જ વાત માટે, તેઓને મરુકા ડેગવણીના થયા જ મરતા માટે-એટલો અધિક હક હોય તો આશ્ચર્ય જેવું નથી. હાલ પણ ડેગવણી મમાન હોય તો હમ સમાન કે જ

આ બધાને માટે પુત્રિ કન્યા પ્રમાણે અનેક છે, તેમ જ એટલાની સવિગ્ત વા કરી શકાય એમ પણ છે, છતાં અજા મરેઅને બે વધુ લખના આમમ ખાવામા જ ગાહ પણ માન્યુ છે

આટલું થઇ ભાંપણી હકસચીના તથા ગર્જીનના મતોમાના બે ભોલો તપાસવા યોગ્ય છે - કહકસચીના અભિપ્રાય પ્રમાણે પ્રકૃતિમા સમાન બાર નથી એટલે કે કુદગતી સન્ધા પાત્રુ બી-પુરૂષમા નથી, બીજુ એ કે આને પછિામે કિતકીવાગી દરેક આચા ની બાબતમા બ્યા મન કે તનનો મનધ નહેતો છે તમા મરેઅય મદતા સ્ત્રી પુરૂષ કરતા હલખી અગી ઓછાવાગી માનમ પડી છે એટલે કે તે અમુક આચાર જરૂરમા યોગે અને ગુણમા ઓછા એ રીતે મમજતુ

ગર્જાનિ પણ માગે છે કે સ્ત્રીમા અત પ્રેરિત જ્ઞાન એટલે કે જલદી મદણુ હવાની શક્તિ અને અનુકરણુ મવાની શક્તિ પુત્ર કરતા વધારે સ્પષ્ટ જોવાય એવી છે, એમ સર્વે

* "Huxley denies even the natural equality of the sexes and declares that in every excellent character, whether mental or physical, the average woman is inferior to the inferior man, in the sense of having that character less in quantity and lower in quality."

×Darwin says —It is generally admitted that with women the powers of intuition or rapid perception and perhaps of imitation are more strongly marked than in man but some at least of those faculties are characteristic of the lower races and therefore of a past and lower stage of civilization.

જાણે છે, પરંતુ આ જ શક્તિઓ હલકી જાતિની યોનિવાળાને ખાસ હોય છે તે પૈકીની ખુદી-પ્રતિઓ હોવાને લીધે પુરાણકાળના અને હલકી પકિતના સુધારાનું ચિહ્ન ગણી શકાય.

આમાં હકસલી તથા ડાર્વિન અને જાણીએ કુદરતના કામદા તપાસી, તે પ્રમાણે સ્ત્રી-પુરુષોનાં અવયવોનું સૂક્ષ્મ રીતે નિરીક્ષણ કરી આ અભિપ્રાય પશ્ચિમમાં પ્રસાર્યો. છતાં આધુનિક પ્રવૃત્તિ અને સુધારાખળને અતે જોતા સહજ લાગશે કે સ્ત્રીઓની શક્તિઓ કુદરતી બક્ષીસમાં એટલી ઓછી કે હલકી નથી કે જેને લીધે તે પુરુષ કરતાં છેક અધમભાવના આવી રહી હોય. આ સ્થળે પ્રસ્તુત કરેલ વિષયના અભિપ્રાય કે વિવેચન સ્વતઃ કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ પૂર્વ અને પશ્ચિમની ગણના માટે જુદા જુદા મતો માત્ર ટાકવાનું કાર્ય હોવાથી તદ્દનુસાર મીલનો મત ટાકવાનો બાકી રહે છે તે એ કે —“ મનુષ્ય જાતિમાં પુરુષ કુદરતી રીતે અધિક બળવાળો હોઈ તેણે જીવનકલહમાં નિર્બળ-સ્ત્રીને સાંસાગિક હક્કોના ઉપ-ભોગમાંથી દૂર ખસેડી અને પોતે સામ્રાજ્ય ભોગવે છે.”

મતમતાતર અનેક રીતિના, પકિતના છે તે બધાનું મેળ જાન થાય તો “સુન્દરીસુ-બેધ” થવામાં પણ ફીક પડે, માટે આ માત્ર ટિંગ્લેશન રૂપે કરાયેલ છે. વિસ્તાર વધી પડવાની બીકને લીધે આશંકા ખવાય તો બીજો અવસરે અનુદાનતા હોયેથી પૂર્ણ વિસ્તાર થઈ રહેશે. પરંતુ આ સમયે એટલું કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે પ્રાથમિક સમ્યાઓમાં કોઈ દેશમાં સ્ત્રી-પુરુષમાં ભેદ જોવાયેલ નથી. ઋષીઓના વેદના સમયમાં જોઈએ તો પૂર્વ દેશમાં પણ અકંઠતીને કેવું મન્માન અને સમાનતા ભોગવાયું છે, તે મર્મને વિદિત છે, અને તેનું માન ઋષિઓને જ થઈ છે. તે પછી ઉપનિષદમાં અને તે બે વચ્ચે બ્રાહ્મણ થયા તેમાં પણ, અસમાનભાવ નથી. સીતાના મમય મુધી એનું એ જ જોયું છે. તો હવે પશ્ચિમ તરફના મીઠા સાહેબોના અભિપ્રાય તપાસી જોઈએ

મીઠા કહે છે —“ એ કબૂલ કરીએ કે સ્ત્રી પોતાનું અનેક પ્રકારનું અશક્તપણું પોતાની ખુશીથી અને કર્યાદ કર્યા વિના સ્વીકારી લે છે પણ તેના ઉત્તરમાં એટલું જાણાવવું જોઈએ કે ધણી સ્ત્રીઓ તે બાબતની ફરીયાદ કરે છે જ, અને, જે પુરુષના જેવી ‘ઉચ્ચ’ સ્થિતિએ સ્હકવાની નેમની ઇચ્છાઓ સ્ત્રીપણાને અણગમ છે એમ મનાવી, તેમને લાગી દેતા, સ્ત્રી અવવામાં ન આવે તો, તો ધણી વધારે સ્ત્રીઓ પોતાની હાલતની સ્થિતિ વિષે કર્યાદ ઉઠાવે એમાં કોઈ ‘જ’ તક નથી.”

ન્યારે સસારમાં જનસંસ્થાનો વિવેકલતા બહુ પારિપ્લવનો સમય આવે છે, અને રીતિરીવાજો તદ્દન ફરી જાય છે, ત્યારે સુધારો સમાજમાં બંધ પડે, તે સ્વાભાવિક બનવા જોઈ છે. ધર્મનાં બધારણોમાં તેમ જ સંસારની બીજી વ્યવસ્થામાં પણ ખુદિના ઉદયકાળથી

* Woman, it may be agreed, accept their disabilities voluntarily and without complaint. In answer it must be affirmed that many women do complain; and doubtless many more would protest, if they were not taught to repress such aspirations as unbecomingly.” આનો તરજુમો લેખકે કરેલો ન હોવાથી અમે કહ્યો છે —તન્ત્રીઓ.

એવો તો ફરફાટ થવા લાગ્યો કે લોકોમાં ભાષાથી માડી અનેક પ્રતિનિધિવાને અને આચાર વિચારો બદલાવા માંડ્યા આવે વખતે સ્ત્રીઓને કેળવણી ન મળી શકે એ પણ સમજી શકાય એવું છે, કારણ કે જ્યાં માદમાઝ બિચારા પુરુષો પોતાનું હોય તેટલું રક્ષણ કરવાને મર્યાદા બને, ત્યાં તેઓને જાળવવામાં ક્યાંત-અહાં પડે શું અને મદ્ય એમ પણ ન હોય કે તે વખતે સમ્પૂર્ણ અને વેદશાસ્ત્ર વિગેરેમાં માનની શક્તિ વધારવા સારું તેવું રક્ષણ કરતે કરતે જોખન પણ થવા લાગ્યું હોય સ્ત્રીઓમાં કેટલીક ન સીખી શકી હોય તેમાં અનેક કારણો રહી શકે, પરંતુ ડેવટે પોતાની અશક્તિને લીધે તેઓ સંસ્કૃત મૂકી અપભ્રંશને વળગી પડેલા લાગ્યા, અને મન વાગવાનો સ્વભાવ તો મીન ઉપર કહે છે તે પ્રમાણે સ્ત્રીઓનો જાતિસ્વભાવ જ છે, એટલે પ્રાપ્ત થયેલ સ્થિતિથી અત્યંત થવા લાગ્યા આની સામે અમુક દેશકાળને લીધે તેઓએ કાઈ ફરીઆદ પણ ઉઠાવી નહિ, કાલો તે કાર્ય પણ જાતિપ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ પરંતુ આજકાલ સ્ત્રીઓને બાન થતું જાય છે કે આવી રીતે મૂંગે મૂંગે મહન કર્યા જતું એમાં સ્ત્રીત્વ નથી જ સમાયું તો ફરી આપેના અનાજ પણ ઘાઈ ઘાઈ ગયેથી આવતા મળવાય છે ખરા તો દરે આ મધ્યે પ્રાણ-શાસ્ત્રના એક નિયમને આધારે એમ કહેવું જોઈએ કે સ્ત્રીઓએ સમાનતાની અવસ્થા પહેલાં વ્યાપાર એવી રીતે કરવો કે (Financial precedence Organization) ને વ્યાપાર સર્વદા માન્ય ગણાય અને તે ઓની આત્માવિક મનોવૃત્તિને નિર્મળ બતાવવા તક વલખ થાય. સાદમ કાઈ દિશામાં કે અમયમાં ઉચિત ન ગણાય, અને દિશાથી કરેલ વિચારનાત કાર્ય સફળ થાય ત્યાં બને તેને બીજા શોધે “ માદસ, ” કે “ પરાદમ ” કે “ એષ્ટાષ્ટેષ્ટા ” નામ આપે

લી. શંભુપ્રસાદ વિ. શિવપ્રસાદ મહેતા.

હિંદનો ઉગતો સૂર્ય

(આશાગોષ્ઠી)

જુઓ જુઓ હિંદ બાણ,	જુઓ જુઓ ઉગે હિંદ બાણ	ટેક
જળદળ લેતાં પૂરે પ્રકારો,	ગાઓ મુરેન્દ્રના માન	જુઓ.
કુસપતિભિર આ ધીરે યાતું,	દેશ-પ્રીતિ યદી ફર.	જુઓ.
દેશ-મેવાની સુખિ મધુરી,	બાલ-કુસુમે સોદાય	જુઓ.
નતન દ્રમલ આર્ય મહિલા	જનમજુમિના ગીત ગાય.	જુઓ.
દેશમંદિરે નિન ધર્માઓ	વિમરન્ત ધર્મનું રો	જુઓ.
બોમ બોનગજ બદ્ધીનના,	આત્મા બિભા પ્રાણ.	જુઓ.

પુણ્યશ્લોકી રાનાડેતું, જીવન થતું રસ-પાન જુઓ
 બંગ પંખીને દક્ષિણ ગુર્જર, આજ દિસે એકતાન જુઓ
 દેશ-વેદિપર સર્વે થાયે, શાંતિ-બેદ અગાધ. જુઓ
 તનમનધનથી સર્વે ભાગી, કરતા દેશકલ્યાણ. જુઓ

મુખ-ધુ, બન્ધુસમાજ.

અલ કારમિયતા.

“ અરે તું આ કોણુ યદિ ગઈ ? અદા ! આ વખતે અને આ વેરામા તું અતિમુંદર દેખાય છે ! પણ આટલા બધા અને આવા મૂલ્યવાન અવકાશ ત્હે આપ્યા ક્યાથી ? અને આવડો કાઠમાઠ કરીને ચારી આજ કઈ તરફ ઉપડનાર છે ? ” કાઠક હસતી અને હમમતી ચાતે મેડીની અંદર પ્રવેશ કરતી કમળાને તેના પતિ અમનલાલે પુછ્યું

આ પ્રશ્નમાગથી કમળા કાઠક ખચકાઈ, પણ પછી ઉત્તર દીધો “ પન્ન દિવસે મન-મોહનદાસ શેઠના વડુ પોતાની પુત્રીના લગ્નને દિવસે પોતાને ઘેર બોલાવવાને આપણા પડોશી સવિતાગૌરીને આમત્રણ કરવા આન્યા હતા તમણે મને પણ અતિશય આમ્રદ કરી તેમને ઘેર જવા કહ્યું હતું, તેથી અત્યારે ત્યા જવાનું છે તે તમને કહેવા આવી છું. મ્હોટા શેઠીયાને ઘેર લગ્નસમારખમા જવાનું, એટલે ખીજી નહીં તો શરીર ઉપર એ દાગીનાએ ધાલવા કે નહિ ? ”

“ તો ! તે કાઈ ચાતે ? પણ ત્હે મ્હારા મ્હેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો નહિ. આ દાગિના ત્હે આપ્યા ક્યાથી ? ”

‘ એમા શું કહેવું હતું ? આણવાતા ક્યાથી ? આ દાયમા આન્યા તે શરીરે પહેર્યા ? ’

“ હું આ મસ્કેરીમા પુછતો નથી ! અરેખઈ કહે, ત્હારે પીયન્ધી આ લાવી હોય એમ મ્હારા જાણ્યામા તો નથી. ”

આ ઉપરથી કાઠક કોઠિત મ્હેરો કરી કમળા બોલી “ મ્હારા પિયરીયા ગરીબ છે માટે આમ મ્હેણા મારવાના નથી. ”

“ નહિ, મ્હારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ નથી ! હું તો મ્હારા મ્હેલા પ્રશ્નનો જવાબ જ જણાવવા માગુ છું, તે કે એટલે પછી ખીજી પાત ”

“ તે એટલું ટોળી ટાકીને પુછે કે શું જોઈને ? કાઈ ચોરી કરવા તો નહીં ગયા હમણે ? પોતે કરાવવા તો નહીં તે નહીં, ને વળી શરીર પર પહેરેલા પણ જોઈ શકાતા નથી ! મુંબાઈમા મ્હોટા શેઠને ઘેર લગ્ન જેવે પ્રસંગે જુલુ, સારા સારા ધરની મૈરીઓ બની હતીને આવી હોય, અને ત્યા હું જાણી નેવી એકલું લુગડું પહેરીને જાઉં તે શી લાજે ? એમા ત્હમ્મઈ સાડ કહેવાશે કે ? આજના દહાડા માટે સવિતાગૌરી પામેથી ચાગ ધરેલા માગી લીધા ! એમા શું મ્હે મ્હોટા અન્યાય કરો ? ”

“ નહિ, લગાર પણ નહિ. બહુ જ ઉત્તમ કામ કર્યું ! ”

“ હા, તે અમે સમજીએ છીએ. એટલુંએ ન ખખતું હોય તો હો આ કહાડી નાખીએ. ખમ કહાડુ ? શું કહો છો ? ”

“ મહારા બોલનાથી ત્હને જોડુ લાગેતું દેખાય છે. પણ કમળા, તું જરાક શાતપણે ત્હારી મેજે જ વિચાર કરીશ, તો ત્હાં આ અવિચારીપણ ત્હાં લક્ષમાં આવશે, અને તેને માટે પોતાને જ સરખ લાગશે. ”

“ આ તે કેવું બોલવું કહેવાય ? ઓળખીતા પડોશી પાસેથી બે દાગીના માગી આણી કડીક વાર સરીખ પર પહેર્યા, તેમાં અવિચારીપણું શું થયું ? અને તેમાં સરખ લાગવા જેવુંએ શું છે તે ? ”

“ કમળા, આ વાત ત્હને જેટલી સુધક-હલકી-લાગે છે તેના કગતાં ઘણી વધારે હલકી છે, તે ત્હને કદગી ગિયતિમાં લાવે એટલું જ નહિ, પણ અનેક અનાચારમાં દોરે એરી છે. દરે કદે તું અનીતિવાન થયેને ખુશી છે ? ”

“ અનીતિવાન ? કદી નહીં પણ હું શું અનીતિ કરવાની હતી તે મહારાથી સમજાતું નથી. ”

“ નંદા હું તને કમે કમે સમજાવું પ્રથમ તો ત્હમે આ મૈગ મળ્યા એટલે એક બીજાના લગાવધરેણીની ટીંગ અને ચિકિત્સા થયા વિના ન્દેવાની નહીં. તેમાં આ ત્હારા આવા સાત ધરેણા નેઈ કોઈ ત્હને તેમની કીમત, તો કોઈ તેડુ ધડામણ, તો વળી બીજી મોઈ તે ધડના મોલી કે જવેંગીતુ નામદામ પુછશે, તે વખત અનેક અનેક વખાણથી પૂછાઈ જઈ પુરેપુરો દમ કરવાની લાનસાથી અજાનતાતું ત્હાંથી બહાતુ મહારો નહી, અને નેથી ખરી રિયતિ ધુપાવવાને માટે ત્હારે અસત્યો ધડી કહાડી બોલવા પડશે. શું તે વખતે તું નીતિમાં રહેલી ગણાઈય ? ”

“ ના, તે તો ખરું પણ ક્યા એવું રોજ કરવું છે ? ”

“ એક વખતે પણ કુમારેમાંથી ત્રિવિધે પાઠ પાડતા મનુષ્ય બીજા અનેક વખતે તે તરફ દોરાય છે એ નિયમ તું જાણી ગઈ ? વાઈ, બીનુ, ધા કે એવું કાંઈ બન્યું નહીં. ત્હારા અસત્ય અને ત્હારા હામાં બરેલા દેખાવથી અજાણ્યા યૈરા ત્હને મોઈ મોટા શ્રી-મન્તાના ધગની ધારી ત્હારાં ધણા વખાણ કરે, બીજા સાધારણ સ્ત્રીઓના કગતા ત્હને વધારે માનની નજરે જુએ, અને એ બધું નેઈ ત્હને મનમાં આનંદનો પાર ન્દે નહીં પણ તેવામાં ત્યાં કોઈ ત્હાં ધરખાર અને ત્હારા પતિના ધેધારોજગાર ને નામદામ બાબત પુછે કે તપાસ કરે, તે વખત તું આ ધરેણાને ચોખ આપણી રિયતિ જણાવી શકીય ? ”

“ હા, તે વખત બારે પડે ખરું. પણ એ તો અસલની સારી રિયતિના વખતનાં ધરેણા કેટલાકને હોય છે એમ અમે તેમ રીતે જણાવાય. ”

“ આનું જ નામ રોગ, અસત્ય, પાપ વગી વિચાર, આમ છતાં તું જે શ્રીમન્તાદની દેખાવ હાથ કરવા ધારે છે, તેમાં તો, હાલની વાસ્તવિક ગિયતિ જે ધડીએ સ્ત્રીમંડળમાં જણાશે, તે મમયે ત્હાં માન તેવું ને તેવું રહેશે ? શું ત્હારા પ્રથમના આનન્દમાં કડવાય નહીં બને ? વાઈ, તેટલેથી ન પતતા આપણી પૂરેની તેમજ હાલની, આપણી પોતાની તેમ

જ આપણાં સગાંઓની, વાસ્તવિક સ્થિતિ જાણનાર ડ્રાઈ સ્ત્રી ત્યાં કદાચ આવી મ્હડી હોય, અને તે આશ્ચર્ય પામીસર્વ વાત જાહેર કરી દે, તે વખત ત્હારે ઉચું જોવાનું કેટલીકવાર રહેશે ? ”

“ હાય બાપ, તે વખત તો ધરતી મારગ આપે તો સમાઈ જવા જેવું થાય ! એ તો મ્હને સુઝતું જ ન્હેતું. પણ એવું અને જ એમ સાથી કહી શકાય ? ”

“ વાઈ ધાર કે એમ પણ ન બન્યું; ને બધાંએ ૧૬ને કોઇ સારા શ્રીમન્ત કુટુંબની સમારી તરીકે જ અત સુધી ધારી. ને તેવી ઓળખાણ થવાથી બીજી કોઇ શેઠાણીએ તેવા પ્રસંગે ફરીથી ત્હને તેવા જ આગ્રહથી નોતરી. કહે તે વખત તું શું કરીશ ? હર વખતે સવિતાગૌરી ત્હને પોતાનાં ધરેણાં આપશે ? અને તે તું મારગતાં અને ભેતાં શરમાઈશ પણ નહિ ? અથવા શુ વારે ધડીએ તું એવી બીજી શ્રીમન્ત સંદાયરો શોધી કઢાડીશ ? ”

“ હા, એ પણ અડચણ બારે ખરી. ના તે એમ વારે ધડીએ કાંઈ બીજી મગાય છે ? તેવું હોય તો તે વખતે ન જઈએ. ક્યાં ડ્રાઈ બાંધી મારે છે ? ”

“ જે ઇચ્છા અત્યારે તું પ્હેલી વખત જ રોકી શકતી નથી, તેવી એક વખત નિવિધે ઉતરેલી ઇચ્છા શુ તું બીજી વાર રોકી શકીશ ? અને તે પણ આનન્દે ? જો એટલી ત્હારમાં પ્રબળતા હોય તો અત્યારે જ મ્હ ઉપર કલાં તેવાં મંબવિત સંકટો ઉપજાવનાર ઇચ્છાને શુ કામ નથી રોકતી ? ”

“ બાપુ કાંઈ જઈએ આવીએ શુ ? જે કાંઈ ધારીએ તે ભાગી પડાવવાને જ તૈયાર છો. દીક ત્યારે, નહોં જઈએ આજ, પછી કાંઈ ? ”

“ નહોં, કમળા, એમ નાપુશ થવાનું કારણ નથી, આવે સારે ટેકાણેથી આમંત્રણ આપ્યું હોય તો ન જવાની હું લગારે સલાહ આપતો નથી. ઉલટું, ત્યાં જઈ જતજતનાં સ્ત્રીપુરુષોમાંથી આપણા સુવિચારમય હૃદયને અનેક અનેક બાબતો જાણવાની મળી આવતી હોવાથી હું તો ત્યાં જવાની ત્હને બલામણ કહું છું. ત્હારું કહેવું એટલું જ છે કે ત્યાં પ્હા-રનો ખોટો યોગ કરી જવાને બદલે આપણી ખરી સ્થિતિ અને મનને શોભે એવાં સ્વચ્છ અને સુધક વસ્ત્રોથી ત્યાં જવું, અને પ્હારના અંગની શોભા બતાવવાને બદલે વર્તન તથા વાતચિતથી આપણી અંદરની જાતને શોભાવી માન મેળવવું વળી ત્હારી હાલની ઇચ્છાથી એક મ્હોટું સંકટ આપી પડવાના સંભવ વિષે મ્હ ત્હને કહું જ નથી. તે એ છે કે બોગ-જોગે આમાંથી એકાદ સોનાનો મણકો કે વખતે એકાદ મોતી નીકળી પડયું, કે કદાચ ભાગ્ય રાશુ હોય ને તને ખબર ન રહે એમ એકાદ આખો દાગીનો પડી ગયો, તો પછી ત્હારી, ને સાથે મ્હારી પણ, શોભાનો પછી કાંઈ ખાર રહેા કે ? ”

“ ના, બા, કોણ જાણે, વખત છે ને એવું કાંઈક થયું તો ફનીયામાં રહેવુંએ બારે થઈ પડે મારે તો ! હું તો આ આપી આણું છું ધરેણાં પાછાં સવિતાગૌરીને. ”

“ હા, મ્હારી પણ એ જ સલાહ છે; અને પછી સારાં વસ્ત્રો પ્હેરી તેમની સાથે આજ જવાનો વિચાર જરૂર રાખજો. ”

એક અલિલાપા.

(સ્તોત્ર.)

તોટક.

નજરે • વિધ રંગ તરંગ તરે ?
મનહું મદવા તલપીજ મરે ?
'મન એક કહે, પ્રભુ બીજુ ચહે ?
દુઃખની ગણના તહીં કોણુ લહે ?

સદુ રંગ વિષે રસ શ્રેષ્ઠ કયો ?
મનહું સમજે નહિ લા શું ચહે ?
પ્રભુ એક સદાય ત્હમરી મ્હને ?
મન એકજ રંગ વહાવ ખજે ?

રસિકો દવિઓ ઋપિ સર્વ કહે ?
રસ રંગ વિલાસ વિનષ્ટ રહે ?
બસ અમૃત એક પ્રભૂ રસ તે ?
રસ અંજલીની અભિલાષ મ્હને ?

—“વિલસુકુમારી.”

જ્ઞાનન્દાશ્રમ.

બ્રાહ્મણનો બળાપો.

સરાધીઆના દિવસ ચાલ્યા ગયા! હવે આપણે શું કરીશું! આ રોજ દુધપાક, ખાસુડી, ચીખંડ, કેળાં, તે ઉપર મીઠાં અપાટતા તે હવે કંઈ માર ચણ ગયા. ડાશીઓની નોમને દહાડે બટાણીને બરાબર દસઠેકાણે જમવા મોકલ્યાં, તે જમ્યાં તો યોડું યોડું— સક્ષમ સક્ષમ,—પણ રૂપીઆ લાભ્યાં પાંચ, અને આપણે એ આ ચરાધપક્ષમાં બળે વખત જમવા જમને પાણુ પાણુ દખણા રોજ રોજ લાવતા. કોઈ માસ્તર લોક કહે કે મહારાજ! મારે હાથીસે જવાનું છે તે દસને ટકારે ઘેર આવળે તો વારજી—ને કોઈ બિચારાં શ્રદ્ધાળુ કહે કે મહારાજ! પિતાજીનું શ્રાદ્ધ છે, ને નોકરી સખત છે, તે આપણે તો સાંજે જમીશું તો કે વારજી! એટલે આપણા તો બળે ટક પાક્યા. આ હમણું એક નવા વૈદરાજ અમારા લતામાં આવ્યા છે, તેમને કહેવું છે કે એક એવી માત્રા આપો કે ને ખાઈએ તે સ્વાહા! પણ એની સાથે એ દવા એવી હોવી જોઈએ કે ઘેર તો પારોર અજમાં જંપ વળે. વખત છે ને મારા બાપ એવી માત્રા આપે કે અસમ ખાધકીઆ

રોગ થાય તો શું કરું ? આસલના બાહ્યજી જરા આકલના તો ઓછા—કે પંદર દહાડા ચરાધીઆ રાખ્યા, ચરાધીઆ તો દર મહીનાના અધારીઆમાં નેમુંએ. પંદર દા દેવનાને પંદર દહાડા પિત્રીના; અમાસ ને પુનેમ કોઈની નહીં. પુનેમ તો સતનારા ભગવનની, રૂઢુ થળે સતનારાયણની કથા કરનારનું. પુનેમને દહાડે તો શીશ સારી મળે છે—ને સતનારાયણની કથાથી રૂપીઓ સવા દખણનો મળે છે. હવે આપણે બ છીએ તો કોજો આક્ષર કુટી મારીએ એટલું—પણ સંસકતનો ડોળ બહુ કરીએ છી સસકતમા છે શું ? સકાર, મકાર, ને વિસર્ગ જરા જોરથી બોલવાએટલે થઇ ગયું કે એ બાપાજી જોરક્ષરની છે ને આપણે જરા ચડકાવીને બોલ્યા કે બસ—આ ચોડ દા ઉપર અમારા યજમાનના એક મિત્ર કહે કે મહારાજ ! અમારે ત્યાં સતનારાયણની કહેવા પધારશો. આપણે કહ્યું વારજી ! આપણે તો સાજે ગયા. સાજે તો અમારા રાયબાઈએ બધા કાકામકા કરી મુકેલો આપણે તો કથા કહેવા બેઠા—તે પૂજ ગગલ કહાડી આ પાગ મીનીટમા તો કહ્યું કે માનભોગ લાવો, ને આરતી કરો. ખાપડીઓ એ પે કરવા માડી આપણે તો એક બૂમ પાડી કે “બેનો ! અહીં તમારે કુચલી કરવ નથી શ્રદ્ધા હોય તો બેસો નહીં તો પધારો.” હવે અમારા નદરાયબાઈનાં દિકરી વાતમાં અગ્રેસર ! આ તેમને તો રીસ મડી તે તો ચડપ ઉઠ્યા—ને રસ્તે પડવાની ચારીઓ કરી, નદરાયબાઈને આપણે કહેલું કે તમારે તો, વડ પડો કે વાનર પડો, બો ન નહીં. પણ નદરાયરાના પદમણી વડુ તો સાજ કાઢીને દિકરી પાછળ ડોડ્યાં. બોલાવી લાવ્યા. આથી હસાહસ થઇ. આપણે તો કંઠે પેટે બોલ્યા—“આ કપુરની : રતી સળગાવીએ,” કરીને “કપુરગૌર” ચલાવ્યું જ તો—બધું ચપાચપ થઇ ગયું. આકે શ્રદ્ધાની ખસીદારી છે પછી બધા કથા સાભળવા બેઠા, આપણે અડધા કલાકમા ર ગગલવી મુકી—મારી પડોરાણુ સ્વાણીબાઈ આવેલા તે કહે કે કાંઈ મહારાજ બહેલા વાત ન કરશો ! આ પહે રૂપામલીને ઘેર કથા હતી, તે કલાક દોઢે પુરી થઇ ને અ ચપ લઇને પતાવી. પણ મુળચકર કરીને એક અગ્રેજી બહેલો છોકરો બેઠેલો, ને તે ગયો જ માટલી ફેડેલો ને મારા વાતો સરકૂત લઇને પાસ થયેલો. તેણે તો કહ્યું “મહારાજ ! તમને જરાએ વાચતા આવડતું નથી. જરા રોફ રાખો છો તેથી તમારે ચાલે છે.” આપણે તો લાલચોળ થઈ ગયા ને બોલ્યા, “અલ્લા ટીચકા ! બલબલા વડી બારીરટરો મારા પાસે કથા સાભળે ને મને માન આપે તો તું અલ્યા કોણ ? સસકૂતનું પડશું અને માયું” શુ તેની તો ખજર નથી. આ માટલુ ફેડ્યું એમાં તે કાંકો મારે છે અમારા પાડોશમાં એક કેવુરે પેલી મોટામાં મોટી પરીક્ષા. બલ્યુંરે ! સા મન્ના ઉપર જ નામ છે—તે પાસ થયો છે. સ્વભાવ જોયો હોય તો નરમ થી જોવો. મને દેખે કે ગોળ ગોળ થઈ જાય, આ એવા બહેલા પણ મને માન આપે છે.” આ જરા રોફ માર્યો કે મુળચકર તો ડધાઇ જ ગયો. પણ મારા પેટમા તેમ રેડાયું. મ વાલા, આવડા લખોટી જેવડા છોકરા મારા જેવા સાઠ વરસના, જમાને ખાધેલાની રકરી કરે. વળી સસકૂત તે કેવું હતો ! આ પેલી નવી યપાવલી સાળામાં ગયેલ મહારાજ આ છોકરાઓ પહેલું શું શીખે છે, સારે કહે “માગોપદેશીકા” ઓત્તારીની ! એ વ નું ધર્તીગ જામ્યું. આ હાપખાના વાળાઓએ લાજુ લાલ્યો. જ આમ્યું તે હામ્યું.

જાણું તે જાણું, ગાયત્રીએ છાપી, વેદે જાણ્યા, પૂજની ચોપડીઓએ છાપી. તે અમારા જેવા બુદ્ધા બ્રાહ્મણોના તો ખાર જ વાગ્યા. આ અસારસુધી જ્યાં જુઓ ત્યાં હું; કોઇ મરી ગયું તો તેનું સરાવવામાં પણ હું; કોઇનું લગન આવ્યું તો ચોરી બાંધવામાંએ હું અને પરણાવવામાં પણ હું. વાર! દરેક ટાણેટચકે આપણે ખરા! જરા આપણે ડાહ્યામાં લેખાતા. આ કોઈ ડોસડગડે તપખીર સુંધતું હોય તો આપણને તમાકુની ડાંબી ધરે-તે આપણે પણ નરકોઈ ઉચું કરીને તથાપ ત્યાંસુધી તાણીએ. કહેવત છે કે “મક્તના મુળા કેળાં જેવા.” કહો ન કહો પણ જમાનો ફરતો જામ છે. હોકાગ્યો બહુતે કરીને આપણા ખાર વાગવાના-હજી બહુ યત્ને ધરતાં કે બાયડીઓ બણતી નથી. આ જ્યાંસુધી બાયડીઓ બણી નથી, ત્યાંસુધી મારા જેવા બુદ્ધા પાગળા પેળેજા. નારણરામ પંડ્યાના ઘરમાં આપણી અવરજવર ખરી-પણ દીકરા થયો દાકતર. હજી એની વડુ જરા વહેમી ખરી-એ માંદી રહે છે ને ત્યાં આપણે એને સજ્જત વહેમ બેસાડ્યો છે કે એન તમારે યનિવાર કરવા, ને યનિવારનું દાન આપવું તે દાનમા દર યનિવારે આપણને એક કાંસાનું તાંમણું ને પાવલી મળે છે પેલો દાકતર ધણુંએ ખાધું કૂટે છે, પણ બાયડી માનતી નથી. દીક છે બાઈ! હજી ધણાંનું પુણ્ય છે કે બાયડીઓ બણી નથી. જ્યાં બાયડીઓ બણી કે મારા જેવા બ્રાહ્મણને કોઈ જમાડવાનું નથી. અને કાછીઆને ઘેર લસણની ચટણી સરખી કુટવા અને કોઈકો સખજે નહીં. અરે! રામ! મારી શી વધે યશે? હું તો હું હું કે ડોશીઓ હજારો વરસ જીવને કે મારા જેવા બ્રાહ્મણનું નસીબ ઉધડે!!!

મુમિત્ર-બન્ધુસમાજ.

વર્તમાનરંગ.

‘સ્વદેશી’ માટે ઐકાર્ય—ગરીબ બિચાર હિન્દુદેશના દંડા ફરી ગયેલા પણ દકળુતા લોહીને યુસી લેનારી નિર્ધનતા-સાક્ષીથી ઉગરવા માટે, રીસાદને વિરેચ અગેલાં લક્ષ્મીદેવીનું ફરીથી આવાહન તથા સ્થાપના કરવાની શુભેચ્છા સખનાર “સ્વદેશી દિલ-આલ” રૂપી આત્મત્યાગી સન્ધાસી આ આર્યજાતિમાં હાલ ધીમે પગલે, સંતાતો છુપાતો, પણ હૃદયના ઉમળકાભેર, ગામે ગામ અને ઘેરે ઘેર સદાય માટે ફરી રહ્યો છે. તે અતિથિ યોગીને કોઈ સ્થળે સન્માન મળે છે અને કેટલેક સ્થળેથી તિરસ્કાર પણ ખમવો પડે છે, અને ઘણેક સ્થળે તો તેને શુદ્ધમાં પ્રવેશતાં જ કમાડ બંધ કરવામા આવે છે. યોગી સન્ધાસીને-ખરા કે ખોટા સાધુ બાવાઓને, ભગવી ચીંદરડીને ખાતર પણ-ઓવર્ગ તરફથી સન્માન, મળવાના આ દેશના સામાન્ય રીવાજ છતાં પણ બિચાર આ સન્ધાસીને તો વિશેષે કરીને ઓવર્ગ જ શુદ્ધહાર રાખે છે એ એક હાલના જમાનાની નવીનતા છે. છતાં કોઈ કોઈક સ્થાને શુદ્ધ સ્વધર્મ જાણનાર સત્તારીઓ આ સન્ધાસીના ખરા હેતુને યોગ્ય રીતે સમજી તેને સન્માન આપે પણ છે. આલું એક મંડળ યોગ સમય ઉપર વડોદરા ચહેરમાં જામત થયું હતું, અને તેજે અનેક સંકટો અને વિધ્વોની મહાનહીને ઝાળંગી આવવા માટે

જોઈતાં બહારો રૂપી સાધનો મોકલી આ સ્વદેશી દિલચાલ રૂપી સન્માસીનો સંકાર કર્યો હતો, તથા અન્ય બહેનોને તેમ કરવા વિનંતિ કરી હતી તેમજો અનેક સ્વદેશી વસ્તુઓનું અને સવિશેષે ઓકૃત વસ્તુઓનું એક સુંદર પ્રદર્શન એકઠું કર્યું હતું, અને પોતાની સ્વ-દેશભગિનીઓને તેવા કાર્ય તરફ દુર્લક્ષ ન રહેવાનું દહાન્ત આપ્યું હતું.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

કમાલાના પત્રો—ગદાસના એક સુસિક્ષિત લેખકે “કમાલાના પત્રો” એ નામના ઇંગ્રેજીમાં લખેલા એક સુંદર લેખનું ગુજરાતી ભાષાન્તર પ્રકટ કરવાનું કાર્ય “સમાલોચકે” આર.બેલું છે એ વાત અમે અમારા એક પાછલા અંકમાં જણાવી ગયા હતા, તથા તે વખત ગુધીમાં પ્રકટ થયેલા પત્રોનું વિવેચન પણ તે અંકમાં અમે કર્યું હતું. તે પત્રના ચાલુ વર્ષના ત્રીજા અંકમાં તે કમાલાએ પતિને લખેલા બીજા ત્રણ પત્રો પ્રસિદ્ધ થયા છે આ પત્રો જેમ પત્નીરનેહના મનોહર દર્શનથી બરપુર છે, તેમ સગાં, પડોશી કે ઝોળખીતાના સગાચા-જણાવના નિમિત્તે સ્ત્રીસ સાગ સંબંધી અનેક વિષયો વિષે પણ અણ અભિપ્રાય દર્શાવનાર છે પોતાના ૬ ટા પત્રમાં કમાલા ધણેક સ્થળે લગ્નનું કન્યાવિકૃત્ય રૂપે બદલાઈ ગયેલું સ્વરૂપ જેમ બિન યાચ છે, તથા બીજી એક કન્યાની માત્ર ૧૧ વર્ષની ઉંમર થયા છતાં વય ન કરવાથી અનેક અપવાદ વર્ણવનારા જનોની અધમતા સૂચવી ‘ઝોળખું વર્ષ પુક થયા પહેલાં કોઈ કન્યાનો વિવાહ કરવો નહિ; તેમજ વીસ વર્ષની અદગની કન્યાને પચાસ વર્ષ ઉપરના વર સાથે પરણાવવી નહિ’ એવો એક કાયદો શા માટે પસાર ન થયો જોઈએ એવો મત દર્શાવે છે. ૭ મા પત્રમાં હિંદુ શક્તિ ન પાળતી તથા વિધવાચમમાં જઈ વસેલી એક બાળવિધવા પ્રત્યે લોકોની દૃષ્ટિ દ્વેષ રતાબરેલી છે એમ જણાવતા તે કહે છે “ગરીમ મિચારી! હજી તો એના દાંત દુધિયા છે, તેટલામાં એનો જન્મારો બળી ગયો જોઈ છાતી શરી જાય છે, અને સુખી લોકો એનો કોડો છોડતા નથી, કારણ કે તે ખુબો સેવતી નથી ને પ્રત્યેક કુલસવમાં જાય છે વળી તેણે વેશ ઉતારવા ના પાડી છે તેથી તેના દાળા કેશ જોઈને જુના વિચારના લોકોની આખમાં તો જાણે મન્યા પડ્યા હોય તેમ તેઓ ઉલટ છે,” આની સાથે, પોતાની અ-મુક સસારી સુખની ઇચ્છા સફળ કરવાના હેતુથી કોઈક મત કરવાથી પણ ઇષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે એવા એક બીજી પોતાની ઝોળખીતી સ્ત્રીના દહાન્તના સમાચાર પતિને જણાવી કમાલા તેમની તેવા કાર્ય તરફની અશ્રદ્ધા અરથાને છે એમ પણ સૂચવે છે.

પરંતુ આ પત્રોમાં વિશેષ સુંદરતા તો કમાલાએ દર્શાવેલી દ પત્નીરનેહની ઉચ્ચ બાવનામાં સમાવેલી છે.

સૂર્ય તથા ચંદ્રના મંદજ્યુનાં કારણ પુરાણકથાકારો રાહુના ગળી જવાથી બતાવે છે, તથા નવીન યાજ્ઞવેત્તાઓ છાયા પડવાથી જન્મુવે છે. પરંતુ કમાલાનું પ્રેમમય હૃદય તો મંદજ્યુનું કારણ પ્રેમથી જ ઉદ્ભવતું કહે છે. તે લખે છે કે ‘મને તો એમ લાગે છે કે પ્રેમ-અનંગના ‘માર્દવજનક, ‘મસનશીલ, પ્રભાવની જ ઉત્પ્રેક્ષા બનાવવા એ રાહુ

૧ મહતા, કોમળતા ઉત્પન્ન કરનાર ૨. ગળી જવાના સ્વભાવવાળા ૩. કવિતા-મય કહેવાના.

તેમજ છાયા શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રીતિ-અન્ધનથી બંધાયેલાં સ્ત્રીપુ-
રો શું એક બીજાને ગણી નથી જતાં ?—પરસ્પરમાં તક્ષીન યદ્ય નથી રહેતાં શું ? અને
| જ પ્રમાણે આવા સુખકર સમાગમનો પ્રસંગ કથયિત જ આવે છે (—તે વખતે, જોઈએ
||મ લીધો તેટલો યોડો—) એ વિચારે ગ્રેસેલા ઉત્સાહથી પ્રકાશનો, રાત્રી (સૂર્ય) પોતાની
|ણી (ચંદ્ર) તું, અને રાણી રાત્રીનું અમન (મળી જવાનું કાર્ય) શા માટે ના કરે ?...
..માનવીઓનો ગર્વિષ્ઠ અને પ્રયત્ન નિયન્તા પણ સ્ત્રીઓના અસનશીલ પ્રેમ આગળ કેવો
|રમ પાણી પાણી યદ્ય જાય છે ! તેમ યવાનું કારણ આપ કહી-ચકો છો ! કારણ,
હાલા ! એટલું જ કે વસ્તુતઃ ‘સ્ત્રી પ્રેમ—પ્રેમ અને પ્રેમ જ છે, અન્ય કંઈ નથી.’
ત્રી એ પરમપવિત્ર પ્રેમનો જીવતો ઝરો છે. તે ધીમે ધીમે પુરુષને પોતાના રક્ષમાં અસ્ત
|રે છે—હુબાડી અદક્ષ કરી દે છે—તેને પોતાનામય કરી લે છે; અને તેમ કરતાં
|રતાં દિવ્ય પ્રેમાશિનો અંશ મૂકી દે છે, તથા તે અંશથી પ્રકાશતા પુરુષને બહાર કઢાડે
કે. તે અંશ જેમ જેમ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તે પેલા પુરુષને વધારે ને વધારે
મદાન અને સત્તાવાન બનાવતો જાય છે.”

સ્ત્રીઉપયોગી સૂચનાઓ.—“વૈદ્યકદંષ્ટપત્ર” ના સપ્ટેમ્બર માસના અંકમાં આ
પ્રયાગવાળા લોગા લેખનો પ્રગટાવના રૂપે આજેન થયો છે. અંગ્રેજી કેળવણીને અનુસ-
રવાથી—એટલે આ દેશની સ્ત્રીઓનું જીવન નેગની જીવનરીત પ્રમાણે ગાળવાથી—આપણે
શુદ્ધસંસાર થયે અંશે વિપરીત-ઉલ્ટો યદ્ય જાય છે એ દર્શાવવાનો આ લેખનો ઉદ્દેશ જ-
ણાય છે. સ્ત્રીઓએ કેળવણી સેવી જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ તેની તેમને ખાસ જરૂર છે, એ
વાત મર્ચ કોઈને માન્ય છે. પરંતુ જો કેળવણીથી સાદા સ્વરૂપ અને સ્વાભાવિક આર્ય સંસારમાં
અંશગતા, સ્વચ્છંદતા, અને મોજશોખનાં તોફાની માજીથી ખગભળી રહે, કુટુંબવત્સલ
આર્ય મુન્દરી પ્રેમાળ શુદ્ધદેવી મૂડી અનેકગ્રામનિવાસી તથા અનેકજનમનોદારિણી
અપેક્ષાર યદ્ય રહે, તો તેવી કેળવણીને માટે પોતાના શુદ્ધમંદિરનાં દાર બંધ રાખવા
છાંચનાર અનેક આર્ય જનો આ બુધિમાં દગ્ધ છે, અને દુઃખેશાં રહેશે એવાં
ચિન્હ પણ દાલ દૃષ્ટિએ પડે છે. પ્રસ્તુત વિષયનો લેખક આ પંક્તિનો એક આર્ય પુરુષ
છે. તે જણાવે છે કે “પશ્ચિમના સુધારામાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાનો સવાલ ઉત્પન્ન થવા
પછી આર્ય સંસારમાં પુરુષવર્ગ અને સ્ત્રીવર્ગમાં જે મોટા ભેદ પડી ગયા છે, અને સ્ત્રી-
ઓએ પોતાનાં સ્વતંત્રતા અને હકોની પુરુષોની સામે લડાઈ દરજા નાંકી છે” પુરુષવર્ગમાં
સ્ત્રીના હક જુદા હોઈ ચકે જ નહિ. સ્ત્રીના સર્વ હકો, સ્વતંત્રતા અને સુખ એ સર્વોનો
પુરુષોના હકોમાં, પુરુષની સ્વતંત્રતામાં અને પુરુષના સુખમાં જ સમાવેશ થાય છે. પુરુ-
ષોના સુખ દુઃખને જુદું પારી ચકાવ જ નહિ; તો પછી સ્ત્રીઓએ પુરુષોથી પોતાના
હકો જુદા રચાવન કરવાનો સવાલ જ ક્યાં જુઓ રહે છે ? પણ પશ્ચિમના કૃત્રિમ સુધા-
રાએ આ સવાલને ઉત્પન્ન કર્યો છે.” આર્ય સંસારરચનામાં સ્ત્રીપુરુષના—પતિપત્નીના
સમગ્ર જીવનની, આત્માની પણ, એકમેકતા નિર્ણયી છે, તો પછી તેમનાં સ્વતંત્રતા અને
હકોની ભિન્નતા હોઈ ચકે જ શી રીતે ? ભિન્નતા રહેલી છે તે તેમાં નહી પણ તેમના
સ્તંભસ્થાનમાં છે:—” અમો સ્ત્રીઓને નીતિમાં તેમજ સંસારિક સ્થિતિમાં પુરુષો કરતાં
કોઈપણ દરજ્જે નિફટ (ઉત્તરતી) સ્થિતિમાં જોવાને ખુશી નથી; પણ તેઓને તેમજ

પુરથી સોપવાથી (પુરપમય બનાવવાથી) તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં આવે અને ધરનાં કામ સોપવાથી નિકૃષ્ટ સ્થિતિમાં આવી પડે, એવી માનિતા અમને સંમત નથી.” “અમો એવું ઠરાવવા નથી માગતા કે સ્ત્રીઓએ ધરના કામકાજ કરવાને શુભામણી થઈને ધરમાં ગોંધાઈ રહેવું! સ્ત્રીઓ પુરષો જેટલા જ માનને અને સુખવૈભવને માટે પાત્ર છે, અમે તો કહીએ છીએ કે એ સુકામળ સ્ત્રીજાતિ પુરુષજાતિ કરતાં પણ વધારે માનને પાત્ર છે પણ તેથી સ્ત્રીજાતિએ પોતાના કર્તવ્યથી વિમુખ થવું એમ ઠગું નથી સંમારના ગૃહસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રીપુરુષ એ એક આખું શરીર છે. એ શરીરનો પુરુષ એ એક ભાગ છે, અને સ્ત્રી બીજો ભાગ છે, અને તેથી જ સ્ત્રીને ‘અર્ધાંગના’ એવું શ્રિગ્દ મળેલું છે. એકજ જરીરતા આ બે ભાગને બે જુદાં જુદાં કામ બહેતી આપવામાં આવેલા છે. સ્ત્રી ધરની રાણી છે, પુરુષ બહારના* ધધા ઉદ્યોગનો રાજા છે.” આવા કર્તવ્યભેદથી દૃપતીના જીવનમાં વિશેષ સરળતા, વિશેષ અનુકૂળતા, વિશેષ સહાયકતા અને પરિણામે વિશેષ આનન્દરસરેલાય છે, અને તેની સાથે સાથે જ તેમના હક તથા સ્વતંત્રતા, સુખ અને દુઃખ, તેમના ભાગ્ય અન્યોન્ય સાથે એતર્રાત થઈ—પરોવાઈ જઈ—એકપણ ધારણ કરે છે. “જો પુરુષ બહારના કારભારમાં મજુરી કરતો હોય તો સ્ત્રીએ ધનના કામમાં મજુરી કરી જ નેમીએ, જો પુરુષ બહાર હાકુમી ભોગવતો હોય તો સ્ત્રી ધનના દારભાગની હાકેમી ભોગવે, અને જો પુરુષ બહારના કામમાં મેનેજરપણ ભોગવતો હોય તો સ્ત્રીએ ધનમાં મેનેજરપણ કરવું જ નેમીએ—સ્ત્રીની આ સ્થિતિ સ્વાભાવિક અને પોતાના ધણીની સ્થિતિ સાથે બંધ બેસતી જ છે. તેમાં સ્ત્રીએ કઈ રીતે અસતોષ પામવાનું છે તે આપણે સમજી શકતા નથી. પુરુષ નિર્વાહના સાધન માટે બહાર ધધો કરે તો ધર આગળ પોતાના ધણી અને બન્ધ્યા સાથે ખાનપાન સળધી વ્યવસ્થા રાખવી એ સ્ત્રીનો જ ધર્મ છે એ વાત સ્ત્રીઓના હૃદયથી લેશ માત્ર પણ દૂર નહિ ખસવી નેમીએ.” પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સ્વાગત મંદિર.

મહીકાંઠા ડીરેક્ટરીઝ—વાર્તાઓ, નવલકથાઓ વિગેરે કાલ્પનિક લેખો વાળા પુસ્તકોનો આજ કાલ વિશેષ પ્રચાર છે ત્હેવે સમયે આવા ઐતિહાસીક હકીકતથી ભરપુર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરી રા દામોદરદાસે મહાન કાર્ય કર્યું છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. પુરાતન કાલથી આપણા દેશમાં ઇતિહાસની તોષ રાખવાનો રીવાજ નથી અને ત્હેને પરીણામે નેમીતી માહિતી મળતી નથી. ટાંડના રાજસ્થાનથી આપણને રાજસ્થાન વિશે કેટલીક માહિતી મળે છે પરન્તુ ત્હેમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના રજપુત રાજ્ય સંબંધી હકીકત છે. કાઠિયાવાડ અને રેવાકાંઠા સંબંધી પુસ્તકો થયા છે અને મહિકાંઠા સંબંધી જે ખોટી હતી તે રા દામોદરદાસે આ પુસ્તકથી પુરી ખાડી છે મહીકાંઠામાં નાના મોગદરેક સ્ટેટનો કુક ઇતિહાસ આપી પ્રત્યેક રાજ્યને ઇત્રેજી રાજ્ય સાથે કેવો સંબંધ છે અને ત્હેમાં કેવા

અને કઈ જાતના મુધારાવધારા થયા છે તે વિગતવાર દર્શાવું છે. પ્રત્યેક રાજ્યમાં કેવો વહિવટ છે, બંધારણ કેવું છે તથા સકલ્લેખરો વિગેરેનું ટાંચણ આપી અધિકારી વર્ગ તેમજ ઇતિહાસના અભ્યાસીને માટે સર્વ જાતની સરસતા કરી આપી છે. સામાન્ય વર્ગને પણ આ પુસ્તક વાંચવાથી ઘણું જ્ઞાન મળે એમ છે. ચર્યાતમાં યોગસરના કાંકર સાહેબનું મુંદર ચિત્ર આપ્યું છે અને મહિકાંતો નકશો પણ આપવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકનું પાકું પૂઠું અને સાતસે પાનાની જરૂરની તપસીલ એમાં પાંચ રૂપીઆ વધારે નથી. આ પુસ્તકનો ખોલો પ્રચાર થશે એવો અમને વિશ્વાસ છે.

સમયતરંગ.

ધર્માચાર્યે કરેલો મુધારો—દારક મહા શ્રીમત્ શંકરાચાર્યે યોગક સમય ઉપર સુરતમાં દાર્ હિં વ્યસન ન કરવા બાબત ઘણું અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યાથી ત્યાંની ખત્રીની જાતિના સર્વ મૃદરથોએ હવેથી કોઈ પણ પ્રસંગે દાર્ બિલકુલ ન વાપરવો એવી બાધા લઈ ઠરાવ કર્યો હતો.

અમેરીકન સ્ત્રીઓની ધર્મશીલતા—અમેરીકા દેશમાં વેદાન્તના તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્મનો પ્રચાર કરવા પાછળ અગ્રીયાર વરસ થયાં શ્રમ કરનાર સ્વામી અબેદાનંદ દાસમાં કલકત્તે આવ્યા હતા. તેમને આપેલા બારે માનના ઉત્તરમાં તેમણે તે તત્ત્વજ્ઞાનનો તે દેશમાં પ્રચાર કરવામાં વિશેષ સહાયકારી ત્યાંની સ્ત્રીઓ છે એમ જણાવી તેમનાં ઘણાં વખાણ કર્યાં હતાં, તથા તે દુનિયામાં સર્વથી વધારે બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીઓ છે એવો પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. હિંદુસ્થાનના વેદાન્ત જેવા ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાનના પોતાને મળતા લાભના જદલામાં હિંદમાં હિંદોગ અને લુખરની કેળવણી કાર્મ પણ પૈસા લીધા વિના આપવાનો ઇરાદો ન્યુયોર્કની વેદાન્તી મંડળી રાખે છે.

ન્યાતમાં લેવામાં આવેલું પુનર્લેખ કરનાર જોડું—સુરતની પીસાલાડ વણિક જાતિના ગોપાળદાસ નામના એક પુરૂષે પોતાની જ ન્યાતની એક વિધવા સ્ત્રી સાથે ત્રણેક વર્ષ ઉપર મુંબાઈમાં પુનર્લેખ કીધું હતું તે ઉપરથી તે પુનર્લેખ કરનારને તેમની જાતિએ ન્યાત પદાર મેલ્યાં હતાં. પરંતુ ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં આ પુનર્લેખ કરનારની અરજ ઉપરથી તે જાતિના પંચે સોમનાથ મહાદેવમાં ૧૨૫ રૂપીઆ કરાવવાનું પ્રાચક્ષિત કરાવી ન્યાતમાં લેવાનો ઇરાવ કર્યો છે.

એક ભાટીયા સ્ત્રીની સખાવત—સુરતના મહુમ બાટીયાગૃહસ્થદંતર બવાનીદાસ કાથીદાસની વિધવા સ્ત્રી તરફથી સુરતમાં એક સેનીટરીરીયમ (માંદગીની સ્થિતિમાં સરીર મુધારવા માટે હવા ખાવાનું સ્થાન) રૂપીયા પચીસ દળરના ખર્ચે બંધાવવાનું છે એમ ખબર મળી છે.

કન્યાકેળવણીને ઉત્તેજન—મુંબાઈમાં લક્ષ્મીબાઈ તથા ખેતબાઈ કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓને ઇનામો આપવાનો મોટો મેલાવડો મળ્યો હતો તેમાં આશરે ૨૫૦ સન્મારીઓ દાનર થઈ હતી. તેમાં સૌ માણેકબાઈ કાનુજી કવિએ કેળવણીનો મુખ્ય

હેતુ ધણી સારા સખેમાં સમજાવ્યો હતો તથા બીજી પછી કેટલીક સ્ત્રીઓએ એ વિષયમાં વિવેચન કર્યું હતું. અન્ય કેટલીકોએ શાળાને રૂપીયાની ભેટો પછી આપી હતી.

હિંદુ સ્ત્રીઅધિપતિનું સ્મરણ—“પણિત” પત્રના અધિપતિનું કામ કરનાર અને પુનાની સીવીલ અને મીલટરી આર્ફનેજ નામના એક અનાયબાલાશ્રમની વ્યવસ્થાપક મીસીસ તારાબાઈ વાનાવે ૩૬ વર્ષની મુવાન વયે ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં દેવલોક પામ્યાં છે. આ સ્વર્ગસ્થ સનારીએ કોઈની પછી મદદ વિના ઉપર જણાવેલી સંસ્થામાં વિધવાઓ છોકરાઓ અને છોકરીઓને આશ્રય આપવામાં કાળજીબરી મહેનત લીધી હતી સંસારી કોન્સ્ટ્રક્શનમાં મરનાર બાપએ મુબાઈ અને બનારસ ખાતે અચેજી, હિંદી, મરાઠી બાપામાં બાપણો આપ્યા હતા. આ સ્વર્ગસ્થના સ્મરણાર્થે તેમના પતિ તરફથી દરેક રૂ. ૧૦ ની ચાર સ્કોલરશીપો સ્થાપવામાં આવી છે, જે મોઢા કે પાચમાં ઇચેજી ધોરણમાં પાસ થઈ આગળ અભ્યાસ કરનાર કન્યાને એવી સરતે મળશે કે તે સ્કોલરશીપ મેળવનારે અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી તેમણે સ્થાપેલા અનાયબાલાશ્રમમાં ત્રણ વર્ષ સુધી મદદ કરવી.

ગુજરાતી વિધવો માટે ઈનામો—નીચેના વિષય ઉપર નિબંધ લખનાર ગુજરાતી સ્ત્રીઓને-ઈનામ આપવાનું હરાવવામાં આવ્યું છે. “આપણો ગૃહસંસાર ઉત્તમ રીતે ચલાવવાની યોગ્યતા સ્ત્રીઓ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે?” ઈનામ પહેલા નબરને રૂ. ૫૦, બીજાને રૂ. ૩૦, તથા ત્રીજાને રૂ. ૨૦. આ ઈનામો માટે નિબંધ લખવા માટે ગુજરાતી જ્ઞાન ધરાવનાર સર્વ કોઈ સ્ત્રીને છુટ છે ઉમેદવારોએ ગોવર્ધનરામ કૃત સરસ્વતીચંદ્ર તથા લી. કાવતી જીવનકલા એ પુસ્તકોનો સારો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ. નિબંધ બનતા સુધી ૫૦૦ લાંબી જેટલો અથવા ૨૫ કાગળ બરાબ એટલો હોવો જોઈએ. પરીક્ષક મહોળ (જેમાં એક સુશિક્ષિત સ્ત્રીને પછી બનશે તે) રાખવામાં આવશે તે) સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું પરિણામ જણાવશે ત્યાર પછી ઈનામો આપવામાં આવશે. લેખકોએ કવરમાં પોતાનાં નામ લખી તે બંધ કરી પોતાના નિબંધ સાથે મોકલી દેવાં. નિબંધો તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૯૦૭ પહેલા નીચેને સરનામે મળવાં જોઈએ.

મી. હીપચુંદ માણેકચુંદ ઝવેરી.

લીન્ડન ગાર્ડન્સ બેન્કવોટર, વેસ્ટ લન્ડન.

(આ ઈંગ્લેન્ડ દેશનું સરનામું છે.)

ગણપતિઉત્સવની ખુશાલીમાં ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળનો મેલાવડો—ગયા ગણપતિના ઉત્સવ પ્રસંગે મુબાઈમાં મી. મનમોહનદાસ દયાળદાસ 'સરાઈને ઘેર તેમનાં પત્ની જગદાવ બાઈએ ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળનો એક મેલાવડો કર્યો હતો જેમાં કાગળ ૧૫૦ ગુજરાતી સનારીઓએ ભાગ લીધો હતો. આ પ્રસંગે જણાવતા લોકપ્રિય સંગીત જાણનાર સ. દામોદર જગજીવન માસ્તરે સંગીતમાં બોધરૂપ બજાવે તથા પદો ગાયાં હતાં. તેમના નીતિ અને જ્ઞાન દર્શાવનારાં ગાયનોથી સર્વ સ્ત્રીઓને આનંદ તથા બોધ મળ્યો હતો. ગાયનો ગણેશસ્તુતિ, બકિત, સ્ત્રીકેળવણી, સ્ત્રીધર્મે, સંતી, સ્ત્રીઓનું સ્મરણ, વૈરાગ્ય તથા કૌપદીની સ્તુતિ વિગેનાં હતાં.

લવાજમના ખર્ચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટેની.

૪૪૫ નં.	૯૭ રા.	રવિશંકર ગણેશજી અંભારિયા
૪૪૬ નં.	૭૭ રા.	લક્ષ્મણ જોશાભાઈ વ્યાસ
૪૪૭ નં.	૧૭૯ રા.	સુરેશ્વર નારાયણશંકર
૪૪૮ નં.	૪૫૮ રા.	એદલજી ખરેદેજી મહેતા
૪૪૯ નં.	૨૪ રા.	કેશવરાવ બાબારાવ
૪૫૦ નં.	૧૬ રા.	કૃષ્ણરાવ બોળાનાથ
૪૫૧ નં.	૨૧૭ રા.	દેશાઈ ગુલાબભાઈ મોહનભાઈ

ચોથા વર્ષ પેટેની.

૧૭ નં.	૯૭ રા.	રવિશંકર ગણેશજી અંભારિયા
૧૮ નં.	૬૮૨ રા.	રણજીતભાઈ કાળાભાઈ
૧૯ નં.	૬૮૩ રા.	દિરાલાલ જો. દેશાઈ
૨૦ નં.	૬૮૪ રા.	દા. કલ્યાણજી ભીમજી
૨૧ નં.	૨૫૬ પડીતજી	ગીરધરભાઈજી
૨૨ નં.	૩૩૩ અ.	સૈદ દિરાલદામી
૨૩ નં.	૬૮૫ મીસીસ	ચતુરવદામી કાકોરલાલ
૨૪ નં.	૬૮૬ રોડ	ગોવરધનદાસ કરશનદાસ
૨૫ નં.	૬૮૭ રા.	દરજીવન ગોરીશંકર
૨૬ નં.	૬૮૮ રા.	મગનભાઈ રણછોડદાસ
૨૭ નં.	૬૮૯ રા.	ત્રંબકલાલ ભદ્રરાવ
૨૮ નં.	૪૭૮ રા.	મોરેશ્વર ત્રંબકરાવ
૨૯ નં.	૬૯૦ રા.	વલ્લભજી રામજી
૩૦ નં.	૬૯૧ રા.	શંક ખીમજી કુંવરજી
૩૧ નં.	૬૯૨ રા.	નરસિંહરાવ દારલાલ મુન
૩૨ નં.	૬૯૩ બહેન	ગંગા ગૌરી
૩૩ નં.	૫૪૨ રા.	ગાંધી દીપચંદ દામોદર
૩૪ નં.	૪૭૭ રા.	નદલાલ પેલાભાઈ

વ. ૩	મોરારાજ	૧-૪-૦
વ. ૨	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૩	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૩	મુબાઈ	૧-૪-૦

વ. ૪	મોરારાજ	૧-૪-૦
વ. ૪	સુરત	૧-૪-૦
વ. ૪	ખમીજ	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	લાહોર	૧-૪-૦
વ. ૪	ભાનનગર	૧-૪-૦
વ. ૪	ભાનનગર	૧-૪-૦
વ. ૪	અમર	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૪	અમદાવાદ	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	મુબાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	મોહનભાઈ	૧-૪-૦
વ. ૪	ખાતપોડા	૧-૪-૦

કાળ્ય માધુર્ય.

આધુનેક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સંપાદક કરનાર—હિમતલાલ ગણેશજી અંભારિયા એમ. એ.

હિમત કાલુ પુકુ એક રૂપીઆ
પાકુ પુકુ રોડ રૂપીઆ

સોલએન્ટસ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની મુબાઈ

સુન્દરીમુબાઈ ઓરિસ—અમદાવાદ.

* બેચર મેપલ છુસેટર—ચન્ડોટ

આ કૃપાળા નજરેત કાકિયાવાડના પ્રસિદ્ધ છુસેશરોને લાંબી પણ મળી રહ્યો.

સપ્તાજીમ તથા સર્વ બાબતેના પત્રગદ વહારનું સરનામું.

૨૧. ભોગી દ્વારા બતનાલ દિવેદામા થી એ

૦૪ રથાપક મુ દરીમુબોધ—અમાવાદ.

મુનાગદ પાંજરા પોળ લોટરી.

॥ ગ બીજો—કુલ ટિકેટો ૭૦૯૭૦, દરેક ટિકેટની કિંમતે રૂપિયો એક

ક્રમાંકની	ક્રમાંક	કુલ રૂપિયા	ક્રમાંકની	ક્રમાંક	કુલ રૂપિયા.
સ પ્થા	૨૬૩		સ પ્થા.	૨૬૩	
૧	૧૦૦૦	૫૦૦૦	૪૦	૫૦	૨૦૦૦
૪	૧૦૨૦	૪૦૦૦	૫૦	૨૫	૧૨૫૦
૪	૫૦૦	૨૦૦૦	૧૦૦	૧૦	૧૦૦૦
૬	૦૫૦	૧૫૦૦	૧૦૨૦	૫	૮૬૪૦
૧૦	૧૦૦	૧૦૦૦	૧૦૨૦	૫	૮૬૪૦
			૧૦૨૦	૫	૮૬૪૦

૭ ટિકેટ અરજી રૂપિયો અને અગ્રિયા ટિકેટ એક રૂપિયો કમીસનનો અપાય છે

જેમની દોષ તેટલી ટિકેટો અગ્રિયા નામ દ્વારા ટેકાણા ૦ રાજર દર્શાવેને 'વેદપુષ્પેશ' મગાવી લેવી

જેઓને મોત નું નુકસાન અગ્રિયા નેવાળી કિંમતે હોય તેમને આ હમદા તક છે અર્થે અને દામ ભોગે છે, સર્વાધમા પરમાર્થ છે અને પરમાર્થમાં સ્વાર્થ છે ખાતરી રાખજો કે-એક રૂપિયો ખરચનાથી તમે કાંઈ ગરીબ ઘણ જવાના નથી, પણ જો બાગ્ય દેવી પ્રસન્ન થશે તો એકદમ પૈસાદ ન-ર્યંધે પડેલા આવેલી દીક એવે શુભાવવી નહીં મર્માદાના કામગા દીલ કરવી નહીં જો દીલ કરશો તો રહી જશો, અને પછી પરનાશો કે વખતસર ટિકેટો ખરીદી શક્યા નહીં, માટે દોડા માત્ર દોરનો વહેલો તે પહેલો

પુરપોષ્ટ મ કહાનજી ગાંધી લીખડીવાળા.

પના

મુનાગદ (કાકિયાપ્રાક.)

સુન્દરી સુબોધ.

યન્ન નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તન્ન દેવતાઃ । મનુ.
પ્રથમ દેવતા રૂપે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વોમે શ્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

રૂાક ૪ ૧૬ ૩	પ્રાસાદ, અન્ધુસમાજ.	{ ઈ સ ૧૯૦૬ નવેમ્બર વિ. ત. ૧૯૬૩; કાર્તિક
વિવિધાવગમ તનુગમ્ય વ્યકૃત્ય.	વિવિધપ્રથન દેખક	૪૪ ૪૯
માલ, સ્ત્રીઓ ! કુન વીણીઓ ! તા સ્નેહનોતિ		૫૦
ત્રીપદસરી વિદ્યમણિ	તા રાજાભાઈ લક્ષ્મણ	૫૧
રાત્રિનાંશ્રમ મુખનોત્રી	તા મુનિવ, અન્ધુસમાજ	૫૨
નિમાનરૂપા.	તા મુખન્ય અન્ધુસમાજ.	૫૩
વિધવિહાર		
પત્નીનું રાત્રીગાન	તા પત્નીદારી	૬૧
ગાગરોને નૈતિક સિદ્ધાંત(શ્રીલેખ)	સા. લક્ષ્મી	૬૪
કરિયામળ ભટનાં સ્ત્રી પાત્રો ગા પાન્ય, અન્ધુસમાજ		૬૬
ચીપત્ર	તા મધુક	૬૯
ગતમુદિર		૭૦
મથનરૂપ		૭૦

પ્રાથમિક સર્વાન્ગ ૨ ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુધાત.

લવાજમની પહેંચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટની.

૪૫૨ નં. ૧૬૦ સૌ. મહાલક્ષ્મી ડાહ્યાભાઈ

વ. ૩ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૪૫૩ નં. ૪૬૬ રા. દુર્લભરામ જ્યોતરામ

વ. ૩ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૪૫૪ નં. ૭૦૨ રા. ગિરધરલાલ ધરમદાસ

વ. ૩ વલસાડ ૧-૪-૦

ચોથા વર્ષ પેટની.

૩૫ નં. ૬૬ રા. કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ.

વ. ૪ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૩૬ નં. ૪૬૪ રા. નટવરલાલ નર્મદાસ કર

વ. ૪ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૩૭ નં. ૬૭૮ સૌ. દિરાકુવર

વ. ૪ મુળાઈ ૧-૪-૦

૩૮ નં. ૧૯૪ રા. ખટાઉ વલ્લભજી જોશી

વ. ૪ મુળાઈ ૧-૪-૦

૩૯ નં. ૨૪૭ રા. જાગવંતરાવ વતેશ કર જાયા

વ. ૪ રાજકોટ ૧-૪-૦

૪૦ નં. ૬૯૫ રા. ભેરાળજી જીજીભાઈ ચેન્દ્ર-સીટપુટ.

વ. ૪ મુળાઈ ૧-૪-૦

૪૧ નં. ૬૯૬ રા. જગનલાલ રામકૃષ્ણ

વ. ૪ ધોધા ૧-૪-૦

૪૨ નં. ૧૨૨ રા. છોટુભાઈ નારણજી

વ. ૪ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૪૩ નં. ૪૫૪ રા. નટવરલાલ દામોદર

વ. ૪ વડોદરા ૧-૪-૦

૪૪ નં. ૫૩૮ રા. મણીલાલ ગાડાભાઈ

વ. ૪ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૪૫ નં. ૬૯૭ રા. દત્તમુખભાઈ વડીલલ

વ. ૪ સોલાપુર ૧-૪-૦

૪૬ નં. ૬૯૮ રા. મંગળદાસ જમનાદાસ

વ. ૪ રાહા ૧-૪-૦

૪૭ નં. ૬૯૯ રા. ઠાકરશી સુરજી વેદાન્ત

વ. ૪ મુળાઈ ૧-૪-૦

૪૮ નં. ૭૦૦ રા. દકર વિસનજી વિ. કલ્યાણજી

વ. ૪ માંડવી(કચ્છ) ૧-૪-૦

૪૯ નં. ૫૪ બહેન સુશોભના

વ. ૪ અમદાવાદ ૧-૪-૦

૫૦ નં. ૭૦૧ શ્રી રામચંદ્ર આર્ય પુસ્તકાલયના સેક્રેટરી

વ. ૪ સુરત ૧-૪-૦

૫૧ નં. ૭૦૨ રા. ગીરધરલાલ ધરમદાસ

વ. ૪ વલસાડ ૧-૪-૦

૫૨ નં. ૭૪૮ રા. સિવપ્રસાદ દત્તપતરામ

વ. ૪ ખેરત ૧-૪-૦

૫૩ નં. ૪૬૯ સૌ. ખાઈ જીજીભાઈ રવજીભાઈ

વ. ૪ રાજકોટ ૧-૪-૦

૫૪ નં. ૭૦૩ શ્રીજનનંદન પ્રબોધક સમાજી લયલેડીના સે.વ. ૪ ભાવનગર ૧-૪-૦

૫૫ નં. ૭૦૪ રા. જગનભાઈ ભાઈદાસ પારેખ

વ. ૪ મુળાઈ ૧-૪-૦

આહકોને વિનંતિ.

પહેલા વર્ષની તુટક ફાઈલ ૦-૪-૦ ટ. ખ. ૬૦-૧-૦

બીજા વર્ષની આખી ખાંધેલા પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ ૦-૬-૦ ટ. ૬૦-૩-૦

ત્રીજા વર્ષની તુટક ફાઈલ ૦-૮-૦ ટપાસ ખર્ચ ૦-૨-૦

દરેક અઠર્માં ૫૯૯ અર સ પૂર્ણ લેખે આવતા હોવાથી અમે તે અઠર્માં લેખવાથી રસ આણે યતો નથી.

પુરૂ જગજી અટકે રૂ. ૧-૪-૦ ન જાનારને બેટની ચોપડી હપર દર રહેશે નહિ

પહેલા વર્ષની બેટ "યોગિની" ૦-૧૨-૦ સુ. મુ. ના નવા આહકને ૦-૬-૦

બીજા વર્ષની બેટ "ગીતમાળા" ૦-૬-૦ " " ૦-૪-૦

ત્રીજા વર્ષની બેટ "કવિજલાલ" લેવાર છે. અહર એક જાણી મૂકવાની હોવાથી

જન-સુખારીના અઠર્માં રાધે પહેવારી.

સુલીસુખોપનો કોઈ આહક ને નવા એક આહકનું લવાજમ મોકલો આપશે તેને " મોકલમન " (કર્તા હરજીવન ત્રિગોવન)નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦-૧-૦ મોકલવાથી મળશે.

સુન્દરી સુબોધ.

૧૪૫
૧૪૬] ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ નવેમ્બર—કાર્તિક વિ. સ. ૧૯૬૩. [અ'ક ૩ બે.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પ્રવલ્લ ઇચ્છાશક્તિ—૧૪૬૧માથી નીકળેલી અને સમુદ્રન મલનાથી નદીના પ્રવલ્લ પ્ર-
વાહની ગતિને જેમ કોઈપણ અટકાવી શકતો નથી, તેમજ એ સઘળા અવલે, અંદગ, અને
જડ પ્રતિજ્ઞાવાળા માણસોની ઇચ્છાની સામે સ્નહ, મમતા, સુખ, ऐश्वर्य, દુઃખ, દરિદ્રતા, રોગ,
તોલક ઘેરે કોઈ પણ ટકી શક્યા નહીં. સુખની મોહિની મૂર્તિ અથવા દુઃખની મથકર મૂ-
કુટિ કોઈપણ ઇચ્છાશક્તિની ગતિ રોકવાને સમર્થ નથી ઇચ્છિત વસ્તુ મેલવવાન માટે અને
તેની કામના પૂર્ણ કરવા માટે મનુષ્ય પોતાના દેહ અને મનની ઊપર ઇચ્છાશક્તિનો પ્રયોગ
કરે છે સિદ્ધિ મેલવવી અથવા દેહપાત કરવો, એ બે સીમાની વચ્ચે તે કાર્ય કરે છે. આ
બે સીમાની અંદર કોઈપણ જગાએ એ શક્તિ વિરામ પામતી નથી. એ શક્તિ એની પ્રવલ્લ છે.
સર્વ શક્તિમાન અને મગલ કરનાર પરમેશ્વરે મનુષ્યની અંદર આ મહા શક્તિ મુકેલી છે. આ-
પણે એ શક્તિનું માહાત્મ્ય જાણતા નથી, ઇટલુ જ નહિ પણ આપણામાના ઘણાકો આ શક્તિની
હયાતિની વાત પણ જાણતા નથી. એ આત્મશક્તિનો વિષય જાણવાની અને તેનો પરિચય
મેલવવાની જરૂર છે.

કર્મસેત્ર.

કાવ્યકુંજ

ચાલ, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ચાલ્ય, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ઉપવનમાં ફરીએ;

લતાએ વિચરીએ;

અવચય કરીએ;

ચાલ્ય, સખિ ! ફૂલ વીણીએ

ન્હાના ન્હાના છોકરે, આંખમાં રંગીન ફૂલ;

ખીલ્યાં, ચાલો વીણીએ, કરીએ હૃદય પ્રકુલ.

કંઈક ધોળાં ! કંઈક પીળાં ! કંઈક રાતાં !

વળી કંઈક ખીલેલ્ય શુભાળી ! અવચય કરીએ;-

નાના રંગે આ ખીલ્યાં, અહિં પુષ્પ અપાર;

કંઈક મુગન્ધિ આપતાં, કંઈક વ્યર્થ દે ભાર.

ખીલ્યાં ને પુષ્પો કેવાં ?

મુરલિ મુરલિ સ્થો લેવાં.

વીણવાં ને સહૂને દેવાં.

અવચય કરીએ—

ચિત્તોદાને વિવિધ આ રંગીન પુષ્પ અનેક;

અવચય કરીને બહેનવાં સહચારુર્ય વિવેક.

લક્ષ પૂર્ણ આપશે;

હૃદય હર્ષ સ્થાપશે;

—આપશે સકલ સ્થળમાં મુખે.—

—અવચય કરીએ—

વાર્તાલહરી.

વિદ્વન્મણિ.

(ગતાર્કથી અનુસન્ધાન.)

બીજે દિવસે સ્થવારે ગ્રાઉસર વિદ્વન્મણિ જમીને હાંચકા પર બેઠા બેઠા સોપારી તરી ખાતા હતા તેવામા નીચે કોઇએ બૂમ પાડી. “આ તાર લેજો.” નીચે જઈને સિંઘને સહિ કરી આપી તેમણે તે તાર હાથે ધણી ઉત્સુકતા સાથે તેમણે તે ઉઘાડ્યો. ૧. જહાગીરજનો તાર હતો. આ પ્રમાણે ચમ્પે હતા ‘જલહી અત્રે આવો, ધણુજ અત્યંત કામ.”

ડૉક્ટર તારથી પોતાને શા માટે બોલાવતા હશે તે બાબત વિદ્વન્મણિને વિવિધ રીતે ચત્રા લાગ્યા. ડૉક્ટર જહાગીરજને તે એકવા મળ્યો હતો. તેના પ્રચડ શરીર, રમ્ય સુખાકૃતિ, નિખાલસ, ગભીર પ્રકૃતિ અને વાતચિતથી તે અજાણ ગયો હતો. તેની સાથે જુડ તે બાબત તે મોટા વિચારમા પડી ગયો.

તાર લઈને ઉપર આવ્યો ત્યારે ઉતરી ગયેલુ તેનું મ્હો, તેનો ફિફો મ્હેરો જોઇ પ્રશ્ન કર્યો “કોનો તાર છે ?”

તેણે જવાબ આપ્યો “ડૉ જહાગીરજનો, તે મને શા માટે બોલાવતા હશે ? તમે મને કાંઈ વાતચિત કરી દેજો, મને બોલાવવાના કારણની તમને ખબર હોવીજ નેહજો.”

પ્રશ્ન બોલી “મને તે બાબત બિલકૂલ ખબર નથી પણ તમારું મ્હો આટલું બધું કે ઉતરી ગયું છે.”

વિદ્વન્મણિ ખીજાઈને બોલ્યો, “મ્હાં મ્હો ઉતરી ગયું છે ? શા માટે મ્હાં મ્હો ઉતરી ગયું ? એની કોઈપણ બાબત નથી કે ડૉક્ટર જહાગીરજના બોલાવવાથી મ્હાં મ્હો ઉતરી ગયું. લાગ્યો, મારો કોટ લાવો, હમણાજ કોલેજ-અવર* પહેલા જઈ આવું.”

પ્રસંગ કોટ લાવી તે તેણે મ્હેરી હાથે અને ડૉક્ટરને મજાવા તે ચાલી નીકળ્યો. યનાશિના રોશનથી સોફામા બેસી છી. છી. સી. આઈ. રેલ્વેના માંડુગા રોડ રેલ્વેને તે આવ્યો અને ત્યાંથી ડૉક્ટરના મકાને ગયો સિપાઈને વર્ડી આપી. સિપાઈ તેને દેવાનખાનખા બેસાડી ડૉક્ટરને વર્ડી આપવા ગયો. અર્ધ સમય પછી ડૉક્ટર આવ્યા. તેમણે કહ્યું “કેમ મિ. વિદ્વન્મણિ આવ્યા કે ? હું ધાર છું કે તમારી તખીયત હવે સારી થઈ હશે હમણાની તમારી તખીયત સારી ગ્હેતી નથી એ જાણી દું ધણી દિલગીર છું.”

વિદ્વન્મણિએ ઉતર આપ્યો “હા, જરા એમ ચાલે છે. આજ જો કે અત્યારે મારી તખીયત ઠીક છે. પણ ડૉક્ટર સાહેબ, આપે કાલે જ દવા મોકલાવી તેથી રાત્રે જીવ ધણી યુચાયા કરતો હતો રાત્રે બિલકૂલ ઉંઘ આવી નથી-નહિ જોવી આવી હતી.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ કહ્યું “તે દવાજ એવી હતી. એક અઠવાડિયા સુધી તો તેની ખરાબ અસર અવશ્ય નહિ જણાય. મેં તમને તારથી બોલાવ્યા તે તમને એક ધણી જ અગત્યની બાબતના સંબંધમાં વાત કરવા બોલાવ્યા છે. પ્રથમ મારે તમને જણાવતું જોઈએ કે આજની વાતચિત આપણે બેને જ જણાવવા જેવી—સમજવા જેવી છે. કોઈ પણ પ્રકારે તે બીજાને કાને ન જવી જોઈએ.”

વિદ્-મણિ બોલ્યો “જેવી તમારી ઈચ્છા.”

ડૉક્ટરે કહ્યું “વાર ત્યારે મિ. વિદ્-મણિ મેં એક ધણી જ મોટી ભૂલ કરી છે. પરંતુ તે તમને ધણી લાભકારક, ફાયદાકારક છે.” “ત્યારે તેને માટે ડૉક્ટર સાહેબ, મારે તમારો મોટો આભાર માનવો જોઈએ. પણ આ વાતચિતનો બેદ-તેવું રહસ્ય હું સમજી શકતો નથી.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ કહ્યું, “તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે. કાલે પ્રસન્ન અહિં આવી હતી તેણે મને જણાવ્યું હતું કે તમે તમારા સાંસારિક જીવનથી કંટાળી ગયા છો અને કોઈ પણ રીતે તેનો અન્ત આણવા, આત્મઘાત કરવા ધારો છો. એ વાત સત્ય છે ?

વિદ્-મણિએ ઉત્તર આપ્યો, “હા, તે વાત મેં કરેલી ખરી; પણ—

ડૉક્ટર બોલ્યા “તમે એમ ન ધારતા કે તમારા આ ધરાદા, તમારા આ વિચારમાટે તમને કંપકો આપવા મેં તમને બોલાવ્યા છે. તમને માત્ર એટલું જ કહેવાતું કે તે કામ કરવા પહેલાં બિચારી પ્રસન્નને પ્લેવડાવવી, ગભરાવવી એ તમારા જેવા વિદ્વાન, શુદ્ધ, મર્દ માણસને શોભતું નથી. મેં તો તેને તેજ વખતે જણાવ્યું હતું કે મરવું, આત્મઘાત કરવો એ ધણું મુશ્કેલ કામ છે અને તે કરવાની મિ. વિદ્-મણિમાં હિંમત જ નથી.”

વિદ્-મણિ ધણે અભિમાની હતો. તેને આ ટીકાનો સખ્ત આઘાત લાગ્યો. તેણે ગરમ થઈ જઈ ઉત્તર આપ્યો “તમે ગમે તેમ ધારો, મને તે અતુમાન બાંધવાને તમને સ્વતંત્રતા છે, જો કે મારા વિચાર મમાણે આવી તેવી બાબતમાં તમારે વચ્ચે પડતું યોગ્ય નથી. ઉતાવળથી બાપેલો તમારો અભિપ્રાય અદ્ય સમયમા ફેરવવાતું તમને કારણ મળશે.” મેં તે બાબત નિશ્ચય જ કરેલો છે.”

ડૉક્ટર શાંતિથી બોલ્યા “મારે તેટલું જ જણાવાની અગત્ય છે. વાર, હારે તમે આત્મઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે તો તે સંબંધની સઘળી તકલીફમાંથી મેં તમને મુક્ત કર્યા છે. હું આશા રાખું છું કે તે માટે તમે મારો ઉપકાર માનશો. મેં પ્રથમ જ ભૂલ વિશે તમને વાત કરી છે તે ભૂલને પરિણામે હવે તમે આ દુઃખી સંસારથી સાત દિવસમાં મુક્ત થઈ જશો.”

ડૉક્ટર જહાંગીરજીના શાંતિ અને દૃઢતાથી બોલાવવા આ શબ્દો સાંભળી વિદ્-મણિ ગભરાઈ ગયો.

તે બોલ્યો “ડૉક્ટર, આ શું ખરી વાત છે ? તમે મશ્કરી કરતા હશો—ભૂલતા હશે.”

ડૉક્ટરે જવાબ આપ્યો “મેં કંજૂલ કંઈ છે કે મેં ભૂલ કરી છે. કાલે મારે જો દવા તમને આપવી જોઈએ તેને બદલે ઉતાવળમાં મેં તમને બીજી દવા આપી છે. આ દવા મેં મોટો શ્રમ લઈ તૈયાર કરી હતી ૨૫ વર્ષના સતત પ્રયાસથી એટલી દવા તૈયાર થઈ

હતી. આ દવા તમને આપવાથી મને મોઢું ગુડસાન થયું છે. તે દવા પર તો મેં લાંબી લાંબી આશાઓ બાંધી હતી—તે દવા પર તો મારા ભાગ્યના ઉદયનો આધાર હતો. આ ઔપધૂની બનાવટ, તદ્દન નવીન અને વિલક્ષણ છે. દવા સેનારની તબીબત બરાબર એક અઠવાડિયા સુધી, ૧૬૮ કલાક સુધી, ઘણી સારી રહે છે પણ બ્યાં ૧૬૮ મો કલાક પૂરો થયો કે એકદમ શરીરની અંદર મેટ્રો ફેરફાર થવા લાગે છે. હૃદયનાં ઢાર સંકુચિત થાય છે અને પોતાનું કામ કરતાં બંધ પડે છે. અન્ત કાળ સુધી કોઈ પ્રકારની પીડા થતી નથી. આત્મઘાત કરનારને આ ઔપધના જેવો એકે સરસ સખકર માર્ગ મળવો મુશ્કેલ છે. આ ઔપધ તૈયાર કરવાના મારા યત્નને નિષ્ફલતા ન મળે તે માટે ગધેડાઓ પર તેનો મેં પ્રયોગ કરી જોયો છે. શીશીમાંની જે દવા તમે કાલ પીધી છે તેટલી દવાપચીસ જનવરના પ્રાણુ સેવાને પૂરતી હતી. મિ. વિદ્વન્મણિ, તમે કેમ ફીક્ષા પડી ગયા છો ? તમારી તબીબત તો બગડી નથી ?

વિદ્વન્મણિ નખશીખ ધ્રુવતો હતો. તેનો મ્હેરો ધણો ફિક્ષો પડી ગયો હતો. તે ભાગ્યા ત્રુટયા સ્વરથી બોલ્યો “ડૉ. જહાંગીરજી આ વાત ખરી છે ? ડૉક્ટર, મને બચાવવા માટે કોઈ ઉપાય નથી ? મારે આજા રાખવા જેવો કોઈપણ રસ્તો નથી ?”

ડૉક્ટરે ઉત્તર આપ્યો, “બચવાનો બિલકૂલ ઉપાય નથી, અને તમારે આજા રાખવાની થી અગત્ય છે ? મૃત્યુને માટે તો તમે નિશ્ચય કર્યો છે”

વિદ્વન્મણિ એક બાળકની પેઠે તોતડાતો બોલ્યો, “ડૉ. જહાંગીરજી, હું કબલ કહું છું કે આત્મઘાત કરવાના ઉદ્દેશ્ય દારવામાં ખાદી મોટી જૂલ, બેવફૂરી થયેલી છે. હું કદી તેમ કરત નહિ. આત્મઘાત કરવાને ખરી રીતે મને ઇન્દિયાઈ જ નથી. મને તમારે બચાવવો જોઈએ. મૃત્યુ પછી થતી દહનરી તપાસનવખને સર્વનનેન માલમ પડશે કે માફ પૂત થયું છે અને તે તમારા હાથથી થયું છે.”

“મિ. વિદ્વન્મણિ, તમારું મગજ ફેડાજી નથી. તમે એક ગાંડા ભાણુસની પેઠે વાત કરો છો. મેં તમને નહોતું કહ્યું કે મારી જૂલ યમ છે ? વળી બ્યારે મૃત્યુની તપાસ થશે (વિદ્વન્મણિ ધ્રુવતો લાગ્યો) ત્યારે હૃદય બંધ પડી ગયું છે એવોજ નિર્ણય આવવાનો છે.”

* વિદ્વન્મણિની હવે હિંમત રહી નહિ. તે ગભરાઈ ગયો. તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં—ડસડાં ખાવા લાગ્યો. તે ધણીજ નમ્રતા સાથે ડૉક્ટરને આમલ કરવા લાગ્યો, “મને બચાવવાને કાંઈ ઔપધ નહિ આપો ? ડૉક્ટર, મારું મૃત્યુ તમને તમારા અંતઃકરણમાં જન્મ પર્વન્ત સાધ્યા કરશે.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ કલમ હાથમાં લઈ કહ્યું “આવા અકસ્માત તો હમેશાં બનવાના. એવું ફેટલુંક દિલપર રાખતા ફરીએ ! મારા ધારવા પ્રમાણે હવે જો કે બિલકૂલ આજા રાખવા જેવું નથી છતાં બિચારી ખેસત્ર પર મને ઘણી દવા આવે છે અને તેને ખાતર તમને બચાવવા માટે મારાથી બનતો યત્ન હું કરીશ. પરન્તુ, એક બાબત તમારે ખસુત્ર ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે બચવાનો ધણો ખરો આધાર તમારા ઉપર છે. તમારે સરસ જીવન અપ્પ્યાર કરવું પડશે. સાદો ખોરાક લેવો પડશે, માલ મ-

શાલા, આદિ જેવા મોંઝશોખ તમારે મૂકી દેવા પડશે. સૌથી અગત્યનું તો એ છે કે કોઈ પણ બાબત તમારે ઉદ્દેગ કરવો નહિ, શરૂતો ન થવું, મ્હીડાવું નહિ, સુસ્વભાવ રાખવો, હમેશાં સંતોષ અને આનન્દમાં રહેવું. દિલગીરીમાં, ઉદ્દેગમાં, ક્રોધમાં, નિરાશાજનક વિચારોમાં વહેમમાં ફસી પડ્યા તો પછી બચવાનો કોઈ પણ રસ્તો નથી. ઘરમાં તેમ બહાર, સર્વત્ર આનન્દમાં રહેવું. મને કહેતાં ઘણી દિલગીરી થાય છે, જે કે મ્હારે કહેવું બેઠાએ કે હાલની તમારી મુઝવણી, પ્રસન્ન તરફ બેદરકારી રાખવા માટે તમને એક સળ સમાન છે. તમે હમેશાં તમારી આપત્તિ, તમારી અગવડો તમારી તબીયત વિશે ફરિયાદ ઉઠાવ્યા કરો છો. પરંતુ, પ્રસન્ન તમારી પત્ની છે, તેને કોઈ પ્રકારની આપત્તિ, અગવડ છે કે કેમ, તેની તબીયત બરાબર રહે છે કે કેમ, તે સુખી છે કે દુઃખી, તે વિશે તમને કદી વિચાર આવ્યો છે ? કોલેજના તમારા કર્તવ્ય તરફ, ગણિતના તમારા વિષયપર, મિત્રો અને સ્નેહીઓને ખુશી રાખવા તરફ તમે લક્ષ આપો છો, પ્રસન્ન હરેક રીતે તમારી આગા ઉઠાવે, તમારાં સુખ સગવડ માટે થમ વેડે એવી ઇચ્છા તમે રાખો છો, પરંતુ પ્રસન્નને હરેક રીતે મંતોષ આપવો, હરેક રીતે તેને આનન્દયુક્ત રાખવી એ તમારું કર્તવ્ય છે તે તરફ તમારું લક્ષ ગયું છે ? તેનાં સુખ સગવડ માટે યત્ન કરવાની તમને કદી ઇચ્છા પણ થઈ છે ? શારીરિક અને માનસિક એ બન્ને મિત્ર ઉપાધિના તમે ભોગ યઈ પડ્યા છો. શારીરિક તેમ માનસિક આ-રોગ્ય માટે ચિત્તની શાંતિ અને પ્રસન્નતા ધણું જરૂરનાં છે. જગતના વિવિધ પ્રકારના પરિ-તાપ, સંકેષ, કલેશ એક સુશીલ સન્મારી-સુપત્ની નિવારી શકે છે, પતિના અનેક પ્રકારના ઉદ્દેગ દૂર કરી તેને માનસિક શાંતિ અને આનન્દ ને આપી શકે છે. પ્રમત્ત હમેશાં, તમારા સુખ સગવડને માટે, તમારી અગવડો દૂર કરવા તરફ લક્ષ આપતી આવી છે તે તમારા પ્યાનમાં છે ? તમને પ્રસન્ન રાખવાના તેના યત્નની કદર, તેની ગણના તમે કરી છે ? તમે કેવી રીતે સુખ શાંતિમાં રહો, તમે કેવી રીતે આનન્દમાં રહો તે બાબતની તેની ઉત્સુકતા, તેની તમારા તરફની સદ્વૃત્તિ, સદ્બાધ, સ્નેહ, તેની સેવા, તે સર્વનો યત્નકિચિત્ત પણ બદલો આ-પવાનો તમને કદી વિચાર આવ્યો છે ? તમને પ્રસન્ન રાખવાના તેના સધળા શ્રમનું વિચારણું કરવાને, તે તરફ દૃઢલક્ષ કરવાને તમે નિશ્ચય જ કર્યો જણાય છે, અને તેથી તમે સતત, સર્વ કાલ સતત, કંટાળેલા, ગભરાયેલા, મુઝાયેલા, ચીઠાયેલા, દુઃખી, ઉદ્વિગ્ન રહો તેમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. માનસિક શાંતિ અને આનન્દ, સરલ ખાનપાન અને મિતાચાર રાખશો તો જ તમને બચાવવા માટે જે કોઈ ઔષધ હું તમને આપીશ તેની સારી અસર થવાનો સંભવ છે. તેમ નહિ થાય તો મારા સધળા યત્ન નિષ્ફળ જશે એ નક્કી સમજાવે. એક સુશીલ પત્નીના સ્નેહવિનિમયની એક ક્ષણ, એક પળ, તેનું એક મધુર સ્મિત, તેનો એક મીઠો શબ્દ, જીવનના અનેક ઉદ્દેગ જીલ્લાવવાને, જીવનને, સુખ શાંતિ, આનન્દ અને આશામય બનાવવાને સમર્થ છે. તે અનુપમ ક્ષણ, તે મધુર સ્મિત, તે મીઠી બોલની મઝા ભેવાને તમે દરકાર કરી છે ? મારી ભૂલ અને તમારો ગભરાટ એ તમને એક ઉપદેશ રૂપ છે અને તે ઉપદેશ તમે નહિ સ્વીકારો તો સાંસારિક સુખ શાંતિ મેળવવાને માટે તમે અયોગ્ય છો એમ મારે કહેવું પડશે. હું આશા રાખું છું કે બિચારી પ્રસન્નના સુખને ખાતર, તમારા પિતાનાં, તમારા બહેનાં સુખને ખાતર મારી સૂચનાઓ અક્ષરે અક્ષર પાળશો. તેમ થશે તો તમે તમાગ હાલના બેખમ માંથી મુક્ત થશો એટલું જ નહિ પરંતુ, કલ્પ, તમારી તબીયત સંબંધની પહેલાંની તમારી

સધળી ફરિયાદો દૂર થઈ તમે નવીન આરોગ્ય ભોગવવાને ભાગ્યશાળી થશો. આ સધળું બન્યા પછી, મારી સૂચના પાળવાથી, મારા ઔષધથી તમારા બચવાની, સુખી દમ્પતીજીવનના આરમ્ભની માંગલિક આશા ઉત્પન્ન થવા પામી છે એ જોઈ મને ધણો આનંદ થશે એમ હાલ માફ ધારું થયું છે.”

વિદ્વન્મણિ બોલ્યો “ડોક્ટર, હું મારી જીંદગીને માટે, સુખી સાંસારિક જીવનની આશાને ખાતર, તમારી સૂચના અક્ષરે અક્ષર પાળીશ. તમારું કહેવું તદ્દન ખરું છે. હું કબૂલ કરું છું કે હાલની મારી સુશીખતેલું સુખ્ય કારણ હું ખોતે જ છું. આપે જે મને કપકો આપ્યો છે તે યથાર્થ છે. તેને માટે હું સર્વ રીતે પાત્ર છું. પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે ઇશ્વરકૃપાથી અને તમારા ઔષધથી હું બચવા પામીશ તો પુનઃ તેવો દોષ હું કદી નહિ કરું. ખરેખર, મેં મોટી ભૂખંતા કરી છે. મારી તખીયતના, સુખ મગવલના સબન્ધમાં મેં એને અનેક રીતે દુઃખ દીધું છે. એના સુખ વિષે મને સ્વપ્ને પણ વિચાર આવ્યો નથી. તેની સુખ શાંતિ પર મારી સુખ શાંતિ અને સંપત્તિનો મોટો આધાર રહેલો છે તે આજે જ હું સમજ્યો છું; અને તેને સર્વ રીતે સુખી કરવાને શ્રમ લઇશ એવો આજથી મારો દહ સંકલ્પ છે.”

*

*

*

ડોક્ટર જહાંગીરજીના મકાનમાં પ્રસન્ન અને ડોક્ટર કાંઈક વાતચિત કરવામાં રોકાયેલાં છે. પ્રસન્ન કહે છે કે “જહાંગીરજી કાકા, તમારા ઔષધની તેમના ઉપર અદ્ભુત અસર થઈ છે. તમારો હું મોટો પાઠ માનું છું. પ્રથમમા અને હાલમાં તેમનામાં ધણો ફેરફાર થયેલો છે. જાણે તે હોય જ નહિ. તેમના દરેક વર્તનમા હાલ સ્નેહ અને સુશીલતા, ઉત્સાહ અને આનંદ જોવામાં આવે છે. માંદગી અને વહેમના વિચારને તે હસી કાઢે છે. અનુપમ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ પોતાને થયેલી છે એમ તે હાલ જણાવે છે. જન્મતી વખતે જૂદી જૂદી ફરિયાદો ઉઠાવવાને બદલે, બડબડાટ કરવાને બદલે, સર્વ વસ્તુ પ્રત્યે પોતાનો સંતોષ તે દર્શાવે છે. પ્રથમની માફક માથ મસાદાને બદલે સાદા ખોરાક માટે તે આમ્રદ કરે છે. રહાતું તો નામ તેમને ગમતું નથી. પણ જહાંગીરજી કાકા આવા સંપૂર્ણ અને આકસ્મિક ફેરફારમાં મને કાંઈક અમઠકાર જોવું લાગે છે. ગઈ કાલે એક બે વખત તો ઉઘમા ડસકાં ખાતાં સાંભળ્યાથી હું ઝબકી ઉઠી, હતી.”

* સુશીલ સ્વભાવના ડોક્ટરે સ્મિત કર્યું અને આનંદયુક્ત મહેરે તેણે જણાવ્યું કે “પ્રસન્ન, વિદ્વન્મણિ તેટલી હેરાનગતીથી પણ થોડા સમયમાં મુક્ત થશે. તે વિષે મિલકૂલ ચિન્તા રાખીશ નહિ. તેઓ હમેશાં મારી પાસે આવી જાય છે. મારી દરેક રીતે ખાતરી થઈ છે કે તેમની તખીયત સુધરતી જાય છે. ત્હાં પછી લગભગ તેમજ કહેવું છે.”

“જહાંગીરજી કાકા, હું અહિ આવી હતી એમ તેમને જણાવશો નહિ.”

“ના, ના, ના, ના, ના હું કદી નહિ જણાવું.”

*

*

*

સાત દિવસ પૂરા થયા છે. ત્રિદિસર વિદ્વન્મણિ ડૉ. જહાંગીરજીની સામે પુરછી નાંખી બેઠેલા છે. બારણાં બંધ છે.

ત્રિદિસર કહે છે “ડોક્ટર, કેમ કાંઈ ઉપાય હાથ લાગ્યો છે? નિરાશા, ઉદ્વેગ, કોષ અને

જેમના વિચાર મેં સાત દિવસ દૂર રાખ્યા છે. દિવસ આનંદમાં જતા પરંતુ કોઈ કોઈ વખતે રાત્રે ઘણાં ભયંકર, ખરાબ સ્વપ્ન આવતાં. મધ્ય રાત્રીએ તો જાણે હું મારા મકાનમાં બેઠેલા છું અને નાટક કંપનીઓ જાપડતી વખતે છેલ્લા ખેલ, છેલ્લા ખેલ, એવાં પાટીયાં ચોંટાડે છે, ફેરવે છે, તેમ મારી મેડીમાં ચોગરદમ છેલ્લા દિવસ, છેલ્લી રાત, એવાં પાટીયાં મારા જોશમાં આવ્યાં હતાં. આથી હું ઘણોજ ગભરાઈ ગયો હતો.”

ડૉક્ટર જહાંગીરજી ઉઠ્યા અને પાસેના એક કપાટમાંથી કોઈ દવા લાવી ખ્યાલામાં પાણી સાથે મેળવી અને શાંતિથી ખોલ્યા. “મિ, વિદ્વન્મણિ, આ પી જાઓ.”

ઘણી હિચ્કુતા સાથે વિદ્વન્મણિએ તે દવા પીધી. ગભરાટ સાથે ખ્યાલો નીચે મૂકતાં મૂકતાં તેણે કહ્યું “પણ ડૉક્ટર, આ તો તે દહાડા વાળી જ દવા છે. તેવોજ સ્વાદ આજની દવામાં છે. તમે ફરી બૂલતો નથી કરી?”

ડૉક્ટરે તરત જ જવાબ આપ્યો “ખરૂં પૂછો તો તે તેજ દવા છે, તેમાં કોઈપણ પ્રકારનો સંદેહ નથી. કશી બૂલ યદી નથી.”

વિદ્વન્મણિએ ભય પામી કહ્યું “બૂલ નથી યદી? તમારૂં બોલવું હું બરાબર સમજી શકતો નથી.”

ડૉ. જહાંગીરજીએ ધીરથી જવાબ આપ્યો. “મિ. વિદ્વન્મણિ, ત્યારે હું ખુલાસે કરું છું કે પ્રસન્ન તરફના તમારા કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવવાને, તમારા જીવનની કડવાશ, કસેશ દૂર કરી તમારો સસાગ સુખી કરવાની શુભેચ્છાથી આરંભથી અત્યાર સુધી મેં એક નિર્દોષ પ્રયત્ન રચ્યો હતો. કદાચ એ ટીક નહિ કહેવાય, પરંતુ તમે જાણો છો કે પ્રસન્નતા પિતા માગ પરમ મિત્ર હતા અને તે મારી કાંઈ સલાહ, સહાય માગે તે મારે આપવી એ મારી ફરજ છે. એક અઢવાડિયા અગાઉ પ્રસન્ન મારી પાને આવી અને આરંભાત કરવાના તમારા ભયંકર, ત્રાસજનક, વિચારો, નિર્દેશ ધમકીઓના સંબંધમાં તેણે મારી સલાહ માગી ત્યારે મને સમજાય કે આ બાબતમાં હું કાંઈ પણ પગલાં સત્વર નહિ બાંધું તો તમારી તેમ તેની ખરાબી થશે. પ્રથમ તો તેણે એટલું જ કહ્યું હતું કે તમારી તબીબત સારી નથી. ખરી વાત કહેતાં તે સંકોચાર્થ. પરંતુ, સંપળી દડકિત નહિ કહે તો મારાથી કશું નહિ અને એમ કહેવાથી તેણે બધી વાત મને કરી. જીવનનો અંત સમીપ હોય છે ત્યારે તેમાં કાંઈક વધારે મિઠાશ લાગે છે તેમજ જગતમાં ધનવાન તેમ નિર્ધન, જદ્દ તેમ ધુવાનને જે ચોડા યા ઘણા કડવા, અઙ્ગિકર પ્રસંગોનો અનુભવ થાય છે તે વિષે બરાબર કરવા કરતાં, કડવાશ અને ક્લેશ જેમ બને તેમ દૂર રાખી જીવનની મિઠાશ, જીવનની મજા ભોગવવાનો ચત્ત કરવાથી મનુષ્યો કેટલાં સુખી થાય છે તે સિદ્ધ કરી આપવાનો મને વિચાર સ્પષ્ટ થયો. વિદ્વન્મણિ, જીવન એટલું અલ્પ છે કે નિર્ઘેક મોજશોખ, નકામા વહેમ, ઉદ્વેગ, ક્રોધ, તકરાર અને કકળાટમાં તે શુભાવવાને બદલે ખરૂં સુખ, નિર્ભયતા, ચૈત્ર્ય, આનંદ અને શાંતિ મેળવવાને, સર્વત્ર સુખ શાંતિ ફેલાવવા માટે ગાળવું નોંધવું. કદાચ, મારે કહેવું નોંધવું તે કરતાં મેં તમને વધારે કહ્યું છે, પરંતુ હું ધારૂં છું કે મારી સચનાઓનો તમે સારો, સવળો અર્થ લેશો—સચનાઓ નિર્ઘેક જવા દેશો નહિ.”

વચમાં વિદ્વન્મણિ બોલી ઉઠ્યો, “પણ, ડૉક્ટર, પેલા ઔપધનું શું ? તે બાબત હવે ખુલાસો કરો તો ઠીક.”

ડૉક્ટરે રહેજ સ્મિત અને શાંતિ સાથે ઉત્તર આપ્યો, “તે તો માત્ર વિલાયતી મીઠું અને એક બીજી નિર્દોષ દવાની મેળવણી હતી.”

આ સાંભળી વિદ્વન્મણિ એકદમ આનન્દમાં આવી જઈ ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો, “ડૉક્ટર, હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું.” અંતરની ઊંડી લાગણી સાથે ફરી તેણે કહ્યું “ડૉક્ટર હું તમારો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનુ છું. તમારા સાદા ઔપધ અને સ્વચ્છતાઓની મારા પર જે સરસ અસર થઈ છે તે બીજા કોઈપણ ઔપધથી, દોષ પશુ રીતે યાત નહિ. તેથી મારી આખો ઉધડી છે, તેથી હું શુદ્ધિમાં, મનુષ્યત્વમાં આગ્યો છું. મેં કેવી મૂંઝંટા કરી છે ? જીવનસૌંદર્ય, હૃદયગીતી કિંમત, ધરમાં એ કેવી સુશીલ, કેવી સદ્ગુણ સંપન્ન છે તે મેં હવે જાણ્યું છે. પુનઃ તેની ઉપેક્ષા કરું, તેની તરફ એટલારું રહું તો સુખી જીવનને હું લાપક નથી, જીવનના માત્ર પરિતાપ અને ક્લેશને જ હું પાત્ર છું એમાં કશો શક નહિ.

ગદાસાઈ લક્ષ્મણ.

(સમાપ્ત.)

આનન્દાશ્રમ.

શકન ડોસો.

મારા પાડોશમાં એક એંશી વરસનો “શકન ડોસો” રહે છે. તે ડોસો શકનશાસ્ત્રમાં હંસીઆર છે. આજકાલ જ્યોત્સિપશાસ્ત્ર, મંત્રશાસ્ત્ર ઉપર લોકોની અઘ્ઘા વધતી જાય છે જાણી એણે પોતાના શકનશાસ્ત્રના અનુભવ મને કલા અસલની ડોશીઓ તો શકનમાં પાવ રહી હતી, પણ હવેની વત્તાન છેકરીઓ શકન ગણુકારતી નથી તેમની આંખો ઉધડે એ ધરાદે શકનના ભેદ ડોસાજીએ મને કલા. પ્રથમ તો ડોસાજીને છીંક ઉપર જલુ વ્હેમ છે. મને કહે કે: “બીજા બધા વ્હેમના તો ઉપાય પણ છે, પણ છીંક આગળ કોઈનું આલનું નથી. મને પ્રથમ છીંકતો વ્હેમ નોતો, પણ એક વખત લગનમાં હું ગયો. ત્યાં જોવો વર તોરણે આગ્યો તેવી છીંક આવી, જોવો હસ્ત મેળાપ થયો તેવી છીંક આવી. પરિણામ એ આગ્યું કે પંદર દિવસમાં એ કન્યા સંડી ત્યારથી, બાઈને કહું કે, છીંકતો મને તો સજ્જડ વ્હેમ પેસી ગયો છે. માટે છીંક આવે તો સજ્જડ ધ્યાન આપવું. હવે છીંકના પ્રકાર છે. જે જમણા નારકોશમાંથી છીંક આવે તો પા કલાક પછી દામ શરૂ કરવું. જે ડાબા નારકોશમાંથી છીંક આવે તો અડધા કલાક પછી દામ શરૂ કરવું. અને જમણા તથા ડાબા નારકોશમાંથી સાથે છીંક આવે તો વજ્રદાક ચર્મ જાય, ને બન્ને છીંક, જણે છીંક નથી આવી

એમ જ ગણાય. તેથી ઉલટું જાને બને છોક એક જ નારકોરામાંથી આવે તો કામ શરૂ કરવાનો વખત લખાય. ”

આપણે તો છોકના ભાગવતથી કટાક્ષ હતા તે ભોલ્યા; “કાકા, હવે માફ કરો. સામ વાતની એક વાત કે છોક એ મોટો અપશુકન છે. છોક આવે ત્યારે કાંઈ કામ કરતા હોઈએ તે ન કરવું. બાકી કાકા ! જમણું નારકોઈ કે ડાચું નારકોઈ તે શી રીતે જોવાય ? આપણે ચાલતા હોઈએ રસ્તા ઉપર ને છોક યાચ ઘરમાં, તો છોક ખાતારનું નારકોઈ ક્યાંથી જોવું ? ” “શકન ડોસો” નિરાશ થયો, ને વાત કહેવી બંધ કરી. હવે, આ “શકન ડોસો” એક વિચિત્ર પુતળું છે. વ્હેમ, વ્હેમને વ્હેમ એ સિવાય એનામાં કાંઈ બીજું જણાતું નથી. હોં ને ભોગજોને જો સાવરણીનું મો દેખાઈ ગયું, તો ડોશીના આર વાચ્યા સહમજવા દાતણ કરી રહે કે ચીરીઓના વ્હેમ ! ચીરી ચતી પડી ન હોય તો એટલાથી હેઠળ ઉતરી ચીરી ચતી કરી હાથ ધોધ નાંખે. આરણે જાય તે વખતે એના દેવનાં દર્શન કરે ને જોડા પહેરવા જાય તેટલામા જો જરા વ્હેમ પડ્યો કે દર્શન અગત્ય નથી થયાં, તો પાછો આવે ને દર્શન કરે; એમ વ્હેમમાં ને વ્હેમમાં એ આર આંટા ખાય. પછી આરણે નીકળે. કમનસીબે એના ધર આગળ કુતરાંનું જોર ! કુતરાના શકન બહુ અગળ ગણાય છે. તે કુતરાં દર કરવાને ડોસો પહેલાં તો લાકડી લઈને લતા પ્હાર હાંકી આવી પાછા ઘેર આવે, ને ડોશી લાકડી લઈને તેમને અટકાવવા મ્હોટા પ્હાર ઉભી રહે, ને પછી ડોસાણ આરણે નીકળે. તેવામાં દોઈ રહેલી આપડી હાથમાં કલછી લઈને દેવતા સેવા નીકળતી જો સહામી મળે તો ડોસાણના વ્હેમને પાગ ન આવે. તે ઘેર પાછા આવે, હાથ પગ ધોઈ નાંખે, કાગળા કરે, પાછા કાકોરજનાં દર્શન કરે, પછી પાછા કુતરાં હાકે ને પ્હાર જાય. એક દિવસ ડોસા જોડે હું પણ આરણે નીકળ્યો. ધર્મિર કૃપાથી સરખાતમાં એક નીશાળીઓ સહામી મળ્યો. ને જરાક તેની પાછળ એક બાઈ ધાસનો ભારો લઈને આવતી હતી. આથી નીશાળીઓના શકન સેવા ડોસાણ દોડ્યા ને શકન તો લીધા પણ અડળડીયુ બાઈ ગયા. મ્હાઈ તો હસવું જ રહે નહીં. આખર ડોસા ઉઠ્યા, ને મલકાતા ચાલ્યા. રસ્તામાં શકન મહાત્મ્યની વાતો કરતા અમે જતા હતા. હાં એક બીલાડી ડાબી જતી જણાઈ. જો બિલાડી ડાબી ઉતરે તો ડોસાણને રસ્તો જ બદલવો પડે. આથી દોડ્યા. પણ દોડ્યા તેવી છોક સંભળાઈ ને આમથી બિલાડી ડાબી ઉતરી, પાછી જમણી ગમ દોડી. ડોસા તો ઉભા રહ્યા. અને અખડ્યા “અરે તારૂં બહુ યાય શકન ! ” ડોસા તો રસ્તા વચ્ચે ઉભા. આમથી ગાડીઓ આવે, ને તેમથી આવે, ને ડોસાણ એવા અણી ઉપર ઉભેલા કે જરાક બળદ ચમક્યો તો ડોસાણના બુકા ! પણ ડોશીના મુગ ચાંડાના જોરે અચ્ચા. શકન જોવા ઉભા રહેનાર લોકની એ ખુબી છે કે એઓ જાણે કાકની વાટખ જોતા હોય એમ ઉભા હોય છે. એટલે રસ્તે જનાર તો એમ જ જાણે કે આ બાઈ કાકને સારૂ રાહ જોતા ઉભા છે. તે પ્રમાણે સારા શકનની વાટખ જોતા, ડોસાણ રસ્તે કાંગડું મ્હો કરી આધો કલાક ઉભા. એવામાં ધર ભણી સારા શકન આવતા જોઈ ઘેર જ પાછા વળ્યા. આ પ્રમાણે લગભગ આખા એ કલાક ગુમાવી અમે બન્ને પાછા આવ્યા. મેં કહ્યું “કાકા ! આમ ન બને, આમ તો આપણાથી કામ શું થાય ? રસ્તો છે. કુતરાંએ મળે, ગધેડાંએ મળે, ને દોર પણ મળે. આમ આપણે વ્હેમમાં વખત ગાળીએ તો તો બીજા માગીએ.” ડોસાણ જરા મ્હીઝવા પણ મુંગો રહ્યો.

ડોસાની માફક ડોશી પણ શકનમાં પાવરમાં છે. એ તો રસોઈ કરવા બેસે ત્યાંથી શકન સ્થમજે છે. ચુલામાં લાકડું બડબડ બોલે તેના ઉપરથી ડોશી શકન વતે છે. રાત્રીએ ચિ-બડી અમર ધ્રુવડ બોલે તે ઉપરથી, તથા કુતરાં અને શિયાળીઆંના રોવા ઉપરથી કપીલિયામાં ધાડ પડશે કે ચોરી ચશે, તે ડોશી સાની રીતે કહી શકે છે. હાથમાં છીકછીની ગાબડી રાખી છીકછીના સડુકા તાણતાં ડોસો ડોશી શકનચાલ ઉપર જ વાઘવિવાદ મોડી રાત સુધી ચલાવે જાય છે. ડોશીની તો આત્રી જ છે કે આજઠાણ બાણડીઓ તાણના રોગથી પીડાય છે, દેશમાં પ્રેમગ ચાલે છે, એ બધું શકન ઉપર પુરું ધ્યાન નથી અપાતું તેને લીધે જ છે. અને ડોશીના મતને સોળે મોળ આના ડોગાછની સંભતિ છે !!!

સુમિત્ર—

વર્તમાનરંગ.

સ્ત્રીઓએ શું 'વાંચવું' અને કેમ 'વાંચવું'?—ગયા માસમા મુબાર્ક આર્યમહિલા સમાજમાં મીમીસ વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ. એ ઉપરમુખિત વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. વાર્તાઓ, નાટકો, સાહિત્યના મંથો વાંચવાથી થતા લાભાશાન દર્શાવી એક સુશિક્ષિત સ્ત્રીએ પોતાની અજ્ઞાન બહેનો પ્રત્યે શરત જમાવી છે તેને માટે અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સામાન્ય રીતે નાગર, કસ્ટી જેવી ઉચ્ચ કોમ જેની અદર સ્ત્રીકેળવણી પ્રાથમિક રિથિતિમાં ધણા કાલથી અસ્તિત્વ બોમવે છે તેમના રામરક્ષા, ભગવદ્ગીતા, શીવકવચ, કે પ્રાર્થનામાળાનો પાઠ દરેક સ્ત્રી કરતી નજરે પડે છે અને એનો એ પાઠ પાંચ સાત વર્ષથી થતો હોય છે છતાં તેનું રહસ્ય સ્થમજનારાં કેટલા હોય છે તે અનુભવથી જણાયો. “સ્થમજના વગર વાંચવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી” તે કોણ કયુવ નહિ કહે ? અને આટલું જાણતાં છતાં પોતાની પુત્રી, પત્ની, ભગિની, કે માતાને સ્થમજવવા, તેને ચોખ્ખું અને સારું જવા કયો કેળવાયેલો પુરૂષ યત્ન કરે છે ? પુરૂષ વર્ગ “સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે” એટલું જ કહી, તેમના પ્રત્યે કાંઈક તિરસ્કાર વૃત્તિ રાખી સ્ત્રીઓની ઉચ્ચત રિથિતિ કરવા માગતા હોય તો તે બનવું અસંભવિત છે. મીમીસ વિદ્યાગૌરી તથા તેમનાં બહેન શારદાગૌરી જે પણ સુશિક્ષિત છે, તેમને એટલી સચ્ચતા કરવાની છે કે “આર્યમહિલા પરિપક્વ” “ભારતમહિલા પરિપક્વ” છત્રીયન મેજેઝન’ વિગેરે મારફત પોતાના વિચાર દર્શાવે છે એમ દર્શાવી તેની સાથેજ સામાન્ય વર્ગની સ્ત્રીઓ સાથે પણ વિશેષ પરિચય કરી “એક છપ્પરની પ્રજા છીએ” એમ માની તેમની રિથિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરશે તો અરેબર એ મ્હોટામાં મ્હોટી દેશસેવા કરી ગણાયો.

સ્વામી અબેદાનંદ—આજી માસની રાજ્યાતમાં મહાત્મા રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્ય, અને વિવેકાનંદના શૃંગરંધ્ર સ્વામી અબેદાનંદે અમદાવાદમાં બે વ્યાખ્યાન આપ્યાં હતાં તેમાં સ્ત્રીઓ સંબંધી જે ઉદગાર કાઢ્યા હતા તે નોંધવાની આવશ્યકતા છે. એક સમય એવો પણ હતો કે જ્યારે કાસાયતી, નેત્રેથી અને ગર્ભાંજેવી જમવંદનીય સન્નારી એક નહિ

પણ અનેક આ આર્ય ભૂમિમાં થતી હતી, અને હાલ એવો સમય છે કેલવણીથી સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વ ગુમાવી દુર્ગુણયુક્ત થાય છે એમ માનવામાં આવે છે. “પ્રસન્ન દેવતા રહે, ન્યા પામે સન્માન મુન્દરી” એ મહર્ષિ મનુના વાક્યની જોટલે દરજ્જે અવગણના થવા માડી છે તેટલે દરજ્જે આપણા દેશમાંથી લક્ષ્મીદેવી, ચતુરતા દેવી, આરોગ્યદેવી કોષિત થઈ વિદેશવાસી થયા છે. પદ્માવત થયેયો મનુષ્ય શુ કામ કરી શકે ? સ્ત્રી પુરુષનું અર્ધાંગ છે અને અર્ધાંગ ન્યા સૂધી ઉત્તત નથી ત્યા સૂધી આખું અંગ કેવી રીતે ઉત્તત થઈ શકે ? સ્વામી અભેદાનંદે સ્ત્રી તેમ જ પુરુષને પ્રાણાયમ અને તેથી થતા શારીરિક લાભ દર્શાવ્યા હતા. અમેરીકામાં પ્રત્યેક સ્ત્રવારે કેટલાક સ્ત્રી તેમ જ પુરુષ પ્રાણાયમની ક્રિયા કરે છે અને તેના પરિણામે શરીર સ્વપત્તિ સારી થઈ ક્ષય આદિ રોગો નષ્ટ થયાના દાખવા આપ્યા હતા. લાભની સાથે વિના મૂલ્યે થતી અથવા ક્રિયા આપણામાંથી નષ્ટ થઈ છે અને તેને લીધે ક્રીકાસ, નિર્બલતા, હીસ્ટરીયા (તાણ) વધ્યા છે અને દાકતરોના ઘર ભરવાનું માધન થઈ પડ્યું છે. પ્રાણાયમ જેવી સરળ ક્રિયા થતી નથી, જુના મત પ્રમાણે પ્રાતઃસ્નાન નદી અગર ઘર આગળ કુત્રી દેવદર્શન કરવામાં સૂધારો નડે છે અને સાજના પત્તિ માથે અથવા સખીઓ સાથે જહાઝ ફરવા જવામાં જૂનો મત આડે આવે છે. સ્વચ્છ દવાનો ઉપયોગ આમ થતો નથી ગ્વામીશ્રીયે પ્રબ્રહ્મીય કન્યાશાળા સ્થાપવાની ખાસ બલામળુ કરી હતી. ન્યા સૂધી પ્રબ્રહ્મીય કન્યાશાળા થશે નહિ ત્યા સૂધી કન્યાને યોગ્ય તમામ કેળવણી આપી શકાવાની નથી પ્રબ્રહ્મીય કન્યાશાળા વિશે વધારે વિવેચન કરવા ઇચ્છા હોવાથી અત્રે જ વિગતો.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી બે શબ્દ—આનુ માસના મરાઠી ‘માસિક મનોરંજન’ પત્રમાં ગિરજાબાઈ કેલકરનો આ વિષય મનન કરવા લાયક છે. તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે—સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી ત્રણ મત છે. (૧) જૂના મતવાળા એમ સ્પષ્ટ છે કે શિક્ષણથી સ્ત્રીઓ દુર્ગુણી થાય છે (૨) કેલામ એમ માને છે કે વાચતા લખતા આવડે એ ખોટું નહિ પરંતુ એથી વધારે શિષ્યે ને અને રોજ રોજ નિશાળે જાય તે તેમને પસંદ નથી હોતું. (૩) પુરુષની માફક શીખી મહાન કાર્યો કરતી સ્ત્રીઓ થાય એવો વિચાર સૂધારાવાળાનો હોય છે. કન્યાઓના શિક્ષણ ઉપર પૂરું ધ્યાન ન આપાય, અને ઘર આગળ તોલ્લન કરતાં અટક અને પોતાને શાન્તિ થાય એ જ ઉદ્દેશો નિશાળે મોકલે, પછી તેવી કન્યામાં દુર્ગુણ આવે એમાં નવાઈ નથી. કન્યાશાળામાં દબરો કોમની છોકરીઓ ભેગી મળી સારી ખોટી ભાષા વિચાર અને વર્તન ચલાવે તે ઉપર કઈ માતા લક્ષ આપે છે ? કન્યાશાળામાં ઘણુંબધું પુરુષ શિક્ષક અને તે પણ સક્રિયત ગાન અને ઢુંક પગારનો હોવાથી નૈતિક ગાન આપી શકવાને અશક્ત હોય છે. “બિખારી નિશાળ છે” એટલું બોલનારાઓમાં એવો કથો ખતિયો પુરુષ નિકળ્યો જે કન્યાશાળામાં વર્ષમાં એક વાર પણ જઈ પોતાની કન્યાના શિક્ષણ સંબંધી તપાસ કરતો હોય ? પરીક્ષા અગર છાત્રામના સમારભને દિવસે પહેલેથી કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે ઉપનથી એવો આટબર કરી રાખ્યો હોય છે કે સર્વ ખુશ ખુશ થાય અને એ જ પ્રમાણેનું ગીત, ભરત વિગેરેનું શિક્ષણ અપાતું હશે એમ ઝહમજાય. રસોઈ સિખવવાની પદ્ધતિ નિશાળોમાં દાખલ થઈ છે પણ તેનું પરિણામ કાંઈ આવ્યું નથી. દાલના

શિક્ષણથી માત્ર ડોળ વધ્યો છે. એક ધનદાયની પુત્રીના અને પંદર રૂપિયાના પગારદારની પુત્રીના પોશાકમાં કાંઈ ફેર હોતો નથી. કાંબરી, સરસ્વતીચંદ્ર આદી પુસ્તકો વાંચી શકે, ગણપત્ર, તોરણ, રૂમાલ બરતા આવડે પરંતુ રોજ ઉપયોગમાં આવે તેવી વસ્તુ શીવતાં અગર શંકતાં ન આવડે એ આજની કેળવણી. ગિરજાબાઈ કેલકરનું આ કહેવું કેટલું સત્ય છે તે વાચક વર્ગને જણાશે. ક્ષાકર પણ પ્રગતીય કન્વાલિયા રચાપવા બલામણુ કરે છે. અને તેથી ચતા લાભ આપણે બીજી વખતે જોઈશું.

નીચેના લેખો ત્હેની રહામે સચવેલા પત્રોમાંથી વાંચવાની અમે સૂચના કરીએ છીએ.
હોવાડ અને બેકજીઅમાં બાલકો. કેળવણી, કાર્તિક.

એક દરદીનું સરદૈયું.

વૈદ્યકલ્પતરુ, ઓકટોબર.

આપણા દેશની ઓઝોનું શિક્ષણ અને તેમાં મુદારણા— છુદિપ્રકાશ, ઓકટોબર.

મુબન્દુ—મન્દુસમાજ.

વિવિધવિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ત્હેના પતિને લાગીતા એક 'મુશીય સ્ત્રી' એ રાત્રીના મનમે આપેલા 'બોધદાયક ભાષણો'માંના કેટલાક.

ભાષણ ૧.

૧. ૧. પોઆલાલ અયુરબાર્થ તથા ત્હેમના પત્નીશ્રી જીન્દાકુંવર.

૨. પોઆલાલ ત્હેમનાં પત્નીશ્રીની સલાહ પૂછ્યા વિના પણ પોતાના એક પરમ પ્રિય મિત્ર જીઆઈના કહેવાથી આનંદબૂતન સમાના સમામદ થાય તે વાનની ત્હેમને ખબર પડતાં જ તે પોતાના વિચાર ત્હેમને હુંકમાં જણાવી દે છે.

“ અત્યાર લગણુ છાનું રાખ્યું હતું ત્હેનું કારણ હું સમજી. શું ત્હમે મ્હને કહેવાના હતા ? અરે કહ્યું : હું ત્હમને ન ઓળખતી હોઉં ત્યારેને. ત્હમારે અમારી શી ફીકર ? અમે તો ત્હમારે મન તરખશાં !

“ મ્હાર મ્હોં ત્હમને ગમે છે ક્યાં ? મ્હેજ થાય કે ખ્દાર ચાલ્યા. આટલા દહાડા ધરમાં કેમ રહેતા હતાં ? હવે ધરમાં નથી ગમતું ? એ તો બધાં ખ્દાનાં. આના કરતાં હું મરી નહીં તો વચ્ચેથી ક્રાંસ જાય. એ તો ફીક છે જે હું મળી છું તે મૂંગે મ્હોડે માર ખાઉં છું. મ્હારા બાપે જૂલે કરીને આવી શાન્ત આપડી ત્હમને મળી બીજી હોત તો ખબર પડત.

‘આખો શેની મીચો છો? એમ કંઈ ઉધારો નહિ. મ્હાઈ સાબળી થ્યો, પછી ત્હમે
‘અખિયાર છો. ત્હમારો મગજમા આવે તેમ કગમે, એટલે એમ નહિ જે ધગમાંથી બહાર
‘આત્મા જવાનું દરરોજ ધરમા રહેવું પડશે આર વાત્મા છે તેથી શુ થયું? મ્હવાગ પર
‘મોકુદ રાખું? વાહ! વાહ! દીક રીત ખોળી કહાડી આ પેચ મ્યાંથી શીખ્યા? હું કંઈ
‘નહાની કીલી નથી જે મમજી નહિ ત્હમને તો મેપટીમાં ઉગવતા આવડે છે. હમ્યા!
‘કંઈ છે? અત્યારે ઉધવા દઉં એટલે સ્વવારે હાથ ખખેરી આ ચાલ્યા

‘અમે તો ત્હમારો લૂઠા-અરે ગૂલામ-અરે તેથીએ બૂઝ બીચારા કૃતરા બિવાડાનો
‘અવતારે સારો જે જેને પાને પડયા હોય તે તો દાડછેડ ન કરે આ તો ત્હમારે પાને
‘પડયા ત્યારે ત્હમે ક્યા? ધરમા ચાર છોકરા બાપા બાપા કહી ખુમ મારે ત્યારે બાપા
‘આનદબૂન મબામા જઈને બેઠા ત્યા શુ કરો છો? આનદી ચાર છોકરા ત્વોસ કગે તે
‘આનદ નહિ? એમ હોય તો ત્હમને એ પાઓ, ને મ્હને ગમે કાંસો થો. એક પાછું
‘અશીષુ આણી આયો જે હું ને મ્હારા છોકગ ખાધને ચર્ધ જઈએ પછી ત્હમે મોકલે મ્હાલો

‘મ્હને આ બાલુથી આ છોકરા ખાય ત્યારે ત્હમને સમામા જવાનું મુશ્કેલું તે વળી
‘આનદબૂન નામની ત્યારે આપણા ધરમા મેગ થાય છે? ત્યા શુ કરો છો? બેમીને
‘ગામગપાયા મારતા હશે, બીજુ શુ? પાન ખાતા હશે, ને બીડીઓ પી ધૂમાગે કહાડતા
‘હશે ત્હમે પાન નથી ખાતા? ના, આઓ એમ બને જ કેમ? મ્હો લાન ક્યા છે એ
‘મને? શનું લાલ હોય? લોહીધેલને ન આવે! બીડીઓ તો ત્હમે પીતા જ નથી કેમ?
‘નથી પીતા તો શીખશે દેખ દેખે ન શીખ શીખે વ્યા ત્હમાગ જેવા નવ. રાતના નવ
‘નવ વાત્મા લગણુ બેસી રહે તો પછી વખત કેમ ગય? પાન પરથી બીડી ને પછી ચાહ
‘પગથી શીશી

‘અરેરે ત્હમે કેવા સારા? હુનિઆ ત્હમારે માટે વો મારો વિચાન ધરાવે છે? પણ
‘હવે જૂઓ હું પણ ખરી જે બધાને ખરી વાન જણાવી દઉં આપણા બેનો સખધ તુટશે
‘નહિ, પણ ત્હમા ખતેન તો પડશે ત્હમે હવ ફક્ત નામના જ મારા ન્હા છો લાશ લાશી
‘કરી લોકોમા વાહ વાહ કહેવગવી ફલનજી ચર્ધ ફરમાને પછી જોઈશુ ચાટી જનારા ત્હમારા
‘દોસ્તો કેવા આડે આવે છે તે હમણા તો સ્લેહ કરા, ને અમને બાખારી કરો. પૈસા
‘હશે ત્યા લગણુ તો બધા આવશે એ તો મધમાખીઓ પૂડો છો? જશે ત્યારે હાથ હાથ થશે.

‘તે તેવા નથી? અરે જુઓ તો ખરા ત્હમના લક્ષણ! બીડીઓ પીવી, પછી ઝાણ
‘જણે શુએ કરતા હશે? શુ મ્હારી બૂઝ છે? ત્યારે ત્યા શુ કરો છો? ત્હમારા લગડાં
‘જ ગધાય છે ને અહો હો, શા ધૂમાડીના ગોટમા ઉભા ન્હા હતા? કંઈ બીડીઓનો
‘સમાર રાખ્યો હતો? મર્ધ ત્હમારી સમા મ્હાઈ તો ત્હમારા ધૂમાડથી માયુ મ્હડયુ
‘ત્હમો ત્યા જાઓ, પણ આ નહિ ખમાય આજ બે અડવાડીઆ થયા મ્હાઈ માયુ મ્હડેક
‘રહે છે, ને ત્હનું કારણ? ત્હમારી સમાનો ધૂમાડો

‘ત્હમે આમ દરરોજ બહાર રખડશે, અને અમે ત્હમારા લૂઠા જે ધરનું વૈતર કરી
‘રાવે પાછા ત્હમારા ધૂમાડાની બાસથી ઝુગાઈ જઈએ? ખખર તડશે હું મરી જઈશ

‘ ત્યારે ત્હમ્હારી મરજી કોણુ સાચવશે તે. મારા જેવી નકટી કોઈ નહિ હોય જે આટઆટલું
‘ દુખ વેદીને ત્હમારા મ્હેં આગળ મળ્યા તે લાવી રજુ કરે.

‘ હું મૂર્ખા હું કેમ ? ત્યારે કેમ હસો છો ? હસો હસવું હોય તો, પણ ત્હમે અમારા
‘ સરદાર છો. ત્હમાની બરાબર કોણુ કરી ચક્રો ? એ તો કીક છે જે હું મળી હું, તે જેમ
‘ છંદાય તેમ છૂદો છો. કોઈ માયાની મળી હોત તો ખબર પડત.

‘ ત્યાં જઈ શુ કરો છો ? પૈસા બરબાદ કરો છો. ત્હમારા જેવા કેટલા ઝડપાયા છે ?
‘ અરે બધુ ત્હમારું આનંદમૂલન. છોકરાંઓને લગાડાં જોઈએ છે, મ્હારા કપડાં શરી ગયાં
‘ છે, પણ જ્યાં ત્હમારે પૈસા ઉઝાવવા જોઈએ ત્યા પછી અમારે બર શીયાળે ઠાડ વેઠવાની.
‘ ઘરમાં છત તો જૂઓ. જૂઓ ત્હમારો ખાટસો-આ ત્હમારી પાટી. ફીઓ ભરો, બીડીઓ
‘ પીઓ, ચા પાણી કરો તે બધુ મળશે. ત્હમે તો ગમે તેવું હશે તોએ ચક્રાવી લેશો, પણ
‘ ત્હમાં મ્હારે શું ! લયકો ધાન ખાઈ ત્હમારું વૈતક ફટવા મ્હારા બાપે ત્હમને દીધી છે ?
‘ પહેલા કેમ પામે ને પાસે જ રહેતા ? જોઈએ તે તુરત આણી આપતા કેમ ? હવે હું
‘ કડવી ઘઈ ? એક દહારો જીભાધને હાથમાં તો આવવા દોને, ચીરી જ નાંખીશ, સભામાં
‘ લઈ જનાર મ્હોરો ન થયો હોય તો.

‘ ત્હમારો મીઠ છે ત્હમાં મ્હારે શુ ? પાછી આખ મીચી ? એ ઢોંગથી નહિ કામ
‘ સર. ત્હમારા હોડ તો જૂઓ ! મ્હારા રસોડાના ધુમાડીઆના જેવા ઉજળા. પૈસા ખૂટે
‘ ત્યારે મ્હારાં ધરેણા વેચજી. બહુ ખરચ નથી કરતા એ હું માતુ કેમ ? આમ પૈસા ખરચી
‘ મ્હેંમાંથી ધુમાડો જ કઢાવે હોય તો મ્હારા ચૂસા ઉપર જ મ્હેં ધરાવે.

‘ હવે આવાં દુખડાં તો નહિ સંખાપ (કચે છે) ત્હમે મ્હને પન્નવવામાં બાકી
‘ નથી ગમી. એ નહિ આશ્વે..... ”

(લાપણુ આગળ ચાલત, પણ આટલામા જ સાબળીને માખણુ જેવા નરમ ઘઈ
‘ ગયેલા પોમાલાશ્વે નાસકોરા જોલાવવાં ચર કર્યા)

બીહારી.

બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ.

માતાઓની ફરજ—(સ્ત્રીલેખ).

ચોડા દિવસ પહેલાં મ્હે અત્રેના “ સિંધુ વર્તમાન ” પત્રમાં સ્ત્રીઓ માટે જાહેર ભાષણ
‘ એ મથાળા હેઠળ વાંચ્યુ કે વિદુષી બાઈ મુક્તાગિરી ‘ બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ ’ એ વિષય
‘ પર વ્યાખ્યાન કરવાનાં હતાં. સ્ત્રીઓની વળી સભા ! આને હું તો એક સુધારાતું કાર્યમ્થાન
‘ સમજતી. પરંતુ તે દિને જ્હેન રાધાના કથન પરથી હું તે વ્યાખ્યાન માંભળવાં ગઈ.

પ્રેડીતા બાઈએ પ્રથમ સ્ત્રીઓને સભાની કેટલી બધી આવશ્યકતા છે એ બાર દબને

જણાવ્યું. સભાઓથી સ્ત્રીઓને ધણું જાણવાનું મળે છે. અન્યોઅન્યના વિચાર જાણી શકાય છે. અને ગૃહસંસાર સુખમય કરી શકાય છે. આટલું પડીતા બાઈએ જણાવ્યા પછી મુકતા ગૌરીએ આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું.

સુર બહેનો,

બાળકોના નૈતિક શિક્ષણ તરફ દ્રષ્ટિ કરતા આપણને માતાઓની નાદાની અને અજ્ઞાનતા જણાય છે બાળપણમાં બાળકોના પાવણપોષણનો ભાર બહુધા માતા પર જ હોય છે તેથી તેમને પ્રથમ શિક્ષણ માતાઓ તરફથી જ મળવું જોઈએ. કહો બહેનો ? એક દસ વર્ષની બાલિકા જેણે કઈ શિક્ષણ તો મેળવ્યું જ નથી, અને મેળવ્યું હોય તો પણ અડુર્ક, તથા લક્ષ્મી કેટલી અને કેવી પવિત્રતા મનાવવી છે—લક્ષ્મી કેટલી જવાબદારી છે તે પણ જ નથી સમજતી, તે અજ્ઞાન બાળા, બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ કેમ અપાય એ કેવી રીતે સમજી શકે ? !

કોઈ બહેને કેળવણી પણ લીધી હોય, તથાપિ બાળકોના કેમળ મનને કેવું શિક્ષણ જોઈએ એ વિષય પર તો તે એક ગ્રન્થ પણ નહિ સીખી હોય. હવે વિચારો સુલક્ષણ બહેનો ? કે તેના પર એક એવા પ્રાણીને શિક્ષા આપવાનો બાગ આવી પડ્યો છે જેની શારીરિક અને માનસિક શક્તિયો પ્રતિદિન શ્રદ્ધિ પામતી જાય છે. અને જે કામનો તેણીને ગંધ પણ નથી આવ્યો, જેને માટે તેણી કેવળ અજ્ઞાન છે તે કામ કરવાનો વખત હવેને પ્રાપ્ત થયો છે. હવે શું કરે ? આવા જોખમદાર કામમાં આ અજ્ઞાન માતાપદ ધારણ કરનારી યુવતી કેટલી શ્લેષ મેળવી શકશે એ આપ બહેનો જ વિચારી લ્યો. તે નથી જાણતી કે મનોવૃત્તિયો કેવા પ્રકારની હોય છે, તેઓ કેવી રીતે વધે છે અને કેવી રીતે અન્યોઅન્યની પછી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમનું કાર્ય શું છે, તેમનો ઉપયોગ ક્યા શરૂ થાય છે, અને ક્યાં મમાત્ર થાય છે. તે કદાચ એમ જ સમજતી હોય કે કોઈ મનોવૃત્તિ સંવેદ્ય ભવી હોય છે અને કોઈ જુરી પણ આ સમજણ તે મનોવૃત્તિઓ પૈકી એકેના વિષયમાં ચોગ્ય નથી.

બહેનો ? બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમાં લેવા ચોગ્ય છે તે એ કે જે શરીરના પાલણ પોષણની જવાબદારી તેમના પર છે તે શરીરની બનાવટને મોટે જોમ તેઓ અજ્ઞાન છે, તેમ જ વિધિવિધ ઔપધોથી તે શરીર પર કેવી અસર થાય છે તેથી પણ તેઓ અજ્ઞાન જ છે. આ અજ્ઞાનતાથી બાળકો પર જે આજ્ઞાતો આજ્ઞા પડે છે તેમને જે દેવો નરો છે તે શક્તિ બપર છે. અને એના પરિણામ આપણે દરોજ જોઈએ છીએ. હજારો બાળકો જન્મે કે તરત જ મરી જાય છે, હજારો નિર્બળ ગ્રંથ છે. કહો બહેનો ? એનાથી વધારે હાનીકારક શું હોય ?

પુનઃ મુળ વિષય પર આવીએ. બહેનો ? કઈ મનોવૃત્તિ ભલી છે અને કઈ જુરી છે એ આજની માતાઓ નથી જાણતી. અને તે વૃત્તિઓના કારણ અને પરિણામથી પણ તેઓ અજ્ઞાન હોય છે. તેથી મનોવૃત્તિઓને શેકવાથી કિંવા તેમના કાર્યમાં વિદ્ય નાખવાથી જ હાની બહુધા થાય છે તે હાની ભલા જુરતની પરવા કર્યા વગર તેમને યથેચ્છે હાથ કરવા દેવામાં થતી હાનીથી વધારે છે. અર્થાત આ પ્રવૃત્તિ અપોગ્ય છે એમ માની તેમને અટકાવવાથી જ હાની થાય છે તેટલી તેઓ ચોગ્ય મનને તેમ કરવા દેવાથી નથી થતી બાળ-

હને ને કામ કરવાની આદત છે, જેમા તેને લાભ આપે હાની પણ થાય, તેને શકવા માતા પ્રયત્ન કરે છે. તે જાણે છે કે અમુક કાર્ય કરવા દેવાથી બાળકને હાની થશે પણ નથી જાણતી કે તેના એ શકવાથી જ બાળકને હાની થશે. આથી બાળક નાણુશ રહે છે, માતા અને બાળકમા અપ્રીતિ થાય છે, તે પોતાની મનોવૃત્તિઓ માતાથી છુપાવતા શીખે છે, અને જોડાએ તેણે મેદુ રહેતો નથી. જે કાર્યને માતા યોગ્ય માને છે તે કામમા તેણી ધમકી કે લાલચ આપી બાળકને દોરે છે. અથવા બાળકને સમજાવે છે કે આ કાર્ય કરવાથી શોકો ત્હારા પર પ્રમત્ત થશે, અને ત્હાની પ્રસન્નતા થશે. બાળકના મનની તે બીલકુલ પરવા નથી કરતી. બાળકે તેણીનું એ કહેવું માન્યુ તો પોતાને કૃતાર્થ માને છે. આમ કરવાથી બાળકને માફ શિક્ષણ તો નથી મળતું, પણ દમ્બ ને યુવાદમ્બ શિક્ષણ મળે છે. એક તરફ તેણી બાળકને સત્ય બોલવાની આદત કરે છે, બીજી તરફ પોતાની અસત્ય વર્તણૂકના નમુના બાળકની સમક્ષ મુકે છે. જેનો ? એક વખતે એક પિતા પોતાના પુત્રને સત્ય બોલવાનું શિક્ષણ આપતો હતો. એટલામા જ દરેયોએ એક કન્જાર આપ્યો. બાપા પાસે પૈમા નહિ કે તેને આપે પુત્રને કહ્યું કે જા બેટા કહે કે બાપા થરમા નથી આ મુ ? મુ આ કામ બાળકને જુદું બોલતા શીખવવા જેવું નથી ? માન્યોને વિષે પણ એમ જ સમજાવેલું. બાળકને તે કહે છે કે ધીરજ ગમવી, મુએ થવું નહિ, ને પોતે જા વાતમા બાળક પગ કોપ કરે. મુ એ જ ધીરજનું શિક્ષણ ? જેવી રીતે મમાનમા ખરા ખોટા ગમેલા પગિ-જામ આવવા દેવા એ જ શિક્ષાનો સુખ ભાગ છે, તેવી જ રીતે બાળકોને માટે પણ એ જ ભાગ સુખ સમજાવે ? તેમને પરિણામથી જે શિક્ષણ મળે છે તે માતાની ધમકીથી નથી મળતું. એ જ શિક્ષણથી બાળક સુમાર્ગમાથી થાય છે. પણ બીજારી માતાને આ પ્રકારના જ્ઞાનનું રંગ માત્ર શિક્ષણ નથી હોતું. કાર્યકાન્ધુમાવના અજ્ઞાનથી અર્થાત બાળકોને પાસણ પેાણ કરવાની શિક્ષા યથાર્થ પ્રાપ્ત ન કરવાથી તથા બાળકોના વિધિવિધ મનોભાવોના અજ્ઞાનથી તે ભાવો અનુમાન બાળકોની સાથે વર્તણૂક કરવા તે અમમર્થ હોવાથી તે મનમાની રીતે બાળકોને વશ કરે છે. તે બાળકોપ એક પ્રકારની હકુમત કહે છે.

આર્ય દેશમા આપણે નીતિહીન બળદીન સ્વાભાવિક જ્ઞાનદીન મુખ્ય મનુષ્યો જોઈએ છીએ તેવું કારણ પણ એ જ છે, બાળકોની ટેલીકે સ્વભાવસિદ્ધ વૃત્તિયોના પ્રભાવથી કેટલાક નીતિવાન થાય છે. પરંતુ માન્યો તો એ જાણથી દૂર છે એમ કહેવું અનુચિત નથી.

જોડેનો આ પગ આપ વિચાર કરજો અને બાળકોને શિક્ષા આપવાની તમારી જોખમદારીનો ખ્યાલ કરજો તો જાણ્યો કે માતાની ફરજ કદ નાનીસુની નથી. હું આજ ગણુ છું કે આપ અવસ્ય વિચાર કરી આપના બાળકોની રિયતી સુધારવા પ્રયત્નશીલ થશો.

ૐ શાન્તિ.

સૌ. લક્ષ્મી.

કવિ શામળબટનાં સ્ત્રીપાત્રો

તથા તેમની સાંસારિક જીવનનીતિ

વિક્રમ સંવત્સરા ૧૮ મા (એટલે ૧૭૦૦ અને ૧૮૦૦ વચ્ચેના) સૈકામાં ગુજરાતમાં થઇ ગયેલા કેટલાક કવિઓમાં પ્રેમાનન્દ, શામળબટ, અને અમ્મા ભગતનાં ત્રણ નામે ઉત્તમ પકિતમાં યોગ્ય રીતેજ સુકાયાં છે. આ ત્રણે કવિરત્નોની કાવ્યશક્તિનો વિચાર કરતાં એ નિઃસંશય છે કે પ્રેમાનન્દ સર્વોત્તમ છે; પરંતુ તેમનાં કાવ્યોના વિષયો તરફ દૃષ્ટિ કરતાં એમ કહેવું પડશે કે તેના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે ભાગ્યે જ સરખામણી થઇ શકે: કારણ કે તે ત્રણેના વિષયો તદ્દન જુદા જુદા પ્રકારના છે. અમ્મા ભગતે ધર્મના પ્રચલિત અનાચારનો મેલ સોડાના મન ઉપરથી ઘોષ નાંખી વેદાન્તના શુદ્ધ જ્ઞાનનો પટ બેસાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે; પ્રેમાનન્દે પૌગણિક કથાઓના વિવિધ રસિક પ્રસંગોની રમણીય ભૂમિ ઉપર આખ્યાનકાવ્યોની સુંદર દબેલીઓ ઉભી કરી છે; અને શામળબટે જનમંડળના જીવનનો દેખાવ આપતાં સામાજિક સ્થિતિઓનાં તથા મનુષ્યસ્વભાવનાં રસિક અને મનોહર ચિત્રો શુદ્ધિ-ચાતુર્યના સુશોભિત રંગોથી ચિતર્યા છે. આવાં ચિત્રો આ કવિએ વિશેષે કરીને કવિતારૂપે વાર્તાઓના પદ્ધતિ ઉપર આધેષ્યાં છે. બૃહત્ કાવ્યદોહનોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ૧૦ નવનવીન કલ્પિત પદ્ય રસિક વાર્તાઓ લક્ષ્યપૂર્વક વાંચી જોતાં તેમાંનાં સાંસારિક ચિત્રો આપણને સ્પષ્ટ થાય છે કે આપણા જ પ્રદેશના બે સૈકા પહેલાંના એક કવિનાં તે ચિત્રો તેમના પોતાના તેમ જ આપણા વાસ્તવિક સાંસારિક ચિત્રોથી ઘણી રીતે ભિન્ન-વિપરીત-છે, એટલું જ નહિ પણ હાલના નવા સમયની સંસારસુધારાની ભાવનાને દેટલેક અંશે તે ચિત્રો અત્યુદ્બળ યથા પડતાં જણાય છે. આવાં ચિત્રદર્શનના કવિનો મુખ્ય હેતુ સંસારનો સુધારો ઉપદેશવાનો હશે કે કેમ એ નિઃશયપૂર્વક ન કહી શકીએ; તોપણ એમણે એમ માનેલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે સાંસારિક બંધનોથી સકળાએલાં, રૂઢિનાં નયન્યાં નાયતાં, સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવનના કરતાં આત્મત્વ-પોતાપણું-પ્રકટાવીને, એહના સ્વતંત્ર વિશુદ્ધ વિકારથી પ્રેરાઈને, મ્હાલતાં જીવનો વાચનારની મનઃકલ્પનાને વિશેષ રચિકર અને આનન્દદાયક યથા, પડે, અને તેથી જ તેમણે પોતાની વાર્તાઓના જળને ખારા કુઆની પેટે નીરસ અને સંકુચિત ન રાખતાં રસિકતાની મિષ્ટતાભરી નદીઓના પ્રવાહરૂપે રેલાવ્યું છે.

કવિ શામળબટની કાવ્યશક્તિ કેવા પ્રકારની હતી, અથવા તેમણે રચેલી કવિતામય વાર્તાઓના કરતાં ગદ્યમાં (માત્ર વાચનમાં) નવલકથાઓ લખી હોત તો વિશેષ સુંદર થાત કે કેમ એ સર્વ વિચારની ગણના અત્રે પોજેલી નથી. તેમની કવિ કે કથાકાર તરીકેની નહીં, પણ સાંસારિક ચિત્રો આલેખનાર એક ચિત્રકાર તરીકેની કૃતિઓતુ, કવિનાં નિર્મેલાં મનુષ્યજીવનો-વિશેષે કરીને સ્ત્રીજીવનો-ઉપરસ્થિત રસિકતાના મિષ્ટતાભર્યા પ્રવાહમાં કેવાં સ્નાન કરતાં હતાં તેવું, કાંઇક દૃઢન કરાવવાનો આ લેખનો હેતુ છે; અને તે કાર્ય માટે આપણે પણ તેમની એકેક વાર્તા લઈ તેના રસપ્રવાહનું કાંઇક કાંઇક પાન કરીએ. પ્રથમ આપણે પદ્માવતીની વાર્તા લઈએ.

પદ્માવતીની વાર્તા.

અંધાવતી નામે નગરમાં અંધપણેન નામનો એક ક્ષત્રિય સગ્ગ રાજ્યકર્તા હતા, તેને પુષ્પાવતી ગણી તથા પુષ્પણેન યુવ હતા. આ રાજપુત્ર રૂપમાં અતિ સુંદર, તથા સર્વ વિદ્યામાં-ક્ષત્રિય વિદ્યામાં-ધણી પ્રવીણ હતા, અને આ વાર્તાનો નાયક-મુખ્ય યુરૂપપાત્ર-પણ તે જ થાય છે એ સમયે પ્રધાનપુત્ર, જે પોતાનો મિત્ર હતો, તેની માથે તે વનમાં શિકાર ખેલવા નીકળી પડ્યો હતો ત્યાંથી પાછા ફરતાં એક સુંદર સગેવરને તટે આવી પહોંચ્યો, ત્યાં એક સુકુમાર યુવતી સખીઓ સાથે જળ બરવાને આવી હતી તેની દૃષ્ટિએ તે પડ્યો. આ યુવતી તે જ અંધાવતી નગરીના એક વણિક મહાગ્ગનની સુતોચના નામની કુમારી કન્યા હતી આપણે જાણ્યો છે તે જમાનો પોતાની પુત્રીઓએ બાળમવયનો ગગ મહેજસાજ મુક્યો ન મુક્યો હોય તે અમયથી પોતાના જ શહેરમાં, કન્યાશાળામાં જ, તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરવા ગોમતતા પશુ અચકાય છે, તે જમાનાને આ જોઈ નવાઈ લાગશે જ કે કવિએ ધનવાન નગરવાસીઓની મોટી વયની, પુષ્પ સમજણવાળી, કુમારી કન્યાઓ, દક્ષ સાહેબીઓની સાથે, નગની પ્દાર પણ, કુદરતની રમણીય લીલાના દર્શનનો આનન્દ માણતી, જળ બન્યા જઈ શકતી હતી ગજકુમારીને જોઈ તથા ઓળખી આ કુમારિકા મોહિત થઈ, અને તેને પગ ધુવાની તેના મનમાં ઈચ્છા થઈ આવી, પણ પોતે વણિક કન્યા અને તે ક્ષત્રિય અને વળી નજકુમાર હોવાથી લગ્નની અમતિ આપે એ સમર્થિત ન લાગતાથી આ બાળાએ તેના ક્ષત્રિયપણાનો અભિમાનનો લાન સેરાની એક યુક્તિ ની

“ રીસ કરી રામા વહે સાબળ નજકુમાર,
મેણ કાણુ મમ્મુ મમ્મુ શીદ વેદારે બાર ”

નજકુમારે આ મર્મ વચન—મહેણ-સાબળી પુછ્યું

“ કહે રામા તું મેણ છે, મેણ તમારી જાત,
શા કાલણુ પુછ્યું પડ્યું, તે કહે સુજને વાત ”
નાની વેણુ જ ઓચી “ સાબળ સાચું ધીર,
કચી ભરીને નાખ તુ માગ કુબ પર તીર.
કુબે તીર જ વાગશે, ચાનશે જળની ધાર,
હોડ આપણે એટલી આપુ એમવગ હા-
તીર આવતું હાયે મહું, ચુકતું ચોટની કાગ,
મન્દિરે લઈ જાઉં મલખો, પરણે તુ તલકાળ

ક્ષત્રિયવીરે પોતાના આત્મબળના, અસ્ત્રવિદ્યાના, વિદ્યાસથી એક અજળાએ જાંવા મા-
ગેલી પરીક્ષામાં ક્ષત્રિય વટ સાચવવાની રેખાંતિથી બીડુ ઝડપ્યું, અને પ્રમારેલી જાળ ઉપર
ઉભો રહી—

મહિપતિ ગીઝયો મન વિષ, એ તો રૂડી વાત,
હું નિશાન બૂલું નહિ, બેઠું તે કાણુ માત.
તાણી તીર જ નાખીયો, ગળાએ ઘઈ દોટ,
આવતો ઝીક્યો ઝડપશુ, ચૂક્યો પહેલી ચોટ.
સખીઓ સાથે હસી પડી,

આ લગ્નેચ્છા, આ યુક્તિની ચતુરાઈ, શુ સચ્ચે છે ? લક્ષ પહેલાની બાળકવય, અણુસખ-
જણુ, અગ્નિ, આલુ લક્ષ્યકાર્ય પગિણાથી શકે ખરા ? કવિએ વયનુ પ્રમાણુ ન આપ્યા છતાં
આ કુમારિકા ૧૬ વર્ષની અદરની દરે એમ આપણે માની શકીશું ? વળી આ સ્થળે એક
બીજી બાબત આપણુ લક્ષ્ય ખેંચે છે. પૌરાણિક કથા ઓમાના સ્વયવરોમા કન્યા પોતે નહિ
પણુ તેના પિતા, વડીલ, પરાક્રમનુ દાષક કાર્ય નિર્માણુ કરે છે, અને લક્ષ્મીની ઇચ્છા ગાખનાર
વર તે કાર્ય સિદ્ધ કરેથી તે કન્યાને પોતાની ખતી બનાવવાનો હક ધરાવી શકે છે આપણી
આ વાર્તામા કુમારિકા સુલોચનાએ કરેલા ઇચ્છાવરની રીત એક નવીન જ પ્રકારની છે.
આમા કન્યા પોતે જ એક વીરભૂય કંવા પોતે માની લીધેલા વરને ઉત્તેજે છે, અને પત્ની
તે કાર્ય સિદ્ધ કંવામા જ તેને નિષ્ફળ કરી, પોતે તેના કરતા સવાઈ છે એમ દર્શાવી
આપી, તેને પ્રથમના વચનબળે લક્ષ્ય કરવા દરજ પાડે છે આ પ્રસંગ વળી, કન્યાઓની
સામીરિક ઇજાવણીનુ, ચાલકાઈનુ, પણ એક ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત આપે છે.

ઉપર પ્રમાણુ પોતાની થયેલી હારથી આ કાનિય કુમાર પ્રથમ આવેશે કોષિત રાય
છે, અને પોતાના વીરત્વને અણુધાર્યુ લાછન લગાડનારનો શિરચ્છેદ કંવા તત્પર થઈ જાય છે,
પણુ પાસે ઉભેલો પ્રધાનપુત્ર તેને સાંત કરી આપેવા વચનનુ સ્મરણુ કરાવે છે, તથા કણુ-
લેથી 'હોડ' પ્રમાણે તેને ઘેર જવાની સલાહ આપે છે કુમાર પુષ્પમેન તે સલાહ સ્વીકારી
બાળાના મૃદભન્દિરનું નામનિશાન પુછી લે છે, અને સુલોચના સમક્ષ્યામાં તે અચરી ગતરે
આવવા જણાવે છે

યોગ્ય સમય થયે—

પ્રીત થકો રાજ્ય પરવયા, સ્ત્રીમહોલ સામો મચ્યો,
હી અબજાએ કર્યો પ્રણામ, બલે પધાર્યો રૂડે કામ
પાત્ર પદારય પામ્યા અંગે, પ્રીત કરી પધાર્યા તમે.
ગજ બેરો પાસે જઈ, સ્ત્રી કર નેડી ઉભી રહી.
બામનીએ નિરખ્યો તે જૂપ, રાજ્યખીજ રહ્યાણુ રૂપ,
રાજ્યએ રાણી નિરખિયા, બેઉ જણા હેડે હરખિયાં.

આ પ્રમાણુ એક બીજાના હૃદયમેલાપના પરિણામે—

સુલોચના એમ ઓચરે, સાબળ રાય સુધીર,
એ વરૂં તો તુજને વરૂં, નહિં તો પાડું શરીર.

પ્રથમ દર્શને જ એક બીજાને અનુકૂળ થઈ જહેતા, સમતિનો પ્રત્યુત્તર આપતા, હવે

યોમા આવી ભાવતા સ્ફુરાય, અને યોગ જ સમયમા ગભીર રૂપ ધરી આસપાસના પિકટ, પ્રતિકૂળ, વિઘ્નકર્તા સનેગો હોવા છતાં પણ તે હૃદયમાંથી જીવનના સુખદુખના આધાર રૂપ આવી પ્રતિષ્ઠા સંપૂર્ણ ગાન અને જ્ઞાન હોવા છતાં પણ નીકળી જાય, એ વિશુદ્ધ સ્નેહના અનેક સ્વતંત્ર સ્વરૂપોમાર્ગ એક છે, અને રસિક કવિઓને તે ઘણું રમણીય લાગે છે, મહાકવિ કાલિદાસે દુખ્યન્ત અને શકુન્તલાના હૃદયોમા આવે જ વિશુદ્ધ અને દૃઢ સ્નેહ સ્ફુરાયો છે, અને અગ્રેજ મહાકવિ શેક્સપીયરે તે પ્રેમના આવા અનેક પવિત્ર ચિત્રો આલેખ્યા છે.

(અપૂર્ણ)

પાન્ય.

અર્થાપન.

આધાતનો પ્રત્યાધાત.

મેહેરખાન “ મુદરીમુબોધ ” ના અધિપતિ માટે.

આપના માસિકમા મેહેરખાની કઠીને બે નીચેના બે અક્ષર છપાવશે તો ઉપકાર થશે. જે બે અક્ષર મ્હારે લખવાના છે તે લખ્યા મ્હેલા મ્હારી એક નિનતિ ધ્યાનમા ગખશે હોવી આશા છે. નિનતિ એ છે કે મ્હારા લખાણથી હું કોઈ પણ જાતની ચર્ચા ઉભી કરવા માગતો નથી ને તેમ છતાં બે ચર્ચા ઉભી થશે તો તેને માટે મ્હને બધું નથી, પરંતુ બધું એ છે કે મ્હારું લખાણ “ મુદરીમુબોધ ” મા મુશ્કેલી આવડયકતા નથી કાન્યુ એનાથી એ માસિક વાચનાર જે મુખ્ય વર્ગ છે તેને કામનો નથી પણ મ્હારું લખાણ આપના માસિકમા મૂકવાની નિનતિ એટલા જ માટે કરું છું કે આપના માસિકને ઉદ્દેશીને આધાત થયેશે માન્યો છે ને તેનો પ્રત્યાધાત પણ તે માસિકમા જ આવવો જોઈએ એમ મ્હારું માનવું છે.

આધાતનો પ્રત્યાધાત સ્વાભાવિક છે. કોઈને તમારો મારીયે તો આપણો હાથ પણ ચળુનવો. પણ સ્થિર બુદ્ધિથી વિચાર કરનારને ખરી કેળવણી પામેશે મનુષ્ય તો તમારો ના જ મારે ને કદી મારે તો કોઈ યુક્તિથી જ મારે ને તે પણ કોઈ મહા દોષને માટે. અવિચારી ને અણબઠ મનુષ્ય તો માત્ર કુદી બુદ્ધિથી જ કામ કરે છે ને કેહેતા પ્રમાણે “ આપ આપકે મનમે ગદાળી મસ્તાન હું ” એને અનુસરે છે. હવે જે આધાત થયેતો મ્હં સાબળ્યો છે, તે આ પ્રમાણે છે કે “ મુદરીમુબોધમા વિષયો લખવાથી બાવલા થવાય છે ” ૧૧૧ આવો આધાત કરતાગને ‘ બાવલા ’ ની વ્યાખ્યા ખબર છે કે નહીં તેનો મોટો શક છે. શુ સ્ત્રીજાતિના સમક્ષ ઉચ્ચ ઉદ્દેશો મૂકવા, સંસારની સુખશાન્તિવું જે મૂળ તેને ઉચ્ચ વર્તન કરતા શિખવવું, તિમિરમા પડેલાને જ્યોતિમા લઈ જવું, સિધ્ધાના સ્વભાવથી પૂર્ણ રીતે જાણીતા થઈ તેના જીવનને ઉચ્ચગામી શુદ્ધ વિમલ કરવું ને તેવું શુરપદ સેવું તે શું બાવલાપણું કહેવાય ? જે મનુષ્ય સ્ત્રીજાતિના સ્વભાવથી વાકેફગાર નથી, અને જે તેને શુદ્ધ માર્ગ દોરવા મથતો નથી અથવા જેને દોરતા આવડતું નથી, જેને સ્ત્રી જાતિને શ્ચિકર મોધ આપતા આવડતો નથી તો પછી તે પતિ થવાને લાયક નથી બસે પછી તે ચોપડી

બણેથી હોય તો પણ તે ગમાર જ છે. ગુરુપદ લેવું એ ન્હાની સુની વાત નથી. તિમિરમાં ઉમેલાને જ્યોતિમાં લઇ જવાને જ્યોતિમાંથી તિમિરમાં જવું પડે છે. ઇશ્વર પણ મનુષ્યાવતાર લઇને મનુષ્યને ભવજલધિ પાર ઉતારવા મનુષ્ય બને છે માટે શું તે તેનું ઇશ્વરત્વ મૂકી વાસ્તવિક રીતે મનુષ્ય થાય છે? શું મહૂમ રા. રા. નવલરામભાઈએ ગરબાવળીઓ બનાવી છે ને જે સુકાર્ય કર્યું છે તે શું બાપલા હતા? કવિ દુયારામભાઈએ ગરબીઓ લખી છે તે શું બાપલા હતા? સરસ્વતીચંદ્રમાં જે સ્ત્રીપાત્રોનો ચિતાર રા. ગોવર્ધનરામભાઈએ આપ્યો તે શું તે પાત્રોની સ્થિતિમાં પોતે મૂક્યા વગર એવો ચિતાર આપી શક્યા હશે? માટે શું કોઇ એમને બાપલા કેહેવાની મૂર્ખતા કરશે? રા. નરસિંહરાવે ગરબાઓ કરેલા છે તે શું બાપલા છે? અરે તે દરેક જણે મહા મહા કાર્ય કર્યાં છે, તે આઘાત કરનારને ક્યાં ખબર છે? દરેક જણ પૂર્ણ પુરુષસ્વભાવના મર્દ છે, જે મર્દોહનું સ્વપ્નું પણ 'બાપલા' કેહેનારને આવતું નહિં હોય. દરેક જણ ખરા પતિ ચળદને શોભાવનાર છે. સ્ત્રીગતિને સુબોધ દઈ મસાર સુખમય કરવામાં પુરુષત્વ છે, નહિ કે નીચ વર્ણની માફક સ્ત્રી સાથે સંબધ છોડીને છુટાછેડા કરવાથી. સસાર છૂતવાને સાર સ્ત્રીગતિને ચિત્તર રીતે પોતાના વિચારપ્રદેશોમાં સાથે લઇ ઉત્તર છૂવન ગાળતાં ને ગળાવતાં ના આવડે તો બહેતર છે કે તેણે લમ ના કરવું ને જો કર્યું હોય તો તે દોષિત પતિ છે ને તે એક મહાપાપ છે.

લી. મધુક.

સ્વાગતમંદિર

કર્મક્ષેત્ર—જંગાળી સાહિત્યનો રમ ચખાડવાનું માન અર્ધગ્રંથ થીયુતનારાયણ હેમચંદ્રને છે. જંગાળી સાહિત્યમાં અવનવી સોતપાદક કૃતિઓ છે એ જાણ્યા પછી આપણા ગુર્જર સાક્ષરો અને લેખકોએ જંગાળી સાહિત્યનું અનુકરણ કરવા માંડ્યું છે એ આદરજાહેર જનક છે. પ્રસ્તુત તે પુસ્તક પણ જંગાળી સાક્ષર શ્રી શશિબ્રૂપણ મેન લિખિત છે. જે સમયે દેશમાં સ્વદેશી હીલચાલ, રાજકિય, સામાજિક અને ધાર્મિક ઉત્તતિને માટે પ્રયાસો થાય છે તે સમયે આ પુસ્તક આપણા વિદ્યાર્થી વર્ગને ઉત્સાહિત કરી સત્ય રસ્તે લઈ જનાર થઈ પડશે એ નિર્વિવાદ વાત છે. આ પુસ્તક સુપ્રસિદ્ધ છંદોજ્જ લેખક રમાદક્ષસની પદ્ધતિ ઉપર લખાયું છે અને કર્મક્ષેત્રનો અર્થ કર્મવાદમાં ન લાઇ જતાં મનુષ્યમાં રહેલી આત્મશક્તિનો સંસારમાં ફેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે સચચું છે. આપણા આર્યોવર્તના જગવિખ્યાત ધર્મ પ્રચારક ખુદદેવ, કમ્પીયવીર પ્રતાપ, રાજ્યનીતિન સર સદારજંગ અને સર ટી માધવરાવ, સાહિત્યસેવક ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર અને તારનાથ તર્કવાચસ્પતિ, સંસારસંધારક રામ રામમોહનરાય, સર સૈયદ આહમદ, બાપારોત્તેજક સર જમશેદજી જેવાના જીવનકૃતિઓ ન

* બાપાન્તર કર્તા શાસ્ત્રી નાયજી વિ. મોહનજી બ્યાસ ખી. એ. તથા વૈદ્ય જાદવજી ત્રિકમજી આચાર્ય. કીમત રૂ. ૧—૦—૦. મળવાનું ડેકાણુ વૈદ્ય જાદવજી ત્રિકમજી આચાર્ય, ફાટ, બખરગેટ સ્પીટ—મુંબઈ.

આપતાં હેમના જીવનમાંથી બોધપ્રદ અનુકરણીય હકીકતો એવી બાધા અને ધ્યાનરતથી આપી છે કે પ્રત્યેક યુવાનને આત્મશક્તિનો ઉપયોગ કરી સંકર્ષ અને સાધનાથી કાર્યસિદ્ધિ કરવાનું મન થાય જ. શ્રી શશિભૂષણ સેનની ચેલી, બાંધાંતર કરતાં યથાસ્થિત નજીવી રહ્યા છે એ ખરેખર હેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. અમે આ પુસ્તક અંધથી તે કંતિ સંધી વાંચી ગયા છીએ અને ગુજરાતના પ્રત્યેક યુવાનના હસ્તમાં આ પુસ્તક ભેવા ઉત્ક્રિષ્ટ છીએ. શાળા અને પાઠશાળામાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે લખાઈ કરવાની જરૂર છે.

મેટ્રીકયુક્તેશનના વિદ્યાર્થીઓને અને કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક વાંચવા અમારી ખાસ ભલામણ છે અને બાંધાંતર કરતાં હેમના સ્તુત્ય પ્રયાસ માટે હરીને અભિનંદન આપી અમે વિરમીશું.

*રામચરિયોગ—આ પુસ્તક કર્તા તરફથી અભિપ્રાયો અમને મળ્યું છે. “યોગેન્દ્ર”ના લેખક તરીકે કર્તા ગુજરાતમાં સુવિખ્યાત છે. પુસ્તક નાટક રૂપમાં પ્રકટ કર્યું છે, અને રામચંદ્રને વનવાસ મળ્યો એ પ્રસંગ નાટકનું વસ્તુ છે. તેમ જ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પ્રિયજનોને તે અર્પણ કર્યું છે. આજકાલ વાર્તાઓ લખવાનો શોખ વધી પડ્યો છે, ત્યારે આવા નાટકની પણ જરૂર છે. નાટક તમામ સંસ્કૃત નિયમને અનુમરીને બનાવ્યું છે ને સાધારણ દૃષ્ટિથી જોનાર માણસને તો એમ જ લાગે કે આ નાટક સંસ્કૃત પુસ્તકનું બાંધાંતર હશે. પણ વસ્તુતઃ એમ નથી. અહર પિતાપુત્ર, માતાપિતા, અને સ્ત્રીપતિ વચ્ચે થયેલી વાતો એવીસારી, સારા અર્થવાળી, અને ઉત્તમ છે કે અમે આ પુસ્તક વાંચવાની દરેક જાણને ભલામણ કરીએ છીએ. મુજ નાટકનો વિષય જ ઉત્તમ છે, અને તે એવી માગી સકલનાથી ગ્રાહ્ય છે કે રસ પડ્યા વગર રહે નહીં. મ્યજ મંદાયને લીધે એનાં દૃષ્ટાંતો અમે આપી શક્યા નથી, છતાં રામ જે સમયે અરણ્યમાં જાય છે તે સમયનો માતા કૌશલ્યાનો આશીર્વાદ, ઉતાંયો છે.

“ જાણે છે મુજ રામ જ્યાં વન વિશે, પિતૃ ગતિ સારવા
થાજો રહાય બૃંહત્વ જે ગતિ કરે, પ્રેમે કરી પાળવા
આપી હવે અધિક એ સુખ કરો, ન્યાં ન્યાં વસે રામહું,
ન્યાં ન્યાં ધર્મ કરે ગતિ જીવનમાં, આશિષ હોજો સંહુ.”

કર્તાએ કવિતામાં કાષ્ઠક કાષ્ઠક સ્થળે Poetic license લીધો હોય એમ લાગે છે, અમોફ ધોરણે એવું છે કે ન્યાં સુધી માત્રા બેસે એવા સંખ્દો મળી શકે, ત્યાં સુધી એવો લાઘસેન્ન ન વપરાય તો ઠીક. પણ એ બાબત ઘણી નજીવી છે. બીજું, આખું નાટક સંસ્કૃત લીપીમાં લખાયેલું છે. આજ કાલ બાપા એકત્ર થવાનો પ્રયાસ ચાલે છે, તેમાં આ પુસ્તકને આ લિપિમાં લખવાથી કર્તાએ ઘણું સાંકડું પગલું ભર્યું છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ વખતે કર્તા પુસ્તક ઉપર નજીવો પણ કિંમત લખે તે કે સામાન્ય જન એનો લાભ લઈ શકે.

સમયતરંગ.

વનિતાસુધારિણી સલા—જ્યલપુર ખાતે એક વનિતાસુધારિણી સભાની યા-
પના થઈ છે જેના પ્રમુખ રા. હીરલાલ વર્મા બિ. એ. બેરિસ્ટર ઍટ-લો તથા મત્રી પંડિત
છદ્દત શર્મા છે.

સ્ત્રીઓની દેશલક્ષિત—બંગાળાની બગ લક્ષ્મી મિલ, જેની રચાપના થોડા વખ-
તથી થયેલી છે તેનું બડાણ ૨૪ લાખ રૂપિયાનું છે અને તેમાંના ૧૮ લાખ રૂપિયાના
ગેર બંગાળી સ્ત્રીઓએ ખરીદી લીધા છે. આ ગેરે ખરીદવામાં તેમણે પોતાના પક્ષા અને
અલકારાદિનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એમ જણાવવામાં આવે છે. હિંદુસ્થાનના ઉદ્યોગ હુતરને
ઉત્તેજન આપવાના તેમના આ ચત્રને સર્વ તરફથી ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે

બાળ સ્ત્રીઓ માટે શાળા—૧૪ વર્ષથી નાની વયની પરણેલી બાળક સ્ત્રીઓ માટે
ચિકાગોમાં શાળાઓ સ્થપાઈ છે જ્યાં તેમને ફરજિયાત શિક્ષણ લેવા મોકલવામાં આવે છે.

મહિલાપરિપદ—આવતા દિસેમ્બર માસની આખરે કલકત્તા ખાતે મળનાર ટ્રાન્સેમ
સાથે ભારત મહિલા પરિપદ મળનાર છે તેને માટે તૈયારીઓ થવા લાગી છે. દેશના જૂદા
જૂદા ભાગોમાંથી જનારી સભાસીઓનો સત્કાર કરવા માટેની કમિટીની નિમણૂક થઈ ગઈ છે.

એક સભાસીની સખાવત—મિસિસ લુઈ દિલ નામની એક અંગ્રેજી સભાસીએ
પોતાના મૃત્યુ પાછળ રૂ. ૩૦ લાખની સખાવત કન્યા ફરમાવ્યું છે.

સ્નાન માટે જૂદા ઘાટ—કલકત્તામાં હિંદુ સ્ત્રીઓ સગનડ સાથે સ્નાન કરી શકે તે
માટે લુગલી નદી ઉપર એક તરતો ઘાટ કલકત્તાના બ્રાતાના કમિશનરે તરફથી બાંધવામાં
આવે છે. આ ઘાટ પર પુરૂષ વર્ગને જવા દેવામાં આવશે નહિ

જાહેર સલામાં સ્ત્રીઓ—વૈષ્ણવ પરિપદ તરફથી એક જાહેર સભા વડોદરાના
એકાઉન્ટન્ટ જનરલ ગ બ ગાજાભાઈ હન્ડવનદાસના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા ખાતે મળી
હતી જેમાં ૧૦૦—૧૫૦ સ્ત્રીઓ પણ હાજર રહી હતી

એક છોકરીની ઉદારતા—એક બંગાળી છોકરીના માતા પિતાએ તેના જન્મદિવ
સની ખુશાલીમાં મિજબાની આપવા વિચાર કર્યો. છોકરીએ તેના માતાપિતાને પૂછ્યું કે તેમાં
કેટલું ખર્ચ કરસો તેઓએ જવાબ આપ્યો કે “સો રૂપિયા” ત્યારે તે બાલિકાએ કહ્યું
કે “તે સો રૂપિયા તમે મને આપો” મારે તે દુષ્કાળથી પીડાતા ભોકાને મદદ દાખલ
આપવા છે

સ્વીકાર.

પુત્રમે—કર્મક્ષેત્ર, વિધવા, ગીતમયલ, સૈલપુત્રી સુન્દરી, શોકશમન.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું સરનામું.

રા. ભોળી-દ્રશ્ય રતનલાલ દિવેદીયા ણી. એ.

બચચાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ.

જુનાગઢ પાંજરા પોળ લોટરી.

માગ બીજો—કુલ ટિકેટો ૭૦૯૭૦, દરેક ટિકેટની કિંમત રૂપિયો એક.

ક્રમાંકની	ક્રમાંકની	કુલ રૂપિયા.	ક્રમાંકની	ક્રમાંકની	કુલ રૂપિયા.
સંખ્યા.	મા.		સંખ્યા.	મા.	
૧	૭૦૦૦	૭૦૦૦	૪૦	૫૦	૨૦૦૦
૪	૧૦૦૦	૪૦૦૦	૫૦	૨૫	૧૨૫૦
૪	૫૦૦	૨૦૦૦	૧૦૦	૧૦	૧૦૦૦
૬	૨૫૦	૧૫૦૦	૧૩૨૮	૫	૮૬૪૦
૧૦	૧૦૦	૧૦૦૦	૧૯૪૩ કુલ ક્રમાંક.		૨૮૪૬૦ કુલ રૂ.

૭ ટિકેટ અરથો રૂપિયો અગિયારી એરૂપિયો કમીનનો અને ૧૨ ટકે અપાય છે. જોઈતી હોય તેટલી ટિકેટો માલકના નામ હાથ ઢેકાણું ગરામર ફર્સીવીને 'વેલ્યુપેલસ' મંગાવી લેવી.

જેઓને પોતાનું નરીમ અજમાવી જોવાની ઈચ્છા હોય તેમને આ ઉપદેશ તક છે. અર્થ અને લાભ ભોગો છે. સ્વાર્થમાં પરમાર્થ છે અને પરમાર્થમાં સ્વાર્થ છે. ખાતરી રાખજો કે-એક રૂપિયો ખર્ચવાથી તમે કાંઈ મરીત ચલાવવાના નથી, પણ જે ગામખંડેવી થમજ થશે તે એકદમ પૈસાદાર થમ પડશે. આવેલી તક એજે માવવી નહીં. ધર્માદાના હાથમાં દીવ કરી નહીં. જે દીવ કરશે તે રહી જશે, અને પછી પરતાયો કે વખતમર ટિકેટો ખરીદો સમ્યા નહીં, માટે દેડે આગ દોરતો વહેશે તે પરશે.

પુરપોત્તમ કહાનજી ગાંધી લીખડવાળા.

જુનાગઢ (કાઠિયાવાડ.)

અમલુન કુમુદ-એક ગગમ વાર્તા મ ક. કુ દિ ૧-૦-૨ સુન્દરીસુબોધના મલકોને રૂ. ૦-૮-૬. પોસ્ટેજ '૧૬'

સુંદરીસુખોધના

વિધવા

અડીઆને (પોરટેજસુદી)

માહગને

(ગીત્ય)

સુંદરીસુખોધ આશીસમોયા

મગરી

લેખક — વસન્તવિનોદી

મૂલ આના ચર

સુંદરીસુખોધના મહાને દપાલ રાધે અડી આને મગરી.

મળવાહુદેવ.

અગત્ય કુ ઓફિસ ખડીયા—અમદાવાદ

મેસર્સ એન એમ ત્રિપાઠી બ્લોકમની કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સમઢ

સમઢ કરનાર—હિન્મતલાલ ગણેશભાઈ અંબરિયા એમ એ

હિન્મત કાવ્ય પ્રકર એક પીઓ દપાલ ખર્ચ જુદુ
પાક પ્રકર દોડ પીઓ

સોલએન્ટસ એન અગ ત્રિપાઠીની કપની મુંબઈ

સુંદરીસુખોધ ઓફિસ—અમદાવાદ

બેચર મેવજી જુસેનર—રાજકોટ

આ ઉપરાંત ગજરાત કાલિદાસના પ્રસિદ્ધ મુકસેલરોને લાંચી પજી મગી ચકરી

લીબડીની નામાંકીત સુડીઓ.!!!

ઘરમા રાખવા લાયક ને રેન્ડી મિત્રોને ભેટ આપના લાયક.

રૂપેરી તથા સોનેરી વરકની સુડીઓ.

આ સુડીઓ સારી જાતના ગજવેલ નામન લોદાની ગજજીતરીતે બનાવવામા આવી છે તેમા તે ધણીજ લાંબી મુદત ટકી રાકે તેવી છે તેના ઉપર સોનેરી તથા રૂપેરી વરક હોય તો જાતની કરીગરીની નકલી કવામા આવેલ છે તેથી તે શોભા ને બગાડમા લાગી નહીં સરસ થએલ છે વળ આ સુડીઓ ઉમેજી કે રાજાતીમાં લાડુ ના ગજન કે રી આપવામાં આવે છે જે ધણીજ રી વાગાગા ને ફાયદાકારક છે

રૂપેરી વરક હોય તો સુડીના રૂ ૦-૧૨-૦ પોરટેજ બે બા

સોનેરી વરક હોય તો સુડીના રૂ ૦-૦-૦ પોરટેજ બે બા

તથા રાધે રખનગે પોરટેજ માફ—

ગજાન ધ બહર ગામ ખયાનગર એન્ટન સાઈ ફીશન આપવામા આવશે

કે. એચ. દુબલની કુ પનો. લીબડી કાલિદાસ

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેષતાઃ । મનુ
પ્રસન્ન દેવતા વદે ત્યા યાગે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીભો માટે પ્રકટ થતું માસિક

પૃષ્ઠ ૪	પ્રકાશક,	{ ઈ. સ. ૧૯૦૬ ડીસેમ્બર
અંક ૪	અનુસમાજ.	{ વિ. સ. ૧૯૬૩: માર્ગશીર્ષ
	વિપયમુશ્વન	
વિપ્રમાવભાગ	લેખક	૧૪
જ્ઞાનસુગન્ધ		૭૩
શબ્દકોશ,		
સાહેબી ચન્દા અને તહેનો		
રંગીય રાસ	આવશી	૭૪
શબ્દકોશ		
સ્ત્રીકર્તવ્ય	મનેડ	૭૫
વિવિધવિહાર		
સપોર્ટસ	ન અમૃતપાન ઓ	૭૮
કવિ સામળબટની સ્ત્રીપાત્રો	ન પાન્ય, અનુસમાજ	૮૧
પાત્રોસહચરી		
જ્ઞાન્તાને શીખામણ	મગેહું	૮૨
વર્તમાનરંગ.	૧૮ મુગિચ, અનુસમાજ.	૮૬
સમપતંગ		૮૬(અ)

†
પ્રિન્ટ લવાજમ રૂ ૧-૨-૦ પોસ્ટેજ નુકસાન
અમદાવાદ—યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કં. લી

સુંદરીસુખોધના

વિધવા

અદીઆને (પોસ્ટેજસહી)

સુંદરીસુખોધ ઓશીસમાંથી

માહકોને

(કાવ્ય)

મળશે

લેખક—વસન્તવિનોદી.

મૂ. મ. આના ચાર

સુંદરીસુખોધના મહાને ટપાલ રાધે અદી આને મળશે.

મળવાનું છે. } અગત્ય ઓશીસ ખડીયા—અમદાવાદ
મેસરી. એન એમ ત્રિપાઠી આગેનક પની કાસખાદેવી રોડ—મુંબઈ.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સંગ્રહ કરનાર—હિન્મતલાલ ગણેશજી આંબરિયા એન. એ.

હિન્મત કાવ્ય પુસ્તક એક - પીઓ } ટપાલ ખર્ચ છુટક.
પાક પુસ્તક રોડ પીઓ }

સોલએન્ટસ એન આ. ત્રિપાઠીની કપડી મુંબઈ

સુંદરીસુખોધ ઓશીસ—અમદાવાદ

બેચર મેથલ જુસેવરો—સગા 12

આ ઉપરાંત ગુજરાત કાલિદાસના પ્રસિદ્ધ જુસેવરોને સાંથી પણ મળી શકશે

લીંબડીની નામાંકીત સુડીઓ.!!!

ઘરમાં રાખવા લાયક ને સોડી મિત્રોને ભેટ આપવા લાયક.

રૂપેરી તથા સોનેરી વરકની સુડીઓ.

આ સુડીઓ સારી જાતના ગજવેસ નામના લોહાની ગજબુતરીતે બનાવવામાં આવી છે તેથી તે ધણીજ લાંબી મુદત ટાળી રહે તેવી છે તેના ઉપર સોનેરી તથા રૂપેરી વરકની લીંબડી જાતની કરીગરીની નકશી કે વાગ આવેસ છે તેથી તે ગોબા ને ગોબામાં ધણીજ સરસ થએલ છે પણ આ સુડીઓ હજેલ કે શુભગતીમાં લેવાનું નામ મુદત કે રી આપવામાં આવે છે, જે ધણીજ નો બાગાન ને ફાવેલાગક છે.

રૂપેરી વરકની સુડીન રૂ. ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ એ આના

સોનેરી વરકની સુડીના રૂ. ૦-૦-૦ પોસ્ટેજ એ આના

મજા રાધે રખાવને પોસ્ટેજ માફ—

જ્યાંય મહાર મામ ખપાવનાર એન્ટન સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે

કે. એચ. દુબલની કુંપનો. લીંબડી કાપીયાવડ

સુન્દરા સુબોધ.

૫૧૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ ડીસેમ્બર-માર્ગશિર્ષ વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૪ થી.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સીતા:—હયાનકાલમા શાંતિદ્વારા રમનુ પોષણ એ જ ધર્મ છે. તો પ્રિય, હું રસનું સ્થાનહું. બેધીકરી મારો વિયોગ કેવી રીતે હોઈ શકે ? શાંતિ એ આત્મતેમની વૃદ્ધિ કરે છે. તો હું પણ આત્મતેમના વૃદ્ધિકાર્યમાં સહભાગી કેમ ન હોઉં ! એવી રીતનો અન્યો-અન્ય ધર્મ મિત્રતાને પામી જઢનાને કેવી રીતે ઢ્હોરી છે ? માટે જ સ્વાર્માનાથ હું વિયોગી નથી રહેવાનો. હવે કાંઈ પણ પ્રશ્ન ન કરતા મને મગે છૂડ જશ સકલ્પ કરો. એ જ તમારો ધર્મ છે. પાણિપ્રહ્ણ સમયે એ જ તમારી પ્રતિજ્ઞા છે. પિનાશ્રી જનકરાવને, પાણિપ્રહ્ણ કરતાં એ જ તમારું અમયવચન છે, આ વિષે મેં અનેકવાર આપને કહ્યું છે. માટે સંશય-રહિત પાણિપ્રહ્ણ સમયે કરેલી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો. એવી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થતાં તમામાં કા-યરપણું ક્યાંથી સમયે ? માટે સ્વાર્માનાથ, વિલંબ રહિત સહગમનની આજ્ઞા કરો. તમો સરસ્વા શૌર્યસ્વરૂપના સંગમાં મને કોઈપણ પ્રકારનો ભય વનવાસમા પીઢે એમ નથી. તેમ જ તમારા સંગમા મને કોઈપણ પ્રકારનો પરિતાપ પણ નહે એમ નથી કેમકે તમો એ જ મને સર્વ આનન્દનું કારણ છો, તો ક્ષુધા, તૃપ્તિ, અપવાસાદિક મન, ભૂમિશયન, પદગમન, કંટકાદિ પીઢા, ક્રૂર પ્રાણિનો ભય, અને અન્ય ક્લેશો મને કેવી રીતે ખેડી શકે ? આં મનોવૃત્તિ એક જ વસ્તુમાં રસનિમગ્ન થઈ રહી હોય, ત્યાં અન્ય ક્રિયાનો સંભવ ક્યાંથી હોય ?

લલ્લુભાઈરૂત રામવિયોગ.

કાવ્યકુંજ.

સાહેલી ચન્દા અને તહેનો સ્વર્ગીય રાસ.

(ગરબી.)

ચાલો સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ;
રમીએ તાળી લઈ હાથમાં રે લોલ.

ચન્દા હસે છે આ મન્દા કપોલમાં
જેઇએ એ હાસ્ય સર્વ સાથમાં રે લોલ;
હાં-હાં સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ.

વારિ વહે બૂઓ રૂપેરી ધોધમાં;
ધોધે નહાણું રે સર્વ સાથમાં રે લોલ. - હાં-હાં.

ચન્દા રૂપેરી, આ બૂગિ રૂપેરી;
યઇએ રૂપેરી સર્વ સાથમાં રે લોલ. - હાં-હાં.

મુવાસી પુષ્પો આ કેવાં ખીલ્યાં છે;
લઇએ મુવાસ સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

ચન્દા વર્ષાવે જો પીયૂષ રનેહે;
પીશું પીયૂષ સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

બૂઓ ધીમે રહડે ચન્દ્રકલા સહુ;
ચાલો ચાલો રહડીએ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

સ્વર્ગીય ચન્દાના સ્વર્ગીય ચોકમાં;
રહડીએ-લઇએ રાસ સાથમાં રે લોલ.
ચાલો સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ.

ખાલશ્રી.

શુદ્ધધર્મ.

કર્તવ્ય.

(મળેલું—શ્રીલેખ.)

આજકાલ ચોમેઝ સ્ત્રીકેળવણી માટે ઉપાયો ચોખ્ખાં નહીં છે, સ્ત્રીઓના કર્તવ્ય દર્શાવનારા પત્રો દિનપ્રતિદિન વધતા જાય છે, શ્રીધર્મ આગળ વધતો જાય છે, મુદ્રામાં “શ્રી” એ ચર્ચા અને ઉત્કર્ષના વિષય તરીકે લોકોના મનને પ્રતિ આપી છે સ્ત્રીએ પોતાને માન આપવું, પતિને સુખી ગણવો વગેરે વગેરે વિચાર એટલી બધી વાન કાન ઉપર પડી ગયા છે કે હવે વધારા વાન તે સાબળવા દીક લાગતા નથી નેથી આ લેખમાં સ્ત્રીની પતિ તન્ન શુદ્ધ છે ને તે તો બીજકુલ આપવામાં આવશે નહિ આ લેખમાં હહેલી બીજ બાબતો પણ નથી નથી જ, માત્ર આવી એકી કરનાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રથમ તો સ્ત્રીનું કર્તવ્ય એ છે કે તેમણે પોતાનું શરીર મુદ્દને બદલે મજબુત થાય તેમ કરવું જોઈએ. આખા શુભગત દાહીવાવાકમાં જોઈશું તો મોઈ સ્ત્રીના મો ઉપર લાવાશ જોવામાં આવે છે ? ભર મુવાનીમાં આવેલી પચીસ વરસની સ્ત્રી પીળા પેપચા જેવી, ગાય બેસી ગએલા, આખો અદર બેસી ગએલી, હાથપગ તો જાણે એક જ વનમની ઠોકરી જેવા-દુકામાં, કદમાં દસ વસની ઠોમી જેવડી અને શક્તિમાં સાક વનમની અશક્ત ઠોસી જેવી સ્ત્રી જોવામાં આવે છે એ પ્રેરેલા દયાજનક દેખાવ છે ! ! આની સતતિ—તે દિલની બિવિબની આશાઓ ! ! ત્યા જુઓ ત્યા હીન્દરીયા, હાથપગમાં કળતર, વાસાનુ દાટવું હીવનુ વટવું, માથાનું દુખવું દુકામાં મર્વ પ્રમત્તા રોમતા પોકાન પોમન સિવાય બીનુ કાઈ દાને પાનું નથી આ બધી શરીયાનું મળ શુ છે તે તપાસી તેના ઉપાય કરવાની પૂરી જરૂર છે.

નૈમિશાદનું પ્રથમ કારણ તો માળાપની નબળાઈ, અજ્ઞાન અવિચારીપણ અને અનેક દુષ્ટત્વો દોષ છે. તે માળાપ તો જે છે ને છે, તેમાં કાઈ હવે બિવિધની સતતિ સિવાય બીજા મોઈ માટે સુધારો થઈ શકે નહિ સુધારો થાય તો પોતામાં અને પોતાના ઠોકગમાં થઈ શકે તે શુ થઈ શકે તે આપણે હવે જોઈએ. પ્રથમ તો પોતાનામાં ધનકામ કરવાની શરમ મૂકાવી જોઈએ. આજકાલ કામ તોકરથી કરાવવાની ફરિયાદ પડી છે તે તન્ન-રસ્તી બીજાવાનું મળ દારણ છે કાઈ દીક નિયતિ થઈ જાય ધરનું કામ હાથે કરવું બધ ! ! મહાં એમ કહેવું નથી કે શ્રીમત વગેરે દીક સ્થિતિના વર્ગે પોતાના ધરના બૈનાથી જ કામ મેવું. નહિ કે તેને કાઈ વાચવા લખવાનો કે કેળવણીનો અવકાશ ન આપવો, પરતુ કહેવું એટલું જ છે કે જો તમે અંગ્રેજ બાનુઓની નકલ કરી ધરતુ કામકાજ મૂકી દો, જો તમે ચોપડીઓ વાચવાને રસ્તે વગો, જો ભરતનું, શીવવાનું, ગુથવાનું વગેરે બેગ બેદા થાય તેવું કામ શરૂખવો—તો તે જ અંગ્રેજ બાનુઓની પેઠે તમે કમરત પણ લ્યો, તેમાં સન્ન ન રાખો,

હવા ખાઓ, ફરો અને અગને તરફી આપો. અગ્રેજની નકલ કરો તો પૂરી કરો, એમના જેવા ચોપા, સ્વચ્છ હવાવાળા ઘરમાં રહો, ખોરાક સારો ખાઓ, શરીરશીર્મંત યાઓ અને તેમની મારફત બધું ન થઈ શકે ત્યાં મુખી ધરકામની કુદતી કસગતને છોડો નહિ. આમ થશે તો જ તમારા માથા દુખતા મટશે અને ફરીયાદો દૂર થશે.

શરીર સારુ ગમવાના બીજા પથ કેટલાક ઉપાયો છે, સુવાવડ એ સ્ત્રીનું ધણું બાં હરથું કરી જાય છે. સુવાવડમાં ઘણી સ્ત્રીઓ પૂરતા સાધન છતાં ધી દૂધ વગેરે પુષ્કળ ખાતી નથી. અને આ તો ન બાવે, આ તો ગળે ન ઉતરે અને આ તો માફક ન આવે આમ કહેવું અને કરવું એ પોતાને, પોતાના છોકરાને અને બીજા સૌને દુખી કરવા જેવું છે. ભાવવા ન ભાવવાનો સવાલ નથી, ઓસડ તરિક્કી ધી દુધ ખાવા જ જોઈએ. અને તે જો ન ખવાય અને વડે વડે સુવાવડ આવે તો શરીરમાં તામત ચાની જ રહે જ મારે સ્ત્રીઓએ આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં ગમવાની છે.

સ્ત્રીઓના શરીર ખરાબ થવાના બીજા પથ કેટલાક કારણો છે. શામને લાઇને કુદતી હાજતો નમધે અનિયમિતપણુ અને સ્ત્રીજાતિમાં જ ચતા કેટલાક રોગોનું સગ્રાસરમ બનું નાખવું આ બે મુખ્ય કારણો છે, માસુઓએ પોતાની વડુઓને દીકરી માફક ગણીને પૂછા પાછથી વાકફ થઇને તેમના આરા દુખો દૂર કરવાની પૂરી તજવીજ કરવી જોઈએ કે નથી તે વડુ પોતાને, અને બીજાઓને નકાદે મારી તળીયતથી વધારે ઉપયોગી થઈ પડે.

એ પ્રમાણે શરીર મજબૂત ગમવાના ઉપાયો ક્રમશઃ રહીને મનને કેળવણી આપતા જવાની છે, શરીરની પાપમાની કરીને નહિ વાચવા લખવાનું કામ નવનરાના વખતનું છે, ધરકામ મૂકીને ચોપડી લઈ બેસવાથી કાપદો નથો મારી સારી સ્ત્રીઉપયોગી ચોપડીઓ, ગરબાઓ સ્તોત્રો વગેરે વાચવાની ઉપનત સ્ત્રીઓએ વાર્તાઓની ચોપડીઓ ખામ કરીને ઘણી વાચવી જોઈએ. એટલા મારે કે છોકરાઓને બોધ આપવાને તે કામ લાગે. મને એમ લાગે છે કે છોકરાઓને ભેગા કરી વાર્તા કવી તેની મારફત જ્ઞાન અને બોધ આપવાની રીત જે કેટલીક જૂના જમાનાની માતાઓમાં હતી તે ઉઘટી નવી કેળવણી માતાઓમાં જોવામાં આવતી નથી. આનું કારણ કદાચ તેમની પોતાની વાચવા સબધીની પ્રવૃત્તિ હોય, કે વાર્તાના ચાનની ખામી હોય કે ગમે તે હોય પણ હવે તેમ નથી થતું એ તો ચોક્કસ છે અને તે બોધુ દીકરીથી ભરેલું નથી. ધરમા સ્તોત્રો પાઠો આખ્યાનો વગેરે જૂના જમાનાની માતાઓ હાલતા ચાલતા, અને કામ કરતા કરતા એએ બોયતી તેથી છોકરાઓ જ મની માદશક્તિ કઈ અદ્દશુત જ હોય છે તેઓ વિનાપ્રયામે વિનાશ્રમે અનેક બાબતો નાનપણથી શીખી જતા અને તેના મંરકાર છોકરાના જીવન ઉપર બહુ હાડી અસર કરતા પથ હવે તે જોવામાં આવતું નથી તે રોચનીય છે.

સ્ત્રીઓનું બીજું એક કર્તવ્ય ધર્મને અને નીતિને જાળવી રાખવાનું છે. સ્વચ્છતાને અનુસરીને ધર્મના જે નિયમો બધાએલા છે તેનું પાલન કરવું, કુળના આચારવિશારં જાળવી રાખવા, છોકરાઓને નીતિની કેળવણી આપવી વગેરે કામ સ્ત્રીઓનું જ છે, કેમકે છોકરાઓ મા સાથે જ ઘણો વખત ગાળે છે.

સાધારણ ઔપધી અને ઉપચારો નાશુવા એ પણ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે, દેશી ઓસ-
ડીયાં જેવા કે ઉદ્દજવ, સુવા, હરડે વગેરે અનેક ઓસડીઓ છે કે જેનો ઉપયોગ સ્ત્રીઓ
નાશુતી હોય તો બ્યારે ત્યારે પરદેશી દવાના પૈસા ન ખરચવા પડે. દીવગીરીની વાત છે
કે આજની કેળવણીથી માતાઓ આ બાબતમાં તદ્દન પછાત છે અને તરત ડાક્ટરને ત્યા
ફોં છે. કેટલીક ડોશીઓ બચ્ચા સંબંધી અરધી વૈદ જેવી હોય છે તેનો અનુભવ ધ-
ણુને થયો હશે

નવરાસને વખતે શીવલુ, બરલુ, ગુચલુ એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય ગણાય છે પરંતુ તે સંબંધી
કેટલુંક કહેવા જેવું છે અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓમાં એમ સમજાયું છે કે રૂમાલો ભરવા, ગલ
પટ્ટા ગુચવા, ટેબલ ક્ષયાથ ભરવા તોત્તુ ભરવા વગેરે ફ્રેશન વાળું કામ કરવું એ જ માત્ર
સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. પણ તેમ નથી, પૈસાદાર વર્ગ એવું કામ કરે તે ઠીક છે પરંતુ સાધા-
રણ વર્ગ માટે તો જૂદા પ્રકારનું કામ જોઈએ સ્ત્રીઓને ફ્રોક અને ઝાનરવાળા અગ્રેજી
નમુનાનાં લૂગા ગમવા સાચા છે પરંતુ તેના તો ઘણા પૈમા દગ્ગને દેવા પડે છે તેથી
ઉપર કહી તેવી ચીજો બગવા ગુચવાને બદલે ધન્યા ગૈલ જોત્તા ઉપયોગી ફ્રોક, ચણીના,
ચોળી, કમખા, નાનાં પેન્જો, કમ્બલ એવું એવું મામ શીખનામાં આવે તો સાધારણ મા
નાને કેટલું ખર્ચ ઓછું થાય?

સ્ત્રીઓનું એક મોટું કર્તવ્ય ડોકરા ઉત્તરવાનું છે ભવિષ્યની પ્રજા તૈયાર મ્વાનું છે.
તેથી ડોકરાઓની માનસિક, શારીરિક, નૈતિક અને ધાર્મિક ઝેળવણી તરફ તેમણે સક્ષ આ
પવાનું છે. બચ્ચાઓ તરફ અગત્ય વ્હાય કે સાડ કન્ટા ચાહ, સોપારી વગેરે ચીજોથી
તેમને દૂર રાખી પૈાનિક ખોનક આપનાની તત્કાલીન નાખવી જોઈએ તેમને વહેલા વહેલા
પરણાવી દેવા ન લેતા તેમના ભવિષ્ય ઉપર નજર રાખવી જોઈએ. નાતો જમાની, વન્ધોડા
દલાડવામાં આગર નહિ માનતા, પતિને પૈસાનો દુરુપયોગ ન મ્નવતા પોતાના બાળક અને
બીજાઓના બત્તા અર્થે તે વધારે તેમ કરવું જોઈએ બ્હેમો ફૂં કરી, અયોગ્ય રીતરિવાજોને
દલાડી નાખવામાં આગળ પડવું જોઈએ અને યોગ્ય સુધારા વધારા કાળેને લઈને કન્ચ જો-
ઈએ છેનડે બાળકો પ્રત્યે એક પવિત્ર શ્રદ્ધ છે તે પણ જૂવાવી ન જોઈએ. અને તે એ
છે કે બચ્ચાને જાતે ધવગવવા અને તેમને નોકરના હાથમાં કદિ નહિ મૂકવા, એ પ્રમાણે
ન વર્તવાથી બચ્ચાઓને સસ્કાં હલકા દૂધના અને હલકી સગતના થાય છે અને પરિણામે
તે બાળક પોતાને, માતાપિતા, અને સમગ્ર પ્રજાને એક યોગદાન થઈ પડે છે.

કુકામાં સ્ત્રીઓની અનેક પવિત્ર શ્રદ્ધો છે તે ફૂળો બ્યારે સ્ત્રીઓ બનવતી થશે ત્યારે
પ્રજા મન્ન્યુત થવાની અને આપણો ઉદ્ધાર થવાનો. એ દિવસ પ્રભુ તરફ દેખાડે એ જ
પ્રાર્થના અસ્તુ

વિવિધવિહાર.

સખીદર્શન.

આજે ભાષાખીજનો તોહેવાર છે એટલે મોતી સ્વ ધ્વામિસહ નણુદ-નાનીબાને ત્યાં જમવા આવી છે નાની મેનને ત્યાં આજે એ મહેમાન સ્ત્રી પણ આવેલ છે મહેમાન સ્ત્રીનું નામ ગગા છે જમી રહ્યા પછી બયોગના અવધારે કંઈ વિનોદ માટે ગોટી કરવા નાનું મઝળ એકઠું થયું તે પ્રસંગે થયેલી વાતચિતનો કંઈક સાર સ્ત્રીઓનેજ સહજ ઉપયોગી જણાવાથી અહીં પ્રસિદ્ધ કંઠવાની સર્વ વાચકોની રજા લઉં છું.

મોતી—નાની બહેન ? આ બહેન ગણુ છે ? એ કેમ છીં નાતમા બગતા નથી ?

નાનીબા—મોતી બાબી ? એ મ્હારી ગગા બહેન સખી—મારી બાળ સહી છે એ દેખાવમા કંઈ સરથી જુર રહે છે સ્ત્રીઓનો વાચાળ સ્વભાવ એમનામા નથી એમનો મહા પગ હાસ્યરેખાઓને બદલે શોકરેખાઓ જણાય છે છતાં હસવાનો કૃત્રિમ પ્રયાસ માર્ગવાં જણાઈ આવે છે એમને એમનતવાસ પમદ છે એટલે એમને ગણુરીની સખીઓ પણ નથી એમના સખપ્રમા આવનારે એમને ઘણા જુદા ને મ્હં ઉચિત નામે આપેલા છે માર્ગ તેને વિચિત્ર માનુરી કહે છે ૧ નણીને રીઝૂં માલુડે—એકાન્ત વાસીનિ હો છે માર્ગ બેપ વા સ્ત્રી ને નામે તો માર્ગ વળી અમર્યાદ કાયસ કહે છે બેસક તેણી દેખાવમાં તેવી જ છે પણ છતાં તેણીના આકરક સ્વર ને તત્વિક બોધદાયક વિચાર તેણીનો સગ કરવાને લક્ષ્યારે હ આટલી હાની ઉમ મા તેણી આ સસા થી ધાર્મિક છે માછની સોબત કંઠવા તેણી જતી નથી પણ માર્ગસગીને તેણી તંગો તી નથી સગમા નહિ આવેવાને અમર્યાદ જણાય છે પણ સોમતીને તેના વિનકની ખાતગજમા છે આજે મહે તેમને સખી તરિક જમવાનું આનનણુ કરાવે છે

મોતી—નાની બહેન ? મ્હાડ એમની સાથે એળખાણુ નહીં મરાવે ? તમા ૧ મેવા પ્રમાણે મ્હાડ ગિત તેમની તરફ સ્વારનુય આકર્ષાઈ રણુ છે

નાનીબા—બાબી ? તમે તો વગી અજેજ રહીમા જણ્યા થુ મ્હારા વગર તેમની સાથે ના બેસાવ ? આપણા દેશીઓમા અંતે રજી તેમાય તે સ્ત્રીઓમા એળખાણુ કરવા માટે ત્રાહીતની જરૂર ક્યારથી પેહી ? બંબે આવે આ તેઓ પોતેજ આપણી પાસે આ-આ ગગા બહેન ? જુ કહેતી હતી તે આ મારા એકના એક બાબી છે મોતી બાબી ? આ મ્હારા સખી ગગા બહેન છે

ગગા—આવે બહેન મહે અતુમાન કર્યું જ હતું મોતી બહેન ! નાની બહેન મ્હારાં બાળ સખી છે ને આપ મ્હારા સખી થશે

મોતી—હું આપની સોબત આજુ છું મને કંઈક પુછવાની ઇચ્છા થાય કે—ગગા આપો તો

ગગા—બહેન ? બેસક પુછો આવડશે તેવો જવાબ જરૂર દઈશ

મોતી—આપ એકાન્ત વાસ કેમ ઇચ્છો છો ? માફ કરજો હું આપના અગત સવાત પર પ્રશ્ન કરું છું

ગગા—એમાં મારી તી ? આપે બૂલ શી કરી છે ને ? મહારા પતિની ઇચ્છા એવી છે તથા હવે ધીમે ધીમે મને પણ હવે એકલવાયુ વીરોન પસંદ પડતું ગયું છે તેથી.

મોતી—મહને આપના જીવન (વર્તન) ની પ્રેમી બનાવશે ?

ગગા—આપ મહને ખૂબ તરિકે આહવા આવ્યા છો, તો હું પણ બેશક આપને ખૂબ તરિકે ચાહીશજ સમજો મહારે કાગનિર્ગમન હું એક ગરિબ પિતાની પુત્રી હતી તે હવે મહારા પતિની એકની એક ગરિબ પત્ની છું ને એવીજ-હેવા ચાહું છું પ્રથમ હું કેવી હતી તે આપને જાણ્યા પછીજ હાલ હું કેવી છું તે જોવું વિચારવું ઠીક પડશે

મહને મહા । પતિની ગાંધારી—હીણુમાઈ તથા એકાન્ત નામ ને મનાસુખ ગમ્યા નહીં હું સુખી થઈ સમગ્ર નહીં—મહને આ રીતે આ પતિજીવનના આધિપત્ય (ઉપરીપણા) નીને સુખની આશા જાજનાના જાગને સમાન છે એજ વિચાર આવવા લાગ્યો હું કટાગી ગઈ આ રીતે માન તરફથી પતિને પણ સુખને બદલે દુખ જ મળવા લાગ્યું પણ પતિ એકના બે થયા નહીં—પતિએ પોતાના વિચાર કે દેહા કે આ નહીં પતિ, માગ તરફથી થતા અસહ્ય દુખ તથા અપમાનને પણ નીંદરપણે સહન કરવા લાગ્યા ફક્ત હમેશા તેઓ મને આટલું જ કહેતા ‘તું ત્હારે અમે તેમ જર પણ મહાર એક કહું માન ફક્ત એક જ કલાક કે માન થોડીક ધડી સુધીની આમન્યા પાળીશ તો હું ત્હારે ક્ષમિત તેડવોજ કે કદાચ બંધકે તેથી પણ યદિચ્છિત વિશેષ સમય સુધી પૂરું કરીશ ’ હેમની આમન્યામા હમેશા ફક્ત એકજ ઉદ્દેશ્ય હતો, ‘હું મહુ તે થોડુંક વાચ યાતો હું જે વચાવું કે સમગ્રાવું તે સાબળ ને તે વિચારો પગ મનન કરું, ત્હાણે ચક્રાઓ મહને પૂછ ને હું ઉત્તર આપીશ વાચેલું કે સાબળેલું હું બીજે દિવસે કે અવકાશે પૂરીશ ત્હારે યાદ નખીને શકત જવાબ દેવા ’ ‘અહા ! મહને આ કેમ ગમે ? ઘણાય સમય સુધી આ દલીનાઇ ચાત્યા કાંધી તેઓ હમેશા એકાદ નહીં પણ બે નહીં વખત મને આ કટાગા બંગેલું સભળાવતા હું ફક્ત હસી-ખડખડ દાત કા દતી તેઓ મુગે મુગે જતા રહેતા આમ છતા તેઓ મહારે સાર પોતાને ગમતું આણી આપવા કે મહને સતોપવા કદી સુકતા નહીં લગભગ સાતેક વર્ષ સુધી અમારો એકલીંગ સસાર આમજ આલ્યો. એકદય એક નવીન પ્રસંગ જન્યો. મહારા પતિ કોઈ દિવસ નહીં ને તે દિવસેજ ચાર છ વખત ઘેર આવ્યા ને ખ્હાર ગયા. મહને હેમના તે વિચિત્ર વર્તનપર સહજ ચક્રા આવવા માડી દિવસના કાર્યના વિગ્રામ સમયે—નિદ્રા માટે—રાત્રે પતિ કંઈક વસ્તુ સાથે ઘેર આવ્યા મહને સહજ ઇચ્છા થઈ ને પતિને નિદ્રાસ્થાનપર જવા દધને મહે તે જોયું—થું જોયું ? એક પુસ્તકમા એક ચિત્ર ! ગામગ્રામા પાદરે આવેલું એક ન્હાવું સુપડું ને તેનું ચિત્ર ! તે નીચે લખેલું હતું કે ‘સસારનું આદિતિય સુખ !’ મહને આ સ્વર્ગીય સસાર અનુભવવાની લાગણી થઈ આવી કોને ન યાચ ? તે એક વાર્તા હતી. મોતી ખૂબ જ જાણ કને આનંદ આપે ને અવકાશીનો સમય પસાર ચાલ તેવી તે એક ન્હાની વાર્તાએ મહને મહારો સસાર સંગ કરવાને પૂરતું કર્યું મહારા પતિએ ન શીખ્યું તે એક વાર્તાએ શીખ્યું

ગરિબ સ્ત્રીનો સંસાર હૃદયદ્રાવક વર્ણન રૂપે તે પુસ્તકમાં હતો. મહારી લાગણી ઉભરાઈ આવી, ને તેજ ધીએ હું અતુલ સુખી દેખાઈ. કોઈ દિવસે ના અનુભવ્યું તેવું પરમ સુખ પ્રથમ જ મહેં પ્રાપ્ત કર્યું. મહેં સુખ રૂપ નિદ્રા લીધી. પતિએ સવારમાં મહારા સુખ દર્શનની છાયા પરથી સહજ સ્મિત કર્યું. આજ મહારૂં જણ. હું બાળ અસ્થાન રહી હતી ત્યાં સુધી મહેં હમેશાં વાર્તાઓ વાંચી. ધીમે ધીમે પતિને અનુસરવા લાગી. *

આ (નાનીબા) સખીનો મહારા પર પરમ ઉપકાર છે. અનુકરણે, હું પતિ જેવી થઈ રહી છું. પહેલાં હું મારા સુખમાં સુખ માનતી, હવે હું પરના-સુખ્ય કરીને પતિના સુખમાં સુખ માનું છું. હું કોઈને ઘેર હવે આથકવા જતી નથી. શોભીનાં કે આકર્ષક વસ્ત્રો મને ગમતાં નથી. જીભને ગુણાનુવાદી કરવા મથું છું. પૃથ્વિનું પરિભળ હું જીલું છું. ને ઉપકારમાં આનંદ માનું છું. જગતમાં ગણાતા વેદનિયને હું વંદુ છું ને કરવા જેવું સુલભ શુભ હું કરું છું, પતિ દર્શાવે તે હું જોઈ છું. મહારામાઓનાં વચનામૃત હું વાંચું છું. મહારા જીવનથી કોઈને ઉદ્દેગ થાય નહીં એ ધ્યાનથી હું મંસાર ખટપટથી બનતી ત્વરાએ દૂર રહું છું, એને લીધેજ મહેને મનુષ્યસંસર્ગ વિશેષ પસંદ નથી. અનુપકાર દિલિના દોષથી હું નિરાશાય રહેવા પાત્ર કરું છું. પણ સંસારીને માટે તે અસમ્ય છે. કરવા ધારું છું પણ કોઈનું શુભ હું કરી શકી નથી, એ વિચારથી કે કદાચ કોઈને પણ આપણે અનિશ્ચિત-અનિષ્ટ થઈ પડીએ. કહો ખહેન ! કંઈ વિશેષ જણાવું છે ? બીજું તો અલ્પ સ્ત્રીજીવનમાં વિશેષ શું હોય ?

મોતી—ગંગા ખહેન ! આપનું ગાન લાભદાયક છે, આપના વિચાર દર્શનીય છે, આપની વાણી આકર્ષક છે, આપ ધારો તો થણું કરી શકો !

ગંગા—ખહેન ! હવે વિશેષ વળી બીજું સ્ત્રીજીવનને માટે કરવાનું એવું મારે શું બાકી રહ્યું હશે ? હું હમેશાં ધારું છું કે વસ્તુમાત્ર સર્વસંપત્તિ કદી હોતી નથી, પણ મહેને મહારી અપૂર્ણતા કોઈ દેખાડે તો હું ખુશી થઈશ.

મોતી—ખહેન ! પ્રથમ તો હું આપના જેટલી પણ ગાનસાળી નથી. મહારૂં અલ્પ બાપણુ-મીથ્યા જીવન આપને શુદ્ધપ્રાપ્ત થશે; તોપણ મહારૂં અંતર કહે છે કે આપ થણું કરી શકો, આપ થણું કરી શકો. સ્ત્રી જાત ધારે તો સ્વસંસાર, સ્વકુટુંબ, સ્વદેશ અને તદુપરાન્ત પરહિત પણ પુષ્કળ કરી શકે; ફક્ત મનમાં આવવું જોઈએ. બીજું હું કરી શકતી નથી. કે આપે. શું કરવું કે અમલ કરવું, મહારૂં હસતાં પણ અહારાં આ. નાનાં નસંકુલ-નાનીખહેન પરમ અભ્યાસી સુગુણશાળી છે તેઓજ કંઈક બતાવશે.

નાનીબા—ગંગા ખહેન ! હું કરીશ એમાં કંઈ બહુ સાર જેવું નહીં હોય, તો પણ પ્રાસંગિક ઉદ્દેશો કંઈ એજ નહીં જાય. શું આપણે સ્ત્રીઓ પુરુષો જેટલું-જેવું નહીં-ન કરી શકીએ ? પુરુષો ધારે છે તે સહજ કરી શકે છે, શું સ્ત્રીઓમાં આવી શકતી નથી ? હું ધારું કે પુરુષો કરતાં પુરુષોમાં ન હોય તે વિશેષ છે, સ્ત્રીઓની આકર્ષક શક્તિ ધારે તે ત્વરાએ કરી શકવા સમર્થ છે. શુભ આહતને પ્રસારક સ્ત્રીઓ સર્વત્ર આદરણીય થઈ પડે એ સહજ શક્ય છે. પ્રથમ સહાયતા જોઈએ તે પુરુષો આપવા તત્પર છે. વિદ્વદ્ સ્ત્રીવર્ગ આ શંકા ધરવીજ અપુત્રા છે. આપને માટે એકાન્તવસ્ત્ર મને હવે તો અનુચિત લાગે છે. કરી શકિયે

તે મોટા અનુગ્રહ-જનસમાજ માટે કંથાણુકારી આપના. હૃદયેશ બહાર પાડવાનું સાધન એ-
કાન્તવાસને અનુપકારિ છે. સ્વદેશમાં સમગ્ર કામના વિદ્વદ્ સ્ત્રીવર્ગના સમુદયની પ્રતિષ્ઠાયા
વિના દેશ, કામ, કુટુંબ કે સ્વમંસારની સુધારણાની આશા સ્વમત્ત માનવી, અંધતા એકા-
ન્તમાં હોતી નથી. એક હાથે તાળી પડે, નહિ માટે પુરુષોની સદાપદ અર્ધગનાઓએ પતિના
અંગ સંપૂર્ણ બનાવવાની જરૂર છે. એકલી સ્ત્રીઓ પણ દરેક કાર્યને માટે નાસાયક છે. પુરુષો
છે કે સ્ત્રીઓ લાયક બને અને સ્વસ્થ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ મેળવે. આપના એકા-
ન્તથી કદાચ આપને લાભ હશે, પણ દેશને શું? સમાજને શું? શું આપનો હસ્ત મ્હોં
તરફ જ એકસો વળે તે હીક કહેવાય? હું તો પાડું છું કે આર્ય દેશ એટલો બધો સ્વાર્થ-
પરોપણુ નથી બની ગયો. મ્હારિ પતિપરાયણ સુખી? દ્યારં મુખે યાચતા, દુઃખ રોટલાના
અભિલાષી, જ્ઞાનને નીરખતા છતાં નિશ્ચિંત મને કોઈ ધની પેટપર હાથ પંખાળે એ દેખાવથી
દેશ નિર્દય છે એમ અનુમાન કરી લેવું એ પણ વ્યાજબી નથી. બહેને શ્રીમન્તો મુખે પત્ન-
ગમાં મુખે, ભંગલામાં વિરાજે, સુખવિચારમાં મશગુલ રહે, ને મિષ્ટાન્ન જ્ઞાદાર કે તે
પણ શું થયું? ગરિબોને ભોંય પથારીથી કાટેલ જોડીથી ને દુઃખ રોટલાથી પણ સંતોષ
છે. કારણ કે તેઓ માને છે કે મુખ નિમગ્ન નથી, આપણે સુખને યોગ્ય નથી, વાચ્યા વગર
શું લણવું? તો પણ હે બહેન? આપણે ગુણ પરોપકારિ શ્રીમન્તો જોઈ શક્તા નથી. પરો-
પકાર દ્રવ્ય વડે જ નથી. શ્રીમન્તો પણ ન કરી શકે તે નિર્ધન કરી શકે છે. સ્વસ્થધારા પછી
કુટુંબને પછી સમાજસુધારો આવશ્યક છે. આપે આટલા સુખથી-કક્કા નવસુખથી સંતોષી
બનવાનું નથી; બીજાને આપો, ને દયાપરત્વે ભાવ ગળો. પરમુખે સુખી એવું નિર્મલ છવન
અહીં જ સ્વર્ગીય મુખ અનુભવે છે. આપ કરી શકો તે મ્હારિ દૃષ્ટિમાં સદા જ છે. અહીં
આપનાં છો તો પ્રાસંગિક પ્રાસ્તાવિક બોધનો લાભ દરેક પાત્રને આપતાં જાયો. આમાઆ-
પના એકાન્તભાવનો નાશ નહીં થાય. જહોર નહીં તો ખાનગી રીતે આ મ્યગની સ્ત્રીસમા-
જને આમંત્રીશું; ને તે વખતે આપ યુક્ત બોધ આપવાનું દયુષ ક્રમે. હું યોગ્ય માનું છું
કે મ્હારિ નહીં તો આપની આ નવી દૃષ્ટ-સખીની પ્રાર્થના માન્ય કરશે જ. કક્કા આપણું
વર્તન-પ્રસિદ્ધિ જ સ્ત્રીઓને લાભદાયક થઈ પડશે.

ગંગાથી શી રીતે નાંકહેવાય? આજથી ગંગાનું છવન જગત્પ્રવાદ જેવું નિર્મલતાને
જ્ઞાનપેશાને પામ્યું.

અમૃતલાલ જ્યોતિષજી.

કવિ શામળભટ્ટનાં સ્ત્રીપાત્રો

તથા તેમની સાંસારિક છવનનીતિ.

(ગયા અંકથી આગળ.)

ચન્દ્રમાર પુષ્પસેનનું હૃદય તો આ પ્રમાણે લમની સંમતિ આપી ચુક્યું હતું, છતાં વિવેકની
ખાતર જ્યારે તેણે કોઈક આનાકાની કરી ત્યારે સ્નેહના દૃઢ આશ્રયવાળી

વનિતા વળતી આવતી, એ શું બોલ્યા ત્ય;

ના કહેનાં મરયું અમો, એ તમને હન્યાય.

અતે કુમારે હા/કહી, પરંતુ તે પછીને જીનું દિવસે સહવારે પોતાના પિતા-રાજ-ની સમિતિ સાથે

નગર લોક સહ દેખતા, ઝાલુ જમણા હાથ,
મડપ ગ્યાવુ મોકળો, પરણું રડી-પેઠ,
પટગણી કફે ગ્રેમ શુ, રાખું મારે ઘેર.

એવી જમગ ભરી આગા આપવાથી વણિક-કન્યા સતોપ પામી. કુમારે રાત્રી અત્રેજ ગાળી આ સમયે અપાવતી નગરીમા એ મહોટા વિકરાળ વાઘ આવી મનુષ્યવધ કરી ત્રાસ વર્તાવી રહ્યા હતા, તેથી બચબીત યર્ધ નગરના લોકો સંધ્યાકાળે દરબાર ભરી બેઠેલા અપક-મેન નગ્ન પાસે સહાય માટે આવ્યા પ્રબળના દુષ્કર્મિવાળુને અર્થે રાજ તરત સજ્જ થઈ ગયો, અને વિશેષ સહાયને માટે નગરમા પડો વગડાવી જાહેર કર્યું કે રાત્રપુરુષમનો મારપિણુ તે કાળે ન્યુના નહિ આવ તેના આવતી કાલે શિરચ્છેદ કરવામા આવશે, અને તેમા હુ યર્ધ પણુ પક્ષપાત કફે તો મ્હને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ છે

આ પ્રમાણે કાંચ કરી રાજ સૈન્ય સાથે શિકારે સચર્યો, અને વાઘનો ઘાત ડર્ધા પછી સવતી દાગરી લેતા પોતાનો પુષ્પમેન પુત્ર જ દટિએ પડ્યો નહિ (પુષ્પમેન આ સમયે વણિક-કન્યાને ઘેર હોવાથી તેને આ બનાવની કાર્ષ્ણ્ય જ નહોતી.) રાજ આથી ક્રોધે બળયો અને પ્રાતઃકાળ થતા પોતાનો કોલ અમલમા મુકવા નિશ્ચય કર્યો.

આ તન્નર પુષ્પમેન સહવાર થતા જમત થયો અને પોતાને મેહેલ આવવા નીકળ્યો, તથા

પ્રમદ આવી પાલવ શ્રદ્ધા, નગરને એમ વચન જ કહ્યા,
તમે વિના મે નહુ ન જાય, ધડી એક વગસની થાય.
તમ દારે મુજ ભાગે બુખ, અણુદોરે ઉપજો મહાદુખ.

નગરકુમાર લગ્ન કરવાનું વચન દઈ તથા આશ્વાસન આપી પાછો ફર્યો. સ્વમન્દિરે આ-વતા તેને પોતાને માથે બમતા ચક્રની જાણ થઈ. ભરદરબારમા કોષપૂર્ણ ગજાએ કુંવરને તેડાવી ગેરહાજરીનું કાન્ણ પુછ્યું, કુંવર તેવા સજ્જેગામા મર્યાદાને લીધે ખરે કારણ જણાવી શક્યો નહીં, અને શુદ્ધ ક્ષત્રીય વીરે દોષ માટે શિક્ષા ફરમાવવા પિતાને વિનંતિ કરી. ગૌરવે તેનો શિરચ્છેદ કરવા-તેના પ્રાણુ લેવા-આજ્ઞા કરી, દરબારમા તેમ જ નગરમા ત્રાસ વર્તી રહ્યા. ઘણી-કુંવરની માતા-સતોપ પામી, રાજ ઉપર ક્રોધપણુ બરાઈ, અને પુત્રના પ્રાણુ બચાવવાના કપાય લેવા તત્પર થઈ, પણ કુમારે, પિતાના વચનનો ભંગ ન થવા દેવા માટે તેને વારી, પરંતુ પુત્રવત્સલ રાણીએ કુંવરના પ્રાણુ જાય તો નગરને સાતસે સ્ત્રીહત્યાના પાપનો શ્રાપ આપ્યો. પુત્રપ્રેમના બળે કેટલીક વખત પતિપ્રેમને વિસારનાર સ્થામાન્ય સ્ત્રી આ દશાન્ત તદ્દન વ્યાવહારિક જ છે. રાજ વિભાસણુમા પડ્યો. પોતાનું વચન બગ ન થાય અને આમ સ્ત્રીહત્યા પણ ન લાગે એટલા માટે, પડિતોના અભિપ્રાયથી, કુંવરને દેશવટો દેવાનું નક્કી કર્યું. કુંવર પિતાની આજ્ઞા માથે ચડાવી પરદેશ જવા સજ્જ થયો. પરંતુ તેટલામા તેના મિત્રે-પ્રધાનપુત્રે-આવી રાજને નમ્રતાથી બજાવ્યું કે આપના વચનનો ભંગ ન કરવા માટે ગજાપુત્ર દેશવટો ભોગવશે, પણ તેમ કરતા તેમણે આપેલા વચનનો ભંગ થાય છેએ જોવા

આપ યુદ્ધી છો? આ મર્મનો બેદ જાણવા રાજ્યએ કુવરને પોતાની પામે, બોલાવી ખરી હકીકત કહેવા જણાવ્યું. કુવરે રાજાનું શાન્ત મન દેખી સર્વ વારત્તવિક હકીકત દર્શાવી દીધી.

ભૂપતિએ તે બાળાના પિતા, જેનું નામ નેનકમળ હતું, તેને એકાન્તમાં બોલાવી પોતાના પુત્રને માટે તેની કન્યાનું માર્ગ કયું. વશિષ્ઠ મહાજને આવા, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, રાજ અને રંક, વચ્ચેના અવ્યુગ્તા સંબંધમાં વાંધો હોયો; પણ રાજ્યએ તેને સર્વ બિના જણાવી સમજાવ્યો કે તે સંબંધ સાંધવામાં તમારી પુત્રીનું જ કાર્ય છે, તેમાં કાંઈ દોષ હોય તો ને તમારી કન્યાનો જ છે, માટે ઘેર જઈ તેને પુછી જુઓ અને પછી ઘટનું કાર્ય કરો. વશિષ્ઠ પિતાએ ઘેર આવી પુત્રીને સત્ય વાત કહેવા ફરમાવી; ઉત્તરમાં,

પુત્રી કહે વર એજ પ્રમાણ, નહિ તો મારા છાંડુ પ્રાણ.

શેઠે સમાચાર પોતાની સ્ત્રીને કહ્યા કે દીકરી રાજકુમારને ઇચ્છાવર કરી તેની માથે વરવા ધારે છે, અને ના કહેતાં પ્રાણ છોડવાનું કહે છે. શેઠાણીએ પુત્રીને જઈ મમજાવી કે ગજકુવરને તો દેશવટો દેવામાં આવ્યો છે, અને તે તો પગથીને તરત આવ્યો જશે તે કાણ જાણે ક્યારે આવશે; માટે તેમાં તને શું મુખ મળશે? મુલોચનાએ શુદ્ધ મેદનો નિશ્ચય માયવી કહ્યું:—

કેમ મારે જે લખ્યું તે ધાશે મુજ હાલ;

રૂડા ભૂડા મેં વર્યો આ દેકાણે કાલ.

અંતે શેઠે સ્થિતિસમય વિચારી પોતાની મંત્રિત આપી. રાજ્યએ તેજ વખત લગ્ન કરી દેવા આજ્ઞા કરી. પૂર્ણ કામગીરી લગ્ન થયાં.

આ સ્થળે ઠાણબર વિરમી આ સર્વ પ્રસંગનું નિગીરણ કરીશું તો તેમાંથી અનેક માંમદિક પ્રશ્નોનાં નવિન સ્વરૂપો આપણી દૃષ્ટિએ પડશે. ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાત વચ્ચે લગ્ન અવધારનો આમાન્ય રીતે પ્રતિબંધ હોવા છતાં દોષક પ્રસંગે—અને જળગાદીથી નદી પણ રાહબુદ્ધીથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રસંગે—તેનું લગ્ન થયેલું આપણે જોઈએ છીએ, અને તેમ કયા બદલ તે વૈશ્યજાતને કોઈ પ્રકારે માંમદિક ચક્ર મહન કરવું પડ્યું હોય એમ કવિએ બીવ-કલ દર્શાવ્યું નથી. આ એક જાતિજનનની મદતાનું ચિત્ર છે. બીજું, પુત્ર, અને તેપણ ‘શુણ્વસંપન્ન રાજપુત્ર, પુત્ર ઉન્નમર યતાં મુખી કુંવારે જ રહ્યા છે; તે પોતે જ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે, તેમાં પિતા તેનો દોષ ન કહાડતાં સંમતિ આપે છે. કુમારી કન્યા કોઈ પુરૂષને પોતાના આવાસમાં પ્રવેશ કરાવી તેની સાથે એકાન્ત વાતચિત કરી શકે એવી સરળતા ધરમાં રાખવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ; તેવાં કાર્યની માતૃપિતાને જાણ થતાં તેઓ તે બદલ પુત્રીને બહુ દોષિત ગણતાં નથી. વળી, કન્યા પોતે જ પતિને પસંદ કરી શકે છે, માતૃ-પિતા તેની યોગ્યોચિત તથા ઇષ્ટઅનિષ્ટ પરિણામનું તેને બાન કરાવી મલાહ, સિખામણ, આપે છે, પરંતુ તેનો નિશ્ચય દૃઢ હોય તો પત્ની ઇચ્છાવર વરવાને પુત્રીને સ્વતંત્રતા છે.

આટલાં ચિત્રો નિદાણી આપણે. કથાપ્રમુખમાં આગળ વધીએ. લગ્નકાર્ય પૂર્ણ થયા પછી ગંગાની પૂર્વની આજ્ઞા પ્રમાણે પુષ્પસેન કુમાર એકસોજ દેશવટો ભોગવવા તત્પર થયો અને પ્રથમ માતાની ‘સિખ’ તથા આશિષ મેળવી પછી પોતાની નવવધૂ મુલોચના પામે ગયો. અન્ન સ્વાભાવિક રીતે જ ગ્રેમ તથા શોકનો વાર્તાલાપ થયો; સ્ત્રીએ સાથે જવા ધણી

ધ્મિછા બતાવી, પણ પિતાની આજ્ઞા એકલાજ જવાની હોવાથી રાજપુત્રે તેને રનેહના વચ-
નોથી આશ્વાસન આપ્યું. અન્તે અતિ દુખી હૃદયે

નગને નારી કહે, મેલ અમારો એહ,

આરે વર્ષે ન આવિયા, તો પાઠું મુજ દેહ.

આર વરસ પર એક દિન જો વિતિને જન્ય,

જીવ ધરે દેહમા, નહિ મુજ એક પિતાય.

પતિપરાયણી રનેહી સ્ત્રીએ આમ ઉચ્ચ પ્રતિજ્ઞા કરી વિયોગાવસ્થામાં કયા કયા મુખ ઉપ
ભોગ પેતે તજશે એ મમથામાં કલા, પ્રયાણના અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં પતિના સંરક્ષણ
માટે દેવદેવીઓની આરાધના કરી, અને અન્તે મુકોમજ મુગ્ધ હૃદય પીંગળું—

આહું કહેતા મગકશું, પુઠ્ઠ દીક જીવ જાય,

નેણા પડશે નીકળી, કાળજી કટક થાય.

આભ પડે ધરતી મળે, એવડુ મારે દુખ,

ન્યારે તમને દેખશું, ત્યાં યારો સુખ

આખરે સયોગી દપતી વિયોગી થયા, ને તેની સાથે જ અરે મુલોચનાના જીવન
ઉપર પડશે પડશે.

રાજપુત્ર પુષ્પમેન આગળ ને આગળ પ્રયાણ કરતા ધાગનગરીમાં આવી પહોંચ્યો, અને
ત્યાંના કુંતિભોજ નામના વૈભવવાળા દરબારમાં સુખ નામે ગયો. રાજાએ તેનું સન્માન
કરી નગરમાં મુકામ મનવ્યો પ્રખ્યાત ગમ્મના નગર તથા દરબારમાં તેના આશ્રય નીચે પરદેશના
નજરુરો વિધવિધ વિદ્યા તથા અનુભવ માટે અથવા સ્વદેશમાંથી નીકળી દેશવટનાદિવત્તો
ગાળવા માટે, જઈ નહેવાનો નિવાજ પૂર્વની વખી વાર્તાઓમાં આપણે સાબળીએ છીએ,
તે પ્રમાણે આ પુષ્પમેનની પણ અહીં પડેજાગત થઈ, અને રાજકુવરો માર્યે તે હરી હરી
આનંદમાં જીવન ગાળવા લાગ્યો.

હવે આ મમથરી વાર્તાની ખરી રસિકતાનો તાર ગણુગણુવા લાગે છે કુંતીભોજ
રાજાને એક પદ્માવતી નામે પુત્રી હતી, અને તેજ આ વાર્તાની નાયિકા—મુખ્ય સ્ત્રીપાત્ર—
છે. આ રાજપુત્રી ઉપગુણવતી મુવતી હોવા સાથે કુમારિકા હતી, અને તે પોતાની અનેક
મખીઓ સાથે રાજમહેલમાંના એક પોતાના અલગ ભાગમાં વસતી હતી. યુરોપીયન
ગીવાજની જેડે અરે પણ શ્રીમન્ત લેખે પુત્રીને માટે પણ ગૃહમાંથી એકાન્ત વાસ જુરો કહાડી
આપતા જણાય છે કવિએ તેનું વય રપટાક્ષરમાં જણાવ્યું નથી, છતાં તેની એક સખી, જે
સમાનવયી હોવાનો વિશેષ સંભવ છે, તેના મુખમાંના “સોળ વર્ષે બાઈ મુજને થયા” એ
શબ્દો ઉપરથી, તેમજ તેના પોતાના ચાતુર્યથી પણ, સમજી શકાય એમ છે કે તે પોતે
પણ સોળ કરતા ઓછી ઉંમરની હોવી જોઈએ નહિ. એક દિવસ તે પોતાના આવાસમાં
સખીઓ સાથે આનંદ કરતી હતી તેવામાં એક સખીએ નગરમાં નવા આવેલા રાજપુત્રનાં-
પુષ્પમેનના અનૈકિક ઉપગુણ દર્શાવતાં ઘણી ઉત્સાહક ભાષામાં વર્ણન કર્યું, યુવાન, લમ
શું એ મમજનારી મુગ્ધ કુવરીને આથી કુતુહલ જન્ય થવાથી તે અનુભવ પુરવને પ્રથમ
પોતે નજરે નીલાળનાની ધ્મિછા થઈ. સખીએ કુવરીને યોગ્ય સમયે મેહેલને ‘ખાળા’ થી
સ્નાન કરીને મુરોબિત વસ્ત્રો ધારણ કરી પાછા વળતા, અચારક થયેલા, રાજકુમારને દેખાડ્યો.

‘તત્સણુ નિરખ્યો નારીએ, વાચું મોહનું બાણ.’

અને તે સમયેજ, ચોખ્ખા મનપસંદ, હૃદયસંમત પતિની ઇચ્છાવાળી બાળાપાસે મહા પ્રભાવવાન પ્રેમદેવે પ્રતિજ્ઞા લેવરાવા કે,

જે પરણું તો એહને, નહિ કર બેસે પાપ;
અવર પુરૂષ પૃથ્વી વિષે સર્વ ભાઈને બાપ.

આ એકજ વાર્તામાં પ્રથમ દર્શનેજ જન્મતા એહનું બીજું દર્શનત આપણે નીહાળીએ છીએ, અને તેની સાથેજ આપણને એ પણ પ્રનીત થાય છે કે આમ સહસ્રા જન્મેસો રનેહ ક્ષણભર કે અઘણા પલ્લુ હોતો નથી જ, એટલું જ નહિ, પણ તે અયોગ્યસ્થાને, કુપાત્રે, દેશાયસો પલ્લુ ભાગ્યેજ નીવડે છે. અસંસ્કારી મનને એમ જ લાગે કે સર્વથા મારા બાલા-કૃતિનેજ નીરખી મોહે છે, પરંતુ ખરી રીતે જોતા તેવા પ્રસંગોમાં હૃદયહૃદયની જ પરીક્ષા થાય છે, અને શુદ્ધએદના બીજવળા હૃદયની ગાનશક્તિ એક ક્ષણમાં જ, બીજા સત્ત્વ અમત્ત, ચોખ્ખા અચોખ્ખા, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ, હૃદયની વાસ્તવિક પરીક્ષા કરી લે છે, અને તેથીજ તેમાં નાશવત્પણાના કે કૃપાત્વતાના દોષ સ્વચિત્તજ દૃષ્ટિએ પડે છે. એક વખત સાચું હૃદય તે પરીક્ષામાં મુક્તિ નીવડ્યું એટલે પછી બીજી બાજુ, દુનિયાદગીની, જરૂરીઆત અનુકૂળ હોય ના નહિ, કમચ પ્રતિકૂળ, વિમ્મકર્તા પણ હોય, છતાં પરીક્ષક હૃદય તેની કદી પણ ગણના કરતું નથી. અને તેથી જ ઉપગના જેવી પ્રતિજ્ઞા રફી આવે છે.

કુવરી પદ્માવતીએ આવી હૃદયપરીક્ષાને અતે રાજકુવરને પ્રત્યક્ષ મળી, પરીક્ષાતા પરિણામની ખાતરી કરવાની પ્રિચ્છા પૂર્ણ કરવા તેજ મખીને વિનવી, અને ફતીપણામાં નિપુણ સાહેલીએ, ચિત્રલેખા કલ્પાદિની જેટ, કમિન પ્રમંજાનાં પણ મખીકાર્ય કરવા માથે લીધું. યુરોપીય મંસામાં રેનેલપ્રેરિત સ્ત્રીઓ પોતે જ અંવનનનું કાર્ય કરી લે છે, પરંતુ આર્ય સંમા-ર્માં તેને માટે આવી મખીજોની આવશ્યકતા મનાઈ છે, અને કર્મસંજોગે ને કાર્યમાં સ્વાનુ-ભવથી કે સમભાવથી પ્રવીણ થયેલી સખી જ મળી આવે છે, અને તે પોતાનું કાર્ય પણ ધખી કુશળતાથી સરળ કરે છે. પ્રત્યુત વાર્તામાં પણ આ ‘પ્રમદા’ પોતાની સખીનું પ્રિય કરવા સત્પર થઈ અને પુષ્પમેનના આવાસસ્થાને ગઈ, તથા મધુર શબ્દજળ વિસ્તારી:—

મોહી રામા રીજશું, કુંતીભોજ જે રાય;
પદ્મની પદ્માવતી, એટી તેની યાય.
તમને દીક્ષા વાટમા માન્યુ તેનું અન,
રાય તમારે કાણે તજી બેસી જળ અન.
તમ દાંડિ ભોજન કરે નહિતર ઊડે પ્રાણ,
અનુ હોય તો ચેતજો, નહિ તો થાશે દાણ.
વીંછી કેરી વેદના જેવે વીંછી હોય,
તે જાણે તે દુઃખમાં, અવર ન જાણે કોય,

રાજકુવર આ વચનો સાંભળી વિસ્મય થયો. પ્રથમ તો બીજુ લક્ષ કરવાનો તેના મનમાં ખ્યાલ પણ નહોતો; અને તેમાં તેની બાવલારિક શુદ્ધિએ એવો ભવ ઉપજાવ્યો કે

એકે કહાડ્યો વન વિષે, બીજું જાળયું પાપ.

એવા વિચારે એણે ઉત્તરમાં ખડાનું બતાવ્યું કે;—

નારી અમો નહિ આવીએ એ નારી કેરી દીશ;
તાત જાણે જો એહનો, છેદે એહના શીશ.
નારી કેરો નેહડો કરે એ સગ્ગે ફેક,
સુખે દા બેસે નહી, વેરી મવે લોક.
કષ્યાકિયક સત હણ્યા રોજ્યો ગવણ રાય;
કૌરવકુળ નિકંદન થયું કામનિ નેહે ત્યાં.

આવા ઉત્તરથી નિરાશ થઇ ચાલી નમ એવી આ સખી નહોતી, રાજપુરોના સ્વભાવના અનુભવવાળી પવીણ સ્ત્રીએ, મુશોચનાની પેટે જ, કાત્રીયવટના મર્મગ્યાન કપડ તીર ફેંક્યું કે

સરી વદાયુ શુ કંગે, નનુ એકજ વા.
નહિ માનો માહાક કલ્યુ, હત્યા બેમે ચાર.
મમ ખાધા છે સામટા, માનો નજકુમાર.

સ્ત્રીસન્માન (Chastity) ના વિગ્નાવાતાવચ્ચમાં ઉછરેલા કાત્રીય વીગ્ને બ્રીહન્મા મદા કલક રૂપ લાગતી હેવાધાપ્રમદાઓ ગાત્રધાતના બનતુ દધિવાર નેમના કપરસકળાથી વાપરી શકતી હતી. પુષ્પસેને પણ આ વચનોથી મ્હાત થઇ, પોતાના જીવનને દેવને મોંપી રાત્રિને મમયે આવવા દા પાડી. સુચાન્ત થતા મખીને દર્શાવેયે માર્ગે રાજકુમાર કુંવરીના મન્દિરમાં દાખલ થયો.

પદ્મવતી પ્રેમે કરી કિધુ ઘણુ એક માન
મદ્મજા જન્મ અમાગડો, ઘેર આગ્યા મગ્ગન.
ખાટે બેમો ખાંત શુ, બ્યો ચાવો આ પાન.
અમ ઉપર કંગણા મરી, ગુડ્યા શી ભગવાન.
આશા પુરો અમ તણી અમ ઘેર આગ્યા દ'શ.
રાજ પધાર્યા રીઝમાં અદ્મજ થઇ આ દીશ.

પછી કુંવરીએ પુષ્પસેનના નામ કામ છત્યાદિના ખરા સમાચાર જાણવા માટે પ્રશ્ન કર્યો તેના રાજકુવર ઉડેતા જવાબ આપી વાન ફરવી. અંગે વળી પાછી, કોઇક વાર્તાવિનોદને અર્થે, અને કાંઇક પરસ્પરનાં બુદ્ધિચાતુર્ય કરી જોવાના હેતુથી, મમશ્યાની પ્રજાતરમાળા ગુથાઇ એક બીજાને પ્હેગવાય છે, અને તે દરમિયાનજ રાજકુંવરની, તેના સ્નેહ યોગ્ય હૃદયની, પ્રથમ પોતે પરોક્ષ રીતે કરેલી એકમાર્ગ પરીક્ષાની સત્યતાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવાથી કુંવરી પદ્મવતીએ કાંઇ વિશેષ પ્રસ્તાવના વિના જ દરખાસ્ત મુકી;—

કુંવરી કહે ઉડોજ રાય, ભોજનની વેળા વધી જાય,
તપર થઇ હેરા ઉતરો, ભોજન મન બાવંતાં કરો.
આપુ પાન હું મારે હાથ, રંગે રહેા અમારી સાથ.

એક યુવાન કુમારિકા પાસે કાઈ અજાણ્યા યુવાન પુરુષને, લાંબા પરિચય વિના, અને

સખીના સાંભળતાં, આવી શૃંગારિક માગણી કરાવવામાં કવિ સામળ બટે સ્ત્રીજાતિનો સ્વાભાવિક સુકોમળતા, માદવ, મુગ્ધતા—શરમળપણાનો સૌંદર્યદર્શક ગુણ વિસારી દીધો છે, એમ કહ્યા વિના આપણને ચાલતું નથી. કદાચ સજકુટુંબના લાલનપાલનમાં ઉછરેલી બાળાની પ્રગલ્ભતા ચિત્રવાનો તેનો ધરારો દરો.

ગમે તેમ હો પરંતુ વિશેષ વ્યાવહારિક શુદ્ધિવાળા સજકુવરે આવા આવેશ તરફ અપ્રીતિ દર્શાવી ઉત્તર આપ્યો.

સજ બોલ્યો રીસ ન કરી, અરે આપણા એ શું ઓચરી.
પરનારીનો પાલવ જેઠ બેસે દોષ ક્ષલતાં તેઢ.

... ..
તારે શીર કોઈ સ્વામી દરો, પતિવ્રતા ધર્મ તારે જશે.

આ ઉપરથી કુંવરીએ પોતાનું હૃદય ઉઘાડી શરણ માગ્યું.

હું પદ્મી છું પેટમા (=હૃદયમાં), દટ્ટે ચડિયા આપ.
તમવિણ બીજ પુરપ જેઠ, તે ભાષ ને બાપ.
જેમ ઘટે તેવું કરો, છો છ ચતુરસંગણ;
ના કહીને બે નીસરો, તો તમને દઉં પ્રાણ.

કુંવરી હજી અધિવાહિત છે, અને પોતાની સાથે લગ્નગાથાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી બેઠી છે એમ તો પુષ્પસેનને ઉપરના સંબોધથી જણાયું; પરંતુ તેની સાથેનો આમ મુમ્મ વ્યવહાર ચક્ષવવામાં રહેલા બચનું તથા નીતિનૃપતાનું બાન કરાવી તેણે શીમામણુ આપી.

ગળ કહે જાણે તુજ તાત, આપણુ બેની કરશે ધાત;
વાલી નથી મુજને મુજ કાપ, મુજને ચિતા તારી ચાપ.
વનિતા એ મુકી દો વાત, કહો જઈપરણુવે તમ તાત.
આજા લેવાને સ ચરો, ચા માટે વણુ ખુટે મરો.
ચતુરાઈ નહિ ચકોટ વેચાય, એજે છવ તમારો જાય;
રૂપતણે છાંયડે ખેસરો, ખાન તજ પૃથ્વી ખેસરો.
કુળવેલી કુળ શોધે જેઠ, તે પરપુરપ શુ ના કરે નેઠ.

પિતાની સંમતિની સંકા હોવાથી, અને કદાચ મળેલા પ્રસંગનો લાભ લઈ લેવાની ઇચ્છાથી આવા વ્યવહારકુશલ બોધને પણ ન સાંભળનાર વનિતાના દૃઢઆત્મહે અન્તે કુંવરના મનને અસર કરી, અને તેને વિચાર આપ્યો કે—

એ નારીની ભાણું આસ, જરૂ પડીએ જમકિંકર પાસ.
આશ ભાગી એને નવ વરૂં મહાપાપ તવ મસ્તક ધરૂં.

પૂર્વ પ્રથમ લગ્ન સમયે સૂરાઈ આવેલા—

નગર લોક સહુ દેખતાં, જાણુ જમણો હાય;
મંડપ રચાણું મોકળો, પરણું રૂડી પેર;
પટરાણી કરૂં પ્રેમશું, રાણું મારે ઘેર.

આ ઉદ્દગારો સાથે આ બીજા પ્રસંગના શબ્દો મરખાવતાં અત્રે એ લક્ષમાં લેવાનું છે કે જે સરળતાથી, જે સ્નેહોર્મીથી, હૃદયના પ્રત્યાધાત વિના, પુષ્પસેને એક સાધારણ સ્થિતિની વણિ કન્યા મુલોચનાને પ્રથમ પત્ની તરીકે સ્વીકારી હતી, તેવી વૃત્તિઓ રાજકુમારનું હૃદય આ શરીરથી ઉદ્ભવેલા પ્રસંગે અનુભવતું નથી. નિર્ભગ અંતઃકરણવાળા જીવનમાં મુદ્દ સ્નેહના આવેશનો પ્રસંગ ધણું કરીને એકજવાર આવે છે. પદ્માવતીને આ પ્રમંગ પ્રથમજ હોવાથી તેની પ્રેમભાવના વિશેષ જગવાન, અને તેથી વિશેષ આગ્રહી હતી; પરંતુ પુષ્પસેનને તેવો પ્રસંગ એકવાર આવી ગયો હતો, અને સ્થળે સ્થળે નવી નવી ભ્રમણામાં પડે એવું નજીવું તેનું હૃદય નહોતું. અત્રે તો આપણે તેનું હૃદયપુદ્ગલ નીહાણાએ છીએ; અને તે યુદ્ધને અતે પોતે જે પરાજય બોહરી લે છે, તે સ્નેહાક્ષાથી નહિ, પરંતુ દ્રાહ્મને, તેમાં પણ શરણાગત આવેશી અભગાને, આશામંડે કરવા કરતાં પોતે “જમકીંકર પાસ” જઈ પડે તોયે ભણે એવા પરાપકારની, ક્ષત્રિયપણાને યોભાવનાર વીરત્વની, વૃત્તિથી જ. આમાં તે રાજપુતના હૃદયાંતર્ગત, ગૂઢ રહેલા, એકપત્નીપણાની સાક્ષી પ્રત્યક્ષ થાય છે.

કુંવરીની શ્વેચ્છાસરિતના પ્રવાહમાં પોતાને આ પ્રમાણે તણાવા દીધા છતાં પણ તેને પ્રથમ ધર્મપત્ની બનાવ્યા પછી જ તેની સાથે સંબંધ માંધવો એવા ઉચ્ચાસથી કુંવરે જણાવ્યું કે

જે વરવાનું મનમાં ધરે, વિપ્ર નેગથી મુજને ધરે.

પુરે સાખ જે બ્રાહ્મણ આપ, એ વાતે નવ ભેમે પાપ.

પછી સંકટ જે આવી પડે, ઇશ્વર આપણી વારે ચડે.

વણુ પરણે નવ પાલક ગર્હ, સાચી વાત સંક્ષેપે કરું.

સાધનસંપન્ન રાજકુંવરીએ પોતાને વિદ્યા ભણાવનાર ગુરુને તે જ ક્ષણે તેણી વિધિ-પૂર્વક લગ્ન કરી દેવા કહ્યું. એક તરફ કુંવરીની સ્વેચ્છિત આશા, અને બીજી તરફ આમ ગુપ્ત લગ્નના સાક્ષી બનવાથી રાજાનો કોપ, એ બે અનિષ્ટ આધાતનાં સંભવતાં પરિણામોથી ગભરાઈ પ્રથમ તો વિપ્રવરે આનાકાની કરી, પણ કુંવરીના અભયવચન અને ભવની ભાવટ ભાગનાર દક્ષિણના બળે તેમણે તાત્કાલિક લાભનું કાર્પ સાધ્યું, અને લગ્નવિધિને અતે વર-વધૂને આશીર્વાદ દઈ, પોતાની અગ્નિ ઘડ સોપી પ્રાતઃકાળે જ કાશી યાત્રા કરવા ગુરુ મહારાજ આજ્ઞા નીકળ્યા.

આનન્દની પ્રકૃતિનો પુષ્પસેન પદ્માવતી સાથે આમ વિવાહિત દશામાં હિતયાં પછી નવીન સ્થિતિનો ઉચ્ચાટ મુકી—

ગયારાણી શું આનંદ કરે, હમડે હોંસ અદકેરી ધરે,

ખાપ પીયે ને દિન નિર્જમે, કરે ચેન જે મનમાં ગમે.

પરંતુ આ વાત રાજા કુન્તીભિન્નથી ઘણો વખત અગાત રહે એમ સંભવિત હતું જ નહીં, એટલે તે અવરથાનું પરિણામ તો આ રાજકુંવરને માથે ઝબુમી જ રહ્યું હતું

(અપૂર્ણ)

૧૧૫.

વાર્તાલહરી.

શાંતાને શીખામણ.

શ્રીસેખ (મહેલ).

ખીનપુર નામે એક શહેર હતું. તે ઘણું જ શોભાવાળું અને સુંદર શહેર હતું. તે જોવાથી મનને આનન્દ થાય તેવું હતું તેને ફરતો કોટ હતો. અને કોટ બહાર દક્ષિણ દિશાએ એક મોટું તળાવ હતું. તે તળાવને કાંઠે એક મોટું મહાદેવનું મંદિર આવેલું હતું. મંદિરનો મંડપ વિશાળ હતો તેને ઊંચા ઓટલા હતા, અને ત્રણ તરફ ચડવા ઉતરવાનાં પગથીયાં હતાં. મહાદેવની સનયુખના ઓટલા આગળ ડાબી તથા જમણી બાજુએ હતુમાનજી તથા ગણપતિની મૂર્તિઓ હતી. મહાદેવના મંદિરની પછવાડે એક રમણીય બગીચો હતો. તેમાં ફળપૂર્ણનાં ઝાડ રોપવામાં આવ્યા હતાં જેથી ઘણો આનન્દ થયો હતો. ખીનપુરના લોકો સાંજની વખતે ફરવા સાફ ત્યા આવતા. તળાવ ઉપર લોકોની સંગવડ સારે બાંકડા ગોઠવ્યા હતા.

એક દિવસે સાંજની વખતે બે સ્ત્રીઓ વાતો કરતી કરતી ત્યાં ફરવા માટે આવી, અને આ બે સ્ત્રીઓ એક બાંકડા ઉપર બેઠી. બાંકડા આગળની સીમેતરીમા બે છોકરાં રમતાં હતાં. તે સ્ત્રીઓમાંની એકનું નામ લલિતા અને બીજીનું નામ શાન્તા હતું.

લલિતા શાન્તા સ્વભાવની અને ઘણી જ ગાદી હતી; અને શાન્તા ઉતાવળી, ઉદ્વેગ અને બહુ બોલી હતી. તે દહાડે શાન્તાને સાસુ જોડે તકરાર થઈ હતી તેથી લલિતાને ઘેર ગઈ, પણ લલિતાના ઘરમાં ઘણું માણસ તેથી બરોગર વાતો થઈ નહિ, એટલે શાન્તાએ લલિતાને કહ્યું બેન આસો આપણે દરેન કરવા જઈએ. ત્યારે લલિતા કહે કે “મારાં સાસુને પુછીને જો હા કહે તો આવું” પછી લલિતાએ સાસુને પુછ્યું ત્યારે સાસુએ જવાબ દીધો કે ‘આ તમારાં છે કરાને લઈને જાઓ, મારાથી રખાશે નહિ.’ એટલે લલિતા બે છોકરાંને સાથે લઈને શાન્તાની જોડે આ તળાવના કાંઠા ઉપરના મહાદેવનાં દરેન કરવાને માટે આવી હતી. અને દરેન કરીને તળાવના કાંઠા ઉપરના એક એકાન્ત સ્થળમાં એક બાંકડા ઉપર બેઠી બેઠી વાતો કરતી હતી.

અહીંયાં અગાડી શાન્તાએ પોતાનું પુરાણ કહાડ્યું. કહેવા માંડ્યું કે

મારાં સાસુએ આજે મને કવડા બોલ કહી માફ કાળજી બાળી નાંખ્યું છે મને કહે કે “ ત્યા ઉપર આટલી બધી ફાટી છે, પરણીને આવીને અમારું તો કંઈ ઉઠાવ્યું નહિ. તારી સાથેજ આપણી પારવતી પરણીતી તેને ચાર છોકરાં છે. ને આ પેલી કપિલાને છે, એ બધીઓએ તો ઘર ભરી દીધાં, ને તું તો હજી એવીને એવી રહી.” ખૂબ, આ પ્રમાણે આજીવન એમ નહિ. આવું તો કાણ જાણે વાંસનીવાર થયું હશે. ને મારા એ પણ માવડીમોહા છે. એટલે તે પણ માને કર્યું કહે નહીં ને ઉલટા મને મારે આપણા લોકની કહેવત છે કે ‘અંકરમી માટી બધીર ઉપર સુરો’ એવી દશા છે. બેન

હવે તો હું કંઠાળી. મને કંઈ રસ્તો જતાવ્યો હું ભણેલીએ નથી કે મારાં માબાપને કામજ લખુ. ને થોડા દિવસ પીવર રહી આવી મારી 'મુંઝવણ મારુ' !

આમ શાન્તા વાત કરી રહી હતી તેવામાં રાત પડવા આવી તેથી લલિતાએ કહેવા માંડ્યું, બેન, રાત્રીનો સમય થવા આવ્યો. માટે મૂંઝવણ હવે આપણે ઘેર જઈએ. મારા સ્વાસ્થિને આવવાની વખત થઈ છે. હવે આપણે કાલ બેગાં યઈશું. પણ આટલી વાત ધ્યાનમાં રાખજે, કે,

‘ તારાં સાસુ નહિ કંઈ કહે તેનો ઉત્તર ન આપીશ અને જે કહે તે સાંભળી રહેજે. ને કાલથી હું તને જે પ્રમાણે કહું તે પ્રમાણે કરજે, તો તને કાલ દિવસ કુંઝ નહિ થાય, તારા પતિ પણ તારા ઉપર પ્રીતિ રાખશે માટે આટલું શુદ્ધિ નહિ.

એમ કહી બેન જણા ત્યાંથી ઉઠ્યાં અને પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

૨૦

૨.

લલિતાએ ઘેર જઈને સાસુને માટે પુજની સામગ્રી કરી, અને પછી છોકરાંને જમાડીને સુવાડી દીધા પછી સાસુ સંસાર અને પોતાનો સ્વામિ એ બધાને જમાડી પોતે જમી અને દાકરા હુંમરાનું કામ આટોપી પોતાની મેડીએ ગઈ. તે વખતે તેના સ્વામિનાથ, આરામ ખુરશી ઉપર બેસી પેર વાંચતા હતા. ત્યાં સામી ખુરશી નાંખી લલિતા પણ બેઠી, સ્વામિ વાચી રહ્યા એટલે લલિતાનાં સાસુ બેઠ બોલ્યા

‘ કેમ ક્યારના આવ્યાં છો ? ’

લલિતાએ કહ્યું ‘ હું તો ક્યારનીએ આવી છું ’ ત્યારે મને બોલાવ્યો કેમ નહિ !’ લલિતાએ જવાબ દીધો, “ આપ વાચતા હતા તેથી તેમાં વિધન નાખવું મને ઠીક ન લાગ્યું તેથી. ’ એમ કહી લલિતા જરાક હસી. પણ એવું હસવું પરાણે હતું એમ નવરંગ (લલિતાના વર) ને લાગવાથી તેણે પ્રછય

‘ આજ કેમ ઉદાસ છો ? ’ લલિતાએ કહ્યું ‘ કંઈ નહિ; આપને એક પિનતિ કરવાની છે. જો રજા હોય તો કહું. ’

નવરંગ—અરે એમાં રજાની શી જરૂર ? આજે આટલો બધો વિવેક ક્યાંથી શીખી લાવ્યાં ! લલિતાએ ચરમાઈને જવાબ દીધો—પણ મારી વાત લક્ષમાં લેવી પડશે !

નવરંગ—અરે આતે તું બોલી શું ? લલિતા ! તું વાત કહેને હું લક્ષમાં ન લઉં એવું કંઈ બને ? કદી ન બને. તારા મનમાં જે હોય તે મને ખુશીથી કહી દે.

લલિતાએ શાન્તાની મુંઝવણની વાત કરી.

નવરંગ—એતો હું સમજ્યો. પણ શાન્તા ક્યાની છે અને કોની દીકરી, તેનો વર કંઈ ભણેલો છે કે નહિ; વિગેરે વિગત જાણવી જોઈએ.

લલિતા—ત્યારે તમારે મારી પાસે માડીને વાત કહેવડાવવી છે એમ કહોની ?

નવરંગ—એક, દરદીનો હતિકાસ ડાકટરને કહેવો જ જોઈએ. નહિ તો ડાકટર શેનું કોસડ કરે ?

લલિતા—ઠીક ત્યારે સાંભળો ! બધું કહી રહી કે ?

નવનગર—તારે કહેવું હોય એટલું કહેજેને. બધું જણાશે ત્યાં હું પુછીશ.

લસિતા—વારૂં ! સાંભળો ત્યારે !

કુ.

લસિતાએ કહ્યું—

આપણી જોડેના ‘પોળા’માં જમનાશંકર મોતીરામ કરીને રહે છે તેને તો આપ જાણજો છો. તેને એક કિશોરલાલ કરીને દીકરો છે. જમનાશંકર સાંતે ગૃહસ્થ છે. પૈસે ટુંક પશુ દીક છે. તેને બે દીકરી ઉપર એક દીકરો થયો એટલે નાનપણથી ‘ભાઈ’ ને ‘બહેન’ ચલાવ્યા, અને જણાવ્યા ગણાવ્યા નહિ. નીચાળે મોકલે તો માસ્તરને મારી આવે; ને છોકરાઓની ચોપડીઓ શડી આવે. આમ નીચાળમાં તોફાન કરે એટલે એક દિવસે માસ્તરે માર્યો. એટલે રોતો રોતો કિશોરલાલ ઘેર ગયો. જમનાશંકરે પુછ્યું કે ‘કેમ રહે છે ?’ કિશોર કહે મને માસ્તરે માર્યો એ અં.....એટલે જમનાશંકરે કહ્યું બહેન નહિ ને તોફાન કરે તો માસ્તર મારે સ્તો. માટે હવેથી ડાહ્યા થઈ તોફાન કરીશ નહિ. ને હું માસ્તરને કહીશ. એવી વાત આવે છે એટલામાં મહાકાર ડોશી હાંફળાં ફાંફળા આવ્યાં જ તો અને બોલ્યાં કે—“ મારા કિશોરને કાણે માર્યો જ ? મારે તેના હાથ કાપી નાંખુ ?” એવી રીતે ચરચાત કરી પાંચ સાત ગણો ચોપડાવી દીધી. વળી કહ્યું “ મારા કિશોરને કાંઈએ કહ્યું છે તો તમે તમારી વાત જણાવો. ન બહેન તો ચાલ્યું. મારે તો બહાવેલો નથી. એવું સાચવીને બેસી રહેશે તોએ ધણું છે.” જમનાશંકરે તરત જવાબ દીધો. “એટલું તો બહુવું જોઈએ ન ? સાચવે એટલીએ ચક્તિ ક્યાંથી આવશે ? છોકરાંનાં ખોટાં ખોટાં ઉપરાણાં સહને જગાડવાં શાં ?” મહાકાર કાઢીથી આ ન છુરવાયું અને હજુકાં ઉઠ્યાં—“ તમે કરો ને સાઈ અને અમે કરીએ તે મહાઈ. ” જમનાશંકરને રીસ ચડી અને કહ્યું “ ત્યારે ભોગ તમારા. ”

૪.

આ પ્રમાણે ટપાટપી થઈ, જમનાશંકર ખદાર જતા રહ્યા અને તે દિવસથી તેમણે કિશોરને કહેવાનું શૂંકી દીધું, અને આકરમી થયો અને શું કરીએ એમ મન વાળીને બેસી રહ્યા.

આમ કરતે ચોલાં વર્ષો વહી ગયાં, એટલે મહાકાર ડોશીએ જમનાશંકરને કહેવા માંડ્યું. મહાકાર—મારા કિશોરને પરણાવવાનું તો તમે કંઈ કહેતાજ નથી. હવે આપણું પ્રકપણ થયું. આપણે એકનો એક દીકરો, તેને પરણાવીને આપણે લ્હાવો સહજ, એવી મારા મનની હોસ છે, તે ત્યારે પુરી થાય ? માટે હવે આપણે બેસી રહેવું ન જોઈએ.

જમનાશંકરે તો આ બધું સાંભળીજ રહ્યા. અને ચોટીવાર ચર્ચા છતાં કંઈ જવાબ ન દીધો એટલે ડોશી હજુકાં કરીને બોલ્યાં “કેમ કાંઈ જવાબ દેતા નથી ?” ત્યારે જમનાશંકરે કહ્યું “આપણા સોકાની બહુજ શૂંખાઈ છે કે ખાલ્લા વગરની પરણાવવાની ઉતાવળ કરે છે. મારો મત તો એવો છે કે હજી વાર છે. હું તો બહુશે તો પરણાવીશ. નહિ તો પારકી છોકરીને કુવામાં નાંખવી નથી.”

આંટલું બોલી જમનાશંકરે તો કેડે પેટ બેસી રહ્યા. પણ મહાકાર ડોશીએ પાછું ઉઠાપણ ચલાવ્યું. અને ઉપર બોલ્યાં “ આજે તો મારા કિશોરને પરણાવવાની હા કહો

તો જ અહીંથી ઉઠવું છે. નીકર મારે આજે ખાતું એ નથી ને પીવું એ નથી. એના લાપક એક કન્યા પશુ છે. રામનગરમાં વૈકુંઠરાય છે તેની દીકરી વરસ ૧૧ ની છે. બહુજ રૂપાળી છે. ડહી છે. વળી સારા પૈસાવાળાની રીકરી છે. એટલે પાંચ રૂપીયાનો કરીયાવર પશુ લઈને આવશે. આપણા મોતીગમ ગોર કાલે અર્ધ મને કહેતા હતા. ને કહે કે આતું સાઈ ઠેકાણું નહિ મળે. સારા કુળની કન્યા છે ને વળી એના બાપને એકની એક છે. માટે મને હા પાડો. ”

જમનાશંકરે જાણ્યું કે આ એકની બે મવાની નથી. ને કંઠાસતું મ્હોં ઢાળું કરીને પરાણે કહ્યું “ બસે તારી પ્રસી પડે તેમ કર. ” ડોશી તો રાજી રાજી મધને ઉઠી, અને ચંચળ કરીને તેને એક દીકરી હતી, તેને મોતીરામ ગોરને તેડવા મોકલી.

૫.

ચંચળ ઘરની ખડકી આગળ મધ ને ખુમ પાડી “ મોતીરામકાકા મારી બા બોલાવે છે ” આ વખતે ગોરાણી તમાકુનો ચપટો લઈને ખડકીમાં બેઠાં હતાં તે બોલ્યાં. “ એ કાણુ છે. ”

ચંચળ—“ એ તો હું ચંચળ. ”

ગોરાણી—“ બેસ બેન, એતો જન્મા મયા છે હમણાં આવશે. ”

આટલામાં તો ગોર પેટ ઉપર હાથ ફેરવતા ફેરવતા, હોઠ્યાં હોઠ્યાં કરતા ખડકી આગળ આવ્યા અને ચંચળને દીઠી, એટલે કહ્યું:—“ કેમ બેન કેમ આવી છું મારું કાંઈ કામ પડ્યું કે શું ?

ચંચળ—હા કાકા તમારું કામ તો સદાયે પડતે. ‘ વાર બેન જરા બેસ. તમાકું ખાઈને આવું છું. ’

એમ કહી ગોર પરમાં ગયા ને અબોટીઈ પાણી પાસણુ ચોકમાં મૂકીને પાછા ખડકીમાં આવ્યા. ત્યાં ગોરાણીએ એક દુટમુટ ખાટલો ગોરને બેસવા માટે નાંખી આપ્યો. ગોર જમેલા ને વળી પાણી પીધેલું, એટલે જવા હોઠ્યાં હોઠ્યાં કરતાં ખાટલા ઉપર બેસવા જાય છે તેવાજ ખાટલો કફકુ કરતો હેઠો બેઠો, ને ગોર મહારાજ દડી પડ્યા. ગોરાણી અને ચંચળે ગોરને પરાણે પરાણે ઉભા કર્યા. મારે બહુ તો ! ચંચળનું તો હસતું રહે નહિ ગોરને રીસ ચડી તે ગોરાણીને લઈ ધોકો ને ફરી વળ્યા પછી ચંચળે કહ્યું:—હવે તમારી લલ્લમ રહેવા લો ને મારી જોડે ચાલો. આપણા કિશોરભાઈની સમાધનું કામ છે, માટે બા બોલાવે છે. ગોરની રીસ કતરી મધ. અને હરખ માય નહિ. કાછડી ખોસે તો પાટલી નીકળે, ને પાટલી ખોસે તો કાછડી નીકળી જાય. આખરે જ ગણપતિ કરતા ગોર નીકળ્યા ને જમનાશંકરને ઘેર ગયા. ઘરમાં પેસતા જ એક સુવાસિની ટેડમાં છોકરું ને સામી આવી. ગોર તો ખુશ મધ ગયા ને કહે કે ચંચળ, કામ ફરે. ચંચળે કહ્યું. ‘ કાકા તમારા મ્હોંમાં ગોળ. ’

એમ કહી બહાર ચોકમાં મહાકોર બેઠા હતાં ત્યાં મોતીરામ ગયા. ચંચળે પાટલો નાંખી આપ્યો અને ગોર પેટે હાથ પગાળીને બેઠા.

ગોર—મહાકોર બેન, આજતો લાડુ બહુજ ખાધા છે. આપણા જટાશંકરને ઘેર

શું રસોઈ બની હતી ! કંઈ કહેવાની વાત જ નહિ.' એમ ગપાટા મારતા જાય, અને ઈંદ્રણીનો સડાકો લેતા જાય. આખરે ગોરે પુછ્યું. કેમ મહાકોર બેન શું કામ છે. 'તમે તે દિવસે આપણા કિશોરભાઈના વીવાહ માટે કહેતા હતા તેનો વિચાર કરીને આપણે માથું ધરવા જવાનો વિચાર છે. ને તમારે નાળાયેર લાંબને જવાનું છે માટે તૈયાર થાઓ.' મહાકોરે હસતે હસતે કહ્યું, ગોર તે જ બહુજ રાજ થયા પછી જરાક ખિન્ન દેખાવા ત્યારે મહાકોરે કહ્યું, કેમ ગોર શા વિચારમાં પડ્યા ? ગોર બોલ્યા નહિ ને પછી—પછી કહી અ. અકાતાં અચકાતાં—એતો ૬.....૬.....થા.....એટલે મહાકોરે કહ્યું 'ઓહો એમાં તે શી મોટી વાત છે ક્યો આ કહું એમ કહી હાથમાંથી કહું કહાડીને લાગણું ગોરને આપ્યું. ગોરે તો કોઈ દિવસ સોનાનું મ્હોં ઘીડેલું નહિ તે કહું બેઠને ખુશ, ખુશ થઈ ગયા. પછી મહાકોરે ગોરને આંદોશ કર્યો ને ગોળ વંદાવીને વિદાય કર્યા.

૫

વીજપુરથી રામનગર દસ ગાઉ છેટે હતું. ત્યાં આગળ વૈકુંઠરાય કરીને એક મારો આખમ્મર ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેને ચંદામવરી કરીને સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રીને મોટી વયે સીમંત આવ્યું ને એક કન્યાને જન્મ આપ્યો. તે કન્યાનું નામ શાન્તા પાડ્યું. ચંદામવરી કમનસીબે શાન્તાને બે વરસની મુટીને ગુજરી ગઈ હતી એટલે શાન્તાને માની કૃણવણી બીજકુલ મળેલી નહિ. શાન્તા દિવસે દિવસે મોટી થવા માડી, ને લાડકોમાં ઉછરવા માંડી. એના બાપે એને મ્હોંએ ધણી જ ચડાવેલી, અને બીજકુલ હાકમાં રાખેલી નહિ. કૃણવણીનું તો નામ જ ન મળે. વળી અધુરામાં પૂરું વૈકુંઠરાય બીજ સ્ત્રી પરદા નવી મા આવી એટલે કહ્યો કરવાની પછી ટેવ પડેલી. પછી સારે નરીબે વૈકુંઠરાય નવીને તો કંઈ કહે નહિ પછી શાન્તાને પણ કનડે નહિ. એક દિવસે વૈકુંઠરાયને પ્રાણલક્ષ્મી બે જણાં સવારના પહોરમાં મેડીમાં બેઠાં બેઠાં વાતો કરે છે, એટલામાં મોતીગમ ગોર બારણા આગળ આવ્યા ને પુછ્યું કે વૈકુંઠરાયભાઈ ધરમા છે ? એટલે નોકરે જવાબ દીધો કે 'હા હમા રહો, હું પુછી આવું.' માથુંસે આવીને કહેવા માંડ્યું કોઈ બાહ્યથી આપણે બારણે આવ્યા છે ને આપને મળવાનું કહે છે માટે હુકમ હોય તો અહર આવવા છડ. વૈકુંઠરાયે કહ્યું 'બસે, કહીયે કે પધારો!'—એટલે ગોર મહારાજ ઉપર આવ્યા. એટલે પ્રાણલક્ષ્મીએ જાજમ પાથરી આપી, ને બેસાડ્યા. ગોરમહારાજે આસીર્વાદ દીધો ને બેઠા.

વૈકુંઠરાય—ઓહો ગોર મહારાજ ! ધણે વર્ષે અમારા ઉપર ક્યા કરી, ધર પાવન કર્યું.—આ પ્રભાણે વિવેક વાર્તા કરી કર્યું—અમારા સરખું કામકાજ હોય તે શરમાવો ગોર મહારાજ !

ગોર—કામ માટે આવ્યો છું. તે કયુલ રાખો તો ઠીક.

વૈકુંઠરાય—અરે મહારાજ, ગપવા બેનું હરો તો શું કામ મહિ રાખીએ.

ગોર—વીજપુરમાં જન્મનાટકર છે. તેમને એકનો એક દોકરો છે. તેને માટે આપની કન્યા સારૂ માથું કરવા મોકલ્યો છે. એટલે પ્રાણલક્ષ્મી બોલી ઉઠ્યાં—

તમને પરમેશ્વરે મોકલ્યા. અને એજ વાતો કરનાં હતાં. ક્યો, ઠીક થયું. લાવો કંઈ ને કરો સ્ત્રી દાતાગણેય. બોલાવો શાન્તાને !

રતાં, શીખી ગઈ. કિશોર પણ હવે કંઈક ઠરેલ થયો, અને શાન્તા અને કિશોરનો એવો જીવ એક થઈ ગયો કે એક ખીજા વિના ઘડી રહી શકે નહિ. ફેટલેક કાળે કિશોરને સારી નોકરી મળી. પછી તેણે શાન્તાને સારૂ બંગલો કગવી તે શાન્તાએ પહેરીને સાસુને પગે લાગી. સાસુએ આશીર્વાદ દીધો કે,—

‘અખંડ સૌભાગ્યવતી રહેજો અને દીકરાએ ધર ભરજો.

કોઈ એવા ચોષ્ટીયાનો આશીર્વાદ કે તેજ દિવસથી શાન્તાને દિવસ ચડતો થયો, ને હસે મહિને તેને રતન જેવો દીકરો આવ્યો. બધા ઘરને આનન્દ આનન્દ થઈ રહ્યો, અને સહુ લલિતા અને નવરંગને આશીર્વાદ દેવા લાગ્યા.

વર્તમાનરંગ.

નામદાર ગાયકવાડ સરકાર અને મહારાણીશ્રી ચીમનાબાઈના સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી ઉદ્દેશ.

નામદાર શયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકાર ગયા માસમાં પશ્ચિમ દેશની લાંબી મુસાફરી કરી મુંબાઈના કિનારા ઉપર ઉતર્યા હતા. તે વખત તેમને વધાવી લેવા મુંબાઈના વતનીઓએ ઘણો ઉત્સવ બનાવ્યો હતો. તેજ સ્થળે મુંબાઈની “સાએન્ટીરીક અને લીટરરી” સોસાયટીના કારોબાર તથા આલંતી કન્યાશાળાના પ્રધાનના મેળાવણામાં મહારાજાશ્રીને પ્રમુખપદ લેવા વિનંતિ કરવામાં આવી હતી અને તે પદ તેઓશ્રીએ સ્વીકાર્યું હતું તે પ્રસંગે તેમના તરફથી એક ઉમદા બાપણ કરવામાં આવ્યું હતું. તે અરસામાં તેઓશ્રી બોલ્યા હતા કે સ્ત્રીકેળવણીનું ideal—ઉચ્ચનિન્દુ શુ આવશે તે તો આપણાથી હજી કહી શકાતું નથી. પરંતુ સ્ત્રીકેળવણીના લાભ ઘણા છે. “જો હિન્દુ ગૃહસ્થો નિપુણ પત્નીઓ, પ્રવીણ માતાઓ, અને ઉત્તમ મદદગાર ઇચ્છતા હોય તો સ્ત્રીકેળવણીની જરૂર છે.” નામદાર મહારાજના આ વિચાર ઘણા ઉચ્ચ છે. કારણ સ્ત્રીકેળવણી વગર ઉત્તમ કદી થવાની નથી. એક પ્રખ્યાત ઈંગ્લીશ લેખકના શબ્દોમાં કહીએ તો સ્ત્રીકેળવણી, કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ, એ વિષે વિદ્વાન જનોનો મતફેર છે. પણ એટલું તો અવશ્ય છે જ કે સ્ત્રીકેળવણીની ખાસ જરૂર છે. તેજ પ્રસંગમાં મહારાણી શ્રી ચિમનાબાઈ (શયાજીરાવ મહારાજનાં પત્ની.) ને આર્યમહિલાસમાજ, અને અન્ય સ્ત્રીમંડળો તરફથી અભિનંદનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. તેના ઉત્તરમાં મહારાણીશ્રીએ એક આર્ય સત્તારી, અને પતિવ્રતાને હાજર એવો ઉત્તર આપ્યો હતો તેનો સાર એ હતો કે “સ્ત્રીઓની ઉત્તરિતું કાર્ય સ્ત્રીઓએ જ કરવું જોઈએ. પરંતુ તેમાં પુરોષોની મદદની જરૂર છે. કારણ હજી સ્ત્રીકેળવણી એટલી બધી ઉત્તર થઈ નથી કે પુરોષોના સહાય વગર સ્ત્રીઓ આવાં પગલાં ભરી શકે. તેમ સ્ત્રીઓએ પુરોષની સહાય વગર કંઈપણ કૃત

કરું. એ ઠીક નથી. આપણામાં અગાઉ જે મહાન પતિવ્રતા મતીઓ થઈ ગઈ છે, તેઓ પુરુષની સહાયતાથી કામ કરતી હતી. અને આપણે પણ તેવીજ રીતે વર્તન કરી, આપણા પતિને સહાય રૂપ થઈશું.” મહારાણી શ્રીના આવા ઉદ્દગારને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ગુજરાતના સુખ્ય મહારાજ શ્રીનાં ધર્મપત્નીના આવા ઉદ્દગારો વધાવી લેવા જોઈએ. +યદ્યદ્યાચરંતિ શ્રેષ્ઠન્તસ્તદેવેતરોજનઃ સયત્રંમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે॥ સંસારને રથ ક્ષપવામાં આવ્યો છે, અને તેમાં પુરુષ અને સ્ત્રીને રથનાં ચક્ર ક્ષપવામાં આવ્યાં છે. અને પછી કાંઈકેલના પ્રયત્નમાં બોલીએ તો

“તન મિત્ર પશુ મન ઐક્યથી, દિશ એકમાં જતાં હતાં,

જ્યમ ચક્ર રથનાં બે છતાં, ફરતાં દિસે સાથે સદા

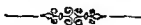
દુઃખભાર જીવનનો ઘટી, સુપ્રયાણ યાત્રે તમ તાલું;

‘ઈશધામ માનો દૂર ના, છે સ્નેહીને નજદીક ઘણું.”

* * * * *

સ્ત્રીઓનાં ઇનામ—દર સાલની માર્ચ આ ફેરી પણ ગયા ગાસંમાં ગુજરાત વર્ના-ક્યુલર સોસાયેટી તરફથી સ્ત્રીઓની પાસે નિબંધ વંચાવવામાં આવ્યા હતા અને તેનું ઇનામ મીસ ઉપકાર અને મીસ એસ્ટરને મળ્યું હતું. આ સન્મારીઓએ શ્રમ લેઈ નિબંધ લખ્યો, ને ઇનામ મેળવ્યું એમને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. મોસાઈટીનું આ સ્તુત્ય પગલું છે પરન્તુ આવા ઇનામની સ્પર્ધામાં જોઈલી સ્ત્રીઓએ ભાગ લેવો જોઈએ તેટલી લેતી નથી. ઇનામની રકમ ન્યારે સારી છે, સારે સ્પર્ધામાં ઉતરનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા યહીજ ઓછી હોય છે અને તેમાં પણ પાછી એકાદ બે તો ગેરહાજર રહે છે. ન્યારે આટલી આટલી કન્યાસાળાઓ છે, આટલી આટલી છોકરીઓ બણે છે, ત્યારે દરેક કોમ-મમાંથી એક બે છોકરીઓ શા માટે આવા ઇનામના નિમંત્રણ માટે પ્રવાસ નહિ કરતી હોય! ઇનામનો હેતુ સ્ત્રીકળ-શક્તિનો વૃદ્ધિનો પ્રચાર કરવાનો છે. અને ન્યારે આવાં નિમંત્રણ માટે ધણા ઉમેશ્વર હોય ત્યારે વધારે સારા નિમંત્રણ લખાય ને ત્યારેજ ઇનામ આપનારનો હેતુ પણ ફલદાયક થાય. આવાં ઇનામની સ્પર્ધા કરવામાં સ્ત્રીઓએ ડોઈ પણ રીતનું દિશ્વપત ધારવાનું નથી સ્પર્ધા એટલે સ્ત્રીઓને રચનાત્મક છે. માર્કેટની સ્ત્રી સારા હુમડાં યા ગરેષ્ઠો પહેરે તો તેની સ્પર્ધા થાય જ. એ રાજ્યાધિક નિયમ છે તો એવી સ્પર્ધા આવા ઇનામોમાં શા માટે સ્ત્રીઓ નથી કરતી? અમે આશા રાખીએ છીએ કે આવતે વર્ષે સ્ત્રીમેદવારની સંખ્યા વધશે.

સુમિત્ર. બંધુસમાજ

+ જદ પુરુષ જ જ કમને કરે છે, ન્તે તે કમનેજ બીજા શાલુમ કરે છે. તે એક

જેને પ્રમાણ કરે છે, તેને લોક અનુસરે છે.

* આ ગુજરાતી બાળાન્તર છે.

સુંદરીસુખોપના = વિધવા અહીંઆને પોરટેજ સુધી
માહકોને (કાવ્ય) સુંદરીસુખોપ જોશીસથી મળશે

લેખક:—વસન્તવિનોદી

મુદ્ર્ય આના ચાર

સુંદરીસુખોપના મહકોને ટપાલ સાથે અહીં આને મળશે

મળવાનુંદેખાણું } પ્રગતિપુ જોરિમ અહીંયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની કાલજાદેવી રોડ—મુંબઈ

કાવ્યમાધુર્ય.

આપુનેક મેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સમઠ.

સમઠ કરા. ૨—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંબરિયા એમ. એ.

હિમ્મત કાવ્ય પુરું એક રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ શુદ્ધ.
પાંચ પુરું દોઢ રૂપીઓ }

સોલએન્ટસ એન એમ ત્રિપાઠીની કંપની મુંબઈ

સુંદરીસુખોપ જોરિસ—અમદાવાદ

બેચર મેધજી શુકસેતર—રાજકોટ

આ ઉપરાંત ગજરાત કાઠિયાવાડના પ્રસિદ્ધ છુડસેધરોને સ્ત્રાંધી પણ મળી શકશે.

લીંબડીની નામાંકીત સુડીઓ.!!!

ઘરમા રાખવા લાયક ને સ્નેહી મિત્રોને ભેટ આપવા લાયક.

રૂપેરી તથા સોનેરી વરકની સુડીઓ.

આ સુડીઓ સારી જાતના અજવેલ નામના લોદાની મજબૂતરીતે બનાવવામાં આવી છે તેથી તે ધણીજ લાંબી મુદત ટકી શકે તેવી છે. તેના ઉપર સોનેરી તથા રૂપેરી વરક હી હાંપી જાતની કારીમરીની નકશી કરવામાં આવેલ છે તેથી તે જોખા ને બામખા ધણીજ સરસ થયેલ છે વળી આ સુડીઓપર ઘણેજ કે શુભરાતીમાં લેનારનું નામ મેળવે કાનરી આપામાં આવે છે, જે ઘણુંજ જોખામોખા ને કાયદાકારક છે.

રૂપેરી વરકની સુડીના રા. ૦૨-૧૨-૦ પોરટેજ બે આના

સોનેરી વરકની સુડીના રા. ૨-૦-૦ પોરટેજ બે આના.

તથા સાથે ૨ ખનારને પોરટેજ માફ

જયાગમ ખહાર ગામ ખપાવનાર એન્ટને સાફ કમીશન આપવામાં આવશે

ડે. એચ. દુબલની કુંપની. લીંબડી—કાઠિયાવાડ

વડુને શિખામણ

(બીજી આશ્વતિ, હિમત ૨૧)

આશ્વતિને ખાસ વાચવા લાયક, આશ્વતિની ૧૧૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આશ્વતિ બહાર પડી છે

ગળવાનું દેખાણું—વિશકર ગણેશજી આના બીજી મેડિકલ એજીસ્ટર, માંમરોજી (કાઠિયા તથા "સુંદરીસુખોપ" અમદાવાદ

સુન્દરીસુખોદના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુમુદઃ—એક રસગય વાર્તા, કિમ્બ ૩.૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જૂદ
વિધવા—તેજક વસન્તચિત્રોદી; મૂલ્ય આના ચાર ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જૂદ

શોકશર્મન—આ મામિકનો કોઈ આદક જે નવા ગ્રાહકૃતુ લવાજમ મોકલી આપશે
તેને “શોકશર્મન” (કર્તા હરજનન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે

— પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

યોગિની-પહેલા વર્ષની બેટ—નવા યનાર ગ્રાહકને અડધી કીમતે એટલે ટપાન
સાથે સાત આને.

કંપિજલા—ત્રીજા વર્ષની બેટ. કીમત આના ૦—૧—૦.

સુન્દરીસુખોદની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઈલ ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦.

ત્રીજા વર્ષની આખી ખાંધેલી પુસ્તકના ૩૫માં ફાઈલ ૦—૫—૦ ટ. ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઈલ ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૨—૦.

દરેક જાકમા મળ્યું ખરું મંપુલું લેખો આતા હોવાથી મને તે અંક સાચવાથી
મ આછો થતો નથી

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ જાન્યુઆરી—પૌષ વિ. સં. ૧૯૬૩, [અંક ૫ મા.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

જીવનના વર્ષ

જગત મૃત્યુ મળી પગલા ભરે છે
પ્રભો! વસ્તુ માત્રનો જીવન અવધી છે
તારા મડલ સમા વસ્તુ મડલના પગલા
અસાન દિશામા ન વહેલા છે
પગલે પગલે જીવન પુષ્પની પાંખડીઓ
ઝરતી જાય છે કરમાતી જાય છે
જાલકો તે વીણતાં પાછળ આવે છે
જાલકો પાંખડીયો વીણે છે ને વેરે છે

x x x x
x x x x

પ્રભો! જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ વીણ્યાં
પ્રભો! જીવનનો સાર્યકતા ડગળ્યા વીના!
જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ વીણ્યાં.

કેટલાં તે કોણ કહેશે !
 પ્રમો ! કેટલા ! નુ મ્હારે કામ શુ છે !
 અનન્તકાલ શ્રેણનાં હુ જન્મોતુ,
 અનન્તકાલ શ્રેણિમા હુ સમીશ.
 પ્રમો ! પટલીજ પાત્તના છે કે
 ત્હારા ચરણ શરણમા વિરાનુ.

ના. વ. કેવિ.

કાવ્યકુંજ.

યાચના.

વસતતિલકા.

જે ભૂમિમાં યુવતિને મળતું જ માન
 દેખાતી જ્યાં યુવતિ હા ! ગૃહ શ્રી સમાન
 સૌંદર્યને વિનીતતા સહુમા જણાતી.
 તે આપજો જગપતિ અમને ફરીથી ૧

કુંદુમ્બ સ્નેહ યકી પોષિત લામિનીને,
 પત્ની પ્રતિ પતિ તણે ખુબ સ્નેહ ધાયે,
 ને કેળવી ખિલવી આર્ય ભુમિતનુને,
 આ હિંદ કીર્તિ જગમાં પ્રસરે ફરીને ૨

સાથે રહી છવનમાં પતિ પત્ની આંહી
 આ દેશની ચડતી માં નિજ શ્રેય માની;
 અજ્ઞાન હોય લગિની નિજની પ્રજાને,
 સુધારી કાર્ય કરવા મતિ અર્પજો હે. ૩

સૌ પ્રભિલા

વાર્તાલહરી.

દેશદ્રોહી.

સુરત શહેરમાં તાપી નદીને કીનારે આવેલા સુંદર બંગલાની બહારીયે એક વીશેક વર્ષની યુવતી વિચારમાં ઉભી હતી.

આવી રીતે ઉભે રહે પા ક્યાક થયો ને લેતી નજર બંગલાનો દરવાજા પાસે ગઈ તો ત્યાં ઘડતી પોસ્ટમેન (ટપાલ વહેંચનાર) ને જતો જોયો પરંતુ બંગલાની અંદર આવ્યો નહીં તેથી ખિન્ન ચિત્તે આ યુવતી જેનું નામ મૃદુલા હતું તે એકદમ અંદર જઈ પોતાની ઓડીમાં પસંગપર પડી, મૃદુલાના બાપનું નામ ધનસુખરામ હતું સાતીયે કાયસ્થ હતી. મૃદુલા ધનસુખરામની એકની એક પુત્રી હતી. ધનસુખરામે વહીલાત કરી પુષ્કળ પૈસો એકઠો કર્યો હતો અને દાસ તેઓ પોતાના જીવનનો પાછલો ભાગ કુટુંબ માંયે શાન્તિમાં ગાળતા હતા.

મૃદુલાનું લગ્ન સમાન સમાન રિચતિના સુરજરામના પુત્ર પ્રભોધચન્દ્ર સાથે થયું હતું. પ્રભોધચન્દ્ર હાથમાં મુખ્યાલમાં એસ. એસ. બી. ના ટર્મ ભરતો હતો. પ્રભોધના મુખ્યાલ ગયા પછી મૃદુલા પોતાને પીઠેર રહેતી હતી ને વખતો વખત સાસરે જતી. આજ આઠેક દીવસથી પ્રભોધચન્દ્રનો બીજકુલ કાગળ નહોતો. પ્રભોધના મુખ્યાલ ગયા પછી એનો એક પથ્થુ દીવસ નહોતો ગયો કે પ્રભોધને મૃદુલા એક બીજાને કાગળ લખ્યા પીના રણાં હોય.

આઠ દીવસ ચર્ચા પ્રભોધનો કાગળ ન હોવાથી મૃદુલા ગમરાણ અને અંદર જઈ પુષ્કળ રોષ.

આ ખબર એની મા સવિતાગવરીને પડતા જ ધનસુખરામને કહ્યું ખસેએ પોતે ઓફીસમાં માણસ મોકલ્યાં પણ કાગળ જ નહોતો પછી શી રીતે આવે ?

મૃદુલાનો દિવસ કાગળ વાંચવામાં અને કાગળ લખવામાં જ જતો. અવાજમાં જેવી ટપાલ આવે તેવાં વાંચતી.

એટલી વાર વાંચતી કે મ્હોયે થતો અને યુનિવર્સિટીનો પરીક્ષક પરીક્ષા લે તો પહેલે નંબરે આવે એટલું જ નહિ પણ પારિતોષિક પણ મેળવે. કાગળ બરાબર વંચાયો એવી ખત્રી થાય સારે જ ઉત્તર લખવા ભેસે.

મૃદુલાની સખીયો લેતી મસ્કરી કરતી પણ તે દરકાર કરતી નહિ. કાગળમાંથી પરવામાં બાદ જ વાંચવા, ભરવા, ચુંથવામાં રોડાતી. મૃદુલાનાં માતાપિતા પણ મૃદુલાને ઓડીમાંથી બહાર બાગ્યે જ જોતાં.

મૃદુલાએ પથારીમાંથી ઉઠી કંટાળીને બહારીયે બેસી, દેશી સુતરનો રમાલ ભરવા માંડ્યો. શ્રીયો ભરવા ચુંથવામાં પુષ્કળ પૈસો વાપરે છે. ફેશન હોય તે, પ્રમાણે નવાં નવાં ભરત કામ, રેશમના તંકતા, તકીયા, સુતરના રમાયો, ઝીંકની કોસો, ટોપીઓ, છુટ, તોરણો, હમેશા બરાતાં જ હોય. એક વસ્તુ નવાં નિકળી એટલે સ્ત્રીઓએ લેવી જ જોઈએ એમ માને છે, બસે પછી લે લેવાની, લેતી પાસે, સત્તા હોય વા ન હોય. સુરતના મ્હોટા મંદીર પાસે બહેપારીયોની ધણી

દુકાન છે. દર્શનના વખતમાં સ્ત્રીના બગરનો દેખાવ આપે છે એકે એક જાતનું કપડું લીધું તો ખીજને લેવું જ જોઈએ. બગરમાં જઈ ન શકનાર ઘર આંગળ ફેરીયા પાસેથી પણ લેવાની જ. ભરત વિગેરે કામ સાંડે છે. ઉપયોગ કરે તો માનની સાથે પૈસા કમાઈ શકે છે કેટલીક કામમાં ભરી શીવી વેચે છે પણ ઉચ્ચ કામમાં ભરતકામનો ઉપયોગ રાખી મુકવામાં સમાપ્ત્ય છે. સ્ત્રીઓમાં આ દોષ છે ખરો ત્યારે પુરૂષ વર્ગ કલણ, મિત્રમંડળમાં નાટક વીગેરેમાં પણ એવી જ રીતે પૈસા ખર્ચે છે. સ્ત્રીઓનું ભરતકામ કામમાં લે તો ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે ત્યારે પુરૂષ વર્ગનું કામ વાસ્તવિક ઉપયોગમાં આવતું નથી. મૃદુલા ભરતાં આવા વિચાર કરતી દત્તી એટલામાં ગંગા નોકર શ્વાસ ભેર દોડતી આવી બોલી, બહેન ત્હાં ખારો કાગળ, વધામણી આગો. કાગળ ગંગા પાસેથી ઝુંટારી લઈ ખારણા વાતી ઉછળતા હાથે વાંચવા માંડ્યો. કાગળને છાતી સરસો ખુબ ઘખ્યો. દીલગીરીનાં અશ્રુ સાથે હર્વના આંસુ બેળખ્યાં. હર્વમા કાગળ ફાડ્યો, વાંચવા જતે ચમકી જેમ જેમ આગળ વાંચતી ગઈ તેમ તેમ હેના મુખ ઉપર ક્રોધ અને લાલાશ વધતી ગઈ, આંખો વિદાગ દેખાવા લાગી, રહેજ મંદારે સાદે કાગળ ફરીને વાંચ્યો.

સ્નેહી મૃદુલા.

વિ. આજ બાગ તેર ત્રિસથી મ્હે ત્હને કાગળ લખ્યો નથી તેથી હું ત્હાગ વાંકમા આવ્યો છું. આ ઉપરાંત હું મ્હોટા દોષમાં આવ્યો છું. એક દલકો કૃતક્રી મુનુખ કરે એવું કાર્ય મ્હે કર્યું છે. મ્હે ધણું જ ખોલું કર્યું કર્યું છે. હું ફરી ફરી ત્હારી પાસે ક્ષમા માગું છું. મ્હાગ પવિત્ર હાથ અને મ્હેને મ્હે અપવિત્ર કર્યું છે. આપણા સ્નેહી મનસુખરામે અને હેમનાં બહેન દમમુખગવરીયે મ્હેને દુરામહ કર્યો અને આખરે મ્હારે ત્યાં જવું પડ્યું. હવે હું બહુ જ પમ્તાઈ છું. મનસુખગમ ને ઘેર ન ગયો હત—દસમુખગવરીને ન મળ્યો હત તો કેવું સારું ? ત્હારી સાથે વચનથી જોધાયત્રો હતો. ત્હેનુ બાન ન રહ્યું. મ્હે સોગમ ખાધા દત્તા. ને પણ વ્યર્થ ગયા. આજ દસ ત્રિસથી દંરોજ કાગળ લખવા ખેસતો પણ લખતાં કંપારી છુટતી, કાગળ ફાડી નાંખતો. વિવાળીના મનમાં આવવાનો હતો જ પરંતુ શું મ્હો લખને આવું એમ જાણીને ન આવ્યો. આવતા અહવાડીયામાં ક્ષમા માગવા આવીશ. હવે ખાત્રી રાખજો કે ફરીને આવું નહિ કરું.

લી૦

દોષિત થયેલો

વિશ્વાસઘાતી

પ્રબોધ.

પત્ર પુરો થતાં જ મૃદુલા પાસેના કોચપર પડી ડુસકે ડુસકે રોવા મંડી. મુનસ ઓઝી લીધું તે પણ આંસુથી બીનુ થઈ ગયું. મૃદુલાને ઠાઠ મ્હડી એવામાં ત્હેની સખા ઉર્વશીએ આવીને પુછ્યું! મૃદુલા કેમ મુતી છે—તાવ આવ્યો છે કે શું ? કેમ રૂવે છે ? શું પ્રબોધબાઈનો કાગળ આવ્યો છે ? એમને શરીરે તો સાંડે છેને ? ઉર્વશીયે ફરી ફરીને પુછ્યું પણ મૃદુલાએ

ઉત્તર ન આપતા પડી રહેવા દેતે. એમ ચીડાઈને ઉત્તર આપ્યો. ઉર્વશી મૃદુલાની અગત સખી હતી, તે ત્હેને સર્વ વાત કહેતી હતી, પણ આજ આવા જવાબથી ઉર્વશી કાક ચીડાઈ ગઈ ને આલી અઈ જતાં જતા મવિતાગવરીને મૃદુલાના તાવની તથા રોવાની ખબર કહેતી ગઈ. મવિતા આ સામજતા મૃદુલા પાસે આવી અને માયા ઉપર હાથ મુકતા તાવ બરેલો છે જોઈ ધનસુખગમને બોલાવ્યા. આ વખતે મૃદુલાને તાવ વધારે હતો અને બાન નહોતું.

ડૉક્ટરને બોલાવવા મોકલ્યું. ડૉક્ટર આવ્યો અને તપામી બોલ્યો કે “અચાનક માફ સમાચાર આવવાથી આમ થયું છે સંભાળવાનું છે” કહી દવા મોકલવાનું કહી આલ્યો ગયો. ચારે દીવસ થયા તાવ ઓછો થયો નહિ દાકતરો બદલ્યા. ધનસુખરામ તથા સવિતાગવરી પોતાની લાડકી પુત્રીની આવી સ્થિતિથી ગભરાયા અને કાક સાફ થાય તો દવા ફેર માટે હુમમ જવા નિશ્ચય કર્યો. તાવની ખબર પડતા પ્રબોધની મા ખબર દાદવાદર-રોજ આવતી. ફેર ન પડતા પ્રબોધ ને બોલાવવો ફીક એમ માની પ્રબોધને તાર કર્યો આ જ મૃદુલાને કાંઈક ફીક હતું. દાકતર ધીન્જરામ આવી ગયા, ને આમને આમ રહેતો અપોરે પ્રબોધને મળ્યા દેવા વાથો નથી એમ કહી ગયા—ધનસુખગમ અપોરે મૃદુલાની પચાગીમા બેઠા હતા, મવિતાગવરી પાન કરતી હતી ત્યા જહાપથી પ્રબોધના આવ્યાના ખબર મળ્યા. માન બાન કાઢી સવિતા ગવરી તથા ધનસુખરામ પડા ગયા અને પ્રબોધ બાદ આવ્યો.

પગના ધસાગથો મૃદુલા જાગી ઉઠી ને પ્રબોધચન્દ્રને દેખતા જ મૃદુલા છણુ છણી પડી, મ્હો ઉપર ગ્તાઈ ચડી આવી ને એકદમ જુમ્સાથી બોલી મ્હારી પાસે શું કામ આવ્યા, મ્હોર શું કામ છે, આવા વિશ્વામવાતી હશે એમ ન્હોતી ધારતી ત્હમારી પવિત્રાઈ ન મચવાઈ. શું હસમુખ ગવરી મ્હાન કન્તા વધારે સારી છે ? કે એને જોઈને મને બુલ્લી ગયા ધન્ય છે ત્હમને ! ત્હમારા જેના આવું કરશે સારે ખીજને શું ફેલું. માણીને થેગ જમવા આવી હતી સારે મ્હે જોઈ લીધી હતી એ મ્હાન કન્તા ગેરી તો છે તેથી જ મ્હોઈ પડ્યા હશે ત્હમે મને વચન આપ્યું તું તે શું બુલ્લી ગયા ? મૃદુલાના આવા તીન્જકાર ભાઈ શબ્દોથી પ્રબોધ તો વીમ્મય પામ્યો કે આ છે શું ? કે મૃદુલા તુ બોલે છે તે હું સમજતો નથી તું રાત્રે માટે કે છે હા હજી શેની ખમગ હોય હવે ફરી જાઓ, પણ હજી મ્હાની પાસે કાગળ છે ત્હમે કાગળમા શું લખ્યું તું તે વીચાર કરી જાઓ. ખરે ઘેલો તે ઘેલી જ ત્હારા જેવી બ્હેમી કોઈ ન જોઈ. હું બ્હેમી મને કોણ કહે બ્હેમી ત્હમે ત્હમારે હાથે જ લખ્યું છે ને હવે શરી શું જાઓ હો હશે જાઓ આ રહો કાગળ એમ કહી છુનમથી કાગળ કાઢી પ્રબોધ તરફ ફર્યો અગે આથી જ ક. વાહજે ત્હાન જેવી બોળી કાઈ ન જોઈ એ તો એમ થયું કે મનસુખરામ ને થેગ હું હસમુખગવરીના આગ્રહથી ગયો હતો. સારે બુલ્લી વીવાયતી સી-ગારેટ પીધી હતી તેથી મ્હે એમ લખ્યું તું મ્હે ત્હારી પાસે પ્રતિગા લીધી હતી કે હવે વીલા-યતી માન ન વાપગવો તે પ્રતિગા ભગ થઈ એટલા જ માટે મ્હે ત્હારી પાસે કામા માગી હતી, આમ એકદમ અણુવિશ્વાસ લાવી આટલી હેરાન થઈ. આખા સ્ત્રીઓ તે સ્ત્રીઓ જ ખરા-ખર તપામ તો કરવી તી. પછી ઉપમે આપવો હતો હા ! ખરેખર હમે એવા પણુ ત્હમે તો દેશદોહી ખરાજને કે જેને માટે ત્હમે સખતમા સખત પ્રતિગા લીધી હતી. બુલ્લી ગયા. હમે તો સ્ત્રીઓ પણુ ત્હમારા જેવા આવું કરશે તો પડી આપણ દેશની ઉન્નતિ શી રીતે થવાની.

જોયો હવે ત્હમે શું કહેજો કોનો વાંકે. હા જ્ઞાણી મુઢલા ખરે ત્હારી વાત ખરી છે. ત્હારા કુંક ઉપદેશથી હું સતેજ થયો ને હવે કોઇ પણ દીવસ આતું કૃત્ય નહીં કરું તેવા આત્મથી સોગત લઉં છું.

ધીમે ધીમે મુઢલાને સાફ થયું પછી મુઢલા સાસુરે ગહેવા ગઇ. પ્રબોધે વકીલાત કરવા માંડી. અને બન્ને પરસ્પરનો વ્હેમ કાઢી સુખી હંઠગી બોગવવા લાગ્યાં.

લી.

સૌ. પ્રમિલા.

વિવાહના.

કુલ મુકવાની ટાપલી ગુંથવાની રીત.

પ્રથમ દસ સાંકળી ગુંથવી અને તેને વગર આંટાવાળા ટાંકાએ મેળવવી (આંટા વગરનો ટાંકો) સાંકળીમાં સોપો. ખોસી તેની ઉપર આંટા લેવો અને આંટા સાથે સોપો સાંકળી-માંથી ખેંચવો પછી સોપાપર આંટા લઇને બંને ટાંકા સાથે એરવવા) પછી દસ સાંકળીમાં દરેકમાં આંટા વગરના ટાંકા ગુંથવા પછુ દર ત્રીજે ટાંકે એક સાંકળીમાં બેવાર ગુંથવું, એવી રીતે પાંચ હાર ગુંથવી પછી દર ત્રીજે ટાંકે વધારે ક્યાં વગર પંદર હાર ગુંથવી એટલે બધી મળીને વિસ હાર થશે અને એક નાના ગજાસનો આકાર બનશે પછી સોપો સાંકળીમાં ખોસવો અને આંટા લેવો અને સોપાપરનો ટાંકો તથા સાંકળીમાંથી સાથે લાગે આંટા સાથે સોપો ખેંચવો પછી ફેરવવું અને અવળી બાજુએ ગુંથવું. દરેક સાંકળીમાં આંટા વગરના ટાંકા ગુંથવા પછુ દર બીજે ટાંકે એક સાંકળીમાં બે ટાંકા ગુંથવા એવી રીતે પાંચ હાર ગુંથવી અને તેની ઉપર આંટાવાળા ટાંકા ગુંથવા (આંટાવાળા ટાંકો-સોપાપર આંટા લઇને સોપો સાંકળીમાં ખોસવો અને સોપાપર આંટા લેવો ને સોપો આંટા સાથે સાંકળીમાંથી ખેંચવો, એટલે સોપાપર તથુ ટાંકા થશે. સોપાપર પાછો આંટો લઇને તથુ ટાંકામાંથી સોપો આંટા સાથે ખેંચવો એટલે બે ટાંકા રહેશે પાછો સોપાપર આંટા લેવો અને બંને ટાંકાઓમાંથી સાથે સાથે સોપો ખેંચવો એટલે એક ટાંકો રહેશે.) અને તેમાં પછુ દર બીજે ટાંકે બે ટાંકા સાથે ગુંથવા એવી રીતે એક હાર પુરી કરવી બે સાંકળી ગુંથવી અને એક આંટાવાળા ટાંકા પાસેની એક સાંકળી મુકી દઇ બીજી સાંકળીમાં એક આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો બે સાંકળી ગુંથવી એક સાંકળી મુકી દઇ બીજી સાંકળીમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો એવી રીતે આખી હાર ગુંથવી અને પછી દોરો તોડીને બંધ કરવું.

હાથો ગુંથવાની રીત.

જેવટો હાથો પસંદ પડે તેવડી સાંકળી ગુંથવી અને દરેકમાં એકેક આંટા વગરનો ટાંકો

ગુંથવો પશુ તેમ કરતી વખતે વચ્ચે લોખંડનો તાર રાખવો તેથી હાથો સંખત રહેશે પછી તેની બીજી બાજુએ એ સાંકળી ગુંથવી અને એક સાંકળી સુકી દંધને બીજી સાંકળીમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો, એ સાંકળી ગુંથવી એક સાંકળી સુકી દંધ બીજી સાંકળીમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો એવી રીતે કરતું ગુંથી જવું પછી હાથો ટોપલી સંધે સફાઈથી રીંવી લેવો.

લખનાર

અખંડ સૌભાગ્યવતી

બુદ્ધિદા.

ભરવામાં નોંધતો સામાન.

- (૧) કિનની બે આંટી, તથા એક હાથી દાંતનો સોપો જેને આંકડી અથવા અકાડી કહેછે તે.
- (૨) લોખંડનો તાર.

બાળકનું મોણુ.

મોણું ગુંથવા માટે સફેત કિન તથા ૧૦ નંબરના સોપા જેડ એક સ્થેલ ૨૭-ટાંકા માંડો, એક હાર સાદી ગુથો, અને એક હાર બખીયાની ગુથો ત્યાર પછી ૧૧-હાર સાદી ગુથો પશુ દરેક હાર ગુંથતી વખતે હારની સફાઈમાં બીજા અને ત્રીજા ટાંકાની વચમાં જે આંટો આંટો પડે છે તે લક્ષ્યે સાદો ગુથો, જેથી દરેક હારમાં અકેકા ટાંકો વધશે. ઉપલી ૧૧-હાર ગુંથવા પછી તમારા સોપા ઉપર ૩૮ ટાંકા બનશે. હવે એક હાર બખીયાની ગુથો અને ૧૧-હાર સાદી ગુથો પશુ ઉપલી ૧૧ હાર ગુંથતી વેળાએ દરેક હારનો બીજો અને ત્રીજો ટાંકો સાદો બેગો ગુથો, જેથી દરેક હારમાં અકેકા ટાંકો ઓછો થશે. હવે તમારા સોપા ઉપર ૨૭-ટાંકા બનશે. ૧-હાર બખીયાની ગુથો, પશુ બીજા અને ત્રીજા ટાંકાની વચમાં જે આંટો આંટો પડે છે, તે ઉપાડીને બખીયાનો ગુથો, જેથી એ હારમાં પશુ એક ટાંકો વધશે; હવે એડીના ૧૦-ટાંકા માંડો જેથી સોપા ઉપર ૩૮-ટાંકા બનશે. ૯ હાર સાદી ગુથો ૧-હાર બખીયાની ગુથો અને ૫-હાર સાદી ગુથો, પશુ દરેક હારને આંતરે બુટના અંગુઠા તરફના ભાગમાં છેડા આગળ આવે ત્યારે, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દર ત્રીજે ટાંકે એક ટાંકો વધારે. હવે સોપા ઉપર ૪૫-ટાંકા-બનશે ૨૫-ટાંકા સાદા ગુથો, અને બાકીના ૨૦-ટાંકા સોપા ઉપર કાઢી રહેવા દો અને બુટના અંગુઠા ભાગ માટે ઉપલા ૨૫-ટાંકાને આગળ ને પાછળ ફેરવીને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની તરેહ ગુથો

૧-લી હાર ૨૫-ટાંકો સાદા ગુથો ૨-લી હાર ૨૫-ટાંકા બખીયાના ગુથો ૩-લી હાર ૧ સાદો, ૨ સાદા બેગા બાર વખતે ગુંથો ૪ થી હાર ૧-સાદો ટાંકો ગુથો, ત્યાર પછી પહેલા અને બીજા ટાંકાની વચમાં જે આંટો આંટો પડે છે તે ઉપાડીને સાદો ગુથો. એક ટાંકો સાદો ગુંથો વળી બીજા ને ત્રીજા ટાંકાની વચમાં આંટો આંટો ઉપાડીને સાદો ગુથો, એ પ્રમાણે એકેકા ટાંકો સાદો ગુથો, અને અકેકા ટાંકો દરેક ટાંકાની વચમાંથી ઉપાડીને સાદો ગુંથો, જેથી પોછા સોપા ઉપર ૨૫-ટાંકા થશે. આ ઉપલી ચાર હાર ગુંથવાથી તરેહ પડે

મળી ને ૨૦ હાર થશે, હવે બુટની બીજી બાજુ ને માટે ૨૦-ટાંકા નવા માંડો, જેથી સોપા ઉપર ૪૫-ટાંકા થશે હવે એ ૪૫ ટાંકાની ૫-હાર સાદી ગુથો ૧-હાર બખીયાની ગુથો અને ૭-હાર માદી ગુથો પણ અંગુઠાના છેડા આગળ આવે ત્યારે દરેક હારને આંતરે બીજે અને ત્રીજે ટાંકા ભેગા સાદો ગુથો અને સઘળા ટાંકા બંધ કરો.

મોઝાના ઉપલા ભાગ માટે.

મોઝાની એક બાજુના ૨૦-ટાંકા ઉપાડો અને મોઝાના આગલા ભાગમાંથી ૧૧ ટાંકા ઉપાડો, ત્યાર પછી ૨૦ ટાંકા જે બીજા સોપા ઉપર કાઢેલા છે તે સાદા ગુથો, જેથી સોપા ઉપર બધા મળી ૫૧ ટાંકા થશે, ૧ સાદી હાર ગુથો, અને એક બખીયાની હાર ગુથો ત્યાર પછી કોણાવાળી હાર બનાવવા માટે ૨-સાદા ભેગા ગુથો, ૨ આંટા ૨ સાદા ભેગા ગુથો ૨ આંટા એ પ્રમાણે અવારનવાર હારના છેડા સુધી ગુથો, ૧-બખીયાની હાર ગુથો ત્યાર પછી આગલા ભાગ માટે જે તરફ ઉપર આપેલી છે. તે તરફ પાંચ વખત ગુથો જેથી બધી મળી ૨૦ હાર ગુથાશે. ૨૧ હાર, ૩ સાદા, ૩ બખીયાના. ૩ સાદા, ૩ બખીયાના એ પ્રમાણે હારના છેડા સુધી ગુથો. ૨૨ હાર અને ૨૩ મી હાર ૨૧ મી હારની માફક ગુથો. ૨૪ મી હાર ૩ બખીયાના ૩ સાદા ૩ બખીયાના ૩ સાદા એ પ્રમાણે હારના છેડા સુધી ગુથો, ૨૫-મી ને ૨૬ મી હાર ૨૪ મી હારની માફક ગુથો. ૨૭ મી ૨૮ મી અને ૨૯ મી હાર ૨૧ મી હારની માફક ગુથો, ૩૦ મી હાર સાદી ગુથો અને બીજી પાંચ હાર સાદી ગુથોને અવળી બાજુ એથી ટાંકા બંધ કરો. મોઝા ને એના ઘાટ પ્રમાણે જરવાના સે તથા ઉન વડે અવળી બાજુએથી મીતી સ્થે અકોડીથી ઉનની સાંકળી બેંદરે તેટલી બનાવો અને ઘુંટણની આસપાસ છીંદમાં પડેલા ને માંદાને છેડે ટુમરું મોકો.

સા. પ્રતિલા.

વિવિધવિહાર.

શ્રીધર્મ.

મેવે મૌ ગુડને, બને પ્રિય સખી સર્વે સખતી તણી,
આમી અવગણના કરે, તદ્દપિ ના આડી જાગે રોપથી;
ઐશ્વર્યે સદ્દ ઘસઘસી રીઝવે, સદ્બાઅથી ના દુલે,
આ ગીતે ગૃહિણી વહુ બની રહે, આધિજાતીય કુસે.

શાકુંતલ-(બ. ક. ઠાકોર.)

જેમ પુરુષમાં ધૈર્ય તેમ સ્ત્રીમાં સનીવ-પાતિવ્રત્ય પ્રથમ ધર્મ ગણાય છે. માતૃપિતાને

વડીલોએ-દેવ, અસિ, અને જનમંડળની સમક્ષ જે પુરૂષને અર્પણ કરેલી છે તે પુરૂષને પ્રિય પતિ ગણી તેની સેવા કરવી, એ સ્ત્રીના પરમ ધર્મ છે. પતિ ઉપર નિર્મળ પ્રીતિ રાખવી, તેમની મરજ સાચવવી, તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું એજ સ્ત્રીના ધર્મ છે, એજ દાન છે, એ જ તપશ્ચર્યા છે. સ્ત્રીને પતિની મરજ વિરૂદ્ધ વ્રત, દાન, તીર્થ વિગેરે શુભકાર્યો કરવા કોઈ શાસ્ત્રકારે કહ્યું જ નથી. એ બધાં વ્રતો-કરતાં પતિવ્રત એ જ ઉત્તમ ફળદાયી છે. જે સ્ત્રી તન અને મનથી પતિનું શ્રેય કેમ થાય એ શિવાય બીજી કંઈ ઇચ્છા રાખતી નથી તે જ સ્ત્રી પતિવ્રતા કહેવાય છે. જે સ્ત્રી પતિવ્રતા અને પતિપ્રાણા યદ્ય હમેશા સ્વામીની સેવા કરે છે, તેજ સ્ત્રી તેની ધર્મભાગિની થાય છે. અનન્યાશ્રમે કહ્યું છે કે-“સ્ત્રી સ્વામીસેવાથી જ ઇચ્છિત લોકને પામે છે. જે સ્ત્રીનું ચિત્ત સ્વામીને પ્રસન્ન કરવામાં છે તે સ્ત્રી સ્વામીના પ્રુષ્પત્તિ અર્થે ફળ ભોગવે છે.” સ્ત્રીઓને પતિ એ જ શુભ ધન છે. તેમના વડેજ તે અનેક પ્રકારના વૈભવો ભોગવી શકે છે.

ગૃહસંસારનું રાખ્યતંત્ર સરળ રસ્તે ચલાવવામાં સ્ત્રીના ઘણા ખર્ચે વખત રોકાતો હોવાથી તેના ભરણપોષણ વિગેરેનો આધાર પુરૂષપર રહેતો છે, અને નેથી તે બત્તા કહેવાય છે. જેમ આ સંસાર ઉત્પન્ન કરનાર તથા પાલનાર પ્રભુને આપણે માનપૂર્વક પૂજાએ છીએ, તેમ આ ગૃહસંસારમાં ભરણપોષણ કરનાર પતિને સ્ત્રીએ ઇચ્છ્ય તુલ્ય ગણવા. “પતિ એજ ઇશ્વર છે.” એ વાક્ય યથાવિધિ સમજી પાળવામાં આવે તો મંમારસમુદ્ધ તરવા કંઈ કડીન નથી.

બીજું સામ્યસસાર, જેટલેટલાઈની આગ પાળી તેમની તેમજ દિયરદેરાણી, કુટુંબ વર્ગ અને સ્ત્રી વર્ગ જોડે “સત્ત્વ બોક્ષવું, પણ પ્રિય બોક્ષવું, કાષ્ટ પણ અપ્રિય બોક્ષવું નહીં.” આ નિયમ પ્રમાણે વર્તી દરેક કાર્ય સ્ત્રીએ વિચારી વિચારીને કરવાનું છે. પોતાના કંઈ પણ કામથી પતિનું મન દુઝાય એ પૂર્વની સુઘ સ્ત્રીઓને ચરમભરેલું લાગતું. “જે કુલમાં સ્વામી ભાણેથી અને ભાણે સ્વામીથી નિત્ય સંતુષ્ટ રહે છે તે કુલનું નમ્રી કલ્યાણ ચોક્કસ છે.”

સ્ત્રીઓ સાદી, રોગહીન, રસગ, અને કુટુંબપોષક થાય એ આનંદદાયક છે. પરંતુ એ પ્રમાણે થવામાં ધર્મની અને નીતિની કેલવણી ઉપરાંત શારીરિક બળની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રી-વારના પહેરામાં નહાઈને તુલસીની પ્રદક્ષિણા કરવી કે સૂર્યનાગપણુને દંડવત નમસ્કાર કરવા, એ હાલતી બહેનોને ચરમ ભરેલું લાગે છે. કહાડ રૂઢ કહાડ એવું બી. હવામાં ફરતાં આભરણ આવે છે. તો વખત આવે કુવામાંથી પાણી ટહાડવાનું કે ઘેંરી ફેરવવાનું તો ક્યાંથી જ બને ? પરિણામે ઉમ્મરે પહોંચતા પહેલાં સ્ત્રીવર્ગ કસુવાવડ વિગેરે અનેક રોગોના ભોગ યદ્ય પડે છે, અને બાળવર્ગ રોગિણ યદ્ય કાચીવયે મરણુચરણ થાય છે. શરીર રોગહીન હોય તો કંઈપણ કાર્યમાં બાધ આવે નહીં.

આ દુનિઆમાં માતાપિતા અને આચાર્ય એ ત્રણે બાળકના ગુરૂ છે. આ ત્રણમાં માતા સૌથી મોટો અને પ્રથમ ગુરૂ હોવાથી તેણી સદ્ગુણી બને એ ઇચ્છવા જેવું છે, એ જરૂરનું છે. બાળકના કુમળાં અંતઃકરણમાં માતા જેવી કોઈ છાપ પાડી શકતું નથી. બાળક પ્રથમતા પાંચ સાત વર્ષમાં જેટલું શીખે છે, તેટલું પાછળથી શીખતું નથી; નહાનપણમાં છોકરાં માઆપ અને વડીલોના આચારવિચારોનું અનુકરણ કરે છે; અને આ વખતે જ, છાપ પડે

સાટણ ન કરવું એમ કેટલાક શાસ્ત્ર અથવા પુરાણ લખનારાઓએ નિર્ણય કર્યો હતો. પણ હાલના વખતમાં કાંઈ જુલમથી વટલાવાનો કે લડાઈનો વખત નથી. માટે અગાઉના લખનારાઓએ અથવા બ્રાહ્મણોએ જે દરાવ કર્યો હોય તે હાલના વખતને મુદલ અનુસરતો નથી."

સિંધુ, સૌવીર, સૌરાષ્ટ્ર મહેન્દ્ર દેશ, અંગ, બંગ, દક્ષિણ તથા અન્ધ આ દેશમાં જવાનું પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય થાય છે. સિંધ તથા સૌરાષ્ટ્ર તરફ જવાને અંતકાવ કહ્યો છે. છત્ર બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને બિહુ વરણના હિંદુઓ આવજાવ કરે છે. વલ્લભકુળના મહારાજ અગાઉ સિંધ તરફ જતા નહિ હતા, અને એટલેવાને પોતાને બદલે સારસ્વત બ્રાહ્મણોને મોકલતા હતા, તેઓ પણ હાલ જવા લાગ્યા છે. સમુદ્ર માર્ગ જનાર બ્રાહ્મણોનો સંન કરવો એમ આદિત્ય પુરાણમાં લખેલું છે, ને જો શુદ્ધ થાય તોપણ તેમનો સંગ ન કરવે

પણ હાલ આપણે એથી ઉલટું જોઈએ છીએ અમુક માર્ગે ધણા બ્રાહ્મણો આવજા કરે છે તે વિષે તેઓને કાંઈ પુછવું નથી એમ થવું જોઈએ. કેમકે જે વખતે પુરાણ લખાયું હતું તે વખતમાં એ દગવ કદાચ સારી મતલબથી થયો હોય પણ તે દરાવ હમણાં બ્રાહ્મણો બાહ્ય રાખવાને બંધાયો નથી હાલમાં એ દરાવ રદ કરવાની જરૂર પડી છે, જ્યારે સિંધ તથા કાઠિયાવાડ વિષે તથા સમુદ્રમાર્ગ વિષે એ દરાવ રદ કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે એ દરાવ વિલાયત જવા વિષે મુદલ લાગુ પડી શકતો નથી, એમ ચોક્કસ કહે છે.

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે બ્રાહ્મણ યજ્ઞને મહેન્દ્રને અટકે તો તેમાં મોટું પાપ છે. ને તેમાં નહાવું જોઈએ. દિવસમાં કેટલોએક વખત કહ્યો છે ને વખતે તો બ્રાહ્મણોએ મહેન્દ્રનું મે પણ જોવું ન જોઈએ. બ્રાહ્મણ યજ્ઞને પતીતની ચાકરી કરે તો પતીત કહેવાય. હિંદુના શસ્ત્રમાં હિંદુ સિવાય બિજા બધા લોકોને મહેન્દ્ર કહ્યા છે, નો આજે દેણ હિંમતથી કહે કે હું મહેન્દ્રની સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નથી ગણતો ? ઉચ્ચ, પારસી, મુસલમાન, ઉપર વિચાર પ્રમાણે તો મહેન્દ્ર કહે છે. તેઓની ચાકરીમાં અને તેઓની સાથે સંબંધ રાખના આજ જોય ગાંધીના ધણા હિંદુઓ મળી આવશે. માટે આવી બાબતમાં આગલા વખતે દગવ બિહુકુલ લાગુ પડી શકતો નથી, ને લાગુ પાડીએ તો બધી વાતમાં લાગુ પાડવો જોઈએ. જો ઉચ્ચાંડ જવાની બાબતમાં એ દરાવ લાગુ પાડીએ તો કાઠિયાવાડ તથા કરાંચ જવાને આ દરાવ લાગુ પાડવો જોઈએ. પણ એ બાબત હાલ કોઈથી વાંધો લઈ શકાતો નથી, ત્યારે ઉચ્ચાંડ જવાની બાબતમાં બીજા કયા આધાર ઉપરથી વાંધો લઈ શકાયે ? ને પુરનો આગળનો રાજ દેશ છૂટવા નિકળ્યો ત્યારે કીતતો કીતતો અટકનદી આગળ આવ પહોંચ્યો, તે વેળાએ એક સાખી બોલીને પોતે લશ્કર સહિત બિન્ને કડિ ઉતર્યો. સાખીન મતનબ એ જ હતી કે બધી ભૂમિ ધમિર પેદા કરી છે તેમાં અટક ક્યાં આવી ? જેઓન મનમાં ખટક રહી છે તેઓ જ માત્ર અટકી બેઠા છે. ત્યારે અટક આગળ શા માં અટકવું જોઈએ ?

વાર, જાતિભેદ વિષે ખરૂં અભિમાન રાખીને તેઓ આવી સમજ રાખતાં હોય તે એક વાત, પણ તેમ કંઈ નથી. તેઓ માત્ર બહારથી સશસ્ત્ર રાખે છે ને મોટેથી મોટ મોટી વાતો કરે છે. પણ પોતાના વિચાર પ્રમાણે જાતિભેદ પાળતા નથી. આ વિષે હું ચોક્કસ જણાવવા આવી બિના બંધ કરું છું.

- (૧) જગન્નાથજીના પુજારીઓ થર્ણુ કરીને માસ ખાનાગ હોય છે, ને તેઓના હાથના પકવાન બધી જાતના દિદુઓને ખપે છે. બિજા જગ્યાએ તેમ ખપતું નથી, ને બધી બધી જાતના દિદુઓ એક બિજાને અડકીને જમે છે તેમ બિજા ઠેકાણે રાય તો જાતિભેદ તોડયો એમ કહેવાય છે આવા સ્વધર્મ ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામા આવે છે આવી વાતો કોઈ પણ લક્ષમા લેતુ નથી.
- (૨) તેવગા બ્રાહ્મણ તથા દ્રવીડ બ્રાહ્મણ અધ્યાત્મ સોમયામ (યજ) કરે છે તેમા પશુ પ્રાણીઓને હોમીને તેમનો ભક્ષ કરે છે, તો તે ચાલે છે, ને ખીજા ઠેકાણે તેમ થઈ શકતું નથી જો માર્ગ માણસ શક્તિને માટે માત્ર જો (કોડલીવર ઓઈય) માછલીતું તેવ દવા તરીકે ખીજા તો તે માણસ ધર્મવ્રત ગણાય.
- (૩) આખા ગુજરાતમા શક્ત એટલે દેવીને માનનારા બ્રાહ્મણો છે. તેઓ દેવીની ઉપાસના કરે છે, ને દેવીને મામ, મદિત, ચડાવીને તેનો ભક્ષ પોતે કરે છે પ્હારથી માસ, મદિગને ધિમારે છે પણ માણસે પેટે તેનો આહાર કરે છે તે ચાયે છે આ મિવાય ખીજા ધણા દાખલાઓ મળી આવે છે. પણ ક્ષત એ બધા લખવાની જરૂર નથી.

ધર્મ વિષે અડચણ લેનાર ધર્મ શામા છે તેનો ચોક્કસ જ વિચાર કરે છે માણસનો ધર્મ માણસની સાથે જ રહી શકશે જ્યાં સુધી દરએક માણસ પોતાની ખુશીથી પોતાનો ધર્મ જોડતો નથી ત્યાં સુધી ધર્મ એને જોડશે નહીં દાસના વખતમા જાતિઆદ્ય સાચવવામા જેમ બને તેમ પ્હારથી સુદાર્ધ અન પતગણ દેખાવી એમા જ ધર્મ ન્હો છે, એમ વગર વિચારના લેખ માને છે જેઓ મેજ વાતમા જૂકુ બોલે છે ને સમજાય છે, તેઓ ધર્મથી કલટા ચાલતા નથી જેઓ ચેતી કરે છે, બાબિચાર કરે છે, ગરીબ વિધવાઓને રડાવે છે, ને સન્કારના મોટા અપનાધમા આવી કાગેપાણી જઈ આવે છે તેઓ ધર્મથી ઉલટા ચાલતા નથી, તો આવા લોકને માટે આ ઠેકાણે મારે મહેતાનું જરૂરનું છે કે તેઓ “ ઉઠને ગળી જાય છે અને મચ્છરને ગાળી કાઢે છે ” પણ જેઓએ જાતિભેદ સાચવવાને ઉપરની મશાઈ દેખાવી નહિ, અથવા તેમા જરાક બંધ કરી તો તેમા તેઓએ મોટું પાપ કર્યું, અને તેમા તેઓ ધર્મથી ઉલટા ચાલ્યા! હાય હાય! આ કવી ગીતની મમજ ને ક્યા સુધી જ્ઞાનશે ?

ધર્મ વિષે અડચણ લેનાર ધર્મ શામા છે તેનો ચોક્કસ જ વિચાર કરે છે માણસનો ધર્મ માણસની સાથે જ રહી શકશે જ્યાં સુધી દરએક માણસ પોતાની ખુશીથી પોતાનો ધર્મ જોડતો નથી ત્યાં સુધી ધર્મ એને જોડશે નહીં દાસના વખતમા જાતિઆદ્ય સાચવવામા જેમ બને તેમ પ્હારથી સુદાર્ધ અન પતગણ દેખાવી એમા જ ધર્મ ન્હો છે, એમ વગર વિચારના લેખ માને છે જેઓ મેજ વાતમા જૂકુ બોલે છે ને સમજાય છે, તેઓ ધર્મથી કલટા ચાલતા નથી, તો આવા લોકને માટે આ ઠેકાણે મારે મહેતાનું જરૂરનું છે કે તેઓ “ ઉઠને ગળી જાય છે અને મચ્છરને ગાળી કાઢે છે ” પણ જેઓએ જાતિભેદ સાચવવાને ઉપરની મશાઈ દેખાવી નહિ, અથવા તેમા જરાક બંધ કરી તો તેમા તેઓએ મોટું પાપ કર્યું, અને તેમા તેઓ ધર્મથી ઉલટા ચાલ્યા! હાય હાય! આ કવી ગીતની મમજ ને ક્યા સુધી જ્ઞાનશે ?

આવી દયામા જાતિભેદ આવી પડ્યો છે તોપણ તેને ધર્મનું મજા કરી બેસાડ્યો છે તેમા સાચી અચરતની વાત તો એ જ કે જે હાંડુઓ કાગેપાણી જાતને કે વટલીને આવે છે, તેઓને કોઈ પૂછતું નથી આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે દરેક જાતિવાળાઓ જ્યાં કાવે છે ત્યાં જ પોતાનું જીવન વાપરે છે.

મોહિની એસ્થર નવલકિશોર.

બાવનગર.

પત્રિકા,

“ ગુમરે ને શીરે તારે, જગતનો નાથ તે સેહેજે;
મણ્યું ને ખાઈ ખાતએ, અતિ ખાઈ ગણી સેજે. ”

—કવિ બાલ.

છગાસુ બહેની—

ધણા પ્રજ્ઞાથી બરપુર પત્ર મલ્યો. ધણા દિવસે પ્રવૃત્તિએ પત્ર લખવા રળ આપી નથી એનો એટલો ઉપકાર. પ્રવૃત્તિ નાની બહેન અને નિવૃત્તિ મોટી બહેન છે, છતાં ચાલતા જમાનામાં અવિદ્યાના જોગથી નાનીનું જ અકવર્તી ગભ્ય થાય તે સંભવિત છે; કારણ કે નિવૃત્તિ મોટી છતાં શાંત છે. આપણે જ નદિ પશુ આપું બ્રહ્માંડ તેની સેવામાં જ છે. તમારો પત્ર મોડો આવ્યો તે ખાતે મને ગ્રામ્ય નથી. પરંતુ પ્રવૃત્તિને ક્ષમ્યમાં રાખવા કાલજી ગમ્મવી એટલો તમને ઈશારો દર્શું છું.

પહેલું તો, વ્યવહારિક બાબતને માટે જ આપણી હંદગી નથી, એ ખુબ યાદ રાખવું. વ્યવહારિક બાબતો તો ફક્ત પચતત્વનુ સ્થૂલ શરીર નિભાવવા ખાતર જ જાણવી. પણ આજ કાલ મનુષ્યો પોતાના જીવનનું ખરૂં સાર્યક પરમાર્થ છોડી દઈ, ફક્ત વ્યવહારમાં જ મગ્ન રહે છે એ યોડી દીક્ષગીરીની વાત નથી, અને તેવી માન્યતાવાળાં લોકો સાથે આપણો મંમર્શ હઈ આપણા મંસ્કાર તે મીમાસે અને ને વાસ્તવિક છે. પણ જો આપણે આપણી હંદગીનું સાર્યક કરવું હોય, આ બવસાગર તરી જવો હોય, અને મોક્ષની અપેક્ષા હોય, તો તેવાં લોકોની દ્રષ્ટિમાં તેના જેવું દેખાવું; પણ જેમ કમળ પાણીમાં જ રહે છે છતાં તેને બહાર લેતાં પાણીનું મિંદુ પણ મોટિલું હોતું નથી, તેમ માનસિક જીવિમાં તેનાથી ભિન્ન રહેવું.

બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર એ કે પુસ્તકો વાંચવાથી ફક્ત સ્મરણગ્ઝાન થાય છે એ તમારા લખાણમાં દેટલુંક સસ છે ખરૂં. પણ પુસ્તક ઉપલક ઉપલક વાંચી જવાથી જ તેનું ખરૂં રહસ્ય સમજી શકાતું નથી. વાચેલી બાબતોનું શાંત ને એકાગ્ર ચિત્તે મનન કર્યાથી જ સમજી શકાય છે. વળી તે મનન કરેલી બાબતને વર્તનમાં લાવી વ્યવહારને પરમાર્થ રૂપ કરી દેવો તે કર્તવ્ય છે.

ત્રીજું, સત્ કર્મનો અર્થ તો ઘણો કઠિન ને ચુદ છે, પણ તે આગળ ઉપર તમે જાણી શકશો. હાલ તો સત્કર્મ કોને કહેવાં? ને કવી રીતે કરવાં? તેનો ખુદ્ધિઅનુસાર વિચાર કરી વર્તવું. મોક્ષનું પહેલું પગથીયું “સત્ કર્મ”, બીજું “ઉપાસના” અને ત્રીજું “જ્ઞાન” છે; પણ હાલ પહેલાં માટે પ્રયત્ન કરવો. પ્રસંગોપાત બીજાં લખી જણાવીશ.

ચોથું, જેમ મોટાં વૃક્ષનું મૂળ ઉપાદાન બીજ છે, તેમ ઉપર કહેલાં સર્વનું મૂળ ઉપાદાન સત્સંગ છે, તે તમને પુસ્તકોદ્ધાર જ મલી શકશે. પણ તે પુસ્તકોનું મનન કરી તમારે એટલે સુધી યોદ રાખવાં જોઈએ, કે તમને કોઈ પૂછે કે સાંધી અહીં સુધી આવતાં

તેમથી હાલ બધે અને ત્રણ ત્રણ સ્ત્રીનાં ઘટાં પણ કેટલેક ઘેરે નજર પડે છે, તો લાંબે વખતે આવી ભવાઈ સ્ત્રીઓમાં ન આવે તે શાપરથી માનવું? લાંબો વિચાર કરતાં પુનર્લેખ તે વિધવા તરફની દયા કહેવાય નહિ. દ્રષ્ટાંત તરીકે અગાળ બાલક રમત માટે અગ્નિ હાથમાં લેવા દોડે અને તેને અટકાવવાથી રહે, ત્યારે તેના રક્ષાપર દયા લાવી તેના હાથમાં અગ્નિ આપી બાલકની હાંધણી ભોજનમાં નોંખવાની મૂર્ખાઈ વાપરવી તે વાજબી ગણાય નહિ પરંતુ બાલકનું મન અને વલણ તે તરફથી ખેંચી તેને બિલકુલ નુકસાન ન કરે અને ઉવટ સુધી સુખ રૂપ નીવડે એવી રમત તરફ વાળવું એ જ સમજી ને દિલેચ્છુનું કર્તવ્ય છે. અલખત આપણા દેશની વિધવાઓની સ્થિતિ દયાગ્રાસ્ત છે. પણ તેને માટે થોડાં બદલે અથોડાં ઇલાજ લેવાય તે દિલગીરીની વાત છે. (૧) તેને માટે દયા રાખવી, (૨) માન અને નિર્ભયતા ભરી નજર રાખવી, (૩) અમંગળ ગણી કદી પણ તીવ્રકાર કરવો નહિ, (૪) વિધવાશ્રમે સ્થાપવા, (૫) તેને લાયકના નિર્દોષ ધધા માટે પ્રવિણ કરવી, (૬) શિયલ રક્ષણાંધ એકાદ નાના હથિયાર માટે છટ આપવી વગેરે ઉપાય મારા છે. વળી એક ૧૮-૧૯ વર્ષની વિધવા સંસ્કૃત ભગવત કે સ્વામ વસ્ત્ર ધારણ કરી, અસ્વચ્છ વાળ રાખી, ભરમનું તિલક કરી, પરમાત્મા અને પતિની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરી, પ્રાર્થના કરતી હોય, અને બીજી ૧૮-૧૯ વર્ષની વિધવા પુનર્લેખ કરી, નવીન સાડી, પોલકું બુટ સ્ટોકીંગ પહેરી, હાથમાં પુસ્તક રાખી, પુનર્લેખનો બોધ કરતી શરતી હોય, આ બન્નેમાંથી કોના તરફ કુદરતી રીતે જ માનવૃત્તિ રહેશે? કોના તરફ ભોવાઈ વિકાર માત્ર બધી જઈ નિર્દોષ નિર્વિકાર મન ધર્મ જશે? કોને વંદ્યું થોડું લાગશે? અને કોને સાધ્વીનું માન બરેલું વિશેષણ આપી શકશે? જો કે કેટલીક અબળાઓ કવચિત ઉલ્ટે રસ્તે ચાલતી નજરે આવે છે, પણ તેને સીધો રસ્તો બતાવવાનો કદી પણ પ્રયાસ કવચામાં આવ્યો છે?

નવમ્, હું ધાઈ છું કે જ્યારે મુમલમાંની રાજ્યના અનીતિ બરેલા જીલમથી આર્થ કુમારીકાએને આપતિમાં આવી પડવાનો ભય, બાલલક્ષ્મના દુષ્ટ રીવાજને જનસમાજની અંદર ઘુસાડી દેવામાં ફતેહમંદ નીવડ્યો, ત્યાર પછી યોગ સમયમાં સખળ થયેલા બાલલક્ષ્મના રીવાજે પોતાના પ્રતિકુળ પરિણામથી આર્થ લોકોના મનમાં પુનરલેખ રાખ્ધને જન્મ આપેલો જણાય છે; અને તે પુનર્લેખે પોતાને જન્મ આપનાર બાલલક્ષ્મને જરા પણ આંચ ન આવે એવા હેતુથી જ ધર્મની લાગણીને દબાવી ખોટું અને આડે રસ્તે લોકોનાં મનને ચડાવી દીધાં. મારો અભિપ્રાય ઉપર પ્રમાણ છે, તમારો લખી જણાવશો.

મને સંતોષ થાય છે કે પૂર્વના કોઈ સ્ત્રીનાં કર્મોત્સાર તમે સત્ય રસ્તે થીડી સત્યવસ્તુનું ગૃહણ કરવા છડ્યો છો; સહનિયમ એવો છે કે માણસ ધારે તે કરી શકે છે. તમે પણ તે નિયમોનો લાભ લેવા શક્તિવત છો એમ તમારું શક્તિ અતુલસારનું ઉદાહરણ મને સુચવે છે. તેથી ત્વિ ઇચ્છા દરી અને તે સતત જરી રહેશે, તો તમે તમારાં સૃષ્ટ્યમાં શ્રદ્ધા ધર્મ શકશે જ. આ ઠેકાણે લખવું થોડું ધાઈ છું કે આપણી માન્યતા પ્રમાણે આપણી બુદ્ધિ શીખવા જ્ઞાપક લાગે છે, પણ તેમાં કદાચ આપણે બૂલતો કંઈ નથી? તે તપાસવું જોઈએ. માટે પ્રથમ તો આપણે આપણી બુદ્ધિ સંધારવા ખાતર, આપણા અદ્યપણાને વધારવા ખાતર, મહાત્માઓનાં વચનામૃત રૂપી પુસ્તકો વાંચી થોડા વખતમાં આપણી બુદ્ધિને મંત્રે કરી

લેવી જોઈએ; કે જેથી સહવિચાર, જ્ઞાન, અને બોધ આપણા અંતઃકરણમાં ઠેરી શકે, નહિ તો કાગીચુદિધી વખતે અર્થનો અનર્થ થતાં વાર લાગે નહિ.

આપણાથી બનતો પ્રયાસ કરી સર્વને સીધે માર્ગે દોરવવામાં કાંઈકે પણ સાધનભૂત થઈએ 'એવું ઇચ્છવું, અને પરમાર્થમાં જ આપણું અહોભાગ્ય સમજવું. હાલતો એ જ. તમારાં સર્વ સુકૃત્ય નિર્વિધિ સમાપ્ત થાય અને તમારી 'હંદગીની દરેક પળ પરમાર્થ અને "બ્રહ્માનેદ" માં વ્યતીત થાય એવું ઇચ્છી પત્ર બંધ કરૂં છું. એજ.

લી. પરમહિતેષી.

નિશા.

અભણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કર્તવ્ય.

“ પોતાના દાપ અને બીજાના ગુણ તપાસવા. ”

બહેલી એટલે વાંચતા લખતાં શીખીને સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી સદાચરણથી ચાલી પોતાનો વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવે તેને બહેલી સ્ત્રી કહેવી.

બહેલી સ્ત્રીઓ સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી સદૃશ્ય લઈ સુનીતિને માર્ગે ચાલી સંસારનાં સુખો મેળવી સુખમાં દિવસ ગુજરે તે જોઈ અભણ સ્ત્રીઓને પણ તેનું જોઈ બાળવાનું તથા તેમ વર્તવાનું મન થાય. બહેલી સ્ત્રીઓએ જે જે મુખ્ય બાબતો શીખવાની છે તે કાળજી રાખી શીખવી, ગૃહવ્યવસ્થા સારી રીતે કરવી, મુઘડતાઈ, રસોઈ, માંદગી માવજત, જોજન કરાવવું તથા કરવું, શયનગૃહની સોજા, ગૃહવાટિકા, લેવડ દેવડ, તથા નામુદામુ, કરકમર, ધરધો, પશુપક્ષીની સંભાળ, નવગણનો વખત કેમ ગાળવો, વખતનો ઉપયોગ, ઉદ્યોગ, ધર્મની જરૂર તથા કુળના દિવાળ પ્રમાણે ધર્મ પાળવો, ઇશ્વરભક્તિ, સત્યતા રાખવી, જૂઠું ન બોલવું, પરાપકાર, અપકારને બદલે ઉર્પકાર, વિનય તથા નમ્રતા એ મોટાખના ગુણ છે. અહકાર તજવો, ક્ષમા તથા દયા રાખવી, કોઈની નિંદા કરવી નહિ તથા સાંભળવી નહિ, અદેખાઈ ન કરવી, પુણ્યદાન કરવું, ઘેર આવનારનો આદરસત્કાર કરવો તથા પરાણાચક્રી કરવી, વિપત્તિમાં ધિરજ રાખવી, સમ્યક્તા રાખવી. સદૃશ્ય અવશ્યનો છે, તથા સ્ત્રીનો શણગાર સદૃશ્ય છે. સ્ત્રીએ પતિ પ્રત્યેનો તથા પતિપ્રત ધર્મ જાણવો તથા પાળવો જોઈએ. સાસુ, સસરા, દેર, જેદ, નણુંદ, સગાં, સ્નેહી વગેરે સૌ સાથે સંપર્થી વર્તવું. બાળકને બાળરક્ષણ તથા શિક્ષણ આપીને સારી રીતે ઉછેરવાં, બ્લેમ તજવા, બાળલભ ન કરવાં, શેષા કુટવાનો ચાલ નહારો છે એમ જાણી બનતો અટકાવ કરવો, નીતિ રાખવી. નીતિના પેટામાં અનેક સદૃશ્યોનો સમાસ થાય છે. માટે નીતિ એ મુખ્ય બાબત છે. તે નીતિ પાળવી. બહેલી સ્ત્રીથી શા શા ફાયદા થાય છે તે આપણે જોવું તથા તેમાંથી આપણે તત્વ ખેંચી ગૃહણ કરવું. ગૃહવ્યવહાર ચલાવવાને માટે આ ઉપરનું બધું હોવું જોઈએ. તે વિના ગૃહવ્યવહાર સારી રીતે ચાલી શકે નહિ હવે આપણે મુખ્ય શું શીખવું જોઈએ તે તપાસીએ.

આપણે મુખ્ય શું શીખવું જોઈએ તે તપાસીએ. આ સદીમાં ઈશ્વરે સ્ત્રીપુરુષો એકઠાં રહી પરસ્પર સહાયકારક થવાને સૂઝેલાં છે. સ્ત્રીનો બધો સ્વભાવ સ્ત્રીઓએ મુખ્ય શું શું આતિ કોમળ તથા નમ્ર છે, ને તેમની પ્રકૃતિ નાજુક છે. તે વધારે શીખવું જોઈએ.

થમ કરવાને લાયક નથી. પરંતુ તે ધરતી શીતળ છાયામાં બેસી થોડાં થમનાં કામો કરવાને લાયક છે. તેમને પુરુષના જેવી કેળવણી નહિ પણ સંસારમાં ખરી પ્રહાયક ને ઉપયોગી બનવાને માટે, ગૃહશિક્ષણને આંધે, અને ગૃહકાર્યને માટે ધર્મ નીતિવાળી કેળવણી સાથે વ્યવહારોપયોગી હયા પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાને યત્ન કરવો. શુદ્ધ વાંચતાં લખનાં અને ઉપયોગમાં આવે એટલું બુદ્ધિગત ઇતિહાસ, વ્યાકરણ, ગણિત, ધરના આવકબચકનો હિસાબ લખવા જેટલું જ્ઞાન લેવું. વિશેષ જ્ઞાનમાં આરોગ્યવિદ્યા, રસાયનશાસ્ત્ર, પાકશાસ્ત્રનો અનુભવ, પદાર્થવિજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, ધરકુટુંબમાં ઉપયોગી થાય એટલું ચિકિત્સા અને નિદાન સાથે વૈદકશાસ્ત્ર, બાળશિક્ષણ, બાળશિક્ષણ, કુટુંબનાં લગ્ન વેતરતાં, શીવતાં, સાંધતાં, ચતુરાઈનાં ઉપયોગી સુંદર ભન્ત ભન્તા, મોઝાં ગલપટ્ટા, પુષ્પના અલંકારો વગેરે ચુંચતાં, લાકડા, માટી, મીથુ, લાખ, અને કાગળ વગેરેના જુદી જુદી જાતના નમુના કાતરતાં કાપતાં અને બનાવતાં, રૂઝાલ. રેખલ, આસન વગેરે વણતાં, ખુરશી પતંગ વગેરેમાં નેતર ભરતાં, જાતજાતનાં રંગો બનાવી રંગતા, ચિત્રવિદ્યા, આમુખ્ય વધાવવાના ઉપાય, છોકરોને શુભવાન, અશુભવાન, રણનાં અને અગોનાં સુરોભિત બનાવવાના નિયમો, નીતિ, ભક્તિ, અને નિમેજ પ્રીતિનાં મધુર રાગનાં મવાતાં ગીતો, મુખ્ય કર્તવ્યકર્મની તથા સ્ત્રીધર્મ નીતિની સમજણ, અને પશુપક્ષીની સંભાળ વગેરે વિદ્યાના જૂજાતવોના જ્ઞાનની કેળવણી મેળવવાની જરૂર છે. આ ગણુલેલા વિષયોમાના ધણુખર શાળામાં શીખાય છે. તથા કેટલાક ધર આગળ પણ શીખાય છે. તેમાં વધારે સસારના ઉપયોગમાં આવતા શીખવાની વધારે જરૂર છે. દુર્જન ઓળખતાં, ઉડતા રાગધી મનુષ્યોને બચાવતાં, છોકરાં, માબાપ, સામુ, સસરા, ભાઈ, દેર, જેઠ, નજીંદ વગેરે સગાં અનેદી સાથે વર્તતા, પતિ દુઃખચારી હોય તો સુધારતાં, માસરે જતાં પુત્રીને શીખામણુ આવતા, સતિ સ્ત્રીઓના જન્મચરિત્ર વાંચી તેમાંથી ઉત્તમ ઉપદેશ ગૃહલુ કરતાં, પોતાની ઉત્તમતા દર્શાવતાં, દોષ વખતે દુઃખ પ્રકરો શીલખંગ કરવામાં કાવે નહિ એમ જણુ ચાર કે વધારે વચ્ચે શક્તિપ્રધ સાથે પહેરતા શીખવું. એક કવિએ કહ્યું છે કે ક્રાંપદિલ્લે આવેલી જ રીતે વચ્ચે પહેરેલાં હોય અને પછી ઈશ્વરે રક્ષણ કર્યું હોય એવું અનુમાન થઈ શકે છે. ચાકર સાથે યોગ્ય રીતે વર્તતાં, અને તેપર કામની તપાસ રાખતાં જણુ જોઈએ. સુસાદરીમાં અથવા બીજા અજુઘાર્યા પ્રસંગમાં પુરુષ સાથે કામ પડે છે. તે વખતે હરખ અથવા અભદ્રામાં છૂટથી ન બોલવાં તેમ તેને માફ લાગે તેમ બોલતાં સાવચેતી રાખી તેમનો ખરોસો ન કરવો. ખજાણ સ્ત્રીઓની સંગત કરવી નહિ. તેમના બોલવા અલવાથી તેમના પાપી હાંસામાં ન રસાવું. પોતાનો ખરો ચણુગાર ગેમાં છે તે સમજતાં, પતિ સાથે મધુર વચ્ચે બોલતાં, પોતાના કામમાં નીનિતો અંકુશ રાખતાં, મન ડગવા તરફ નહિ લલચાતાં, મારી વાતમાં મન લગાડતાં, ધર શોખી નીકળે ને મન ખુશ થાય તેવું ચણુગારતાં, વિચિક્ષણતા રાખતાં, પતિ રીઝાઈ ગયો હોય તો મનાવતાં, ને પતિ બેવાળેલો હોય તો જુદા વેરો ગોંધી કારતાં શીખવું જોઈએ, જેવી રીતે પુતના, ચર્પણ સત્યવંતિ અને સોન-રાણીએ પતિ માટે કર્યું હતું. આ સિવાય ગ્રંથુજી સ્ત્રીઓને ઘણું જણુવાની જરૂર છે. તથા-

ધણીકળાછે. ટુંકામાં સ્ત્રીઓએ વિદ્યા, સત્ય, પવિત્રતા, મુખાશિતપણું અને નાનાં પ્રકારની કળાઓ એ સર્વ જગાએથી સંપાદન કરવી, આ વચન સ્ત્રીઓએ યાદ રાખવા યોગ્ય છે. કરકસર કરવાની, પરધેર જઈ ધરનાં છિદ્ર ન ઉઘાડવાની, નિર્ધનતા નહિ દર્શાવવાની, ધરસંપત્તિ શુદ્ધ રાખવાની, વાસણકુસણ તથા ધર સ્વચ્છ રાખવાની, વસ્ત્રાલંકાર સંભાળવાની, બાળ ઉછેરવાની, લજ્જા ધરવાની, શિયળ માચવવાની, પૈંતિમાં ચિત્ત ચોંટાડવાની, પિતાના ધરમાં ઝાઝી પ્રીતિ ન ધરવાની, મેલા, નાટક, ચેટકાદિ પ્રસંગમાં એકલાં ન જવાની, વરિલોની સેવા તથા આરા પાળવાની, સ્વતંત્રતા ન દર્શાવવાની ટેવ પાડવી. સ્વતંત્ર હોય તો પછુબાળ-પણુમાં માખાપની આરામાં, ચેવનમાં પતિની આરામાં અને ઘડપણે પતિ હયાત ન હોય તો પુત્રોની આરામાં રહેવું, એવી શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા છે. તે પ્રમાણે બહેલી સ્ત્રીઓએ વર્તવું. વળી તે સિવાય સ્ત્રીઓએ અદરના શણગાર શીખવાની જરૂર છે છે તે નીચે પ્રમાણે.

મનદર છંદ

“ સુધડતા, આવડત, હાપણુ ને ચતુરાઈ,
અપળતા, પતિવ્રત, ઉદરતા એ સાત છે.
ક્ષમા સત્ય મંતોપને, ઉચોગ દયાળુ વિદ્યા,
સર્વ જન પ્રેમ પ્રીતિ, ભક્તિ દીન રાત છે.
ધૈર્ય એહ સોળ ગુણ, સજ એવી નારી તેતો.
ધર નાત જાત દેશે, વિદેશે વિખ્યાત છે.

વળી સ્ત્રીઓએ પાપ પુણ્ય વગેરેનો સારાસાર વિચાર જાણવાને તથા ધર્મનીતિનું જ્ઞાન મેળવવા માટે ધર્મશાસ્ત્રો વાંચવાં, પોતાની આલતી બાપાના જ્ઞાન માથે દિંદુ સ્ત્રીઓએ મં-સ્કૃતનું, પારસીઓએ ઝદ કે પહેલવી લાખાનું જ્ઞાન મેળવવું. ચોખ્ખો વહેવાર રાખતાં, સંપ સંપત્તિ વધારતા, આ શરીર ક્ષણભગુર છે એમ જાણી ધર્મને પરાપકારનાં કાર્યો કરી કીર્તિ વધારતાં, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, વગેરે ચતુષ્કોને સમાવતાં, અને આહાર, નિદ્રા, એને નિયમસર રાખતા વગેરે સ્ત્રીઓએ શીખવાની બાળપણથી જ કાળજી રાખવી જો-ઈએ. ટુંકામાં સર્વગુણસપન્ન થઈ રહેવું. આ બધા ગુણો ન હોય ત્યાં સુધી તેમની શુદ્ધ-સ્થની સ્ત્રીમાં ગણના થતી નથી. આ સર્વ ગુણ સપન્ન કરવાને તેમનાં માખાપની પ્રથમ કા-ળજી જોઈએ. એક કવિ કહે છે કે અર્વાચીન કાળમાં આવી કાળજી આપણા દેશમાં મા-બાપો ક્યારે રાખશે ? અને ક્યારે ધરનો બધો કારભાર ઉચકી લેતાં ધીમે ધીમે શીખશે ? પ્રાચીન કાળમાં આવી સ્ત્રીઓ ધણી થઈ ગઈ છે. પાર્વતી, સીતા, તારા, દ્રૌપદી, ગાર્ગી, મૈત્રેયી, દમયંતી, મુભદ્રા, તે સાવિત્રી વગેરે ધણી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ સ્વદેશની સ્ત્રીઓથી શ્રેષ્ઠ ગણાઈ ગઈ છે. આર્ય જુમિમાં જેવાં સ્ત્રીઓ પાકેલાં છે તેવાં હજુ સુધી કોઈ પણ જૂ-મિમાં પાકેલાં નથી. આ શુ યોગ્ય અપનંદની વાત છે ? હજુ આર્ય જુમિની બાળાઓનાં લોહીની અંદર એ ગુણોનાં છૂપાં રંગજેણું રહેલાં છે. જે તેને ફરી પ્રાચીન આર્ય ધર્મ નીતિ સાથે જણાવેલા વિયથો શીખવવામાં આવે તો તે પ્રકાર આપેઆપ ચળકી નીકળે. જે ભ-ણેલી સ્ત્રીઓ આવી રીતે વર્તશે તો અમણુ સ્ત્રીઓ તેનો દાખલો લીધાપિના રહેશે જ નહિ.

અને ધ્વિરે તેનો બદલો સૈને આપશે. અને તેમાં પણ જે સારી સ્ત્રી હશે અને નહારી સ્ત્રી, હશે તો કહાનજી કવિ કહે છે કે તે નીચે પ્રમાણે વર્તશે.

(રાગ. મા માવે તે ગદ્યી હતર્યાં.)

રહે સાયવટેથી સાથ, સુંદરી મારીરે,	
કરી જીલ ન માગે માફ, નાર નહારીરે.	૧
ભગ્ને ભાવ ધરી ભગવાન, સુંદરી સારીરે,	
ધમ્મરથી પણ અમાન, નાર નહારીરે.	૨
શે શીખામણનો સરિ, સુંદરી સાગીરે,	
પણ અવગુણ ગૃહે અપાર, નાર નહારીરે.	૩
બણતી ગણતી બલી બાત, સુંદરી સાગીરે,	
લટતી વદતી દીન રાત, નાર નહારીરે.	૪
રાખે મન વિનય વિશાળ, સુંદરી સાગીરે,	
દાખે મુખ કુર વિશાળ, નાર નહારીરે.	૫
પામે પૂરણ સત્કાર, સુંદરી સારીરે,	
વામે નિજ જીવણ ભાર, નાર નહારીરે.	૬
મુખ દુઃખમાં દીક્ષ ગંભીર, સુંદરી સારીરે,	
આપે સૈને અપમાન, નાર નહારીરે.	૭
ગાએ છે ચંગળ ગીત, સુંદરી સારીરે,	
કરતી નિદા નિત નિત, નાર નહારીરે.	૮
મુખ વદતી મીઠા વેણ, સુંદરી મારીરે,	
કાઠે કઠકાં જાડુ નેલે, નાર નહારીરે.	૯
જગમાં જગ શે મુખકાર, સુંદરી સારીરે,	
જુંડપતો ઝોટે ભાર, નાર નહારીરે.	૧૦
તમે બનજો ચાણું બેન, સુંદરી સારીરે,	
નહિ કાન લહે મુખએન, નાર નહારીરે.	૧૧

ગૃહવ્યવસ્થા કેમ કરવી તે બંધુવું જોઈએ. તે સારી રીતે શીખી તે પ્રમાણે

૧૧. વર્તવું જોઈએ. ગૃહવ્યવસ્થાના પેટામાં મુધડતાઈ, રસોઈ, માંદાની માવજત બોજન કરવું તથા કરાવવું, ચયનગૃહની શોભા ગમવી,

ગૃહવાટિકા, ભેવડેવડ કેમ કરવી, કરકસર, પશુપક્ષીની સંભાળ કેમ રાખવી, નવરાસનો વખત કેમ ગણવો, અને આવકજવક વગેરેનો હિસાબ રાખવો, વગેરેનો ગૃહવ્યવસ્થામાં સમાસ થાય છે. વળી સાસુ સસગ સાથે કેમ વર્તવું, છોકરાં કેમ ઉછેરવાં, પતિની સાથે કેમ વર્તવું તે પણ તેનાની પેટા ભાગમાં છે. પણ તેમાંથી મુખ્ય બાબત લખ્યો.

જી પરણીને સાસરે આવે છે ત્યારે તેના પતિનું ઘર તેજ ઘર ગણાય છે અને પતિના ગૃહકાર્યની ચિંતાને સંધળા બાર તેમના પર આવી પડે છે, માટે માતાએ પોતાની પુત્રીને બાલ્યકાળથી જ ધરવ્યવસ્થાની કેળવણી આપી ચોગ્ય બનાવવી જોઈએ. એ ચોગ્ય યર્ષ ધણી સુખી થઈને વખાણને પામે છે, ને માબાપની શોભા વધારે છે. પરંતુ જો તેમને તેને બદલે અયોગ્ય લાલ લડાવી ઉછેરી ધરવ્યવસ્થાથી અણુવાકે રાંખવામાં આવી હશે, તો તે સાસરે ગયા પછી ધણી મુંઢઈ રહેશે. સાસુ, સસરા, નણદ, જે વહુમાં આવડત નહિ હોય તો તેમને તથા તેમનાં માબાપને વર્ગાવે છે. તેથી તે બિચારીને પરતાવો કરવો પડે છે. માટે પુત્રી સાસરે જવાને ચોગ્ય ઉમરની થાય ત્યાં સુધીમાં સુશિક્ષા આપીને તેને તૈયાર કરવાની જરૂર છે. અને આ દુનિયામાં ધણું કરી સ્ત્રી પગણીને સામરે જાય. પણ પુરૂષ પરણીને સાસરે જાય ને સ્ત્રીના બાપનું ઘર તે તેમનું મનાય અને સસરાએ જમાઈને વાગસો આપવો એવું બાગ્યે જ બને છે. સસરા જમાઈને દત્ત કરી રાખે તે જ વખતે તેમ થાય છે. ને મસરાને ઘેર જમાઈ જાય છે તો પણ પોતાનું ઘર તો માબાપનું ઘર તે જ સમજે છે. માટે સ્ત્રીઓ જ મસરાને ઘેર આવે છે ને એવો ચાલ આપણા બાપદાદાથી ચાલ્યો આવે છે. તે સાસરાનું ઘર ને જ સ્ત્રીનું મનાય છે. માટે માતાએ પોતાની પુત્રીને ચોગ્ય બનાવવી જોઈએ.

બાઈ સેવા કુંવર.

રમણીમણિમાલા.

અનસૂયા.

પતિવ્રત પ્રભાવ સમર્થ, અનસૂયા કેરો રે;

વિષ્ણુ શિવ બ્રહ્મા બળ વ્યર્થ, ટળ્યો આ કેરો રે,

રા. સુમન્ત.

અનસૂયા માતાનું સતીત્વ સર્વ યર્ષ જાણીતા હશે. તે ભગવાન અત્રિશ્વરનાં ધર્મપત્ની હતાં. આ દેવતી આર્યાવર્તમાં રહેતાં એક સમયે એ પ્રદેશમાં સખત દુષ્કાળ પડ્યો; અલ ન ઉચ્ચ, ઘાસ ન ઉચ્ચ. આથી માણસ અને પશુ ધણું હેરાન થવા માંડ્યાં. દયાળુ મહર્ષિએ પોતાથી બન્યું ત્યાં સુધી મરેનું રક્ષણ કર્યું પણ દુષ્કાળનું જોર વધવા લાગ્યું. આથી પોતે સમાધિસ્થ થઈ ગયા અને પોતાની ધર્મપત્ની અનસૂયાને કહ્યું કે હું સમાધિમાંથી જાય ત્યાં સુધી સર્વ કાષ્ટનું રક્ષણ કરજો. પતિઆશ્રાનુસાર દેવી અનસૂયાએ યમાચકિત દુષ્કાળથી મનુષ્યને ઉગારવા યત્ન કર્યો પણ દુષ્કાળનું પ્રભાવ લગાયું. આથી પોતે પણ નિરાશ થઈને પતિના ચરણ ઉપર મગ્ન મુકી સમાધિસ્થ થઈ ગયાં. કેટલેક કાળે અત્રિમુનીએ “હવે તો દુષ્કાળ મટ્યો હશે.” એમ ધારી સમગ્રી ઉતારી ને “પાણી” જુગાર કર્યો. અનસૂયા પણ

અનસૂયાના સતીત્વની પરીક્ષા જોવાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ પૃથ્વી પર આવ્યાં અને આશ્રમના દ્વાર પાસે આવી બીજાની ચાલના કરી. અને ચાલના એવી અર્થોર્થ રીતે કરી કે અનસૂયાએ હાથમાં જળ ભરી અંજળી છાંટતાની સાથે ત્રણે નાના બાળક રૂપ બની ગયા, ને તેમને અનસૂયા દેવીએ ઘોડીઆમાં ચવાડી દીધા પોતાના પતિ ઘણા દિવસ સુધી ઘેર ન આવવાથી લક્ષ્મીદેવી, સાવીત્રી, અને પાર્વતી, અત્રિભુનીને ત્યાં આવ્યાં અને પોતાના આવા સમર્થ પતિની આ દશા જોઈ દંગ થઈ ગયાં અને અનસૂયાની કેટલી કેટલી પ્રાર્થના કરી, ત્યારે એ ત્રણે દેવોને મૂળ રૂપમાં થવા દીધા, પણ અનસૂયાએ એમની પાસે માગી લીધું કે મારે તમારા જેવા પુત્ર થવા જોઈએ. આથી દુર્વાસા, દત્તાત્રેય, અને ચંદ્રમા એ ત્રણે દેવોના અંશના ત્રણ પુત્ર થયા અને સતિ અનસૂયાના તપોબળથી અત્રિભુનીને સમર્થિના અચળ તારામાં સ્થાન મળ્યું.

જ્યારે રામચંદ્રજી વનવાસ ગયા ત્યારે અનસૂયાએ એમની અને સીતાની ઘણી બરદાશ કરી હતી. અને સીતાને એક ઉત્તમ મુગન્ધ લેપ આપ્યો હતો, જેને ટહાડ અથવા તડ-કાથી કથી પણ અસર ન થતાં એની એ મુગન્ધને બીનાશ રહી શકતી. આપણા દેશમાં એક એવો વખત હતો કે આવી દિવ્ય શક્તિવાળી સતીઓ ઠેર ઠેર માતૃમ પડતી. હાલ તેથી વિલક્ષું જ જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ અગ્નિ હોવાથી કકાસ, કસેલ, કરીને પોતાના પતિનાં હૃદયને શેડી ખાય છે. ત્યારે પુરૂષો પણ માત્ર પોતાના જ લાભ તાડી સ્ત્રીઓની દરકાર કરતા નથી. આમ અરસપરસ શુદ્ધ પ્રેમને અભાવે ખરેખરી સતીઓ નિર્મૂળ જેવી થઈ ગઈ છે. ખરી સતી હોય તો વચનસિદ્ધિ યાય જ. પણ જીહ્વીના શરાપ લાગે નહિ. એમ કાણે કાણે જીહ્વું ભોસતી બાંધડીઓ ખીચારી ખરા સતીત્વની, પતિવ્રતપણાની ખુબી ક્યાંથી સ્હમજે ? આશા રાખીએ કે હવે જ્યારે આપણે કેળવણી લખએ છીએ, છુટ્ટો સ્હમજએ છીએ, ત્યારે સુધરીને આપણી જાતકાળની માતૃ.થી અનસૂયા દેવીનું અનુકરણ કરીશું.

સા. સ્નેહલતા.

વર્તમાનરંગ.

‘ભારતમહિલાપરિપદ્માં ગાયકવાડનાં મહારાણીનું’ પ્રમુખ તરીકેનું લાપણ:—

ગયા માસની અંતમાં કલકત્તામાં કોંગ્રેસ, કોન્ફર્ન્સ વિગેરેની સાથે સાથે એક ભવ્ય મંડપમાં ભારતમહિલાપરિપદ્માં મેળાવડો થયો હતો. આ મેળાવડામાં વડોદરાનાં મહારાણી, કુચબિહારનાં મહારાણી, વિગેરે રાજવંશી સ્ત્રીઓ ઉપરાંત શુજરાતમાંથી મીસીસ ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રીવેદી ઉપરાંત ખીજી સન્નારીઓ હતી. આ શિવાય મદ્રાસ, મુનાઇટેડ પ્રોવીન્સીસ અને પંજાબની પણ સન્નારીઓ હતી યુરોપીય, પારસી અને મુસલમાન સ્ત્રીઓની પણ સારી સંખ્યા હતી. પ્રથમ ભાગ કન્યાઓએ સુમધુર દૃશ્ય દેશગીત ગાયું હતું. ત્યાર બાદ સ્વાગત મંડળનાં પ્રમુખ કુચબિહારનાં મહારાણીએ આવકાર આવતાં મહિલાપરિપદ્માં વિનય આપવા જે બહેનોએ પરિશ્રમ કર્યો હતો તેમને ઉપકાર માન્યો હતો. ત્યાર બાદ વડોદરાનાં મહારાણીએ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. મહિલાસમીતીના હેતુઓ જણાવતાં કહ્યું હતું કે “દરેક ન્યાત, જાત અને ધર્મની સ્ત્રીઓ એકસપ થાય અને સંસારમુદારામાં ભાગ લે” આ મુખ્ય હેતુ છે. પુરૂષ વર્ગ ગમે તેટલો યત્ન કરે પરંતુ જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ પોતાની, પોતાના દેશની યિતિ સમજી નથી, અને તે સુધારવા તેમનામાં વૃત્તિ ધર્મ નથી ત્યાં સુધી આપણે સંસાર મુદ્ધવાનો નથી. “આપણે શ્રીમન્ત કે ગરીબ હોઈએ, ઉંચ કે નીચ હોઈએ તે છતાં જાતકાળના આપણા ઇતિહાસ સાથે આપણે એક સરખા જ મગર રહી પ્રેમની સાંકળથી જોડાઈ ભવિષ્ય માટે આપણે એક સાથે જ કામ કરવાનું છે.” મહારાણી જેવાં ઉચ્ચ સ્થિતિ અને પદવીનાં સન્નારી તરફથી નિકળેલા આ વચનો પેંસાના, વિદ્યાના, રાતિના, અગર સત્તાના મદમાં છઠ્ઠી ગયેલ સ્ત્રીઓ જે અજ્ઞાન બાળાઓ સાથે બોલતાં પણ સંકોચ પામે છે તેમને આ વચનો ઉપર બરાબર લક્ષ આપવાનું છે. “આપણે આપણા હોદ્દાઓના હૃદય ધારીએ એવાં બનાવી શકીએ છીએ, અને તેઓના હૃદયમાં આપણા જાતમજાના ઇતિહાસ માટે પ્રેમ, અને હમણાના માહિત્ય માટે ફેલાવો કરી શકીશું.” સ્ત્રીની સાથે મરખાવતા પુરૂષ પ્રજા કેળવવામાં નિષ્ફળ નિવડવાનો જ “હિંદમાં સ્ત્રીઓએ સ્વદેશી હિલચાલમાં સંપૂર્ણ પ્રેમથી જોડાવાની જરૂર છે” આ હિલચાલને પણ વિજયી કરવા સ્ત્રીઓની સાહચર્યતાની જરૂર છે. બંગાલાની સ્ત્રીઓને પગલે ચાલી ખીજી પ્રાન્તની સ્ત્રીઓએ આ હિલચાલ શરૂ કરી છે અને તેને આપણી બહેનો જ્યાં સુધી મદદ નહીં આપે ત્યાં સુધી પુરૂષો એકલા ઠાંધ કરી શકવાના નથી. મહારાણીનું આખું બાપણુ મનન કરવા યોગ્ય છે અને તે ઉપરાંત અન્ય સ્ત્રીઓના નિયમો પણ વાંચવા લાયક છે. અનુકૂલતાએ એ સર્વ બહેનો સમક્ષ મુકવા વિચાર છે.

પત્ની પોતાની તરફ પતિનો ધ્યાર કેવી રીતે વધારી શકે—ચાલુ માસમાં મીસીસ મુનીલાલ હરીલાલ સેતલવાડ—સૌ. મગળાગઢરીએ ભરચમા ઉપલા વિષય ઉપર

* આ અંક જેમ બને તેમ સ્ત્રીઓને કરવા ઇચ્છા હોવાથી વર્તમાનરંગ અને સમયતરંગ પણ ખાસ સ્ત્રીઓ પાસે લખાવ્યા છે.

તંત્રીઓ,

બાપણુ આપ્યું હતું. વ્યાખ્યાનમાં આવકસ્રોથી પતિપત્ની પોતાના ગુણોનું અવલોકન ન કરી શકતાં હોવાથી કેટલું પરિણામ આવે છે તે જણાવ્યું હતું. પતિની પ્રીતિ સંપાદન કરવા પોતાનામાં કેળવણીની, ખુદીની પકવતાની જરૂર છે, પતિને એના કાર્યમાં કેવી રીતે સરળતા કરી આપવી, તે ખિન્ન, અસ્વચ્છ અગદ ગુણે હોય તે વેળા કેવી રીતે વર્તવું તે બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું હતું. ગૃહવ્યવસ્થામાંથી પતિને છુટા કરી તેને ગૃહની જાળજની ફીકરથી મુક્ત કરવાની મુખ્ય જરૂર છે એમ જણાવ્યું હતું. સ્વર્ગ સંકેતને લીધે વ્યાખ્યાન પુરૂ આપી ન શકવાથી બહેનોને મૂળ વ્યાખ્યાન વાંચવા ખાસ ભલામણ છે.

સૌ. પ્રમિલા.

રા. રા. ગોવર્ધનરામ મા. નો સ્વર્ગવાસ.

ગુર્જર સાક્ષર શિરોમણિ સ્વર્ગસ્થ રા. રા. ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીના ગર્હ તા. ૪ થી ને અશુભ દિવસે મુંબાઈ મધ્યે થયેલા અકાલ વિદેહના દુઃખદ બનાવની નોંધ સેતા અમને અતીવ ખેદ થાય છે. ગુર્જર સાહિત્યનો પણ દેશવિદેશ પ્રસારવાનાર સાક્ષરરત્નો આ પ્રદેશજામિમાં કવચિતજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્પન્ન થયેલા વિરલ રત્નો પોતાનો જીવન પ્રકાશ વિસ્તારવામાં ભાગ્યેજ દીર્ઘામુખી થાય છે એ ગુર્જરોનું હૃદયભાવ્ય જ છે. આ સાક્ષર-વર્ધ અમારા બાલપત્ર તરફ પ્રત્યક્ષ તેમ જ પરોક્ષ રીતે બહુ સમભાવ તથા શુભેચ્છા રાખતા હતા અને તેમના પ્રમંગીલાત હૃદયોદ્ગારથી આ પત્રના વહનમાં અતેકવાર નવનવી ગ્રેરજાઓ ધત્તી રહી હતી. સમયસંકેતને લીધે તેમના ઉત્તમ જીવનનું વિરોપ વિવેચન આગળ કરવા ઇચ્છા રાખી તેમના આત્માની પદમ શાંતિ માટે પરમાત્માની સહાય પ્રાર્થના કરી હાલ તો વિરમીએ છીએ.

અમારા આહોકોનો જાહેર ઉપકાર.

આ માસિકના આહોકોની આ પત્ર ઉપરની અભિરચી એટલી દૃઢ અને મમતવળી થતી જાય છે કે એનો ખ્યાલ કરવો પશુ કઠિન છે. છતાં એનું કોઈક અનુમાન નિચેની હકીકત ઉપરથી થઈ શકશે. ગયા માસની આખરે અમારામાના બે બંધુઓ રા. ભોગીન્દ્રરાવ તથા રા. શંકરરાય ઉત્તર હિંદુસ્તાન તથા બંગાળ તરફ મુસાફરીએ ગયા હતા. તે સમયે લાહોરમાં પડિતજી ગીરધરલાલ, અમૃતસરમાં રા. જ્ઞેશંકર જીવજીરામ, દીલ્લીમાં રા. મંગેશ્વર વેણીરામ, તથા બાલુભાઈ, કલકત્તામાં ગ. કૃષ્ણદાસ જ્ઞેશભાઈ ત્રિમાણી તથા રોઠ નારાયણદાસ દમણ તરફથી તેમ જ દાણી, અલ્લાહાબાદ વિગેરે સ્થળે અમારા તે બંધુઓને જે આદરમહત્તર આપવામાં આવ્યો છે તેને માટે અમારા માસિકના તે આહોકોનો જટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો જોડો છે. ઉપરના સદગૃહસ્થોમાંના ધણા પત્ર સાથે માસિકના આહોકોના

શિવાયતો ખીન્ને સંબધ પ્રથમ નહોતો એક પેપરનો આદક પેપરના માલિકને અગર સપાદક વર્ગને આટલો જ્ઞાદરસત્કાર કરે તે માન માલિકને અગર સપાદકને ઘટતુ નથી મથુ તે માલિક અગર પેપર પ્રત્યેની સહાયતાનું જ પરિણામ છે. અમારા માલિક તરફ ઉત્તમ લાગણી ગાખી દીનપરદીન આદકોની સખ્યા વધતી કરવા માટે અને અમારા બન્ધુઓને જે ઉત્તમ માન આપ્યું છે તે માટે અમે તે સર્વ આદકોનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

સમયતરંગ.

પહેલી વલ્લિક સ્ટ્રીચિયુએટ—મુખાઈના શેઠ પુરોતમદાસ મગળદાસ નથુભાઈના પુત્રી શ્રીમતી કમળાવતી આ સાલ ખી.જુ.એ. મા પસાર થયા છે. એ ત્રીજી ગુજરાતી સ્ટ્રીચિયુએટ છે.

ખી. એ. નું પરિણામ—આ સાલ ખી એ મા નીચેની પાચ સન્નારીઓ પસાર થઈ છે. (૧) મહેરબાઈ જહાંગીર વાડિયા. (૨) કમળાવતી પુરોતમદાસ શેઠના. (૩) સુનાબાઈ દિનશાહ વકીલ, (૪) હમાબાઈ રતનજી દેસાહ. (૫) જરબાનુ બમનજી ઇનજીનીયર.

કલકત્તા કોંગ્રેસમાં સ્ત્રીઓ—કલકત્તામાં ભરાયેલી નેશનલ કોંગ્રેસમાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓની સખ્યા ૭-૮ ની હતી એટલું જ નહિ પણ હિંદના જુદા જુદા વિભાગમાંથી આશરે ત્રણસો સ્ત્રીઓ આવી હતી તે દેશકાર્યમાં સ્ત્રીઓની ચતી પ્રવૃત્તિ સચવે છે.

પહેલી ભારત મહિલા પરિષદનો રીપોર્ટ જ્ઞાદર પડયો છે. તે પરિષદમાં થયેલા બાપજીનો મરાઠી તરજુમો મીસીસ કાશીબાઈ કીર્તિકરે કર્યો છે. આશા છે કે ગુજરાતી સન્નારી મીસીસ કાશીબાઈનું અનુકરણ કરશે.

મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષામાં આ વર્ષે ખીસતાળીસ સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓ ફતેહમદ નિવડી છે.

વિધવાશ્રમ—મુખાઈના શેઠ હસરાજ પરમાનંદના ઉસાહથી દુક સમર્થમાં એક વિધવાશ્રમ સ્થપાવાનું છે.

સખ્યાવત—ખીરમ જીજ્ઞાસુ પુરવ્યા શહેરની હિંદુ સ્ત્રી કાદમ્બનીએ પોતાની દસ હજાર રૂપીઆની સર્પ પુણ ગરીબગરબા અર્થ સરકારને સ્વાધીન કરી. વિશેષ એટલું છે કે પોતે પણ એ રકમમાંથી જ નિર્વોહ પુરતું લેશે.

સૌ. પ્રમિલા.

સવાજમ તથા સર્વે આબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

૧૬. ભોળીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા બી એ

અવરયાપક મુંદરીમુબોધ—અમદાવાદ.

સવાજમની પ્લેઝિય

ચોથા વર્ષ પેટ.

૦ ન ૧૯ રા રમણીકચકર પ્રભાચકર	ભાવનગર	૧—૪—૦
૧ ન ૭૨૩ મીસીસ જયવતીખાઈ	માહીમ	૧—૪—૦
૨ ન ૭૨૪ રા. દિરાભાઈ સામળભાઈ	માસેગામ	૧—૪—૦
૩ ન ૧૭૦ રા. લોડે કે સાવબેરીના એ	ખલાલ	૧—૩—૦
૪ ન ૫૩૨ રા. જગન્નાથ પુરપોતમ	રગુન	૧—૪—૦
૫ ન ૭૨૫ રા. વ્યાસ દયાગમ વિ ત્રીકમછ	મુખાર્ધ	૧—૪—૦
૬ ન ૪૦૬ શેઠ અગ્નેશ્વર કુરામછ અમદાવાદ	દમણ	૧—૪—૦
૭ ન ૪૪૦ ના. ડાયાભાઈ ત્રિજયભવામ	માતર	૧—૪—૦
૮ ન ૧૧૪ સેપદ એ 'બી ડાદરી'	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૯ ન ૩૮૬ ના. ચક્રવર્તી દેસવલાન નેના	ગોધા	૧—૪—૦
૧૦ ન ૭૨૬ રા. લાલુભાઈ દેવભાનુદ	મુખાર્ધ	૧—૪—૦
૧૧ ન ૭૨૭ ના. ડાયાભાઈ ચતુરભાઈ	ભોળામ	૧—૪—૦

વર્ષ ત્રીજું પેટ.

૧૨ ન ૧૧૪ સેપદ એ બી ડાદરી	અમદાવાદ	૧—૪—૦
--------------------------	---------	-------

વહુને શિખામણ

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ ૧)

ઓઝોને ખાસ વાચવાલાયક, પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખુબી જવાબી બીજી
 આવૃત્તિ નિદાર પરી છે
 ૧૧૫૫૫૫૫૫—રજિસ્ટર ગણેશજી અખર્જી ૧૬ એપ્રિલ ઓગોસ્ટ, માનરે ૧ (મહીલાવાક)
 તથા "મુંદરીમુબોધ" ઓગોસ્ટ અમદાવાદ

સુદરીસુમોપના

વિધવા

બીબાને (પેરેટર સુદ)

મદકોને

(કાવ્ય)

સુદરીસુમોપ જોરીસમાયો

મળશે

લેખક — વસન્તનિર્માદી

મૂલ્ય આના ચાર

સુદરીસુમોપના મદકોને દયામ સામે બીબાને મળશે

મળવાનું છે

અભયપુ જોરિસ ખાડીયા—અગાવાદ

ગેસસે એન એમ તિપાદી અને કપાડી કાદવાદેસે રોડ—સુધ

કાવ્યમાધુર્ય.

ખાધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોના સમૂહ

સમગ્ર કરનાર—દિગ્ગમતલાલ મણેશાજી અવનરિયા એમ એ

દિગ્ગમત કાવ્ય પુસ્તક એક રૂપીઆ

પાંચ પુસ્તક દોઢ રૂપીઆ

દયાવ ખર્ચ ૧૯૧૬

સેલ એન્ડ્રસ એન એમ તિપાદીની કપાડી મુખાવ.

સુદરીસુમોપ જોરિસ—અગાવાદ

લેખક મેવલ છુસેસર—રાજકોટ

ઉપરાત અન્ધરાત કાઠિયાવાડના પ્રસિદ્ધ છુસેસરોને સાંધી પણ મળી શકે

લીંબડીની નામાંકીત સુડીઓ.!!!

૪૨મા રાખવા સાયક ને બોલી મિત્રોને બેટ આપવા સાયક.

રૂપેરી તથા સાનરા વરકની સુડીઓ

આ સુડીઓ સારી ગુણવત્તા ગળવેલ નામના મોઢાની મજબૂતરીતે ગલાવવામા બાકી છે તેથી તે ધણુજ માખી મુલત ટકી શકે તેવી છે તેના ઉપર સોનેરી તથા રૂપેરી ૧ નંબરી છિમી વતપી કારીમરીની નકશી કરવામા આવેલ છે તેથી તે મોઢાને અનુકૂળ ધણીજ સરસ ધણેસ છે વળી આ સુડીઓપૃષ્ઠકોષે કે અન્ધરાતીયા લેનાર નામ મફત કરી આ લાગાં આવે છે જે ધણુજ શોભાવમાન ને કાલકાશરક છે

રૂપેરી વરકની સુડીના રા ૦-૧૨-૦ પેરેટર બે આન્ડ

સાનેરી વરકની સુડીના રા ૨-૦-૦ પેરેટર બે આન્ડ

પણ સાથે રાખનારને પેરેટર ૫૫-

૧૯૧૬ નવ ૨ માસ અપાવનાં એવ રહે સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે

કે. એચ. દુળલની કુંપની લીંબડી-કાઠિયાવાડ

સુન્દરી સુબોધ.

ય્ય નાર્યંસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તન્ન દેવતાઃ । મનુ.
પ્રજન દેવતા રહે ન્યા પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વાંશ્ચ સ્ત્રીણાં મારે પ્રકટ થતું માણિક

પુસ્તક ૪
અક ૬

પ્રાપ્ત,
બન્ધુસમાજ,

{ ઈ સ ૧૯૦૭ દેવુઆરી
{ વિ ૨ ૧૯૬૩; માધ.

વિપયસુચન

સખે

વિવચનિગામ

જ્ઞાનસુગન્ધ

કુલ્યકુંજ.

તપીઆર્થો

આદિપો

૧. ધસન્તવિનોદી

૨. ભ્રમર

૧૪
૧૨૬

૧૩૦
૧૧૨

વાર્તાવહની

ખરેખર તુંજ મારી નિરતિ ડા

(સ્ત્રીલેખ)

સા ત્રિશુભતનયા

૧૨૬

રમેશ્વરીમણિમાળા

તોળની ગદાપણી શ્રીમતી તારાગામ - ૧. પતિ કૃષ્ણ (બન્ધુસમાજ)

૧૩૦

વિવિધવિહાર

પ્રભેદીય સમાજોમાં સમારીઓએ આરે મા આરે

માતાન્તર કરી પાન્ય.

૧૩૫

વર્તમાનરમ.

ન. સુબન્ધુ

૧૬૨

સમયતરંગ

૧૬૬

પાલિકા સમાજ ૩૦ ૧-૬-૬૦ સોજીત મુદ્રાત

સુન્દરીસુખોદધના આહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતક્રમુદઃ—એક રસગય સાતી, કિમન રૂ ૧) આહકોને આના અઘડ પોરટેજ જુદુ

વિધના—૧૦૫ વસન્તવિનોદી, મૂલ્ય આના ચાર આહકોને બે આને. પોરટેજ જુદુ

શોકશમન—આ મામિકનો કાઈ આહક જે નવા આહકનુ લાભજ મોકની આપશે

તેને “શોકશમન” (કર્તા હુરજીન ત્રિભોજન) નુ પ્રુતક વિના મુલ્યે

પોરટેજ ૦—૧—૦ મોકવસાથી મળશે.

ચાગિની-પહેલા વર્ષની સેટ—નવા ચના આહકને આઠથી દીધને એટલે ઇમાન

આથે સાત આને

કપિજલા—શ્રીજ વર્ષની સેટ, દીગન આના ૦—૬—૦ નવા આહકને ૦—૪—૦

સુન્દરીસુખોદધની પાછલી ફાઇલો.

પહેલા વર્ષની તુટક ફાઇલ ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી પાંધેલી પ્રુતકના રૂપમાં ફાઇલ ૦—૬—૦ ટ ખ ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુટક ફાઇલ ૦—૮—૦ ટ ખ ૦—૨—૦

દરેક આકા પછુ ખરૂં અપૂર્વ સેતો આપના હોવાથી મને તે આક વાચવાથી રસ ઓઢા થતો નથી.

આહકોને વિનંતિ.

અમલાગદર્માં પેગનુ જોર વિગેષ હોવાને લીધે અમારી ઓફીસ માગ જહાર હોવાથી, તેમજ પ્રેમને પશુ તેજ કારજુને લાથે માજુસોની તંગી વગેરેની અડચણ હોવાથી આ આંક પ્રસિદ્ધ થતા વિગળ થયો છે, તેમજ તેજ કારજુસર કેટલીક અસરથતાને લીધે પ્રચલિત પત્રવ્યવહારમાં પણ કાંઈક દોષ થઈ છે, એ સર્વ જદસ અખતે આશા છે કે અમારો મનુ આદર અગતે દાખા કરશે એવા વર્ષના થયેલા આહકોને અમે એપ્રીલ માસનો આક વી પી થી મોકલીશુ

सुन्दरी सुव्याध.

वर्ष ४ शुं] प्र. स. १९०७ ईशुआरी—भाषा वि. स. १९१३. [अंक ६ शुं]

ज्ञानसुगन्ध.

सन्मानव प्रेम.

(सादुल्लिखित.)

जेने रूप न थाय अन्ये अवल दुःखे सुखे सर्वदा,
जेने पाणी शके जनो सहनमां सर्वे अगत्या विपे;
संसारे शत प्राप्य शोक दुःखधी दोज्युं ठरे ज्यां दिल,
दोळ्याये, न कदापि जाय घटतो जेनो बैराणी रस,
जातां काल घटाई थाय अळगा सकोच लज्जा, भय,
त्यारे सार चखाय स्नेह रुपनो तेमा ठपों जे रस;
एवो पूर्ण अनत निर्मल रसे-सन्मानव प्रेम ते,
लावे विश्व विपे महा धमवडे, ते एकनो एक रे.

सत्तरामचरितम्.

કાવ્યકુંજ.

નવી ભાભી.

(સાર સારે ને સુરત રહેર, મુખાર્ષિ અલખેલી—એ રાદ)

।જે આંગણહું ઉજળાય, ભાભી આવે છે;
 શીળી જગની નૌતમ છાંય, સાથે લાવે છે.
 મન્દ મન્દ હસતી મુખ નવ વદતી લતા લચી લચી જાયરે;
 મીઠી ભાભીના અન્તર ઉમળકા ખેલી નયન શરમાય.
 ભાભી આવે છે. આજે ૦

નિર્ભગ સરિતડી ભાભી અમોલી વહયે સાત્વિક ગાન રે;
 સાગર સમે ભડ બ્રાતા રસીલો બીલી દેશે નહીતાન.
 ભાભી આવે છે. આજે ૦

ઠહાલી ભાભીની સોરેથી સરથે સરલાં મુંદર ફૂલ રે;
 નિત નિત ખીલતાં વિધ વિધ જુલતાં તેજવથે વીરફૂલ.
 ભાભી આવે છે. આજે ૦

માઝી જયાની દેવી ભાલલડી, વીર જ્યમ વૈકુંઠનાથરે;
 મંગલદૈયાં હીર અમલાં ગુલાતાં, જગકથે પુણ્યપ્રકાશ.
 ભાભી આવે છે. આજે ૦

અનુપમ નેડહું પારે પ્રભુતા, યારે જગત રજિયાતરે;
 કુમકુમ ચાંદલો મોંધી ભાભીનો અક્ષય રહો જગતાત. ૦
 ભાભી આવે છે. આજે ૦

વસન્તપિનાહી.

ચાંદલિયો.

(રાગ મહાડ.)

(કુંવર તદને હાલરડું ઠહાહું—એ રાદ.)

માઝીરે ! મહારે ચાંદલિયો યાવું—
 ચાંદલિયો યાવું—

જાએ ઉંચે રે, નાવું—

માડો રે ! મહારે ચાંદલિયો થાવું. ૧

ના, ના, મહારે નથી નોંધતું ખાવું,

રમવાને હું નવ આવું;

ના, ના, મહારે નથી સૂઈ જાવું,

અમીરસ, કહે, કુહાંથો લાવું—

માડો રે ! મહારે ચાંદલિયો થાવું. ૨

ધીરા, ખાણે, ચીંદ અધીરા થાવું !

આવ્ય તું, લાડ લડાવું;

પછી તુંને હું એ સર્વ સમજાવું,

માર્ગે કઈ એ જતાવું,

ખાણુડા, પછી, ચાંદલિયો થાવું. ૩

નિર્મળ નદીનીરમાં ન્હવરાવું,

કેમળ કુસુમે વધાવું;

મધુર રસીલા મોર યુદ્ધાવું,

ઉચ્ચો તરુડાળે હિંચકાવું;

બેટારે, પછી, ચાંદલિયો થાવું. ૪

ઉદાર ઉદધિ ઉર ઉછળતું નેવું,

રત્ન અમોલ અપાવું;

ગલીર ગિરિગન્ધર બતલાવું,

અખત અમાધિ સધાવું;

હા, હારે, પછી ચાંદલિયો થાવું. ૫

ન્યોત્તનારસયો દિવ્ય દીપાવું,

દ્વંદ્વચટ તુજ હું રસાવું;

છૂંચો જગમાં અગ્નિ તેજ હું લાવું,

ત્રેમધો ત્યાંહિં લરાવું,

ધીરા રે, ધીરા, ચાંદલિયો થાવું. ૬

વાર્તાલહરી.

“ ખરેખર તુ જ મારી નિવૃત્તી છો ! ”

(સીલેખ.)

૧.

આ નાની વાર્તાનું સ્થાન મુખર્ષિ છે આનંદરાય નામે ઘણો શ્રીમત ગણાતો ગૃહસ્થ લગભગ તેની એ પેઢીથી મુખર્ષિમાં રહે છે આનંદરાય જાતે ચતુર અને બહોલોગણોનો હતો, તેજો ખી એ મુખર્ષિનો અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ ક્ષિરકૃપાથી તેના વડીલોની ઘણી સપત્તિ હતી એટલે તે વિદ્યાનો ઉપયોગ આનંદરાયને કરવાનો વખત આવ્યો જ નહીં અને નિ પ્રતિદિન આગાસની ગદી થતા તેની તીવ્ર બુદ્ધિનો વિનાશ થવા માડ્યો આનંદરાયના લગ્ન મુખર્ષિના જ એ પ્રામાન ગૃહસ્થની પુત્રી સાથે થયેલા હતા તેની પત્નીનું નામ નિર્મળા હતું નિર્મળા ખરેખર નિર્મળ અને ભોળી જ હતી, તેની ઉંમર લગભગ ૨૦ વર્ષની હતી. તેજો શુભગતી બાપાનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો અને બરુ શીવનું વિગેરે દુષ્ટ પણુ જાણતી તે એ સુધ્ધ અને સાદી સ્ત્રી હતી તેના નમ્ર સ્વભાવથી ઘણું પણ વસ થઈ જતું આનંદરાયનો તેના ઉપર અધાગ પ્રેમ હતો તેના થણા ખરો વખત તેની માથે જ જતો ધરમા ઘણું વડીલ નહોતું, ફક્ત એ જ જણુ, વળી ધધો કરવાની ખાસ અગત્ય નહોતી, એકે બેકે મહેતાજીએ કામ કર્યો કરતા એટલે તેને બાહર શા માટે જણુ પડે ? આવી રીતે તે મુખર્ષિ દપતી આનંદથી દિવસ નિર્મળન કરતા

ઉપલી યિથિતિમાં એકાદ વર્ષ વડુ જતા નિર્મળાના મનને હાનિમાં એમ લાગતું કે આનંદરાયમાં કંઈક ફેર ચલે છે આનંદરાયને નાટકનો શોખ દિન પ્રતિદિન વધતો હતો કેટલાક સ્વાર્થી મીત્રોની નવી મીત્રતા પણ થઈ હતી તેથી આખો દિવસ “ ચંદાળ એક કડી ” બેગી થતી અને ગપાટામાં દિવસ જતો. ચંદા, સોડા વિગેરે ખાણુપીણુ પણ આ હુજ હોય રાત પડે એટલે નાટક તો રોજ હોય જ આવી રીતે નિર્મળાના મનને આ નંદરાયની આ વર્તણૂક કંઈક ખેદ ઉપજાવતી ઘણી વખત આનંદરાય નાટકમાં જતા ત્યારે નિર્મળાને પુછીને જતા ત્યારે તે નમ્રતાથી કહેતી “ નાથ, આટલી હદ કરો છો એ ફીક નહીં રોજ ઉજગરો કરવાથી આપની પ્રખીયત બગડશે, માટે રોજ ન જાઓ તો ફીક ” આનો ઉત્તર “ ફક્ત આજનો દિવસ જઈ આવુ છું તું શીકર કરીશ નહીં ” એટલો જ મળતો, અને આનંદરાય ચાલના માડતા.

નિર્મળાની પ્રકૃતિ એક વર્ષથી સેજ નરમ ગરમ ચાલતી હોવાથી, તેના મનને કંઈ જોઈએ તેવો આનંદ જણાતો નહીં, તેનું સરીર થોડું અચક્ત થઈ ગયું હતું આનંદરાયની ઉપલી વર્તણૂકથી પોતાને કોઈ વાર ખેદ ચતો પણ પતીના સુખથી સુખ માનનારી તે સુદ નિર્મળાએ તે વિશે કદી લાખો વિચાર કર્યો નહીં, અને આનંદરાયને એક પણ કડુ વચન કહેતી નહીં. કોઈ જ વખત તેને પોતાની ફરજ સમજી ઉપલા વચન કહેતી પણ તે ઉપયોગી થતા નહોતા. ધરમા એકેટી એટલે પોતાનો બધો વખત તે શાસ્ત્રીય ગ્રંથો અને અ

નિર્મળા—બાઈ મેં આશા નહોતી રાખી કે તમે મને આવી વાત કહેશો. ખરેખર આ સાંભળી મારા કાન પણ દોધીત ચાલ છે. માટે, આજે ક્યું તે કીક, પણ ફરીથી કૃપા કરી મને આવી વાતો કરશો નહીં. હું પછી રીને જાણું છું કે મારા પતીને ને સ્વભાવ હોય જ નહીં, છતાં દૈવદોષથી હોય તો બલે. તેના મનને સુખ અને સમાધાન મળે તેવા વર્તનથી તે વર્તે તેમાં જ મને સુખ છે. તેનું કાઈ પણ જાતનું વર્તન જોવા કરતાં “હું તેનું સુખ જ જોઉં છું” અને તેના આનંદીત વદન જોવાની જ ભૂખી છું. માટે તે વિશે કાંઈ હરકત નથી. તમારી વાતમાં હું વિશ્વાસ રાખતી નથી. માટે આ બાબત ફરી બોલશે નહીં.

આવી રીતે નિર્મળાએ પેતાના પતીના મોતને ક્યું તેથી તે તો બીચારા આગ્યો હતો તેવોજ આશ્ચર્ય ગયો.

રાતના આનંદરાય થોડે આવ્યા ત્યારે નિર્મળાએ બધી વાત કહી; ત્યારે આનંદરાયે પણ ક્યું કે “એ તો મેં દમણાથી તેની દોસ્તી છોડી દીધી છે માટે મારો અને તારો વિશેષ કરાવવા માટે આવી વાત કહી ગયો, પણ એ ખોટી છે; તું કંઈ શીકર કરીશ નહીં.” આનંદરાયના આમ કહેવાથી નિર્મળાનું મનાધાન થયું અને પ્રવૈકલ પ્રભાણે રીવસ આનંદમાં કાઢવા લાગી.

૨.

મુખમળના લોકો પ્લેગ વધવાથી જ્યાં ત્યાં ચાલ્યા ગયા. તેમાં ગોવાલીયા તલાવપર એક મોટા વિશાળ બંગલામાં હજી વસ્તી જણાતી હતી. ત્યાં આગળ કોઈ માણસ માંડ હોય તેમ જણાતું, કારણ સાંજ-સવાર ઝકઝરને લઈ જવા અને લાવવા ગાડીઓ ઉભેલી જ જણાતી. યાત્રી આપણે જોઈએ અત્યારે ત્યાં શું થાય છે.

આ બગલો ધણેજ મોટો હતો. તેના આગળ આંગણમાં બગીચો પણ ઘણી સુકિત થી રાંખ-અને છીપો ગોઠવી કરેલો હતો. તેમાં અનેક તરેહનાં-ફુલ-અને વિશ્વાયતી શોભાદાર ઝાડો હતાં. વચમાં એક સુંદર કુવારો હતો. આ કુવારાની આસપાસ બાંકડા ગોઠવેલા હતા કે સાંજની વખતે ત્યાં ખેસાય અને દડક લાગે. બંગલાનો આગલો ભાગ દેખાવમાં ઘણો મરસ દેખાતો, તેમ તેની અંદર સમગ્ર પણ ઘણી સારી હતી. અત્યારે તેમાંના એક મોટા ઓરડામાં એક મખમલના કોચ ઉપર એક યુવાન પુરૂષ માથા ઉપર હાથને ટેકો દઈ ઘણો દુઃખી હોય તેમ સુતો હતો. તેનો ચહેરો શીકો જણાતો હતો. તેની પાસે જ પગ પાસે એક સ્ત્રી જાણે પગચાળી કરતી હોય તેમ પગ ઉપર હાથ ફેરવતી બેઠી હતી. તે પણ તરૂણ જ હતી, તેનો ચહેરો પણ દુઃખો અને નિરતેજ જણાતો હતો. તે વારંવાર તે પુરૂષના મુખ તરફ જોતી અને ઉંડા નીશ્વાસ નાખતી. વખતે તેની આંખમાંથી અશ્રુ આવતાં, તે તે પુરૂષને ન જણાય તેમ સાળુના છેડથી લુપ્ત નાખતી.

પેલો સુતેલો તરૂણજ માંદો હોય તેમ જણાતું. કારણ ઘડીમાં તે ઉઠતો—ઘડીમાં બેસતો. વળી પાછો સુઈ જતો. પણ તેને ક્યાંક એન પડતું હોય તેમ જણાતું નહીં. આવી

રીને પુરૂષની વ્યથા જોઈ તે સ્ત્રી હવે એકદમ રડી પડી 'અને નીચું જોઈ એક સરખી અશ્રુપક્ષ કરવા માંડી.

આ જોઈ તે તરૂણ બોલ્યો—“શા માટે રહેછ! શું હપ્તર આવું દુઃખ હમેશાં રાખશે ? નહીજ, હશે જ્યાં સુધી માણ પ્રારબ્ધભોગ છે ત્યાં સુધી ભોગવવું જ પડશે, કુદરતના કાયદા પ્રમાણે કંઈના કર્મનાં ફળ અવશ્ય ભોગવવાં જ પડશે; અને તે મને ભોગવવા દે. તારા મનને નાહક દુઃખ ન આપીશ.”

આ સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી, “નાથ આ જન્મમાં તો આપે તેવું શું કર્યું છે કે આ અસભ્ય દુઃખ આપને બોગવતું પડે છે? મારાં જ દુર્ભાગ્ય કે આપને આવી ખીડીત સ્થિતિમાં જોવા હજી જીવુંધું-અને મારા જ કંઈ દોષથી પ્રભુએ મને આ પ્રસંગ આપ્યો. અરે પ્રભુ, આપનું દુઃખ મારાથી નથી જોવાતું! હવે તો ઈશ્વર તમારા સર્વ દુઃખનો બોગ મને કરી તમને સત્વર આરામ કરે.” આમ કહેતી તે સ્ત્રી કદરૂપાજનક રીતે રડવા માંડી. આવી રીતે તે સ્ત્રીને રડતી જોઈ તે યુવક પણ તેની સાથે રડવા માંડ્યો. આથી તે સ્ત્રી પોતાનાં આંસુ ઝીંકી ઉઠી યઇ, અને વારંવાર પૂછવા માંડી “નાથ! આ શું? આપ કેમ રડો છો? અરે આપને ગમે તેવો પ્રસંગ આવે છતાં કેટલી હીમત રહેતી અને આજે આમ કરોછો તો મને કેમ ધીર રહેશે? શું આપને વધુ ખીડા યાચ છે? હું ફરી રાકટરને તેડાવું? તમને પાંખો નાપું? કહો કહો તમે કેમ રડો છો—અરેરે આપ આમ કરશો તો હું કોની હાં-મતથી રહી સફીશ? બોશો નાથ તમને શું યાચ છે?”

આમ વારંવાર તે સ્ત્રી ઘેલી જેવી પોતાના પતિને પૂછવા મડી. તે સંમિળા તે યુ-
વક બોલ્યો “જા માટે ગમરાય છે? મને હર્ષમાં વિશેષ કંઈ નથી, પણ મારા દુઃખ કેમ થયું
તેનો વિચાર કરતાં, અને તને જ્ઞેતાં, માફ હૃદય બરાઈ આવે છે.” “મને જ્ઞેતાં? મને
જ્ઞેધને તમને દુઃખ આવે છે?!” ને સ્ત્રી આશ્ચર્યતાથી બોલી.

આમ તે બોલી એટલે તે યુવક એકદમ નાના બાળક પેઠે રડવા મંડ્યો અને બોલ્યો “વહાણી તને જોઈ અત્યારે મને રડવું આવે છે. મારા હૃદયનો ભાર જ્યારે હું ઓછો કરીશ ત્યારે જ મને શાંતી થશે. અરે ! તારા જેવી બોળી આને મેં ઠગી આજ દીન સુધી મારૂં પાપ” છપ્પુ રાખ્યું અને હજી પણ હું જુએ જ મને સાહે છે. ખરેખર છપ્પરે મને તેનો જ બદલો દીધો, અને આનાથી પણ વધુ શીક્ષાને હું પાત્ર છું. તારા નિર્ભય અંતઃકરણને મેં દુઃખી કર્યું છે. તેં આજ દીન સુધી મુઝે મોઢે માગી નીચ વર્તેલુંક સહન કરી છે. મારે માટે હું સીક ધયા પછી તે તારા ચરીરની પણ કાળજી કરી નથી, અને છતાં હું તને હું જુએ જાન યતાં મારૂં હૃદય ભરાઈ આવે છે.” પેલી સ્ત્રી પણ આ સાંભળી અચ્ચ પાડવા માંડી, પોતાના છેડાથી પતીનાં આંસુ લુવા માંડી, અને બોલી “પ્રાણનાથ તમે શું બોલો છો ! હું નથી સમજતી કે તમે શું કહેવા માગો છો, અને મને કંઈ વાતમાં ઠગો, અને હજી કેવી રીતે ઠગો છો ? મારા સમ મને કહો કે તમારા મનમાં શું છે—જલ્દી કહો અને તમારા હૃદયનો ભાર ઓછો કરો. ગમે તે વાત હશે છતાં તમારા મનને નાદક હૃદયમાં ન રાખો.” “શું કહું, અત્યારે મારે નીચું જોવું પડે છે. અને કહે કે તું મને મારૂં કરીશ ? નો કહું.” તે યુવક બોલ્યો.

“અરે તૂમ્હાં આ શું ? મારી પાસે તમે માફ માગો છો ? ગમે તેવી પણ આપના ચરણની રંગ જેવી આ અપરાધી દાસીને આ મારે સરમાવો છો ?” તે સ્ત્રી ઉપજા શબ્દો માનગી નમ્રતાથી બોલી.

છેવટ ધણીવારે તે યુવકે નીચે પ્રમાણે વાત કહી.

“લગભગ ત્રણ વર્ષથી હું દુર્વ્યર્સનમાં પડી મારી રૂવંજતીની ખરાબી કરી બેઠો છું અને મારા અમુક્ય જીવન નિષ્ફળ થયું છે. અરે-તારા જેવી સુધક સ્ત્રીનો મેં અનાદર કેયો છે. અરે તારા અનેક વખત પૂછવા છતાં હું તને કહ્યું “નાટક જ નેહું છું” એવો જવાબ દઈ ચાલ્યો જતો. તારા અતિ લાગણીથી કહેવાતા હરેક શબ્દોને હું તુચ્છ માની તેનો અનાદર કરતો, અને દીન પ્રતીદીન મારી ખગળી કરવામાં આગળ વધતો.

“છેવટ તારા અંતઃકરણની નીગસાએ-શ્રી પ્રભુના સત્ય નિયમનું ઉલ્લંઘન કરવા મારેના પાપે, મારા તે દુર્ગુણની દૃઢ યદ્ય અને એક મહિનાથી હું આ જીવંતેલુ દંદનો ભોગ યદ્ય પડ્યો છું. છતાં, તુ અતી પ્રેમથી પૂછતી ‘નાથ તમને આ દર્દ થવાનું શું કારણ ?’ ત્યારે હજી પણ હું તને ઠગી અસત્ય જ બોલુ છું, અને વધુ દુઃખ છું અને ખરું કહેતો નથી. તેથી આજે મને પૂરો પસ્તાવો થાય છે કે હું આ શું કર્યું છું. ખરેખર તારા પ્રેમનો મેં આ બદલો વાળ્યો તેથી જ હું આ પીડા ભોગવું છું, છતાં હજીરનો મહાન અનુભવ કે આટલેથી જ પતાવ્યું અને અનુભવ બતાવ્યો, કે કુટ્ટી આવા નીચ કૃત્યમાં કદી પ્રવૃત્ત ન થાઉં. બસ હવે તો તુ મને ક્ષમા કર, એટલે જ મને શાંતી થાય.”

પોતાના પત્નીની ઉપસી વાત સાંભળી તે સ્ત્રીએ તેને આશ્વાસન આપ્યું અને કહ્યું “નાથ બની નહીં બની નહીં થાય, મારે તે વાત હવે બૂલી જાયો; મારો એવો અપરાધ તમે શું કર્યો છે કે હું તમને ક્ષમા કરું ? કેટલાક પત્નીઓ પોતાની પ્રીયપત્નીને અનેક ગીતે દુઃખ આપી મારે છે, તેના સામુ નગર નાખીને જોતા પણ નથી અને પોતે પોતાની વાસના તૃપ્ત કરવા રવેચ્છાથી ગમે તેમ વર્તે છે. તેના કરતાં તો આપે કંઈ જ કર્યું નથી, ગમે તેમ તો પણ આપના સરખા સ્વામી અને આપના જેવો નિર્મળ પ્રેમ ગ્રાખનાર પત્ની તો બાએ જ કોઈ સ્ત્રી મેળવતી હશે.

“મારી પ્રકૃતિ લગભગ એક વર્ષથી તદ્દન ઠીક નથી. તેમાં બિનાસકાળે વિપરીત બુદ્ધિ, તે પ્રમાણે, પ્રારબ્ધવશાત આપને ઝીવિયે બૂલ્યા તો તે દોષ આપેના ન જ ગણાય. મોટા, રૂપિવરો અને મહાદેવ જેવા દેવાદીકતા પણ નિમિષ આગમ થઈ ગયા તો આપને પસ્તાવો થાય છે એટલો જ ખસ. શ્રી પ્રભુ પામે તેની ક્ષમા માગો, મારી પાસે માગી મને દોષમાં ન નાખો.

“માગ મનને એટલો જ ખેંદ થાય છે કે આ સર્વનું પૂરીલામ આપને કાલે તો બોગવું પડે છે. પણ શ્રી પ્રભુ જો હું તન, મન અને વચનથી જ્યારથી મારામાં લેઈ, પણ મન આવ્યું ત્યારથી સત્યમાર્ગે હોદ્દા તો તે સત્યતાલુ રૂપ આપને સત્વર આશમ કરવામાં કરશે. આપને મુખી જોવા એ જ મારી મોટી ઇચ્છા છે.

“ હવે નાય તમે જરા સુધ જાઓ, ધણે વખત યયો એકા છે, તેથી વળી વાંસો દુઃખશે. તમે કહોતો હું હવે આપ પાસે કંઈ વાંચું કે જેથી મન આનંદમાં આવે અને બધી વાત વિસારે પડે.”

અહા, ધન્ય આવી સ્ત્રીને કે જેણે પોતાના પતીમુખેથી ઉપલી વાત સાંભળ્યા છતાં કેટલી શાંત રહી અને ઉલટું તેને આશ્વાસન આપ્યું. આ જ ટેકાણે જે કોઈ બીજી સ્ત્રી હોય તો ઉલટો દુઃખ ઉપર ડામ અને હઠ્ઠર વાતો સંભળાવે. માટે સ્ત્રીનું ખરૂં શાણપણ અને કેળવણી તો દુઃખના પ્રસંગે જ કામ લાગે છે.

૩.

વાંચનાર બહેનો! ઉપલું જોડું કાણ છે તે તો ઝાળખાયુ જ હશે. છતાં તેનાં પવિત્ર નામ જાણે કે તે પરમ સદૃશી નિર્ભળા અને આનંદરાયન છે. અગાઉ લખ્યા પ્રમાણે આનંદરાયનો શોખ વધતો ગયો, અને તેમાંથી ઉપર જાણ્યા પ્રમાણે પરીણામ આવ્યું. ઇશ્વરકૃપાથી હવે તેની તબીબત ધીરે ધીરે સુધરતી જાય છે. આનંદરાયના તે સ્વાર્થી માત્રો હવે બીલકુલ આવતા નથી. તેની પાસે આખો દીવસ નિર્ભળા બેસી રહે છે અને તેના નિમ્મલકલા નોકરો પોતાના શોકના માટે પ્રાણ આપે એવા છે તે પણ તેની પાસે બેસી રહે છે. બપોરની વખતે નિર્ભળા તેની પાસે હમેશા કાંઈ નવા નવા પુસ્તકોમાંથી વાંચવા જેવા વિષયો વાંચી સંભળાવે છે. ભર્તૃહરિરાતક પચીસરજી-આદિ પુસ્તક પણ કોઈ કોઈવાર તેવાયતી અને આથી આનંદરાયને ખરેખરૂં શી પ્રભુનું ભાન થતું અને નીતીની ઊંડી છાંયો તેના હૃદયમાં જડાતી. આવી રીતે નિર્ભળા અનેક પ્રકારે પોતાના પ્રાણેશ માટે તન મનના પ્રયત્ન કરી તેને શાંતી આપતી આનંદરાય સીક થયા પછી તેણે પૂરું પેટ ભરી ખાધું પણ નહોતું. તેમ રાત્રે ઉઠ પણ ક્યાંથી હોય! ખાવાના પણ કેટલીક સ્ત્રીયુદ્ધને વશ થઈ માનતાઓ લીધી હતી. તેથી ફક્ત એકલો ભાત જ બન્ને વખત ખાતી. તેથી સરીર ધણું અશક્ત થઈ ગયું હતું. તેમા તેને પણ રોજ તાવ આવવા માડ્યો, એટલે ખાવાનું પણ ક્યાંથી આવે! અને પતીની વ્યથિને ગત દીવસ વિચારા આવી રીતે નિર્ભળાએ તો પોતાના સરીરને અર્ધું કૂરી નાખ્યું હતું, છતાં પણ ઇશ્વરકૃપાથી અને તેના ટેકથી તે પતિની ચક્રિચિત સેવામાં પણ તત્પર રહેતી.

એક દીવસ આનંદરાય સૂતા હતા, બપોરનો વખત હતો, નિર્ભળા તેની પાસે જૃહત કલ્પિયોદાહનમાંથી “વિવેક” વણગારી “નામનું વૈરાગ્યભક્તી વિશેનું સુંદર ગીત ગાતી હતી. તેમાં નરરૂપી જીવને પ્રજ્ઞિત અને નિવૃત્તિ બે સ્ત્રીઓ હતી, અને તેનાથી તેને પ્રજ્ઞિતના સહવાસથી દુઃખ અને નિવૃત્તિને મેઘાથી સુખ એ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું હતું. જેવટ નિવૃત્તિના જ સહવાસથી તેને મોક્ષ મળ્યો અને તેના પાપો નાશ પામ્યાં. આવી રીતે તે ગીતનો ભાવાર્થ હતો. ઉપલું ગીત વાચતાં તેમાં ન્યારે જીવને નિવૃત્તિથી જ નિવૃત્ત થવાયું અને તેની સ્થાય મંગી ત્યારે જ પોતે છૂટયો એ લીધી વચાતી હતી, ત્યારે આનંદરાય એકદમ બોલી ઉઠ્યા “ખેરેખેર નિર્ભળાં તું જ મારી નિવૃત્તિ છે. અરે તે પણ મને સસ મારું દારબ્યો અને મારા આંસુ લુપાં, અને તારી ભક્તીથી હું પણ હવે સારો થતો જાઉં. મારા જે

વાને નહીં તો જલદી આનંદ થાય શેનો! પણ તારા સદ્ગુણે, તે પ્રભુને પણ વશ કર્યા છે, અને તારી પ્રાર્થનાથી જ હું સારો થાઉં છું નિશ્ચિત, તું સાક્ષાત્ દેવી જ, છે, હું તારી અતિશયોક્તી નથી કરતો.'

વાચનાર બહેનો! ઉપલી વાતને છ મહિના થઈ ગયા છે, આનંદરાય હવે તદ્દન સારા થઈ ગયા છે પણ હવે શોક એટલો જ છે કે તેની ગ્રીષ્મ પત્ની ધણી માલી છે. તેનું શરીર ધણું ફીણું થઈ ગયું છે. આનંદરાયની બચકર આછીમા તેના મનને ધણું દુઃખ લાગવાથી તેને મોઝા ધારતી લાગી હતી અને તેણે પતીના આરોગ્ય માટે જીવની પણ પરવા ન કરતા અનેક બાધાઓ અને માનતાઓ લીધી હતી, તેમા તેનું શરીર ધણું ફૂરા થઈ ગયું, પણ જ્યાં સુધી આનંદરાયને જગા પણ ઠીક નહોતું ત્યાં સુધી તો તે પોતાનું અડગપણું જાળવી રાખી પણ જ્યારે આનંદરાય તદ્દન સારા થયા ત્યારે તે એકદમ બીજાનાવશ થઈ ગઈ તેનામા આલવાની પણ સમ્મતી ન ગઈ. હવે આનંદરાયની સ્થિતિ દયાજનક થઈ પડી. એના મનને ધણો શોક હતો કે અરે આગ જેવા દુર્ભાગીને આવું સ્ત્રીરત્ન સાપડ્યું તે મને આવી અવસ્થામા હોડી જશે તેણે મુખાબા દરેક પ્રખ્યાત ડાક્ટરોની દવા કરી અને પોતાના પ્રાણુની પણ પરવા ન કરતા તન મન અને ધનથી જટલો બન્યો તેટલો પ્રયત્ન પોતાની પ્રિયતામા માટે કર્યો અને છેવટ સી પ્રભુએ તેની અતીમ પ્રાર્થના સાક્ષાત્ નિર્મળાને દિન પ્રતિદિન આરામ થવા માડ્યો. આ જ આનંદરાયના પવિત્ર પ્રેમની સાબિતી હતી, નહીં તો નિર્મળા બચશે એમ કોઈ કહેતું નહોતું આનંદરાય અને નિર્મળા હવે તદ્દન સારી સ્થિતિમા છે નિર્મળાને કાઈકે નવા ચિન્હ જણાય છે તેથી આનંદરાયને હવે બધી લેવારી કરવાની છે એક દિવસ આનંદરાય પોતે સાંજ થયા તેની બહીસ તરીકે સોનાની લોકેટ અને તેમા પોતાનો ફોટોમાફ નિર્મળા માટે લાગ્યા નિર્મળા પોતાના આરતીમાં બેઠી નીચણું ગીત વાચતી હતી.

(શાદમા નજર પડી જહા જહા)

સદા સમીપ નાય તો જ હર્ષ હોય

વિયોગી દીન આવતા ન સુખ હોય.

ન, કામ કામ સ્મીત કામ રહે નહીં જરાય.

અરે, રૂએ, નહીં કંઈ

પતીના દર્શનથી મન માર્ક મો'ય, સદા

આનંદરાય આરતીમા આવ્યા પણ ગાવામા તક્ષીન બનેલી નિર્મળાને અવર ન પડી કે તે આરતીમા આવ્યા છે છેવટ પંચ મીનીટ હુંગી રહી. આનંદરાયે છેલ્લા ગીતની કડી પ્રમાણે જ પોતે નીચલી કડી બોલી તેને હાથ પકડી જબા કરી.

વહાલી હર્ષથી જોની આજ હોય ?

નિર્મળા ચરમાઈ નીચું જોઈ રહી "કેમ ઘડી ધરમાંથી જહાર જાએ કે આવા ગીતો જોડો જાણે જ્યાર વરસનો વિયોગ હોય તો સદામર્યા મેઘ હોય" આનંદરાયે સ્મીત વદનથી મરકરી કરતા કહ્યું

નિર્મળા—પ્રાણનાથ આતુર ચક્રારીને ચંદ્ર ઉપર ઘડી માટે આવેલું વાદળું પણ દુરમન જેવું લાગે છે. મારા જેવી એકરોડી પ્રેમધીલી સ્ત્રીને પત્ની વિના ખીન્નું શું હોય કે તેને શાદ

દર ?—ઘડો ને પણ પણ મારા નેત્રથી તો દૂર!

આનંદરાય—હવે આજે સારા માટે એક ભેટ લાવ્યો છું

નિર્મળા—શેની ભેટ ? મને તો ક્યારનીએ ભેટ મળી ચુકી છે

આનંદ—આરે મળી ચુકી ? ટાણે આપી ? હા હું આજે તે આપવા માટે લાવ્યો છું.

નિર્મળા—નાથ, તમારી પાસે તે ભેટ હવે છે જ આ કે મને આપશો.

આનંદ—હા, તું જે કહે તે આપુ બોન શું નોંધ્યો છે

નિર્મળા—પહેલા ખતાવો કે તમે શું લાવ્યા છો.

આનંદ—જે આ લોન્ડ છે તેમાં મારી હાથી છે તે હું તો લાવ્યો છું

નિર્મળા—ખસ કે ? આજ ભેટ ? હું તો ધારતીતીજ કે તમારી પાસે હવે ભેટ આપવા માટે ખીન્ન કાઈ છે જ આ તે તમે આપો ?

આનંદ—ત્યારે તને ખીન્ન શું નોંધ્યો ?

નિર્મળા—નાથ, પ્રેમનો ખદરો ખીન્નું શું હોય.

આનંદ—પ્રેમ.

નિર્મળા—તો તે મને હવે શરી આપો જે હોય તો

આનંદ—તે તો મે તને ક્યાનો આપ્યો છે શરી ક્યાથી લાવું

નિર્મળા—(પગે પડીને) તો નાથ મારા જેવી ચરણદિકરીને પતીના અધાગ પવિત્ર અતકરણના જરતા પ્રેમ શીવાય ખીન્નું શું નોંધ્યો ? હું તો ધારૂં છું કે સ્ત્રીને પતિ પ્રેમ એ જ આ સસારમાં હચ્છીત વસ્તુને આપનાર છે.

આનંદ—ખરેખર તે જ છે ધન્ય તારી જુદીને ! તે પતિપ્રેમ ક્રાંતા દરેક ચીજ ઓઠી ગણી. તારા જેવી સુપાત્રપત્ની મેળવવાથી હું મને ધન્ય માવું છું. તારી પાસેથી આપુ ખસવું નથી ગમતું.

નિર્મળા—(મસકરીથી) પણ નાથ પણ દીવસ યથા પેલા નવા નાટકમાં પેલી સુંદર-ખાઇના નખરા જેવા તો એક દીવસ જાઓ, તદન જુસી ગયા ?

આનંદ—પ્રીયા હવે નાહક મને યાહલી શાદ દઇ દુખી ન કરીશ. ચાલો હવે આપણે જમવા જઈએ.

વૉચનોર ખેનેા ઉપેલી વાત પૂરી યદ્ય તેમા સાર એટલો જ સેવાનો કે દરેક સ્ત્રીએ પોતાના દરેક સંસ્થાસુનો ઉપયોગ રૂંદત પતિપ્રેમ મેળવવામા જ કરવાનો છે એને પતીના મુખથી 'તુ જ મારી નિશ્ચિત' એ વિશેષ સંઘ કૃતકૃત્યાર્ય મવુ ધટે છે તો જ સ્ત્રીનમની સાર્થકતા ગણાય. શ્રી પરમાત્મા સીને તેવી જુદી પ્રેરો અને ખારતનો વિગ્ન થાઓ એ જ પ્રમુ પંક્તિ મારી પ્રાયેના છે. અસ્તુ

લી. સો.

ત્રીશ્વજનતાનયા.

રમણીમણિમાલા.

તોડાની મહારાણી શ્રીમતી તારાબાઈ.

આપણી આર્ય બ્રૂમિએ ઉત્પન્ન કરેલાં અનેક સ્ત્રીરત્નોમાં મહારાણી તારાબાઈ એક અનૂપમ સ્ત્રીરત્ન છે. તેની દેહીધ્મમાન કાંતિ, ઉન્નત જીવન, અને સર્વોત્કૃષ્ટ ચરત્રથી અધાપિ પર્વત તેના મહાન ખુલ્લો ટોડામાં ગવાય છે. અદિ આપણે તેમનું ઉન્નત વર્તન સંક્ષિપ્તમાં આશેખી આર્ય રમણીઓના અંતઃકરણમાં અનુકરણ કરવા લામક એક મનોહર દૃષ્ટાંતની છાપ મુદ્રિત કરવા પ્રયાસ કરશું.

અઘાફદીન ખુની રાજ્યાસન ઉપર આવ્યા પછી રજપૂતોના એક પછી એક કિલ્લા અને રાજ્યો જીતવાનો તેણે આરંભ કર્યો હતો. આ સમયે ટોડાનું રાજ્ય ધણું વિચાળ અને સુરમ્ય હોવાથી તેણે પોતાની મુસલમાન મેના તે રાજ્ય જીતવાને મોકલી. મહારાજા સૂરસેને ધણી વખત મુસલમાનોને હરાવ્યા પરંતુ મુસલમાન સરદારોનું લશ્કર વારા ફરતી તાબું આવવાથી અન્તે મહારાજા સૂરસેનેને એવાડના રાજા રાજા રાયમલના બિજનોર ગામમાં જઈને આશ્રય લેવાની જરૂર પડી, અને તેજ સમયે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો કે ધીમે ધીમે પોતાનું સૈન્ય વધારી અને અન્ય રજપૂત રાજ્યોની સારી સાદાખ્ય લઈને સમગ્ર આવે ત્યારે ટોડાનું ગાજ્ય સ્વહસ્તગત કરું.

મનુષ્યો જ્યારે દૃઢ નિશ્ચય કરે છે અને સંકલ્પાનુસાર વર્તન કરે છે, ત્યારે પરમાત્મા તેમને અવશ્ય સહાય કરે છે જ. મહારાજા સૂરસેનેને પણ એવીજ રીતે પરમાત્માએ તેમની એકની એક કન્યારત્ન તારામતી દાગ સાદાખ્ય મોકલી. તારામતી જો કે બાલક જ હતી પરંતુ તે તેની બાલ્યાવસ્થામાંથી જ મુમત્તમાનોને ધઃકારતી હતી, અને “મુસલમાનોએ આપણા યતુઓ યત્રને આપણને ટોડામાંથી કાઢી મૂક્યા છે” તેવું જ્યારથી તેણે અવશ્ય કર્યું હતું ત્યારથી જ તેના હૃદયમાં એક અપૂર્વ ચરત્ર ઉત્પન્ન થયું હતું. રજપૂત બાલકોની સાથે પિતાની સમતિથી તે ધીમે ધીમે પઠા ખેલવા તથા તલવારનો ધ્રુવ શીખવા મંડી અને જ્યારે તેમાં તે સર્પૂર્ણ જ્ઞાન બની ત્યારે તો તે તેની વયના બાલકોને પણ, પઠા ખેલવાની રમતમાં હરાવવા મંડી. મહારાજા સૂરસેને ખુનીનું ચરત્ર આલોકતા હતા ત્યારે તેમના હૃદયમાં આનંદ અને ખેડની લાગણી બંને એક સાથેજ ઉત્પન્ન થતી હતી. “આરી કુંવરી કોમળ સ્ત્રીજાતી છતાં આટલી બહાદુરી દર્શાવે છે અને તેનામાં આટલું બધું શૌર્ય છે ત્યારે પ્રભુ!! તેને પુત્ર ચા-ખાટે ન કરી?” એમ વિચાર કરતાં આનંદ પણ થતો અને પુત્ર ન હોવાને લીધે ખેડ પણ થતો હતો.

બાલ્યાવસ્થાનો દાગ વ્યતીત થતો આવ્યો. યુવાવસ્થાનાં કિરણોનો પ્રકાશ તારામતીના કોમળ છતાં કસાયલા સરીરમાં અનૂપમ લાવણ્ય દર્શાવવા લાગ્યો. રજપૂત સરદારોજ વેષ ધારણ કરીને તે યોદ્ધા ખેલાવતી, અને મહારાજા સૂરસેનેની સાથે જ રહીને, ધનુર્વિદ્યામાં તથા મુમત્તમા ખેલવામાં તેણે સર્પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું.

યોદ્ધાએક વર્ષ વીત્યા બાદ મહારાજા સૂરસેને વિચાર્યું કે “હવે મારી પાસે સાફ

લક્ષ્મી એકદુરં યથું છે, તેથી જો પ્રથમ કરીય તો મ્હારું ટોણું રાખ્યું પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકીય.” એવા વિચારથી તેણે પોતાના સર્વે સામંત તથા સરદારોને એકઠા કરીને ટોણા ઉપર હુમલો કર્યો. આ વખતે તારાભાઈ પોતાના પિતાની જમણી બાજુએ એક સુંદર ચેત અથવા ઉપર રજપૂત સરદારના વેશમાં આરૂઢ થઈ હતી. તેના કાંઠે પર્યન્ત દીર્ઘ કેશ એનેરી કોરવાળા મણિસની અંદર છૂપાઈ રહ્યા હતા. મૂખ ઉપર કોષ અને ચૌવેનાં આ-વેશ બાસ્ત્રમાન થતાં હતાં; અને તે છતાં તેની કાંતિ એટલી તો દેહીપ્યમાન અને ઉજવેલ પ્રભામય બની હતી કે ગમે તેવા દુશ્મનને સુવર હોય તો પણ કાણુવાર તો તે સ્તબ્ધ થઈને જશે, રહે.

લડાઈ શરૂ થઈ, રજપૂત વીરોએ અપ્રતિમ શૌર્યથી મુસલમાનોને પાછા હઠાવ્યા તારામતી પિતાની સાથેજ લક્ષ્મીના અગ્રભાગમાં રહીને સાક્ષાત્ અગ્રિકાનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને દુશ્મનનું ઈશ હાથે જતાં હતી. પરંતુ અસૌસલ ! કાણુ જાત્રે ક્યાંથી દુશ્મનન લક્ષ્મીની મુખ્યા રક્તશીશની નેમ વધતી જતીજ હતી ! ! મહારાણા સૂરસેને અરિ-દળમાં બરતી થતાં જોઈ, પૂખ્ત વિચાર કર્યો, અને પછી તારામતીને આત્મ ત નિરાશાથી કાનમાં કહ્યું ‘ જેરા ! ત્હારા અનૂપમ શૌર્યથી હું અકિત થઈ ગયો છું. તે આ યુદ્ધમાં જે બદાહરી બતાવી છે તેવી બદાહરીથી લડતા મેં કાઈપણુ જીતે મ્હારા જન્મમાં નિદાળી નથી. પરંતુ આપણા પાસા પોળાર પડે એમ મને લાગતું નથી. કારણુ કે દુ-શ્મનોની સંખ્યા વધતીજ જાય છે, અને આપણા બદાહર શગવિર સરદારો તેઓને હાથે કપાતા જાય છે, ઓછા થતા જાય છે. હવે વિજય આપણે થવાનો નથી એમ મને ભાસે છે. માટે વખત વિચારી જમણે અને અનુકૂલ મમય આવશે ત્યારે આપણે પુનઃ હુમલો કરવા આવીએ એમ મને શ્રેયસ્કર લાગે છે.” તારાભાઈએ પિતાની આગ્રા સ્વેચ્છા વિરૂદ્ધ માન્ય કરી, અને પિતાની સાથે જ બાકી રહેલા રજપૂત સરદારોને લઈને અત્રે છાનામાનાં ખિજનોરના કિલામાં આવી.

આ દારથી તારાભાઈ ઘણીજ નિગચ થઈ. આખો દિવસ અને રાત્રી વિચારમાં ને વિચારમાં જ એકાત બેસીને માગતી કાંઈની સાથે તે બોલતી નહિ પિતા બોલાવે ત્યારે મુંત્રે મ્હોડે પિતાની આજ્ઞાનુસાર કાર્ય કરતી હતો. પરંતુ તેના મુખ ઉપર આત્મ ત ગ્લાની એટલી બધી આમ્હાદિત થઈ ગઈ હતી કે ગમે તેવા વજ્રમય અંતઃકરણમાં પણ તે જોઈને દયાના આવિર્ભાવ થયા વિના રહે નહિ. મહારાણા સૂરસેને પોતાની પુત્રીમાં ચંતિ ગ્લાની આવોડાઈ. ગ્લાનીનું કારણ પોતેજ છે એમ તે સમજ્યા. પણ વખત અનુકૂલ નહિ હોવાથી ધીમે ધીમે રાખાવણુ, મદામારત આદિ શૌર્ય દર્શનોથી તેને ખુશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા મંડ્યા.

કાલના પ્રવાહની સાથે કામચઃ બાસ્થાવસ્થા બદલાઈને યુવાવસ્થાએ મંપૂર્ણ આવીને પોતાના સૌન્દર્યથી તારાભાઈના મુખની અને દેહની કાંતિને અઘોરિક પ્રભામય બતાવી દીધી હતી. તેની સુંદરતાનું શ્રવણુ કરીને અનેક રાજકુમારો તેનાં દરતની માગણી કરતા હતા. કેટલાક રાજકુમારો તેની પ્રીતી સંપાદન કરવા સાફ તેની પાસે અનેક તરેહના શરવિર બેસો રમતા હતા. પરંતુ આ સર્વથી તારામતી મલકિચિત્ પણ ‘પુરાં થતો

નહોતી, અને તેણીની મુંબોધિ ઉપર પોતાના પરાજયની હારથી સ્થાપિત થયેલી ગ્લાની દરેક વખતે બદલે વિશેષ વધતી જતી હતી.

એક દિવસે મહારાણા સૂરસેને તારામતીને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું “બેટા! આપણી સ્ત્રિય જાતિની રીતિ અનુસાર તારે હવે લગ્ન કરવું જોઈએ. જે બહેન! હવે તું કંઈ નહાની નથી. આપણા આર્ય ધર્મમાં કલા પ્રમાણે હવે તારૂં જે લગ્ન ન થાય તો હું દોષિત થાઉં. માટે હવે તું તારી ઓકરમત છોડી દે અને તને જે યોગ્ય લાગે તે રાજકુમાર સાથે યથેચ્છિત લગ્ન કર્યે.” પિતાનાં આ વચન સાંભળી તારામાઈ નીચું નિહાળીને ઉભી રહી. તેના લગ્નજીવનીત મુખ ઉપર ગ્લાની અતિશય પ્રસરી ગઈ. તેની સુંદર ચક્ષુમાંથી અશ્રુ ટપકવા લાગ્યાં. અન્તે અત્યંત ગદગદિત થઈને તૂટતા તૂટતા છતાં શ્રદ્ધા મધુર સ્વરથી બોલી “પિતાશ્રી! લગ્ન કરવાની મારી ના નથી પરન્તુ મેં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે જે રાજકુમાર મારૂં ટોડાનું રાજ્ય વિજય કરીને મને હસ્તગત કરી આપે તેજ મ્હારો ભત્તા થઈ શકે. તે ચિવાય કોઈપણ અન્ય રાજકુમાર સાથે હું લગ્ન કરવાની નથી.” શાખાશ છે વીર રમણી ધન્ય છે તને! ધન્ય છે તારી સ્વદેશપ્રીતિને; ને ધન્ય છે તારાં માતપિતાને!! અમે તને ધન્યવાદ આપીનેજ માત્ર વિરમતા નથી પરન્તુ તારા શ્રદ્ધા, સ્ત્રીજાતીના અળદાતા અતઃકરણને આવા સ્વદેશપ્રીતિવાસકથના દૃઢ નિશ્ચયવાળા અતઃકરણને પણ ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

પુત્રીનો આવો નિશ્ચય શ્રવણ કરીને મહારાણાના મનમાં આનંદ થયો, છતાં વિશેષ પરિક્ષા કરવા સાર તે બોલ્યા “પણ બેટા એવો કોઈપણ રાજકુમાર ન મળ્યો તો? દુસ્મનનું દળ એટલું બધું મોટું ને જળઈ છે કે તારી વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પણ કોઈ રાજકુમાર ટોડાનું રાજ્ય તેમની પાસે વિજય કરીને લઈ નાહ શકે તો?”

“તો પિતાશ્રી! બહે આ દેહ એમને એમ કોમારાવસ્થામાં જ પસાર થાય. હું મૃત્યુ પર્યન્ત કુવારી જ રહું એ બેહેતર છે, પરન્તુ મારા ટોડાના રાજ્યમાં દુસ્મનોની આશુ દરે અને એમનું રાજ્ય ચાલે તો તે મ્હારાથી કોઈ દિવસ પણ સહન થઈ શકે એમ નથી.”

“શાખાશ છે, બેટા! શાખાશ છે તને! તે તારી વીરઆત્માની કુખમાં જન્મ લઈને સંકળ અવતાર થયો છે! તારા આ દૃઢ નિશ્ચયથી હું લેણીજા ખુશી થયો છું, અને તારી ઇચ્છા પ્રમાણે તને ચાલવા દેવાને મારો લેચમાત્ર પણ પ્રતિજ્ઞા નથી.”

(અપૂર્ણ.)

પાંડિત કુબ્જ. બન્ધુસમાજ.

સ્વીકાર.

સુમતિ, માસિક, હિંદી પ્રાદીક, Theosophy and New Thought, હાલકામિત્ર મંદિરના મુખેચ્છક, શ્રી હોટમ જાનોદય; વજસાડ વર્તમાન, મંદન વિશ્વ નીટક, કમિયો તો મતી વિવાદ વિધિ.

વિવિધ વિહાર.

ગયા ડીસેમ્બર માસમાં કલકત્તા ખાતે મળેલી પ્રજાકીય
સભાઓમાં સન્નારીઓએ આપેલાં ભાષણો.

૧. હિંદના સ્ત્રીઓએ ઉદ્દેશો.

[ગયા ડીસેમ્બરમાં કલકત્તામાં ભરાયેલા હિંદી ઔદ્યોગિક કોન્ફરન્સ (મેળાવણી) માં શ્રીમતી હિરણ્યમયીદેવીએ વાંચેલો નિબંધ.]

આ મેળાવણીમાં ચર્ચાવાના ધણી વજનદાર અને ઉપયોગી વિષયોનું મૂલ્ય જાણ એ એવો હું કાંઈ પણ દાક ધરાવતી નથી; પણ આ સંમેલનના ઉદ્દેશોપરના એક એવો પણ છે એમ હું માનું છું કે આપણા દેશની દરકાઈ રહેલી ઔદ્યોગિક શક્તિઓને લોકોમાં પ્રસિદ્ધ કરવી અને તેમને વ્યવહારમાં મુકવા પ્રયત્ન કરવો.

આ નિબંધ લખવામાં મ્હારો હેતુ ફક્ત એટલો જ છે કે જેમાં મ્હારા વર્ગ (સ્ત્રી વર્ગ) ને સંબંધ છે એવી ઔદ્યોગિક શક્તિ તરફ તકમાઈ ધ્યાન ખેંચવું. તેને કેવી સારી રીતે ઉભી કરવી, ઉપયોગમાં લેવી, અને ફળદ્રુપ બનાવવી એ વિચારવાનું કામ આપ સર્વેનું છે. હું હાલ જે વિષે બોલવા ધાઈ છું તે એ છે કે આખરે કુટુંબની સન્નારીઓમાં કંઈ ઉત્પન્ન કરે એવા ધણી દરકાઈ રહેલા ઉદ્દેશો ઉપાડી લેવાની સંભવિત શક્તિ રહેલી છે.

નવા જમાનાનીને લીધે જુના સંસ્કૃતિ પણ બદલાઈ ગયા છે—હાલમાં આપણા મધ્યમ વર્ગના લોકોની સ્ત્રીઓને શુભરાત અર્થે કમાવાની જરૂર જણાવા લાગી છે. વળી, ધણીક સ્ત્રીઓ એવી સ્થિતિમાં પણ હોય છે કે જેઓ, જીવનની જરૂરીઆતની (આજીવન, વસ્ત્ર, ધરતિ.) વસ્તુઓની ખોટમાં ન હોવા છતાં પણ જે લોક રીવાજની વિરુદ્ધ જવાતું ન હોય, કે ન્યાત જાતમાં આખરે જતી ન હોય તે પૈસા મળે એવું કાર્યપણું કામ પોતાના સાધારણ સ્થિતિના કુટુંબનાં વધારે સુખ અને સગવડો મેળવવા માટે ધણી ખુશીથી ઉપાડી લેવા તૈયાર થાય. સાધારણ રીતે, સ્ત્રીઓ પુરોના જેવીજ રીતે દ્રવ્ય કમાઈ શકે નહીં, અને તેવી રીતે તેમણે કમાતું ભણતું એ ઇચ્છવા જેવું પણ નથી. જે સ્ત્રીઓને ધરતી બદલે પૈસા કમાવા જવાની જરૂર પડે છે, તેઓ પોતાના ધરતી કર્તવ્યો તરફ યોગ્ય ધ્યાન આપી શકતી નથી, અને તેમના સંતાનોને જે કે તેવી કમાણીથી કોઈક બદલતી સગવડોનો લાભ મળે, તે પણ તે સંતાનોના સારા ઉછેરને લગતી બીજી અમલની બાબતોમાં, યોગ્ય સંભાળ અને દાખની ખામીને લીધે, તેમને નુકસાન થવાનો ખણી સંભવ છે. પરંતુ વિવિધ પ્રકારના સંસ્કૃતિને સર્વમાન્ય રીતે લાગુ પડે એવો કોઈ ચોક્કસ નિયમ ધરી શકાય એમ ન હોવાથી અત્રે તે સંબંધની ચર્ચા નિરર્થક છે. જેઓને ઘર બદલના ધંધામાં રોકાવાની જરૂર પડે છે એમના કામની બાબતમાં તે મ્હારે પોતાને કાંઈ પણ સૂચના કરવાની નથી. તેમજ નીચલા વર્ગની, ચાકરીના ધંધામાં રોકાયેલી, સ્ત્રીઓને વિશેષ પણ બોલવાની આજ્ઞા વિષય માટે જરૂર નથી. જ્યાં કોઈ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ થયે જાય છે, ત્યાં સ્ત્રીઓએ શું કરવું એ પ્રશ્ન નિરાકર થયા જેવું જ છે.

મધ્યમ અને નાજુક વર્ગની, ધસાઈ ગયેલી સ્થિતિવાળી, હનરા-લાખોઁઓ, ને-
ઓની જીંદગીની સર્વ મુશ્કેલી અને મહેનત પોતાનાં કુટુંબનાં જરૂરીયાતનાં સુખ અને
સગવડો સંપાદન કરવા માટે જ હોય છે, અને નેઓ તે કુટુંબીઓને તેમજ પોતાને
ખાતર સ્થિતિ સુધરે એવા બની શકતા ઉધારો લેવા ધણી ખુશીથી તત્પર હોય છે,—
તેવા વર્ગની ઁઓ માટે તેમણે ખપ નેટલા પૈસા પણ કવી રીતે મેળવાય ? એ
પ્રશ્ન ઉભો જ રહેશે છે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ તેનો ઉત્તર સ્પષ્ટ નજાય છે કે, પોતાના ઘરમાં
દૂરસદના વખતે કાંઈ ઉધોગ કરવો. પરંતુ હાલમાં ને ધધામાં આપણી ઁઓ નવરા-
સને વખતે રોકાય છે તે સર્વ ઉધોગો સારી રીતે પૈસા મેળવી આવે. એવા અવસ્થા ક-
રીને હોતા નથી. કાંઈ પણ ઉધોગ સારી રીતે ચલાવવાને માટે તેને યોગ્ય કેળવણીની
જરૂર છે, છતાં તેટલેથી જ ઉધોગો ફળદાયક થતા નથી. તૈયાર કરેલા કામની પુરતી
ખપતની, અને કામ તૈયાર થયા પછી યોગ્ય જ વખતમાં તેની કોમત ઘેર ખેંચે મેળવ-
વાની, મગવડોની પણ ખાસ જરૂર રહે છે. જો આવી સગવડો પુરી પાડવામાં આવે
તો આપણી ઁઓ ઉધોગમાં રોકવાને ધણી ખુશીથી તત્પર થાય એમાં કાંઈન શક નથી.

મુંઢરી પોશમાં કેટલાંક મુસલમાન કુટુંબો રહે છે. આમાંનાં ધણાં ખરામાં કુટુંબના
મુખ્ય પુરૂષો દરમસે દમથી વીસ રૂપીયા મુઢીની કમાણીવાળા છે. આ ન્હાની રકમ
જીંદગીની ખાસ જરૂરીયાતની વસ્તુઓ મેળવવા માટે પણ બાગ્યે જ પુરતી છે, છતાં
ઉસવના પ્રસંગોએ હમેશાં તેમના બાળકોને નવાં લુગડાં ખેરવાં હું જોઉં છું. આના
કારણની તપાસ કરતાં મહેને ખબર મળી કે કુટુંબની, મા, દીકરી, વડુ, વગેરે સર્વે ઁઓ
ખાનગી રીતે લોકોના કોટ ચીવવાનું કામ કરે છે, અને આમાંથી મળતી ઉપજ, તેઓ
ગમે તેવી તંગીમાં હોય તેપણુ, ધરના બીજા કામ માટે વાપરતી નથી, પરંતુ આવાં
ઉસવના પ્રસંગો માટે જુરી જ રાખી મુકે છે. આ ધધામાંથી મળતી રકમ શુજરાન
ચાસે એટલી મોટી બાગ્યે જ હોવા છતાં તે ઁઓ આનું કામ મેળવવાને હમેશાં આતુર રહે છે.

આ ઉપરથી જણાશે કે જો ઁઓને હાથે કાંઈ સુખવસ્થિત ઉધોગ સોંપવામાં આવે
તો કેટલો બધો લાભ થઈ શકે એમ છે. આપણાં મધ્યમ વર્ગનાં કુટુંબોને શકા સારી
રીતે શુજરાન ચલાવવું જ કેટલું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે એ જોતાં, તથા કામને, કેટલો
થોડો ખદો પણ તેઓને કબુલ કરવો પડે છે એ વિચારતાં, સ્પષ્ટ નજાય છે કે તેવા કુટુંબની
ઁઓને પોતાના તેમજ કુટુંબ અને દેશના લાભને અર્થે, નવરાસના વખતને અતુલ
કાંઈ યોગ્ય કામ મેળવી આપવામાં આવે, તો તેઓ તેને એક મોટા આસીવાંદ રૂપ
મણી ઉપાડી લેશે ધણીક ઉધોગ એવા છે કે જે પુરૂષોના કરતાં ઁઓને હાથે વધારે
સારી રીતે ખીલી નીકળે. ગમે વર્ષે કેટલાક જગાળામાં ઉચા કુટુંબના યુવાન પુરૂષોએ
હાથની ઁઓ ઉપર કપડાં વણવાનું કામ ચીખવાનું માથે લીધું હતું. પણ સ્વદેશી કીલ-
આસની આતુરતા અને જુસ્સામાં તેઓ જૂલી જયા હતા કે હાલમાં તેઓ એક વણકર
મહીને પ્રદેરક રૂપીયાથી વધારે બાગ્યે જ મેળવી શકે એમ છે. આથી ધણીકરે તે ઉધોગ
છોડી દેવા પડ્યો હતો, કારણ કે તેટલી ચેલથ બાગ્યે જ કાંઈ સદૃશરથની જરૂરીયાતો
પુરી પાડવાને પુરતી છે. પરંતુ પુરૂષોની બીજી સારી કમાણી ઉપરાંત ઁઓને આ ઉધોગ
ખાસવી શકે એમ છે. આસામ દેશમાં દરેક કુટુંબમાં પોતાના ઘરનું સાજું હોય છે, અને

હંચાં કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ ધરમાં બેઠે બેઠે પોતાનાં ઘણા ખર્ચાં લુગડાં પોતેજ વણે છે તો પછી આપણી સ્ત્રીઓ પણ, યોગ્ય શિક્ષણ, મળતા, પોતાનો નવગણનો સમય માળવાને તેમજ પોતાની સ્વતંત્ર કમાણી મેળવવાને માટે, તેવો ઉદ્યમ શા માટે ન કરી શકે ? એ ખરું છે કે દેશના અને રહેઠાણના પ્રમાણે ઉદ્યોગની જાતમાં પણ ફેરફાર પડે. અમુક પ્રાન્તનો ઉદ્યોગ બીજા પ્રાન્તમાં ધણ શકે નહીં અથવા તેવો ફળદાયી ન નીવડે, તેમ ગામડાના વાસનો ઉદ્યોગ શહેરમાં જની શકે નહીં. પરંતુ પોતપોતાના પ્રદેશ, ત્રિથિતિ અને રહેઠાણ અને જરૂરીઆત પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પણ શુદ્ધ શુદ્ધ ધધાઓ, ધરમાં રહે રહે પણ ચંદાવી શકે એમ છે.

આપણા દેશની સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે જો કે દુમ્મરકળામાં પ્રવીણ હોતી નથી, તો પણ કોઠા કોઠા સ્થળે કોઈ અમુક એક અથવા બીજા ધધામાં પાવરધી ચથેલી સ્ત્રીઓના દૃષ્ટાન્તો મળી જ આવે છે પરંતુ દુર્ભાગ્યે તેમને મુશ્કેલી એ નડે છે કે તેમણે દરેકમાં કામો જાહેરમાં મુકી વેચવાની તેમને સરળતા હોતી નથી, અને ભોકાને તેમના કામોની ખબર પણ હોતી નથી, અને આથી કરીને, પુરતી માહેતી અને ઉત્તેજનની ખોટને લીધે, ધણીક કળાઓ આપણામાંથી ધીમે ધીમે નાબુદ થતી જાય છે.

• હમણાં થોડા સમયથી જ અમે (સ્ત્રીઓએ) જાણવા માડ્યું છે કે તીજેરીમાં તાળામાં બરી મુકેલું મોતું તથા રૂપ, જમીનની અંદર ખાલોમાં દટાઈ રહેલા સોના રૂપા કરતા કોઈ પણ રીતે વધારે ઉપયોગનું નથી અને તેવી ખાણોવાળો દેશ, જ્વાલમુખી તે કીમતી ધાતુઓને તેમાંથી બહાર કઢાડી વાપરવામાં આવે નહીં જ્વાલમુખી, કોઈપણ રીતે તાલેવાન કહેવાય નહીં, તેમજ દારૂ મુકેલું અથવા ધરેણુરૂપે બરી મુકેલું મન, જ્વાલમુખી કોઈ સારા ફળદાયી ધધામાં ઉપયોગમાં લેવાય નહીં જ્વાલમુખી, તે નેના માલીકને લાભકારક થઈ શકે જ નહીં.

આપણામાં એવી ધણીક ઔદ્યોગિક શક્તિઓ છે કે જેની કિંમત આપણે આજનાં લીધે સમજી શકતાં નથી. પાણી, વરાળ, વિજળી, કાવેરી નદીનો ધોધ, વિગેરેમાં કેટલી બારે શક્તિ રહેલી છે તે આપણે હમણાં જ સમજતા થયાં છીએ. સ્ત્રીઓની ઔદ્યોગિક શક્તિનું પણ તેમજ છે જો આપણે આપણા દેશની સ્ત્રીઓનો નવગણનો વખત, જેનો ધણીક ભાગ નિરંયક ગુમાવી દેવામાં જ આવે છે, તેને કોઈક ઉદ્યોગના સાધનથી વધારે કીમતી અને ઉપયોગી બનાવી શકીએ તો આપણા દેશનું ધન ધણે અંશે વધે એમ છે. પૂર્વે એવો પણ વખત હતો કે સ્ત્રીઓ રેંટીયો ફેરવાને આખા દેશને વસ્ત્ર પહેરાવતી હતી. શરીરથી પણ દેશને ઉપયોગી થવાનો તેમને સમય મળે એવી અત્યંતકર્ણપૂર્વક ઈચ્છા છે.

આવાન્તરગતી—ખાન્ધ.

૨.

હિંદી સ્ત્રીઓની કેળવણી.

ઈંદીયન સોશીયલ કોન્ફરન્સમાં અપાયેલું ભાષણ.

(ભાષણકર્તા—મીસીસ સરોજીની નાથુ.)

જે હિંદુસ્થાન પ્રથમ શતકના આદિકાળમાં તો, સુધારામાં ક્યારેનાયે સંપૂર્ણ હતો, તથા જે સર્વોત્તમ બુદ્ધિપ્રભાવ અને વિશાળ જ્ઞાનથી ભરપૂર સત્તારીઓના ઉન્નયન દર્શાવતો જગતની ઉન્નતિ માટે દીપાવી રહ્યો હતો, તેજ હિંદ દેશમાં આજે વીસમા શતકના આરંભમાં, સ્ત્રીકેળવણી માટે જાહેર બાંધણો અને દરોવાની મદદ લેવાની આપણને જરૂર પડે,—એ મૂળે દ્વાર્ય તેમજ શોકથી ભરેલા વિરોધાભાસ જેવું લાગે છે. છતાં ઉન્નતિક્રમના કાષ્ટક વિપરીત પ્રભાવને લીધે, આપણને શરમિદા બનાવનાર આ વિરોધાભાસ વાસ્તવિક રીતે ઉભોજ છે, તો પછી, તેને કદ સરસ રીતે દૂર કરી શકીએ, તથા દરવર્ષે સ્ત્રીકેળવણીની તરફથી માત્ર ખાલી દુનવે પસાગ કરવા કરતા કાર્ષિક વિશેષ ફળદાયક કાર્ય કેવે પ્રકારે સાધી શકીએ એ વિચારવાનો આ સમય છે. શ્રમ અને પ્રયાસના આ મહત્વના વખતે, ન્યારે હિંદની જુદી જુદી કોમો પ્રગતિય એકતાને માટે પ્રયત્ન કરી રહી છે તેવે વખતે, એ યાદ ગમવાનું છે કે મર્વ પ્રવૃત્તિઓના વિજયનું મધ્યબિન્દુ સ્ત્રીઓની રિયતિ વર્ષેના પ્રશ્નમાં રહેલું છે. પ્રજાના વાસ્તવિક ધર્મના ત્વમે (પુરુષો) નહિ પણ અમે (સ્ત્રીઓ) જ છીએ. પરંતુ મૂળે લાગે છે કે સ્ત્રીકેળવણીએ પ્રજા—અધારણના કાર્યમાં એક અગત્યનું તત્વ છે એ વાતમાં સર્વ સંમત નથી. તદ્દ્યારમાંના ઘણાકને યાદ હશે કે, કેટલાક વર્ષો ઉપર ન્યારે મીસીસ સત્યનંધને “હિંદી સત્તારીઓનું પત્ર” (The Indian Ladies Magazine) નામનું માસિક પ્રસિદ્ધ કૃતિ સારે આપણે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી એક એક એક નહિ એ વિષય ઉપર કેટલોક ઉદ્ઘાસભરો પત્રવ્યવહાર ચાલી રહ્યો હતો તેમાં સ્ત્રીઓએ પોતાં તા પોતાનો પક્ષ ઘણી મ્પટ રીતે અને એકજ અભિપ્રાયથી બેઝો હતો, પરંતુ વાત ન્યારે પુરુષોના હાથમાં આવી સાચે મતભેદ જણાયો હતો. બેશક કેટલાક પુરુષોએ સ્ત્રીઓ—લોકોની માતાઓ—માટેની કેળવણીના ખરા હિમાયતી યદને, પોતાને વાસ્તવિક સ્વદેશાભિમાની સિદ્ધ કર્યા હતા, પરંતુ ખીજ એવા પણ કેટલાક હતા કે જેઓ “સ્ત્રીકેળવણી” એ શબ્દથી જ ગભરાઈ ગયા હતા. તેઓ બોલી ઉઠતા “શું સ્ત્રીઓને ભણાવીએ ? તો પછી અમારા ઘરની સમવડોનું શુ યાચ ?” વળી ખીજ કેટલાક “જરો જા કુજરો જા” નું મત ધારણ કરતા, અને બન્ને મત્યન્તરો વચ્ચે સમાધાન કરવા માટેની શરતોની આખી અનુક્રમણિકાઓ બહાર પાડતા, અને અમુક બાબત શીખવવાને દહેતા, અને અમુકની ના પાડતા, પરંતુ, મિત્રો, જેમ ત્વમે આકાશના પવનોને “તદ્મારી મરજીમાં આવે તેમ ત્વમારે વાનું નહીં” એમ દરમાવી શકે નહીં, અથવા મનુષ્યના અત્માને કૃત્રિમ બન્ધનોની મર્યાદથી ઉંચે ન્દડવાની મના કરી શકે નહીં, તેવીજ રીતે કેળવણીના વિષયમાં પણ ત્વમે અમુકજ પ્રકારની હદ બાંધી શકે નહીં “કેળવણી” એ શબ્દના સમ-

* આ શબ્દ અહિ સત્તાન કે રૈયતના અર્થમાં નહિ, પણ કોઈ પણ દેશના એક દીવ અને મપથી રહેનારા “જનસમૂહ”ના અર્થમાં વપરાયો છે.

ધર્મા દરેક ભાષામાં ધણીજ ખોટી રીતે ગેરસમજણ થયેલી છે. છટકી દેશના જાણી કંપના-શક્તિવાળા ભોમએ શબ્દોના ગૂઢ અર્થ સમજવાની સૂક્ષ્મ શક્તિથી “કેળવણી” અને “શિક્ષણ” એ બે શબ્દો વચ્ચેનો ખરો ભેદ તારવી કઢાડ્યો છે, અને આપણે પણ તે ભેદ સ્વીકારવો જોઈએ. “શિક્ષણ” એ માત્ર જ્ઞાનનો અંગ્રહ હોવાથી તેનું ધ્યાન બધે વ્યવહારોપયોગી લક્ષણોથી બાધવામાં આવે, પરંતુ “કેળવણી” એ એવો અમર્યાદિત, સુન્દર, તથા અવશ્યનો પ્રદેશ છે કે જેમાં આપણે રહીએ છીએ, ફરીએ ફરીએ છીએ, તથા જીવન ભોગવીએ છીએ. શુ કોઈ પણ મનુષ્ય ક્ષિત્રે બહેલી, શરીરને પોષણ આપનારી, પવિત્ર હવા મેળવવાનો બીજા મનુષ્યનો હક જુટાવી લેવાની દિમત ધરી શકે ખરો? તે પછી કોઈ પણ પુરૂષ મનુષ્યઆત્માનો સ્વતંત્રતા અને જીવ્ય જીવનનો પરાધર્મનો વારસો લઈ લેવાની દિમત ધરી શકે ખરો? અને તેમ છતાં પણ, મહારા મિત્રો, પુરૂષજાતિએ હિંદી સ્ત્રીઓના સબધમાં તેવી દિમત ધરી છે! તેથીજ ત્હમે દિદના પુકયો દાવ છો તે રિયલિટીમાં આવી જ્યાં છો. કારણ કે ત્હમારા પિતાઓએ ત્હમારી માતાઓ પાસેથી પ્રાચીન જન્મહક જુટાવી લેધને ત્હમારી-તેમના પુત્રોની-પાસેથી ત્હમારો વ્યાજબી વાગ્યો પ્રુથાની લીધો છે. માટેજ હું ત્હમને સચના કહું છું કે ત્હમારા સ્ત્રીવર્ગને તેમના પૂર્વના હકો પાછા આપો. કારણ કે, મ્હે પહેલાં કહ્યું તેમ, પ્રજાની ઘટના કળાગ ત્હમે નહીં પણ અમે જ છીએ, અને દેશીજાતિની સર્વ દિશામાં અમારી ઉત્સાહી સદાય વિના ત્હમારી સર્વ કોમિસો અને પ્રાન્દરનો નિરંધક છે. સ્ત્રીઓને કેળવો એટલે પ્રજા પોતાની મેળેજ ઉભી થશે, કારણ કે, “જે હાથ પાછાને હાથોળે છે તેજ હાથ દુનિયા ઉપર સત્તા ચલાવે છે” એ સિદ્ધાન્ત જેવું બૂતકાગમ મત્ય હવે તેવજ આજ પણ છે, અને મનુષ્યપ્રાણીના આત્મ સૂધી પણ તેવજ સત્ય રહેશે.

ભાષાન્તર્ગતા—પાન્થ.

૩.

ભારતમહિલાપરિષદનાં પ્રમુખ વડોદરાનાં નામદાર મહારાણીનું ભાષણ.

જ્ઞાતી બહેનો—આ મહિલાપરિષદનું પ્રમુખપદ લેવા માટે કહીને ત્હમે મ્હને ઘણું માન આપ્યું છે. જ્યારે કલકત્તાની “મહિલાસમિતિ” એ આ મબાની પ્રમુખ થવા માટે મ્હને વડોદરે આમત્રણ મોકલ્યું હતું, ત્યારે મ્હારે પ્રથમ વિચાર તે માન ન સ્વીકારવાનો થયો હતો, કારણ કે આ પ્રમુખપદ લેવા માટે મ્હારા કરતાં વધારે લાયક સભારીઓ ત્હમારામાં છે એમ હું જાણુ છું, પરંતુ ત્હમારા તરફથી હિંદુસ્થાનને બીજે છેડે મ્હને આ-મંત્રણ મોકલવામાં ત્હમે મ્હારાં તરફ કૃપા દર્શાવી છે, અને ત્હમારી વિનંતિનો હું અસ્વીકાર કરું તો ત્હમારી કૃપાનો અચોચ ઉત્તર આપ્યો ગણાય એમ મ્હને લાગ્યું, અને તેથીજ બગાળાની મ્હારી જ્ઞાતી બહેનો, ત્હમારું આમત્રણ સ્વીકારવાનું મ્હે પસંદ કર્યું, અને જો હું મ્હારી ફાળો બજાવવામાં નિષ્વજ જાઉં, તો ત્હમે તે દંડગજ કરશો એમ હું માગી લઉં છું, કારણ કે ત્હમારી પ્રમુખ તરીકે મ્હને પસંદ કરવાની જવાબદારી ત્હમેજ માથે લીધી છે.

પ્રથમ, આરંભમાં મ્હારું જણાવવું જોઈએ કે ફરીથી ત્હમને મળવાથી મ્હને લેણી આનન્દ થયો છે, મ્હે યોગ્ય વખત ઉપર ક્રાંસ, હાગાડ, ઈટલી, ગ્રીસ, જર્મની, આસ્ટ્રે.

લીલા, સ્વીટ્ઝરલેન્ડ તથા અમેરીકા એ દૂર દેશોમાં મુસાફરી કરી છે, અને ત્યાં જે જે હુન્નરો અને કળાઓ, તથા સાસારિક અને કેળવણીને લગતી સંસ્થાઓ જોઈ છે, તે સર્વ-માં મહેને ધણો રસ પડ્યો છે. પણ હું તે પછીથી અહીંયા તમારી પાસે જુદીજ લાગ-ણીઓથી—જાણે પહાર ભટકતા પોતાને યેગ પાછી વળી ફડે તેમ—આવું છું. કારણ કે આ-પણને સર્વને એકદા કગ્તાર, અને આખા હિંદુસ્થાનને ગૃહ સમાન ગણાવનાર સ્નેહનું એક બન્ધન આપણામાં છે. જે વડે ઉપર ત્હમે મહેને થણી માયા અને પ્રીતિથી આવધાર આપ્યો હતો અને આ વખત પણ બગાળામાં-સગખાજ કાર્ય અને પ્રયત્નોમાં રોકાયેલી પહેનોની, એકજ વ્હાલી માતૃભૂમિની પુત્રીઓની, બેગી મળતા, જાણે હું વયેદરાના મ્હારા પોતાનાજ ગૃહમાં હોઉ તેમ મહેને લાગે છે

ત્હમાગી મહિલામંત્રિતિ આવા વિચારો ધરાવે છે. તેનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ હિંદની સર્વ જાતિની તેમજ જ્ઞાતિની સત્તારીઓને એકત્ર કરવાનો છે. આપણો પુરુષવર્ગ કોંગ્રેસ અને વિધવિધ મંત્ર-સંસેના માધનથી, અને સર્વસામાન્ય ઉદ્દેશ છત્ત્રોઓ અને પ્રયત્નોને લીધે, હરેક વડે નિકટ સબધમાં આવતો જાય છે, પરંતુ હું ધારું છું કે પ્રજ્ઞતા સંપના બન્ધનો દૃઢ કરવામાં આપણે હિંદની સ્ત્રીઓ પુરુષોના કરતાં ઓછા પ્રભાવવાળી છીએ એમ નથી આપણે આપણા વતનોમાં બેગા થાએ છીએ, અને જ્ઞાતાના પડદામાં હોવા છતાં પણ પરસ્પરને ઓળખતા માન આપતા અને આદતા શીખીએ છીએ, અને પ્રજ્ઞને સપ માં નખનાર બન્ધનો દૃઢ કરીએ છીએ કાન્ધુ કે, જે કે આપણે હજારો ગાઉ વિખુટા વસીએ છીએ, અને જુદી જુદી ભાષાઓ બોલીએ છીએ, તોપણ સામાન્ય-એકજ પ્રકારની વૃત્તિઓ અને પ્રયાસોની ગામ્થી મધાયલા છીએ જોતી અથવા નીચી, શીમન્ત કે નિર્ધન, કોષ્ટ પણ ઝિયતિમાં હોયએ તો પણ આપણે જૂતકાળની એકજ પ્રકારની દત્તકયાઓ માટે અભિમાન રાખીએ છીએ, બરિષ્ઠ માટે સરખીજ આકાશોથી ઉત્સાહિત થઇએ છીએ, અને મેહ અને સ્વપના સરખાજ ભાવોથી જોડાયે છીએ આથી કરીને, ત્હમારી મહિલામંત્રિતિને હિંદના સર્વ વિભાગોમાંની સત્તારીઓને એકત્ર મેળવવાનો સ્વરૂપો વિચાર ધણો સારો કે, આપણે જેમ જેમ વધારે મળીએ, અને પરસ્પરને વધારે ઓળખતા થઇએ, તેમ તેમ આપણા સામાન્ય કાર્ય અને પ્રયાસોમાં વધારે વિજયી નીવડીશુ.

મહિલામંત્રિતિનો ખીજો હેતુ હિંદના સાહિત્ય તથા ઇતિહાસનું જ્ઞાન વિસ્તારવાનો છે, અને આ બાબતમાં પણ, હું ધારું છું કે, આપણે સ્ત્રીઓમાં પુરુષોના કરતાં વધારે ઉડી અને બહોળા અમર કરે એવો પ્રભાવ છે. આપણે આપણાં બાળકોના મન, તેમની છેક બાલ્યાવસ્થાથીજ ધડીએ, તેમનામાં આપણા દેશના જૂતકાળના ઇતિહાસ તરફ પ્રેમ અને યોગ્ય અભિમાન સુરાવી શકીએ, તથા હાલના સાહિત્ય માટેની અભિરૂચિ ઉત્પન્ન કરી શકીએ હું માનું છું કે આ (બગાળાના) આગળ વધેલા પ્રાન્તમાં ઇશ્વરકૃપાથી મળેલી ઉત્તમ બુદ્ધિવાળી કેટલીક સત્તારીઓ છે, કે જેમણે આપણા દેશના ઉચ્ચ પ્રકારના સાહિત્યમાં નિરતર રહે એવા પુસ્તકો રચેલાં છે પરંતુ આપણે બીજા સર્વ—જેમને આવી જોતી બુદ્ધિની બન્ધીસ મળેલી નથી તેઓ પણ—આપણા બાળકોમાં આપણા દેશના ઉત્તમ ઇતિહાસ અને સાહિત્ય તરફનો પ્રેમ કેળવવાને શક્તિવાન છીએ, અને એ નક્કી માનજો કે બાલ્યાવસ્થામાં

મળેલું શિક્ષણ સાધારણ રીતે ધારવામાં આવે છે તેના કરતાં છ'દગીમાં વધારે લાંબા સ-
મય સુધી ટકી શકે એવી અસર કરે છે. હિંદુસ્થાનનું પુરપત્તવ અને સ્ત્રીતત્તવ એ આપણી
જ કૃતિ છે—આપણા બનાવ્યા પ્રમાણેજ બનેલાં છે. માટે આપણે—માતાઓએ—હિંદના ભાવી
પુરુષો તથા સ્ત્રીઓને સ્વદેશસેવાના બક્ત થાય એમ કેળવવા જોઈએ.

વળી, હિંદ દેશના દુનિયો અને ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવાનો પણ મહિલાસમિતિનો,
અને હું ધારૂં કે આ પરિવર્તનો પણ, એક હેતુ છે. સ્વદેશી વસ્તુઓને ઉત્તેજન આપવા-
ની જે પ્રવૃત્તિ હાલ ઉત્તર હિંદુસ્થાન અને પંજાબમાં, ગુજરાત તેમજ દક્ષિણમાં, મદ્રાસ,
માલસેર તથા દ્રાવનકોર તરફ પણ—આ મહાન દેશના સર્વ ભાગોમાં—ત્વરાથી પ્રસરતી જાય
છે, તે પ્રવૃત્તિને બંગાળની સત્તારીઓ એ કેટલી બધી સહાય આપી છે એ હું જાણું છું.
જે મદાન પ્રવૃત્તિ ત્હમે બહાદુરીથી ઉભી કરી છે, અને ત્હમાગ ઉમદા ગુણોથી ટકાવી
રાખી છે, તેને હિંદના મર્વ વિભાગમાંનાં જનો આશ્ચર્ય અને સ્તુતિથી જોઈ રહ્યાં છે,
અને અતે હવે આજે હિંદુસ્થાન આ મદાન અને સ્વદેશહિતકાંક્ષ પ્રયાસમા જોડાયું છે.
દરેક પ્રાન્તમાં સ્વદેશી વસ્તુઓનાં સંકલ્પસ્થાન, જાણે કે કુદરતી રીતેજ, ઉગી નીકળે છે,
પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં મોટાં ઔદ્યોગિક શહેરોમાં મખ્યાબધ મશિનો વધે જાય છે, બંગાળ-
માં છેલ્લાં બે વર્ષ દબીવાનું હાથે વણુવાની સાથે બમણી કરતા પણ વધારે વધી ગઈ છે;
અને દેશી બનાવટની ધાતુઓની તથા ખીજ ગૃહઉપયોગી વસ્તુઓની પ્રચાર ત્વરાથી પ્રસ-
રતો જાય છે. મદને કહેવામાં આવ્યું છે કે પોતાનો ધધો ખોઈ બેઠેલા દબરો વણુધરો
અને ખીજ ધધાદારીઓ પોતાના કારખાનામાં પાઠા કામે લાગ્યા છે, અને ધણાંક ગામડાંનાં
કુટુંબોમાં આપણી ગરીબ બહેનો—આપણા ગરીબ કારીગરોની માતાઓ, પત્નીઓ તથા
પુત્રીઓ—ઉદ્યોગમાં કાંઈક નવીન આશા અને નવો ઉત્સાહ અનુભવે છે. કૃતિદાસ એ
પ્રજ્ઞની ઉન્નતિની નોંધ રાખનાર માધન છે એ ખરૂં હોય તો તે આ મદાન પ્રવૃત્તિ, કે
જે આટલી તાજી હોવા છતાં આટલી ચિન્તથી નીવડી છે, અને જેને કાયમ અને ગિયર
કરવાને વાગ્તે આખી પ્રજા આવા દૃઢ નિશ્ચયવાળી છે, તે પ્રવૃત્તિની અમતકારિક કથા નોંધી
રાખશે. તો પછી આપણે—હિંદની મર્વ સ્ત્રીઓ—પણ આ પ્રવૃત્તિમાં સંપૂર્ણ અતકરણથી જો-
ડાઈએ, અને રોજની ગૃહોપયોગી વસ્તુઓની પચદગી કરતી વખતે, આપણે પોતાને તેમજ
બાળકોને માટેનાં વસ્ત્રો અને અલકાઓ ખરીદતી વખતે, જેમના સંકટો અને નિર્ધનતા કેટલેક
અંશે દૂર કરવાની આપણામાં શક્તિ છે તેવા હિંદના કરોડો ગરીબ કારીગરોને આપણા
ઉપરનો દૃઢ પવિત્ર જુદિથી રમરણમા રાખીએ. આ વિશાળ દેશમાં આપણે ગમે ત્યાં વ-
સતાં હોઈએ, આપણો ધર્મ તથા ધધો ગમે તે હોય, પણ સ્વદેશની ઉન્નતિ અને અંપત્તિ
વધારવામાં સરખાજ ઉદેશ અને પ્રયાસોથી આશો આપણે એકત્ર થઈએ.

આ નવા સૈકાના આરંભથી હિંદ દેશ ઉપર કાંઈક નવીન તેજ પ્રકાશવા માંડ્યું છે.
તેવે મમયે, ગરીબને સહાય કરનાર, દીનને આધાર આપનાર પરમાત્માની આપણે પ્રાર્થના
કરીએ કે તે આપણી વહાલી માતૃશૂભિના હિતને માટે આ સૈકાના ઉગતા પ્રભાતમાંથી
તેજાનું લાંબો ઉજ્જ્વળ દિવસ ઝળહળતો કરે.

વર્તમાનરંગ.

જૈન કોનફરન્સ—સુન્દરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં ફાગણ સુદ ૪ ને દિવસે જૈન કોનફરન્સનો ભવ્ય મિલાવડો થયો હતો. દેશ વિદેશના જૈનો અને અન્ય ધર્મીવક્ત્રુઓની સંખ્યા ઉપરાંત જૈન સ્ત્રીઓની સંખ્યા વિશેષ હતી. કોનફરન્સના પ્રમુખ ત્રય સેતાબચંદ પઠાણે સ્ત્રીશિક્ષણ સબધી જે ઉદ્દગારો કરાડ્યા હતા તે પ્રત્યેક દેશક્ષિતચિંતકે મનન કરવા લાયક છે. “સ્ત્રી મનુષ્યની અર્ધાંગના છે. જ્યાં સુધી અર્ધ શરીર નકામું હોય ત્યાં સુધી જીવનના સુખની શી આશા? જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ આશિક્ષિત છે ત્યાં સુધી ગમે તેટલી સભા, સોસાઈટી, બાયબોહારાં દેશ સુધાગ્વાની વાતો કરીયે તે કદી ફલિભૂત થવાની જ નહીં.” પુરતકો, આસિકો અને વર્તમાનપત્રદ્વારા સ્ત્રીઓ જેમ જેમ રહમજતી જાય છે તેમ તેમ જનસમાજમાં ગ્રાપિત થયેલા બહેનો, રીવાજો દૂર કરતી જાય છે. એક સમય એવો પણ હતો કે કન્યાને નિશાળમાં મોકલવી ‘તે ધર્મશૂઢ લેખાતું, એવો પણ સમય હતો કે સ્ત્રીઓને સભા મંડપમાં મોકલવી તે ટીકાપાત્ર ઉપરાંત અયોગ્ય લેખાતું. આથી ઉલટું હોય કેલવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે તેમ તેમ શહેરો તેમ જ ગામડામાં કન્યાશાળામાં કન્યાઓની સંખ્યા વધતી જાય છે અને જૈનો જેવી કેળવણીમાં પછાત કોમની સ્ત્રીઓમાં પણ કોનફરન્સ જેવા સમારથાનમાં હર્ય અને ઉમગથી ભાગ લેવામાં જરા પણ મન કચવાતું નથી. આ આ સર્વ કેલવણીનો પ્રભાવ છે. પ્રત્યેક ન્યાતની તેમ જ સામાન્ય મંજૂળની આવી સભાઓમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લેતી યદ્ય છે તે કેલવણીનો જ પ્રભાવ છે. જૈન કોનફરન્સ એક ધર્મ સરથા છે અને તેમાં ભાગ લેતાં આર્ય સ્ત્રીઓને વાધો હોય જ નહિ એમ માની ભાગ લે છે એવું કેટલાકનું માનવું છે.

આર્ય સ્ત્રીઓના કુમળા હૃદયમાં ધર્મશક્તિના ખીજ ધણા કાપથી જ નખાયાં છે અને તે ખીજને પોષવાનું કાર્ય પુરવર્ગને છે. જૈન સાધુ જે ઉત્સાહથી સ્ત્રીઓની કોનફરન્સમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે તે જ ઉત્સાહથી વૈષ્ણવ મહારાજો તેમ જ શંકરસ્વામી ભાગ લેતા હોય, સામાજિક પ્રાતિક કે દેશની સમાજોમાં આગળ પડી આત્મહીત, દેશહીત રહમજાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય, તો અમારી ખાતરી છે કે આર્ય બહેનો દરેક કોનફરન્સ અગર કો-ગ્રેસમાં શું થાય છે, સ્ત્રીઓ પોતાની, પોતાના ખતિ, હોદ્દા, વરિહ, દેશ પ્રત્યે કરજ શી છે તે રહમજાવવા વિના રહેશે જ નહિ.

આર્ય સંસ્કારી લક્ષ્મ—અમારા સ્નેહી ડૉ. તુલજીરામ ખાંડવાળાનાં પુત્રી બહેન તારાનાં લગ્ન ગયા માસના અંતમાં મુખ્યમાં રા. મનમુખલાલની સાથે થયાં હતાં. આપણા દેશમાં શુ પણ આખો પૃથ્વીમાં વજાયે લગ્ન થતાં હશે. પરન્તુ આ લગ્ન નોંધતાં અમને હર્ય થાય છે એવું કારણ, જ્યારે દિકુ સસારમાં

“શેષવ વિશે કર પકડીયો અચાત એક શિશુ જને,

ઉઠાહના જ કરારમાં સહી કીધી મુજ મુજ શરજને”

એવું સ્થળે સ્થળે નજરે પડે છે, ત્યારે ડૉ. ખાંડવાળાએ લોકટીકાની જરાય પણ દરકાર ન રાખતાં પોતાની પુત્રીને યોગ્ય કેલવણી આપી પ્રુપ્ત વયે હોને યોગ્ય વરને પરણાવી, એટ-

હું જ નહિ પણ સમ આર્થ રીતિએ કરવા જે ઉત્સાહ તથા બલ દ્વાર્યા હતાં તેને માટે જેટલો ધન્યવાદ આપીયે તેટલો જોછો છે. લશ્મનો દિવસ ૨૪ મી જાન્યુઆરીનો હતો. સ. મ. નસુખલાલ જેઓ બી. એ. નો અભ્યાસ કરે છે તે સાથે પણ શુદ્ધ પોશાકમાં વરણાક્રમાં પગે ચાલી આવ્યા હતા. ખેન તારા તથા મનમુખલાલને વરવધૂના વેશમાં જોતાં સમમ મંડળનાં હૃદય હર્ષિત થયાં હતાં. લશ્મવિધિમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક એ હતું કે અન્ય લશ્મોનાં ત્યારે પ્રતિજ્ઞા લશ્મ કરાવનાર, જે સંસ્કૃતમાં બોલી જાય છે અને તે પ્રતિજ્ઞા શી છે તેમાં શું રહસ્ય રહેલું છે તે વર કે વધૂ સ્તમજતાં જ નથી, ત્યારે ઉપર કથિત લશ્મમાં વર તેમ જ વધૂ સંસ્કૃતની સાથે શુભગતીમાં પણ સ્થાપસ્થાપી પ્રતિજ્ઞાઓ લેતાં હતાં, સ્તમજતાં હતાં.

“રસ એક વધુ મન એક નહિ.....મન એક વધુ નહિ મિત્રતા.”

“સ્ત્રીપુરુષ કેડે લશ્મ એવી મિત્રતાનો હેતુ છે.”

એ જીવનમિત્રતાના અકુર આ લશ્મમાં કુટલ હોય એવું વરવધૂની પ્રતિજ્ઞા તેમ જ મુખચર્ચા ઉપરથી બાસતું હતું. આ અકુરને જોનરેબલ જરડીસ ચદાવરકર અને એક આર્થ સત્તારીએ બોધામૃતનું અંચન કરી પિલબ્ધ હતું. જ. તુલગમમ અને હેમને સાહાય આપનાર હેમના સ્ત્રીઓને આ અનુકરણીય વર્તન માટે ધન્યવાદ આપીયે છે. લશ્મ એ શી વસ્તુ છે, જેના કેટલી જવાબદારી વધે છે અને તે જવાબદારી વિનાયિકે પરિપૂર્ણ કરવાને શી યોગ્યતા છે તે સ્તમજ્યા વિના, મેળવ્યા વિના, દીંગલા દીંગલી તો નહિ પણ બાર બાર પંદર પંદર વર્ષનાં છોકરોને પરણતાં જોઈશું ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય મેળવવાનો યત્ન કરવા, તથા જાપાનીસ જેવી પ્રજા યાવ એવી આશા રાખવી અને આર્થ દેશ ભૂતકાળની પ્રસિદ્ધી પામે એવી કમેડ ગમ્પરી તે માત્ર આકાસકુસુમની આશા રાખવા જેવું છે.

જૈન મહિલાપરિપદ—જૈન ઇનફરન્સના મડપમાં જ તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરીને રોજ જૈન મહિલાપરિપદ મળી હતી. આ પરિપદમાં આસરે સાત હજાર સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો હતો, જે કેલવણીના પ્રચારે ઉત્તમ યત્ન વિચારોનું પરિણામ છે. એ પરિપદમાં પ્રમુખ સ્થાને શણગાર શોધણી વિરાજ્યાં હતાં. ઘણી સત્તારીઓએ વ્યાખ્યાન આપ્યાં હતાં. તથા અમદાવાદના મહુમ લોકપ્રિય રોહ સ્વારાજી મગનભાઈ કરમચંદનાં પુત્રી સૌ. અનસુયાનું—“સીકેળવણી” ઉપર આપેલું વ્યાખ્યાન સાંભળવા જેવું હતું. “હાલના વખતમાં છોકરીયોને નિશાળે મોકલે છે અને ચાર પાંચ ચોપડીયો બણી એટલે છોકરીયોનાં માળાપો એમ સ્તમજે છે કે હેમનું બલુવણું હવે પુર થયું. જે કેલવણીનો અર્થ અક્ષરે જોળાવાનો હતો તે બરાબર છે, પણ કેલવણીનો અર્થ હૃદય તેમ જ બુદ્ધી કેલવવાનો છે તેને દેશજે બુદ્ધી એકલી જ કેળવાય છે.” ખેન અનસુયાના આ શબ્દો હિંદુસસારને બરાબર લાગુ પડે છે. એકલી બુદ્ધિને બદલે હૃદય પણ કેળવાવું હતું તો હીંદુ પતિપત્નીમાં નજરે પડતો અનુભવ, જ્ઞાન, વિગેરે નષ્ટ થાય.

હૃદય કેળવણી લીધા પછી હૃદયને કેળવ્યું ન હોવાથી પોતાની ભવિષ્યની સ્થિતિને અનુકૂલ થવાની શક્તિ ન મળવાથી કેટલી કન્સાઓ યોવનનો ક્ષય કરી ચાલી જતી અ. ગર જીવન પયેન્ટ મ્હાન રહેતી જોઈએ છીએ! આટલા જા માટે હૃદય કેળવી, ધરશાન આપવાની આપણી મુખ્ય ફગ્ગ છે. “સ્ત્રીઓને વિચાર વમરની દાસી થઈને રહેવું અથવા

પુરુષની નવરાશે લેતુ રૂપાણુ રમકડું કે ધરેણુ ચર્ચ રહેતુ તે લેખના જીવનનો ખરો હેતુ નથી.” ઝળવાયેલા એટલે માત્ર યુદ્ધી જ કેળવનારા તેમ જ અન્ય પુરુષ વર્ગનો મ્હેટા બોગો એમ જ સ્હમજતો આવ્યો છે કે સ્ત્રી એ ‘પુરુષના મુખને માટે છે’, પુરુષ સ્ત્રીના મુખના માટે નથી. સ્ત્રી એ જીવનના સગલતાનુ મધન છે. તે વિનામત્સ્યની દાસી છે અગર પુરુસદે રમકડું છે એમ લેખાય છે. સ્ત્રીને સમાનતા ત્રી ફરજ બજાવવાની છે, લેખને મુખી કન્વામા પુરુષે કેટલો પરિશ્રમ કન્વાનો છે, લેખને સહધર્મચારિણી બનાવવાથી ઐહિક તેમ જ પારલૌકિક શા લાભ મળે છે તેનો જગ પશુ વિચાર કરતા જ નથી બ્હેન અ નમુચાએ કહ્યું છે તેમ “સ્ત્રી દાસી અગર રૂપાણુ રમકડું” જ મનાતું આવ્યું છે અને તેટલા માટે જ પુરુષ વર્ગ એમ નહિ પણ અનેકવાર, સ્ત્રી હોય વા ન હોય તો પણ, લમ કરે છે અને માત્ર પોતાનું ક્ષણિક મુખ ગોધ્યા કરે છે. સ્ત્રી માત્ર રમકડું નથી પણ સસાર સાગરના જીવનનૌકા સહીસલામત ચનાવવાને એક મુકાનરૂપ છે. સ્ત્રી તેમ જ પુરુષ બન્ને બળીને જ એમ અગ થાય છે એમ માની બન્નેને યોગ્ય કેલનણી આપવામાં નહી આવે અને બન્ને આચાર તેમ જ વિચારે એક નહિ થાય ત્યાં મુખી મસા સાગર પાં તરના મોઢ શક્તિમાન ચનાર નથી.

બદલામાં આવેલાં માસિકોમાંના કેટલાક વાંચવા લાયક વિષયો.

- માસિક હીદી ગ્રાહીક—જનેવારી ૧ માતાઓ અને તેમની ફરજ,
૨ મેરીએ વગેરે કેમ સુધાર્યો?
૩ પાદરઓની દીપચાલ
- સ્ત્રીબોધ— જનેવારી ૧ સ્ત્રીની રચનામાં સ્ત્રીગતિનો હીસ્સો
૨ બાળોને સિખવવાના બોધ.

મમાલોચક—અકટોબર—ડીસેમ્બર. વિધવાઉદ્ધાન

મુખ્યમંદુ, બન્ધુમમાંજ.

સમયતરંગ.

હુણવાણ સ્ટેટના નેકનામ મહારાજ સાહેબ શ્રીવખતસિદ્ધજી પોતાના મર્યાદામાં સ્ત્રીકેળવણીના સળધેમા ધણી ખત રાખે છે, અને તેમા પણ સુપ્રસિદ્ધ સુધારક રા. બા હરગોવિંદ દાસ દ્વારકાદાસના દીવાનપદે આવ્યા પછી સ્ત્રીકેળવણીને ધણો સારો આશ્રય મળે તો રહે છે તેમના પ્રવાસથી ત્યાંની કન્યાશાળામાં પાકતાઓના વિષય દાખલ થયો છે, અને બાળકીઓને હાથેજ રસોઈ કરાવી તેનું વ્યવહારિક ગાન આપવામાં આવે છે. વળી આનંદની વાત એ છે કે રાજકુટુંબ પણ તે કામમાં ઉમગ ધરાવે છે. યોગ્ય સંસ્કૃત ઉપર ત્યાં અ. સૌ શીખત શ્રીસ્વરૂપ કુવળા રાણી સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે એક સ્ત્રીસમાજ બનયો હતો, તેમા તેમના હસ્તે કન્યાઓને ધનાગો અપાયા હતા, તથા સુધારક શ્રી હી રાક્ષ વિદ્યાગમ રાવળના પત્ની સૌ. કૃષ્ણગૌરી (સદ્ગણી હેમન્ત કુમારીના પત્ની) જે ત્યાંના હેડમીસ્ટ્રેસ છે તેમણે સ્ત્રીકેળવણીની જરૂરીઆત ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

ત્રિવાળમની પહેાંચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટેની.

૪૫૬	"	૨૮૬	રાં હીરાસાંકર રતનસાંકર	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૭	"	૩૪૯	રાં વરજરાય સંતોકરાય	ખેડા	૧-૪-૦
ચોથા વર્ષ પેટેની					
૩૨	નં.	૭૨૮	મે. સેકટરી શુભસાતી યાનાશ્રમ લાયબેરી	કાનપુર	૧-૪-૦
૩૩	નં.	૭૨૯	રા. મુળજી રણજીક વેદ	સુબાઇ	૧-૪-૦
૩૪	નં.	૭૩૦	રા. લક્ષ્મીદાસ રવજી તેરસી	સુબાઇ	૧-૪-૦
૩૫	નં.	૩૦૨	રા. જસવંતરાય મધાસાંકર વેદ	જુનાગઢ	૧-૪-૦
૩૬	નં.	૫૬૨	રા સુતાર લેલાભાઈ	જામનગર	૧-૮-૦
૩૭	નં.	૭૩૧	રા. ચંદુલાલ અંબાલાલ ડોક્ટર	ગોધરા	૧-૪-૦
૩૮	નં.	૭૩૨	લલિતા ગવરી	પુના	૧-૪-૦
૩૯	નં.	૭૩૩	વી આર સરે	દાદર-સુબાઇ	૧-૪-૦
૮૦	નં.	૫૬૫	રા ચીમનલાલ કીરપાસાંકર	આણંદ	૧-૪-૦
૮૧	નં.	૬૧૦	રા ડૉ. કંવારીબાઈ	નડીયાદ	૧-૪-૦
૮૨	નં.	૭૩૪	હેમકુંવર પાનાચંદ	સુબાઇ	૧-૪-૦
૮૩	નં.	૩૮૯	રા. હરીરભાઈ લાલભાઈ	આણંદ	૧-૪-૦
૮૪	નં.	૭૩૫	દેશાઈ મનનલાલ જામતરામ	જલગામ	૧-૪-૦
૮૫	નં.	૭૩૬	રા હરરાય અમલખગાય	નડીયાદ	૧-૪-૦
૮૬	નં.	૭૩૭	રા. ઈન્દ્રવદનરામ મધુવંશરામ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૮૭	"	૫૪૯	રા મુકુંદરાય એચ પંડ્યા	નડીયાદ	૧-૪-૦
૮૮	"	૪૯	રાં હાં નારજીજી હમરણી	સુબાઇ	૧-૪-૦
૮૯	"	૪૧૫	રાં રેવારાઈ કર જગજીવન	સુબાઈ	૧-૪-૦
૯૦	"	૨૮૫	યાં હીરજી કાનજી	સુબાઈ	૧-૪-૦
૯૧	"	૧૨૬	ખોળ મામદભાઈ ખાડુભાઈ	સુબાઈ	૧-૪-૦
૯૨	"	૩૦૭	રાં ડોકેસરાય જાડુરાય દેશાઈ	કાલોલ	૧-૪-૦
૯૩	"	૨૬૮	રાં ત્રીકમદાસ દામેજીદરદાસ	સુબાઈ	૧-૪-૦
૯૪	"	૨૮૦	રાં ઇશ્વરલાલ ધીરજરામ	"	૧-૪-૦
૯૫	"	૩૬૫	રાં હાં જીવજીદાસ નારજીદાસ	"	૧-૪-૦
૯૬	"	૩૨૩	રાં આનં ચીમનલાલ દરિયાલ	"	૧-૪-૦
૯૭	"	૧૩૩	રાં ગોવિંદલાલ નરભેરામ	"	૧-૪-૦
૯૮	"	૨૭૬	રાં મનસુખરામ સરસમ	"	૧-૪-૦
૯૯	"	૩૪૮	રાં ધનજી ખેતસી	"	૧-૪-૦
૧૦૦	"	૯૩	બાઈ પરજન કુંવર	"	૧-૪-૦
૧૦૧	"	૩૯૪	રાં એલ વસંતરાય નરભેરામ	"	૧-૪-૦
૧૦૨	"	૨૮૮	મેં જીલેશ્વર લાયબેરીના સે	"	૧-૪-૦

૧૦૩	૨૭૮	સૈં. દિગ્ગામી	૧-૪-૦
૧૦૪	૧૯૪	સૈં. ભીમજીભાઈ નારાયણજી	૧-૪-૦
૧૦૫	૬૦	શેઠ મુકુન્દભાઈ એ. બ. કરભાઈ	૧-૪-૦
૧૦૬	૧૬૧	બાઈ જયકુન્દર ભાણેશભાઈ હરિભાઈ	૧-૪-૦
૧૦૭	૨૨૭	સૈં. કરશનદાસ પિતામહારાસ	૧-૪-૦
૧૦૮	૩૫૬	સૈં. રંગીલાદાસ નરભેરામ	૧-૪-૦
૧૦૯	૨૨૩	સૈં. ટી. કે. દાકર	૧-૪-૦
૧૧૦	૨૧૬	મીસીસ મમીજી નારાયણજી હરિભાઈ	૧-૪-૦
૧૧૧	૧૬૦	શેઠ જી. બાઈ મુળજીભાઈ	૧-૪-૦
૧૧૨	૧૭૪	શેઠ જીવજીદાસ પ્રભુદાસ	૧-૪-૦
૧૧૩	૨૪૩	સૈં. પ્રભુદાસ દેવીભાઈ	૧-૪-૦
૧૧૪	૪૨	મૈં. પુત્રોત્તમ મુખાર્જી	૧-૪-૦
૧૧૫	૫૮૩	મીસી લીલાવતી સાકરદાસ દેશાઈ	૧-૪-૦
૧૧૬	૫૬૧	સૈં. ગોવિંદનંદાસ પુ. પોત્તમ	૧-૪-૦
૧૧૭	૩૭૯	સૈં. કરશનદાસ ભગવાનદાસ	૧-૪-૦
૧૧૮	૧૧૧	સૈં. ગણિપદમી હીમતદાસ મણિજી	૧-૪-૦
૧૧૯	૪૦૩	દિરેલદમી છંદાસ	૧-૪-૦
૧૨૦	૨૯૮	સૈં. મનમુખરામ કે. મહેતા	૧-૪-૦
૧૨૧	૩૭	દેવદાસ દેવદાસ દેવદાસ	૧-૪-૦
૧૨૨	૧૦૯	સૈં. મુરારીજી નરોત્તમદાસ	૧-૪-૦
૧૨૩	૨૯૬	સૈં. જગનભાઈ નાથાભાઈ	૧-૪-૦
૧૨૪	૧૦૫	નરેન્દ્રનાથદાસ દામોદરદાસ	૧-૪-૦
૧૨૫	૫૧૫	વેંગ. અબ્દુલ હુસેન મુસાજી	૧-૪-૦
૧૨૬	૧૪૨	સૈં. મુળશંકર ત્રિપાઠી	૧-૪-૦
૧૨૭	૬૪	સૈં. હરિદાસ લાલજી	૧-૪-૦
૧૨૮	૩૨૮	સૈં. રૂપચંદ્ર ગોવિંદનાથ	૧-૪-૦
૧૨૯	૧૫૭	સૈં. ગ્રીષ્મભાઈ મુળજીભાઈ	૧-૪-૦
૧૩૦	૧૮૮	સૈં. લાલજી દરેન્દ્રનાથદાસ	૧-૪-૦
૧૩૧	૪૯૨	સૈં. કરમચંદ નેજુની	૧-૪-૦
૧૩૨	૨૦૯	સૈં. દરમુખાઈ ધર્મજી	૧-૪-૦
૧૩૩	૪૯૩	સૈં. વલ્લભદાસ વસુદેવજી	૧-૪-૦
૧૩૪	૫૪૬	સૈં. હરિપ્રસાદ નરમજી	૧-૪-૦
૧૩૫	૭૦	સૈં. એ. ડી. ધરમજી	૧-૪-૦
૧૩૬	૩૪૭	સૈં. વેદાનંદ ત્રિવેદી	૧-૪-૦
૧૩૭	૨૫૭	આનંદી સેકટરી દાસ	૧-૪-૦
૧૩૮	૫૧૮	દાસ દામોદર લીલાધર	૧-૪-૦

૧૭૯	૧૬૩	શાં અવરખાઇ	૧-૪-૦
૧૪૦	૨૬૨	રાં શવચક્ર મોતીચંદ	૧-૪-૦
૧૪૧	૨૫૦	રાં મણીલાલ ડાસ ભાઇ	૧-૪-૦
૧૪૨	૫૫૬	રાં વિદ્યુદાસ ગાંધીજી	૧-૪-૦
૧૪૩	૧૭૨	રાં હિરાલાલ રજુદાસ	૧-૪-૦
૧૪૪	૬૦૨	મીસીસ ડાશીમવરી ગાંધી	૧-૪-૦
૪૫	૪૮૮	રાં લીલાધર સુન્દરજી	૧-૪-૦
૧૪૬	૫૮૦	મીસીસ મારીજહેનુબાપુખાઈ	૧-૪-૦
૧૪૭	૪૬૮	રાં રમણીલાલ નરસીલાલ	૧-૪-૦
૧૪૮	૬૦૦	રાં શાહરજાલ હરિલાલ	૧-૪-૦
૧૪૯	૫૧૪	રાં દેવર તુલસીદાસ કુંવરજી	૧-૪-૦
૧૫૦	૫૧૧	રાં પરશોત્તમ ગોપાલદાસ	૧-૪-૦
૧૫૧	૫૩૬	રાં બાવાનીદાસ ગાંધીજી	૧-૪-૦
૧૫૨	૫૮૭	રાં મોતીલાલ ગંધાદાસ	૧-૪-૦
૧૫૩	૪૯૪	રાં આર. જે વેદાન્ત	૧-૪-૦
૧૫૪	૫૫૬	રાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રતાપરાય	૧-૪-૦
૧૫૫	૫૨	રાં નગીનદાસ દરિયાલ	૧-૪-૦
૧૫૭	૨૮૫	રાં નગીનદાસ આજીજી	૧-૪-૦
૧૫૮	૫૦૬	રાં સદાશીવ સુરસે	૧-૪-૦
૧૫૯	૩૨	રાં દરિયાદેવ કૃષ્ણગમ	૧-૪-૦
૧૬૦	૪૬૩	મીસીસ બીરમતી મનનલાલ	૧-૪-૦
૧૬૧	૫૦૫	રાં બળીચંદ્રાચ નરસીમ	૧-૪-૦
૧૬૨	૩૩૭	સા તારાગવરી	૧-૪-૦
૧૬૩	૩૩૯	રાં ગણપતરાય કુંદે છેડાભાઈ	૧-૪-૦
૧૬૪	૨૩૪	રાં પરતાપરાય પરમાનંદદાસ	૧-૪-૦
૧૬૫	૧	રાં વડીલ ચતુરદાસ	૧-૪-૦
૧૬૬	૬૦૬	રાં દરિયાલ મા ગદ	૧-૪-૦
૧૬૭	૩૩૪	રાં હમનલાલ હનિલાલ	૧-૪-૦
૧૬૮	૪૬૮	રાં ગોપાલજી સુન્દરજી	૧-૪-૦
૧૬૯	૬૦૫	અ. સો. કમળાગેરી	૧-૪-૦
૧૭૦	૧૬૩	રાં સા બાઉચંદ રજુદાસ	૧-૪-૦
૧૭૧	૨૭૨	રાં મધુલાલ જવેરીદાસ	૧-૪-૦
૧૭૨	૬૫	રાં મુળચંદ દેસાજી	૧-૪-૦
૧૭૩	૪૧૯	રાં ભદ્રામીદાસ ભીખાજી	૧-૪-૦
૧૭૪	૫૫૨	રાં દિગ્ગજરામ મનનદાસ	૧-૪-૦

૧૭૫	"	૩૧	રાં કૃષ્ણદાસ જોડાભાઈ	કલકત્તા	૧-૪-૦
૧૭૬	"	૩૧૦	રાં ત્રીજલાલ મુળજીભાઈ	કલકત્તા	૧-૪-૦
૧૭૭	"	૫૪૫	દેશાઈ માધવલાલ સતોઠરાય	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૭૮	"	૫૨૨	વહોરા યશવંતરાય વજેશંકર	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૭૯	"	૫૬૦	રાં મોહનલાલ પુલ્લભાઈ	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૮૦	"	૫૯૦	મીસીસ હંચામવરી	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૮૧	"	૫૭૭	રાં નાગેન્દ્રલાલ	પાણેજી	૧-૪-૦
૧૮૨	"	૫૩૫	શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જે. પુ. સે	પાટણ	૧-૪-૦
૧૮૩	"	૧૮૦	રાં ચંદ્રશંકર ગીરજાશંકર	પ્રાંતીજી	૧-૪-૦
૧૮૪	"	૧૭	રાં રામપ્રસાદ નૃસિંહપ્રસાદ	જુનાગઢ	૧-૪-૦
૧૮૫	"	૮૯	આ. સૌ. પ્રભાવતી	ગોંડલ	૧-૪-૦
૧૮૬	"	૬૯	રાં જીકૃષ્ણ જરુરામ	જેતપુર	૧-૪-૦
૧૮૭	"	૪૭૬	હાકોરશ્રી હીમતસાગીજી	ગાજીપુરા	૧-૪-૦
૧૮૮	"	૨૭	રાં અંબાશંકર મોહનજી	વડવાણ	૧-૪-૦
૧૮૯	"	૫૬૩	રાં મકનજી જ્યોત્સનાભાઈ	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૯૦	"	૧૩૦	સૌ શુભવંતલક્ષ્મી	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૯૧	"	૫૨૩	રાં દેશાઈ હંચાશંકર	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૯૨	"	૬૫	ડાક્ટર મનતરાય મનરાય	સુરત	૧-૪-૦
૧૯૩	"	૫૫૭	રાં જયસુખલાલ કૃષ્ણલાલ	સુરત	૧-૪-૦
૧૯૪	"	૫૪૯	રાં મુળજી દુર્લભજી	માટું ગા. મુંબાઈ	૧-૪-૦
૧૯૫	"	૧૮૮	રાં શુભાનંદ આનંદજી	ભાવનગર	૧-૪-૦
૧૯૬	"	૪૩૩	રાં અનંતરાય ટાકરલાલ	ભાવનગર	૧-૪-૦
૧૯૭	"	૪૦૭	મૌ મધુજી શંકર રતનજી	ભાવનગર	૧-૪-૦
૧૯૮	"	૨૮	રાં અમરતલાલ ઓધવજી	ભાવનગર	૧-૪-૦
૧૯૯	"	૧૮૭	રાં મોતીચંદ ગીરધર જી. એ	ભાવનગર	૧-૪-૦
૨૦૦	"	૨૭૧	રાં મોહનલાલ હમનલાલ	ધોલેરા	૧-૪-૦
૨૦૧	"	૧૮૬	મે. સર ગમવતસિંહજી લાખણેરીના સે	ગોંડલ	૧-૪-૦
૨૦૨	"	૧૧૨	રા. સાકરલાલ મોતીલાલ	ગોંડલ	૧-૪-૦
૨૦૩	"	૨૨૮	રા. લક્ષ્મીદાસ દેવચંદ	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૨૦૪	"	૩૦	રા. માવજી વલ્લભદાસ	પાચોરા	૧-૪-૦
૨૦૫	"	૩૩૪	મે. ટોલરાના નડેગ જિવસિંહજી	એલરા	૧-૪-૦
૨૦૬	"	૩૪૯	રા. વરજરાય સતોઠરાય	એલરા	૧-૪-૦
૨૦૭	"	૪૦૦	રા. મનજી વાધજી	જેતલસર	૧-૪-૦
૨૦૮	"	૫૩૩	રા. રમણીલાલ હરિદિપ	જેતપુર	૧-૪-૦
૨૦૯	"	૪૯૬	રા. જસરાજ હીરાચંદ	કાઝીન	૧-૪-૦
૨૧૦	"	૩૬૦	રા. પુરસોત્તમ ગાવિન્દદાસ	જેતપુર	૧-૪-૦

૨૧૧	"	૫૨૯	સા. પડીતા સુમતિ ધીમતરાય	સુરત	૧-૪-૦
૨૧૨	"	૫૩૨	સા. આનંદરાવ હરિવલવદ સ	નામપુર સીડી	૧-૪-૦
૨૧૩	"	૪૬૫	સા. મોહનલાલ યવૈતિયંકર	સુરત	૧-૪-૦
૨૧૪	"	૩૮	સા. બચુભાઈ હરિદાસ	માદુના	૧-૪-૦
૨૧૫	"	૫૬૬	સા. વાલ્મીકીભાઈ હીમાબાઈ	મહુધા	૧-૪-૦
૨૧૬	"	૪૨૯	સા. સેવકલાલ રતનલાલ	માતંગ	૧-૪-૦
૨૧૭	"	૫૭૯	સા. શેઠ કરસનદાસ બાલગોવિંદ	માદુના	૧-૪-૦
૨૧૮	"	૧૩૯	સા. જીવજીલાલ હરિશંકર દવે	અમૃતસર	૧-૪-૦
૨૧૯	"	૪૪૧	સા. મોહનલાલ નામજી	ધોરાજી	૧-૪-૦
૨૨૦	"	૨૫૫	સા. ત્રીકમલાલ કામાભાઈ	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૨૧	"	૪૪૭	સા. રૂકીરમંદ કેવળદાસ	ખારેજ	૧-૪-૦
૨૨૨	"	૨૨૪	સા. લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૩	"	૪૩૪	સા. ગાધવરાય જ્યોત્સ્નાભાઈ	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૪	"	૧૦૫	સા. નાનાલાલ દલપતરાય	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૫	"	૧૮૨	સા. બળીરંતરાય હાથાબુગાય	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૬	"	૪૩૨	સા. બળીરંતરાય હરિશંકર	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૭	"	૨૩૦	સા. બાલુસુખ નિશુભુરામ	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૮	"	૫૩૭	સા. રેવાશંકર અનુપચંદ	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૨૯	"	૩૧૫	સા. રતિલાલ મગનલાલ	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૩૦	"	૫૨૭	સા. લક્ષ્મીલાલ કાનજી	રાજકોટ	૧-૪-૦
૨૩૧	"	૫૭૫	મીસીસ રૂક્મણી રણજીદાસ	મોરબી	૧-૪-૦
૨૩૨	"	૫૦૨	સંપતી રમિયંદ. વખતચંદ	મોરબી	૧-૪-૦
૨૩૩	"	૮૪	સા. હરજીરાંકર દુર્ગેશંકર	બમસરા	૧-૪-૦
૨૩૪	"	૫૧૦	મે. બી. એ. એન્ટી સાહેબ	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૫	"	૨૬૯	સા. ગદાણી ગુલામચંદ બગવાન	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૬	"	૪૦૫	સા. લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૭	"	૫૮૫	મે. મુરાજી આનંદજી	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૮	"	૪૮૧	સા. જસવંતલાલ સાકરલાલ	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૩૯	"	૪૯૯	સા. જસવંતલાલ ગમાદામ	બાવનગર	૧-૪-૦
૨૪૦	"	૫૫૮	સા. કાલીદાસ લાલભાઈ	સુરત	૧-૪-૦
૨૪૧	"	૨૧૨	સા. નરસીલાલ મનલાલ	નમરોડકુંડા	૧-૪-૦
૨૪૨	"	૫૮૬	સા. નયનસુખલાલ હરિલાલ	શાંતકુંઝ	૧-૪-૦
૨૪૩	"	૩૮૧	સા. અંબાલાલ મોતીલાલ	ધોરાજી	૧-૪-૦
૨૪૪	"	૫૪૦	સા. મુકુન્દરાય વિ. હરસુખરામ	નડિયાદ	૧-૪-૦
૨૪૫	"	૩૬૧	મીસીસ જી. કે. હાથાખાપ	ધોરાજી	૧-૪-૦
૨૪૬	"	૩૯૭	સા. જટારાકર મેતાભાઈ	બાવાવદર	૧-૪-૦

૩૧૯	,,	૪૭૦	રા. જીવલાલ મધવલાલ	લીબંધી	૧-૪-૦
૩૨૦	,,	૨૧૭	દેશાઈ મુલાબમાઈ મોહનમાઈ	મુબંધ	૧-૪-૦
૩૨૧	,,	૭૪૦	રા. અબારા કરે હિતમરામ	મરૂચ	૧-૪-૦
૩૨૨	,,	૪૭૭	રા. પ્રેમજી વીરજી	સીલી	૧-૪-૦
૩૨૩	,,	૪૭૧	રા. જોવત હરખચંદ	રગુન	૧-૪-૦
૩૨૪	,,	૬૦૮	રા. હસરાજ નાનજી	રગુન	૧-૪-૦
૩૨૫	,,	૪૪૬	કે. એલ, બાબરાવાલા	રગુન	૧-૪-૦
૩૨૬	,,	૪૮૧	ખાનમહમદ પીરમાઈ	રગુન	૧-૪-૦
૩૨૭	,,	૩૪૨	જાતી જોશ કર નયુરામ	વીસનગર	૧-૪-૦
૩૨૮	,,	૭૪૨	રા. જોશ કર બાપુજી	વાગરા	૧-૪-૦
૩૨૯	,,	૩૮૩	બાઈ પ્રેમાનાથ પી. કમાણી	હારબ	૧-૪-૦
૩૩૦	,,	૭૪૨	અ. સૌ સુરજમવરી	ખાન્ડોલી	૧-૪-૦
૩૩૧	,,	૭૪૩	રા. વૈવરાજ કેશવલાલ	લીલીતાણા	૧-૪-૦
૩૩૨	,,	૭૪૪	સૌ ચંબળ	વલસાડ	૧-૪-૦

જાહેર ખબર.

પાર્વતી કુંવર સ્મારક સ્ત્રીકામનું પ્રદર્શન.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી હસ્તકમા પાર્વતીકુંવર સ્મારક ૬૬ તારકથી સ્ત્રીઓ ના હાથના કરેલા નીચે બતાવેલા કામનું નદર્શન અમદાવાદમાં આ વર્ષના સપ્ટેમ્બર માસમાં ભરનાની યોજના ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ કરી છે —

- (૧) શીવજી કામ (૨) બરત કામ (૩) ગ્રુચ્છ કામ
(૪) ચિત્ર કામ (૫) રેખા કામ (૬) ફોટોગ્રાફી વગેરે કારીગરીનું કામ.

૨. આ પ્રદર્શનમાં મુબાઇની ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીઓ તથા (હાઇઆવાડ કમ્યુનિટી સંઘ) ગુજરાતની સર્વ ધર્મની દેશી સ્ત્રીઓને હાથે તૈયાર થયેલા કામના નમુના રજુ થઈ સફરો નમુના રજુ કરવા બદલ ફોટા (માંડવા) ફ્રી બીલકુલ લેવામાં આવશે નહિ.

૩. હિતમ નમુના બદલ ઇનામો અને પ્રમાણપત્રો આપવામાં આવશે.

૪. તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ સને ૧૯૦૭ સુધીમાં નમુના લેવામાં આવશે વધુ માહિતી માટે નીચે સહી કરનારને લખીને પુછાવવું.

અમદાવાદ, તા ૧ ફેબ્રુવારી ૧૯૦૭
૧ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની

કુચ્છરાવ ભોળાનાથ હીરેદીઆ,
રમજીસાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ,
પ્રદર્શન સખ-કમીટીના સેક્રેટરીઓ

કપિજલા વહેંચાઈ છે.

આ પુસ્તકની એટ વીજ વર્નાજ આદ્યનેજ માટે છે ધણી ખરા
અહકોને તે વી. પી. થી મોકલ્યા આ આવેલી છે. તેમજ છુક પોસ્ટથી
મખાવનારને પણ મોકલો દેવમાં આવી છે, છતાં જે આદ્યકોને તે ન મળ્યા
હોય તેમને આ અંક મળ્યા પછી પદ્મ દીસની અદર તે બજત લખી
જણાવ્યા વિનતિ છે ત્યાર પછી ન મળ્યાની ફરિયાદ અમે સ્વીકારી સકીય
તલી ધણી ખરા સ્થનિક આદ્યકોને પણ તે મોકલ્યામાં આવેલી છે, છતાં
સંગતા સબબથી દેશીયો અદ્યતનારઓને ન પડોંગી દોષ તેમણે પણ ઉપલી
મુનના અમને લખી જણાવ્યું

“ પ્રિન્સેસ હૈર ઓઈલ. ”

એક અનાની મીક્ટ મોકલનારી
(૨૦) થીયુ મુર આગળ પોસ્ટ
મોકલનાર આવી (મરત)

અહીં આનાની દીક્રી મળ્યા પછી
એક ફ્રેન્સી દીક્રી કેનેડા મહત મોકલ્યા
વાળા આવી

ઉપજા નામનાળુ તેલ ખીજ સરવે તેનો
કરતા બહુજ હચી જાતનું છે તે એટલું તો
મેહાકાટ મારે છે કે તેના આગળ અત્તર પણ
કયા હીમાગમાં નાં તેનું જેવું નામ છે
તેજાજ ગુણો તેમાં સમાપ્ત છે તે મગજ
હકુ કરે છે વાળો વધારે છે, તથા અજકતા
સુશોભીત ને મળા કરે છે, યાદગારીને વ
ધારે છે, ગાથાનાં પગીઆ, ઉદી ગુમા
આકા વિગેરેને નિર્ગુન કરે છે આખોનું તેજ
સ્થારે છે તથા મગજ એટલું તો તર નખે
છે કે જાળે ખારીસરે, વગીસે, વેનરીઓ
મરેનાથઓ, નીશળીઆઓ તથા જ્યોને
મગજ સગાયે કામ લેનું છે તેઓએ એક
અસીસ દરે છે સધળા લાલ લક થકે
માટે તની દીમન જુજ સખી છે એ
વખત અગમી ખાતી કરી શો.

શીશી ૧ નો ૩ ૧ પેકીજ પોસ્ટજ આના ૫ જુદ
શીશી ૩ નો ૩ ૨ પેકીજ પોસ્ટજ આના ૧૨ જુદ
૧૬. દાષ રોડ, કોલકા, મદ્રાસ
૧. એ. પોન્નુ એન્ડ કંપની,

સુન્દરીસુખોધના

માલકોને,

વિધવા

(કાવ્ય)

અહીં ખોલે (સારંગ સુદી)
સુન્દરીસુખોધ ઓશીસગાથા
મગશે

લેખક—વસન્તવિનોદી

મુદ્રક આના ચાર.

સુન્દરીસુખોધના મલકને ટપાલ સથે અહીં આને મગશે

મળવાનું છે. } પ્રમુખ ઓશીસ ખડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની હાલનારે રોડ—

વડુને શિખામણ

(ખીજ આજ્ઞા, કિમત રૂ ૧)

ઓઝોને ખાસ લોચલોલાયક, પહેલી આજ્ઞાની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી
આજ્ઞાની ૫૬૨ પડી છે
મળવાનું છે. } રવિય કર ગણેશજી અ જનરિયા, મીડ મેડિકલ ઓફીસ, ગાંધી
તથા “સુન્દરીસુખોધ” ઓફીસ, અમદાવાદ

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ

સંગ્રહ કરનાર—હિન્મતલાલ ગણેશજી અ જનરિયા એમ એ

કિન્મત કાવ્ય પુસ્તક એક રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ ૧૭૬
પાક પુસ્તક કોડ રૂપીઓ }

સોલ એન્ટર એન એમ ત્રિપાઠીની કંપની મુંબઈ.

સુન્દરીસુખોધ ઓફીસ—અમદાવાદ.

એચર મેપલ બુક્સેલર—રાજકોટ.

આ ઉપરાંત ગજરાત હાલિવાડના પ્રસિદ્ધ બુક્સેલરોને લાંબી પણ ગળી શકશે.

લવાજમ તથા સર્વ પ્રાપ્તના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા. ભૌગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા ખી એ

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુખોધ—અમદાવાદ.

ધી અમદાવાદ મુનીશન પ્રીન્સિપ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ

સુન્દરીસુખોધના પ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ

સુન્દરીસુખોધના—કર્તા મ. ર. મુનિ—જે રસમપ્રચારી; ક્રિમત ૨.૧) આહકોને આના આડ પોસ્ટર નુક.

વિધવા—શેષ વસન્તવિનોદી; ચાલ આના ચાર પ્રાહકોને એ આને પોસ્ટર નુક.

શોકશમન—આ માસિકનો કોઈ આહક ને નવા પ્રાહકનું લવાળમ મોકલી આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવત) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટર ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

શોગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની લેટ—ક્રિમત આના ૦—૧૨—૦ નવા પ્રાહકોને ૦—૧—૦, દાખલ ખર્ચ ૦—૧—૦

કપિજીલા—ત્રીજા વર્ષની લેટ—ક્રિમત આના ૦—૧—૦ નવા પ્રાહકોને ૦—૪—૦ દ. ખ. ૦—૧—૦

સુન્દરીસુખોધની પાછલી પ્રાહલો.

પહેલા વર્ષની તુરક કામલ. ૦—૪—૦ દ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી પાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ, ૧—૪—૦ દ. ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુરક ફાઈલ. ૦—૮—૦ દ. ખ. ૦—૨—૦

દરેક બહાર પડેલું ખર્ચ સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી ગમે તેટલું બાંધવાથી, રસ મોઢો થતો નથી.

લેખકોને સૂચના.

કોશિકાથી “સરસા” સ્ત્રીની ફરજ” અને “સરસા” એ બન્ને વિષયો અમતે, મોકલનાર ‘A’ સરનામાં સળંગ નો, રક્ત અમારી જાણ માટે, પોતાનું વાર્તાત્મિક નામ તથા ચરનાનું સખી જણાવવા વિનિ છે. તેવો આધાર મળ્યા શિવાય લેખ પ્રસિદ્ધ ન કરવાયે અમારો રીવાજ તેમજ જણાવવા રજા લઇએ છીએ.

બ.કુસરનાથ.

લવાળમની પ્હોંચ;

ચોથા વર્ષ પેટે.

૩૩૩ ન. ૪૮૫ રા. કાળાબાઈ વસન્તજી	વડેદરા ૧—૪—૦
૩૩૪ „ ૭૪૫ રા. વહીલ અનોપચંદ રાવજીભાઈ	રાજકોટ ૧—૪—૦
૩૩૫ „ ૭૪૬ રા. શેઠ નરોત્તમભાઈ મગનભાઈ	વડનગર ૧—૪—૦
૩૩૬ „ ૭૪૭ રા. મુખ્યતંત્ર મ. ભાલેકલાલ	નડિયાદ ૧—૪—૦
૩૩૭ „ ૭૪૮ રા. જોનાનાથ આર. મહેતા	કલકત્તા ૧—૪—૦
૩૩૮ „ ૭૪૯ રા. એચ. જી. મહેતા	નડિયાદ ૧—૪—૦
૩૩૯ „ ૭૫૦ રા. રત્નવદનરામ કપૂરરામ મહેતા	મુમ્બઈ ૧—૪—૦
૩૪૦ „ ૫૧૩ રા. રામચંદ કૃતેદયંક	આનંદગઢ ૧—૪—૦
૩૪૧ „ ૭૨૬ રા. હરશભાઈ દારશાહાઈ	કચ્છ-માડવી ૧—૪—૦

સુન્દરી સુબોધ.

[વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ માર્ચ—ફાલ્ગુન વિ. સ. ૧૯૬૩. [અંક ૭ મો.]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સર્વે શનિદ્રે ગે કરતા બીભેને ઘણાક ઇટલી છુટી રાહે છે કે તેથી જે અનર્થ થયા છે તે બીજા ગ્રથાના કરતા અતુલ છે. લોક એમ માને છે કે વાળી માત્રમા શી હાનિ છે? બે ઘડી વાળીવિનોદ કરવામા શુ જાય છે? વાળીવિનોદની કોઈ ના કહેતુ નથી, પણ સર્વત્ર ઇટલી ઘાત બહુન જાલ્લવવાની છે કે જેમ આપણા આચારથી તેમ આપણી વાળીથી કોઈને કષ્ટ હાનિ થવી જોઈએ નહિ કોઈનું મન પણ આપણી ગમનથી દુભાય એમ થવું જોઈએ નહિ. પાંચ સાત છત્રી કે પુરુષ મેળા મળે, અને તેમાના કોઈ એકની મરકેરા કરીને જ મજા માને એ રીત ઘણીજ ચિકારમા બેઠી છે. ટપાટપી કરવી કે કોઈ સમય વાળી માત્ર-થી તકરાર કે યાદે ચડવું એ પણ ઇટલુન હાનિકારક છે. તરવારના ઘા રુધાવ છે, પણ વાળીના ઘા રુધાતા નથી, ને એક વાળી માત્રથી કરેલો ટોઢ વણતે અનેકગણો હાનિકારક નીવડે છે. કામ/જેટલીજ વાત કરવાની ટેવ પાડવી, અને કોઈ સમયે પણ કોઈનું દિલ નિર્ભયક દુભાય/એવી વાળી નન લોકવી.

મણિલાલ ન. કુવ “શાકવિલાસ.”

કાવ્યકુંજ.

વીરની વિદાય.

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

સિધાવો છ રણવાદ.

આભ મૂળે, ધરણી ધમધમે, રાજ !

ઘેરા ઘેરે શંખનાદ :

હુકુમિ બેલે મહારાજનાં, હો !

સામન્તના વીરવાદ.

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

આંગણ રણધ્વજ દોખીએ હો !

કુંજર ડોલે દ્વર :

બંદીજનોની બિરદાવણી હો !

ગાળે ગદ મોઝાર :

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

પુર પડે, કેશ હલતા હો !

હગમગતી મ્હોલાત :

કીર્તી કેરી કારમી, રાજ !

એક અખંડિત ભાત :

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

નાથ ! મ્હડો રણુચડલે રે,

હું ઘેર રહી શૂંધીય

બખતર વજ્રની સાંકળી હો !

ભર રણમાં પાઠવીય

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

સંગ લેયો તો સાજ સજી હો !

માથે ધરે રણુરહોલ :

અડગને માંડવ ખેલવાં,

મહારે રણલીલાના કોડઃ

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

આવતાં આલીશ બાણને હો !

ઢાલે વાળીશ ધાવ-

ઢાલ કુટે મહારા ઉરમાં, રાજ !

ઝીલીશ દુસ્મનઢાવઃ

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

એક પાટ રણવાસની કે,

બીજી ચિંહાસનવાટ

ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,

હો ! શરના સ્નાનનો ઘાટ

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

જયકલગીએ વળાએ, પ્રીતમ !

હીંજથું ક્રાએ ચારઃ

નહિં તો વીરને આશ્રમ મળથું,

હો ! મુરગુ ગાને તીર

મહારા ! કેસરભીના કન્ય હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !

રણધેલા ! રણધીર !

અધીરા યોડીલો યનગને, નાય !

વાધો રણે, મહાવીર !

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

પ્રેમભક્તિ.

રમણીમણિમાલા.

તોડાની મહારાણી શ્રીમંતી તારાબાઈ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

તારાબાઈની આ પ્રતિજ્ઞા યોગ્ય વખતમાં સર્વ રજપૂત મંડળોમાં ફેલાઈ ગઈ. કેટલા-એક તેને ધન્યવાદ આપતા હતા અને કેટલાક તેને મૂર્ખ ગણતા હતા. કોઈ કોઈ રાજ-કુમારો તો આ પ્રતિજ્ઞા છતાં પણ તેને બોળાવવાનો અને હેતરવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. એક વખતે મહારાજ રામમલનો કુંવર જયમલ મહારાજા સૂરસેન પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે હું તારાબાઈની પ્રતિજ્ઞા મંપૂર્ણ કરી આપીશ માટે આપની પુત્રી સાથે મારું લગ્ન કરો. સૂરસેને તારાબાઈને બોલાવીને આ વાત તેણીને કહી. જયમલ રજે દેખાવડો, મુશોભિત, થરીરે કદાવર, અને બહારના દેખાવથી ખરેખર રજપૂત કુમાર હોય તેમ બાસતો હતો, પરંતુ તે ધણે દુર્યુષ્ઠી અને વ્યસની હતો. જયમલ બિન્નેર આવ્યો તેના બીજા દિવસના સાંધા-જમાં તે અને તારાબાઈ બિન્નેરના કિલ્લાની બીજી બાજુએ ફરતાં હતાં, અને રજપૂત રાજ્યોની દૃષ્ટા ઉપર વાત કરતા જતાં હતાં. સાંધાજ વીતી જ્યાં આવ્યો, તો તેણે જણાવ્યું કે આ કિલ્લાએ ધર તરફ પ્રયાણ કરવાનું શરૂ કર્યું. જયમલે કહ્યું “જરાક આમે આ નદીના તટે ઉપર બેસીને વાનો કરીએ.” “ના, અંધારું થવા આવ્યું છે તેથી પિતાજી ફિકર કરો” એમ કહીને તારાબાઈ ચલી. જયમલે એકાએક તેનો હરત મહીને પોતાની પાસે. એક નજીક સ્નેહાશ્રય આપવા ખેંચી. પુરુષના હસ્તસ્પર્શથી અવિવાહિત બાળાના સર્વાંગમાં શોમે શોમે ફેલાઈ બ્યાપી ગયો. અને પોતાની કેડ ઉપર લટકતી તરવાર મયાંનમાંથી કાઢીને “દુરાચારી! બેવચની! હે આ તારા કાપટયાનાં ફળનો સ્વાદ આપ્ય” એમ કહી એક જ ઝાટકથી તેનું શીર ઉડાવી દીધું અને પછી અત્યંત વિચલ બનીને દોડતી દોડતી ઘેર આવીને મહારાજાને સર્વ હકિકત નિવેદન કરી. “શબાસ છે બેટા! ક્ષત્રીયાણીને યોગ્ય કાર્ય તે’ કયું છે. અવેહને વટલાવવા કોઈ પણ મનુષ્ય આવે તો આપણે તેના જીલમમાંથી બચવા માટે આપણું રક્ષણ કરવું એ સ્વાભાવિક જ છે” એમ કહીને મહારાજા સૂરસેન વિરુદ્ધ.

જયમલના મૃત્યુના સમાચાર મહારાજા રામમલે સાંભળ્યા ત્યારે પુત્રના મૃત્યુથી દુઃખી થવાને બદલે તેમને હર્ષ થયો. “ખચિત એવા નિમકહરામનું મૃત્યુ યોગ્ય જ રીતે થયેલ છે, અને મારે પેટ તે પથરો જ અવતર્યો હતો તેમ હું માનું છું.” જયમલનો એક બાપ પૃથ્વીરાજ જે ધણે જ બાહાદુર અને શરવીર રજપૂત કુમાર હતો તેણે જયમલનું મૃત્યુ અને તારાબાઈની પ્રતિજ્ઞા સાંભળી ત્યારે તેના હૃદયમાં તારાબાઈ ઉપર અપૂર્વ સ્નેહ પરાક્ષ બાવે ઉત્પન્ન થયો, અને યોગ્ય દિવસ પછી તેણે પોતાના પિતા રામમલજીને તારાબાઈની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરીને તેની સાથે લગ્ન કરવાનો આશય બતાવ્યો. આ વાત દૂતદ્વારા રામમલજીએ સૂરસેનને કહી સંભળાવી. સૂરસેનનો સ્નેહ પૃથ્વીરાજ ઉપર પ્રથમથી જ હતો અને તે તેના બધા શુભેચ્છી વાકેશ્વર હતા, તેથી તેણે તેનું માથું પુત્રીની સર્મત લાઇને કપ્પલ રાખ્યું; પરંતુ તે સાથે કહેવરાવ્યું કે જ્યારે દોડાનું રાજ્ય પૃથ્વીરાજ જીતશે અને એક પણ મુસલમાન

દોડમાં રહેશે નહિ ત્યારે જ તમારું પૃથ્વીરાજ સાથે લગ્ન કરવાની મારી તારાબાઈની ઇચ્છા છે, તે પહેલાં નથી જ.

ચૂરવીર પૃથ્વીરાજને સૂરસેનની આજ્ઞા શિરસાવંધન કરી અને તે દિવસથી અસંખ્ય દિન એકઠું કરવા લાગ્યો. લડાઈમાં કેવી રીતે ઘવપેય રમવા તે સધળા તે બરાબર જાણુતો હતો અને તેથી મુસલમાનોના તાજુત-તાજ્યા-મોહોરમના દીવસો પાસે આવેલા હોવાથી તેણે સૂરસેનને કહેવડવ્યું કે હવે વખત પાસે આવ્યો છે માટે હું લડાઈની તૈયારી કરું છું અને તાજુતના દિવસે જ દોડા ઉપર હલો કરીશ. આ કહેણ સાંભળીને તારાબાઈએ પણ તેની સાથે જવાને માટે પિતાને વિનંતિ કરી. સૂરસેને ખુશીથી તે સ્વીકારી અને પોતે પણ પોતાનું લશ્કર લઈને પૃથ્વીરાજને મળ્યો.

મોહોરમના દિવસે ચાલતા હતા, તાજ્યા બતાવીને મુસલમાનો આમંતેમ ઢોલને સરસાધ વગાડતા તથા “હાઈ દોશ” “હુસેન” વિગેરે ઘણો આવેશથી બોલતા હતા. પૃથ્વીરાજે પોતાનું સૈન્ય કિલ્લાથી થોડકે છેટે રાખ્યું, અને તારાબાઈ જે પુરપતા જ પોતાકમાં હતી તેને સાથે લઈને કિલ્લામાં પેટો. સાથે બે ચાર રજપૂત સરદારો પણ લીધેલા હતા. કિલ્લામાં પેગીને દોડાનો મુસલમાન હાકેમ બન્યા ઉભો હતો તેની પાસે તેઓ ગયા, અને એક જ ઝડકાથી પૃથ્વીરાજે તેને કતલ કરી નાખ્યો. તાજ્યા તાજ્યાને ઠેકાણે રહ્યા અને આખા શહેરમાં હોહાકાર વર્તાઈ ગયો, લોકો આત્મથી તેમ ચારે બાજુએ ન્હાસવા મંડ્યા. પૃથ્વીરાજે પોતાના લશ્કરને શહેરમાં પેસવાની સંજ્ઞા કરી કે તરત જ લડાઈ શરૂ થઈ અને હજારો મુસલમાનોનો માણ નીકળી ગયો, અને ધણી બરા તો જીવ લઈને જેમ જેમ લાગ પડ્યો તેમ ન્હાસવા લાગ્યા. દોડાના રાજ્યના કિલ્લા ઉપર પૃથ્વીરાજે મહારાણા સૂરસેનનો વાવડો તેજ રાત્રીએ તેજ તારાબાઈના હાથથી ચઢાવરાખ્યો અને “મહારાણા સૂરસેનનો જય થાઓ” એમ મોઢેથી બોલ્યો જે સર્વે લોકોએ હર્ષની ગર્જના સહિત વધાવી લીધો.

તરત જ થોડાક દિવસ થઈ યુધ્ધ અવસર જોઈને મહારાણા સૂરસેને તારાબાઈનું લગ્ન પૃથ્વીરાજ સાથે કર્યું અને તે દિવસ પછી તારાબાઈના મુખ ઉપરની ઝાંતી કાંધે દર થઈ, ગઈ તે હજુ સુધી જણાયું નથી.

અસાહીન આ સમાચાર સાંભળીને ધણી જ કોષાવિષ્ટ થઈ ગયો, તુરત જ તેણે એક હજાર ચુંદડ સ્વારેને દોડાનું રાજ્ય છૂતવા મેલ્લ્યા. પૃથ્વીરાજ જાણુતો હતો કે ફરીથી લડાઈ અવસ્ય થવાની છે જ, તેથી તેણે પોતાના રાજ્યમાંથી બીજાં ધણાં માણસો બોલાવીને પોતાનું લશ્કર સ્થરી રીતે વધાર્યું હતું. અસાહીનનું લશ્કર આવી પહોંચ્યું તે પહેલાં તેને સન્માન આપવાની તૈયારી તેણે આરંભી કરી રાખેલી હતી. આ લડાઈમાં તારાબાઈએ ધણું જ સૌર્ય બતાવીને ધણા મુસલમાનેને મારી નાખ્યા. રજપૂત સરદારો ધણા શૂરવીર અને સંખ્યામાં પણ બહુ ઓછા નહિ હોવાથી તેમણે મુસલમાનોને હરાવીને ઢાંકી દાદ્યા. તે દિવસથી દોડાનું રાજ્ય મહારાણા સૂરસેન નિર્વિધે ચલાવવા મંડ્યા અને અસાહીનની ઈચ્છા વિરુદ્ધ, પૃથ્વીરાજ તારાબાઈને લઈને પોતાની રાજ્યધાની કોમલમેરમાં જઈ રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

પૃથ્વીરાજની એક પહેનનું લગ્ન શિરોહી દરબારની સાથે થયેલું હતું. તેણે પૃથ્વીરાજને પોતાને મળવા માટે બોલાવવાથી તારાબાઈને કહીને તે શિરોહી ગયો. બાદ પહેન

ધણે દિવસે એકઠાં મગવાથી બહેનની આખર્ખાથી અચૂનો અવાહ ચાલના મંડપો, પછી બહેને પોતાના પતિ અરીણ અને દારના અત્યત વ્યસની બની ગયા છે અને રાજ્ય કારભારમાં બિલકુલ હસ્ત આપતા નથી એવી ફરિયાદ જાણ પાસે કરી પૃથ્વીરાજ પહેલા દિવાન અને સેનાપતિદારા બધી ફકિકતથી ત્રાહક થઈ, બહેન કહે છે તે સત્ય છે કે અસત્ય છે તેની ખાતરી કરીને મછી શિરોહી દરબારને ઘણા સખત રાપડ કલા “તમે જાણો છો, રાજ્ય ચલાવી તમારા ચિર ઉપર કેટલો બધો શુભો રહેલો છે? રાજ્ય થયા એટલે ખાધ પીને અમન અમનમાં વખત ગ્રામવાળે નથી, પણ પ્રજાનું કેમ જાણુ યાય, વસ્તીની આખ્યાણની કેમ વધે, તેમના સકટો કેવી રીતે નાશ પામે તે સર્વેને માટે તમારે હમેશાં તપાસ કરીને વિચાર કરવાનો છે. તમારા દરબારમાં કેટલાક માણસો સારા છે પણ ઘણા હરામખોરો છે, તેઓ પ્રજા ઉપર જુલમ કરીને પ્રજાની પાસેથી પૈસા ઓઢાવે છે, અને ગરીબડી રાંકડી પ્રજાને વિના કારણ પીડા આપે છે. આ બધું તમે ઈર્ષિ પણ જાણતા નથી. તમારા ખુશામતિઆઓ તમને અમલમાં ચકચૂર રાખે છે તેથી તમને રાત દિવસનું પણ બાન મહેતું નથી માટે હવે સાવચેત થઈને રાજકારભાર બરાબર ચલાવજો.”

શિરોહીના દરબારે પોતાના સાળાના આ વચનો તેના શૂંવીરપણાની છપથી ભય બીત થઈને મુઠે મોટે નીચું નિહાળીને સામળ્યા તે શરમાઈ ગયો અને તે વખતથી સારી રીતે રાજકારભારમાં ધ્યાન આપવાનું વચન આપ્યું બીજો દિવસે પૃથ્વીરાજ કોમલમેઝ જવા નીકળ્યો, ત્યારે એક હજુરીઆએ આવીને કહ્યું “માહારાજાએ આપને માટે અમોરી શિરોહીની મીઠાઈ ખાસ તાજ કરાવીને મોકલી છે.” પૃથ્વીરાજ “બહુ સાર” કહીને ચાલ્યો. કોમલમેઝથી થોડુંક ઉઠુ રહ્યું ત્યારે તેને કુધા જાગવાથી પેલી મીઠાઈ ખાધી. પણ તુરતજ મીઠાઈ ખાધા પછી તેનું માથું બમવા લાગ્યું અને તેને ઉલટી ઉપર ઉલટીઓ થવા મડી. “ઝેર, ઝેર” એમ એકદમ તે મોટેથી બોલી ઉઠ્યો અને તેના અનુયાયીઓને તારાબાઈને ત્વરાથી ત્યાં બોલાવી લાવવા ફકમ કર્યો. પણ અરસોસાં બસે આંખ મેટી સપ્ત નહિ.

‘શુ મહારાજા? કેમ સપ્ત ગયા કે? ઉમા યાઓ’ પૃથ્વીરાજની આવી રિયતિ જોઈ તારાબાઈ સજળ નેત્રોથી બોલી. સતીના વચન પ્રભુએ સત્ય કર્યો. પૃથ્વીરાજ આગસ મરડી ઉભો થયો. પરંતુ ઉભો થયો કે તેવો જ નિસ્તેજ બનીને પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. “પણ મારી સાથું તો જુઓ, મહારાજા!” બીજી વખત પ્રભુએ સાદાચ કરી પૃથ્વીરાજને આખો ઉઘાડી. તારાબાઈ બોલી “ત્યારે જાણ્યા, એ સત્ય જ હતું?” પૃથ્વીરાજે માત્ર ડોક ધૂણાવીને આખો ત્રીચી દીધી. તુરત જ “ઓ જાણ્યા! ત્યારે હું પણ તમારી સાથે જ આ આવી” એમ મોટેથી બોલીને મૂર્છા ખાઈને જમી ઉપર તે પડી, તે પૂંચોના ઘણા ઉપચાર થયા છતાં તે પાછી ઉઠી જ નહિ.

કામતીના બન્ને રાજને એક જ ચિંતા ઉપર એક જ વખતે અગ્નિસરકાર થયો હતો આ જ ખરો સત્યા સ્નેહ-દિવ્ય સ્નેહ છે. બીજા બધા સ્નેહો તેની પાસે ગણ્ય અને ક્યાર્યા અને વ્યવહારિક જ છે.

વંદિત કુળ. (વન્ધુસમાજ.)

(કલકત્તા.)

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ભાષણ ૨ છું.

(પાને ૬૩ થી આગળ ચાલુ.)

નવિન તરેહની બુદ્ધિદાર પદર પદર રૂપીઆની છુણી રેશમી સાડીઓ ગામમાં વેચાવા આવેલી તે જોઈ લેવાનું મન અ. સૌ. જીવહાકુંવરને થયું; અને એક સાડી જાંગડ રાખી. પણ રા. પોચાસાલને તે બતાવતાં લેમણે પોતાનો અણગમો બતલાવેલો તેથી લેમણે સાંભળવા પરેલા સળેલ.

“તમે શેની હા કહો? મ્હારી ખાત્રી જ હતી જે તમે ના કહેવાના. તમારા હોઠ “અગાડીજ નહાર વાસ કરી રહ્યા છે. કંઈ માંચુ કે ના પહેલી જ.”

“મ્હારામાં વધારે પૈસા ખર્ચાય છે? અહા! શી વાત કરો છો? હું ખરચું તે સોના મહોરો, ને તમારું ખર્ચ ઉપલકથી આવે છે કેમ? તમે સમાના સમાસદ થયા, ત્યાં પૈસા ઉણવા માંડ્યા, મોઝરોખમાં ગૂલતાન થયા, તે પૈસા તમને દેયે નજ વાગે, પણ ‘આ સાડી તો મ્હારી ને તે આંખમાં આવેજ તો.

‘પુરૂષો કેટલા સ્વાર્થી હોય છે? રૂપીઆ પર રૂપીઆ સમામાં ઉણવાય, અને તે ‘પણ ખાધને પાછળ ખોદે લેને માટે, અને ઘરમાં સ્ત્રી એક બે પૈસાનું કાપડું કે લુગડું ‘માગે કે આ પુસ્ત્રાં નાસકોરારું તમારે બધું જોઈએ ને મ્હારે? વાહ, વાહ! ને આહ, ‘આહ! વૈતરું કરી અડધી ચર્ધ જઈ લેના બદલામાં લૂંટીને માટે એટલું ઓછું છે? ‘બહુ તો ઝોસા

‘શું તમે ઝોસા નથી કરતા? નથી કરતા તો શું થયું? ડાળા એવા હુરકાવો છો ‘જે બોલ્યા કરતાં બુદ્ધિ, એક નજીવી સ્ત્રી જાગી એટલે પત્ની મધું. આંખના ખારે ‘ખૂણામાં ડાળો ફરી આવવાનો, ને નાસકોરારો થવાનો દરવાજો. ‘એ તો ઠીક છે જે હું ‘ખીંછી સ્ત્રીઓ માફક જનાશતીઆ નથી કરતી. તે દહાડે તમારા પરોણાઓને બત્રીસ ‘વાણીઓ જમાડવામાં કેમ ખેબલે રૂપીઆ ખર્ચાયા? તે તો તમારા દોસ્તદારો, પણ ‘મ્હારામાં ખરચતાં તો મન હડેજને! હું તે કોણ? એક લૂંટી; મ્હારાને તમારી કમા- ‘ધના પૈસા પર હક? શું જીલ્લું કપડું ફાટી જશે લેને માટે ના કહો છો? તમારા આ ‘બંગાળી ધોત જોડા ફાટી નથી જતા? તમારે વર્ષે દહાડે બે ધોતીઆં ફાટે તે હા, ‘અને મ્હારે આવી બે સાડીઓ જોઈએ તે ના. તમે ક્યારથી આવા એકલપેટા થયા? ‘આ તમને નથી હાજરું. આવી સાડીઓ હું ક્યા વધારે માંગું છું? ખીંછી તમારે મન પસંદ રહેજે સ્થે. મ્હને બે સાડીઓ આના અપાવે.

‘જે એ ક્યાં પતે છે એમ કહો છો? હું તમારો ઢોંગ સમજી. આ નસકોરારો બોલ્યાં ‘પાછાં એમ હાથવા દેનાર નથી. લાંબા તો ખરી, ત્યારે હા કહોને. તમે બળરથો લાવ તો, કેમકે ઉણવો એમ વાતમાં મ્હારી અક્ષમ ગામ નથી ગઈ. જીવ જીવ તો એ તમારી

‘પાસે પર્ષ માયું’ નહિ, અને નાહક ખર્ચ ન કરાવું, પણ આ તો રહેજ કહું તે. એ નનો વાળ્યો.

‘શું હું દરરોજ ખર્ચ કરાવું છું? આઠે જસે કંઈને કંઈ લેતી જ રહું છું? આ ત્હ-
‘મારા હોઠ કદાચ. શું ત્હમે નથી જોડ્યા? સાચું તો જોડો જુઓને જીવકાર કેવાં લુમડાં
‘પહેરી બહાર નીકળે છે? જુઓ પેલી લાડુબા, કેવી ત્હેના ધણીએ ત્હેની કોટ શણગારી
‘છે? ત્હમારાથી અડધુએ નથી કમાતો તો એ! ત્હમે ત્હમારે પૈસા વેરેફા, પણ મ્હારી
‘ત્હમારે શી દરકાર? હું બીખારડી જોવા ફૂં, મ્હારાં છોકરાં જૂનાં કપડાં પહેરે, ને પોતે
‘રહેલાણી જીવ હાથમાં લાકડી ઝાલો આ ચાલ્યા બહાર જીટ ચમચમાવતા, જીણાં બંગાળી
‘ધોતીઆં પહેરી, કોટ કડકડતો પહેરી, માથે સરસ પાપ મેલી! મનમાં કાંઈ લાગે છે?
‘સ્વાર્થને કંઈ હંદ છે?

‘મ્હારી પેટીએ ભરેલી છે એમ કહો છો? પણ તે તો પહોરનાં જો. જૂનાં કપડાં
‘પહેરતાંને પહેરાવતા હું તો લાજ મૂકું છું. મ્હારે ક્યાં ભારે કપડાં લેવા છે? બીજું આ
‘વતે મહીને લેજો. પણ ત્હમારે મ્હોડથી હા ક્યાં બજો છો? આમ કરો છો ત્યારે કા-
‘હાથનું શું કરશે? જુઓ આ માનકોરના વરે બૂજળી બંગડીએને હાર મગાવ્યા, પણ
‘મ્હને કોણ આપાવે? અમારો તો મરો મ્હારે ઘરેણાં ધણાં છે? તે બહાનું નજીવું છે.
‘નવો ઘાઠ જોઈ બાલ્યું મને ના ધાય? તે પછી સરડે કરાવજો. પણ હું બૂલી. શું નકટી
‘ચમને માંમતી હઈશ? એ સાડીઓમાં જીવ ભરાયો તો વળી હાર ને બંગડી! મ્હાફે તો
‘ત્હમને ભારેજ પડવાનું. પોતાનું બધું સારું, મ્હાફે ખરાબ.

‘હું ભારે પડતી હોઈ તો કહાડી મૂકો. પછી જુઓ ત્હમારા લુમડાની દશા, ત્હમારી
‘ચીજોની દશા, ત્હમારા ઘરની દશા. હું સાત સાથે તો તેર વૃટે તોએ ધર ચલાવું છું તે
‘ત્હમારે રહેલ કરવા નહિ પણ બધા ઢંઢાય ને સારા દેખાય ત્હમાં. ત્હમારે ત્હેની ના ને
‘પોતાનું પાતું કે મધમાખી માફક પૂડો મધે ભરવો. બતાવો ને એકની ચોપડી જોઈ
‘કહેતી હઈ તો. જુઓ પાછી આંખો અર્ધાં મીચી. એમ નહિ ઉંધાય. હું સાડીઓ લઈય
‘જ. ત્યારે હા કહોને. મ્હોંએથી બલાસ લેવાય છે? પાછું ડોકું હલાવ્યું? ના કહેવા તૈ-
‘આર. શેની.....”

બાપજી આગળ ચાલત પણ એટલામાં બહાર તાર ઘાળાએ ધ્રુમ મારી, અને તે તાર
અગત્યનો હતો તેથી બે ધડી કામમાં રોકાયા, એટલામાં અ. સૌ જીન્હાકુંવર નિદ્રાવસ્થ
થઈ ગયા.

તા. ૬.—૨૧. પોચાલાલની નોંધપોથી જ્ઞેતાં માલુમ પડે છે જે બીજે દીવસે ત્હેમના
બહાર ગયા બાદ એ સાડીઓ ઉપરાંત ૭૫૧ રૂ ની કોર, અને છોકરાંએને આઠ પંદરેકનાં
કપડાં સૌ જીન્હાકુંવરે લઈ લીધાં હતાં.

એક વિયોગિની.

(નાટ્ય.)

“પિયુ” “પિયુ” જપતો એક યૌવના વિયોગિની,
જુરતી રાત દિન, સંગના સમાણી ત્યાગતી,
કરતી વાસ એકલી સદા સ્વેકલિ મધ્યમાં,
ધરતી ધ્યાન નાથતું, લગાડો ચિત્ત શ્રદ્ધામાં. ૧

તબું હું શું ?—ધરેલું, વસ, અત, નિંદ્રા,—શું તબું ?
જુરે, હું અન્ય કાજ શું ?—બળતું ચિત્તડું, જુર;
નકામી કાય કષ્ટિને, વિયોગલેખ શું ટળે !
સ્મરું હું શ્રદ્ધાને, “પતિની રક્ષ સર્વદા કરે !” ૨

વિદેશમાં સ્મૃતિ ન કિંકરોની સ્વામી લાવયો;
કુટુંબી, સ્નેહિ, માતૃભુમિ, સર્વને વિસારયો;
વિચાર હાલ ફક્ત “કાય, કાર્ય” બેજનો કરે;
લવિધ્ય સર્વ આજ વર્તમાનથી સરે ભુલ્યો. ૩

કરીમ મહમદ આસ્તર

‘ નાનુક અને અશક્ત છોકરાં. ’

આ લેખ જો કે સ્ત્રિ સંબંધી નથી તોપણ બચ્ચાંની સંખ્યા તેમના ઉપર ધરત્યાત રીતે પડેલી હોવાથી તેમના ઉપયોગનો ગણી રાકાય એમ જણી શિવગંતુ ખાસ કરીને ધ્યાન દોરવા ગળ લઈ છુ.

આધુનિક કાળમાં સંતતિ ઉછેરવામાં જેવું લક્ષ આપવું જોઈએ તેવું અપાતું નથી. તેમને યોગ્ય રીતે ઉછેરી મોટાં કરવાની તથા આ ભવસાગરમાંથી નાવ રૂપી મદદ વગર તરી પાર ઉતરવા શક્તિવાન બનાવવાની ફરજ તેમનાં માતાપિતા પર છે. વિશેષે કરીને બાળક પોતાની માતા પાસે બસે કાળ ગાળતાં હોવાથી માતાઓએ પોતાનાં સંતાન કેવી રીતે શરિરે મજબુત, કૌવતવાન અને ઉત્સાહિ રહે તે તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. જે સ્ત્રિઓને છોકરાં હોય અથવા તે સંતતિ યવાની ઉમેદ હોય તેઓને સધળી રાત્રીદારી તથા સસારિક બાબતોમાં પુરતું લક્ષ આપવું થટે છે, કારણ કે નાનું બાળક એ પુખ્ત ઉંમરે પોતેલા માણસનું અદ્ય સ્વરૂપ છે; અને તે પોતાના માતાપિતાને તેમાં સુખ્યત્વે કરીને પોતાની માતાને ડહાપણ રૂપ માને છે. તેટલા માટે દરેક બાળકમાં સત્ય વિચાર રૂપીબિજ

રોપવાનું કામ જિનું છે. આ બિજ એવાં હોવાં જોઈએ કે તેનો ફણગો કુટી ઝાડ યઈફળ આપે. આપણી ઉમ્મરના પહેલા દસ વર્ષની અંદર આપણા કુમળા મગજની અંદર જે છાપ પડે છે તે ખસેડવી ધણી મુશ્કેલ પડે છે કારણ તે કોઈ અદ્ભુત શક્તિથી ચોંટી રહે છે. આ દસકો જિ માટેની એક ઉમદ તક છે, તેટલા માટે જિઓએ પ્રયાસ કરવો જોઈએ અને બની શકે તેટલું જ્ઞાન તથા શક્યપણ, ફિનિશિયરી તથા આનંદિક કર્મમાંથી, કુદરતની રચનામાંથી તથા ચોપડિદારા સંપાદન કરવું જોઈએ કે જેથી કરીને તેઓને મજેલી મારી તકનો સદુપયોગ, પોતાના પુત્ર પુત્રિને ચોખ શિક્ષણ આપવામાં તથા તેમની શારિરિક સ્થિતિનું અવરનવર અવલોકન કરવામાં, કરી શકાય. અને પોતાના બહા ઉપરાંત ફિનિયાના બહા તરફનું પગલું બરવાની શરૂઆત થાય. બાળકને આ જીંદગિને વિટંબણથી બરપુર ડુંગર ચઢી પાર ઉતરવા શક્તિવાન બનાવેથી જિઓએ પ્રમાણિકપણું તથા સત્યતાની હા લંબાવવા તરફ પોતાની ફરજ અદ્ય કરેલી ગણારો.

તનની તન્દુરસ્તી સાથે મનની પણ તન્દુરસ્તિ જાળવવાની જરૂર છે. ધણાં બચ્ચાંઓ શરીરે અત્યંત નાજુક માણસ પડે છે પણ જીવાનિના જોશમાં આવતાં પુષ્ટ બાંધાનાં અને તન્દુરસ્ત થાય છે. આની અંદર બે વિભાગ હોય છે. એકની અંદર છોકરાં મુળથી રોગીષ્ટ હોય છે અગર તો તેવી જાતનું વળણ દેખાડી આવતાં હોય છે. બીજીની અંદર ઉપરથી દેખાવમાં રોગીષ્ટ હોય અને તેને લીધે નળિ સ્થિતિ ભોગવતાં હોય છે. આ બંનેને એક બિજથી પારખવું અગત્યનું છે. બિજ વિભાગવાળાં છોકરાં કે જેઓ જ્ઞાનતંત્રની નખખાઈ ભોગવતાં હોય પણ તેમાં કોઈપણ જાતનો રોગ ન હોય ને તદ્દન લયથી ગયેલા જેવાં હોય કે જેથી તેમના માખાપના દિલની અંદર અહરનિશ તેમને માટે ફિકર રહ્યાં કરતી હોય તે ઉપર વિવેચન કરીશ.

આવાં બાળકને એજાખી કાઢવાને નિચેનાં ચિન્હ ઉપયોગી થઈ પડશે—તેઓને ઉંધ નિરાંતે આવતી નથી, ઉંધી ગયાં હોય તો ઉંધમાંથી ઉઠાડતાં મુશ્કેલ પડે છે, રાત્રે બચ્ચા કરે છે, દાંત કચડ્યા કરે છે, સવારમાં ઉઠે ત્યારે ચાહેલા જેવાં લાગે છે, સવારમાં ખોરાક માટે ક્ષુધા મંદ હોય છે, કેટલીક વખત અકસ્તાંતીયાની માફક ખાપ છે પણ વજનમાં તો દિન પરદિન ઘટતાં જાય છે. સૂકી ખાંસીવખતો વખત આવ્યાં કરે છે ત્યારે આ પ્રમાણેની સ્થિતિ વજનના ઘટાડા સાથે જોવામાં આવે છે ત્યારે ક્યારેક લાચ પડ્યાની બિંક લાગે છે, પણ તેમના ફેફસાંની અંદર કોઈ રોગ હોતો નથી. પિશાબ ચોખ્ખો પણ થોડો ઉતરે છે, 'ચુરીયા' નામનો પદાર્થ પિશાબની અંદર ધણો મળી આવે છે.

આવાં બાળકોમાં ધણાં બુદ્ધીનાં તેજ હોય છે અને સ્વભાવે માયાળુ હોય છે પણ ચિડીયાં અને તુરતમાં બિજાજ ખોઈ નાંખે તેવાં હોય છે. આવાં બચ્ચાંમાં વારંવાર માથું ફરવાની શરિયાદ સાંભળવામાં આવે છે.

જ્ઞાનતંત્રની નખખાઈવાળા એક નમુનેદાર બાળકમાં મસ્તક તથા શરિરના બીજા અવયવો સારી રીતે અનેલા હોય છે પણ ત્વચા પાતળી અને ચહેરા શિથિ હોય છે. તેઓ ઉંચા પણ નાજુક બાંધાવાળા હોય છે અને વજનમાં સાધારણ રીતે કમતી હોય છે. ત્યારે બચ્ચાંને ઉભાં રાખવામાં આવે ત્યારે શરિરનું મમતોલપણું, જળવાઈ શકતું નથી, અને મસ્તક એક

બાળુ ઢળી જાય છે, પણ આગતેથી રહે છે અને ખભા પણ ઢંગધણવચ્ચેના રહે છે. આંખની નીચે જરા ચેયર માણુમ પડે છે, જે યાક લાગેથી 'જણાવી' આવે છે. આંખોના ડોળા જેમ તેમ ફર્યા કરે છે, અને તેના ઉપર અંકુશ રાખી શકાતો નથી. જ્યારે બન્ને હાથ હથેળી ઉધી રાખી આગળ લંબાવવામાં આવે છે ત્યારે હાથ કાંડા આગળથી નીચે નમી જાય છે, અને આંગળીયો પાછળ વળી જાય છે, ડાબો હાથ જમણાં કરતાં લગભર વધારે નમતો રહે છે. આંગળીયો કંપે છે અને જાણે કંપવા થયો હોય નહિ તેવું અત્યક્ષ દેખાઈ આવે છે.

ઉપાય—આવાં બંધાને સારૂં થોડા કપડાંની સંભાળ રાખવી જોઈએ અને એવો અને ઠેર જોરાક આવવો જોઈએ કે તે સારી રીતે પચાવી શકે, તે જોરાકની અંદર પુટી-રક વસ્તુનો મોટો ભાગ હોવો જોઈએ. તેમજ વાગવાર જોરાક લેવાને આયંદ કરવો પડે. ચીડીયું (neuratic) બાળક હોય તો જોરાક લે છે કે નહિ તેની પણ સંભાળ રાખવી. ચિકિત્સાયાળા પદાર્થો વજનમાં વૃદ્ધિ કરે છે. જે બાળકને ઉંઘ આવતા ધણો વખત ભનો હોય અગર સવારે વહેલું જાગતું હોય તો પચારા આગળ ખાગક તૈયાર રાખી મુકવો અને જરૂર પડે આવવો. કમતી ઉંઘવાળાં તથા વહેલાં જાગનાર બાળકને ખુલ્લતી હવાવાળા તથા એક નાંખી અંધારું કરેલા ઓરડામાં ઉઠાડવા અને તેને માટે વહેલાં તથા નિયમીત તે સુવાડવાની લાગો વખત મુઠી પદ્ધતિ પાડવી જોઈએ. દહાડે વપરાતા ઓરડામાં ઉભસ રતો હોવો જોઈએ. આવી બાળકો ઉપર મોટાં ચહેરામાં ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે, કારણ ધણી ગીચોગીચ વસ્તિને લીધે મકાનમાં સંકડાશ તથા હવા અજવાળા માટે પુરતી જગ્યા લાભી નથી. આવાં નબળાં બાળકોને ગામડાંની હવા સારી મારક આવે છે. અને 'બોર્ડિંગ ક્લસ' (છાત્રાંચો રહે, ખાય, પીએ અને શિખે તેની નિશાળ) કે જ્યાં બધું નિયમીત રીતે જાગવામાં આવતું હોય તેવી જગ્યા ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ બધી બાબતોની અંદર ધર થા માથાપની વર્તણૂક (character) ઉપર ધણો આધાર રાખે છે. નબળા બાંધાના જાળકોની અંદર ચહેરાની છંદગી તથા દિવસની નિશાળથી થતા કાયદાથી તેમના મગજને ધી મજબી જોઈએ.

બચ્ચાંને કેળવવામાં તેમને યાક ન લાગે તેની સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. લાકડાં રૂખાતનાં ચિન્હથી માતા, આપા અગર શિક્ષક આહીતમાર હોવાં જોઈએ. તે ચિન્હ નીચે જાળ છે—ચહેરા ઉપરનું નુર ઉડવા માટે છે, હોઠ તથા ચહેરા પીકો પડવા માટે છે; ખાંખની નીચે ચેયર માણુમ પડે છે. યાકેણુ બાળક મસ્તક અગર. હાથ ટહાર રાખવાને મસકત નિવડે છે. અને અવયવોની અનિયમીત હીલચાલ જોવામાં આવે છે. બચ્ચું સાત રસનું થાય ત્યાં લગી અને ધણી વખત લાંબા વખત મુઠી પણ આંગળી આંખ તથા શીળ નાના અવયવોનું સ્વાભાવિક રીતે વર્તન થવું એ સંનુરસ્ત મગજનું ચિન્હ છે.

મગજનાં કેન્દ્રબિંદુ (Brain centres)માં સ્વાભાવિક વર્તન થવું (spontaneous action) એ મુળ તત્વ છે કે જેના ઉપર આપોઆપ થતી હીલચાલ (Co-ordinated action) નું નેતૃત્વ કરી શકાય. અને આને કાનુત મગજની કેળવણીમાં મેં લગાડવો જોઈએ. કેમ કે બાળકનો જન્મ થતાં હાથ અને આંખની આપોઆપ

લીલચાલ શરૂ થાય છે. પાત્ર માસનું બચ્ચુ થાય છે ત્યારે નજર માટે છે. આપોઆપ થતી લીલચાલ બધ થાય છે અને હાથ તથા આગળી સાથોસાથ કામ કરી શકે છે.

ન્યારે બચ્ચુ સમજાવું થાય છે ત્યારે 'કીન્ડર ગાર્ટન' ની પદ્ધતિ મુજબ નજરને કેળવવી જોઈએ, નહિ કે તેને શાન પણે ગઢેલા છંદો તેવીને તેવીજ રાખવી. તે એ રીતે કે બાળકને એક ચિજ સાથું જોવા કહેવું અને માથું નહિ હલાવતા જોમ ચિજ ખસતી જાય તેમ નજર તે તરફ દોરવતા શિખવવું. જે બચ્ચાને ઠાઈ પણ શિખવવામા ન આવ્યું/હોય તે મોટી ઉંમરે વાચન વખતે જૂલ કરતા જોવામા આવે છે. આવા ઉંમરે પુત્રેલા સ્ત્રી પુત્રોની અવલોકન કરવાની શક્તિ બહુજ મદ હોય છે. ન્યારે શિક્ષકના હુકમ અનુસાર અગર તેના બતાવ્યા મુજબ હાથને ખભાથી તેની સપાટી ખરોબર લાગે કરવામા આવે ત્યારે તે પ્રમાણે કુદરતી રીતે ખરોબર રહેશે જોઈએ અને કાકુ હાથ અને આંગળા એ બધા એકજ લાઇનમા રહેવા જોઈએ, ચરિતું સમતોલપણું (equilibrium) મેળવવાને મગજનું સમતોલપણું તથા સારી મગજ શક્તિની યોગ્યતાની જરૂર છે.

નાજુક બાળકની બુદ્ધિને અમાળપૂર્વક નિયમીત રીતે કેળવવી જોઈએ, નાજુક બચ્ચાને કેળવ્યા વગરના તથા અબણુ રાખવા એ ઘણુંજ બુલબરેલું છે. આવી બુલના પરિણામ રૂપે આયકીનુ દર્દ (Hysteria) લાંબાદીવમની જુની નબળાઈ (chronic weakness) માથાનો દુખાવો, જ્ઞાન તન્તુની નબળાઈ આપ્યા વગર સહન કરવાની અશક્તિ, અને બીજા મરજો બહુજ હાનીકારક પરિણામ લાવે છે. વળી બુદ્ધિની સારી કેળવણી મનનો શુચવાદ તથા મગજનો ઘસારો દૂર કરે છે

ઘણા છોકરા સુખપાઠના શિક્ષણ બાદ થાકના ચિન્હ પ્રદર્શિત કરે છે અને લેખીત અભ્યાસથી જોડણી બગબર શિખી શકતા નથી તેઓને સિક્કાંતસમજાવતીથી સાફ જ્ઞાન મળી શકે છે અને વાચનને જોડણી પાટી અગર પાટીયા ઉપર લખી સમજાવ્યાથી અમર તે પ્રમાણે લખી ગયાથી શિખી શકે છે એટલે કે તેઓના જ્ઞાનતત્ત્વ ઉપર અકુચ કહ્યુંનિય-દ્વારાએ આણવાને બદલે નેનદ્વારાએ આણી શકે છે. આવા છોકરામા બુદ્ધિની કેળવણી તથા બીજા છોકરાથી થતી અસરની જરૂર છે. જેઓ બચ્ચાની હમેશા તપાસ કરે છે તેઓને તેઓની બીજા બીજા મગજ શક્તિનું પ્રસિદ્ધ જ્ઞાન થાય છે અને તેઓના સારાં તેમજ ખરાબ ચિન્હની નોંધ કરી લે છે અને જે જોવું હોય તેના ઉપરથી એકાદ બાળકને કેળવવા અને તેની ખરી આબરૂ બધાવવા ઉપયોગી સુચના ગ્રહણ કરી લે છે.

જે બચ્ચા કેળવ્યા વગરના હોય અને પોતાનો વખત નકામો શુભાવતા હોય તેઓનામાં સારી મગજશક્તિ આવતી નથી પ્રયોગો (observation) એમ બતાવી આપે છે કે કેટલાંક છોકરા ઉપર બોલીને દાખ રાખવા કરતાં ફક્ત નજરથીજ આરો અકુશ ગમી શકાય છે. આવાં નજરથી દાખમા રહેનારાંને સારી કેળવણી આપવાને ઇસારાની જ જરૂર છે. આ રિતની કેળવણીનો ઉપયોગ બહેરા માટેની શાળામા કરવામાં આવે છે. શિક્ષણ ક્રમે ક્રમે આપવું જોઈએ, જેથી કરીને મગજની તન્દુરસ્તી તથા પોષણ સચવાય છે તથા સુધરે છે. લખતા વાચતા કે દાખલા ગણતા શિખતા પહેલા બરાબર જોઈ શકવાનું શિખવાને નજર કેળવવાની જરૂર છે. આ બાબતમા જૂલ થવાનું એટલે કે એકને બદલે બીજા વાંચી જવાવું

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું સત્રીભાષણ.

ભાષણ ૩ શ્લોક.

(પાને ૧૫૨ થી આગળ ચાલુ.)

દીવાળીના શબ્દ અવસરપર સ. પોચાલાલ પોતાના સર્વે મીત્રાને ત્યાં બનરમાંથી બહારબહાર મીઠાઈના ખૂમચા મેકલી દે છે, પણ તે દહાડે જ ત્હેમના મિત્ર સ. જીભાઈનાં પત્ની અ. સૌ. દરીદ્રસ્ત્રી ત્હેમને ઘેર આવે છે, તે વાતમાં બૂલે બૂલે તે વાત પણ કરી ગય છે; તેથી ખૂસે થયેલા અ. સૌ. જીભાઈનું વરના નીકળેલા ઉદગાર.

‘અરેખર ત્હેમે તો મ્હોટા લક્ષાધીપતિ જ હોવા બોધ્યે, વાહ! વાહ! સી બહારો—
‘બહાર મગ્ર કીધી? કેવા જગના પોટલા બાધી લીધા? મીઠાઈના ખૂમચા જ મેકલે પત્નુ
‘હરો? દીવાળીના દહાડા એટલે દારનો લુભાણે પણ કનબો દરેજને? આ કંઈ પૈસા
‘અર્થ થયા છે? મીઠાઈવાળે વર્ષા ગયો હરો કેમ? મ્હારામાં પૈસા ખૂબ અર્થ થતા હતા,
‘તે દહાડે લુભાં માચ્યાં તો ના, ધરણીનીએ ના, ને છોકરાંઓનાં લુભાંઓનીએ ના જ
‘કહી, ને આજે કેમ પાંચ પચાસને માયે છીણી મૂકાઈ?’

‘પૈસા અર્થતાં વિચાર કરો છો? આ ભૂએને ત્હમારી મેડીનો દારો? ત્હેના દોહલા
‘થઈ ગયેલા પાદીઆપર પચ મૂકતાં બધા મૂંઝાઈ છે, પણ ત્હેની ત્હમને શીકર? પગ
‘જામશે તો અમારા, ત્હેમાં ત્હમારે શું? ઘરમાં હજાર મીઠું લાવ્યા છો તે ખદખદાવીને
‘ઝોપડવાને માટે જ છે ને કેમ?’

‘આમ બધે નજર કરેલા તો બોલો બધે ત્હમારા ધરતી દસા બારીઓના કંડેરા તો
‘જુઓ કેવા હાલી ગયા છે? સ્થેજમાં નીચે જવાય એમ છે. પણ ત્હમારે ત્હેની સી શી-
‘કર? ત્હમારે તો લોકમાં વાહ વાહ કહેવડાવવી કે ઘર દીક કરાવી છોકરાંને બચાવવાં!
‘દીવાળીમાં ધર ધોલાવ્યું? ક્યાંથી ધોળાવાય? જુઓ આ ગાંધા, જુઓ આ ધરના પેસ.

‘શું હરો છો? ત્હેમે નયી હસ્યા? ત્હમારે મન બધી મસ્કરી છે. આ કીકીની
‘આખો આવી છે ત્હેની દવા કરવી છે, પણ, બમારે ત્હેમે આમ પૈસા ખર્ચો, ત્હારે તે બા-
‘પડીની આંખોની દવા ક્યાંથી કરવાના? છે બમણી ત્હેની આંખો, ત્હેમાં ત્હમારે શું?
‘મનહરને ઉદરસતો કંઈ પાર છે? ત્હેને જરાક હવાફેર કરાવવા લાઇ જવાનું વડ કહેવા
‘હતા, પણ હવે શું? પૈસા ક્યાંથી હરો? આમ મીઠાઈઓના ખૂમચા મેકલીએ કે દવા ક-
‘રીએને હવાફેર કરાવવા છોકરાંને બહાન લાઇ જાય? ઉદરસ વધશે ને કાચનું પાસું થશે
‘તો તગદીર ત્હેનાં ત્હમારે શું? પૈસા કંઈ વેચાયેલા છે ને જડે? કે જડે ઉમેલા છે
‘ને તેહી લક્ષ્યે! આ ચાલ્યા બહારનું પુછ્યું ન ગાછ્યું ને કોયળીનું મ્હોડું છોડી મેલ્યું.
‘પણ હું જીવી સેના પૂછો? અમને શો અધીકાર? અમે તો પેટીઆ નોકર! હવે ધરમાં
‘દીવાળી કરવા પૈસા ક્યાંથી લાવશે?’

રમણીમણિમાલા.

કુન્તી

૧. કર્ણનો જન્મ.

(શ્રી મહાભારત—આદિ પર્વ અધ્યાય ૧૧૧.)

વસુદેવજીના પિતા શૂરસેનને પૃથ્વા નામે પુત્રી હતી. તેને એણે આગળથી આપેલા નયન પ્રમાણે પોતાની ફાઇનો પુત્ર કુન્તીભોજ અપુત્ર હતો તેને આપી એટલે એ કુન્તી-ભોજની પુત્રી થી કુન્તીભોજને લા એને અતિથિઓની સરખાત કંવાનુ મમ સોપવામા આવ્યું તે એ બહુ જ સભાળથી કરવા લાગી. આથી ઘણા અતિથિઓ અને બ્રાહ્મણો એના ઉપર પ્રસન્ન થયા તેમાં કોઈ દુર્વાસા ઋષિ તો એના અતિથિથી એવા ખુશખુશ થી ગયા કે તેમણે એનું ભવિષ્ય જોયું, અને તેમા એને પુત્રો મળવાની મુરકેલી છે એમ જણાતા તેમણે એને એક મન્ત્ર આપ્યો અને કહ્યું 'ત્હને ગમે તે દેવની આ મન્ત્ર વડે 'આરાધના કરજો એટલે ત્હને પુત્ર થયા વગર ન્દે રહે' કુન્તી બાલક હતી જોઈ તો ખરી શુ થાય છે એટલા જ વિચારથી તેણીએ સૂર્યની આરાધના કરી. તુરત સૂર્યદેવ પ્રત્યક્ષ થયા એમને જોતા કુન્તી સમજી કે મ્હારી છોકરવાદીમાં મ્હે આ બાલક કરી અને પોતાની બાલક કબજ કરી તેણે સૂર્યની માશી માગી સૂર્ય રહે 'હે મધુરી છોકરી, આ મન્ત્રથી ત્હે' મ્હારી આરાધના કરી તો હવે તેનો હેતુ પૂર્ણ કે ના ફરેશ તો ત્હને પાપ મેસશે.' કુન્તી રહે "હુ કુમારિકા છુ અને મ્હારા કુટુંબીઓ મ્હને ધિક્કારશે" પણ સૂર્ય તેને સમજાવી કે મ્હારા સબન્ધથી ત્હને પાપ નથી, અને હું ત્હને ત્હારું કુમારિકાપણ પાછું આપીશ.' આ પ્રમાણે કર્ણનો જન્મ થયો કુન્તીને પરતાવો થયો, અને એ પુત્રને માંદ નાનજી એમ તેણીએ નદીમા બેહોતો મૃગ દીધો તે રાધાના પતિ અધિરથ સાર થીતે જાડ્યો અને તેણે એને ઉછેર્યો.

૨. કુન્તી અને પાણ્ડુ.

(શ્રી મં આદિં અધ્યાય ૧૧૨-૪)

પછી કુન્તીભોજે કુન્તી માટે ધ્વસવર કર્યો ત્યા રાજાઓની સભામા પાણ્ડુ બીજા છે જેવો દીધો રહ્યો હતો, તેને કુન્તીએ વરમાલા પ્હેતવી. બેતા લગ્ન થયા અને કુન્તી પાણ્ડુની સાથે હસ્તિનાપુર આવી. પછી લીખે પાણ્ડુને માદ્રી પરણાવી. આ બે રાણીઓ સાથે ત્રીસ દિવસ ભોગવિલાસમા માળીને પાણ્ડુ ત્રિચિત્રવ ઠંડવા નીકળ્યો. એણે કુટુંબની

પછી કેટલેક વખતે પાણ્ડુએ એને શાપ થયો હતો તે પ્રમાણે મૃત્યુ થયું કુન્તીએ તેની સાથે સતી થવા ઈચ્છા કરી. પણ માત્રીએ કહ્યું, “તહમે મહારા પુત્રને પણ તહમારુ જેવા જ ગણીને ઉછેરી શકયો, કેમકે તહમે ઉદર દિલના છે. મહારાથી એમ ને થાય વળી શાપથી અકાલ મૃત્યુ પામેલા પતિ ચમદારમા મહારી જ રહ બેતા હશે.” એટલે માત્રી પાણ્ડુની સાથે સતી થે અને કુન્તી તથા પાણ્ડુએને અન્વમાના ઋણિઓ હસ્તિનાપુર લે આવ્યા. ત્યાં ભીષ્મ ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુરે તેમને યથાથોઅ સત્કાર કર્યો.

૪. કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધના આરંભ સુધી.

પાણ્ડુએ કૌરવોની સાથે દ્રોણાનાચાર્ય પાસે બહુવા માધ્યા અને જેમ જેમ મહોદા થતા ગયા તેમ તેમ તેમના બલ તેજ અને ખ્યાલિ વધતા ગયા. દુર્યોધનના ઈર્ષ્યા અને દેવ પણ દિવસે દિવસે વધતા ગયા. પરંતુ શ્રી મહામાન્તનો એ મુદ્રસિદ્ધ દત્તિદાસ અહીં ઉત્તરવાળી જરૂર નથી. દ્રૌપદીના સ્વયવરમા અર્જુને દ્રૌપદીને મેળવી અને પછી તે પાંચે પાણ્ડુઓની ધર્મપત્ની થે દે, તેની વિગત પણ અહીં જરૂરની નથી. યુધિષ્ઠિર દૂતમા બી-ભવાન હાથે અને પાણ્ડુઓ તથા દ્રૌપદીને વનમા જવાનું હુકું ત્યારે તેઓ કુન્તીની રજા મેલા આવ્યા ત્યારે કુન્તી છેક ગળગળી થે ને (સત્યાપર્વ-અધ્યાય ૭૬) દ્રૌપદી કુન્તીને પગે લાગી રજા માને છે ત્યારે તો કુન્તી કેંક દટતા નખીને કહે છે કે, “બેટા, ચિતા નહીં, તું તહાન પતિધર્મ પાળનારી સતી છે ત્યારે લીધે તહારા બાપનું અને અમાનું બને કુદ્ધ ઉજળા છે હોય, બેટા, બાવિ ચિત્થા નથી પણ તહારા સદ્ગુણોથી સાત દિવસ ને-વાનો વખત જરૂર આવશે જા, મહારો તહને આશીર્વાદ છે.” પણ પછી પાણ્ડુઓએ રજા માગી ત્યારે તે પોતાનો શોખ દખવી સફી નહીં. તે કહેવા લાગી, “તહમારો રૂહેફીકરણી તો એવી ઉદાત અને વિશુદ્ધ છે કે આ તહમારે માથે વાદળ આવ્યું છે તે મહારા જ પાપને લીધે હેલુ બેધએ. હું આલુ નજીતી હોત તો પાણ્ડુતમની સાથે સતી જ થાન માત્રી એ મહારમા માથે સજોડે જ તે મુખી થે ને. અરેરે, મહારા ઇવતરને પિશા- છે! વિધાતા મહને મોત આપતા કેમ બૂલી જતો હશે! હે કૃષ્ણ, હે દ્વારિકચ, હે શકાશ્વના અનુજ, તું ક્યા છે? તું મહને અને મહારાં બાલમેને આ યુ વીતારે છે? લોકો કહે છે કે તું બસોનો ત્રાતા છે, તો તેમા આને આમ કેમ ફેર પડે છે? અરેરે, પાણ્ડુ, તહમે ક્યા હશે! તહમે તહમાન મતાનોની આ દક્ષા કેમ બેધ યકો છે!” પાણ્ડુઓએ અને વિદુરે એનું જેમ તેમ કરીને સાત્યન કયું અને વિદુરે એને પોતાને ત્યાં લે ગયો. પાણ્ડુઓ વનમા રજા તે બધો જ વખત એ વિદુરને ત્યાં રહી.

એ દુખના વપ પૂન થયા. પાણ્ડુઓ છતાં થયા અને મિત્રો, સહાયો, તથા સૈન્યસા-મથી એકલા કરવાનો ઉદ્યોગ કન્વા લાગ્યા. ત્યાં યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધન પાસે શ્રીકૃષ્ણને વિદિએ મોકલ્યા, કે દુર્યોધન પોતાની મેળે સમજીને અર્ધે રાત્રિ આવે તો યુદ્ધ કરવું ન પડે, અને ન સમજે તો પણ યુદ્ધ કર્યાને હોય પોતાને અથે ન પડે. શ્રીકૃષ્ણ હસ્તિનાપુર આવતા પ્રથમ વિદુરને ત્યાં કુન્તીને મળવા નવા (ઉદ્યોગ પર્વ અધ્યાય ૮૮.) ત્યારે પણ કુન્તીને રોજ આવ્યું અને તે કહેવા લાગી કે “આટલા દાખા વખત સુધી જેનું મહોં ન રેખીએ

અને જેના ખરખખર મળે નહીં તેની ઉત્તરદિશા પણ કરવામાં આવે છે. અરેરે, મહારા સંતાનોને મન હું મરી ગૈ અને મહારે મન એ મરી ગયાં."

શ્રીકૃષ્ણ વિદિમાં નિષ્કળ થતાં પાછા વિદુરને ત્યાં આવ્યા અને સભાની બધી હકીકત કુન્તીને અથેતિ કહેવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું, "ઋષિઓએ, મહે, હીન્મે, અને સૌએ દુર્યોધનને બહુ બહુ સમજાવ્યો. પણ એ તો કહે: (અધ્યાય ૧૨૬) 'મહે' તે શો દોષ કર્યો છે જે સૌ મહારા વાંકે કહાડે છે. એઓ યુધીથી દૂત રમ્યા અને હાર્યા. તે વખતે જીતેલું સર્વ મહે પાછું આપ્યું. બીજી વાર રમ્યા અને હાર્યા, તેમાં મહારા શો દોષ? અને એમ શું કોણ ડરાવે કે બચાડા પાડે એટલે ડરી જાય? પાણ્ડવો અમારા કરતાં નબળા છે એટલે સારી પેટે જાણું છું. પરંતુ ધારો કે એ જીત્યા અને અમે રણભૂમિમાં પડ્યા તો યે શું? સામે મહેએ લડતાં મરે તે ક્ષત્રિયની તો સદ્ગતિ જ થવાથી, ત્યારે એમાં વિચારવાનું કે ખચાવાનું શું છે? ક્ષત્રિયો માટે માતંગમુનિએ ધર્મ બોધેલો જ છે કે ક્ષત્રિયે સદા સર્વત્ર ટટાર રહેવું, કદાપિ નમવું નહીં: સાંધાની ગટિ તુટે તો બહે, પણ ક્ષત્રિય-વાંસ વળવાનો કદાપિ નદે. પાણ્ડવોને મહારા પિતાજીએ જે રાજ્યનો ભાગ આગળ આપ્યો હતો, તે તો એમની બુદ્ધિ થઈ હતી. તે વખતે હું બાળક હતો. હવે તો મહારા સાથે કામ છે અને હું એ એમને પાછો આપવા દેવાનો નથી. ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા બેઠા છે ત્યાં યુધી અમે અને એ બંનેની ફરજ છે કે સૌએ એમની આજ્ઞા તથા રાજાએ બંધ રાખીને સલાહસંપન્ન રહેવું. આ ધર્મ અને આ ન્યાય. પાણ્ડવોને એ માન્ય ન હોય તો બહે એમનાથી યામ તે કરી લે. હું બેઠો છું ત્યાં યુધી તો સોયની અણી મૂકી સકાય એટલી ભોંયપણ મેળવવાની આશા પાણ્ડવોએ ન કરવી!"

શ્રીકૃષ્ણ કુન્તીને આ સર્વ કહ્યું અને સાથે એ પણ કહ્યું કે "એકલા દુર્યોધનને કેદ કરી પાણ્ડવો સાથે સંધિ કરવાની મહે સલાહ આપી તે વ્યર્થ ગૈ અને ઉશ્કેટો દુર્યોધને મદને જ કેદ કરવાનો મનસૂઓ કર્યો." શ્રીકૃષ્ણ કહે " (અધ્યાય ૧૩૨-૭.) હવે હું પાછો પાણ્ડવો પાસે જઈ છું અને પૂછવા આવ્યો છું કે તમારે તમારા પુત્રને કે દલાવવું છે ? "

ધૃતિદેવીનો કે સાક્ષાત્ ધર્મસ્ત્રીનો અવતાર કુન્તી આ સર્વ સાંભળી-રે અને પછી બોલી: "યુધિષ્ઠિરને જૈને મહારા તરફથી રહેજો કે 'ત્તારામાંથી ધર્મ પડતો જાય છે. તું વેદ ધર્મને જાણે છે ખરો પણ તેના રાખોને જ અધીન રહે છે. એ રાખોના અર્થનો બોધ તને થયેલો જણાતો નથી. ધર્મનું તાત્પર્ય તું જાણતો જ નથી. એ તાત્પર્ય મહારે તને જણાવવાનું કે ક્ષત્રિયોને સ્વયંબૂએ પોતાના બાહુમાંથી ઉત્પન્ન કર્યા છે અને ક્ષત્રિઓએ બાહુબલના ઉપયોગ વડે જીવવાનું છે. ક્ષત્રિયોનો ધર્મ પ્રજાપાલનનો અને પરાક્રમે ખેડવાનો છે. આ વિષે મહેને એક જાનું ઉદાહરણ યાદ આવે છે તે કહું છું. વૈશંવત્સ રાજર્ષિએ સુસુકુંદ રાજાને આખી પૃથ્વી આપવા મરિલી ત્યારે તેણે તે નહોતી લીધી અને કહ્યું હતું કે હું તો મહારા બાહુબલ વડે જ રાજ્ય મેળવીશ."

“ મહારા યુધિષ્ઠિરને કહેજો કે તેણે તેના પિતા અને પિતામહને પગલે ચાલવું અને રાજના ધર્મનું પાલન કરવું. એવું હાથનું વર્તન ખરા રાજપિતૃ વર્તન નથી. એણે પોતાની પિતૃવ્ય સંપત્તિ સામ દામ ભેદ કે દંડ કે નય કે બલ કે ગમે તે પ્રકારે પાછી મેળવવી. મ્હે એ મહારા પુત્રોને જન્મ આપ્યો અને હું આ અહીં અનાથ જેવી પદાર્થ અત્ર ખાઈને દોઢલા દિવસ ગાળું છું તેમાં એમનો ઉદ્ધાર નથી.

“ વળી હું ત્હમને વિદુલા રાણી અને તેના પુત્ર સંજયનું અતિ પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ આખ્યાન કહું છું તે ત્હમે મહારા પુત્રોને મહારા વતી સંભળાવજો. સંજયને સૈન્ધવોના રાજાએ હરાવ્યો અને તે રાજ્ય ખોઈ છેક નિરાશ થઈ ગયો ત્યારે વિદુલા રાણીએ તેને કેવો કપટ દીધો હતો તે સાંભળો.

“ વિદુલા કહે, ‘ત્હને જોઈને મહારા આજ જરાયે દરતી નથી. ત્હને જોઈને આજ તો ત્હાનું રેરીઓની જ દરે છે. તું મહારા પુત્ર ન હોય. તું મહારા પિતાનો પુત્ર ન હોય. ત્હને તે કાણુ પેદા કર્યો? ત્હારા મ્હો કપર નર ક્યાં છે? ત્હારા પેદીમાં તાપ ક્યાં છે? તું નિરાશામું જ દુઃખ ગાજે છે. ત્હારાં પોતાનાં કિતની ખાતર તો તું માણસાઈમાં આવ્યો! મહારા નદીઓ જરામાં ભરાઈ જાય છે. ઉદરના જગમાં ધરાઈ જાય છે. દિવ્યદ્રાવ્યો ગમે તે રીતિમાં મન વાજે છે. એવા છવતર કરતાં તો મરવું બહેતર, ખરા નર પોતાને જ કંઈ મહા કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તેની પાછળ ઉમંગથી મંડ્યા રહે છે. છવને બહારો કરતા નથી. પડતાં પણ તેઓ મૈથ્રિ જેવા સામાને તેની સાથળને ચૂડ બેરવીને પોતાની સાથે લેતા પડે છે. જનવાન યોદ્ધાઓ પણ ખરે વખતે પોતાનું પાણી જાણ્યું છે. હે સંજય, ત્હારે લીધે ત્હારાં કુલની પણ આપણું જાય છે, ત્હારાં પૂર્વજોને માથે પણ કલક બેસે છે. તું તો મહારે પેટ સાક્ષાત કલિ આવતર્યો. કોઈ માને ત્હારા જેવા પુત્ર ન થયો. રાજ્ય ન હોય, પરિજન ન હોય, પોતાનું કંઈ જ ન હોય, બિદ્યા વડે પેટ ભરવું, અને પોતાનું બલ અને પોતાની શક્તિ પણ અજનવાય નહીં, એવું છવન આપણને ન ઘટે. બ્રાહ્મણો અને આપણા શુભેચ્છકો તો આપણા આશ્રિત જોઈએ; જે પ્રમાણે પ્રાણી માત્ર મેધરાજના આશ્રિત છે, અથવા તો જે પ્રમાણે દેવો ઇંદ્રરાજના આશ્રિત છે તે પ્રમાણે, રક્ષવાળાં જાણુએ છવન સાથેક છે કે પખીઓ તેના વડે નમે છે. ત્હારા કરતાં તો આપણી પ્રજાએ સારી છે કે ને સિંહુ-રાજાની આજુથી સંતુષ્ટ નથી અને તેની સામે ઉઠવાને સારો લાગ મળવાની જ વાટ જીવે છે. તો હે સંજય, તું તો રાજ્યનો દુકલ્હર છે અને ક્ષત્રિય છે. ત્હારે ખીજની રૈયત થી રૂહેવું ન ઘટે. ક્ષત્રિય તે વળી કેમને નમે! એને નમાવવા જાઓ તો એ તુટી જાય તે ભલે પણ નમવાનો કદાપિ નહીં. અને એને વળી બંદી કેવી? જય વિષે શંકા કેવી? દુરંભન સામે યવામાં સંકરપવિકરપ કેવા? એના મનમાં તો દુરંભન હોય ત્યાં સુધી હું નહીં કે એ નહીં એ શિવાય ખીજ વાત જ હોય નહીં.’

“ વિદુલા રાણીનાં આવાં વાંઝાખુથી તેના પુત્રનું હૃદય અતિ બેઘાં. તે દત્તાથી

પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને થોડા વખતમાં દુરમનોનો નાશ કરીને ગમેલી ગાદી પાછી મેળવી શક્યો. ”

કુન્તી કહે, “ હે કૃષ્ણ, આ સર્વ મહારા પુત્રોને કહેજો. જેમ તેઓ વધારે ઉસ્કેરાય તેવી રીતે કહેજો. ઘૂત વખતે સતી પાંચાલીના જે અસહ્ય અપમાનો કરવામાં આવેલા તે પણ એમને કૃદ્ધ સમજાવજો અને કહેજો કે એવા અપમાનોની ક્ષમા ન હોય ગળ્યમધુ, ઘૂતમાં છેતરાયા, વનવાસ વેઠ્યો, એ સર્વ કરતા એ અપમાનો મૂકને વધારે સાહે છે અને એમને એ સાલવા હોવા જોઈએ. ”

કુન્તીએ પાણ્ડવોને આ પ્રમાણે સખ્તમાં સખ્ત વેણ કૃદ્ધાવીને તેમને તેમના ધર્મમાં પ્રેરવા માટે પોતાનાથી બનતું કર્યું તો ખરું, પરંતુ તેપણી માતાના હૃદયમાં પુત્રોની સલામતી વિષે ફિકર પેઠી, એટલે તેનો પણ યથાશક્તિ ઉપાય કરવા તે કર્યું ખાસે જ. (અધ્યાય ૧૪૪-૫૮) અને કર્યુંને તેણે કત્તું.

‘ તુ મહારો અને સૂર્યનો પુત્ર છે અને તું મહારો પુત્ર એટલે ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તું મહારા પતિ પાણ્ડવોનો પુત્ર ગણાય તથા યુધિષ્ઠિરથી મહોટા એટલે પાણ્ડવોમાં જ્યેષ્ઠ ગણાય. ૧. માતાપિતાની આદા માનવી જોઈએ. તો હું તને આદા કરું છે કે તારે યુધિષ્ઠિરને જીતી, અને હું તારા જન્મની ખરી હકીકત પ્રકટ કરીશ એટલે તું નાન અને યુધિષ્ઠિરને જીતી પુષ્કાળ થશે અને દ્રૌપદી પણ તને પોતાના હઠા સ્વામી તરીકે સ્વીકારશે. ૨. અર્જુન અને તું એક પક્ષમાં સાથે જોડાશે તો દુનિયામાં કંઈ ચીજ છે જે તને મેળવી શકે ન માટે તારો ઉત્તમ સાબ અને તારો એક ધર્મ આ મહારી વાત સ્વીકારી શકે છે. ”

અને કૌરવો શું ધારે ? કે અમે તો દૂધ પાકને સાપ હજીયે. તું મ્હારી જનેતા છે તો હું ત્હને છેતરી ચકતો નથી અને સ્પષ્ટ કહું છું કે દુર્યોધનની પ્રીતિવશ છું અને પાણ્ડવો સામે યથાશક્તિ લડીશ. પરંતુ જા હું ત્હને આટલું વચન આપુ છું તેથી સંતોષ માન. અર્જુન શિવાય એકે પાણ્ડવનો હું છવ નહિ લઉં. એટલે અર્જુન મ્હને મારશે તો પાંચ પાણ્ડવો ત્હારા પુત્રો રૂહેશે અને જો કદાચ અર્જુનને હું મારી ચકીશ તો હું અને માર પાણ્ડવો એમ પાંચ ત્હારા પુત્રો રૂહેશે.” કુન્તી આટલાથી મન વાળી તેને આશીર્વાદ દે માઢી ઝે. કૃત્યોના પરિણામ રૂપ બનાવે બાણમાંથી છૂટેલા તીરની મારક બનવા શરૂ થાય પછી તેનો પ્રતીકાર અશક્ય છે. અથવા તો આટલે સુધી ન જમ્યા તો પછી એ બનાવોનો માર રહે જવો અને બિવિધ્યને માટે ગાંઠ વાગવી એ જ ખરો પ્રતીકાર છે.

૫. યુદ્ધ પછી.

કુરુક્ષેત્રનું ધર્મયુદ્ધ પૂરું થયું. કર્ણ અને કૌરવો મુવા. અમંપ્ય પ્રાણીઓનો ધાણ વળી ગયો. પછી પાણ્ડવો કૌરવો વગેરેની ઉત્તરક્રિયા કરવા લાગ્યા. (ત્રીપર્વ અધ્યાય ૨૭) ત્યારે કુન્તીથી ન રૂહેવાયું અને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું “કર્ણ મ્હારો કાનીન પુત્ર ત્હમ્હારો મ્હોટો ભાઈ થાય. એની પણ ઉત્તરક્રિયા કરજો.” યુધિષ્ઠિર તો સામળીને આમો જ બની ગયો અને પોતાની માને કપડો દેવા લાગ્યો. “આ હકીકત મ્હને વેળાસર કેમ ન જણાવી ? હું એમને મ્હારા શરૂ ગણી સદા એમની આત્મામાં રૂહેત. આ યુદ્ધ થવા જ ન પામત. આ બધો દેર વસ્ત્રો તેનું પાપ કાને માયે !” કુન્તી શો જવાબ આપે ? યુધિષ્ઠિરનો આશ્વેપ ખરો હતો કે ખોટો ? પાણ્ડુને રાપ થયો તે સમયે કુન્તીએ હાથ જોડીને એમને કહ્યું હોત કે “આપ અપુત્ર નથી. મ્હને આ પ્રમાણે મતલાભ થયો, તે વખતે નાદનીમાં મ્હેં તેનો ઉપયોગ કરી જોતાં મ્હને એક પુત્ર થયેલો છે. પણ તે જન્મ્યો તેવો લજ્જામાં લેવાઈ જોતે મ્હેં તેને નદીમાં વ્હેતો મૂકી દીધો છે. માથો તેની તપાસ કરીએ. જો એ જીવતો જડે તો એ આપનો પુત્ર. સૂર્ય જેવો એનો પિતા છે એટલે એ સોવસા તો જીવતો જ રહે.” પરંતુ તે વખતે કુન્તીની જીભ ઉપડી નહોતી અને પછી તો જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ એને પોતાનું શુભ પ્રકટ કરતું વધારે વધારે સુરિક્ષ થતું ગયું. એક વાત શુભ રાખ્યાની કુપરિણામપરંપરા ધીમે ધીમે વધતી જતી આવી ત્રાસદાયક નીપજશે એમ તો એના મનમાં ક્યાંથી જ આવી શકે ! વિહિરેવ તાનિ ઘટયતિ યાનિ પુમાન્નૈવ ચિન્તયતિ. બ્રાણ્યસમાં ત્રિકાલગતા ન આવે ત્યાં સુધી તેને હાથે આ પ્રમાણે સિંહાવશેકમાં જે પાપપરપરા થતી જણાય તેની તુલના ઉદ્ધરતા અને ક્ષમાયુદ્ધિથી જ કરવી ઘટે છે. અને જેવટે પણ કુન્તીએ પોતે કર્ણની માતા હોવાની વાત પ્રસિદ્ધ કરી એ તેણીની ધર્મ-યુદ્ધ જ બતાવે છે.

યુધિષ્ઠિર રાજ થયો. તેણે સપત્તિ મેળવી અને અશ્વમેધ કર્યો. પછી દ્રુતરાષ્ટ્ર અને ગાંધારી વાનપ્રસ્થ થવા નીકળ્યાં તેમની સાથે કુન્તીએ પણ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. (આ-

શ્રમવાસિકર્પવ. અધ્યાય ૧૭) પાણ્ડવોએ એને બહુ સમજાવી અને મ્હાણું માણું કે “આમ અમને ત્યજને જવું જ હતું તો વિદુલાનું આખ્યાન ક્ષદાવીને અમને યુદ્ધ માટે ઉશ્કેર્યા શું કરવા ?” બધાનો એણે શાંતિ અને દૃઢતાથી જવાબ દીધો. કુન્તી કહે, “મ્હે ત્હમને ઉશ્કેર્યા તે ત્હમારા પોતાના આ દુનિયાને બીજી દુનિયાનાં હિતની ખાતર. મ્હારા પોતાના સ્વાર્થને માટે બિલકુલ નહીં. પાણ્ડુ રાજ્યનું રાજ્ય હતું ત્યારે રાણી તરીકેના સર્વ ભોગવૈભવ ભોગવી ભોગવીને હું તો ધરાયેલી હતી. ત્હમારાં રાજ્યમાં ફરીથી ભોગવૈભવ ભોગવવાની તૃષ્ણા મ્હને હતી નહીં અને ત્હમને કૃતકૃત્ય જોખને હવે હું તપ કરીને ત્હમાન પિતા જે ધામમાં સુખમાં છે ત્યાં જોમ બને તેમ જલદી મ્હોંચવા ઇચ્છું છું. ”

આ પ્રમાણે કુન્તી માતાનું આખ્યાન છે. તે મ્હેં દુકામાં પણ બનતાં સુધી મૂલ્ય પ્રમાણે જ ઉતાર્યું છે. એમાંથી ધર્મનો અને નીતિનો બોધ વિચારવા જોએ તો ધણો છે પણ તેમ કરતાં લંબાણુ ચૈ જાય. અને વળી બોધ તો વાંચનાર સાબળનારને જે વખતે જોટલો હસી જાય તેટલો જ તેને માટે તે વખતે ખરો છે, પરંતુ વાર્તારસના અધિકારી તો સર્વ છે એટલે અહીં જ અટકુ છું. માતા યયા સરજેલી સર્વ સ્ત્રીઓએ કુન્તીના વૃત્તાંતનું વારંવાર મનન કરવું એટલી નમ્ર ભલામણ મ્હારા તરફથી કરવા રજા લઉં છું.

બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

ગીતમાળા.

(આરતિ બીજ)

સુંદરીસુખોદના માલકોને બીજા વર્ષ પેટે લેટ અપાવવા આ પુસ્તકની પ્રથમ આરતિ ખૂબી જવાથી હાલ લેતી બીજી આરતિ ઇલાખ છે. આ પુસ્તક જેમાં આધુનિક વેદાન્ત શ્રેષ્ઠકાના કિતમ ગરબાનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે તે સરકારી તેમજ સાયન્સવાદી ફેલોવશી ખ્યાલ તરફથી ધર્તિમ તથા લાયબ્રેરી માર્ટે મંજુર કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકનો બહેલા ફેલોવો ચપેલા તેમજ ચવાનો દોવથી ઓકપયોગી જહેરખખર આપનારને આ ઉત્તમ સ્થાન છે; તેથી જહેરખખર પ્રસિદ્ધ કરાવનારાઓને અમને બાવ વિગેરે મારે વેળાસર ઘખી મેલાવવા વિનનિ છે.

બવરયાપક, સુંદરીસુખોદ
સુંદરીસુખોદ ઓકીસ
ચપુર, અમદાવાદ

“પ્રિન્સેસ હેર ઓઇલ.”

એક આનાની દીકર મોકલવારને
(૨૦) વીસ સુંદર મીચાવામાં પોરટ
દીકર મોકલવામાં આવશે. (માત.)

અડધા આનાની દીકર મળ્યા પછી
એક ફેન્સી છોટ કેચેન્ડર માર્ત મોકલ-
વામાં આવશે.

ઉપચા તામચાચુ તેલ બીજા સરવે તેથી કરતાં બહુજ હમી જાતનું છે. તે જોઈશું તો મેલકાર મારે છે કે તેના આજાજ ખાતર પક્ષ કયા હીસાજમાં નથી; તેનું જેનું નામ છે તેવાજ શુભો તેમાં સમાવલા છે. તે મમજ હંડુ કરે છે, વાજને વધારે છે, તથા મજાકતા સુસોબીત ને, કાચા કરે છે, વાદાસતીને વધારે છે, માયાનાં પળીઆં, હન્દ્રી, શુભકાં, આમાં વિગેરેને નિર્મુગ કરે છે, આંખોનું તેજ વધારે છે, તથા મમજ જોઈશું તો તર રખે છે કે જાળે, બારીકરો, વહીવો, વેપારીઓ મહેતાજીઓ, નીચાળીઓ તથા જોઓને મમજ સંગાયે કામ લેવનું છે તેઓને એક આદીરવાદરૂ છે. સવળા લાલ લખ્ખરે મારે તેની કીમત જુગ રાખી છે. એ વખત અમમાલી ખાતી કરી સ્ત્રી.

સવાજમ તથા સર્વે બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

સા. ભોગી-દ્રશવ રતનલાલ, દિવેટીયા જી. એ.

બવરયાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક—વસન્તવિનોદી.

મૂલ્ય આના ચાર

સુન્દરીસુબોધના આઠકોને ટપાલ સાથે અહીં આને મળશે

નળવાનુંકાલું. } પ્રભાતજી એડિટર ખાડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની દાલખાદેવી રોડ—મુંબઈ

વહુને શિખામણ

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ. ૧)

ઐઝોને ખાસ લાંચવા લાવક, પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બદલે ૫૬૦ છે

મળવાનું કેટલું-રવિસ કર ગણેશજી અન્નરિયા, ૨૧૨ મેડિકલ એડીશનર, માનરોજ (ખાડીયાવાડ) તથા “સુન્દરીસુબોધ” એડીશન, અમદાવાદ

‘સુન્દરીસુબોધ’ ના આઠકોને રૂ. ૦-૧૨-૦ ૨. ખા. બુકડું.

કાવ્યમાર્ધુય.

આધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સંગ્રહ કરનાર—હિન્મતલાલ ગણેશજી અન્નરિયા એમ. એ.

કિંમત હાલુ પુકું એક રૂપીઆ } ટપાલ ખર્ચ જુદું
પાકું પુકું રોડ રૂપીઆ }

સોલ એજન્ટસ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની મુંબઈ.

સુન્દરીસુબોધ એડિશન—અમદાવાદ.

બેચર મેથલ બુકસેલર—રાજકોટ.

આ ઉપરાંત યુનિયન કાલિયાવાડના પ્રસિદ્ધ બુકસેલરોને લાંચી પણ મળી શકે છે.

ધી અમદાવાદ યુનીયન થીન્ડી મેસ કંપની લીમીટેડ

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.
(પ્રજ્ઞા દેવતા રહે, ત્યાં પામે સુખાન સુન્દરી)

સર્વોગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

કુસ્તક ૪ } પ્રકાશક, { ધ. સ. ૧૯૦૭: બુલાકા.
અક ૧૧ } બન્ધુસમાજ. { વિ. સ. ૧૯૧૩: આપાક.

વિષયમુચન
સંખ્યા.

વિષયવિભાગ	સંખ્યા	પૃષ્ઠ
જ્ઞાનસુગન્ધ.		૨૪૧
અસાહીતરાજ.	ગ. લલિત	૨૪૩
પાર્તાલહરી.	સી. પ્રેમીતા	૧૨૮૪
સરસ્વતી		
રમણીમણિમાળા.	રા. પાન્ય	૨૫૨
શ્રીમેતી મહાદેવી.		
આનન્દાશ્રમ.		
ગુનિયાંદરીના દેખાવ.	રા. તમાચગીર.	૨૫૬
વિધિવિહાર.		
ગુનરાત્રી સાહિત્યની અપૂર્ણતા.	મી. કરીમ મહમદ માસ્તર બી. એ.	૨૫૬
બાલોવાન.		
માતાની બાળકપર અસર.	ત. એન. કે. દેશવ.	૨૫૭
વિદ્યાકળ.		
જીવ ગુણવાની રીત.	સી. જી. દિલ	૨૬૦
સ્વાનતમહિર.		૨૬૧
સ્ત્રીકાર.		૨૬૨
વર્તમાનરંગ.	રા. જ્યોતિન્દ્રચંદ્ર રતનલાલ દિવેટિયા.	૨૬૨
સમયતરંગ.		૨૬૪

વાર્ષિક લવાજમ ર. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુધાંત.

सुन्दरी सुव्याध.

पृष्ठ ४ बुं] ई. स. १९०७ जुलाय—अपाठ वि. सं. १९६३. [अंक ११ भा.

ज्ञानसुगन्ध.

जीवन-

(पद्य)

समुद्र ससारतणो अगाध ज्या,
मनुष्य कल्लोल जता उचा निचा;
जीवित केरि अत्यन्ति दुक्की खला,
महान मानी निज धर्म भूलतां.
विचारता देह दिसे अधन्य आ,
उपेक्षी आत्मा सविशेष रक्षता;
दिसन्तु कौमार विनोदपूर्ण, ने,
उपाधिआर्घि पदता न यौवने
विवाहसौख्यो तणी चादिका विरो,
कृद्विन्त भाग्ये जन को विमुद्ध ने;

ગણન્ત કો કંટક રૂપ લગને,
 અસંખ્ય હેમાં સુખ કો જનો ગણે.
 ગૃહે મળે ના મન શાન્તિ અરપ ને,
 પ્રવાસમાં દુઃખ, ગણી ન વિચરે;
 વિનષ્ટ આનંદ થતો જ વિપ્રદે,
 વિશેષ સંધિ માહે દુઃખ સદ્મયે.
 મલ્લન્ત સૌદ્યો નાદિ દીર્ઘ આયુધી,
 કરન્ત આશ્રુદ શું મૃત્યુધી ન્હીની,
 કરી સુકૃત્યો નીતિવંધને પ્રદે,
 જીવિતસાપરપ, વિવૃધ ૯ ગણે.

સુવન્ધુ.

—:૦:—

કાવ્યકુંજ.

સ્નેહનાં સદામત.

(અંતઃકાળે સગુ નહીં કાઢું કે: એ રાહ.)

ંહાલાં ! ચાલોજ ચાલો, ખસ કરીયે પ્રાણદાન;
 ચાલો ખાંધીયે સદામત સ્નેહનાં રે.—

દીન આંખમાં ઉતારી દેવી ગંગાના પ્રાણ;
 ંહાલાં ! વિલસીએ સનાતન મહાઆરમાં રે.—

માન ધરતી ધરેજ જ્યાં અન્નકૂટના નિધાન;
 પ્રાણ પ્રેરે પ્રમુ ત્યાં દાન દેહનાં રે.—

ંહાલાં ! આપણે તો દેવના આદેશનાં વિધાન;
 પ્રાણ તો ધરે પ્રકાશ આત્મદાનમાં રે.—

આવા દેવના હરઆરમાં સૈયારાં સન્માન;
 ધન્ય જન્મ ! કાય જાય જો કલ્યાણમાં રે.

લલિત.

અસાડીલા રાજ,

(મહારૂં શોકુલ લેવાને આનરે મધુસાના વાસી: એ સદ પ્રમાણે.)

આઁયા આઁયા અસાડીલા રાજ, હીંચે મહારાં હધડાં. — સખિ!
લાઁયા એના સૌભાગ્યભર્યા સાજ, હીંચે મહારાં હધડાં. — સખિ !

પુણ્ય પવનની શાંત હીંચોળે હીંચે પ્રજ્ઞાંત એ હિંડોળે રે,
ઝળુકે ઝળુકે ત્યાં અંજન અંજલ ઠઈ ગાળે ઘેરૂં ઘનધોર.
હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—

ઉડયા પડખંદ ભાગ્યા
પુરાતન પ્રાણ ભાગ્યા
એકાકાર એક છળી વળે જડપાજ, હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—

ઝખડી ભાગ્યું મહારૂં જીવન ઘેરાતું ઉલટયાં રસાતળ જાડાં રે,
રેલે મહડયો મહારા દીલનો મહેરામણ રેલે છળોછળ છોળ;
હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—

નહાની ચી નાર હું તો
ડાલી ડાલાઉં હું તો
રસગુણથી રસે રસરાજ: હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—

હળવી હથેળીયે રસસાગર સમાવું રસગુણ ઝીલી જીવાવું રે;
નાચું: નચાવું તેમ હળુ હળુ હેરે: મને એકલી બાણીને હસાવે:
હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—

હસાવી હસું ન હું તો
ઠહોને બીજું શું કરું તો
એવી હરવી હારી ગઈ લાજ: હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—
આઁયા આઁયા અસાડીલા રાજ: હીંચે મહારાં હધડાં: સખિ !—

લક્ષિત.

વાર્તાલહરી.

સરસ્વતી.

(સ્ત્રીલેખ.)

રહવારમાં સાતેક વાગ્યાને સુધારે મુખ્યાઈના આન્ટરોડ રોડને ધસારા બધ મેઈલ આવીને ઉભી અપાઠ મહીનો હતો, એટલે વાઘનાં ને વરસાદ શરૂ થયાં હતાં. સુર્યનારાયણ નિલ કર્મમાંથી પરવારી અશ્વારૂઢ ઘઈ પોતાનો અમલ ચલાવવાની તૈયારી કરતા, પરંતુ વાઘનાં એક પછી એક આવી તેઓને ઢાંકી દેતા હતા. ટ્રેઈન ઉભી ને પોરટરો 'આન્ટરોડ' 'આન્ટરોડ' કરી યુમ પાડવા મંડ્યા. ટ્રેઈનનું ઉભું રહેવું, પોરટરોના ધાંટા ને રોડનના ખળખળાટથી ઉતાડ્યો ભગી આખો ચોળતા હાથમાં પોટકાં લઈ એક પછી એક ઉતર્યા. આ ટ્રેઈનમાં બાલરીક વર્થનો યુવાન અમદાવાદથી એટો હતો ને તે પછુ અહીં આન્ટરોડના રોડને ઉતર્યો. એણે એના મિત્રને કાગળ લખ્યો હતો પરંતુ એ રોડન ઉપર આપ્યો નહોતો, એથી એ મનુર કરી સામાન લેવણી બહાર આબો, અને વીદ્યોતરીઆમાં મુકાવી ભુલેશ્વર તરફ હંકરાવી. આ યુવાન ઈન્ટર ક્લાસમાં હતો અને હેતુ નામ શીવપ્રસાદ હતું. શીવપ્રસાદના બપો સારી હોદ્દાની નોકરી કરી ફિક પૈસો એકઠો કર્યો હતો. હાલ તેઓ વૃદ્ધ હોવાથી પેનશીન પર હતા. એમનું નામ મણીશંકર હતું. મણીશંકર ધણા ચાંત ને માયાળુ હતા. હેમનાં પત્ની બાગીરથી તેવાં નહોતા. તેઓ તો એમનાથી ઉલટાળ સ્વભાવનાં હતાં. બાગીરથી ધણાં આકળાં ને મીઠાશ હતાં. પોતાનું ધાર્યું ન થાય તો ધણાં જ ચીડતાં. મણીશંકર દોઢા ઉપર હતા એટલે માણસોની છુટ હતી, તેથી બાગીરથીને હુકમ કરવાની ટેવ પડી હતી. પેનશીન લીધા પછી પછુ એક બ્રાહ્મણ રસોઈને માટે રાખ્યો હતો ને બે ચાકર રાખ્યા હતા, એટલે હુકમ કરવાની થોડી ધણી ટેવ તો કાયમજ રહી હતી એમને એક છોકરા ને એક છોકરી હતી. મણીશંકરના ઉચ્ચ વિચાર ને ઉદારતા વિગેરે સદૃશ્ય શીવપ્રસાદમાં આવ્યા હતા, અને નર્મદ એની માતા જેવી રીસાળ મીઠાશ ને હરવીંગી હતી. શીવપ્રસાદનું લગ્ન સાધારણ સ્થિતિના ગૌરીશંકરની પુત્રી સાથે થયું હતું. એનું નામ સરસ્વતી હતું. સરસ્વતીને ત્રણ બહેનો ને એક બાઈ હતો. સરસ્વતી ચાંત ને ભોળા હતી. એની ઉમ્મર સોળ વર્ષની હતી. સાસરે આવ્યા પછી, ઘરમાળ હતી તેમાં વિશેષ સરમજન ઘઈ સામુનો કર્ય એટલે બધો હતો કે હેને રહવારે છ વાગે મેડીએથી ઉતરવું પડતું. બાગીરથીનો આકળો સ્વભાવ હતો પણ તે સહન કરતી. જેમ બને તેમ સાસુ નણુંદ ખુશી રહે એમ પ્રયત્ન કરતી. શીવપ્રસાદ સાથે પછુ નમ્રતા ને સ્નેહથી વર્તતી. શીવપ્રસાદ બાંએજ સરસ્વતી ઉપર ચીડતો. કારણ તે બળ્ણતો હતો કે બાગીરથી બહુ સકતાઈ વાપરે છે. બાગીરથીએ બોલ વહુને કહેતી હોય તે વખત નર્મદ બહેન ટાપસી પુરવાને તૈયારજ. સરસ્વતી ખેલી પંદર દીવસ રહી ગઈલારે તો સાસુનણુંદ આગતાસ્વાગતા સારી કરતાં, પછુ પછી તો કહેવત પ્રમાણે “ ખેલાં વહુ ખાતી નથી ને પછી વહુ ધરાતી નથી ” તેમ બીજી વખત આવી એટલે સાસુમણુદે રોડ ચલાવવા માંડ્યો. આખા દિવસમાં એક કલાક પછુ સરસ્વતીને શીવપ્રસાદ પાસે જવા દેતી નહિ. પછુ એ બધું સરસ્વતી સહન કરતી. એ બળ્ણતી કે આખો દિવસ મુંઝાવણી રાત્રે

ઉપર જઈશ ત્યારે સ્નેહથી શીવપ્રસાદ મ્હારી સાથે વાત કરશે. ને એથીજ સરસ્વતી બાગીરથી કે નર્મદા લડે વડે ગમે તેમ કરે તો પણ એક અક્ષર શીવપ્રસાદને કહેતી નહિ. પણ શીવપ્રસાદ જાની રીતે તપાસ કરતો. દિવસે દિવસે બાગીરથીએ સરસ્વતી ઉપર બહુજ ચીડાવા માંડ્યું, ને હવે તો નજીવી બાબતમાં પણ કંકાસ કરતી. શીવપ્રસાદને ને સરસ્વતીને બનતું તે ખમાતું નહિ. નર્મદાનો વર પ્હેલાં તો કીક હતો, પણ પછીથી ખરાબ સોબતને લીધે બગડ્યો. તે એટલે સુધી કે રોજ નીસો કરતો ને નીચાની ધુનમાં નર્મદાને ખુબ મારતો. આથી બાગીરથીથી છોકરાવહનું સુખ ને બહેને બને છે એ ખમાયું નહિ, અને એથીજ બંને પતિપત્નીને તકરાર થાય એવું ઈચ્છતી. આ બધું સરસ્વતી જાણતી, પણ એણે કંઈ નહોતું. પણ શીવપ્રસાદ બધું જાણતો. આથી કંટાળાને અમઘવાદથી શીવપ્રસાદ મુખ્યાર્થ અભ્યાસને માટે ગયો. વીકટોરીઆમાં બેસી શીવપ્રસાદ એના મીત્ર ગીરજશંકરને લાં ગયો. ગીરજશંકર પણ અભ્યાસને માટેજ રહેતો હતો. એને મા બાપ પ્હેન કે કોઈ નહોતું, એટલે એણે વહુને મુખ્યાર્થમાં જ રાખી હતી. એની વહુનું નામ ગંગા હતું. ગંગાને પણ પીયેરમાં કોઈ નહોતું, એટલે એ ગીરજશંકર પાસેજ રહેતી હતી, એટલે લમ પછી પતિપત્ની એક પણ દિવસ એક બીજાથી જુદાં રજાં નહોતાં. જેઓ સદ્ગુણી ને સ્નેહાળ હૃદયનાં હોય તે સાથે રહેવાથી રક્ષમની દોરીની ગાંઘ પડ્યા પછી ખેતીએ તેમ મજબુત થાય ને ગમે તેટલો પ્રયત્ન કર્યા છતાં છુટે જ નહિ તેમ પ્રેમી દંપતીના હૃદય પણ જુદાં નજ થાય. અને જેઓનાં અંતઃકરણ એક બીજાને મ્હાતાં ન હોય એ તેમ એમજ જાણે કે ક્યારે એક બીજાથી દુર થાય. ગંગાને કોઈ પણ દિવસ તકરાર થતી નહિ. શીવપ્રસાદને ઘરમાં આવતો જોઈ ઘણ વીણતી હતી લાંથી ઉડીને ગીરજશંકરને શીવપ્રસાદ આવ્યાના ખબર કહેવા 'ગઈ' ને પછી રસોડામાં જઈ મ્હા તૈયાર કરીને લાવી.

દાતણ કરી શીવપ્રસાદે મ્હા પીવા માંડ્યો. મ્હા પીતાં પીતાં શીવપ્રસાદ ને ગીરજશંકર વાતોએ ચડ્યા, ને ગંગા રસોડામાં રસોઈ કરવા ગઈ.

ગીરજશંકર-શીવપ્રસાદ, આમ ત્યારે એકદમ આવવાનું કારણ શું? સરસ્વતી બાગીરથી રીસાયો તો નથી ને?

શીવપ્રસાદ-નારે બાઈ, એનાથી શું કામ રીસાઈ. એ તો ખીચારી લાલી છે. ઘરમાં બા એના ઉપર આખો દિવસ ચીડાય છે, પણ મને એક અક્ષરે એ કહેતી નહોતી.

ગીરજશંકર-ત્યારે ત્યારે આમ એકદમ આવવાનું કારણ શું? કેમ તું આટલો બધો દીલગીર રહે છે?

શીવપ્રસાદ-આવવાનું કારણ એટલુંજ કે બા રોજ એના ઉપર ચીડાય છે ને એનો વાંક મ્હારી પાસે કાડ્યા કરે છે ને ઘરમાં આખો દિવસ કકળાટ કર્યા કરે છે. અને એથી મ્હારાથી વચ્ચાતું નહોતું, ને એથીજ હું અહીં આવ્યો.

ગીરજશંકર-માઈ ત્યારે તો અહીં આવ્યા પણ ખીચારી બાગીરથી શી દશા?

શીવપ્રસાદ-એજ મને ચિન્તા થાય છે. પણ ચોડ દિવસ એ ચિન્તા દુર કરીશ તોજ એને સુખી કરવાની આશા છે.

ગીરન્નચંકર—ભાઈ આપણી નાતમાં છોકરો પરણાવતી વખત હોંસ હોય છે, કે ક્યારે મ્હારો છોકરો પરણે ને વહુ ઘેર આવે. એવા એવા વિચારથી છોકરાનું ન્હાની ઉમ્મરમાં ગમે તેવે ઠેકાણે ન્હાની મ્હોટી કે સારી ખોટી કન્યાનો વિચાર કર્યા વગર લગ્ન કરે છે. હિંમાંને વધારે રૂપિયા આપે તે ધરતી કન્યા તો સારીજ હોય એમ માની લે છે. પરંતુ તે યોગ્ય વખતને માટેજ. કન્યા સાસરે આવ્યા પછી થોડો વખત તો બને. પણ કન્યા મઝી વહુ થાય ને એનામાં સ્હમજણ આવે એટલે સાસુવહુની લડવાડ ચાલે. તેમ કરતાં જો છોકરાં થયાં હોય તો પાડ, નહિ તો ખીજ લાવીશ એમ ખીવારાવે, અને ખીજ લાવે એમાં પણ નવાઈ નહિ. આપણી નાત બહુજ ખરાબ છે. આપણા જેવા યુવાનોએ મળીને નક્કી કરવું જોઈએ કે ગમે તેમ થાય પણ એક ઉપર ખીજ ન લાવવી. એક છોકરી હોય ને પૈસા જરા ઠીક હોય તે તો ગમે તેમ કરી છોકરીના સાસરીઆને મનાવે, પણ જે ચાર છોકરીઓ હોય તે શું કરે ?

આ પ્રમાણે બન્ને મિત્રો વાતો કરતા હતા. એટલામાં બંગડીનો રણધાર સંભળાયો ને શીવપ્રસાદે પાછું વાળીને જોયું.

શીવપ્રસાદ—ઓહો, બાબી, ક્યારનાં અહીં ઉભાં છો ? અમને તો ખબરે ન પડી !

ગંગા—ક્યાંથી પડે ભાઈ ! સરસ્વતી બ્હેનના વિચારમાં હશે તો ! હું તો ક્યારની આવી છું, ને વાત સાંભળું છું. સ્વે ચાલો રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે, ને પાણી ન્હાવાનું કાઢ્યું છે.

ગીરન્નચંકર—સ્વે ચાલો સારે ન્હાઈએ. એમ કહી લુગડાં ઉતારી ન્હાવા ગયો. ન્હાવા પછી બન્ને મિત્રો સાથે બેસી જમ્યા, જમી પાનસોપારી ખાઈ શીવપ્રસાદ ને ગીરન્નચંકર કોલેજમાં ગયા. થોડા દિવસ પછી શીવપ્રસાદે ગીરન્નચંકરની ઓરડી પાસેજ એક ઓરડી રાખી સુતો બેસતો ને વાંચતો ત્યાં, ને જમતો ગીરન્નચંકરને ઘેર. વખત પાણીના રેલાની માફક જવા માંડ્યો. પરીક્ષા પાસે આવી. ગીરન્નચંકરે ને શીવપ્રસાદે ખુબ ધ્યાનથી વાંચવું શરૂ કર્યું. પરીક્ષા આવી તેવી પુરી થઈ. પાસ થઈશું કે કેમ એજ વિચારમાં ગીરન્નચંકર ને શીવપ્રસાદ હતા. થોડા દિવસ ગયા ને એક ધનીવારની રહાંજે ખબર પડી કે બન્ને મિત્રો પાસ થઈ સેકન્ડ ક્લાસમાં આવ્યા. આ ખુબ ખબરથી ગીરન્નચંકરે દીપાટાં આપી ને થોડા દિવસ પછી શીવપ્રસાદે અમદાવાદ જવાનો વિચાર કર્યો.

*

*

*

*

મણીચંકરના ધરતી મેડીએ એક યુવતી વિચારમાં ને વિચારમાં આમ તેમ પથારીમાં આળોટતી હતી. આ યુવતી સરસ્વતી હતી. શીવપ્રસાદ ગયા પછી તો ભાગીરથી ખુબ જીલમ કરવા માંડ્યો હતો. તે એટલે મુઠ્ઠી કે ધરતી ખેદાર પગ મુકવાનો નહિ. શીવપ્રસાદ મુન્નાઈથી કાગળ લખતો તે ભાગીરથી સરસ્વતીને હાથ જવા દેતી નહિ. સરસ્વતી કામ કરતી તો તે પણ ભાગીરથીને પસંદ પડતું નહિ. નર્મદાનો વર ખરાબ સોખવતો કીધે દિવસે દિવસે બગડતો ગયો. નર્મદાને હમેશાં મારતો, નેકકરી મુકી દીધી હતી, એટલે ખાવાને માટે પૈસાની તગી પડી. એથી દરરોજ નર્મદા પાસે પલ્લુ માગતો. આથી કંટાળીને નર્મદા ખીયેર

રહેવા આવી હતી. ત્યાં પણ આવી આવીને કનડો. આથી ભાગીરથી એમ થયું કે મ્હારી દોકરી દુઃખી ને શીવપ્રસાદ કેમ વધુનું કહ્યું કરે છે? મને એટલું ભાગીરથી સરસ્વતીને કનડો પછુ એક અક્ષર પણ સરસ્વતી શીવપ્રસાદને લખતી નહિ.

એક દિવસ રહાંને ભાગીરથી ચોકમાં બેઠી હતી એટલામાં મણીશંકર આવીને પાસે પડેલી આરામ ખુરશી ઉપર બેઠા. યેઠીવાર પછી ભાગીરથીએ મુદ્દાની વાત ચર્ચ કરી.

ભાગીરથી—મને તો આ વહુને કંઈ સારો દિવસ આવે એમ લાગતું નથી. એકનો એક છોકરો, પણ એના તરફથી ટાક નહિ. હોય છે એને તો ખાસું હોય છે.

મણીશંકર—એનો અસંતોષ ન રાખવો. આપણ નથીબમાં સુખ ભોગવવાનું હશે તો બેહુ મોડું મળશે.

ભાગીરથી—મ્હારી મરજી તો કાઢીની છેકરી સરીત સાથે ચોકડું બેસારવાની છે. ઉમ્મરે ખાસી તેરે વરસની છે.

મણીશંકર—એ શું બોલી? હું એમ થવા દેવાનો નથી. હું જીવીશ ત્યાં સુધી સરસ્વતીને દુઃખી કરવાનો નથી. કેમ જાણ્યું કે એથી છેકરાંને તું રમાડીશ?

ભાગીરથી—ત્હમરે કંઈ છે? ત્હમરી મરજી સાચવે એટલે વહુ શી વાત! પણ એ તો જે છે તે છે. કંઈ બોધી નથી.

મણીશંકર—હું કહું છું તે નહિ કે મ્હારા છતાં નહિ થવા દઉં? હું ન હઉં ત્યારે ત્હમને ફાવે એમ કરેજો. નજીવી બાબતને આટો છેકરાંનું બ્હાનું કહાડી બીજી લાવવી છે! શરમ છે શરમ! ખબરદાર જો હવે મ્હારે મ્હોથે એ સબધી વાત કરી તો નર્મદા ઉપર બીજી આવે તો ત્હને કેવું લાગે! હજી સરસ્વતીની ઉમ્મર કેટલી યઈ છે કે આટલી બધી ઉતાવળ કરે છે?—એટલું કહી ખુરશી ઉપરથી પગ પછાડી ઉઠ્યા ને લુપડાં પહેરી બ્હાર ગયા. ભાગીરથી બબડતી પરસાળમાં ગર્ઈ કાગે લાગી. એટલામાં નર્મદા સાસરેથી આવી. ને બેજણ એ ની એ વાત કરવા બેઠાં. દીવા વખત યઈ પણ બજેની વાત ખુટી નહિ. આખર વખત યઈ જવાયા નર્મદા પાછી સાસરે ગઈ ને ભાગીરથી પરસાળમાં પડેલી ગાદી ઉપર સુઈ ગઈ. જમવાની વખત યઈ એટલે ભાગીરથીને સરસ્વતી તેડવા ગઈ ને ધણે આગ્રહ કર્યો પણ જમવા ઉઠી નહિં.

એટલે સરસ્વતીએ રસોડામાં જઈને મ્હા કર્યો ને પ્યાલો તૈયાર કરી ભાગીરથી પાસે લાવી. ભાગીરથીને મ્હા પીવાનું કહ્યું, પણ માન્યું નહિ.

સરસ્વતી—બા, આટલો મ્હા પીજાઓ ને? રહવારે એવું શું ખાઈ છે કે અત્યારે મુખ નથી? આટલો મ્હા પી જાઓ.

ભાગીરથી—મ્હારે તો કંઈ મ્હા બા નથી પીવો. મ્હારા મ્હોં આગળ ન લાવશો. કોણે મ્હા કરવાનું કહ્યું? મ્હારે શા ઉપર મ્હાનો પ્યાલો પીવોતો?—એમ કરી છરમાં ને છરમાં પ્યાલો ખરોડી દીધો તેવો જ પ્યાલો ઉધો પડ્યો તે સરસ્વતીના પગ ઉપર મ્હા મ્હા થયો, ને ઘસી તે નશાનું. તરત પ્યાલો લઈ જઈ ત્યાંથી સાફ કરી નાંખ્યું, ને ઉપર મ્હેડીએ ગઈ.

બારણાં વાશી પથારીમાં સુઈ ગઈ ને સુતે સુતે ખુબ રોઈ. રહાં બાગીરથી ને મણીશંકર વચ્ચે થતી વાતચીત સરસ્વતીએ સાંભળી હતી.

બીજા દિવસે રહવારમાં બહેલી ઉઠી કામથી પરવારી બપોરે સાસુની રજા લઈ કાશીને ઘેર ગઈ. તે વખત કાશી ધરમાંથી કચરો કાઢતી હતી. કોઈ દિવસ નહિ ને આજ સરસ્વતી એને ઘેર આવી એથી એને નવાઈ લાગી. બન્ને પરસાળમાં ગયાં ને ત્યાં સાદડી ઉપર બેઠાં. પહેલાં તો બીજી વાતો કરી પણ પછી સરસ્વતીએ વાત ઉપાડી ને સરીતા માટે માથું કર્યું. એથી કાશી તો વિરમય પામી કે સરીતાને ચોતાના ઉપર બીજી કરવા માથું કરે છે ! એ નવાઈની વાત. ફરી ફરીને કાશીએ પુછ્યું કે કહેાને માટે ત્યારે એનો એ જ જવાબ એણે આપ્યો. “હું ખાત્રીથી કહું છું કે હું એટલા જ માટે આવી છું. ને ત્હમે મ્હારાં સાસુને મળજો ને નક્કી કરજો. લમ પણ મહા મહિનામાં જ કરજો. ને ત્હમે ખાત્રી રાખજો કે એ દુઃખી નહિ થાય. ક્યો હવે ઉઠાસ. રહાં પડી ગઈ.” એમ કહી ઉઠી કાશીબા એટલા સુધી મુકવા ગયાં. એટલે સરીતા બેડી બેડી એના બાઈની ટોપી બરતી હતી. જતી વખત કેતી ગઈ કે મ્હારી સાસુને કેશો નહિ કે હું આવી હતી. ઘેર જઈ લુધડાં બદલી રસોઈની તકવારી કરવા મંડી. આ બધી વાત એણે શીવપ્રસાદથી છાની રાખી હતી. એ જાણતી હતી કે જો શીવપ્રસાદ આ વાત જાણે તો એટલાવે ને નક્કી થયા પછી નહિ બોલાય. કારણ વીવાહ નક્કી થયા પછી જો કોઈ તોડે તો દંડ લે. એટલું જ નહિ પણ બીજી રીતે પણ હેરાન કરે. એટલે નક્કી થશે તો પછી શીવપ્રસાદથી નહિ બોલાય. એમ ધારીને જ આ વાત છાની રાખી. બપોરે બધાં પરવારી સુતાં. ચારેક વાગ્યા એટલે કાશીબા આવ્યાં. એમને આવતાં જોઈને બાગીરથીને નવાઈ લાગી. કોઈ દિવસ નહિ ને આજ આ ક્યાંથી ! કાલે વાત કરી હતી તે કોઈએ સાંભળી કે શું ! કંઈ કારણ વગર આજ આ અહીં ક્યાંથી ? એમ એક પછી એક વિચાર કરતી સામી તેડવા ગઈ.

બાગીરથી—ધણે દહાડે આવ્યાં. મ્હારો શીવપ્રસાદ પરજ્યો ત્યારે આવ્યાં હતાં, તે આજે આવ્યાં.

કાશીબા—હા બાગીરથી બહેન, રોજ આવવાનો વિચાર કરે પણ કામમાંથી નવરી જ નથી પડતી. કાલ જઈયા, એમ રોજે ધાંડે પણ અવાય જ નહિ. દારો તો જણાતો નથી. હમણાં તો રોવા કુટવાનું ચાલે છે. પેલા નંદચંકરના છોકરાનું આ ત્રીજનું જનોઈ હતું, પણ પેલા છોકરો મરી ગયો એટલે સુતક પડ્યું તે જનોઈ બંધ રહ્યું છે.

બાગીરથી—ત્યારે ત્હમ્હારી સરીતાને ક્યાં દેશો ? એનું કંઈ નક્કી કર્યું કે નહિ ? લગન કરવા જેવડી તો થઈ છે.

કાશીબા—ક્યો ખરું પુછવો તો હું એટલા જ માટે આવી છું. મ્હારો વિચાર તો ત્હમ્હારા શીવપ્રસાદ સાથે છે. વહુને હજી ઘડો ચડ્યો નહિ, તે ક્યાં સુધી વાટય જોશો ? આપડે બેને ન્હાનપણમાં તો બહેનપણાં જેવું હતું. બહાલમાં બહાલ વધારીશું. હું તો નક્કી કરીને જ આવી છું. ત્હમ્હારાથી તો નહિ જ કહેવાય, ત્હમે ને મણીશંકરનાં બન્ને મળીને હા પાડે એટલે કાલે વીવાહનું કેવરાનું. વાત તો આખી ન્યાતમાં થઈ ગઈ છે. હવે તો ત્હમ્હારું ને અમારું બેનું ખરાબ દેખાશે. ક્યાં ગયા મણીશંકરનાં, બોલાવો. એમને.—મણી-

ચંકર બહારથી આવતા હતા તેમણે ખડકીમાંથી થતી વાતચીત સાંભળી હતી. “ નક્કી કર્યું ને ના નહિ જ પડાય, આખી ન્યાતમાં વાત થઇ છે ” એ સાંભળી મનમાં તો દીલગીર બહુ થયા, પણ ઉપરથી દીલગીરી ન જણાવતાં પરસાળમાં આવીને બેઠા. ખેલાં કોઇ કંઇ બોલ્યું નહિ પણ પછી ભાગીરથીથી ન રેવાયું એટલે એ બોલી.

ભાગીરથી—જુવો, આ કાશીબા માયુ કરવા આવ્યાં છે.

કાશીબા—તમારો જ વાધો છે. બીજું કોઇ ના પાડે એવું નથી. આપડે નક્કી કરીને સીવપ્રસાદને લખીશું એટલે એનાથી ના પડશે નહિ. માટે તમને ચોખ્ખું કહો એટલે નક્કી કરીને જાઉં, ને વીવાહનું ને લગનનું કહો ત્યારે કેવડવું.

આ બધું સાંભળી મધુશંકર વિચારમાં જ પડી ગયો. હવે ના સ્ત્રી રીતે કહેવી. આણે તો નક્કી જ કરી દીધું. ના કહીએ છીએ તો નાક વડાય છે. ન્યાતનો પટેલ યદને જ આમ કહે તે સાચું નહિ. બીજી તરફ મ્હાન મનથી વીરધ થાય છે. અરે, હવે જ થાય તે ખરું હા પાડ્યા વગર છુટકો જ નથી. એમ ધારી પોતે જરા માન ખાઇ બોલ્યા.

મધુશંકર—હા બહે, મ્હારે વાધો નથી. પણ હજી સરસ્વતી કેવડી છે ? હેને મ્હારે આમ કરવું એ દીક નથી લાગતું. પણ તમને નક્કી કર્યું. ન્યાતમાં વાત પ્રસરી, તો હવે મ્હારાથી ના નહિ પડાય. લગન ક્યારનું છે તે જોવરાવી કેવડવું.

કાશીબા—લગ તો જોવરાવાયું, પણ સીવપ્રસાદને આવવું ક્યારે શકશે ?

મધુશંકર—એ તો જુઓ એમ એ. માં હમણા જ પાસ થયો ને ત્યાં ને ત્યા સવા-સોની જગ્યા મળી છે. એટલે હમણા આવવાનો નહિ. પણ આવ્યા પ્રસંગને માટે તેડાવીશું.

કાશીબા—શ્યો ત્યારે નક્કી થયું. હવે હું જાણ્યું ને એક બે દિવસમાં લગ જોવરાવી કેવડવીશ.

ભાગીરથી—ના એમ જવાય નહિ, પાંન ખાતા જાઓ. હવે તો વેવાહુ થયાં.

કાશીબા—વેવાહુ તેમાં જ મ્હારાથી ન ખવાય. છોકરીની મા યદ એટલે. શ્યો તમારો આગ્રહ છે તો બેઠી.

ભાગીરથીએ પાન કરીને બધાને બેઠેલ્યાં. કાશીબા ઉઠીને ઘેર ગયાં. આ બધી વાત થતાં હતી તે વખતે સરસ્વતી બહારીએ ઉભી રહીને સાંભળતી હતી.

એક તરફથી ખુશી થઇ ત્યારે બીજી તરફથી દીલગીર થઇ. દીલગીરી ઘણી દહ ખુશી બતાવતી હતી. કંઈ બન્યું જ નથી ને જાણતી જ નથી એવી જ રીતે વર્તતી હતી. એક બે દિવસ રહીને કાશીબાએ સારો દિવસ જોઇને વીવાહનું કેવડવું. વીવાહ નક્કી થયો એ આખી ન્યાતે જાણ્યું. સરસ્વતીના પીયેરના ગામમાં પણ ખબર પડી. એના બાપનો કાગળ તેડવાનો આવ્યો, પણ સરસ્વતીએ હમણાં આવવા માટે ના લખી. મધુશંકરે વીવાહ કર્યાને કાગળ સીવપ્રસાદને લખ્યો તે જ દિવસે સરસ્વતીએ પણ સીવપ્રસાદને કાગળ લખ્યો હતો. પણ તેમાં તો ખુશી ખબર ને સીવપ્રસાદના ચરીરના ખબર લખ્યા હતા ને પોતે ખુશીમાં છે એટલું જ લખ્યું હતું. આ બન્ને કાગળો સીવપ્રસાદને મળ્યા તે વખતે એ ઈચ્છે નોવેલ

વાંચતો હતો. વાંચતે વાંચતે સરસ્વતીને મુખ્યાર્ધ જોલાવવાનો વિચાર થયો. સીવમેસાદ બી. એ. માં પાસ થયા પછી થોડા દિવસ અમદાવાદ આવ્યો હતો. પછી પાછો મુખ્યાર્ધ એમ. એના અભ્યાસ માટે ગયો. એમ. એ. માં પાસ થયા ને લાલ બે, મહિતાથી એણે નોકરી લીધી હતી. હવે પોતે સ્વતંત્ર જીંદગી ભોગવવા તથા સરસ્વતીને સુખી કરવા ઉત્સુક હતા અને એટલા માટે થોડા દાક્ષમાં એને મુખ્યાર્ધ તેડાવવાનો વિચાર હતો. એણે નક્કી કર્યુંતું કે ડા તો કાગળ લખીને તેડવું ને એમ નહિ મોકલે તો જાતે જાતે તેડી લાવીશ. એ જ વિચાર કરતો હતો એટલામાં ટપાલવાળો આવીને એક બે કાગળ ને ન્યુસપેપર એટલું આપી ગયો. કાગળ ઉપર યરણામાના અક્ષર ઓળખ્યા પહેલે સરસ્વતીનો કાગળ ફાડ્યો એમાં ખુદી ખબર લખેલા જણી ખુદી થયો. પછી તરત મણીશંકરવાળો કાગળ ફાડ્યો વાંચ્યો ને એકદમ ક્રોધથી લાલચોળ થઈ ગયો. આજ તોરજ થઈ ને વડ પાંચમતું તો લખ છે. નક્કી થયું. હવે મ્હારાથી ના કેમ કહેવાશે નક્કી થતા સુધી મને કોઈએ ખબર કરી નહિ. ન્યાતનો

થેર જઈ જુએ છે તો ઘરમાં લક્ષ્મીની તૈયારી થતી હતી. સરસ્વતીને મળવા ગયો. પણ સરસ્વતી સ્થવારનો વખત એટલે કામગામ ચુંચાપટ્ટી હતી.

બપોરે જમી પરવાર્યા બાદ સરસ્વતી એરડીમાં જઈને મુતી હતીત્યાં શીવપ્રસાદ ગયો. શીવપ્રસાદને જોઈને સરસ્વતીની આંખમાંથી આસુ પડ્યો. ધણુંજે દખાવવા ગઈ પણ ખાભ્યાં રહ્યા નહિ.

શીવપ્રસાદે એને ધણું પુછ્યું, પણ એનો એકે જવાબ દીધો નહિ. આખર શીવપ્રસાદે સોગન ઉપર સોગન ખવગળ્યા ત્યારે એણે ખરી વાત કહી. આ બધી વાત એણે ન લખી મારે એને ઘણો દુકા આપ્યો. રહાંજ પડી એટલે શીવપ્રસાદ ખંદાર ગયો.

લક્ષ્મીનો દિવસ આવ્યો, વેવાઈને જમાડવા, મીઠાણ છુટ્યું. શીવપ્રસાદે છ મહિનાની રળ લીધી હતી એટલે હમણાં ત્યાં જ રહેવાનો હતો. લક્ષ્મી થયું પણ શીવપ્રસાદનું મન તો દિલગીર જ રહેતું. બીજું વખત લગન થયું ને વર મ્હેરો. તેમ છોકરીને સાધારણ ઉમ્મર હતી એટલે બાગીરથી સરીતાને મુખ્યાઈ મોકલવાને એકે પગે યજ રહ્યા હતા. સરીતાની માને ગમે તેમ સહમત્યો એણે સરીતાને મુખ્યાઈ મોકલવાનું ઠરાવ્યું.

મુખ્યાઈ જવાને આઠ દિવસ અગાડી સરીતાને આવતી જતી કરી. શીવપ્રસાદનો વિચાર એક વખત સરસ્વતીને મુખ્યાઈ લઈ જવાનો હતો, પણ તેમાં બાગીરથી વચ્ચે પડી. ને સરીતાને મોકલવાનું નક્કી કર્યું.

શીવપ્રસાદે સરસ્વતીને સાથે આવવાને કહ્યું, પણ એણે તો ચોખ્ખી ના જ પાડી ને એટલું જ કહ્યું કે અહીં જાની ને બાપાઈની સેવા કરીશ. સરીતાને મુખ્યાઈ લઈ જઈ. એના પીએચી પણ તેજાવવાના કાગળો આવ્યા ત્યાં પણ ના લખી. શીવપ્રસાદ સરીતાને લઈને મુખ્યાઈ ગયો. સરસ્વતી પાસે દુરી. સ્થવારે બેઠી ઉઠી બાગીરથીને મારે પુળ વિજે. રેતો મામન કરી નોઈ કરતી. બપોરે પરવારી નવરાસના વખતમાં ભારત ગમાયજી વિગેરે પુસ્તક વાંચી મજાણવતી. સાંજે પાછી મોઈની તૈયારી હતી. બાગીરથી તો આખો દિવસ ખેસી જ રહેતી. ઘરનું બધું કામ સરસ્વતી એકલી કરતી રસોઈઆને પણ કાળ્યે હતો. સાચું સસરાની બરાબર મરજી સાચવતી. આથી બંને જણોના બાવ દિવસે દિવસે સરસ્વતી ઉપર વધતો ગયો. ને હવે એમ થયું કે જગ વિચારીને કામ કર્યું હત તો હીક હતું. શીવપ્રસાદને કાગળ લખતાં તેમાં પણ સરસ્વતીનાં વખાણ લખતાં.

શીવપ્રસાદને સરીતાથી સતોષ મળતો. પણ સરસ્વતી તે સરસ્વતી. એની તોલે સરીતા ન આવે એમ એના મનથી થતું. પણ ખંદાર બતાવતો નહિ.

શીવપ્રસાદ માખાપચી, છતાં સરસ્વતીને કૃપીયા મોકલતો. સરીતાને મુખ્યાઈનું પાછી પ્હેલાં તો હીક લાગ્યું. પણ પછીથી શાંત્યું નહિ. એને બેચાર મહિના થયા હતા ને તાવ આવવા માડ્યો. એટલે બદ નરમ થઈ ગઈ. આથી શીવપ્રસાદે સરીતાને અમલવાઈ મોકલી દીધી. ત્યાં ગયા પછી તાવ વધારે આવવા માંડ્યો. પીથેર રહેતી એટલે સરસ્વતી રોજ સરીતાની બખર કાડવા એને થેર જતી. સરીતાને પુણ દિવસ થયા ને છોકરી આવી. છોકરી

આવ્યા પછી તાવનું જોર વધ્યું ને મટવાની આશા રહી નહિ. શીવપ્રસાદને મુખ્યાધથી તેડાવ્યો. શીવપ્રસાદને આવે બે ત્રણ દિવસ થયાને દોઢ મહીનાની છોકરી મુકી સરીતા મુક્ય પામી. આથી સરસ્વતીને એક બહેનના જોડાનું સરોતાને માટે લાગ્યું. તેણે બાલકને પોતાની પાસે રાખ્યું. સરસ્વતી ઉપર સામુ સસરાની મહેરબાની દિવસે દિવસે વધતી ગઈ. ન્યાતના લોકોએ શીવપ્રસાદનું ફરી લગ્ન કરવાને ઘણું કહ્યું પણ આ ફરી ભાગીરથીએ ના પાડી. સરી-તાની ક્રીયા થયા પછી શીવપ્રસાદ ને સરસ્વતી કાન્તીને લઈ મુખ્યાઈ ગયાં. દિવસે દિવસે કાન્તી મહોટી થતી ગઈ. રમતીઆળ ને હસમુખી હતી એટલે એને બધાં રમાડતાં. થોડા થોડા દિવસમાં સરસ્વતીને સીમંત છે એમ ભાગીરથીને ખબર પડ્યા. આથી ભાગીરથીની ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ. સરસ્વતી પીયેર મુવાવડ મુવા ગઈ. સાથે કાન્તીને પણ લઈ ગઈ. ત્યાં કાન્તી બધાંની સાથે હળી ગઈ. નવ મહીના પુરા થયા ને સરસ્વતીને છોકરો આવ્યો. ખુલેથી મુવાવડ સચવાઈ એટલે સરસ્વતીનું ચરીર સાફ રહ્યું. છોકરો જોવાને ઉત્સુક દાસ-દાદીએ સરસ્વતીને અમઘવાદ તેડાવી. બને ન્હાનાં બાળકો જોઈ ભાગીરથીને હરખ તો માર્યો નહિ. દીવાળીની રજા પડી, એટલે શીવપ્રસાદ સરસ્વતીને તેડવા આવ્યો. સરસ્વતી કાન્તી તથા ન્હાના મુર્ચંશંકરને લઈ બધાં મુખ્યાઈ ગયાં. બને ન્હાનાં બાળકોને જોઈ દપતી આનંદ પામતાં. પણ તેમાં સરીતા સાંભરતી એટલે દીલગીર થતાં હતાં.

સૌ. પ્રમિલા.

રમણી મણિમાલા.

શ્રીમતી મહાદેવી.

દહેરાદુનની કન્યાપાઠશાળાની અધિષ્ઠાત્રી.

શ્રીમતી મહાદેવી, બંગાળના લોઅર પ્રાવીન્સીસના નામે જાળખાતા પ્રાંતના રાજ્ય-માં સરકારી માજી બાવાન્ટરકાર, તથા પૂર્વ દેશની બાપાઓના પ્રવીણ અભ્યાસકર્તા, રાય સોહનલાલનાં બીજાં પુત્રી થાય છે. તેમને જન્મ ૧૮૭૮ માં થયો હતો. તેમને સર્વ કોળ-વણી શુદ્ધમાંજ અપાયેલી હતી. પિતાની સહાયતાથી અને ભાઈઓની સાથે સાથે અભ્યાસ કરતાં, તે ૧૮૮૫ માં-૧૧ વર્ષની વયે-કલકત્તા યુનિવર્સિટીની એન્ટ્રન્સની (આપણી મેટ્રી-ક્યુલેશનના જેવી) પરીક્ષામાં બેઠાં, પણ નિષ્ફળ નીવડ્યાં હતાં.

તેમનું લગ્ન બાળવયે થયેલું હોવાથી આ વખતે તે પોતાના પતિ બાપુ જ્યોતિસ્વરૂપ સાહેબ, જેમણે આપામાંજ દહેરાદુનમાં વડીલાતને ધધે આરંભ્યો હતો, તેમને ત્યાં રહેવા ગયાં. શુદ્ધાર્થમાં રોકાયેલાં રહેવા છતાં પણ તે પોતાનો-ખાસ કરીને હિંદુ અને સંસ્કૃતનો —અભ્યાસ વધાર્યો ગયાં, અને આગળ જતાં તેમણે તે બાપાઓના, વિશેષે કરીને સંસ્કૃત બાપાનાં, શબ્દમાં ધણી પ્રવીણતા અને વિચારાતિ મેળવી. પ્રતિગ્રહે આવ્યા પછી ફરીથી એમણે

એન્ડ્રુસમા એસવાની અરજ કરી, પણ કલકત્તાની મુનિવર્સિટીએ કેટલાક કારણથી તેમને પરવાનગી આપી નહીં, તે પછી તેમણે તે લોભ લાગી દીધો. લાગ પછી, પ્રથમથીજ તેમની સર્વ શક્તિ સાહિત્ય તરફ વળેલી હોવાથી તેમણે 'બ્રહ્મભાસ' નામનું એક કાવ્ય માતૃભાષા-હિન્દી-મા લખી ભતિઆઈએને ગ્રંથકર્તા તરીકે પ્રથમ દર્શન દીધું આ પ્રયત્નમા તે વિજયી થયા, અને તેમનું કાવ્ય પ્રખ્યાત તથા પ્રથસાપાત્ર થયું છે

શ્રીમતી મહાદેવીના પિતા, જે તેના દેહાદુનમા પતિગૃહે આન્ધ્રાને યોડોડ સમય થયા પછી પેન્ડન લઈ ત્યાજ આવીને રહ્યા હતા તે, તથા તેમના બાઈએ અને પતિ—સર્વે દેશની કેળવણીના કાર્યમા ધણો ઉમંગ ધરાવતા હતા અને મહાદેવીએ પણ તેમના નિરતર સહવાસને લીધે તેમના વિચાર ગૃહજી કર્યા હતા. હિન્દુ પત્નીઓ અને માતાઓની કેળવણીના દોષ અને અલ્પ જ્ઞાનના વિષયે તે પરસ્પર હમેશા વાતચિત કરતા હતા. “ જે હાથ પાનપુ દિદોજે છે તેજ હાથ દુનિયા ઉપર નાન્ય ચનાવે છે ” એ કહેણીમાં રહેલું સત્ય શ્રીમતી મહાદેવી રીકારવા લાગ્યા હતા અને તેની અસર એ થઈ કે તેમને સ્ત્રીકેળવણી માટે પોતાજ કાંઈક ઉચ્ચ પ્રયત્ન કરવા પાળળ ઇચ્છ્યા થઈઆવી અને તે ઇચ્છાના પરિણામ રૂપે પોતાના ગામમા એક ‘કન્યાપાઠશાળા’ ની, ૧૯૦૨ ના સપ્ટેમ્બર માસમા, તેમને હસ્તક સ્થાપના થઈ અન્ય સસ્થાઓની પેઠે આનો આરબ પણ અલ્પ—માત્ર છ કન્યાઓ, અને તે પણ વિશેષે કરીને કુટુંબનીથીજ—થયો હતો. હાલ તે શાળામા ૮૦ કન્યાઓ અભ્યાસ કરે છે અને તેમાની ૨૧ તો શાળા નાજે તખેલા વિદ્યાર્થીભવન (બોર્ડિંગ હાઉસ) મા તાલીમિવસ રહે છે તે શાળા સ્વપાયે દોઢ વર્ષે તે થયું નહોતું એટલામા શાળાઓ તપાસનાર સરકારી અમલદારે તેને તપાસી અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે આ પાઠશાળા સરકારી નિશાળોને પણ હિદમા સ્ત્રીકેળવણીને યોગ્ય માર્ગે દર્શાવે એવી અમાધાગ્ય અને રસિક અભિપ્રાય રૂપ છે. “ ભગવાળા અને મદ્રાસની અન્ય સુચિહિત સભારીઓ ના મસ્થાની અધિકારી શ્રીમતી મહાદેવીની સાથે વિદ્યાદાનના કાર્યમા બની છે અને તેમના વિદ્યાર્થીભવનમા હિન્દના બુદ્ધ જુદા ભાગોમાથી વિદ્યાર્થીઓ આવી પગેલા છે

હિદી કુટુંબમા માતા જે સુચિહિત અને જ્ઞાની હોય તો તેને યોગે સન્તાનેમા સુધારો થઈ તેઓ જનસમાજના વધારે સારા અગમૂત નીવડ્યા વિના રહેજ નહીં અને તેમ થવાને માટે આવી, સરકારી તેમજ ખાનગી, સસ્થાઓ આગ્યા હિન્દમા પથસચેલી હોય, તો હવેના અર્ધા સદાની અદરજ હિદી ગૃહોમાં ધણો સારો સુધારો થાય ત્યારેજ પરદા અને અન્ય બહેનો દૂર થાય, અને હિદી બાલિકાઓ અગ્રેજોના કુટુંબોમા, અને અગ્રેજ બાલિકાઓ હિદી ગૃહોમા ભળેલી જોવામા આવે અને લાખા મળ સુધી ચાલેલા સારા રાજ્યકાર્યભારના કરતાં, આ રીતે હૃદયવેલો બે જાતો વચ્ચેનો પરસ્પર સામ્રાજ્ય વ્યવહાર જ ગમ્યકર્તા અને પ્રજાને વિચારો, ઉમેદો અને પ્રવૃત્તિઓમા વધારે અશે એક મતના બતાવી શકે દેહરાદુનની આ પાઠશાળા હિન્દી સ્ત્રીઓના, અને તે માગ હિન્દી પ્રજાના, એકે અવનવા-સુખ, પ્રગતિ અને સ્વતંત્રતાથી ભરેલા-જીવનપ્રમાતનાં દર્શન કરાવે છે આપણે ઇચ્છીશું કે શ્રીમતી મહાદેવી પોતાની કલ્યાણકારી શક્તિના બળે સ્વદેશજનોનું શ્રેય કરે, અને તેમ કરતા “ મજારીનો જીવનમાર્ગ પુષ્પોથી આગ્રહિત થયેતો છે, પરંતુ તે પુષ્પો તેના ચાલી

ગયા પછી સુવાસ પ્રસારે છે " એ રસિકનૃતા શબ્દો સ્મરણમાં સખી સ્વદેશજનની ઉન્નતિના કાર્યમાં આ સોક તરફથી બદલાની અપેક્ષા રાખે નહીં.

શ્રીમતી મહાદેવીના ધાર્મિક વિચારો સંપૂર્ણ રીતે વૈદિક સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે છે. તેમના મતનું મધ્યગિન્દુ, ધર્મ અથવા જાતિના ભિન્નભાવ વિના 'મનુષ્યમાત્રની સેવા કરવી, એ છે. પોતે રચેલા 'બરાહમાસ' કાવ્યમાં તેમણે મનુષ્યજીવનનું સ્વરૂપ વેદાન્તવાદને અનુસાર દર્શાવ્યું છે. તેમનો ધર્મપથ અદ્વૈતવાદનો છે.

આ વિદુષી બાળને હિન્દુ સ્ત્રીઓનાં શરીર તેમજ મનને ઢાંકી રાખતા પરદા ખસેડી નાંખી તેમને જ્ઞાન-તેજનો લાભ આપવાની મ્હોટી આશંકા છે. અને ઈશ્વરકૃપાએ તેમને તે માટે યોગ્ય સાધનો પણ પૂરાં પાડ્યાં છે. પત્નીને માટે અભિમાન ધરાવનાર પ્રેમી પતિ, સમીપ રહી સર્વદા સલાહ આપનાર વિદ્વાન પિતા, અને મન ઉપર લોધેલા કાર્યને આગળ વધારવામાં સદા તત્પર રહે એવું પતિનું દ્રવ્ય-આવી મનોવાંચિત સગવડોથી પ્રદુષિત યદ્દ શ્રીમતી મહાદેવી પોતાના ગૃહમંદિરમાં તેમજ સ્વસ્થાપિત પાઠશાળામાં એક સાધ્વીના જેવું ઉત્કૃષ્ટ જીવન ગાળે છે.

સરકારે, હિંદી સ્ત્રીઓની આ અમૂલ્ય સન્મારીની યોગ્યતા સ્વીકારી તેમને " કૃપસરે હિન્દ " ના રૂપાના ચાંદથી વિભૂષિત કર્યા છે; અને ગમા વર્ષના માર્ચ માસમાં હિંદમાં પધારેલાં નામદાર પ્રિન્સેસ એમ્પ્રેસેસે તેમના યુજી તથા ખ્યાતિ સાંભળી તેમની પાઠશાળાની સુલાકાત લીધી હતી.

હિન્દુસ્થાન રિવ્યુ, મે, ૧૯૦૭.

અનુવાદક, પાન્થ.

આનન્દાશ્રમ.

દુનિયાંદારીના દેખાવ.

૧.

પહેલવાન મુસાફર,

(મનહર.)

સાગર આજંગી કાંધી સફરો અનેકવાર,
વાવાઝોડાં-તોફાનનો ડર નહિં લાવયો;
કુંગરનાં શિખર મહાન મુશકેલ અને
વેરાન રણો વિશાળ કૂદવામાં ફાવયો:

લડાઈ મેલતે, ચોરે ચોરે, નાત નાત બધે,
હુશિયારી-હિમ્મતથી ખરો વખણવીયો,
પણ પહેલવાન હજી ધરવાળો પોતાનીની.
પાસે કદિ કૂળ્યા વિના ધર નહિ આવયો.

૨.

શાણ્વી સત્તારી.

કોમળ વદન અને કમળ નયન નકી,
મીઠી મીઠી વાણિ રૂઝ દાસ્યમાહિ બોલતી,
અપક વરણા અને ઝાઝર ચરણ ચકી,
મધુર અવાજ પદેપદ સ્વયં તોલતી
વલ્લ અનકારનો અભાર લોડ પાસ, શાણ્વી
'પ્રાણનાથ !' વદી પતિ સાથ વાત નેડતી
એજ આ સખાની ગાથ ઘેર ધણી રીસ આણી
'પીટણ !' કહી સાબેલાથી પતિશિર ફાલતી.

૩.

વીર લડવૈયો.

ધીન્ન અનેરી ધરી, તેયારી વજ્રેરી કરી,
છાતી કસકસી કેડબધણ્ય બાધીયુ
દેયે હુશિયાર યદ, બાથ બેઠ હુન્ની લઈ,
છાદગી બચાવા મહાધોર કામ આધીયુ:
આખ ધણી ઘેરી બની, દિવસ દીસે રજનિ,
ચિત્તડુ ચમકી-છકી કૂદવાને મરિયુ,
મણી ન કુનસી બારી, કમંડેમી દબાવી સારી,
વીર લડવૈયે, અદ્ભુ ! પી લીધુ એરડિયુ

તમાચગીર.

વિવિધ વિહાર.

ગુજરાતી સાહિત્યની અપૂર્ણતા.

સીવાંચક માટે શું છે ?

આપણું સાહિત્ય હજી ખીસે છે એટલે સ્વભાવિક અપૂર્ણતા તો હોવી જોઈએ. આવી સામાન્ય અપૂર્ણતામાં એક ખાસ અપૂર્ણતા દેખાઈ આવે છે. નવલકથાઓ, નાટકો, કાવ્યો ઇત્યાદિ છે, અને નવાં નીકળતાં જાય છે. પણ સ્થેજ સવાલ ઉઠે છે કે કલ્પના પ્રદેશની અસ્થિર હવામાં ફરવા કરતાં બનેલી બીનાના સ્થિર જમીનતળ ઉપર ફરવું કેટલું સ્થેજ પડે? જીવનજ્વાલા તરફ શા માટે અવગણના થવી જોઈએ? કદિપત પાત્રો કરતાં ઐતિહાસિક પાત્રો શું ઓછી અસર કરે?!

પુરુષ વાચકને પોતાની મનોવૃત્તિઓ શાંત કરવાનાં ધણું સાધન છે. હાલનો વાચક માત્ર ગુજરાતી થઈ ગેર સીએલો હોતો નથી પણ અંગ્રેજીનોયે પવન યોડો ધણો લાગેલો હોય છે. ગ્રેન્ડુએટ ન હોય તો દોલેજ સુધી તો ગએલો હોય છે જ. ટુંકામાં સાહિત્યની અપૂર્ણતા પુરુષ વર્ગને છે તેટલી લાગતી નથી. પણ આપણે સ્વીકારીને વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણી સંધળી મુશ્કેલીઓ તરી આવે છે. મુજ તો સાહિત્યની અપૂર્ણતા અને તેમાં છે તેટલુંયે એવું ગુચ્છએલું કે તેને નથી એમ માની લેવું પડે છે. દાખલા તરીકે “સરસ્વતીચંદ્ર” અને “લીલાવતીની જીવન કળા.” લીલાવતી, શૈલી તરીકે, એક ડાયરીને વધારે મળતી આવે તેમ છે; અંગ્રેજી વાચેલું હોય તો નવિનતા દૂર થાય છે અને સમજ શકાય છે. એકલું ગુજરાતીનું જ્ઞાન ધરાવનારને તે સમજવું હશે? વળી, સરસ્વતીચંદ્રની પણ શૈલી, જો કે બીજાન પ્રકારની છે તોપણ નવી છે અને અભ્યાસ વિના સમજાય તેમ નથી. તેમાંયે એવા વિષયો અદર આવે છે કે સંસ્કૃત ગ્રંથોએટ ધણી ગોથાં ખાય! “શુભસુંદરીનો મૃદસંસાર” સુંદરીઓ માટે છે પણ કુસુંદરી શીત અને કુસુમનું સ્વચ્છંદીપણું ધણી શયવશે નહિ! ખરો મર્મ સમજશે? ‘હા’ કહેનારને સુધામણી છે કે ધરમાં પરિક્ષા લેવી (1)

ત્યારે સ્ત્રીઓએ શું વાંચવું? સ્ત્રીઓને કળા, પુણ્ય, શા વતી? પુરુષનો સંસાર સ્ત્રીઓના સંસારથી જુદો છે. બહેનના વિષયો જુદા, એકને માટે લાયક ગણાતાં પુસ્તકો બીજાને માટે નુકસાનકર્તા નહિ પણ અસ્થાને તો ગણીએજ; જેમ કે રાત્રીકિય પુસ્તકો.

વિષયની મુશ્કેલી સાથે શૈલીની મુશ્કેલી ઉમેરાય છે: આજ કાલ કંઈક નવિન પવન વાય છે. “જહોનસન” ફરી જાગ્યો છે. વિષય અને ભાષા, પાત્ર અને ભાષા, એમની યોગ્યતા એ આધુનિક લેખક વિસરી જાય છે. ક્લાર્કની જેવા કલાસિકલ (વિશિષ્ટ) ગ્રંથ માટે એક પેરેગ્રાફનું એક વાક્ય એ સંબવિત છે; તેના વાંચકો તે સમજી શકશે. પણ મોટાનું અનુકરણ સહ કરે, એમ નહાના લેખકોએ તેવી લેખનપદ્ધતિ અંગીકાર કરે છે, શક્તિ પ્રમાણે (1) વાપરે છે. પુસ્તકો બાબતે મુકીએ અને સાધારણ માસિક લેખકો; જેમકે, “સુન્દરીસુબોધ” (દૃષ્ટાંત આજ પહેલું જડે છે તેની ક્ષમા મગ્નું છું). નિરપેક્ષપાત આંખે

જેતા તેનેયે નિર્દોષ મણાશે નહિ. ન્હાનકડી વાતોમાયે મ્હોટી બાપા ! “શાન્ત” અને “ક મળા”, “કુસુદ—કુસુમ” થીએ અટપડુ બોલે ! ! ગુજરાતી વાચતા એકાદ મસ્કૃત શિક્ષનેરી સાથે જોઈએ આ તે શૈલી ! કાપદો શો ! મુન્દરીઓને વાચવા કેવી બાપા જોઈએ ? નહિ કે “પારસી—ગુજરાતી” દાખલ કરો, પણ કંઈક સ્હેલુ લખતા જવ. નીસરણીના બધાયે પગથીઆ ઉડાવી દઈ એકદમ ઉપર કુદકા ન મારો. ધીરે ધીરે ચઢે. તમે ત્રણ પગ-થીઆં માથે હ્યો પણ ન્હાલુ બાળક એક પગથીયુ ચઢતા તમારી મદદ માગશે. તે મદદ તમારે આપવી પડશે. ઉપર જઈ પાછા આવવા કગ્તાં, નીચેથીજ ધીરે ધીરે ઉપર જવ.

ઉપરની મુશ્કેલીઓ ખાસ કરીને આ પ્રમાણે ઉડે છે—કન્યાશાળામાં લખતા વાચતા શીખે છે. એથી વધારે શિક્ષણુ થોડા ધણા કુટુંબના અપાતુ હશે. પણ એ ગૃહશિક્ષણુ છે, શાળાનુ શિક્ષણુ નથી. વળી ઘરે બાંહે તો લખતા વાચતા જેટલું પણ શિક્ષણુ હોતું નથી. કન્યા મગી સ્ત્રી થાય ત્યારે સ્ત્રી મગી ફરી કન્યા થવાનો સમય આવે છે ! મ્હોળી ઉમરની શિષ્યા યુવક પતિ—શિક્ષક પામે “મા, બા, બૂ પા” શીખતા શરમાય છે—તોરે શીખે છે ખરી અગવડ હવે પડીજ નડે છે ‘બાળપોથી’ પુરી યશ્ન, બાગ્યુ દુટ્યુ લખતા વાચતા આવડ્યુ, શુ કરવુ ? “રાતી, કાળી, ધોળો ગાય” ગોરે નહિ, ‘અવનિપરથી નભ ચડ્યુ વારિ’ સમજાય નહિ. પતિ પોતાના ધંધામા નવરો ન હોય કે લીટીએ લીટી અને અક્ષરે અક્ષર સમજાવે. વળી, એવા સમજાવવામા ફાયદોયે શુ ? એ પછુ શો પડે ? કવિતાની ખુબી બીજો કોઈ સમજાવે તેને બદલે આપણે પોતેજ સમજી જઈએ છીએ ત્યારે મઝા કંઈ ઓજા આવે છે અનુભવ્યે સમજાવે.

ત્યારે ૧૭ વરસની સ્ત્રીએ ૭ વરસની બાળકી થવુ ?—થવાયે ? તેણે શુ વાચવુ ? આ લેખના વાચકમાથી ટોઢ ગૃહસ્થ સ્ત્રીવાચક માટે સ્હેલાં પુસ્તકોની એકાદ ટીપ બનાવશે તો ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે. નવા પુસ્તક લખાય ત્યાં મુધી જુનાએ ચલાવીએ એવીનરતન હાઈસ્કુલ, મુબાઈ.

કરીમ મહમદ ખાસ્તર ખી. એ.

ખાલોધાન.

માતાની બાળકપર અસર.

સીઓજ કુટુંબમંદિરની ગૃહદેવીઓ છે હોમના ઉપરજ બાળકની કેળવણીના આધાર છે. માતા થવાની હોસ સર્વ સીઓને હોય છે છોકરા માટે સીઓ એટલી બધી ઉત્કંઠા રાખે છે, તો પછી તેને ઉછેરવા સમજી પછુ દરકાર રાખવી જોઈએ, પણ તેમ ન રાખતા બાળકની માતા યતાં જે ભારે જવાબદારી તેઓને માથે આવી પડે છે તે તેઓ જુલી જાય છે. તરૂણીઓએ સમ્પારમ્પ જોડવા પછી જે જે ફરજો બજાવવાની છે તે ધણી જોખમી છે. બાળકને જન્મ આપ્યા પછી માતા યથાતું માન મળે છે, આ સુખ તમને કેટલું બધું પ્રિય લાગશે ? હવે તે સાથે ફરજ પણ વધે છે. માતાના ધાવણુ શિવાય બીજી કોઈ પણ સીતું ધાવણુ બાળકને ફાયદામદ છેજ નહિ અને માતાના ધાવણુથી તેમનું જેટલું પોષણ થાય તેટલું બીજી સીતા ધાવણુથી થતું નથી.

The Golden Rule for the Baby:—

"Feed the baby with the mother's milk."

"The mother's milk is the natural food and the best."

"બાળકને માતાના દૂધથીજ પોષણ આપો" "માતાનું દૂધ કુદરતી ખોરાક છે અને સર્વથી ઉત્તમ ખોરાક છે."

કુંડામાં માતાનું સ્તનપાન કરવાવાળું બાળક માતાના જ ગુણવાળું થાય છે, અને તેજ ધાવણ સદિકર્તાએ તેને માટે યોગ્ય બનાવેલું છે, તો દુગ્ધચારી સ્ત્રી ધાવણ તેવા ગુણ બાળકમાં ઉત્પન્ન કરે તેમાં નવાઈ શું? સુખ્યને ભોગવવાને અથવા ચરીર સાફ રાખવાની ફેશન ખાતર પણ પરાઈ સ્ત્રીનું ધાવણ કામે લગાડવું તે પણ અનર્થ છે. બાળકના હકમાં ધણી જ હાનિ છે.

કુદરતની અવધૂપાથી બાળકને માતાનું પપ્પાન કરવાનું ન અને તોજ પોપણના બીજ ઉપાયો કામે લગાડવા જોઈએ. એક સુન્દર, તનદુસ્ત, નાનકડાં અને હસમુખાં બાળકની માતા પોતાનાં બાળકને હાથમાં રાખતું જોઈ દેટલી દરખાસ છે !

તેમની (અમ્યાંઓની) આવી સુન્દરતા અને કાલાયેલા શબ્દો તરફ પ્રેમાળ માતા ઘેલીઘેલી થઈ જાય છે. અને નાનાં બાળકની માતા સર્વોત્તમ સંતોષ પામે છે. માતાએ પોતાની ગરહતથી, ગરવતેલુંકથી, ખોટાં લાડથી, તેમની જીંદગી દુઃખકારક ન નિવડે તેમ ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ, તેમ પોતાના બાળકની તનદુસ્તી અને કેળવણી ઉપર દુર્લક્ષ રાખવું તે ખોટું છે.

કોઈ એમ કહેશે કે જેની માતા અભણ અને આવડતવગરની હોય તેની પુત્રી શું ઉત્તમ મૃદિણી ન નિવડી શકે? આનો ઉત્તર એજ કે પુત્રીમાં પોતાની છુદ્ધિનો પ્રભાવ વિશેષ હોય તેથી બની શકે તે વાત ખરી, પણ તેમાં પણ તેવી પુત્રીઓ અભણ માતાને હાથે ઉછરેલી હોવા છતાં નેટલી નિપુણ નિવડે છે તેના કરતાં તેજ પુત્રી ભણેલ, ચતુર માતાના હાથે ઉછરેલી હોય તો તેથી પણ વધારે નિપુણ થાય એમાં કોઈ શક નથી. સામાન્ય પ્રકારના બાળકોના સમજામાં તો માતાના જેવો બીજો કોઈ પ્રાયમિક અસરકારક શિક્ષક નથી.

"અચીત રસમ કુમળી વયથી લાગુ પડી હોય તે સંપૂર્ણ રસમ છે, તેને આપણે કેળવણી કહીએ છીએ, અને તેની અસર ધ્યાનમાં લેતાં બીજું કોઈજ નહિ પણ ન્હાનપણથી લાગુ પડી રસમ છે"

લોર્ડ બેકન.

માતા તરીકે હૃદયની જે જે કામળતા, સ્નેહવશતા, સ્વાર્પણ, નમ્રતા વિગેરે ગુણો છે તે સ્ત્રીઓમાં ઉત્તેજિત હોવા જોઈએ.

"One Good mother is worth a hundred school-masters."

G. Herbert.

"એક બહી મા સો શિક્ષક બરાબર છે" આ કહેવું તદ્દન ખરું છે, કારણ કે બાળકની પહેલી નિસાળ ઘર છે અને સ્વાભાવિક નિયમ છે કે બાળકનાં કૃત્ય અને ચલચલણ પર આપના કરતાં માની વધારે અસર થાય છે. તેથીજ માનો સારો લખસો ઘરમાં એટલો બધો અગત્યનો છે. ઘર એ વિનયની ખરેખરી નિસાળ છે અને તેમાં સ્ત્રી હમેશાં સારામાં સારી અનુભવી શીખવનાર છે. જેવી મા હોય તેવાં છોકરાં નિવડે છે. કારણ કે છોકરાં ઘણો વખત મા પાસે રહે છે; અર્થાત જેવી માની વર્તણૂક તેવું છોકરાં શીખે છે. માતામાં

જેવા ઉત્તમ જ્ઞાન તથા શુદ્ધ હોય તેવાં ઉછરતી પ્રજામાં પણ આવે છે. જે પોતાના છોકરાને માતા સાચુ બોલવાવાળા, બીજાનો ખાર ન કરે તેવાં, દયાળુ, ન્યાયી અને માયાળુ કરવા ચલાવી હોય તે તેણે પોતાનું વર્તન ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રકારનું પ્રથમ જ રાખવું જોઈએ. કેમ કે મોટેરા કહે તે બાળકો કરે તેના કરતાં જે તેઓ કરતાં હોય તે હોસપી કરવા તેઓ ધીમે છે. બધી બાબતોનું કદાપણ પોતાના બાળકોને આપવું તે માતાનું કામ છે. છોકરાંને સત્યના ફાયદાની, જીવનના ગેરફાયદાની, ધર્મ પર આસ્થા રાખવાની, વિવેકી થવાની, મુરખીઓને માન આપવાની સમજ આપવાની સુકેળવાયેલી માતા કાળજી રાખે છે. અને તેમાં શાન્ત સ્વભાવની જ જરૂર છે.

કોમળ અતઃકરણના છોકરા ઉપન બળાકાર, દુક્રમ, સત્તા એમાંનું કશું વાપરવું ન જોઈએ. આથી ઉલટા તેને ધન્ય આપવાની ક્ષાલ્યોથી ફાસલાવી દટાવી કામ લેવું જોઈએ બાળક કોઈ બાબત સમજવાની બતાવે છે તે તે વખતે ધણી માતાઓ વટે છે, રીસ કરે છે, પણ તેને સમજવું કરવા માટે તે વખતે તેના દરેક પ્રશ્નોનો સમજે તેમ ધીમેથી તથા પ્રેમથી ખુલાસો કરવો જોઈએ. ચોખ્ખા દટાનો બચ્ચાના અતઃકરણમાં ઉડી અસર કરે છે વળી ધણી સ્ત્રીઓ ધનમાંથી મોઈ યુરસે થાય તે રીસ છોડતા ઉપર કાંટે છે પણ સમજી સ્ત્રીઓ તેમ કરતી નથી, કેમ કે તેમાં નિર્દોષ બાળકનો શુદ્ધ હોય તે વિચાર કરવો ઘટે છે.

જેને રેર જેવો વિવેક તેનું તેનું કુળ ઉચ્ચ નીચું સંજ્ઞાનું કેટલીક માતાઓ છોકરાને મોટે ચલાવે છે. ધરમાં પણ મા, બાપ, બાઈ, બહેન વિગેરેની સામે બોલે, રીસાયા કરે અને બહાની કોઈ આવે તેમની સાથે પણ તેમ વત્ત છે, પણ આમાં માતાનોજ વાક છે કે તેને છૂટ આપે છે કશું છે કે,

“ ધણિ મમતાથી છોકરા, બેલા બગડી બપ

કની મમતા એવિ કે, સદાચાર મનુ થાય. ”

માતા માતાએ છોકરાને આજ્ઞાને આધિન રહેવાની ટેવ પાડી, મર્યાદાથી વર્તતા શીખ વડું જોઈએ એક તરફ માતા બાળકને સત્ય બોલવાની આજ્ઞા કરે છે, બીજી તરફ પોતાની અસત્ય વર્તણૂકના નમૂના બાળકની સમક્ષ મુકે છે. બાવી અજ્ઞાન માતાઓ જ છોકરાને બગાડે છે જે કે તેઓ જાણ્યાં જોઈને તેમ ન કરે પણ તેઓની અજ્ઞાનતાની બાળકના કોમળ મન ઉપર મજબૂત અસર થાય છે, માટે સાત આપ્યરણો અને સદ્બોધ વડે બચપણથી બાળકોને સદાચારના ઉપદેશ આપવાની જરૂર છે. અને સારી કેળવણી લીધેલી સમજી માતાઓ તેજ પ્રમાણે વર્તવા ક્યારે તો ખુશીથી તેમ દરી રહે

“ માતાપિતા અભ્યાસ કરાવે છે ત્યારે બાળક ગુણવાન થાય છે, જન્મ માત્રથીજ કોઈ પ્રવૃત્તિ ચતા નથી ”

નિષ્કૃશર્માં

“ રિચસ નિર્મળો કે મહિનતા વાળો યવાનો વર્તીતો પાટનાર જેમ અરણ્યોદય છે તેમજ મનુ બ્યના ઉત્તમ-અધમપણાનો ભાસ પાડનાર બાળપણ છે ”

મિહન.

છોકરાના શરીર સ્વચ્છ રાખવા જોઈએ, કે જેથી ખસ, ગુમડાં વિગેરે ચામડીના દરદો થવાની ધારતી નહે નહિ કેળવણી લીધેલી માતા સ્વચ્છતાથી રહેવાના ફાયદા જણાવી હોવાથી તેનો લાભ પોતાનાં છોકરાને આપે છે, અને તેમને પણ સ્વચ્છ રહેવામાં જ લાભ છે તેમ

ત્રેમથી શીખવે છે. બાળકોની તનદુસ્તી બગાડે તેવા ખાનપાનથી દૂર રાખવા જોઈએ કે જેથી નિરોગી રહે. અને જેમ બને તેમ ખુણી સારી હવા અને અજવાળામાં નિર્દોષ રમત મવા દેવી જોઈએ. તેમને કસરત એવી આપવી જોઈએ કે ખુલી રહે અને શરીર કસાતું થાય. તેમ કેવળ બાલ્યાવસ્થામાં અભ્યાસનો બેબો રમત ગમતથી મન ખીસવવાના વખતમાં નહિ મુકવો જોઈએ અને તેમને સારા અને સપૂર્ણ જોગજથી પોષણ આપવું જોઈએ.

માતાએ વહેમી વિચારો બાળકના મનમાં કદી ફસાવવા નહિ કેમ કે તે વહેમી યદ્ય નય છે. વહેમની વાતો તેમની પાસે નજર કરવી તે સમજી માતાતુ કામ છે. પોતાના છોકરાને નોકરચાકરના સહવાસમાં લાવો વખત નાખવાથી તે બગડે છે નોકરો ઉપર માતા જોટલી જવાબદારી કે સ્વાર્થ નથી તેથી તેઓ બેદરકાર રહે છે માટે બનેલા સુધી માતાએ પોતાના બાળકોને પોતા પાસેજ રાખવા, કે જેથી, બગડવા ન પામતાં જનેતા તરફજ પ્રીતિ વાળા થાય છે. સોબત સારી આપવી જોઈએ. નાનાબાળકોને મૂર્ખ માતાઓ ધરેણું પહેરાવી રખડતા મૂકે છે આથી ધરેણું ખોવાય એટલુંજ નહીં પરંતુ તેથી બાળકો ઉપર રહેતું જોખમ કેટલું ભય બરેણું વખતે બને છે તે ખ્યાલ કરવો જોઈએ. અંગ્રેજ અને પારસી લોકોના છોકરા વગર ધરેણું કેવાં સ્વચ્છ, સુખડ અને દેખાવડા લાગે છે? સ્વચ્છતા એજ શોભા છે.

એન. કે. વૈશ્નવ.

વિદ્યાકળા.

સુસ ગુંથવાની રીત.

(શ્રીચંદ્ર.)

(ગુથવામાં જોઈતો સામાન —કોખ ડાબે ચોથા ન બરનો સોનો જેને આકડી અથવા અકાડી કહે છે તે તથા ગમે તે રંગનો ન બર ૧૦ નો હોય)

પાચ સાંકળી ગુથવી અને પેહેલી સાંકળીમાં સોયો ખોસીને આઠા વગરનો ટાકો ગુથવો.

આઠા વગરનો ટાંચ ગુથવાની રીત. સોયો સાંકળીમાં ખોસવો અને સોયાપર આઠા લઈને સોયો આઠા સાથે સાંકળીમાંથી બહાર ખેચવો એટલે સોયાપર બે ટાકા થશે. પછી સોયાપર આઠા લઈને બને આગમાંથી માથે સોયો ખેચવો એટલે સોયાપર એક ટાકો રહેશે.

ત્રણ સાંકળી ગુથો અને પાચ સાંકળીની જે કુશળી પડી છે તેમાં સોયો ખોસીને આઠાવાળો ટાંકો ગુથો આઠાવાળો ટાંકો ગૂંથવાની રીત. સોયાપર આઠા લેવો અને સોયો સાંકળીમાં ખોસીને પાછો સોયાપર આઠા લેવો અને આઠા સાથે સોયો સાંકળીમાંથી બહાર ખેચવો એટલે સોયાપર ત્રણ ટાકા થશે. પછી સોયાપર આઠા લઈને સોયાપરના ત્રણ ટાકામાંના બે ટાકામાંથી સોયો ખેચવો, પાછો સોયાપર આઠા લેવો અને સોયાપરના બે આઠામાંથી પાછો સોયો ખેચવો એટલે એક ટાકો રહેશે. અને બે સાંકળી ગુથો. બે આઠાવાળા માંને જે કુશળીમાં ગુથો ત્રણ સાંકળી ગુથીને ફેરવવું અને વચ્ચે જે બે

સાકળીની કડી પડે છે તેમા સોયો ખેસીને બે આઠાવાળા ટાંકા ગુથવા બે સાંકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બે આઠાવાળા ટાંકા ગુથવા, ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને બે સાંકળીની કડી પડે છે તેમાં બે આઠાવાળા ટાંકા ગુથવા. બે સાકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બે આઠાવાળા ટાંકા ગુથવા, છ સાકળી ગુથવી, અને કીનારીની બાબુએ જે ચાર સાકળીની કડી પડી છે, તેમા આઠા વગરનો ટાંકો ગુથવો ત્રણ સાકળી ગુથવી અને પાચ સાંકળીને જે પેહેલા કડી કરી છે તેમાં આઠા વગરનો ટાંકો ગુથવો એક સાકળી ગુથવી, અને જે છ સાકળીની કડી પડી છે, તેમા એક આઠાવાળો ટાંકો ગુથવો. એક સાંકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા એક આઠાવાળો ટાંકો ગુથવો. એક સાકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બીજી છ વાર આઠાવાળા ટાંકા અને સાકળી એમ ગુથવુ એટલે એક દર આઠ ટાંકા થશે. ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને બે આઠાવાળા ટાંકાની વચ્ચે જે એક સાકળી ગુથવી તેજ કડીમા એક આઠાવાળો ટાંકો ગુથવો. એક સાંકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બીજી છ વાર આઠાવાળા ટાંકા અને સાંકળી એમ ગુથવુ એટલે એક દર આઠ ટાંકા થશે ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને બે આઠાવાળા ટાંકાની વચ્ચે જે એક સાકળી ગુથી છે તેમા એક આઠા વગરનો ટાંકો ગુથવા એક સાકળી ગુથવી અને નીચેની એક સાકળી છોડી દબને બીજી સાકળીમા એક આઠા વગરનો ટાંકો ગુથવો, એક સાકળી ગુથવી એવી રીતે આખી હાર ગુથી જવી ચાર સાકળી ગુથીને ફેરવો અને બે આઠા વગરના ટાંકા વચ્ચે જે સાકળી છે તેમા એક આઠા વગરનો ટાંકો ગુથો. ત્રણ સાકળી ગુથો, અને તેની પાસેની સાકળી મુકી દબને બીજી સાકળીમા આઠા વગરનો ટાંકો ગુથો, ત્રણ સાકળી ગુથો તેની પાસેના એક ટાંકો રહેવા દબને તેની પાસેના બીજા ટાંકામા એક આઠા વગરનો ટાંકો ગુથવો. ત્રણ સાકળી ગુથો એમ આખી હાર ગુથવી એક સાકળી ગુથો અને આઠાવાળા બધે ટાંકાની વચ્ચે જે બે સાકળીની કડી છે તેમા બે આઠાવાળા ટાંકા ગુથવા. બે સાકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બે આઠાવાળા ટાંકા ગુથવા ત્રણ સાકળી ગુથવી અને ફેરવવુ અને કીનારી નેટલી લાખી કરવી હોય તેટલી ઉપર પ્રમાણે ગુથી જવી અને જો બીજાના સાથે ગુથવી હોય તો બીજાનું પુરું ચપા પછી બીજાનાની માર સાથે સફાઈથી મેળવી લેવી

સૌ. બુદ્ધિદા.

સ્વાગત મંદિર.

વિશ્વવિદ્યાસભાગ—પ્રથમ ભાગ કર્મકાંડ. લેખકનો ઉદ્દેશ જગતમા ચાલતા સર્વ મર્ચનો સુખેષ ધર્મર સાથે છે એમ સાબીત કરી દર્શિતવ અને ગહનતા દર્શાવવાનો છે મનુષ્ય પોતે જન્મી માત્ર પોતાને જ માટે જીવે છે એમ નહિ પણ અન્યને માટે પણ તહેને કેટલીક ફેરજ બજાવવાની છે તે સિદ્ધાન્ત દરેક જાતના ધર્મનું વર્ણન આપી બતાવ્યુ છે

દાખલા તરીકે “કુબાર પોતા માટે તેમજ બીજાઓ માટે ધરે છે. વળી પોતે એવા કામ-નો કર્તા હોવા છતાં પોતે કરેલ અગર બીજાએ કરેલ કામ વાસણુ વિગેરેનો તે ભોક્તા હોય છે જ.” દરેક ધર્મા લઈ છેવટે કુબારને બદલે તે ધર્માર્થી લઈ લેખક તે ધર્માનુ વર્ણન કરે છે. દરેક ધર્મા લીધા સિવાય એકાદ બેના દાખલા આપ્યા હતા તો નકારું લખાણુ ન થાત. આ ઉપરાંત લેખકે જનવર અને મનુષ્યનો સંબંધ, નિર્દોષ વસ્તુઓ અને સાહિત્ય, ઇતિહાસ વિગેરે લઈ અન્તે દેહના પ્રકાર, ઇશ્વરશક્તિ વિગેરેનું સારૂ વિવેચન કર્યું છે. પુસ્તકની શરૂઆતમાં લેખકે પોતાની કુટુંબકથા આપી છે. સરળ ભાષા અને વિચારમાં ઇશ્વરતત્ત્વ સ્થમત્ત્વવા લેખકે સારો પ્રયાસ કર્યો છે અને ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

વિશ્વવિલાસ—દ્વિતીય ભાગ—ધર્મકાંડ. પ્રથમ વિભાગ કરતાં આ વિભાગ વધારે સારો થયો છે. આ વિભાગમાં ધર્મના મુળતત્ત્વો, જૂદા જૂદા અવતારની કથાઓ, સંધ્યા પૂજાની શી આવશ્યકતા છે, તે ઉપરાંત કર્મ જ્ઞાન યોગ વિગેરેનું એવું વર્ણન આપ્યું છે કે ધર્મશાસ્ત્રના ગહન પુસ્તકો ન વાંચ્યા હોય તેને પણ એ સર્વની કાંઈ જાંઘી થાય. જે સમયે ધર્મની અધાધુની જેવું છે તેવે સમયે આ પુસ્તક વાંચવા લાયક છે. એટલું જ નહિ પણ બાલકોને આપણી ધર્મકથાનુ જ્ઞાન સરળતાથી અને સહેલાઈથી સ્મરણાત્મક શકાય એમ આ પવાનું આ સાધન થઈ પડે એમ છે.

સ્વીકાર.

કમળાલક્ષ્મી નાટક, દુરમદ, સત્યવિજય, અયોધ્યા અને અગ્રેજ, આત્મહીપિકા, શુદ્ધલક્ષ્મી.

વર્તમાનરંગ.

ઋકિલવણી અને સર ગુરુદાસ બેનરજી—કલકત્તાની પ્યારીચરણ કન્યાશાળાના ધનામના સમારંભ સમયે સર ગુરુદાસ બેનરજીએ ઋકિલવણી ઉપર વ્યાખ્યાન આપતાં જે નવિન વિચારો દર્શાવ્યા છે તે મનનીય છે. ઋકિલવણીની કેટલી આવશ્યકતા છે, આપણા શાસ્ત્રોમાંથી ઋષિઓ કેટલી કેળવાયેલી હતી ત્હેનાં દર્શાવેલાં અપાયાં છે અને અપાય છે એટલે ઋષિઓને બીનકેળવાયેલી રાખવી એ અયોગ્ય મનાવું આવ્યું છે. નવો પ્રશ્ન એ ઉભો થયો છે કે ઋષિઓને માત્ર શુદ્ધકલવણી આપી અન્ય કેળવણીની જરા પણ આવશ્યકતા નથી. આ સંબંધમાં સર ગુરુદાસ બેનરજી કહે છે કે “જે મિતાક્ષરા હિંદુસ્તાનના કાયદામાં હિંદુઓના વારસાના કેસોમાં પ્રમાણુ રૂપ લેખાય છે તે મિતાક્ષરા કરવાનું માન આર્ય ઋષિને છે.” ‘મિતાક્ષરા’ જેવાં પુસ્તક લખનાર પોતાના પતિને, પુત્રોને વિસારી દેતી હોય—શુદ્ધવ્યવસ્થા ઉપર લક્ષ ન આપતી હોય એમ માનવું એ જીલ બરેલું છે. બાલ્યાવસ્થામાં-પત્નીઅવસ્થામાં આવ્યા પહેલાં—માતૃપિતા વિદ્યાદાન દેવા પુરતું લક્ષ આપે, અને એ જ્ઞાનના પ્રલાવે યોગ્ય પતિના સહવાસમાં શુદ્ધવ્યવસ્થાથી પરવારી પોતાનું જીવન સામાજિક, ધાર્મિક, રાજકીય અથવા સાહિત્યસેવામાં ગાળે તો એમાં કાંઈ જ

અસંભવિત નથી. આપણા કેટલાક ધર્મગુરુઓનું માનવું છે કે સ્ત્રીઓએ વેદોચ્ચાર કરવો નહિ—વેદશાસ્ત્ર વિગેરેનું અધ્યયન ન કરવું અને કરવાથી સંતાન પ્રાપ્તિ થતી નથી. આ કેટલે દરજ્જે સત્ય છે તેનું નિરાકરણ વિદ્વાનોને કરવાનું છે. પરંતુ દેવદુતી નામની આર્ય સ્ત્રીએ ધર્મશાસ્ત્રનું એટલું અધ્યયન કર્યું હતું કે એણે પોતે રાજપુત્રી હોવા છતાં ઋષિ સાથે લગ્ન કર્યું હતું. આ દેવદુતીના પુત્ર કપિલ સુનીનું નામ કેણે શ્રવણ નહિ કર્યું હોય? આ કપિલ સુનીએ સાંખ્યશાસ્ત્રનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું. આ સુનીમાં ઉચ્ચ ધાર્મિક શક્તિઓના સંસ્કાર દેવદુતીએ જ પાડ્યા હતા. આવા દૃષ્ટાન્તો મળતાં છતાં સ્ત્રીકેળવણી પ્રત્યે અભાવ દર્શાવવો એ માત્ર હક સિવાય બીજું શું?

ન્યાના અપરાધીને કેમ સુધારવા?—બાર વર્ષની નીચેની વયના બાલકો ચોરી, ખુન વિગેરે કરે તો આપણે ત્યાં “રેશન્ટરી સ્કુલ્સ” એટલે નીતિસુધારક નિયાયોગમાં મોકલવામાં આવે, છે. આ નિયાયોગમાં દરેક કોમના અને ન્યાના મ્હોટા દરેક ગુન્હા કરનારને બેગા રાખી કંઈ દ્વેષાગ્ર સિખવવામાં આવે છે. આ બાલકો કોઈ બુદ્ધિશીલ છે એ વાત ખરી, પરંતુ નીતિ સિદ્ધાન્તો એવી રીતે એમના મગજમાં ઠસાવવા બેઠાં છે કે ભવિષ્યમાં એવા ગુન્હા-એવા અપરાધ કરતા અટકે. ઈંગ્લાન્ડમાં બર્મિંગહામ પરગણામાં “છોકરાંની કોર્ટ” સ્થાપવામાં આવી છે અને ત્યાં જડબે પેલીસ અમલદારો રનેલી માતૃપિતાની મારફત દરેક અપરાધીને બોલાવી એકાન્તમાં કુદ પદ્ધતિ તથા દેવા એવી રીતે સ્તુમગ્નવે છે કે એક વર્ષના રિપેઈ ઉપરથી જણાય છે કે સાતસો ન્યાના અપરાધીઓમાંથી માત્ર ત્રણ બાલકો જ ફરીને પકડ્યા છે. ત્યાં નથી જરૂર પડતી ફટકાની કે નથી જરૂર રેશન્ટરી નિયાયોગના બાલકોમાં સત્ય, પ્રમાણિકતા પ્રત્યે અભિરૂચી ઉત્પન્ન કરાવવામાં આવે છે. મીસ ડગડલ નામની સ્ત્રી પોતાનો ધણીખરો વખત આ બાલકોને સુધારવા માગે છે. ધન્ય છે એ સ્ત્રીને! બાલકોમાં જે દોષો આવતા હોય તે દોષો માત્રાપત્ની બેદરકારીનું જ પરિણામ છે. બાલ્યાવસ્થામાં જાનું ખાવાનું ચોરી લાવે, કાદમી વસ્તુ ઉપાડી લે, અગર જુદું બોલે તેજ વખત પોતાની ફરજ બજાવવામાં આવે તો માણં પરિણામ ન આવે. એક લેખક લખે છે કે

The father prepares for time; the mother, for eternity; happy the children who had the wise teaching of both.

“પિતાની અસર યોગ્ય સમય રહે છે, માતાની અસર ચિરસ્થાયી હોય છે; જે બાલકો બંનેની શીખામણ માનતા હશે તે ખરેખર સુખી હશે.”

આજ રનેહથી આપણા દેશના અપરાધી બાલકોને સુધારવા માતૃપિતા તરફથી પ્રયત્ન થાય અને તે સાથે બર્મિંગહામ જેવી ઓફરને માટે કોર્ટ થાય તો નીતિનું તત્ત્વ વધારે મજબૂત થાય.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

બદલામાં મળેલાં કેટલાંક પત્રોમાંથી વાંચવા લાયક લેખો.

સુદર્શન—અંક ૫-૬. મરણ્યો અનુબન્ધ. સેન્ટ હુર્બના મેડિકલ અને સર્જિકલ જર્નલના તંત્રી ડૉ. વીલસન પોતે તાવથી ગુસ્સી ગયા પછી, એટલે દાકતરે સારીરિક ત.

પાસ કરતાં મૃત્યુ થયેલું જાહેર કર્યા પછી, કેટલીક વારે સજીવન થયા હતા. જીવામાનો શરીર સાથે સંબંધ તૂટતો અનુભવો હતા. સુદૃઢ શરીરે સર્વ નિહાળ્યું હતું. સ્તંભા ત્રણ ખડકા મારી અવરોધી રક્ષાથી સમય ન થયો હોવાથી પાછું આવ્યું પડ્યું. ધાર્મિક વૃત્તિવાળાને આ વિશય વાંચવા જેવો છે.

કુરસક—અંક ૬ હો. ચુંટી કાઢેલું ચવચવ. આ સિરોલેખ નીચે જણાવતા નાટકકારો પોતાના નાટકો કેમ લખે છે? અને “જળવાયેલા જીવો” એ જે લેખો ગાન સાથે ગમ્મત ઉપજાવે એવા છે.

બુદ્ધિપ્રકાશ—અંક ૬ હો. બ્રહ્મચર્યની કવિતા વાંચવા લાપક છે.

આજ કાલનાં બાળક બકરા સાથે રમતાં પૂછું કરે,

આર્ય વીરતા શીંદુઓ ત્યારે ખેલ સિંહની સાથે કરે;

ચોમ્ય સમય કોં નવ આવરતુ, બ્રહ્મચર્ય બળ દેનારું,

આની બીજી લીટી વાંચી દુસ્ખતના પુત્ર ભરતને સિંહસિંહ સાથે રમતો કોને નહિ સાંભરે? આ વિશય સ્ત્રીઓએ ખાસ સ્હમજવાનો છે કારણ બેલો પરણાવી વદના સુખનો દહાવો લેવાનું હેમને ધણું મન થાય છે.

કેળવણી—અંક ૯. હાલતું ઇજ્જત. આ વિશય વાંચવાથી ઇજ્જત ઇંગ્રેજોના હાથમાં ફેવી રીતે આવ્યું, ત્યાંની અને આ દેશની પ્રજાની સ્થિતિ કેટલે અશ્રે સમાન છે તે જણાશે. અને સ્ત્રીઓએ ખાસ જાણવાની જરૂર છે, કારણ સ્વદેશપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવવી હોય તો પ્રથમ માતામાં સ્વદેશપ્રીતિ ધવી જોઈએ.

—અંક ૫. સુદાન રજયા.

૧૩—અંક ૫ જેના શરીરમાં ઢાપ તેના કૃત્યોમાં પણ ઢાપ.

ક્રીકલવણી અને સા. શ્રી ગોવર્ધનરામભાઈના સ્મરણાથે ખદાર પડેલો આ અંક જાના ઇનામના સમારજ સ્થાપવાની ભલામણ છે.

આપતાં જે નવિન વિચારો દર્શાવ્યા — ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દીવેદીઆ. બી. એ. છે, આપણા શાસ્ત્રોત્તરથી સ્ત્રીઓ કેટલી કેળવાયેલી. (સુખ-ધુ-અનુસમાજ.)

અપાય છે એટલે સ્ત્રીઓને બીનકેળવાયેલી રાખવી —

પ્રશ્ન એ ઉભો થયો છે કે સ્ત્રીઓને માત્ર ગૃહકેદ પછી આવશ્યકતા નથી આ સંબંધમાં સર સુદાસ

તરંગ

હિંદુસ્તાનના કાયદામાં હિંદુઓના વારસાના કેસોમાં ૩ મરણ પધારીએ પડ્યો હતો તે સમયે હેલી કરવાનું માન આર્ય સ્ત્રીને છે.” ‘મિતાક્ષરા’ જેવાં પુર” સ્વામિનાથ! આપ સંસારમાંથી એકાએક વિસારી દેતી હોય—ગૃહબ્યવસ્થા ઉપર લક્ષ ન આપે? ” પતિએ કહ્યું “ પ્રિયે! તારી ઇચ્છા છે. બાલ્યાવસ્થામાં-પત્નીઅવસ્થામાં આવ્યા પહેલાં—ત્રી એકાન્ત જોળી ફરિયા ખાઈ મરણ પામી. આપે, અને એ ગાનના પ્રભાવે ચોમ્ય પતિના સંજ્ઞા એક ચિત્તએ બળી. જીવન સામાજિક, ધાર્મિક, રાજકીય અથવા ન ત્રીપાકી સુન્દરી ગયા છે.

ચાલુ ચોથા વર્ષની ભેટ. છપાય છે

મૃદુલા.

આમારિક 1 જુલિય ગ્રંથોથી ભરપુર સિક્ક નવલકથા, ફેશવાયલી સ્ટી દેશની મામા
જીક માનસિક, આન સર્જકીય કિર્તિ માટે પ્રેમ કરી ચક્ર તેનું ઉત્તમ દર્શનન ઐતિહા
સિક રચનાનું દિગ્દશન, સુરેન્દ્રભરના એક સાથે આ પુસ્તક જે માહકોના ચોથા વર્ષના
લનાજમના નાણા મળ્યા નથી તેમને વી પી. હારા મોકલવામા આવશે. વિ. પી. ન
સ્વીકારવાની છાછા હેય તેમણે તુરત અમને પત્ર દારાએ અબર આપવી. જે ગુદરથોનું
અવગમ આવી ગયું છે તેમને ખુદ પોરટથી મોકલી આપીધું

છપાય છે

ગીતમાળા.

છપાય છે.

આનુષ્ઠી બીજી.

આહેર અબર મોક્ષનારાઓએ બંને પુસ્તક માટે અમારે નીચેના સરનામે લખનું
વ્યવસ્થાપક, સુન્દરોમુખેષ.

“પ્રિન્સેસ હૈર ઓઇલ.”

એક આનાની હીકેટ મોકલનારને
(૨૦) વીસ યુનર ચોથાવાળા પોરટ
મો. મોકલવામા આવશે (મફત)

અહા આનાની હીકેટ મળ્યા પછી
એક ફેન્ની સીટ કેનેડર મફત મોકલ
વામા આવશે

ઉપના નામવાળુ તેલ બીજા સરવે તેનો
કરવા બહુજ ઉચી જાતનું છે તે એટલુ તો
મેકામટ મારે છે કે તેના આગળ અચરપણ
કયા હીકાગમો નથી તેનું જેવું નામ છે
તેવાજ ગુણો તેમાં મમાયલા છે, તે મજબ
હકુ કરે છે, વાળને વધારે છે, તથા ચગકતા
મુગોબીવ ને કાળા કરે છે, વાદાસ્તીને વ
ધારે છે, માથાના પળીઆ, ઉડી, ખમડા,
ચાહી પિત્તેરને નિર્મુગ કરે છે આખોનું તેજ
વધારે છે તથા મમજ એટલુ તો તર નખે
છે કે જામે બારીસ્ટરે, વહીસો, વેપારીઆ
મહેતાજીઓ, નીદાણીઆઓ તથા જાઓને
મમજ સમાયે કામ લગનું છે તેઓને એક
બ સીરવ દરૂપ છે સુધળા લખ લખ થકે
માટે તાની કીચત જુજ સમી છે એક
વખત અનમાડી ખાતી કરી સો.

શીશી ૧ નો ૩ ૧ પેકીંગ પોરટેજ આના ૫ જુદુ

શીશી ૩ નો ૩ ૨૫, પેકીંગ પોરટેજ આના ૧૧ જુદુ

૧૪ લાઇ ચેડ, મોકલપાક, મદ્રાસ

હી. એ. પોન્નુ એન્ડ કંપની,

સુન્દરી સુબોધ

यय नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तृण ज्ञेयताः । मनु
(પ્રચલ દેવતા રહે, ત્યાં પામે એ મૌન સુન્દરી)

સર્વોચ્ચ સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુરતક ૮ } સ પાદ, { ઈ સ ૧૯૦૭ મૌન-પ્ર.
અક-૧૨ } બન્ધુસમાજ. { વિ. મ ૧૯૬૩: આયજી.

વિવિધભૂત

સખક

વિવિધભૂત	સખક	૧૭
જ્ઞાતમુગ્ધ		૨૬૫
કાવ્યકૃત.		
કર્મ ૩૩ કું રમગ્ય તદાઈ	૧. કાલાભાઈ	૨૬૬
વાર્તાસહસ્રી		
ચેતકમારી.	૧. સુમિત્ર	૨૬૭
રમણીમણિમાળા.		
ભારતની સ્ત્રીરત્નો. (કરણદેવી)	૧. સુનાતન	૨૭૧
વિવિધવિદ્યાર.		
પત્નિ સમીમાળા	૧. બિહારી	૨૭૬
સુ દરીસુબોધ.	૧. મગધેશ્વર	૨૭૭
મ્હોટુમન.	૧. અદ્યક્ષ અશિષકર પદ્યા બી એ	૨૭૭
આલોચન		
કિન્દરગાર્દન (બાગકેળવણીની એક સુન્દર રીત.)	૧. હિમતલાલ ગણેશજી અલરીયા, એમ. એ.	૨૭૮
બાલક-પિતા.	૧. ચિદ્ધિલાસી	૨૮૧
પત્રપુષ્પાંજલિ. (સ્ત્રીલેખ)	મ્હેન અગાન	૨૮૪
વર્તમાનરંગ.		૨૮૬
સમયતરંગ.		૨૮૬

વાર્ષિક લવાનમ્ ૨ ૧-૪-૦ પ્રોગ્રેસ સુદાન

સુન્દરીસુખોદના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

એપ્રહતક્રમુદ્ઃ—કર્તા પ્ર ક. કુવ—એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ.૧) ગ્રાહકોને આના આક. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આપાને. પોસ્ટેજ જુદું

શોકશમન—આ માસિકનો કોઈ આલક જે નવા ગ્રાહકો સવાળમ-મોકલી આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) તુ પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ધોગિની—સુન્દરીસુખોદની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા ગ્રાહકોને ૦—૬—૦. ૮માસ ખર્ચ ૦—૧—૦

કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦. નવા ગ્રાહકોને ૦—૪—૦. ૮. ખ ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિચંદર અંબરીયા, કિ રૂ ૧ ગ્રાહકોને ૦—૧૨—૦ ૮ ખ. જુદું.

સુન્દરીસુખોદની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની તુટક ફાઈલ. ૦—૪—૦ ૮. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી પાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ રૂ.૦—૯—૦ ૮ ખ ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુટક ફાઈલ. ૦—૮—૦ ૮. ખ. ૦—૨—૦

દરેક આકમાં ધણું ખર્ચ સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી જગે તે આક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી

લવાજમની પહોંચ.

ચોથા વર્ષ પટે

૩૮૩	૧.	૮૨૪	અવાગરરી હમનલાલ	અંબર	૧—૮—૦
૩૮૪	"	૧૪૧	ડૉ. નરસ કીશોર	ભાવનગર	૧—૪—૦
૩૮૫	"	૮૨૫	ડૉ. બાલુભાઈ સુરજરામ	પાટડી	૧—૪—૦
૩૮૬	"	૮૨૬	ડૉ. પુનેનગદ હરખરામ	ડાકેર	૧—૪—૦
૩૮૭	"	૫૨૦	ડૉ. જીલાલાત ઉમેદરામ	અગધવાદ	૧—૪—૦
૩૮૮	"	૮૨૭	ડૉ. રણકોદાસ નરસી	કરાચી	૧—૮—૦
૩૮૯	"	૮૨૮	ડૉ. ડાકોરદાસ ધેનાભાઈ	સુમધ	૧—૪—૦
૩૯૦	"	૮૨૯	ડૉ. નરભોરામ પ્રભાસ કર	વડોદરા	૧—૪—૦
૩૯૧	"	૧૫૨	ડૉ. નરસોલાલ માધવલાલ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૨	"	૫૭૪	ડૉ. કાન્તીલાલ ભોગીલાલ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૩	"	૮૩૦	ડૉ. વલ્લભદાસ રણકોદાસ	સુમધ	૧—૪—૦
૩૯૪	"	૮૩૧	ડૉ. પાલક લલાભાઈ રેવાસ કર	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૫	"	૮૩૨	અ. સૌ. બેન લલિતા	વડોદરા	૧—૪—૦
૩૯૬	"	૫૯૪	અ. સૌ. રસિકમણી	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૭	"	૮૫૩	અ. સૌ. વિજયાગરી	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૮	"	૮૩૩	ડૉ. પુરષોત્તમ સુન્દરજી	રંચુન	૧—૪—૦
૩૯૯	"	૫૮૧	ડૉ. ગણેશ કર મૂળચંદર	ધોલેરા	૧—૪—૦
૪૦૦	"	૮૩૪	કમળાગરી ધીરજરામ	સુરત	૧—૪—૦
૪૦૧	"	૮૩૫	ડૉ. મૂળચંદર દેવજી	સુમધ	૧—૪—૦
૪૦૨	"	૮૩૬	ડૉ. બટ જમનાય દેવિલાલ	ધોલેરા	૧—૪—૦

સુન્દરી સુબોધ.

૧૫ ઠ યુ] ૭. સ. ૧૮૭૭ આગસ્ટ—ત્રાપણ ૧૫. સ. ૧૮૧૩. [૪૪ ઠ ૧૨ મા.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સંસારના લહાવા—આપણી સામાન્ય સ્ત્રીઓની ધાસનાઓ—અન્નપાનમા, વસ્ત્રા-લકારમા, કુટુંબનન પાસેથી મલ્લતા માનમા અને લાડમા, જ્ઞાતિમનમા અને સ્વપ્રાપ્તમા કે સ્વનગરપ્રાપ્તિ લગ્નવલ્લ જળાવવામા, અને ધર્મ્યાદિક સમારમોને કાઢે હરયા પસવાના અને જોવા જોવડાવવાના વગેરે “લહાવા” લેવામા,—સમાપ્ત થાય છે, એ સર્વ અને વ્રીજા મોગાદિકમા નીતિમતી સ્ત્રીઓ પળ સ્વામના વૈભવ પ્રમાણે ન્દાની અથવા મિશાઝ મર્યાદાઓમા પ્રવર્તી તૃપ્ત થાય છે. આવા પ્રસગોમા, અને સર્વ સાધનો પાસે હોવા છતાં પણ મોગમા મર્યાદા પાઠવી એ એક જાતનું તપ છે. મોગની સ્ત્રેમા ષઢી આવું તપ ન કરનારી સ્ત્રીઓ કુટુંબની સમાજ છડી શકતી નથી આદિ કારણોને લેદેશીને કષ્ટ મુનિષ શકુન્તલાને “મોગેષ્વનુત્સેકિની” યથાનો ઉપદેશ કરેલો છે. ..લહાવો લેનારી સ્ત્રી પોતાના તાત્કાલિક અને ધણિક ઉત્સવ કરતાં વધારે વાતનો વિચાર કરતી નથી, આથી એ ઉત્સવના નિમિત્તમૂલ પુત્રપુત્રાદિકને કપાલે ભવિષ્યમા સુખ યશે કે દુઃખ યશે એ વિચાર તેના હૃદયમા ઉદય પામતો નથી, અને

એક પાસથી વહુઆરુને સુખી કરવાનો પોતાને માથે ધર્મ આરંભાય છે એવું માન આળવાને સટે એ વહુચારુ મ્હારી સેવા કરે એવી પાસના આરંભાય છે, અને બીજી પાસથી પોતાની પુત્રી તેની સાસુની સેવા કરતાં શીખે એવું તેને શિક્ષણ આપવાને સટે એ પુત્રીને માથે એ સાસુનો માર પડે નહિ એવી વાસનાનો આરંભ અનુભવે છે. રહાવો લેવામાં પોતાના ક્ષણિક ઉત્સવ ઉપરાત આવી વાસનાઓ તૃપ્ત થવાનું માન પણ ઉદય પામે છે.

ગો. મા. કૃત લીલાવતીજીવનકલા.

કાવ્યકુંજ.

“કરું છું હું સ્મરણ તહાર.”

ગજલ

મીઠી ! મનમોહિની ! તહારું, સ્મરણ મધુરું ન વિસરાયે,
હૃદય મ્હારું દિવસરજની, પ્રીતિ તહારાથી ઉભરાયે;

(સાખી) તુજ મુજમાં અતર રહું, યોજન કષક હુજર,
કાન્તા ! મુજ પ્રીતિ નયનથી, તુ નહિ દૂર લગાર;
જગત કેરા વિલાસોમાં; વિવિધ કોલાહલે કલેયે,
અગમ્યાન્તર ઉલ્લંઘીને, પ્રીતિ તહારી હૃદય ભેદે.

(સાખી) ચન્દ્ર સહસ્ર સ્મિતો વડે, રમે રસાર્થો વિલાસ,
હસે હસાવે, અવનીને, સ્વલ્પસ્વલ્પ ભરે પ્રકાશ;
રસિક સુરમ્ય રજની આ, વિલોપું ત્યાં નજર આવે,
અતુલ તુજ ચન્દ્રમુખ હસતું, લીલા તે સર્વ વિસરાવે.

(સાખી) મુન્દર મધુર મુકંઠથી, દ્રવતાં વિવિધ મુગાન,
શ્રવણ પડે, હીલે નહિ, દૃષ્યતાર, ક્ષણવાર;

મધુર તુજ સંગોતે, સ્મિતમાં, વચ્ચું છે આ હૃદય મ્હારું,
નહિ દૂર તું, નથી વિસર્યો, કરું છું હું સ્મરણ તહારું.

કાલ્યાણાચ.

વાર્તાલહરી.

શ્વેતકુમારી.

શ્રાવણ માસની એક રહાંજે પુરુષોત્તમરાયજીના મંદીર આગળ પુરુષ અને સ્ત્રીવર્ગની મોટી બીડ યજ્ઞ હતી. હિંદોળાના દિવસ આવતા હતા. આકાશ વાદળથી છવાય ગયું હતું, વરસાદ ઝરઝર ઝરઝર વરસી રહ્યો હતો. તેપણ અસંખ્ય મનુષ્યો દર્શન કરવા ત્યાં ધસ્યાં આવતાં હતાં. રસ્તામાં કીચડ બહુ જામ્યો હતો. ઘુટણપુર કીચડમાં આવીને પશુ બાલિક બકતો “જે, જે,” ના ધ્વનિ સાથે ત્યાં આવતા હતા, અને દર્શન ખુલવાને વાર હોવાથી જેને જ્યાં માર્ગ મળતો, ત્યાં તે બેસતા, અગર ઉભા રહેતા. ધણાખરા દર્શન કરવા આવનારા મનુષ્યો ઉઘાડે ન્થરે જ આવતા. જોડા ન પહેરવાના બે કારણ હતા. એક તો કાદવમાં જોડા પહેરવાથી તે બગડવાની ધાસ્તી અને બીજું મંદીર બહાર જોડા કઢાડી, દર્શન કરવા અંદર જતા, ઠાકારજી ઉપર મન રહેવાને બદલે જોડા બાણી લક્ષ ન જાય તે. દર્શનને વાર હોવાથી મનુષ્યોની બીડ ખુબ જામી હતી. રસ્તે જતા આવતા શેઠની આંટલે બેઠેલા મનુષ્યો મસ્કરી કરતા. કોઈક બિચારા પાટયુનવાળાના જુટ મોજા કાદવમય થવા ઉપરાંત, પાટયુન પશુ બગડતું તો તેની મળક કરતા, ઢાસી કરતા. તેમાં પાટયુનવાળા સ્ત્રીસહ સ્વામી ટોળ કરતા કે “હં સેહીયા, જોડા ન પહેરસો હાકે, જોડા ફાટવાના છે, કાંઈ પગ ફાટવાના નથી. માથે આવી સારી પાધડી પહેરો છો, કડકડતાં અચીબંધ કેડીયાં પહેરો છો, અને કેડે દુપટ્ટા બાંધો છો, પણ જોડા નથી પહેરતા તે માદરાખજે કે પહેલા તાવથી પટકારો, ને દાકતરના બાંધ બરસો તેની કીંમત જોડાથી વધશે. સ્વમળ્યા કે, બહાણ ?”

આ સ્થળે શ્વેતકુમારી પોતાની માતા અનસૂયા તથા નાની બહેન નહિની સાથે બેઠી હતી. આજ કુલના આગમાં પુષ્પના દિગ્રંથે બગવાન ખુલવાના હતા. તેથી રહાંજે છ વાગે દર્શન ખુલવાને બદલે, ગતના આઠ વાગે ખુલવાના હતા. એથી આટલી બધી બીડ યજ્ઞ હતી. શ્વેતકુમારીની ઉંમર પંદર વર્ષની હતી. તે ઘણી મુદર હતી. અને ખુબસૂરતી ખીલાવે એવા વસ્ત્રાલંકાર એણે ધારણ કર્યા હતા. તેથી તે સૌકોઈનું દષ્ટિબિંદુ યજ્ઞ પડી હતી. સ્ત્રીઓ તેની તરફ ધ્યાની નજરથી જોતી. પુરુષો એના તરફ જોઈ જ રહેતા. જવામિન્દુકલાં લોકઃ કેનમાવંન પદયાતિ (નવી ચંદ્રકલાને પુરુષો કીયા બાવથી જુએ?) કોઈક એની સુદરતા નીહાગતાજ બેસી રહ્યા હતા. તો કોઈ તેણીની તરફ બહુ જ બેદરકારીથી જોતા. નિયમિત દર્શન છ વાગે થતા હોવાથી તે આવી હતી. પણ આજ વાર હોવાથી એણે એની માતાની રજા ઘેર જવા માગી, પણ માતૃપ્રેમ ને સ્વાભાવિક લાગણીથી તેની માતાએ આગ્રહપૂર્વક તેને બેસાડી. “બહેન, આ તો બાર મહીનાનું ટાણું છે. આવાં સારા દર્શન ક્યાં, રૂંડી રૂંડીને થવાનાં છે? પુષ્પના દિગ્રંથે ખુલતા બગવાનનાં દર્શન આપણે ક્યાં વાર-વાર કરવાનાં છીએ!” તેણીએ કહ્યું. માતાની ઇચ્છાનુસાર તે બેઠી. યોડીવારમાં આ સ્થળે બે યુવકો આવી પહોંચ્યા. ને તેમાંનો એક સુંદરલાલ નામનો હતો. તે શ્વેતકુમારીને પતિ હતો. તેની ઉંમર પચીસ વર્ષની હતી. તે વેપારી હતો. નાનપણથી પિતાનો પૈસો હતો, તેથી

અને માતપિતાના મૃત્યુથી સ્વતંત્ર હોવાને લીધે, એક નાની દુકાન ઉઘાડી હતી તેમા સાધારણ રીતે કમાતો. ઘરીરે તે સુદર હતો કદમા હચો હતો એને ઘરીરનું અભિમાન હતું ધન્ય ઉપર એને શ્રદ્ધા થોડી હતી, બદકે તે એ વિષય ઉપર બેઠકાર હતો. દેનમદીર ઉપર તેને કટાણે હતો. ઓઝોના વ્રતનિયમને તે ઢોંગ સ્થગજતો

તેની જોડે તેનો મિત્ર કાલિદાસ ઉચ્ચત સરકારવાળો અને કેળવાયેલો હતો. તેણે સ્કુલ ક્લાસનલની પરીક્ષા પાસ કરી હતી, અને સરકારી નોકરી લઈ લીધી હતી. તેનો વિવાહ નહિની જોડે થયો હતો. લગ્ન થયું નહતું. શ્વેતકુમારીને સુદરલાને ધણીવાર આવા મદિરોમા જવા ના કહી હતી પણ તે પોતાની માતાના આગ્રહથી વારવાર ત્યા જતી. શ્વેતકુમારીને સુદરલા લણ્ણા જ પ્રેમથી મ્હાતો. અને એના વગર ઘડો પણ એનાથી રહી શકતું નહોતું. ઘડીકે જો એ બહેલી મોટી ઘેર આવે તો માણસો ઉપર માણસો તેડવા મોકલતો. આજ પણ એણે એને ઘેર તજવીજ કરાવેલી, પણ ખબર કહાડતા માણસ પડ્યું કે તે દર્શન કરવા ગઈ છે, તેથી જાતે જ મિત્રની સાથે ખબર કહાડતા આવી પહોંચ્યો દરથી ઓટલા ઉપર બેઠેલી એને જોઈ, ને એનો મિત્રજ દાથમા ન જોયો. એની તો ઇચ્છા એમ જ થઈ કે બસ મદીર આગળથી જ ચોટલો પકડીને ઘેર ઘસડી જવી, પણ કાલિદાસની સલાહથી તે મૈત્ર જોયો શ્વેતકુમારીનો જેટલો ભાવ શોકજી ઉપર હતો, તેટલો પતિપર ન હતો

આઠ વાગે દર્શન ઉઘડ્યાં કાઠોરજીને એક કૃત્રિમ બાગમા ફુલના ઢિંડોગા ઉપર બેસાડ્યા હતા. બાગમા, મયૂર મેલિકા વિગેરે યાત્રિક પક્ષીઓ ગોઠવી દીધાં હતા, અને આવી ફેરવવાની સાથે, મયૂર નૃત્ય કરતા, મેલિકાઓ બોલતી, અને અન્ય પક્ષીઓમાંથી પણ મધુર સ્વર નીકળતા પચરગી ફુવારો ઉડી રહ્યા હતા ગનેવાના બે છોકરાઓ ફાકડા બની સારંગી મૃદંગની સાથે સુદર તાગ આલાપી રહ્યા હતા. આરા સુદર દર્શન કરવા પુષ્કળ લોક ભેગા થયા હતા બીજો શુભાર ન હતો સ્ત્રી અને પુરૂષ એક બીજાને અથડાતા, દીઆતા ધક્કાના વમજે મ્હડી, જે પ્રભુની ઝાળી યદ્ય તેથી સતોષ ન માનતાં અધુરામા પુરૂ બીડતો સમજાઈ કાઠોરજી વાળા બાગમા ધુસે નહોતે તે અટકાવવા ચાર આપટીઆ દર્શનાતુર બકતોને આપટો લગાવ્યે જતા હતા મકના ડોકરા ચગલયા, કપકની કકી તુટી, કપકની વાળી તુટી, કપકના ખીસા કતરવાયા ના પણ બીડ ઓછી થઈ નહોતી આવી બીડમા શ્વેતકુમારી પણ પોતાની માતાની સાથે દર્શન કરવા પડી અને તેનું સરક્ષણ કરવાતા ઇરાદાથી સુદરલાને કાલિદાસ પણ ટોપીઓ દાથમા લઈને બીડમા પડ્યા. શ્વેતકુમારીને એક જણ્યો એવો ધક્કો વાગ્યો કે બોયપર પડી ગઈ, અને કાલિદાસે તે ધક્કો મારનાર ચપ્પસને ડોડી પકડીને બોય પટક્યો. મદીરમા ન્હાસન્હાસા થઈ આપટીઆઓએ આપટને જોરે બીડ ઓટી કરી નાખી આ વખતે શ્વેતકુમારીને બહુ વાગ્યું હતું. તે લગભગ બેભાન અવસ્થામા હતી. દર્શન દર્શનને ઠેકાણે નહા, સુદરલાને તેને ગાડીમા ઘાલી પોતાને ઘેર લાવ્યો ને પાછળ રોતી કકળતી તેની મા અને બેન ગયા. કાલિદાસ મદિરના મુખ્યાલને મળવા રહ્યો હતો તેમને તેણે કહ્યું, “જુઓ મહારાજ, તમે તમાન ધર્મના મુખ્યત્વાર હો અમારે તમારી અગર કાંઈ ધર્મની નિષ્ઠા દરવાનું કારણ નથી પણ તમે દર્શનમા બે ભાગ ગયો. ઓઝોને દર્શન કરવાનું સ્થળ પુરોના સ્થળોથી અલગ રાખ્યો. અમે બાણીએ છીએ કે શ્રી વલ્લભ પથમાં શુદ્ધિદેવ માર્ગ છે.

પણ તમે જ વિચારો કે એવા મનોબળવાળાં સ્ત્રીપુરુષો નથી. તમારો દર્શન કરાવવાનો હેતુ ઉત્તર છે. દર્શન કરવા આવના-ન્ની શ્રદ્ધા પૂર્ણ છે, એમા કોઈનો પણ અતીતિનો હેતુ નથી. પણ સ્નેહ જો વિવેકશુદ્ધિ વાપરી, આ સ્પર્શસ્પર્શનો દોષ દૂર કરે તો તમે તમારી ફરજ બજાવ્યા ઉપરાંત આર્ય સત્તારીઓના ધર્મનું, શીયગ્નુ રક્ષણ કર્યું ગણાશે. મનુષ્ય-પ્રકૃતિ સરખી નથી હોતી. દર્શન કરવા આવનારમા દરેકની બાવના તુલ્ય નથી હોતી. અને એટલા માટે જ દર્શનના ક્રમમા ફેરફાર કરે.' મુખ્યાંશ તો સામળી રહ્યા, અને બાગાતુટા અક્ષ-મા જવાબ આપ્યો. તેનાથી સતેષ પામ્યા વગર કાલિલાલ ઘેર ગયો. શ્વેતકુમારીને એક પર્વેક ઉપર સુવાડી હતી. તેના કપાળમાં મોટો ઘા પડ્યો હતો. તેના ઉપર દવા લગાવી પાટો બાંધ્યો હતો. તાવ ચઢવા માડ્યો હતો. સુદરલાદે વિદ્વાન દાકતરને બોલાવી સલાહ લીધી હતી. તે આખી રાત શ્વેતકુમારીને તાવ ખુબ નો. બીજે દિવસે પણ ન ઉતર્યો-દાકતરોને ધામ્તી લાગી કે વખતે આમાથી તેણીનું મરણ થાય. સુદરલાદે ધણીક મૃત્યુ બોલાવતા, પણ પોતાના પ્રિયજનનો મદદા મદી પણ નીકળ્યો નહતો. દિન પરદિન શ્વેતકુમારીની તમીલત બનડતી આવી તેની પાસે અનસુયા ને નહિની બેગી રહેતા, દવા, કાશ નિગે પાતાં કાલિલાલ પણ મિત્રપત્નીની ખબર જોયા આવતો. સુદ લાનને પોતાની પ્રિયતમાની આ દયા જોઈ બધુ લાગ્યું. જીવનમા તેણે પહેલીવાર અત મળ્યુંથી પ્રાર્થના કરી 'પ્રભેશ્વર, મારા અપતાપ ક્ષમા કરે. મારી પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુનું તું કપાડી ન લે. આ મસાગની બાજ તારા હાથમા છે, એ વા-વાર મને બોધ મળતા હતા. મારી આખ ઉધડતી નહોં પ્રભુ, જો મારી પ્રિયતમાને આ મ મરો તો હું કદી પણ તારી અવગણના નહોં મૂં.' આ પ્રમાણે નારિતક સુદરલાદે અત ક જીવંત પ્રાર્થના કરી. બીજે દિવસે મધ્ય શ્વેતકુમારીને જરા આ મ જણાયો. ને ધીરે ધીરે મહીનામા તે સાજા થઈ આ બનાવથી સુદ લાલની પ્રભુ પ્રત્યે બાવના બઢુજ વધી એણે શ્વેતકુમારીને આતમ મયા પછી ઘેર આજીવ્ય જમાડ્યા, ને નિવેધ ક્યુ તે દિવસથી સુદરલાદની નાસ્તિકતા તદ્દન જતી રહી. શ્વેતકુમારીને કપાળમા ઘાની નીશાની નહી ગઈ. તેમ તેના સગી-મા યકિત આવતા છ માત્ર થયા પોતાના પતિને નારિતક બનેલો જોઈ એના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. મદીરે દર્શન દેવાનું નામ તે મદી દેતી નહોં. એણે ઘેર ઘાગજી પધા-આ હતો. ઘાગજીની રોજ સેવા તે કરતી અને સુદરલાદ ઉસાહથી એમા બાગ લેતો.

×

×

×

×

ઉપડા ટપાતને પાંચ વર્ષ વીતી ગયા હતા. પ્રતિલાલનું જીવન નહિની જોડે થયું હતું. નહિની પતિને જ પોતાનો દેવ ગણ્યો. અને રોજ પૂજા કર્યા વગર અન્ન ન ખાતી. બ્યારે પતિ ગામ જતો, ત્યારે પતિની છત્રીની પૂજા કરી માત્ર રજાહાર ખાતી. પતિની ચેરહાજરીનો સમય તે રોડકમા ચુમતી. પતિ એજ પોતાના પ્રાણ ગણ્યો. કોઈ પણ જાતનો બાહોળ એ ન કરતી. એને બધા નારિતક ગણતા. એની જ્ઞેન શ્વેતકુમારી પણ પ્રભુભક્તિ કરવા ઉપદેશ ફરતી. તેને તે સિમત કોને કહેતી. " જ્ઞેન નું નારિતક નથી. હું માત્ર પ્રભુની નિત્ય સેવા કરું છું." ને વાત શ્વેતકુમારીના મનમા ફિતરતી નહોં. એક દિવસ કાલિલાલ તથા નહિની સાથે સુદરલાદને ઘેર આવ્યા. તે બે સાથે જ ફરતા રહવારે અગર રહાજો, બ્યારે ફરતા જવાની અનુકૂળતા દોષ ત્યારે આવેજ ફરતા.

“ કેમ ખહેન, બારણે ફરવા આવવું છે કે ? ” નંદિનીએ કહ્યું

“ ના, ખહેન ” ઉત્તર મળ્યો.

કાતિલાલે પુછ્યું—“ ખહેન, દર્શન કરવા આવવું છે ? ”

શ્વેતકુમારી—“ બાઈ, મશ્કેરી જવા યેા હું તે દીવસની ધરની ખંદાર દર્શન કરવા નથી જતી. ”

કાતિલાલ—“ ખહેન ! અમે જે મદિરમાં દર્શન કરવા જઈએ છીએ, તે મદિરમાં જરા પણ બીડનથી બહકે એકાત છે તે દીવસના હિડાળા કરતાં પણ ત્યાં સુદર રચના છે ”

કાતિલાલના આગ્રહથી ચારે જણા ગયાં. બકતરાજ સુદરલાલ પણ સાથે હતા કપાળમાં ઉભું વૈષ્ણવનું ટીકું તાણી દીધું હતું “ તીવક છાપા શોભીતા એ મારા બકતનો ચણગાર ” એ ભગવાનના વાક્યને સુદરલાલે માન આપ્યું હતું શ્વેતકુમારીએ દામરજીને બેસાડીને, કડીયો સાથે લીધો હતો કારણ આ દુપતીએ દામરજીને ધરાવ્યા વગર અજ અગર જળ ન પીવું એવો નિયમ લીધો હતો આનંદલાલ કરતા ચારે જણા નદી કિનારે આવી પહોંચ્યા પરંપ્રે સુદર બાગ હતો તેમાં ડુવારો ઉગી રહ્યાં હતા પક્ષીઓ કહ્લોલ કરી રહ્યાં હતા અહીં એકાત હતું સૂર્ય અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો આકાશમાં રંગમેરણી વાદળો છવાઈ રહ્યાં હતા અને સૂર્યના અસ્ત થતા કિરણો વાદળમાં પડવાથી અળકતા સુવર્ણમય કીનારો થઈ રહી હતી ત્યાં આગળ આ ચારે જણુ બેઠા શ્વેતકુમારીએ પુછ્યું, “ અહીંથી તે મદિર કેટલું દૂર છે ? ”

નંદિની—“ આ સ્થળ જ તે મદિર છે તે દિવસે મદિરમાં જે કૃત્રિમ શોભા કરી હતી, તે શોભા કુદરતી અહીં છે ત્યાં દાકારજીની મૂર્તિને બેસાડવામાં આવી હતી, અહીં નિત્યકાર રૂપે પરમાત્મા સધળે બીરાજે છે. અહીં શાંતિ પ્રસરી નહીં છે અહીં સર્વ સ્થળે દર્શન થાય છે જ્યાં નજર કરીશ ત્યાં પરમાત્માની લીલા નજરે દેખાશે પહોં પક્ષીઓ કહ્લોલ કરી રહ્યાં છે મદ મદ પવન આપણા મગજન શાંત કરે છે ભમરાઓના મગજલ ગાયન આગળ, ગવૈયાના પણ ગાયન રહ છે અહીં સવન સ્વતંત્રતા છે અહીં પ્રભુના દર્શન આગળ કોઈનો પણ અતરાય નથી અહીં ઝાપટીઆની ઝાપટ વાગવાની નથી. અહીં આડો પ દો આવવાનો નથી જેમ જેમ સ્થાન પડશે, તેમ તેમ મારા પ્રભુની સર્વવ્યાપકતા નજરે પડશે. આકાશમાં ઉગતો અક્રેક તારો એકેકુ ઘડાડ છે એવા અમણીત તારાના દર્શનની સાથે તેના બનાવનારની સર્વ સત્તાનો ખ્યાલ થશે. આકાશમાં જ્યારે ચંદ્ર પ્રકાશમાન થશે, અને પૃથ્વી રૂપેરી આદર ઓઢી લેશે તે વખતે તેના સરજનદાર ॥ દર્શન તાદૃશ્ય થશે ખહેન, મારા ઇશ્વરનું મદિર ચુના માગીનું ઘર નથી પણ કુદરત છે ” શ્વેતકુમારી તો સાબળી જ રહી. નાની સરખી, ને નાણુક નંદિનીના આવા ઉત્તર વિચારે જોઈ તે હજી થઈ ગઈ. સુદરલાલ પણ સંજળ નેત્રે સાબળતો હતો યોડીવાર પછી પાછી નંદિની બોલી—“ ખહેન તને પ્રભુનું મદિર બતાવ્યું હવે કાશ દેવની હું પૂજા કરૂ છું તે દેવ બતાવું તે દેવ અત્યારે મારી સાથે જ છે, મારી પાસે જ છે ’ તેણે પોતાના પતિને બતાવેલ ‘ આ મારા દેવ, મારા પ્રાણ, મારા પ્રભુ, મારા પ્રાણનાથ છે એની જ પૂજા હું કરૂ છું એને જ પ્રસન્ન રાખવા હું યત્ન કરૂ છું એના હસવા જોડે હું હસું છું રોવા જોડે રોઉં છું એ મારાથી

જરા પણ દૂર રહે છે, તો હું મૃદુ છું. એની ગેરહાજરીમાં હું અપવાસ કરું છું. તમારા બધાને અપવાસ કરવાનો દિવસ એકાદશી છે મારો અપવાસનો દિવસ જ્યારે મારા પતિ ગામ જાય છે તે જ છે આ મારા હૃદયની વાત છે એ પોતે પણ જાણતા નથી. ખૂબ, મારા પ્રભુ મારા પતિ છે અને હું એની વગર મૃત્યુની ઘસી છું ” આટલું બોલી તે પૂર્ણ ભક્તિભાવથી પતિને પડે લાગી

સુદરલાલની આખમાથી આનંદના અત્રુ ખળખળ વહ્યા જતા હતા. ચેતકુમારી ધણી જ પ્રસન્ન થઈ ગઈ હતી તેણે પોતાની ખૂબને પકડીને છાતી સરસી દાખી-ખૂબ, ખૂબ, આજ આ પ્રભુના મહિરમા છે મને એવો ઉત્તમ બોધ આપ્યો છે કે જે બોધ હું મારા ઘરમાં બેસી રહી હત તો દિવસોના દિવસ વીતત પણ શીખત નહોત તું જો કે મારાથી નાની છે, પણ મારી ગુરૂ નીવડી હું રાત દિવસ પ્રભુની સેવા કરું છું, પણ મારા મનમાં પણ નેહ આ યુ કે પતિ એ મારા પ્રભુ છે એ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તે આપ્યો, અથવા તો મારા મનોહર, સુંદર લાલજી ભગવાને તારી હાત મને સચ્ચોદ આજ્ઞાથી હું ખૂબ પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે મારા પતિ એજ મારા પ્રભુ છે. એમની જ સેવા હું કરીશ, એમની જ પ્રીતિ હું સપાદન કરીશ એમને જ હું મારું સર્વસ્વ ગણીશ. માગ લાલજી મહારાજ આજ્ઞાથી હું એમને જ સોંપીશ એમની પૂજા હવેથી એ કરશે હું તો મારા નાચની જ પૂજા કરીશ. ”

સુદરલાલ ગળગળો થઈ ગયો હતો તે બોલ્યો “ બહાલી, બહાલી, મારા મિત્ર કાતિયાવ અને તારી ખૂબ નક્કીએ આપણને ઉત્તમ બોધ આપ્યો છે. એમનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે ”

આ દપતીયુગલ આનંદની પરિસીમાં પહોંચ્યું હતું

સુમિત્ર.

રમણીમણિમાલા.

ભારતનાં સૌરતો.

કરજુદેવી.

કરજુદેવી અરીન્તના મહિલ સરદારની પુત્રી હતી તે અતિ રૂપવતી હતા એટલું જ નહોત પણ અતિ ગુણવતી અને સર્વ કલામાં નિપુણ હતી. ઉપરોક્ત કારણને લીધે જો કે તેને પિતા કોઈ મહાનરેશ ન હતો તો પણ મન્દોર સ્વામિએ તેની પાસે તેની પુત્રી ના પાણીમહાલની માગણી કરી. યથાવિધ વિવાહ જાહેર કરવામાં આવ્યો અને લગ્નતિથિ પણ નિર્માણ થઈ આટલું જતા પણ વિધિએ કોઈ અન્ય જ નિમિત્ત હતું જે મન્યુષ્યભક્તિ કળા શકવાને અસમર્થ હતી.

અરીન્તના લગ્નની સંખળા તૈયારીઓ થવા લાગી આ સમયે અરીન્તેશના દરબારમાં એક અતિથિ આવ્યો. આ મનુષ્ય એક પહાડી પ્રદેશનો સરદાર હતો. તેણે નામ સદુ દેવ.

સદુ અસ્ખલિત ધૈર્યવાન અને સુવિકાન્ત યોદ્ધા હતો. દેશની અંદર તેની હાક વાગતી હતી અને પોતાની લૂંટ દેશના મ્હોટા વિસ્તારમાં ચલાવતો હતો. અરીન્ત સ્વામિએ સદુના પરાક્રમ વિષે ઘણું સાંભળ્યું હતું, પણ તેનાં દર્શન કરવાને તે બાગ્યશાલી થયો નહતો. તેથી કરીને એક સમયે ન્યારે તે પોતાની મહાન પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા વિગ્રહમાધી નિવૃત્ત થઇને સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો તે સમયે અરીન્તાધિપે પોતાનું આતિથ્ય સ્વિકારવા આમંત્રણ કર્યું. આમન્ત્રણને સન્માન આપી સદુ અરીન્તમાં એક અઠવાડીય રહ્યો.

બાગ્યવશાત્ આ યુવાન યોદ્ધા કશ્ચુની દટ્ટિ, ગેયર થયો. અને પોતાના કદાવર બાંધાથી અને ક્ષાત્રિય કીર્તિથી તેનું અન્તઃકરણ હરી લીધું. કશ્ચુ આ વીર પુરુષનાં અદ્ભુત પરાક્રમોનો ક્રતિદાસ સાંભળી તેના ઉપર મોહિત થઈ ગઈ. આ તેની તેના ઉપરની અનિર્વૃત્ત પ્રીતિ તેના કુદુખની વિપત્તિ અને દુર્ભાગ્યનું કારણભૂત થઈ.

આ સમયે તેનો વિવાહ થયેલો હતો અને તેથી કરીને સદુ ઉપરની તેની પ્રીતિએ તેને પરસોકવાસ કરાવ્યો.

કશ્ચુદેવીએ પોતાની સ્ત્રીતિ પોતાની સહચરીઓને કહી એને તે હારા પોતાની ઈચ્છા માતુશ્રીને જણાવી. આ વાત અરીન્તાધિપના જાણવામા આવી અરણ્ય નરેશ બ્રહ્મસંકટમાં આવી પડ્યો. મન્દોર મહારાજ સાથે થયેલું વાઘ્ધન થી તિતિથી તોડવું તે એક મહાન વિચારની વાત થઈ પડી. જો તે બાગ્યવામાં આવે તો તેનું અપમાન થાય અને અંતે તેની સાથે વિગ્રહ થઈ હજારો મનુષ્યોનો વધ થાય. તેને એક સ્વચ્છંદી ઊંકરીના મનસ્વી સ્વભાવની વેદી ઉપર પોતા સ્વદેશને હોમી રૂધિરાબ્ધિમાં નિમગ્ન કરવાનું યોગ્ય લાગ્યું નહીં. આખરે તેણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે કશ્ચુ હાં તો મંદોરમહારાજી થવું. અથવા તો અવિવાહિતા રહેવું.

અરીન્તરાધિપનો આ સંકલ્પ તેની રાણી પાસે ટકી શક્યો નહીં. આ જગત્ની અંદર એવો કયો પુરુષ છે કે તે આવી બાબતમાં પોતાની પ્રિયતમાથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરે ? આ વિષયમા સંદિગ્ધ પ્રમાણે સ્ત્રીમંડળ વિનયી થયું. અરીન્ત સરદાર તેમની વૃત્તિને આધીન થયો. કારણ કે અરીન્તમહિર્ષિનું કહેવું એવું હતું કે હમ્મની અંદર પુત્રીના સુખના વિચારને પ્રધાનપદ આપવાનું છે. તદનુસાર સદુના વિવાહનું નક્કો કરવાને અરીન્તથી એક દૂત મોકલવામાં આવ્યો. વિવાહ કબુલ રાખવામાં આવ્યો અને અલ્પ સમય પછી અરીન્તકુમારીનું લગ્ન સદુ સાથે મ્હોટી ધામધુમથી થયાં.

અરીન્તાધિપના આ કૃત્યથી મંદોર મહારાજ અતિ માનભંગ થયો. લગ્ન અટકાવવાને તો તે અસમર્થજ હતો પણ તેથી કરીને ઉપસ્થિત થયેલા અપમાનનું વૈર લેવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. સત્વર તેણે ચાર હજાર માણસ એકઠાં કર્યા અને જે રસ્તે થઈને સદુ તેની નવવિવાહિતા સાથે જવાને હતો ત્યાં જઈ તેણે બ્રવણી નાંખી.

કેટલોક કાળ અરીન્તમાં રહ્યા પછી જાને વરવધુ સહિત કાષ્ઠાણ પ્રકારના બધા અથવા આપત્તિની શંકા રાખ્યા શિવાય આનન્દમાં નિમગ્ન થઈ પ્રયાણ કર્યું. પણ થોડેક દૂર ગયા કે તરત જ તેમને માલમ પડ્યું કે તેમનો રસ્તો ભ્રમણ અને દુઃખિત થયેલા પ્રણયિથી રોકાયેલો છે. અને તેથી કરીને જો દેશ જવાની ઈચ્છા હોય તો તેમણે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું જ જોઈએ.

મંદોરનરેશ કાંઈ બાધલો નહતો. તેણે પોતાના મ્હોટા સૈન્યથી આ સુદીમર મનુષ્યો પર હુમલો કરી પોતાનું કાર્ય સાધવા ઇચ્છ્યું નહીં. તેણે તેના પ્રતિસ્પર્ધિને ૬૬યુદ્ધ કરવા આમંત્રણ કર્યું. ૬૬ યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે કેટલાંક હોદ્દા વચ્ચે યુદ્ધ થયાં. બન્ને સરદારો પોતાના મોદ્દાનાં ૬૬ નિહાળતા હતા અને તેમના ચાતુર્ય અને શૂરતાનનાં યોગ્ય વખાણ કરતા હતા.

આખરે બહાદુર સદુએ પોતે ૬૬માં ઉતરવાની તૈયારી કરી. મંદોરનરેશ પણ યુદ્ધ કરવાને અત્યુત્સુક હતો. સદુ તેની પ્રિય પત્નિને મળ્યો અને છેવટનું આલિંગન આપ્યું. તેણે તેની કમરે તરવાર બાંધી અને કહ્યું “ બહાદુર તમારું ૬૬ જોવાને બાંધ્યશાળી થઈશ. અને જો કદાપિ દૈવેચ્છએ તમારું પરલોકગમન થશે તો હું સતિ થઈશ.” જો કે તેને વારંવાર ૬૬માં ઉતરવાને ત્વરા કરવા વિનંતિ કરવામાં આવતી હતી અને જો કે અરીન્ત પુત્રી તેને ધૈર્ય બરેલાં વચનથી ઉત્તેજિત કરતી હતી પણ હજી સુધી તે તેના આલિંગનમાંથી વિરક્ત થઈ ન હતી. આખરે સદુ તેના અતિ ગત આલિંગનમાંથી છૂટ્યો અને મંદોરના સરદારની રક્ષાઓ ગયો.

બન્ને સરદારો મળ્યા, આ સમયે બન્નેના મનમાં પ્રથમ ધા કરવાની ઉલ્લેખ ઇચ્છા હતી. અંતે સદુ પ્રથમ ધા કરવામાં વિજયી થયો અને તેમણે મંદોરસ્વામિની ગરદન ઉપર ધા કર્યો. મંદોરનરેશ પણ તેજ સમયે તેના ધાતનો પ્રલ્યાધાત કર્યો. કર્ણદેવીએ પોતાના સ્વામિના મસ્તક ઉપર પડતો ધા જોયો. બન્ને મોદ્દાઓ પૃથ્વી ઉપર પડ્યા. મંદોરાધિપ મુર્ચ્છિત થયો અને સદુ પોતાનાં કૃત્યોનો જવાબ આપવા આ ક્ષણભંચુર દુનિયાનો ત્યાગ કરી જગન્નિખન્તાની હજુરમાં હાજર થયો.

સદુના પરલોકગમનથી તેના સૈન્યમાં સોબ પ્રવર્ત્યો. પણ કર્ણકુમારીની આંખમાંથી એક બિન્દુઆવ પણ ન થયે. તેણે તેના પતિના સૈન્યની સરદારી લીધી અને તેના સ્વામિની તરવારનું મંદલ કરી અન્ય કોઈ વચ્ચે પડી સકે તે પહેલાં પોતાનો વાગ બાહુ ધડથી દૂર કર્યો. ત્યારબાદ તેના સેવકોને તે અવધવ તેના મધુર પાસે લઈ જવાની આજ્ઞા કરી અને સંદેશો મોકલ્યો કે “ આપની પુત્રી આવી હતી. તે આપના કુલદીપક પુત્રની વધુ થવાને અયોગ્ય ન હતી. ” ત્યારબાદ તેણે સૈનિકોને જમણા હાથ કાપી નાંખી તેના પિતા પાસે લઈ જવા ફરમાવ્યું; અને કહેવડાવ્યું કે આપની દુહિતા મિહિલવંચને યોગ્ય મૃત્યુને સરણ થઈ છે. સ્વસૈનિકોને પોતાની આજ્ઞાના પાલનમાં વિમુખ જોઈ તેમના તરફ ફરી અને એક સિંહજુની માફક બહુ હડી. “ શું તમે તમારા સરદારની અવજા કરો છો? ” સૈન્યમાંથી એક મનુષ્ય આગળ આવ્યો અને બોલ્યો “ દેવી, અદ્યપિ અમે અમારો વિનય ત્યજ્યો નથી. આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનું કારણ એટલું જ છે કે આપ અમને અતિ પ્રિય અને માનનીય છો તેથી કરીને આપનું મૃત્યુ જોવાની અમારી ઇચ્છા નથી. પણ ખેર જગતમાં એમ નજ કહેવાનું જોઈએ કે આપનો અમારા સરદાર તરીકેનો અમે અસ્વીકાર કર્યો અને આપની આજ્ઞાનું પરિપાલન ન કર્યું. આપની આજ્ઞાથી અને આપની ઇચ્છાનુસાર હું આપના બાહુને સરિરથી બૂદો કંઈ છું.” કર્ણદેવી મર્તિવત્ ઉભી રહી અને તેના હાથ કાપી નાંખવામાં આવ્યા.

ત્યારબાદ અરીન્તકુમારીએ ચિતારોહણની તૈયારી કરી. રજુશ્રમિમાં જ્યાં તેનો સ્વામિ માર્યો ગયો હતો ત્યાં એક ચિતારો તૈયાર કરવામાં આવી અને પછી તે શાન્ત અને ગંભીર રૂપમુદ્રાથી બન્ને સૈન્યોના જયધોળ વચ્ચે ચિતારૂદ થઈ.

સનાતન.

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

(જુનના અકના પાને ૨૩૨ થી આગળ ચાલુ)

ભાષણ ૪.

૨૮ પોચાલાલના કનીષ્ઠ બહુ રત્નપ્રસાદ પોતાને ગામથી આવી હોમને ઘેર રહી નીલા-
' ગમાં અભ્યાસ કરવા વિચાર રાખે છે તેની હોમનાં પત્નીશ્રીને ખબર પડે છે.

“ રત્ન અહીં આવનાર છે એ વાત ખરી ? મહારાથી કેમ છાનીચાખી હતી ? તમારે
' મહારાજાને બધાને બોલાવવા, ને મહારે વેઠ ભેગી વેઠ. આટલાં છોકરાં બોલાં હતાં ને
' એને બોલાવ્યો ? મહારાથી બધાની મરજી સમજાવશે નહિ. મહારે તો પગ વાળીને બેસના
' જ વારો ન આવે.

‘ તે કેમ આવે છે, બહુવા ? તમારા બાપાજીના ગામમાં નીલાજી છે ત્યાં કેમ નથી
' મૂકતા ? શું કહો છો ? નીલાજી ખસી જાય છે ? ત્યાં તમને બધા ને અહીં નોકરીએ આવ્યા
' ને તે નહિ બહુ થકે કેમ ?

‘ તમને સમજતા નથી. હોમના દાવપેચ જૂદા હશે. હું બહુ સમજી. તમારી કમાઈ
' તમારી આગવી યજ્ઞને બાપાજીની કમાઈ તો બધાની, તેથી ત્યાં રહે તો બીજાનું એ બધું ને !
' આ તો તમારામાંથી નીકળતું કહાડતું. તમારે ખર્ચ થવાનું છે ? ને મહેને શું ? મહારો
' તો મરો. કામમાં કામનો વધારો.

‘ તમને તો કંઈ કહેવાય જ નહિ. મારો દિવસ બહાર રહેતું એટલે થયું. ઘરમાં
' બીજાની શી વહે થાય છે તેની તમારે શી શીકર ? આ બાપ આપ્યા. હોમને ફલાણુ
' જોઈએ ને દોંકણુ જોઈએ, એ મહારાથી નહિ પહોંચાય. હું બધાની બાધથી નથી. સૌ
' શેઠ યશે તો મહારાથી નહિ વેઠાય. તમને ઠીક કંઈ, આ હમેશનું ધરણુ ધાસ્યું. એવા સાલ
' ધાલશે તો તમને ભારે પડશે. એકમા શું ભારે પડશે કેમ ? ના એક પણ નહિ ને અડધો
' પણ નહિ. મહારા ધરમાં નહિ. હું વેઠ નહિ નહિ કંઈ.

‘ તમને આમ કરશે તો આ શરીર ટકનાર નથી. હસવા માંડ્યું ? હસો હસવું હોય
' તો. કેમ ન હસો ? તમને શું ? મહારી તળીયત લથડતાં આવે છે, ને દહાડો આવી રહેશે.
' શું તમારું પહેલાતું હેત ને શું આનનુ ? તમારે મહારી ક્યાં દરકાર છે ? દરરોજનાં સાલ
' ઉમાં કરો. એ તો એ જ. વૈતર કરવા સરખ્યાં છીએ તે કરીશું. તમારા જેવા સાલ
' કાંઈ નહોતા એમ પણ હું જ કહેતી, ને હવે તમારા જેવા,.....હું કહેતાં અચકાઈ
' છું, પણ તમે મોઢાંમાં આંગળી ધાલો છો.

‘ ચૂપ રહું ? હું તમને ઉધી જવા કહું ? ના તેમ નહિ બને. મુગી રહું તો મારે
' છાણાં ધાપે. હવે મહારી આંખ ઉધડી. શું કામ પરણી, એમ કે ? પહેલેથી ખબર નહિ

‘જે આમ થતું હશે ત્હેમાં તો શું કરત? શું કરત શું? થોડુંક કાંતી પીછા આ મુજબ
‘સમાન સખ મેળવવા કરતાં પરપ્પા વગર જ ચલાવી લેત. ત્હમારે મન હું મુખી છું.
‘ત્હમે મ્હને ઉધા પાટા બધાવવા ધમ્મો છો. પણ હું જમ પેધવા દઉં ત્યારે ને ?

‘મુખી કેમ નહિ બેસતી હઉં? કારણ, મ્હારે મુગા નથી રહેતું, ટપલા નથી ખાવા.
‘સોરાવા કરતાં કહી જ ન દઉં. ત્હમે તો નવાં નવાં લૂરાં ધાલશો, ને હું કચરાછા કેમ ?

‘ત્હમને ન કહીએ તો ઠીક. આ કહેવા માંડ્યું કે ધમણ ચલાવી. એમ નહિ ઉધાય.
‘મ્હારું સાંભળો, પછી ઉધો. ત્હમારા બાહને ગમે ત્યાં રાખો. હું ત્હમારું બહુ મન રાખતી,
‘ને લોક કહેતા કે શેર થશે તે હવે ખરું પડ્યું. આજ મ્હારી આંખ ઉઘડી. મ્હારા મા-
‘બાપતી જુલ જે મ્હને પરણતી, બીજી બૂલ જે ત્હમારી સાથે પરણાવી.

‘ત્હમારી આટલી ચાકરી કરી રહેના બદલામાં આ ઠીક કર્યું. બદલો તો ઠીક આવ્યો.
‘મ્હારા સખમાં ત્હમે ચોરીઓ રાખે. શું મ્હારા સખનો પ્રથમ મ્હારા ગૂલાબસમ કાટા
‘તો કાંટા-પણ છેવટે ગૂલાબ. પણ હવે? ચોર. કાંટા જ કાંટા. હું કહી દઉં છું, ચોખ્ખો
‘ચોખ્ખું, હું બહીયાડું ફટવાતી નથી. ત્હમારા પૈસા એમ ખર્ચાવી દેવાના નથી.

‘પાછા દરયા? ત્હમારે મન મરકરી દમે. દસો, એમાં શું? પણ ત્હમારો ભાઈ મ્હારે
‘થેર નહિ. તે નદિ, ને રહેનો પડછાયો પણ નહિ, મમત્ત્યા. એજ છેલ્લો બોલ. રહેને
‘ગમે ત્યાં રાખો.”

રૂ. પોચાલાલ સાંભળીને છક થઈ ગયા, ને પોતાની ઝીને બોલતી બંધ રાખવા ખાતર
પોતે ઉધવાનો દોગ કરી આંખ મીચી સપ્ત રવા. ત્હેમને ઉધતા ધારી થાકેલાં જીહ્વાકુંવર
નિંદ્રાવશ થાય છે.

ભાપણ પ.

અ. સૌ. જીહ્વાકુંવર પોતાની બ્હેન અ. સૌ. ગ્રેમકાર તથા પોતાના ન્હાના બાઈચી.
મદનલાલને પોતાને ત્યા બોલાવીને ચારેક મહિના રાખવા માટે રૂ. પોચાલાલને કહે છે.

“કેમ બોલતા નથી? સાંભળો છો કે? અરે ઉધાય છે, બહુ. આમ શું કંતા દરો?
‘હું આ દરોજ ત્હમને ઉધવામાં હરકત કરું છું? ત્હમારું માથું દ્રખતું મથતું? કાલનો
‘મ્હારો જીવ તાલવે ચોટયો છે. ત્હમે બ્યારતું માથું દ્રખવાતું કહ્યું ત્યારથી ત્હમને તો કંધ
‘નહિ. ત્હમે શરીર સાચવતા નથી. મ્હારે રત્નું ઘરતું કામ. હૈયાં છોકરાંની ત્રેવડમાં રાત
‘પડી વ્યય એટલે વળા યાકી પાકી ઉધી જવાતું મન થાય, પણ તે કાલનીતો ઉધી જ
‘નથી. કહોને આજ ત્હમને કેમ છે? હાલો જરાક આવે દીવેલ ધમ્મું? જરાક નાક ચેવીય
‘તો સળેકમ મટશે, ને માથું દલકું થશે.

‘મ્હારી બ્હેન આપણી સાથે રહેતી હતી ત્યારે ત્હેને ત્હમારા માથાના સણકા મટા-
‘વવા કેવી, સરસ દવા બનાવી ત્હમારે માથે બરી હતી? શું ત્હેનો સ્વભાવ? કંઈક થયું
‘કે તે અડધી જ થઈ જતી. અને ત્હમારા તરફ શી રહેતી મમતા? અરે માની જણી
‘બ્હેન પણ એવઘાં ના રાખે. શું નહોતી રાખતી? આ સાચું બોલ્યા? ત્હમારે કાજે તે
‘ઉભમરો નહોતી કરતી?

‘તહમને પેલી કચોરી યાદ આવે છે ? તે દીવસના તહમારા મહેાંમાં કડવાચ મારતી હતી, તેથી તહમે ખ્હારથી આવેા તો જરાક મહેાં સવાદ થાય એવું ખાવાનું તૈયાર ને-
‘ધએ એમ વિચારી તે કાણે બનાવી હશે વા? એ તો મ્હારી ખ્હેને. અને વળી પંડોલી ?
‘તહમે નહોતી ચાખી ? મસ્કરી ઠીક કરતાં આવડી. અરે તે બાપડીને અંગૂઠે દેણા પડ્યો,
‘પણ તહમારે માટે બનાવવી ધારી તે બનાવી જ. હું એ કહું, પણ આ બધાંની વેઠ કહું
‘કે પંડોલાપંડોલી કહું ? ને કહું તો એ ત્હેની બરાબરી ના થાય. તે તો તે જ છે. અહા
‘એટલામાં તહમને ઉધ આવી ? આમ ન કરે. પાંચ મીનીટ પછી ઉધને.

‘તહમારું માથું દુખતું બધીને મ્હારી ખ્હેન યાદ આવી. જો તે હોય તો પણ તહમે
‘બોલાવેો તો આવેને ? અરર આ તહમારી ઉદરસને આ માથું દુખતું ? એ તો હોયને તો
‘આમ મટારી દે. શી ત્હેની માવજત કરવાની રીત ? ને મ્હને વળી મદદ મ્હારાચોતહમારી
‘પાસે બાર પહોર ને બત્રીસે ધડી બેથી રહેવાય નહિ. શું કરીએ ? જીવંતો ધણોએ બળે છે,
‘પણ જો ગ્રેમકાર આવે તો મ્હને મદદ કરે ને તહમારી માવજત થાય.

‘ત્હેના ગૂણ જો યાદ કરવા એસુંને તો મ્હોટું રામાયણ થાય. શું કહો છો ? ત્યારે
‘મ્હારામાં તે ગૂણ કેમ નથી ? તહમારા જેવું દયા વગરનું કાઈ હશે ? આ મહેણું મારવા
‘જેવું ? હું તો સ્વર્ગીય સખતી ખાતર પણ ના માઈ. દરેક જથ્થ સર્વગૂણસંપન્ન હોય
‘તો પછી શું ? બાવીમાં લખ્યા હોય એટલા ગૂણ આવે.

‘કેટલી વખત ગુણેલા રમાલ તહમે ટેબલ ને ખૂરશીઓ ઉપર નાખવા વિચાર કરેશે ?
‘ને તે વિચારનો અમલ કેમ થયેશે વા? શું તે મ્હે બરેલા ? ને તે તહમારો ગલપટો
‘લથો, તહમારી કાનઢાકી ટોપી મરી તહેણે જ તે બર્થાં. હું તે આ બાળગોપાળોની શેવા
‘કહું, કે રમાલ ભગવા એસું ? અહીં ત્હેને બોલાવેો તો વળી બીજા મનપસંદ રમાલો
‘બરાબી લઇશું.

‘અને વળી બીજું. ઘર કેવું શાન્ત રહે ? છોકરાં બધાં માછીની પાછળ ગાંડવડ. તે
‘કહે એટલે ડાહ્યાંડમરાં થઈ બેસી રહે. ને વળી જો મદનને તેડતી આવે તો અધીકુ સાઈ.
‘મદનને તહમે ક્યાં નથી ઓળખતા ? શું ગૂલાબ છોકરો ? પછી તો ઘરમાં આનંદ આનંદ

‘કાલે બોલાવવાનો કાગળ લખશે ને વા? જાઓ બધું, આંખ શું મીચી-રાખી
‘છે ? શું ઉધી ગયા ? જવાબ તો આવે. શું ના કહો છો ? મ્હાઈ આટલુંએ ના સાંભળ્યું ?
‘ધીક્કાર છે મ્હારા કહેવાને. ” (રવે છે)

રા. પોચાલાલ તો ક્યારનાએ ઉધી ગયા હતા.

બિહારી.

સુંદરીસુબોધ.

૫૬

સુષ્ણુ સાહેલી, બોધ વચન આ કહું જે ટૂંકા સારમાં,
 દૂઃખમાં મેંથી, સુખ પામીને રહીએ આ સંસારમાં; ૨૬.
 સખી, નીતિ યકી નિત્ ને વરતે, પ્રભુપ્રીત ધરી દૂઃખ દૂર કરે,
 આ જગમાં યશ મળેજ મળે. સુષ્ણુ
 સખી સદ્ગુણ સાચા તે સજવા, દુર્ગુણ ઉરથી તે દૂર તજવા,
 નિત્ય સ્વામીને (પ્રભુજી) પ્રેમે બળવા. સુષ્ણુ
 અનોંતિમાં ના પગલું બરવું, સહ ઉપર હેત સદા ધરવું,
 પતિ (પ્રભુ) ઈચ્છાએ જ અનુસરવું. સુષ્ણુ
 રે! કામ, ક્રોધ, ને દમ સદા, આ જગમાં જે રહે છે કરતા,
 તે ઉરમાં વાસ કરે ન કદા. સુષ્ણુ
 ઉડીને દહિને, પતિને જ નખી, ગૃહધારજમાં સખી રાખો મતી,
 નવ આગસ રાખો અંગ રતિ. સુષ્ણુ
 ગૃહકાર્ય યકી પરવારો જઘ, શુભ વાંચન બરવું રાખો તદા,
 ઉદ્યોગી યર્ધ રહેતુપ સદા. સુષ્ણુ
 સહવાસ કરો નવ દૂસરાનો, કદિ વેણ મદિ નવ રોપ કરો,
 પતિયત તણો નીજ ભાર ધરો. સુષ્ણુ
 ધણું ના હસવું, ધણું ના વદવું, કદિ સત્ય યકી જરિ ના ડગવું,
 પતિ (પ્રભુ) સેવામાં ચિત્તને ધરવું. સુષ્ણુ
 પતિના દિતમાં પગલું બરવું, સખી, સિંચળને દદ સાચવવું,
 પતિપ્રેમ તણું, સદ્ગુણ યવું. સુષ્ણુ
 સખી, જરે બોધ બધો મદરો, મહીને નીજ ધર્મ અદા કરરો,
 તો બવ-સાગર સદા આ તરરો. સુષ્ણુ

દિલ્હી.

મંગળેશ્વર.

મ્હોટું મન.

(કંસસચને કહેવા શ્રી કૃષ્ણના—એ રાજ.)

ખેની, રીતિ પ્રીતિની આદરજો, મ્હોટું મન રાખીને આચરજો,
 સુખી સૌ જનને તમે કરજો; ખેની

દેખી જન દેખ બસે ધરતાં, ક્ષેષી પ્રાણી ક્ષેષમાં છે મરતાં,
તમે દેખ ક્ષેષ નહીં કરતાં; પહેલી○

નથી કાંઈ લેઈ જતું સાથે, જવાનું છે સૌને ખાલી હાથે,
તો પછી કકાસ શા માટે ? પહેલી○

રનેલી સાથે ઘડીનું રૂહેવાનું, તેમા જાને લડવા ને વડવાનું ?
બલાધનુ જ્યોને કરી દ્વાથું; પહેલી○

મ્હોડુ મન રાખી જો ગમ ખાશો, સુખી સૌને કરીને સુખી થાશો,
મંત્ર છે સુખનો એ સાચો; પહેલી○

નાગરવાલ, નડિઆદ.

ચન્દ્રશંકર મલ્લિકાંકર પંડ્યા.

ખાલોધાન.

ફિન્ડરગાર્ટન (ખાળકેળવણીની એક સુન્દર રીત.)

૧. તે શું શીખવે છે ?

સુન્દરીસુબોધના વાચકો કલ્પલ કરે છે કે દેશના ઉદ્યોગો આધાર દેશની સુન્દરીઓ ઉપર જ છે. હિન્દુ સંસારને સંકુચિત કરનારી અનેકાનેક મુશ્કેલીઓ હોવાથી તેમાં નવા ફેરફાર એકદમ દાખલ થઈ શકતા નથી એ એક રીતે જોતા જેમ આપણું આપણાપણું સાચવી રાખવામાં લાલ કરનારી હકીકત છે તેમ ખીછ રીતે જોતાં આપણાં આપણાપણાને કેળવવા, વિવૃદ્ધ કરવા, ઉદાર કરવા અને ઉચ્ચત કરવાના પ્રયાસમાં કેટલીક વાર અડચણ કુરનાર પણ બની રહે છે. આવી અડચણો સલુકાઈથી અને શાન્તિથી નિવારવાનું કામ દેશની માતાઓ ઉપર જ રહે છે, કારણ બાળકપણથી છોકરાંઓ પર કેવા સસ્કાર પાડવા એ માતાઓના જ હાથમાં છે.

પણ કમબાએ, આપણામાં બાળકપણની ખરી કિમ્મત હાલમાં સમજાતી નથી: પાંચ છ વરસનું છોકરું થાય ત્યાં સુધી તો કશું શીખવવાનું કે કેળવવાનું હોતું નથી એવી જ માન્યતા સર્વવ્યાપી છે. સુન્દરીસુબોધના સુન્દરી-વાચકો જો આ માન્યતાથી પર થઈ, જીન્દગીનાં પ્રારંભના વર્ષ આખી જીદગી કરતાં પણ વધારે ઉપયોગી છે એટલું જ સમજતાં થાય, તો દેશોદ્ધારના કાર્યમાં પ્રગતિ ધણી વેગવાળી થવાનો સંભવ છે.

માતાઓ જરા પણ વિચારજો તો માલમ પડશે કે છોકરાં બેસતાં, ઉઠતાં, ચાલતાં, બોલતાં એ પ્રારંભનાં પાંચ છ વર્ષોમાં જ શીખે છે. માથાપ કે બાઈમ્હેતના હસમુખા કે

કોઈમંથી ચહેરાની અસર તે વર્ષોમાં પણ થવા ચગર રહેતી નથી. પૃથ્થક વૃત્તિ અને સ્મરણ શક્તિ તે જ વર્ષોમાં ઘણી ઉચ્ચ અને તેજસ્વર હોય છે. જે મંસ્કાર તે વર્ષોમાં પ્રકાશ હોય છે તે વય વધતાં વધે છે અને કેળવણી મળતાં કેળવાય છે. અવિધ્યનાં બીજો તેજ બૂમિમાં રોપાય છે એમ ખાત્રીથી નક્કી થયું છે. ‘આટલું કીકલું તે શું સમજે’ એવી સમજણ ઘણી માતાઓમાં હોય છે અને તેથી ઘણીવાર અનુગતું વર્તન બાળકોની હાજરીમાં કરતાં તેઓ ખચ્ચતાં નથી. આવી માતાઓને સમજુતી આપવી જોઈએ કે બાળક જ્યારથી શ્વાસ લેતાં શીખે છે ત્યારથી જ કેળવણી મેળવતું જાય છે. સુન્દર દેખાવો જોઈએ છે, જમણ, જંગી, અને અપરિચિત અવાજ સાંભળતાં રહે છે, જે કાંઈ નજીકમાં હોય તેને બાજતાં પકડતાં શીખે છે અને એવી રીતે પ્રભુએ આપેલી સર્વ શક્તિઓ હળવે હળવે ઉપયોગ કરવા મંડે છે. કેટલીક બાળકો એવી હોય છે કે તેની અસર છોકરાં પર થઈ કે ક્રમ એ તરત કળી ચકાવું નથી, તોપણ એ તો સિદ્ધ થયું છે કે જે જે બાળકો છોકરાંની દ્વિત્રિય સાથે અચકાચ છે તે બધીની કમને કમ અસર થાય છે જ અને તેના સંસ્કાર ઉચ્ચ અને ચિરકાળ સુધી ન ખસે તેવા પડી રહે છે.

ત્યારે દરેક દરેક છોકરું જન્મે છે ત્યારથી જ શીખે છે, અને જે કાંઈ શીખે છે તેની સંભાળ રાખવી જરૂરની છે. પહેલાં અઢી ત્રણ વર્ષમાં છોકરાંને કેમ કેળવવાં એ બહુ ચર્ચા થકયું નથી, અંગ્રેજોમાં પણ તેને માટે તો માત્ર એક જ ચોપડી આ લખનારના જાણવામાં આવી છે. પણ ત્રીજો વર્ષથી છોકરાંઓને કેમ કેળવવાં, છોકરાંઓની રમતપર કેમ અને શા માટે અને કેવું ધ્યાન આપવું, તે વખતની છોકરાંઓની પાંગરતી શક્તિઓને કંઈ બેરોક આપવો અને કેવું વલણ આપવું એ બધું તો બહુ જ બહુ ચર્ચાયું છે. જે પદ્ધતિ આ વિષયનું જ્ઞાન આપે છે તેને કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ કહે છે. હાલમાં એ પદ્ધતિ લોક સમસ્તમાં કાંઈક અણુગમે ઉત્પન્ન કરનાર અને ઢોંગ ધતુરામાં ખપનાર ગણાય છે. તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે તે પદ્ધતિના ખન રહસ્યનું જ્ઞાન શિક્ષકવર્ગમાંથી પણ ઘણા થોડા ધરાવે છે. નવાં ધોરણોમાં ગીત અને વાર્તા દાખલ કરેલાં છે પણ તે શા માટે અને કેવી રીતે શીખવવાં એ શિક્ષકો તો શું, પણ પરીક્ષકોમાંથી પણ ઘણા થોડા જાણે છે એમ કહેવાની હિમ્મત ધરી શકાય તેવું છે. ત્યારે એ તે પદ્ધતિ કેવી દરોએ જાણવાની સહજ ઉત્કંઠા થાય તેવું છે. અને બીજા બધા કરતાં માતાઓએ તો તે જાણવી જ જોઈએ એમ લાગવાથી જ આ ઉપક્રમ શરૂ થયો છે.

કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ ત્રણથી છ કે સાત વરસ સુધીના છોકરાં માટે ખાસ છે એમ કહેવાવાથી સમજ થકાશે કે, આપણા દેશમાં કહેવાતી નિશાળોમાં છ કે સાતથી વહેલાં મૂકવાનો રિવાજ નથી માટે તે પદ્ધતિનું ખરૂં કામ શિક્ષકો પર રૂઢી ચકતું નથી, પણ શિક્ષક માતા ઉપર જ રહે છે. જો કે શિક્ષકોને તે પદ્ધતિ કામની નથી એમ તો કોઈથી કહી શકાતે જ નહિ—માત્ર પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોએ જ નહિ, પણ આગળની નિશાળો અને ટેક કેલેજના શિક્ષકોએ પણ તે પદ્ધતિનો ધ્યાનપુરસ્કર અભ્યાસ કરવો એ શિક્ષકના ધ્યાને બહુ લાગકારી છે,—તોપણ એટલું તો ખાસ બાર દબને કહેવું જોઈએ કે શિક્ષકોને તે જોટલી જરૂરની છે તેના કરતાં માતાઓને તો તે હજારગણી ઉપયોગી અને હિમ્મતી છે.

‘કિન્ડરગાર્ટન’ એ શબ્દનો અર્થ થાય છે. કિન્ડર=બાળક. ગાર્ટન=બગીચો. પણ જે અર્થસૂચક ગાંભીર્ય કિન્ડરગાર્ટનમાં રહેલું છે તે બાળ-બાળ શબ્દમાં રહેલું હોય એમ લાગતું નથી. શબ્દનો બાવાર્ય, બાળકોને જેમાં છોડવા તરીકે લેખી ઉછેરવામાં આવે છે તેવો બગીચો એવો આપવામાં આવે છે. કેટલાક તેને બાળકોને રમવાનો બગીચો એવી રીતે પણ સમજાવે છે. આપણે તેના બાવાર્યને સમજી, નામના બાધાંતરની કડાકુટમાં પડવાનું મૂકી દઇ તેનું સર્વસામાન્ય કિન્ડરગાર્ટન નામ સ્વીકારીશું.

આપણી પ્રાચીન રહેણીના રીતરિવાજ પ્રમાણે બાળકોને હંચા જીવન વર્તનની અસર એટલી બધી લાભકારી અને સત્ પરિણામી હતી કે તદ્દન નાનાં બાળકોની કેળવણી સંબંધે વિચાર કરવાનો અવકાશ જ હતો નહિં. પરંતુ પશ્ચિમ તરફના દેશોની રહેણીકરણી જીંદી તરેહની હોવાથી બાળકોનાં જીવન કાંઇ પણ ટંગમણ વગરનાં અને લક્ષ રખાયા વગરનાં જ જતાં, એટલે ત્યાં બાળકેળવણીનો વિષય ધણી વિચારકોનો વખત રોકતો. તેને પરિણામે ત્યાં બાળકોને ઉછેરવા અને કેળવવા અનેક પ્રયાસો થયા કયાં છે, કેળવણી ઉપર અનેક પુસ્તકો લખાયાં છે, બાળજીવનના અનેક અભ્યાસી નીકળ્યા છે અને છોકરાંઓની કેળવણી કેવીહોવી જોઇએ અને તે કેમ અપાવી જોઇએ એ સંબંધે બહુ બહુ લખાણ ચર્ચાંયું છે. કિન્ડરગાર્ટન તે બધાનો સાર-નિષ્કર્ષ-કહીએ તો આવે. બાળકોને કુદતથી અમુક બક્ષીસો મળી છે. તે બક્ષીસોની સરખી રીતે, પ્રમાણમાં એક સાથે અને સુધરીત રીતે કેળવણી થતી જાય એ દરેક શિક્ષણુનો મુખ્ય હેતુ હોવો જોઇએ. આંખ, નાક, કાન, હાથ, પગ, આ બધાં મગજની સાથે જ કેળવવાં જોઇએ અને તે બધાંનો ઉપયોગ નીતિની કેળવણીમાં થવો જોઇએ. નાનાં બાળકોને કંઇ કંઇ કામ કર્યાં કરવું બહુ જ ગમે છે, આજમુ પડી રહેવાનો તેમનો સ્વભાવ નથી; વળી, એક કામ ચોડીવાર કર્યું કે તે છોડી બીજા તરફ તેમનું ચિત્ત દોડે છે, જે સુન્દર અને સુશોભિત હોય તે તેમની નજરમાં એકદમ ગમી જાય છે, જે હલે ચલે છે તેને પણ પોતાની પેઠે જીવ છે અને જાન છે એવી માન્યતાથી તેઓ ભરેલાં હોય છે તથા જેનું દેખીયે તેનું કરવું એવી પ્રભુદત બુદ્ધિથી અતુકરણ કરવામાં ખબરદાર હોય છે: આવા આવા બાળહૃદયના ગુણોનું જ્ઞાન મેળવી, બાળકને સમગ્રપણે કેવી રીતે કેળવણી મળે એ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ શીખવે છે.

બાળકના તરફ કેવું વર્તન રાખવાથી શું પરિણામ આવે છે, તેમની કેટલીકવાર વાદ અને આગ્રહ તરીકે ગણાતી ટેવો ખરી રીતે કેવાં જીંદાં સ્વરૂપની હોય છે, તેમનાં હૃદય પર સહજવારમાં કેવી બારે અસર થાય છે અને બુદ્ધિશાળી બાળકો બાળકોને કેવાં અપટવારમાં પોતાના તરફ વાળી શે છે વગેરે બાબતો શીખવી અને શીખવવીએ કિન્ડરગાર્ટનનો વિષય બને છે.

મોટા થતાં બાળકો કયા ધધાને લાયક છે એ જાણી શકાય તેટલા માટે, નાનપણથી જ તેમનાં હાથપાદાદિ યોગ્ય રીતે કેળવણી લઇ શકે અને દરેક ધધાની અરવાત કરી જીવે એ બાબતની પણ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ દરકાર કરે છે.

બાળકને જે જે શીખવવું છે તે બધું તેનાં કુદતી યલજીને સંતોષતાં સંતોષતાં જ શીખવવું; બાળકો સાથે તો રમત ગમત કરવી, તેમનો પોતાના પર બાવ ઉત્પન્ન કરવો, તેમનું માન ઉત્પન્ન કરવું; તેમને તેમની રમતમાં જ બાગ લઇ કાંઇ કાંઇ શીખવતાં જવું;

બાળકો રમે છે તે અમઘા નહિ, પણ કુદરતે તેને રમવાની વૃત્તિ આપેલી છે તે સ્તોખવા જ. કુદરત આગસ અને કાર્યે વગરની સ્થિતિને પસંદ કરતી નથી એટલું જ નહિ, પણ તે આગળ અને આગળ ખીન્ના જ કરે છે એ સિદ્ધાંત બાળકોમા પણ લાગુ થતો હોવાથી બાળકો જે કરે છે તે કાષ્ટ સીખવાને માટે જ કરે છે અને તેથી બાળકોની દરેક રમતને અને તેમના દરેક કાર્યને એરી ગેને દોન્વા અને વાળવા ક લાભકારક પરિણામ જ આવે અને તેવી રીતે દોરતા અને વાળતા આપણી જીવયોગી મદદ તેમને મળતી જ રહે કે જેથી હાનિ દૂર રાખી દરેક લાલ આપી શકાય આવી સમાજ રાખવી એ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિનું કામ છે

દરેક માતા છોકરાને સારા કરવા ઇચ્છે છે, દરેક માતા છોકરા મોટા થઇ સારે ધર્મે વાગે એ ઇચ્છે છે દરેક માતા છોકરાને કુદરતી વસ્તુ દોરી તેને વધારે લાભ કેમ થાય એ જોવા ઉત્સુક છે અને કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ આપુ બધુ સીખવે છે માટે તે પદ્ધતિનું ખર્ચ અને પૂરું જ્ઞાન દરેક માતાએ મેળવવું જોઇએ એ જરૂરનું થઇ પડે છે એ પદ્ધતિ શુ સીખવે છે એ આજ કલ્પ કમ સીખવે છે એ વળી મોઢ બીજે પ્રસંગે કહેવાશે.

હિન્નમતલાલ ગણેશજી અંજારિઆ,

બાલક પિતા

Child is the father of man "

બાલક મનુષ્યનો પિતા છે.

નુક્રિત ઉદ્યાનના કલ્પેક્ષિત છોક, દેશદિતતા, કવિત્વતા, ખુદ્તા, સાધુતા અને સાહિત્યતાના વિદ્યસિત સરકારોને અતર-ગર્મ-પ્રદેશમા સમેચી, સમયોચિત અભિસિચનથી વૃદ્ધિ કરનાર જગતની અધ પતન સ્થિતિને પુનરુજ્જવન આપી ચેતન લાવનાર, હેના ઉત્કર્ષ માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર, દહિગોચર થતા કહેવાતા બાલક, અપિ ઉક્ત ગ્રંથોને-સરકારોને હૃદયર્થમા જિલી રાને. રાને અભિવૃદ્ધિ કરી સ્વાત્મ બુદ્ધિઓને સ્વાત્મથી સ્વાદિષ્ટ સુદ્ધ અ ખાડનાર પિતા, હને અનેક વાર વદન છે " +++ મદુનન.

*

*

*

પ્રિય સજ્જન ! નાના બિજકમા જસના તમામ અશો રહેલા છે એ વાર્તા જ્ઞાની તેમજ અજ્ઞાની સ્વિકારે છે સહિમા દસ્ય થતી વસ્તુઓમાથી સુવર્ણ, આદી આદિ ધાતુઓ, હિર માણુક્ય આદિ રત્નો અલ્પ સ્વરૂપમાથી અનુપમ સ્વરૂપને ધારણ કરે છે મેલસા મનુષ્યના બાળવામા સર્વત્ર આવે છે પરંતુ તેની કિમત હિર જરાબર હોતી નથી, જતા પ્રથિવિના ગર્ભ પ્રદેશમા જ્યારે કોલસાને કુદરતિ ગરમી (Heat) આપવામા આવેલી હોય છે ત્યારે તે અમૂલ્ય થઈ પડે છે પાડવોના સમયથી વર્તમાનકાલે નામધર સહેનશાહ સાતમા એડવર્ડના તાજમા વિરાજતો હિરો શુ છે ? માત્ર કોલસાનું પરિણામ છે ત્યારે નાની વસ્તુઓમા જે મલ રહેલુ હોય છે તેને સુસરકારથી કેળવવામા આવે તો તે કેટલી કિમતી થઈ પડે છે ।

ફોનોગ્રાફ જેવા શિવાય બાગે જ કોઈ મનુષ્ય રહ્યું હોય છે. ફોનોગ્રાફ બનાવનાર એડિસનને કયો સંજ્ઞન ધન્યવાદ આપ્યા શિવાય રહેશે? મીઠું માંખ્યોની બનાવટ છે. મીઠું એ સામાન્ય વસ્તુ છે; અને દરેક માણસના અનુભવમાં તે આવેલું હોય છે, પરંતુ એડિસને તેના પર સંસ્કાર નાંખી સ્વરને ઉતારવાની અગમ્ય કળાને રવાણિ કરી તેના પ્રભાવને યતેજ કર્યો છે. પ્રત્યેક વસ્તુઓને તેના મૂળ સ્વરૂપમાં લાવવા માટે સંસ્કારીત કરવી પડે છે; અને સારેજ તેનામાં જે શક્તિ હોય છે તે ખિલી નીકળે છે. ઉપરના દૃષ્ટાંત ઉપરથી આપણે એટલું તો સ્વિકારવું પડશે કે અનુપમ શક્તિના પ્રભાવને ગર્ભપ્રદેશમાં ધારણ કરનાર નાની વસ્તુઓ પર સુસંસ્કાર પાડવામાં આવે છે ત્યારે તે અમૂલ્ય થઈ રહે છે.

બાલક દેખીતું ન્હાતું છે, પરંતુ તેનામાં રહેલી શક્તિ મોટી છે. મનુષ્ય માત્ર પ્રથમ બાલક સ્વરૂપે હતાં, અને બાલકનું સ્વરૂપ પણ ભવિષ્યમાં તેમના જેવું જ થવાનું હોય છે. આથી ઉભય અભેદરૂપ છે. રાગર્ષિ ભર્તૃહરિ, મહાત્મા રામ-કૃષ્ણ-ભીમરથ, બ્રહ્મમણિ નરસિંહ-ઉદ્ધવ-પ્રલ્હાદ-વિભિષણ, સતિ સાધ્વીઓ સીતા-તારામતી-સાવિત્રી-સિમંતિની-શાન્તા, જન્મકાલે બાલક જ હતા. પરંતુ તેમના પર નાંખવામાં આવેલા અદ્વિતિય સંસ્કારોજ તેમના પૂર્વનિય રૂપમાં પ્રધાનપદ ભોગવે છે.

વિદ્વન્શિરોમણિ જોખ્યે-સુરેન્દ્રનાથ-લાલા લગ્નપતરાય-દ્વાદશાઈ સાપ્રતકાલે જે સ્વધર્મ-સ્વદેશભક્તિ-સ્વાત્મોદ્ધાર કરે છે તેનું કારણ પુણ્ય વય થયા પછી નહિ, કિંતુ બાલ્યવરથમાં રૂઢિત રૂપે નાંખેલા સંસ્કારોનું જ પરિણામ છે. ચુપ્તશક્તિને તેમણે કેળવી છે. અંતરગર્ભમાં રહેલાં બુદ્ધિ-બળનો તેમણે વિકાસ કર્યો છે.

મનુષ્યસમૂહમાંથી મોટો ભાગ માત્ર વિષયલાલસાથી જ વંશવાસકત બનેલો હોય છે; પરંતુ આ આચરણ વાસ્તવિક રીતે પ્રસંસાપાત્ર ગણાતું નથી. બુદ્ધિને લોહની પેટીમાં રાખી મૂકવા માટે આપવામાં આવેલી નથી. માત્ર કાંકરની માફકજ જેને પૈસા ગણવાના છે, અને જેનો કિંચિત્ પણ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી, તો પૈસા હોય તેથી પણ શું? અને ના હોય તો તેથી શું અધિક? પ્રત્યેક પ્રયત્નોમાં બુદ્ધિ અને બલનું અદિતિય રૂપ થાય છે ત્યારે જ અભિષિત વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ થાય છે. એકલું જગ કે એકલી બુદ્ધિથી, વધારે મહેનત અને અપૂર્ણ કામ થાય છે. જ્યારે તેનો સયોગ થાય છે ત્યારે જ તે બેય-ભાગને દર્શાવે છે.

એકલા વિષયસુખોથી મનુષ્યની ઉન્નતિ થતી નથી, પરંતુ અધઃપતન સ્થિતિમાં આવી જાય છે. વર્તમાનકાલની દેખાતી નિર્માલ્ય પ્રજા આનું મુખ્ય કારણ છે. જેનાં માતા પિતા અસક્ત તેનાં પુત્ર પુત્રીઓ ક્યાંથી સરકત હોય? અપકવ-અયોગ્ય મિત્રક્રમાંથી સમર્થ અને સાધુ પુરૂષની પ્રાપ્તિ થી રીતે થવી સંભવે?

પ્રિય સંજ્ઞન! આપણાં ધર્મ શાસ્ત્રો કેવા કેવા ગહન અર્થના ગૂઢ સાકેતિકોમાં રચા-યેલાં છે તેનો તમે સ્વપ્ને પણ વિચાર કર્યો છે? ન્યાય નીતિ જ્ઞાનપૂર્વક મહાન સાધુ પુરૂષોપી લખાયેલાં આ શાસ્ત્રો અપ્રતિમ બોધદ્રવ્ય તેના મુમુક્ષુને આપે છે, પુત્ર-સંતાન પ્રગટાવવા

આરોગ્ય શરીર-પુક્ત ઉભર-પ્રપુલ્લિત મન, પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષમાં રહેલું જ નોંધવે. આમાંથી જો એકાદનો ભંગ થાય છે તો તેથી અધુરા નિર્ભાગ્ય વિચારદ્રવ્યવાળાં-અશક્ત, રોગિ, ઔજ્ઞસ્ય બધા વિનાના બાલકોનો જન્મ થાય છે અને પછી ભવિષ્યમાં તેની પ્રગ્ન તેનાથી પણ વિશેષ રોગગ્રસ્ત વારસાવાળી થાય છે. માટે તમારે જ તમારાં સંતાનોને મજબુત ને માનસિક શક્તિના વિકાસવાળાં થવા માટે પ્રથમ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

શું તમારાં સંતાનો તમાના જેવાં-અને તેથી પણ અધિક-સારીરિક માનસિક અને આધ્યાત્મિક બલમાં શ્રેષ્ઠ બને એ જોતું નથી ગમતું ? ગમે છે તો શા માટે તમારા શુદ્ધ આનંદના સ્વાર્થની ખાતર ભારત વર્ષની પવિત્ર પ્રગ્નને દેપવાળી બનાવો છો ? ઉત્તરદિશાએ ચોર આવતા દક્ષિણદિશાએ નાશી જનારી પ્રગ્ન બનાવવાથી તમને અને તમારી પવિત્ર ભૂમિને શો લાભ થવાનો ? જાણતો થએ. તમારામાં સર્વ છે, અને તમે સર્વ કરવા શક્તિમાન છો. તમે પરમાત્માના પુત્ર છો અને પવિત્ર પિતા પોતાના બાલકમાં સતત અનિદ્રવ્ય યોગ્યા કરે છે. તો મિથ્યા ભય કોણ સંતાપ ના કરતાં તેના પવિત્ર ધર્મોને સ્વીકારી તદ્દન-સાર વર્તેન કરો.

પ્રિયબધુ ! ભારત વર્ષનું ગૌરવ પૂર્વે કેતુ હતું ? તેનો લ્હમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ રહ્યો છે ? ભગિરથ-રામ-કૃષ્ણ-વિક્રમ આદિ રાજાઓ-પરમાત્મકૃપા પ્રસાદક ભક્તો, યોગ તત્ત્વ-વિદ્ મહાત્મા પુરુષો, આર્યના ગૌરવરૂપ પવિત્ર સતીઓ અન્ય દેશોમાં ક્યાં હતી ? અને કદાપિ હશે તો ધર્મ અર્થે કામ અને મેદ્ધમાં જોડો પરિપૂર્ણ સ્થિતિને પામી છવતસાહસ્ય કરી ગયા છે તેવા ને તેટલા પ્રમાણમાં અન્ય દેશોમાં ક્યા પુરુષો વિરાજે છે ? આપણું ગૌરવ આપણા-થી વર્ણવ્યા કરતાં આ મહાન પુરુષના વાક્યને આપણી સમક્ષ મૂકું છું. અને તેમાં કેટલું સત્ય રહેલું છે તે વાંચનારને જ સોંપું છું.

Soil of Ancient India, cradle of humanity, hail ! hail ! venerable and efficient nurse ! whom centuries of brutal invasions have not yet buried under the dust of oblivion. Hail, fatherland of faith, of love, of poetry and of science ! May we hail a revival of the past in our Western future !

M. Louis Jacolliot.

આ શું દર્શાવે છે. પવિત્ર ભૂમિ ! પવિત્રભૂમિ ! તને વંદન છે, વંદન છે-એમ શા માટે પૂકાર કરે છે. સત્ય-પ્રેમ-કવિતા-અને શાસ્ત્રની પિતૃભૂમિ કહીને વંદન કરવામાં તેના હૃદયમાં કેટલું ગૌરવ સમાયેલું હશે, એનો ખ્યાલ સહજ સમજી શકાય તેવો છે. ભારતવર્ષના ગૌરવ સંબંધિ ધણું ધણું આગલ પ્રગ્ન તરફથી કહેવામાં આવ્યું છે.

આ બધું થવાનું કારણ શું ? ભારતનાં સંતાનોએ હજુ સુધી તેમની વિજયપતાકાને વિદેશીય પ્રગ્નના આંતર ચક્ષુમાંથી ડાળના ગૌરવ પ્રતાપે શિથિલ કરી નથી. તેઓનું તત્ત્વ-જ્ઞાન સાહિત્ય કલા શિક્ષણ-સંગીતપર સત્તા, યુદ્ધાદિમાં પ્રવિણતા-નું જ્ઞાન અપૂર્વ હતું. અને તે સત્તાના પ્રમાણથીજ તેઓ અદ્યપિ વિજય વાવટાને દૃઢ રોપી ગયા છે.

ઉપરનું દર્શાવે અપણને મગર કરે તેલું છે, આપણા પૂર્વજોનું અભિમાન આપણમાં

અદ્વિતીય બ્રહ્માન પ્રગટાવે છે. પરંતુ તેથી સિમિલ થઈ વાયસ્ જ્ઞાનિ બનવાથી કાંઈ મળતું નથી. પુરુષાર્થ શ્રદ્ધા ને નિશ્ચયથી કાર્ય માત્ર છતી શકાય છે. કહેવાનો વખત ગયો છે. અને કરોડો કહેનારા મળશે તો પણ આપણું શ્રેયઃ થનાર નથી. આપણે જાતે જ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. સારે જ ઉત્તરિભાતુને નિહાળી શકારો. આર્થ પ્રજા હવે જાગૃત થઈ કર્તવ્યમય જીવન ગાળે તો તેઓનો દેશકાલ પાછો પૂર્વવત્ પધરહે.

બાલકમાંથી મનુષ્ય-પિતાનો પ્રાદુર્ભાવ સુસંસ્કારોથી થાય તો કેવા ગદન અર્થસૂચક આપણું જીવન થઈ રહે ! મહાન પુરુષો પણ બાલક પરિણામથી ગયા હોય છે. અને વૃદ્ધ-વસ્થામાં પણ તેઓ બાલક થવાના વિચારે સેવે છે. તો યા માટે પ્રથમથી જ બાલકને સુશિક્ષિત ન કરવું ?

પ્રિય સુજનન ! જે જે મહાન મનુષ્યો આપણે જોઈએ છીએ અને જે જે મહાન પુરુષો વિશે આપણા સાંભળવામાં આવ્યું છે તે તે પુરુષો પ્રથમ બાલક જ હતા. બાલકમાંથી જ તેમની એ સ્થિતિ થયેલી છે. તો બાલકોમાં પ્રથમથી જ સુસંસ્કારો સિધ્ધાપિત કરવા કે બિ-પ્પમા તેમની માનસિક શક્તિનો વિકાસ થતા ઉત્તરોત્તર ભારતવર્ષમાં દિપક માફક ઝળકી નીકળે. પરમાત્મા પ્રત્યેક મનુષ્યના હૃદયમાં આ વિચારને સખજ દેહાપી, કર્તવ્યમય જીવનતા ગદન અર્થને રહસ્યપૂર્વક સમજાવી-પૂર્વે જેવા મહાન પુરુષો પ્રગટાવવા સમર્થ કરી-બાલકોને પ્રથમથી જ સુસંસ્કારી કરવા તેમનામાં અનુપમ શક્તિને દેહવી તેમની ઉત્તરોત્તર ચઢતી કરો. અસ્તુ.

ત્રિદ્વિલારી—ધમીજ,

શ્રી દેશાઈ બન્ધુમંડલ.

પત્રપુષ્પાંજલિ.

(સ્ત્રીલેખ.)

મે. સુન્દરીસુબોધના તત્ત્વી સાહેબ ? નિચેનો વિનંતિ પત્ર આપના પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરી ઉપકૃત કરશે.

હું મહારા બન્ધુજનોને વિનંતિ કરું છું કે ત્હમો પુરુષો અમારે-ઝીઓ માટે શું કરો છો ? માત્ર પેપરોમાં-ઝોપાનીયામાં-ઝીકેજવણી વિશે મોટા નિબંધો લખો છો કે બીજું કાંઈ ખરું ? મહારી કેટલીક બહેનો વિદ્યાન પતિ પિતા કે બાધ્યાતુ અનુકરણ કરી ફેશનમાં ને ફેશનમાં ફરે છે. કારણ એમાંની ઘણીખરી નથી પુરું વાચી શકતી કે સ્થગી શકતી; નથી વ્યવહારમાં સ્ત્રી શૃલસંસ્કાર ચલાવી શકતી. આ હોય મહારી બહેનો કરતાં મહારા વિદ્યાન બન્ધુજનોનો છે; કેમ કે તેઓ પ્રસ્તકશાળા, કલ્યા, મિત્રમંડળ, સમાજોને વિનોદસ્થાન ગણે.

છે, નોકરી વ્યાપારમાંથી નવરા થતા નથી, ગૃહ તરફ બેઠકાર ઘરમાં તો માત્ર કુષ્ઠા અને અને નિદાન તમ કરવા આવે છે ઉચ્ચ ગણિતમાં સ્ત્રીઓને બહુ કામ હોતું નથી છતાં મહારા બન્ધુઓ સ્ત્રીઓ નવરાશની વેગા શુ કરે છે તે પૂજવાની પણ તરફી લેતા નથી સમસ્ત નાગર, ક્ષત્રી, શેડીયાતી સ્ત્રીઓને તો રસોઈ સિવાય કાઈ કામ હોતું જ નથી, સાત આઠ વાગ્યે ઉડી ચાકરે તૈયાર કરેલો ચાહ પીયે રસોઈ કરવાની હોય તો જેવી આવડે એવી કરી પતિને જમાડી, સ્નેહ હોય તો વાતો કરી, નહિ તો મ્હો કસાલુ કરી પાનસોપારી આપી માળપર મ્હડે છે. કામ કરનાર નોકર હોય એટલે બીજી શી પચાત ! જરાક આડ યર્ષ ન્યુસપેપર વાચવા, ફેન્સી કપડા પહેરી હાથમાં પેટી, પોટપી લઈ સાસુરેથી પીયર જવું, બ્હેનપણી પાસે ટેવટપ્પા મારવા અને સાગી જૂડી કરવી. સુધરેલા બહેલા કુટુંબમાં પણ આવું આજ, પણ સુધરેલી કબ્રમાં. બહાર સુધારો અને અંદર એવીને એનીજ નિદાનુકત વાતો. હે બન્ધુ-ઓ ! આ સર્વનો બુદ્ધિદાર કોણ છે ? હું કહું છું કે તમને પુરૂષો જ તો. તમને તમારું ધર સુધારી શકતા નથી, તમારે આધારે પડેલી સ્ત્રીઓને અગાત રાખી સ્વાર્થજ સાધી છે.

માટે હે બામ્મઓ ! તમારે એક સીસમાજ સ્થાપવી બોધ્યો. જે સ્થળ સર્વને અનુકૂળ પડે તે રાખવું. આ સ્થળે કેળવાયેલી બ્હેનોએ દર આઠવાણીયે મળવું મળવાનો વખત બપોરના બેથી ચાર નાખવા, પોતપોતાના ગાનના પ્રમાણમાં વ્યાખ્યાન આપવાં તથા બાન્યી પદ વરસની કન્યાઓને ગૃહકેળવણી પતિસેવા વડિલસેવાનો બોધ આપવો. પુરૂષ વર્ગ તેમજ સ્ત્રીવર્ગ ફેન્સી કપડામાં જે ખર્ચ કરે છે તેનો થોડો હિસ્સો સ્ત્રીઓને આપવો. મહારા વિદ્યાન બન્ધુઓએ પણ તેમને પ્રેમપૂર્વક મદદ આપવી. નોકરી કરતા પૈસા કમાતા ડોક્ટરો વકીલો-ગ્રેજ્યુએટ માસ્તરોને બીજા રોજનો પા કલાક કાઢી રોકે એમ માનુષ્ય શુ દિવસમાં પા કલાક પોતાની પત્ની, પુત્રી કે બ્હેનને અવ્યાસ કરાવવા શક્તિમાન નહીં થાય ? હાલમાં મહારી ઉછરતી બ્હેનોની દયા એવી થઈ છે કે ધો બીનો કુત્રો ધનનો તહિ ને ઘાટનોએ નહિ. તહેમા જન ઉપવીહીયો અવ્યાસ કર્યો કે ન પૂછો વાત એમ કુતાર્થ જાય છે અને એમાં ગૃહવ્યવસ્થા સચવાતી નથી. મા બ્હેન કાઈ મ્હેતાં નથી તેઓ પણ શુ કરે તેઓ કહે તો ‘કચકચીયાં’ થાય. સ્વતંત્ર રહેવું, છુટા દરવું, ફેન્સી, વસ્ત્રઆલુપણ, તોરણ રૂમાલ બરી ઉદ્યોગ દેખાડવો ને બાકી સુષ્ઠ રહેવું માયું દુષ્કે છે વિગેરે કહેવું દાકતર વૈદ સિવાય ચાલે નહિ સ્ત્રીકેળવવાની પૂરૂષ દુષ્કિલ હોય તો તમને ધરના ગાન આપો, દિવસે વખત ન કામો ન ગાળવા શિખામણ આપો.

તરી સાહેબ ! મહારામાં જે ગાન અને અનુભવ છે તેના પ્રમાણમાં લખ્યું છે. તો વિચારમાં આપામાં કાંઈ બૂલ હોય તો ઉદ્દેશ તરફ ધ્યાન રાખી તે બૂલને માટે ક્ષમા આપશે.

લી. એક જગાસુ

—અગાત.

વર્તમાનરંગ.

બ્રહ્મક્ષત્રીય સન્નારીઓએ ધરેલું સ્તુત્ય પગલું:—એક પત્ની છતાં અન્ય પત્ની કરવાથી યમનો કુચ્ચ હેતુ નહીં થાય છે એટલુંજ નહિ પણ સંસારની શાન્તિનો ભગ થવા ઉપરાંત અનેક આધિઉપાધિ ઉત્પન્ન થાય છે પુત્રેન્દ્રા એજ હિંદુ સંસારમાં એટલી બલવત્તર હોય છે કે એને માટેજ ફરીને લક્ષ કરવામાં આવે છે આ ઇન્દ્રા ફલિભૂત થાય કે ન થાય, પુત્રપ્રાપ્તિથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થાય કે ન થાય, પરંતુ એજ ઇન્દ્રાથી એક ઉપરાંત અન્ય લક્ષ કરવામાં આવે તો સ્વર્ગ મુખ તેમજ “નામ રહેશે” એ આશાએ જીવન પર્યન્ત કલેશ ઉત્પન્ન થવા સમ્ભવ છે. બ્રહ્મક્ષત્રીય જેવી કેળવાયેલી જ્ઞાતિના પુત્રપર્વગે તરફથી આ નિમિત્ત કાષ્ટ પણ પ્રયાસ ન થયો તે જોટલા ખેતી વાત છે તેથી અધિકતર આનંદ, તે જ્ઞાતિની સન્નારીઓએ લીધેલા પગલાંથી ઉદ્ભવ છે. બ્રહ્મક્ષત્રીય સન્નારીઓએ ઘેરેરો ફરી એક ઉપર બીજી સ્ત્રી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં સહીઓ કરાવી છે અને એ નિયમના ભંગ કરનારને શિક્ષા કરવાનું નક્કિ કર્યું છે દ્રવ્યવાન અને અપુનને આ નિયમ બારે લાગશે જતા મામાન્ય રીતે આ નિયમમાં નીતિનું કુચ્ચ ધોનું સમાયેલું છે એ નિર્વિવાદ છે અને બ્રહ્મક્ષત્રીય સન્નારીઓને ત્દમના પ્રયામમાં વિજય ઇચ્છી અન્યજ્ઞાતિની સન્નારીઓને આજ પ્રભાજે સામાજિક મુદ્દારણ કરવા આગળ પડતો ભાગ લેવા વિનંતિ કરીએ છીએ. જે સ્ત્રીઓ ધારે તો આપણા સાસારિક પ્રશ્નોને, પુરૂષો કરતા વધારે સરલતા અને વધારે ત્વરાથી, નિર્ણય કરી શકે.

“સ્ત્રીભોધ”ની જ્યુબીલી—“સ્ત્રીભોધ” માસિકની જ્યુબીલી આનું વર્ષને અંતે ઉજવવાની તૈયારી થાય છે. “શુભરાત સાહિત્ય સભા” એ લેખકોની જયન્તી પાળવાનો પ્રયાસ પાડ્યો છે અને કેટલેક સમય થયા પત્રોની જયન્તી પાળવામાં આવે છે. જયન્તીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એજ હોય છે કે જેની જયન્તી હોય તેના સદ્ગુણ તેના અનુકરણીય વર્તન જાહેરમાં મૂકી તે દ્વારા દાખલો ખેસાગી અન્યને એને પગલે ચાલવા ઉત્તેજિત કરવા. “સ્ત્રી ભોધ” માસિક આજ પચાસ વર્ષથી સ્ત્રીઓને કેળવવાનું કાર્ય કરતું આવ્યું છે. જે સમયે સ્ત્રીકેલવણીની શરૂઆતજ હતી, જે સમયે વાચક વર્ગ, ને તેમાં પણ સ્ત્રીવાચક વર્ગ ગણેા ગાહ્યોજ હતો તે સમયે આ પત્ર પ્રથમ દર્શન આપી —પત્રો, ને તેમાં માસિકોને જે વિટબના સહન કરવી પડે છે તે સહન કરી સ્ત્રીભોધે પોતાનું કાર્ય યથા શકિત કર્યું છે તેને માટે આપણે જોટલો ધન્યવાદ આપીએ. તેટલો જોછો “સ્ત્રીભોધ” માસિકમાં વાર્તાઓ, લેખો કદાપિ પારસી સંસારને રચતા આવતા હશે પરંતુ સ્ત્રીમતીશીરીન બહેનના હાથમાં આવ્યા પછી હિંદુ સ્ત્રી પુરૂષના લેખોને, તેઓ પાસે ખાસ લખાવી, યોગ્ય રચણ મળે છે અને આથી હિંદુ મઝામાં પણ એનો પ્રચાર થયો છે અમારા સુન્દરીસુભોધ

એકાંતવાસીને હસવાના પ્રસંગો ઓછા આવે છે આટલા જ માટે મિત્રમંડળ-સ્નેહી મંડળની જરૂર છે.”

ગુજરાત શાળાપત્ર—જુલાઈ-આગસ્ટ. “મીઠું” પ્રત્યેક દિવસના ઉપયોગની વસ્તુ હોવા છતાં એ જાતું બનેલું છે, કયા કયા દેશમાં યાપ છે જૂદા જૂદા દેશના મીઠામાં કાંઈ તફાવત છે કે કેમ! આપણા દેશમાં ક્યાં ક્યાં મીઠું યાપ છે? કેમ બને છે, પરદેશમાંથી કેટલું આવે છે, એનો શો શો ઉપયોગ યાપ છે વિગેરેથી આપણામાંના ઘણા અજ્ઞાત હશે તેઓને આ લેખ રસિક ધર્મ પડશે.

મુમતિ—જુલાઈ. સમુદ્રયાત્રા-૨. અનિચ્છના લેખોથી સુન્દરીસુબોધનો વાચક વર્ગ અંજાણ નથી. છતાંની મુસાફરીનું બેભજનક વર્ણન આ લેખમાં છે.

વસન્ત—વૈશાક સ્વદેશી હીલચાલની ત્રિરાશી—હિન્દ પ્રત્યેક વર્ષે લગભગ ૬ કરોડ રૂપીઆના પરદેશી માલનો ઉદ્ધાવ કરે છે અને હિન્દના આજસુખિઆરીઓ પર કરોડ રૂપીઆનો નિર્ણય વ્યય કરે છે. આ બંનેના સરવાળા જોટલી રકમથી હિન્દના હિતને માં થું થું કરી ચકાપ તે રા. ચંકરપ્રસાદ નવલસંકર ધોળકીયાએ એવી રીતે દર્શાવ્યું છે કે પ્રત્યેક દિવસિંતકે વાંચી, મનન કરી હિન્દના હિતને માટે વ્યાવહારિક પગલાં લેવાં જોઈએ.

મુદર્રાન—એપ્રિલ મે. કશું અકસ્માતથી નથી બનતું.

પ્રુદ્ધિપ્રકાશ—જુન. મુરોખાર.

વૈદકકથતરૂ—જુન. વિષ સમાન વિરુદ્ધ ભોજન.

કેળવણી—આપાટ. “આપણું ચોમાસું.”

ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા.

સવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

મન્ત્રી, બહુસમાજ.

સુન્દરીસુખોષ ઓશીસ—અમદાવાદ.

વિધવા

(કાવ્ય)

તેખક—વસન્તવિનોદી

નૂન આના ચાર

સુન્દરીસુખોષના માલકને ટપાલ સાથે અદી અને મળશે

મળવાનુંકેકાલું } પ્રમખધુ ઓશીસ ખાડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન એમ ત્રિપાઠી અને કંપની કાલખાદેવી રોડ—મુંબઈ

વહુને શિખામણુ.

(૧૧૭ આશ્રિત, કિમત રૂ ૧)

ઓઝોને ખાસ વાચવા કાયમ પહેતી. આશ્રિતની ૧૫૦૦ પ્રત ખરી જવાધી ખીલ
આશ્રિત પદાર પડી છે

મળવાનુંકેકાલું—તવિયકર જલેયજી અભિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માગરોળ (કાઠીયાવાડ)
તથા “સુન્દરીસુખોષ” ઓશીસ, અમદાવાદ.

‘સુન્દરીસુખોષ’ ના માલકને રૂ. ૦-૧૨-૦ ૮ ખ જુદું.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક તેખકોનાં ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સંગ્રહ કરનાર—શ્રીમતલાલ ગણેશજી અંબરિયા એમ. એ

કિમત, કાવ્ય પુકું એક રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ જુદું.
પાકું પુકું દોઢ રૂપીઓ }

સોલ એન્ટરપ્રાઇઝ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની મુંબઈ.

મળવાના કેકાલું. } સુન્દરીસુખોષ ઓશીસ—અમદાવાદ.
બેચર મેથલ જુકસેલર—રાજકોટ.

આ ઉપરાંત અજાત કાઠિયાવડના પ્રસિદ્ધ જુકસેલરોને લાંબી પણ મળી શકે

ધી અમદાવાદ સુનીયન પ્રોન્ડી મ ગ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

વાર્તાલહરી.

બે બેહેનો.

(કમળાગૌરી સાસરેથી પીયર આવ્યે એક મહીનો પીતી ગયો છે.)

શાન્તાગૌરી—(કમળાને) બહેન ? પહેલાં તો ત્હારા કાગળો આવતા ને માતૃશ્રીને પિતાશ્રી ખુશી ખબર આપતા; પણ છેલા મહીનામાં તો ત્હારો કાગળ બીલકુલ મળે નહીં; એટલે માતૃશ્રીને ચિન્તા થઈ ને ત્હને મળવા (ખબર કાઢવા) મ્હાના બાઈને મોકલ્યો. બાઈ ત્યાં ન આવ્યો હોત કે કદાચ ત્હારા માત્ર સમાચાર અન્તરે અન્તરે મળતા રાખ્યા હોત તો અમને અહીં બેઠાં ત્હારી ત્યાંની અવસ્થાની શી ખબર પડત? હીક થયું ને બાઈને સૂઝ્યું કે ત્હને અહીં સાથેજ સેતા અવાયું. તું હજી અમને જૂદાં ગણે છે ને બધી વાત કહેતી નથી. કીધા વગર શી ખબર પડે ? ત્હને એવું તે થું દુઃખ પડ્યું છે જો મન માને મનમાંજ મુઝાયા કરે છે. કદાચ માને કહેતાં શરમ આવે પણ બહેનને કહેવામાં શું હરકત છે ? હું કાંઈ ત્હારાથી બહુ મોટી પણ નથી કે શરમ અપવાની જરૂર પડે. તેમ છતાં હજી ત્હને ચાહીને પૂછું.—

શાન્તાએ જોયું કે કમળાની આંખમાં ઝગઝગાયાં આવી ગયાં છે, તેથી કમળાનો હાથ સાહીને મેડે તેડી ગઈ. કમળાના પેટમાં પણ હવે હુમ્મો ચડી આવ્યો હતો.

શાન્તા—કમળા ! ત્હને શરમ આવે છે, કાં તો ત્હને મ્હારા પર અવિશ્વાસ આવે છે. હું ત્હારે પાસેથી પરાણે વાત કઢાવવા માગતી નથી. તું મને ગમે તેવી ધારે તો પણ હું ત્હારે માટે કંઈક લાગણી ધરાવું છું એ તો તું મ્હજ જોઈ શકતી હોશો.—સાંભળના ત્હારો મ્હેરો કહી આપે છે કે ત્હારા જેટલું દુઃખ બીજાને નહીં હોય, ત્હને સર્વેજ દુઃખ જ આવ્યું છે. બહેન ? મને લાગે છે કે હું આજ આટલી બધી વાતોજ ધર્મ ગાઇ છું તે મારા હમેશના નીચમથી ઉલટું જણાવાથી મ્હારા પર ત્હને શંકા આવેજ તેથી તું વમાસણમાં પડીછું. પણ ત્હને ખબર પડશે કે હું ત્હારે બહેન ત્હારી જેવીજ સ્થિતિની છું. ત્હારૂં હું કંઈ જાણતી નથી પણ કંઈક અતુમાનથી કહી રાકું તેથી તે સંપૂર્ણ સત્ય માની લઈને તું મારા પર શરમે ના થતી. હાલ તું મ્હારા નામનો ઉલટો અર્થ કરજો. જો હું ત્હારે કેટલીક ખાનગી વાત ત્હને કહું છું. ત્હારે મ્હારા પ્રત્યેની શરમ ટાળવા તથા ત્હારો મ્હારા તરફનો સંશય દૂર કરવા—ત્હારે વિશ્વાસપાત્ર થવા ત્હારે ત્હારા તરફની ચતી લાગણીને લીધે આ ખાનગી વાત કહું છું. સાંભળેલી વાતથી પણ ત્હને મ્હારા પ્રત્યે શરમ કે બેવિશ્વાસ રહે તો તું ત્હારી વાત મ્હને ન કહેવાને સંપૂર્ણ મુખત્યાર છે.

મ્હારા બહેનપણનો સંબંધ હું ત્હારે સાથે આ વાત કરીને સહીપણામાં ફેરવવા માગું છું, એ ત્હને સામજ્યા પછી ખાતરી થશે.

બહેન, ત્હારે એકદમ (સધળી સામે) પુષ્કળ વાતથી ત્હને કંઈ કંઈ થશે પણ મ્હારૂં હૃદય ત્હારા કરતાં એક કંઈક વધારે નબળું છે. ઉત્તરો કાઢ્યા સિવાય તો શાન્તા

આમ કરવામાં પિતાની મુખ્ય નેમ અપુત્રીને (ત્હને) સુખી કરવાની હતી, ને છે; હજી
જો કે તેમ છતાં પિતાજી જાણતા નથી કે ત્હાં સુખ દુખ શેમાં—શેને કીધે છે. ધારવા-
માં આવ્યું તેવું સુખ ત્હને પણ મળ્યું. આ પરથી યાદ રાખવાનું માત્ર એ કે સર્વને સર્વત્ર
સંપૂર્ણ સુખ કદી મળતું નથી. સ્વસુખ અગ્રાન્ત થાય તેમાં જાત સિવાય બીજા કાંઈને દેવ
દેવાનો નથી. આપણાં માખાપ પણ પ્રથમ ગરિબ જ હતાં. વખત જતે સ્થિતિ ઉચ્ચતર
થતી ગઈ. સ્થિતિફરને લીધે મ્હારા જસુરપક્ષને અર્ધા સમ્બન્ધ બીજાવાવ રહ્યો. સ્વા-
ભાવિક છે કે પીયરની શ્રીમન્તાઈ માસરામાં નકામી છે. આ સ્થિતિફરથી મ્હારા પતિ
પણ મ્હાં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ નીરખી શક્યા નહીં. તું તો જાણે છે કે હું કંઈ શ્રીમન્તાઈમાં
ઉછરી નથી. કદાચ તું ઉછરી છે તેથી તારા પરથી તેઓ મારા વિષે અનુમાન બાંધે તો
ના કહેવાય નહીં. એઓ મ્હારા સુખની, મ્હારી હાજતની, દરકાર રૂપે છે તેનાથી
ઓછી પિતાની રાખે છે. તેઓના વાક્યોઆરથી આ જણાઈ આવે છે, બ્યારે મ્હારો
ગરિબ જસુરપક્ષ મ્હારા પીયરની મ્હારી શ્રીમન્તાઈને લીધે મ્હારા તરફ તિરસ્કારની
દૃષ્ટિએ જુએ છે. ખૂદન, આ દુખની અનુભવહીનને માલમ પડતી નથી. એઓ કહે છે કે
હું ત્હને ત્હાં ઇચ્છ્યું સુખ આ જન્મમાં તો આપી શકવાનો નથી. એમના આ વચન, હું
મ્હારા સ્વાર્થ સુખની અલિલાદી છું એમ દર્શાવી આપે છે. વળી તેઓ કહે છે 'મ્હારા
ગરિબ ઘરમાં ત્હાં કુમળું શરિર ધસાઈ જશે, હું મ્હારા પિતાની શરમ છાંડી શકતો નથી
એટલે અત્યંત કમાઈના અભાવે પૈસા એ પૈમાની ખાવાની ચીજ કે માથુ હોળાવાની કાંમશી
હું કરી રીતે ત્હારે સાર લાવું ? ત્હારી આશાઓ ફાલ તો બધી સ્વમંવલ છે. મિદાન, સુંદર
વસ્ત્ર ને કીમતિ અલકારની ત્હને સહજ ઇચ્છ થાય; પણ અહીંની મ્હારી ગરિબ સ્થિતિ તો
ત્હારા પીયરના વસ્ત્રાલકારનો ઉપયોગ કરવાની પણ ના કહે છે.' એમના આ સમ્બો મ્હાં
કાળજી વીંધી નાંખે છે. હું એમને મ્હારા વિચાર ને મ્હારી બુદ્ધિ જણાવવા જઈ છું પણ
તેમ કરતાં તેઓ મ્હને મંપૂર્ણ માત્રી માનતા નથી. વધારે બોલવા જતાં હું બીડું છું કે
રખેને. તેઓ મ્હને બહુ માન આપે; હું તેમને કહું છું કે 'આપના ધારવામાં બૂલ છે, શ્રી-
મન્ત પિતાની પુત્રી કદી શ્રીમન્ત કહેવાય જ નહીં; તેમ જ મ્હારા જન્મથી મ્હારા પિતા
શ્રીમન્ત હતા પણ નહીં. પિતાની શ્રીમન્તાઈને લીધે હું ગરિબાઈમાં રહેતાં શીખવાનું બૂલી
નથી. માનો ન માનો પણ હું તો જન્મથી ગરિબ જ ને ઉદોગી છું. કામ કરતાં ને આ-
ળસુ નહીં રહેતાં મ્હને મ્હારી માથે શીખવ્યું છે. મ્હારા પિતાની રહેણી કરણી પણ અન્તરથી
જો ગરિબ જ છે; કારણ અમે મૂળે તો ગરિબ જ હતાં. 'હું કામ કરી શકું છું.
કામ કામને શીખવે છે. જુઓ મ્હાર શરિર કસાયલું છે. તમે મ્હારા પિતાના વિચારનો
પડછાયો માત્ર તપાસીને મ્હારે વિષે અંદરો લાવે છે એ મ્હને નુકસાન કરતો છે. મ્હં ગ્રીષ્માં
વસ્ત્ર કદી પહેર્યો નથી, છતાં મ્હારા પિતાએ મ્હને તે આપ્યાં છે તે એટલા માટે કે મ્હને
સાસરામાં ઉંચા વસ્ત્રોના અભાવે તેમના આ વસ્ત્રો મ્હારી ઇચ્છા-હોંશ તમ કરે. તેમ ધાર-
વામાં પિતાની બૂલ છે' એમ પણ હું હાંલ તરત તો કહી શકતી નથી. દરેક પુત્રીના
પિતા એમ ધારે જ, કે સાસરામાં નમજે તેવાં સ્વરાકિત પ્રમાણે ઉંચા સાધનો પણ પિતાએ
આપવાં. કન્ના પણ આવી આશા શ્રીમન્ત (પિતા કે સસરા) તરફથી રાખે જ. પણ મ્હારો
અભાવ પિતાજી સંપૂર્ણ ક્યાંથી જાણે ? બાળજીવનની સહવાસી મ્હારી માતા મ્હારા વિચારો
જાણે છે. પણ તેથી મ્હારી માતા પોતે પણ મ્હારા પિતા વિરૂદ્ધ થતી નથી, એમ ધારીને

કે-પોતાની (મહારિ માતાની) ખુદિ સ્વપતિ (મહારા પિતા) કરતાં ઓછી જ હોય—છે. માતા, પિતાની મરજી અનુસારે ચાલી તે હુ પિતાના વસ્ત્રધનનું કેમ ઉત્તરણ કરું? મને લાગ્યું કે આ વસ્ત્રો હવે મહારા ગરિબ સાસરામાં લાયક નથી. શ્રીમન્ત પિતાની પુત્રીએ ગરિબ સાસરામાં ગરિબ જ દેખાતું જોઇએ; પણ વસ્ત્રઅલકાર ના અંગીકાર કરવાં જતાં પિતાનું ને તેમ થવાથી માતાનું મન દુભાશે એમ ધારી મહે તે લીધા તો ખરા જ. પણ તેથી આપ એમ ન ધારતા કે હું તે અહીં વાપરવા જ લાવી છું. હું જાણું છું કે આ વસ્ત્રો હું અહીં વાપરું તો મહારા તોલ અહીં કેવો થાય. મોટી યર્ષ ત્યારથી જ હું સમજવા શીખી છું કે ગરિબ રહેતાં શીખવું બહુ જરૂરી તેમ જ ઘણું કટખાવ: છે. પણ હજુ પણ મહારિ સખીએને પૂછવાથી જણાશે કે બાલ્યાવસ્થામાં માતાજી મદને કેવાં વસ્ત્રો પહેનાવતાં ને હુ તે કેવા હોંશથી પહેરતી ને તે પરથી મહારિ ગરિબાધતુ મદને કેવું અભિમાન હતું. શ્રીમન્ત ભોકા દરરોજ મિથાન જમતા દરો અને માધારણ ભોકા આઠવાડિયે પખવાડિયે ગાંચું ખતા હશે. તો પણ ગરિબ ભોકા વાર તેહેવારે પણ આતુ મિથાન ખાવા સુક્તાં નથી, એમ ગણીને કે છટમિટ ખાધાથી ઇચ્છુ સરળ થાય. છતાં પણ મહારા પિયરમા તો આ સર્વથી એક ધણેજ વિચિત્ર ધારો છે. તે એકે દર અઠવાડિયે એક વખત તો જરૂર ધણે જ સાદો, ઓછો, ને લલકત ખોચક અમેા લાઇએ છીએ, જેથી ભોકા ધારે છે કે જલ્દી અમેા શ્રીમન્તોની અદિખાઇ જ કરતા ન હોઇએ. અથવા કંજુસ તો છીએ જ. આ ધારો ખાસ મહારા પિતાનો માનીતો હુકમ છે, જો કે હું હવે જ સમજતી યર્ષ છું કે ને મહારે ધણે ઉપયોગી યર્ષ પડશે. તમે ધારો છો એવું મહાર પીપર શ્રીમન્ત છે જ નહીં, ને હોય તો પણ મહારે તે કયા કામનું નથી. પીપરમા ઘણાં જ આજ ને ઓછા અલકાર વપરાય છે. વસ્ત્રાલંકારથી શયગચ્છલાં જાગેલા જાગેલી કે દીંગલા દીંગલી જેવાં દગધડા વગરનાં મનુષ્યો મહારાં માતાકદી પસંદ કરતા નથી. આ પરથી આપ સદજ જોઈ શકશો કે હું કેવા કુટુંબના સહવાસમાં ને કુળમાં ઉછરી છું. આપ મહારિ ચિન્તા કરો છો, પણ હું આપની કરી ચિન્તા કરતી નથી. હું કેવી બેવડા છું! હુ વિચારું છું કે આપ મહારિ શીકરથી શીકર મંદ છો એ જાણી હું આપને ખરે નશીકરી યર્ષ સકતી નથી. બીજા (આપ)ની શીકર ચિન્તા ઓછી કરવાનું હું શાખી નથી તો પણ હું મહારિ ચિન્તા બીજા (સુખ્યપણે આપ) ન કરું એમ તો કરી શકાયા ખરૂં. મહારિ ફરજ પ્રમાણે મદને આપની ચિન્તામાં ભાગ આપે, મહારાં (આપનાં) કુટુંબીઓ બન્ને મહારા (સ્વભાવ) વિષે શંકામાં રહે પણ આપ કદી તેમ કરશો નહિ. મહે મહારા ધરમાં પીપરમા જોયું છે ને તેથી હું શાખી છું કે પુરૂષને ધણી ચિન્તા હોય છે તે ચિન્તા ઓછી કરવાનું સુખ્ય સાધન સદગુણી વહુ છે. પડોસના ધણા કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓ સ્વપતિને અતિશય ભોળ રૂપ યર્ષ પડે છે. એકે દિવસ આપા કર્યા સિવાય જતો નથી. દુધ શાક ઉપરાન્ત આજે ધર્ષે કાલે ઘણ તો પરમદિ ચોખા એમ અનાજ, વળી એક દી ઘોખી તો બીજે સોની, તો ત્રીજે દી કાપડીઓ ને દરજી તો કોઈક પી તેલ, ત્યારે વળતે દિ મસાલો, બળતણ; એમ અનેક વસ્તુઓની આજ્ઞાના બોળથી પતિને કદી ઉચા આવવાનું થતું નથી. કમાણી ઘોડી ને ખરૂં જાએ એવી ચિન્તાથી આખરે પતિ દુઘર્ષ જાય છે. સ્ત્રી આ કર્તવ્ય નથી. પતિ તે કમાણ જાય કે ધરની નોકરી કરે! કમાણની, ધરની, સંતાનની, સ્ત્રીની, તથા આખરની શીકર પતિને, ત્યારે પત્નીને રોધી આપવા

શીવાય બીજી કશી શીકર નહીં! વ્હાણા આ મ્હારું શીક્ષણ નથી. હું ગરિય પતિની પત્ની છું, પણ મૈત્રાવ્યવતિ હું ત્યાં સુધી હું ગરિય જ નથી નીતિને રૂને મ્હને ગરિયાઈ સમજાતી નથી. શ્રીમન્ત હોય તે કામ નહિ કરતા હોય; પણ હું તો તેવી શ્રીમન્તાઈ (આગસ) ને જ ગરિયાઈ ગણું છું—‘ધોકાર’ છું. આપ ધારતા હશે કે આ બધું બોલવાનું છે, કરવાનું નથી, અથવા તો હુ-આપણે શ્રીમન્ત હોત તે કામ ન કરત ને આગસ રહેત. આ ધારતું રહેલ ને કેટલેક અંશે સસ પંથ હોય પન્થ તેથી મ્હારા આ વખતના વિચાર તેવે વખતે જૂદા પડત નહી. આ વખત આન્યો છે તો બહે. મ્હારિ કસોટી તો ચવા દો? વ્હાલા! હું માન ખાટવા આ નથી બોલતી. મ્હને અભિમાન પણ નથી. શૈવ અભિમાન હોય! વિદ્યાનું, સદ્-વિદ્યા વિચારતું અભિમાન હોતું જ નથી, પણ મને એક અભિમાન છે. મ્હારા સુશુલયાળી પતિપ્રભુનું અભિમાન, કે જેવું સર્વ સ્ત્રીઓને હોતું બેઠબે. મ્હારા પતિ પાસે છતાં મ્હને કદી બીજું અભિમાન ચડતું જ ન બેઠબે. આપ મ્હારા ગુરુપદે એટલે હું આપ પાસે અભિમાની રાખે બોલી નથી, ગમે તેમ પણ હું આપની શીષ્યા છું. આપની મરજી-દબ્બા-તુસાર હું વર્તવા બધાથેલી છું. જે તવ શીક્ષણ આપશે. તે મહણ કરવા મ્હારી ફરજ છે. વ્હાલા! હું મ્હારો ધર્મ સમજું છું. શિવાય બીજો વધારે સ્પષ્ટ રીતે આપ મને સમજાવશે, સમજવા મદદ કરશે. સ્ત્રીને પતિ છતાં કદી કશું કબ્બ હોતું નથી.’

આવા આવા અર્થનાં વાક્યો બીજ બીજ રીતે મ્હં ધણીવાર કહ્યા હશે—છે. પણ ત્હારા બનેલી છૂપી રીતે કોઈ ખાખતમાં મુજાપ છે. તેમની ઉમ્મર કાંઈ બધું મ્હોટી કહેવાય નહીં. પુણ્ય માતૃધી વગર તેઓની રિરિતિ ઉત્તરોત્તર ખરાબ થતી જાય છે. મ્હારાં સાસુજના અન્તકાળ પછી તેમનો મ્હેરો શુદ્ધ ને ખીજ થયો જતો દેખાય છે, જાણે કે દીર્ઘ કાળના ગમ્મીર ત્રસાન્વમજમા પડ્યા હોયની, બ્હેન! આ ગમ્મીર બીના છે. પતિની ગુપ્ત ચિન્તા હું ફક્ત બેઠ છું પણ સમજી શકતી નથી. તેઓ આ વાત કહેવાને કોઈ લાયક માણસ (વેધ) ને શોધી શકતા નથી. ત્હારા બ્હેનવી માને છે કે બધા સુધી લાયક ન મળે ત્યાં સુધી પોતાને કશી ચિન્તા હોય એવું કાઢને જણાવતું જ નહીં. ખરું છે, પણ હું આ વખતે તેમનો વિશ્વાસઘાત કરું છું. જે ચિન્તાશુ દેખાર તેઓ છુપો રાખવા માગે છે તે હું ત્હને આમ આને દર્શાવી આપું છું. બ્હેન! હું પણ તેમના આ દર્શનથી મુઝાઈ છું. તેઓજ આજે ત્હારિ આગળ ફક્ત મ્હારું પેટ ખાલી કરું છું. આ વાત કહેવાને મ્હને બ્હેન જેવો સખી બીજી કયાંઈ શોધો મળી નહીં. ત્હારિ આપક બુદ્ધિથી તું મ્હને કોઈ સલાહ આપશે એમ હું માનું છું.

ગુપ્ત ચિન્તા વિષે જ્યારે હું ત્હેમને પુછતી ત્યારે નેઓ મ્હને આટલો ફક્ત ખુલાસો કરતા—‘સૌ યઈ રહેશે. તું સમજે નહીં. હજી તું નાની છું, તું ત્હારું કામ કર. હમણાં ત્હારે બોળની શીકર કરવાની જરૂર નથી. મ્હારિ ફિકર એજ કે તું સમજું દા. મ્હારા કરતાં વડિલ, વદ્, તથા બાળબચ્ચાં ને મેહેમાનની સગવડ વધારે સાચવજે. મ્હને શીકર શી હોય? આપણી ગરિયાઈ હજી કોઈ એટલી બધી નથી ને મ્હારે બધું જ ચિન્તા કરવી પડે. મ્હારિ જાતશીકર ગખનાર મ્હારે તું સદ્ગુણી વદ્ છે એટલે બસ!’ બ્હેન મ્હારા આ વખાણથી હું બેઠી પડી જતી ને વધારે પૂછવાનું મોકક રાખતી.

મોટી બહેનના આ ગુપ્ત હૃદયપ્રકાશથી તથા નિષ્કપટ હેતાવું વચનામૃતથી, શરમનો પડેા રાખ્યા વગર કહેલા વૃત્તાંતથી, ન્હાની બહેનને સાચ સખીભાવ પ્રકટ થયો. શરમાતી શરમાતી પણ શરમને તોડતી તોડતી કમળા પોતાનું હૃદયપટ ખોલવા લાગી.

“મોટી બહેન ! કંઈક મને શરમ લાગે છે, કંઈક હું અબીમાની છું, કંઈક મદમાતી છું, તે પણ હું સખી આગળ ગરમઉં છું. હું આપને સન્નાહ આપવાને યોગ્ય નથી પણ માગવાને લાયક છું, ત્હમે જ્યારે ખુલા દિલથી વાત કરી તે હું પણ ખીજે જ્યાં લાયક મખી શોધી શકીશ ? હું માનતી હતી કે બહેન કરતાં સખીનું હેત મ્હડે; બહેન પાસે આવી વાત થાય તર્હો ને શરમ તેા હોરાય જ નહીં.

“સખી સખીનું ને બહેન બહેનનું કામ કરે. પણ આજે મ્હારી એ ભૂલ ભાગી છે બહેન બહેનનું તથા સખીનું બન્ને કામ કરી શકે છે એ મ્હં આજે પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે. આજથી આપ મ્હારાં મત્ત્ય ગુરૂ તથા પુત્ર્ય માતા થયાં છો. માતા કરે તેટલું આપે આજે ફક્ત થોડીક વાતના એક કલાકમાં મ્હાંકે દિલ છતી લીધું છે. આજથી હું આપની શિષ્યાસખી—ન્હાનીસખી—તરિકે રહીશ. માતાના તોય મ્હારિ મોટી બહેન ? હું આપને આ રીતે કુલાંચાં ચડાવવા કે બહુ માન કરવા-અતિગમેષિત કરવા ભાગતી નથી. જે વ્યાજખી છે તે જ હું ખોશી છું. આપના હૃદયકમળે મને અંધ સમયમાં જ અમૃત્ય ખોધ આપ્યો છે. હું મ્હારિ ભૂલ જોતી ગઈ છું, અહા ! હું આજના નેટલી કેમે કદી પણ સુખી થઈ હોતું એમ યાદ આવતું નથી. બહેન ! મ્હારિ બેશરમ વાતથી મને હપડો ના ફેલાં કે જે ત્હમને કહેવાની હવે મને જરૂર પડે છે; જે કે હું પ્રથમ પણ બેશરમ તો હતી જ; પણ અધા-રખીછોડે હંકાયલી હતી. આજથી ઉઘાડી છું પણ મર્યાદાશીલ છું. મ્હારિ જુસેથી મ્હારાપર રોમે ન ભરાતાં પણ મ્હારા પર દયા કરજો. હું અસ્પૃશ છું એ હું આજે જોઈ શકી.

“મોટી બહેન ? મ્હારું શ્વસુર શ્રીમ ત પડે છે એ ખરૂં, પણ મને એ શ્રીમન્તાહનું સુખ કદી મળ્યું નથી. માતાપિતા તથા સાસુસમરાથી પુણ્ય અનવસ્ત્રો અને કીમતી વસ્ત્રાંકારો છૂટથી આપવામાં આવ્યા છે ને હજી આપવામાં આવે છે, પણ મેં તે કદી પુરૂતા સંતોષથી વાપર્યા નથી. છતી શ્રીમન્તાહને મ્હારા પતિ મને તે વાપરવાની ના કહે છે. પોતે આપી શકતા નથી પણ ખીજનું આપેલું મને ભોગવવાએ દેતા નથી. મ્હારિ તેમને અરજ છે કે ‘તે ખીજનએ આપે છે તેમને ના કહે કે મને આપે નહિ.’ આનું છતા પણ વળી તેઓ કહે છે કે હમેશાં ધોળીમાં ધોળેમાં કે સ્વચ્છ ને અખંડ (ઝીણું કે કાટિલ નહીં પણ સંધિયાં ખરાં એવાં) વસ્ત્રો પહેરવાં. આ કેમ બને ? ધરમાં ને ખંદાર સાદાં સાધારણ લોકો પહેરે છે તેવાં જ વસ્ત્રો પહેરવાં. વાર-તહેવારે કોઈવાર રમ્ય આપે, તેા પણ પેલી મજલીનની સાડી કે કસખી ગાજ અથવા તેા જમદારનીના જળીવાર સાડેયો પહેરવાની તેા હમેશની મનાઈ. અરેરે ! વડિલોએ હોશિથી અપાન્યાં તે વસ્ત્રો જ્યારે આમ પઠારામાં જ પડ્યાં રહેશે ત્યારે તે સડી જશે, બધા લોકો પહેરે તે નાખાં નહીં ને હું એક પહેરૂં તેમાં બેશરમ થઈ જવાની ! રૂપાની કુચીઓના ઝુમખા, પગમાં બેડી અને અંબોલમાં ચાક કે ચીપડા પહેરીએ ત્યારે કહેશે કે ‘આ શો વેપ થયો ?’ આ અજકારો પહેરીએ ત્યારે તે ઉપર વસ્ત્રો તેા ઝીણાં જ પહેરવાં જોઈએ, નહીં તેા પહેર્યાનું માતમ શું ? અમર્યા રેબીન મુઝેલા રેશમી કમખા શું શોભા આપે ? ને બહેન (જાડા કપડાના) પરસેવાથી બારેકપડાં ખરાબ ન થાય ?

“હવે એ તો રહ્યું. બહાર બે ઘડી પડાસીઓમાં બેસવા જવાની પણ બંધી. કહેશે કે ઘરમાં બેસી રહો. ઘર બહાર આપડાનું બેસાંને શું? પોતે મિત્રો સાથે ગામ બહાર બે કલાક આપડે તે ગમે ત્યારે ઘેર આવે. વાતો કહે ત્યારે કહેશે કે અગાઉનો જમાનો મર્યો; હવે તો સ્ત્રીઓને છૂટ મળવી જોઈએ. પણ બ્યારે મહારિ વાત આવે ત્યારે ખશી જાય. ઘેર આવીનેયેતે બે ઘડી મહારિ સાથે વાત કરવાની અવકાશ નહિ કે મરજી નહિ; સાથુ દુખસુખની વાત કરવા બહાર કે દેવમંદિરે પણ રજા સિવાય ન જવાય. ત્યારે શું એમ બોલે કણબીએ ગામ વસે ખડું કે? દર પગ વિપળ મહારા અવસરો જ મહેને ગાઈ સંભળાવે. પણ મહાર સાંભળે નહિ. જરાક નવરી દેખે કે કામચીધે ને ચીડાય. કામમાં પણ મહારી બૂંદો જ કાઢે, ત્યારે શીખીને તે કોણ અવતર્યું હોય? અરે બહેન? પોતે તરફથી તો જરાએ આશા નહીં. રહેવાનું તે જાણે નર્મ સાધુ જેવું. ઈર્ષ જાગ્ય મગાય નહીં. એ તે ઠીક છે કે હજી માબાપ ને સાસુસસરા હીમખીમ બેઠા છે તે. નીકર આ સંઘ કાશીએ શી રીતે જરો? બહેન? તેમનામાં એક ગુણ સારો છે તે એ કે મહાર કહેવું-મહારિ દરેક ક્યારેક પણ પ્રથમ સાંભળી તો લે છે, પણ જવળની આશા હતી નહીં. કોઈ દિ મેં હસતું તો નહિજ. આમાં મહેને શું સુખ હોય? જવાબ ન આપે તેમને હમેશાં ફાગટનું લવારો કરી કીધા કરતુ એમાં આપણું પ્રયોજને તે શું? એમનું એક કામ ન થાય કે જરાક ફેરફાર થાય તો દિવસના દિવસ સુધી બોલવું જ બંધ. અરે બહેન? આતું મહાર સુખ ને આ મહારિ મનની મુઠા વણ છે. લોકો કહેશે બાઈ ધીમન્ત છે, એને તે શુ દુખ ચિન્તા હશે? પણ તેમને ઘરના ભવાડાની કાંઈ ખબર છે? ઘેર ઘેર માંડીના મુલા છે પણ અમારા જેવું તો ક્યાં નહીં હોય?”

“અરે બહેન! હજી મહારો આટલેથી છૂટકો થતો નથી. સ્ત્રીઓના રોગની વાતનું દુખ તારાથી ક્યાં અજાણ્યું હશે? મહેને આ.....અહીં થયું છે, બોજ ચાર પાંચ મહીના થવા આન્યા મહે તો એમને કહ્યું નહીં, પણ પરમેશ્વર આવે એમણે જ એક દી પૂછ્યું. પૂછ્યું ઈ પૂછ્યું પણ પછી દેકાણું મળે નહિ. કહે, હવે આ વાત કહેને કહેવાય? પીયરમા કે સાસરામાં કોઈને કહેવાય એવી છે? કીધા વગર કોણ જાણે કે શું હશે? જાણે તે જ્યારે કાંઈ કરી શકે નહીં ત્યારે સ્ત્રીઓ શું કરે? મહીનાં અગાઉ તેમણે દવા લાવી આપવી ચર કરી, પણ પીટયા દાકતરે માંય મોકાણ વાળી તે દવા દુધ વગર ના પીવાય. હવે દુધ ક્યાંથી લાવવું? ઘર તો ધીમન્ત પણ દુધ સ્ત્રીઓને તે હોય? બહેન દુધ તો પીયરમાં જ મળે. બહે ધીના ડબા ખુલા હોય પણ દુધ તો હમેશાં જોઈએ, તે હમેશાં ક્યાંથી મેળે? તે પણ પદરેક દિ તો તેમણે લાવી આપ્યું, પણ પાછા હતા તેના તે દિ દુધ લાવી આપતા જાય ને કહેતા જાય કે આ પાપ કરવું પડે છે, ચોરી કરવી ને છાંતુ લાવવું. એ તે ક્યાં સુધી નબરો? પછી તો હું અકળામણમાં ક્યાંથી કહેતી કે ‘ત્યારે શીદને પરણ્યા’ ન કહેતી પ્રથમ ખબર કે બાયડી અમથી ન આવે? વેચાય સહુ ત્યારે આવે વડુ, ઘર શું અમથાં મંડાતાં હશે? એવી એવી ચોરીઓ ગણવા બેસશે તો પાર ક્યાં આવશે? અને આમ છુપાં કામ તે થતાં હશે? મરદ થતું રહેલ નથી. બાયડીની દવા કરવામાં ચરમ આવે છે, તો જીવશે શે? હજી તો કાંઈ કરવું પડ્યું નથી. આનો ઉત્તર શું આપે? બહેન! હવે હાલ જે તાળું દુખ છે તે તો આ દુખનું છે, તે હવે તો નથી ખમાતું. વધી પડી તો મહેને કોઈ સંવરશે પણ નહીં.” બોલતાં બોલતાં કમળાની આંખમાં અજઞ્ઞાયાં આવી ગયાં. શાન્તાએ આ તકનો લાભ લીધો.

“બહેન કમળા ! આ સાંભળતાં તો મ્હને ધણું લાગી આવે છે. આવી વાતો કરવાનું સ્થાન જે એક પતિ જ છે તે પણ ન્યારે વિદ્વદ્ વર્તે ત્યારે પછી કાને દોષ દેવો ! આપણાં નશીબ જ એવાં. ગમે તેમ થયું; પણ હવે તે યાદ કરવામાં સાર નથી। તને ગમે તો હું કંઈક ઉપાયો દેખાડું. આપણા જ લાભ માટે, તે જરા આકાશ હોય તો પણ ન બાવી સેવા સિવાય રસ્તો નથી. મારા કરતાં ત્હને વિશેષ પડ્યું છે એ હું સમજું છું; પણ હવેથી આપણી રહેણીનો રસ્તો જ બદલવાની જરૂર છે. તેથી લાભ થશે. ત્હને ખબર છે ? સ્વાર્થ માટે ધણીવાર મ્હોટા મ્હોટા મહાભાગ્યો પણ હાજી હા અને ખુરામત કરે છે; તો પછી આપણુ સ્ત્રીજાત તે કાણ માત્ર ? આપણે હવે પતિના દોષ જોવા છોડી દેવા. આપણે પોતાના ગુણ ગાવાનું બંધ કરવું. પતિને ખુશ રાખવાનું કામ જોકે પ્રથમ મુશ્કેલ લાગશે તો પણ તેને વશ કરવા માટે તે કરવાની જરૂર છે. ધણી ખરી બાબતોમાં પતિનું -તેમની ઇચ્છાઓનું અનુકરણ કરવાથી જ આપણું આ કાર્ય સરળ થઈ પડશે. પતિને ગુરુ ગણીને માન આપવાથી આપણે તેને લાયક થઈ શકીશું. આપણો મહાન નીતિધર્મ ધરી રાખવાથી આપણું ચક્ર નિયમિત રૂપે જશે. પ્રભુની પ્રાર્થના માટે દેવદેવીઓની માનતા બાધા ને તિર્થોની મોલાકાત કરતાં ઘેરના સાક્ષાત્ મગાસ્વરૂપ પતિ-પ્રભુની પ્રાર્થના સહજ ને સંપૂર્ણ રીતે આ શ્રેષ્ઠમાં જ ફળદાયી થાય છે એમ શ્રેષ્ઠ કહે છે તે આપણે અનુભવી જોવું તો ખરું ? હું ધારું છું કે પ્રયાસથી શું નહીં થાય ? આપણે પતિશરજ કરતાં પતિશરજના અભ્યાસની આવશ્યકતા વિશેષ છે બીજાનો રસ્તો જોવા કરતાં આપણે આપણો રસ્તો સીધો ને મરળ તપામીને આગળ આગવું ક્રેટ છે.

“ન્યારે આપણે મારી માગતાં શીખીશું ને યતી જશે યાદ રાખીને ચીવટથી દૂર કરવા યત્નશીલ થઈશું. ત્યારે અણુમનુના દોષ તરફ દૃષ્ટિ અને અસાધનીને સિક્ષા-પંકા આપવાનું કાર્ય તેઓ સ્વમેળે જ બંધ કરી દેશે. સ્ત્રીજાત મૂળે જ અખળા કહેવાય છે તો આપણે ગરિબાદમાં રાત્રે શરમાવું જોઈએ. મતોપી ચવાની વિશેષ જરૂર છે તે એટલા માટે કે આપણે કુદ્રતથી જ પરવશ થવા-રહેવા મન્યેસ છીએ. પતિને શિક્ષા વચન કહેવાનું કામ આપણું નથી. હિંદુલક્ષ માબાપની ઇચ્છાને અધિન હોય છે. આપણાં કરતાં પુરોને માથે વિશેષ ભાર છે એ સહજ દેખાઈ આવે છે; દરેક સમયે ને દરેક કાર્યક્રમમાં આપણી તરફ તેમની દૃષ્ટિ હોય જ છે તેઓ પોતાની ફરજ આપણા કરતા વહેલા સીમે છે. આપણે તેમને અનુપયોગી થઈ પડવા છતાં તેઓ આપણને વ્હાય છે, તેઓ આપણું શ્રેય ઇચ્છે છે ને ત્રાંન દિવસ દરઘડી આપણી ચિન્તા રાખે છે, કારણ તેઓ સમજે છે કે તેમાં જ તેઓનું સુખ છે. સ્ત્રીઓનું માન પુરો અમુક હદમાં રાખે જ છે, છતાં સ્ત્રીઓ જ અસંતોષી છે તેથી જ તેઓ અધુરા ઘડાની પેઠે ગાજી ઉઠે છે. તેઓની ધરીભરતી નવરાશમાં પણ આપણે તેઓને શુ સુખ આપીએ છીએ તે જ વિચારવાનું કામ આપણું છે, જે આપણે તદ્દન બાળુએ મુક્યું છે. આપણે પુરો બદલો પણ આપતા નથી, ઉલટા તેઓ વરાળ કાઢવાનું સ્થાન અન્યત્ર શોધતા જણાય છે. આ તેઓનું સુખ ? આપણે તેઓની સમાન ને સ્વતંત્ર થવા-ચાહીએ છીએ ને તે માટે કાંઈ મારીએ છીએ, પણ તેમાં જ આપણું અગાન જણાઈ આવે છે. આપણા રોગ તો પતિને, કે વૈધને પણ સાધ્ય હોય છે ન્યારે તેઓની માનસીક બાધિઓ તો હમેશાં જ અસાધ્ય હોય છે. આપણે તે દૂર કરી શકીએ ખરાં પણ સ્વાર્થમાં

જ મચેલાં એટલે સુઝે જ ક્યાંથી ? તેઓ આપણા સુખાચે સ્વહંવન વેચે છે. આપણે માટે સ્વરાગત્યાનુસાર, અનવસ્થાસુખણ ઉપાજન કરે છે. બદલામાં આપણે તેમનો યાક પણ નથી ઉતારતા. આપણને સુવર્ણ મહોરો ગમે ને તે માટે તેઓ અયુક્ત કર્મ પણ અલખત આપણને સંતોષવા અર્થે જ કરે છે. અહીં આ લોકમાં સુખ આપણે ભોગવીએ છીએ, પરંતુ લોકમાં દુઃખ-પરિણામ તેઓ ભોગવશે; છતાં આપણે સંતુષ્ટ નથી થતાં. સુસક્ષણ સ્ત્રીનાં આ કર્તવ્ય નથી. ગરિબ સ્ત્રીઓ થીમન્ત કરતાં સહજ સંતોષી હોય છે. તહને ત્હારા પતિ કશી જુએ છે. તું નાપાસ થાય છે તેથી તેઓ ચિન્તાજ્વરમાં બળી ઉઠે છે. તેઓ ભવિષ્યના વિચારમાં તને જવાબ દેતા નથી. સ્ત્રીઓ સુખી નથી થઈ શકતી તેમાં બૂલ સ્ત્રી જાન (અજ્ઞાન) ની જ છે. હવેથી પતિના અવશ્ય તરફ નહીં જોતાં પતિના શુશ્રુઘાન જ કરજે. જે બહુશ તે મજાસે-આવસે. વાળું લણવાની આચારા રાખવી. અવશ્ય બજવાથી દુર્જનની સોખત નેટલું જ, બધે તેથી પણ વિશેષ તુકસાન જ છે. પ્રભુના કીર્તનમાં પ્રભુના હોય નથી હોતા પણ શુશ્રુણાં પ્રીતિ-વર્ણન હોય છે. ત્હં કોઈદિ પતિના સમયખર્ચનો તપાસ કાઢો છે ? પતિ (ના કાર્ય) ની શીકર કરી છે ? પતિનો વ્યાધિ તપાસ્યો છે ? પતિનું સુખ વિચાર્યું છે ? પતિનું કુશળ પૂછ્યું ? સ્ત્રીઓ પતિને શું આવકાર આપે છે ?—કાંઈ સાબ્યા ? અનાજ આપ્યું ? કી થઈ રહ્યું છે. આજે શાક જતા બગરી ગયું છે. હું દાઝી તેથી આજે મ્હારાથી થશે નહીં. તાવ આપ્યો તેથી મ્હં સંધ્યું નથી; સવારનું બધું એમનું એમ પડ્યું છે. આજે ચલવી લ્યો. મ્હારે ત્યાં ગયા વગર ચાલે એમ નથી. મ્હારી દવાનું તથા કલાનું શું કર્યું ? ના એમ નહીં ચાલે. વિ.—આ આપણા આવકારદાયક શબ્દો. તેઓ ગમે તેટલું એણું લાવે કે કમાય પણ આપણે કંઈ કોઈદિ પણ એણે ચલવી શક્યાં કે અલાવવા મત્ત કર્યો યાદ આવે છે ? શેનો યાદ આવે ? પરંતુ સમજવાનું શિક્ષણ સ્વમેળે જ સેવાનું છે. પતિનો બાર ધારે તો પતિ એક કામજ વચનમાં જ અરધો એણે કરી નાંખે. ધાર્યું છે કે કર્યું છે કોઈદિ આનું ? આપણે હમેશાં બોલ્યા જ કરતાં શીખ્યાં છીએ કે પતિ અમને ચલાતા નથી, અમને સુખ આપતા નથી. વિ. પણ વિચાર જ કર્યો છે કે આપણને તૃપ્તિ-સંતોષ ધરવો જ ક્યાં છે ? આપણે એક રાત્રી જોઈએ ને રાણીપદ જોઈએ, પણ તે નશીબ વિના, લમકાત વિના, ક્યાંથી મળે ? વિચારો તો આપણું ઘર તે એક રાત્રી જ. એક ગૃહયંત્રણા પણ આપણથી સુખરૂપ નથી ચાલતી તો પછી મ્હોટા રાત્રીનું સુખ આપણને દુખ રૂપ થવાનું, અભિમાન ને અસંતોષજ કુટુંબમાં ડુંકવાનું, એ પણ એકસ છે. ફર્વાદ કરવાનો સમય જ ન આવવા દેવો, પછી આપણે ન્યાય અન્યાય પરત્વે બોલવાનું જ નહીં રહે. આપણે હમેશાં આપણી ભૂલો જ તપાસવી, પરચુણાનુવાદી થવું. સર્વશુભસંપત્તિ માનવી કોઈ હોતું નથી એ મીઠ્યાવાદ પોતાની બાબતમાં દલીલ તરિકે-લાવવા, ને બીજામાં શુશ્રુણાપણ કરતી સમયે તે ન્યાયને બાજુ મુકવો એ વ્યાજબી તેમ જ પોતાને કે પરને લાભકારક પણ નથી. આપણે હમેશાં કડવાં જ હોય છે પણ તે કડવાસ જ શુશ્રુકારી નીવડે છે, શરૂ શીક્ષા પ્રથમ તેવી જ લાગે છે પણ સ્વહિત અર્થે તે સ્વિકારવામાં ન આવે છે. સ્ત્રીઓને વિશેષ વાચાળપણ તુકસાન જ કરે છે. દુખની વાતો કર્યા કરવાથી દુખ એણું થતું નથી પણ વધારે થવાનો સંભવ ખરે. તેમનાં સુખને પ્રસિદ્ધ કરવાથી તે પણ કાંઈ વધતું નથી, વખતે તેમાં વિલેપ પડવાની બીક ખરી. મતલબ કે અછરણ કે અપચો થાય તો જમવા કરતાં જુખ્યા રહેવું બહેતર. તેમ

જ અણગમતું સંભળાય કે યાય ત્યારે મુંઝા રહેવું તે ઉત્તમ ઔષધ રૂપ છે. પરને કહી કરવાથી શુ સાર? ઉલટી લોકો (હીપક્સી હોવાથી) હાંસી કરે. ખેન? ત્યાર પતિને ત્હારે જ એક ચિન્તા નહીં હોય. આપણે બધીએ કે સ્ત્રીજાત જ દુખી છે; નહીં, પુરુષો, છતાં પુરુષે, પરવશ રહ્યા હોય છે. તેમને તો માતાપિતા, લોક આજ્ઞ, પતિ, સંતાન, વિ. અનેક સત્તા અડચણ રૂપ છે. આપણે તો એક પતિને અધિન દશામાં જ છીએ. હાલ આટલું બસ થશે. મારાથી કાંઈ પદ્માત્મ્યા બોલાયું હોય તો ક્ષમા કરજે.”

ઉત્તરમાં કમળાએ આભાર માન્યો; કડું ઔષધ પીવાનો અનુભવ તો કરી જોવો એમ નીશ્ચય કીધો.

પખવાડીઆ પછી કમળા સાસરે ગઈ. દર અડવાડીએ એકાદ બે પત્ર નીચમીત રીતે લખે છે. માતાને કુશળ સમાચાર અને ખેનને સુખરૂપ સંસારની વધાઈઓ આવવા માંડી. શાન્તાએ પણ પતિની શીકરચિન્તામાં ધટાડો કર્યો છે. સંસારમાં સ્વર્ગ તે આ શિવાય બીજું શું હશે?

અમૃતલાલ ઓધવણ.

વર્તમાનરંગ.

સોપાલનાં નામદાર બેગમ સાહેબનું કેળવણી તરફ લક્ષ્ય:—હિંદુસ્થાનનાં દેશી રાજ્યોમાં સોપાલનું મુસલમાની રાજ્ય એક એવી વિચિત્રતા ધરાવે છે કે તેના રાજ્યકર્તા સ્ત્રી જ હોય છે, અને રાજ્યગાદીનો વારસો માતાથી પુત્રીને ઉતરે છે. હાલનાં નામદાર બેગમ સાહેબે પોતાના રાજ્યની એક શાળામાંના વિદ્યાર્થીઓને ઈનામ આપવાના મેળાવડામાં પોતે જ હાજર રહી પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપતાં જે વિચાર નીચાવ્યા હતા તે પુરુષ રાજ્ય કર્તાઓને પણ મનન તથા અનુકરણ કરવા યોગ્ય હતા. તેમના ખેલનાં બેગમ સાહેબ-તેમનાં માતૃશ્રી-પણ પોતાની પ્રજાની કેળવણી માટે ધણું આતુર હતાં અને તેમણે રાજ્યના સરઘસે તથા જાગીરદારો પોતાનાં બાવડોને શિક્ષણ આપવા દેરાય એવી એક યોગ્યતા કરી હતી, પરંતુ તે પુરતી રીતે સફળ ન થઈ શકવાથી નિરાશ થઈ તેમને તે ત્યજી દેવી પડી હતી. હાલનાં બેગમ સાહેબે તે સંબંધી વિશેષ દૃઢતા આ ભાષણમાં દર્શાવી હતી: “તેમ છતાં મ્હારી પ્રજાની કેળવણીના કાર્યથી મ્હારે મન પાછું ખેંચી લેવાનું હું કાંઈ પણ કારણ જોતી નથી, કારણ કે હું માનું છું કે મ્હારી પ્રજાની સમૃદ્ધિનો આધાર માત્ર કેળવણી ઉપર જ છે.” હિંદીઓનું કેળવણી તરફનું સામાન્ય રીતે સર્વસ્થળે જોવામા આવતું દુર્લક્ષ તેમણે યોગ્ય જ રાખેલાં વર્ણવ્યું હતું. “હિંદુ હજી અજ્ઞાનની શુદ્ધિમાં જ પડ્યું છે, અને માતાપિતા કેળવણીની પૂરતી અગત્યતા સમજતાં લાગતાં નથી. જે ધન બાળકોના શિક્ષણ પાછળ વધારે સારી રીતે ખર્ચાઈ શકાય તે અન્ય રીતે ગુમાવાય છે, અને નિરૂપયોગી છુપ્પાઓ તૃપ્ત કરવા માટે અતિ ખારે દવાં કરવામાં આવે છે.....અજ્ઞાન માતાઓના અતિરુચ વ્હાલ અને સાડે કંઈક બાલકોને ખરાબ કર્યા છે, અને અનેક મૃત્યુવાન છંદગીઓ વ્યર્થ કરી નાંખી છે...ગૃહસ્થો, ત્હમ્ને મ્હારા વિષે એટલું સમજી રાખો એમ હું ઇચ્છું છું, કે નેવી અચતુર-મૂર્ખ માતાઓની પેઠે હું મ્હારી પ્રજાની કેળવણી કદી પણ અટકી પડવા દર્શાવ નહીં, પરંતુ એક માથાનું માતાની માથે તેમને હિંમત પ્રકરતું મૂળ આપવાનાં સર્વ જનતાં સાધનો પુરાં પાડવાને આવેતી ગ્દીશ, અને તેમ

હતા મહારી પ્રજા જો તે સાધને અને સંગવડોનો ક્ષાભ શેતી નથી એમ મ્હને જણાયો તો મ્હને, તે જ માયાળુ માતાની પેઠે જ, તેમને પાંચરા કરવાના સખત ઉપાયો લેવાની ફરજ પડશે. મ્હને ખાતરી છે કે મહારી પ્રજા રૂપ યુગો-બાલકોના પિતાઓ-પોતાની રાજમાતાને અનુસરશે, અને કેળવણીના કાર્યને આગળ વધારી તેને ઉત્તેજન આપવામાં પોતાનાથી બનતા જાહેમાં ભારે પ્રયત્ન કરશે."

આ વાસ્તવિક, ગંભીર અને માતૃહૃદયનું કર્ષન કનવત્તા સ્નેહાલ તેમ જ આરાકારી સુખદો પ્રત્યેક માતૃપિતાએ અને વિશેષ કરી આપણા ગળ્યકર્તાઓએ ધણા બોધદાયક લેખવા જોઈએ, અને જ્યારે આવા બોધરત્નો રાજ્ય કાર્યભાર ચલાવતા અદેશી મહિષી-રાણી-સ્ત્રી જાતિ-ના સુખમાથી સાક્ષીઓ છીએ ત્યારે ભારતની પૂર્વ દિશાને આત્મશક્તિ કરી રહેવી અનેક કાળી વાદળીઓના એક બાકોરોમાથી પ્રભાસની રેખા દોરતું હૃદયસર્વનું એક તેજસ્વી સુવર્ણમય કિરણ દેખી અમારા હૃદયને અત્યત આનન્દ યાપ છે અને હિંદી રાજ્યોની સર્વે રાણીઓ એવી જ વિદ્યાવિલાસી યાપ એવી પ્રભુની કૃપાવૃદ્ધિની અભિપ્રાય રાખીએ છીએ.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ.

અમદાવાદમા મળેલી પાચમી ફ્રેન્ચ શ્વેતાખર કાન્દરન્સ (મેળાવડા) માં સ્વાગત કરી દીના પ્રમુખ શેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઈએ પોતાના ભાવજીમા સ્ત્રીજીવણીનો વિષય ચર્ચા કર્યો, અને મહિલાપરિષદ જેવા સમારંભ ક્ષેત્રમદ યાપ તેને માટે સ્ત્રીઓએ કેળવણીની યોગ્યતા મેળવવી આવશ્યક જણાવી હતી તે કાન્દરન્સના પ્રમુખ રાય સિતામયદ નાહર બાહદુરે પણ આ જ વિષય ઉપર પોતાના ઉદ્દગારો કહાડ્યા હતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે મોઢ પછી કોમની સ સાસ્ત્રધારણાનું કાર્ય સફળ કરેલા માટે સભાએ ભાવજો આદિ સર્વે ઉપાયો કરતા સ્ત્રીજીવણી જ ઉત્તમ માર્ગ છે સ્ત્રીસ સામસધારણાના સબધમા તેમણે બાળલભ, કુટવાનો રીવાજ, કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધવિવાહ વધુસ્ત્રીસમ ધર્યાદિ હાનીકારક રીવાજો દૂર કરવા બલામણુ કરી હતી. કાન્દરન્સમાં પણ તે સબધી દરબો થયા હતા.

બગાણામા અન્ય કોમેડીનું દર્શન લઇ ત્યાના મારવાડીઓ પછી સ્ત્રીજીવણીનો પ્રચાર કરવા તૈયાર થયા છે ત્યા એક ' સુવિરો, ખાસખાણ ' રચનાજ છે, અને તેમા કન્યાઓને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન સાઈ અપાય છે.

સુબાઈની જુદી જુદી કન્યાશાળાઓની બાળકીઓમાં અગળજતી કસરતનો શોખ ખીસવનારી એક મડળી હમી સ્પષ્ટ છે, અને તેણે ૧૯૦૫-૦૬ ના વર્ષને પોતાના કાર્યને રીપોર્ટ દાખમા જહાર પાડ્યો છે તેમા જણાવવામા આવ્યું છે કે તે મડળીના કાર્યમાં સુ બાઈની ૧૩ કન્યાશાળાઓ જોડાઈ છે તેને હસ્તક ટેનીસ, બેડમીન્ટન દોરડી સાથે કુદવાની, મગદળની બેડી ફેરવવાની તથા તત્વાની કસરતો કરાવવામા આવે છે, અને આ સર્વે ૨ મતોમા હરીફાઈ કરી ઉત્તમ નીવડનાર કન્યાઓને તે મડળી તરફથી ઈનામો પણ અપાય છે.

યોગાક સમય ઉપર સુબાઈ રોહરમા હિંદુ વિધવાશ્રમની સ્થાપના કરવા સબધી વિચાર કરવા મા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ પૈથ બારીસ્ટરના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા બસાઈ હતી.

લેખક—વૈષ્ણવવિનોદી

મૂલ્ય આના ચાર

સુન્દરીસુબોધના પ્રવચને દેખાલ સાથે અલી અને મગસી.

મગવાનું ઠેકાણું—} પ્રભાતકુ ઓરિસ ખાડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની કાલખાડેવી રોડ—મુંબઈ.

વહુને શિખામણ.

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ ૧)

ઓઓને ખાસ વાંચવા લાયક, વહુથી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખંપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે

મગવાનું ઠેકાણું—સ્વિચકર ગણેશજી અભરિયા, ચીફ મેકેડેલ ઓશોસર, ગોમરોળ (હાડીયાવાડ)
તથા "સુન્દરીસુબોધ" ઓશોસ, અમદાવાદ

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોનાં હૃદય કાવ્યોનો સમઠ

સમઠ કરનાર—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અભરિયા એમ. એ

કિંમત કાવ્ય પુસ્તક એક રૂપીઆ } દેખાલ ખર્ચ છુટક.
પાંચ પુસ્તક રોડ રૂપીઆ

સોલ એન્ટરસ એન એમ. ત્રિપાઠીની કંપની મુંબઈ.

સુન્દરીસુબોધ ઓરિસ—અમદાવાદ.

બેચર મેથલ છુકસેલર—રાજકોટ.

આ ઉપરાંત અત્રાત હાડિયાવાડના પ્રસિદ્ધ છુકસેલરોને લાંબી પણ મળી શકશે.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા ભોગી-દ્રશવ રતનલાલ દિવેટીયા બી. એ

અવરધાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ

ધી અમદાવાદ સુનીયન ઓન્ડીઅ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

ગીતમાળા.

(આદિતિ બીજી)

સુદરીસુખોદના નવા
આઠકોને ૨-૪-૦.

સુદરીસુખોદના આઠકોને બીજી વર્ષ પેરે નેટ અપાયલા આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ અપી જવાથી હાલ રહેની બીજી આવૃત્તિ છપાય છે. આ પુસ્તક જેમાં અધુનિક વિદ્યાનુ લેખકોના ઉત્તમ ગરબાનો મંદ્ર કરવામાં આવ્યો છે તે સરકારી તેમજ ગ્રામ્ય કવાડી ફેલવણી ખાતા તરફથી ધનિય તથા સાયબેરી ખાતે મળુર કરવામાં આવ્યું છે આ પુસ્તકનો બહોળો ફેલાવો થયેલો તેમજ ધવાનો હોવાથી એકપ્રકારે બહાર ખર્ચ આપનારને આ ઉત્તમ સ્થાન છે, તેથી બહારખર્ચ પ્રસિદ્ધ કરાવનારાઓને અમને ખાવ વિગેરે માટે વેળાસર સખી મોકલવા વિનિતિ છે.

વ્યવસ્થાપક, સુદરીસુખોદ,
૧ સુદરીસુખોદ ઓફિસ
રામપુર, અમદાવાદ.

“ પ્રિન્સેસ હૅર ઑઈલ.”

એક આનાની ટીકેટ મોકલનારને
(૨૦) વીસ સુદર ચીત્રોનાં પૌરટ
ચાર મોકલવામાં આવશે (મફત)

અથવા આનાની ટીકેટ મળ્યા પછી
એક ફ્રેન્સી શીટ કમેન્ડર મફત મોકલ-
વામાં આવશે.

ઉપલા નામવાળું તેલ બીજા સરવે તેજી કરતાં બહુજ ઉચી જાતનું છે. તે એટલું તો જોડાટ માટે છે કે તેના આગળ આપણું કશા લીલાખમાં નથી. તેનું નેનું નામ છે તેવાજ ગુણો તેમાં સમાયલા છે. તે મગજ રક્ત કરે છે, વાળને વધારે છે, વધા અજાત સુગંધીત ને કાળા કરે છે, યાદદારીને વધારે છે, આંધાંની પગાંચાં, ઉંઝી, શુષ્ક, આદિ વિગેરેને નિર્મુખ કરે છે, આંખોનું તેજ વધારે છે, તથા મગજ એટલું તો તર શખે છે કે જાગે, જારીસ્તરે, વકીમો, વેપારીએ મહેતાજીઓ, નીચાણીઆઓ તથા અંગેને મગજ સંગાથે કામ લેવનું છે તેઓને એક આરીરવાદરૂપ છે. સખા સામ લખ ચકે માટે તેની રીમત બહુજ શખી છે એક વખત અજમાવી ખાતરી કરી શ્યો.

શીટી ૧ નં ૩. ૧, પેટ્રોગ પેરેટજ આના ૧૨ બ્લોક.
શીટી ૩ નં ૩. ૨ા, પેટ્રોગ પેરેટજ આના ૧૨ બ્લોક.

દામ રા. ૩, કોલપોક, મદ્રાસ,
ઈ. એ. પોન્નુ એન્ડ કંપની,

સુન્દરીસુખોધના આહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપદ્ધતક્રમુદઃ—કર્તા પ્ર ક યુર—એક રસમય નાતાં, કિમ્બ ૨.૧) આહકોને આના આઠ પોરેજ નુદ્.

વિધવા—ત્રેષક વસન્તવિનાદી, મુખ્ય આના ચાર. આહકોને બે આને. પોરેજ નુદ્.

શોકશમન—આ માસિકનો કોઇ આહક જે નવા આહકનું લગભગ મોકલી આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવત) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોરેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે

ચોગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિમ્બ આના ૦—૧૨—૦, નવા આહકોને ૦—૬—૦ ત્રણ અથ ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—ત્રીજા આના ૦—૬—૦ નવા આહકોને ૦—૪—૦ ૮. ખ ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિશંકર અંબરીયા, કિ ૩ ૧ આહકોને ૦—૧૨—૦ ૮ ખ. ૭૬૬.

સુન્દરીસુખોધની પાછલી શ્રદ્ધાઓ.

પહેલા વર્ષની તુલક શ્રદ્ધા ૦—૪—૦ ૮ ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં શ્રદ્ધા ૦—૬—૦ ૮ ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુલક શ્રદ્ધા ૦—૮—૦ ૮. ખ. ૦—૨—૦

દરેક આક્રમા ઘણું ખર્ચ સંપૂર્ણ લેખો આપવા હોવાથી ગમે તે આક્ર વાચવાથી રસ ઓટા થતો નથી.

સવાજગની પ્હોંચ.

ચોથા વર્ષ પેટે

૩૪૦ ન ૩૫૧ ન પ્રથિરસાંધ ધારજતામ	ગોધમ	૧—૪—૦
૩૪૧ „ ૩૫૨ ન, ધમતરાવ ગગાગમ	દુકુ સિંધ	૧—૪—૦
૩૪૪ „ ૩૮૯ ન દહર વાપુજાખ પ્રાગજાખ	મસખો	૧—૪—૦
૩૪૫ „ ૩૫૩ ન મણીસંકર ઇશ્વર્યાવ	કોસખો	૧—૪—૦
૩૪૬ „ ૩૫૪ ના ચાન્દસલગી જાવકુચ	મુંમધ	૧—૪—૦
૩૪૭ „ ૩૫૫ ન દેવચંદ રામજ આમ્પરાજાના મં	ધારી	૧—૪—૦
૩૪૮ „ ૩૫૬ ના મુક્ત ગૌરી હરજોવન સાગજ	ચતલા	૧—૪—૦
૩૪૯ „ ૩૫૭ ના અમૃતનાત હરજીવનતસ	મદુધા	૧—૪—૦
૩૫૦ „ ૩૫૮ ના વેદસાંઝી રત્નસિંહ	મુંવાજ	૧—૪—૦
૩૫૧ „ ૩૫૯ ના કરીમ મહમદ માસર	મુંવાજ	૧—૪—૦
૩૫૨ „ ૩૬૦ ના જમવાનદાસ ન બે ૧૫	કુગમ	૧—૪—૦
૩૫૩ „ ૩૬૧ ના વડોદરા રોટ લાચેવીના એ	વમ્બા	૧—૪—૦
૩૫૪ „ ૩૬૨ ના અંબીરીદાસ જેલનદ	જાંઝા	૧—૪—૦
૩૫૫ „ ૩૬૩ ના જમજીવન ત્રિભુવનમ	ધોગજ	૧—૪—૦
૩૫૬ „ ૩૬૪ ના વૃજલ સ્નાતકજી કહેતા	કગચી	૧—૪—૦
૩૫૭ „ ૩૬૫ ના ‘ધનમાધ’ ને નધન	ઘાટકુગર	૧—૪—૦
૩૫૮ „ ૩ એમ જે વાવડા	માગેતેર	૧—૪—૦
૩ ૩૫૫ થી ૮૧૦ ગિત મડગ લાચેવીઓ ગાલવાનગના		૩૦—૧૨—૦

सुन्दरी सुव्याध.

पृथ ४ बुं] ध. स. १९०७ अप्रील—त्रैत्र वि. स. १९१३. [अंक ८ भा.

ज्ञानसुगन्ध.

पतिपत्नीनो दिव्य रथ—

ब्रह्म ! रूपाळो रदियाळो रथ शो आपणो !

चंदा तारुल्याना तेज समो चमकार !

अमी शो अजवाळा ठारे अन्तरनी आंखडी,

चौदे रत्नतणो शो भीडमंजन भंडार !

ब्रह्म ! रूपाळो रदियाळो रथ शो आपणो !

आवो प्रियतम ! ए रथमां अंतर पधरावीये ;

मनहर महिमावान मझ ए जगमोक्षार,

कपि मुनि संत जनोनी निर्मळ उरुओति दीपे ;

तेमा आवो, फरिये करता आत्मविहार !

ब्रह्म ! रूपाळो रदियाळो रथ शो आपणो !

x x x x x

ધૂ ધૂ ધોર ગરજતા ગંભીર અગસિધુતટે
 અમૃત સ્મિત શરતાં સ્ત્રીલે કુસુમો સુકુમાર,
 તેનો નિત્ય વસન્ત મુગંધ રસે ભરણા ડેરે,
 હૃદયો ગુંથી ચાલો જડણ, પ્રાણાધાર !
 બહાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 × × × × ×
 કંટક માર્ગ કઠોર વિકટ છે એ પ્રયાણનો,
 અનિલો ધૂમે ને આકાશ વહે અંધાર;
 તેમાં સાચવજો, પ્રાણેશ્વર ! પાર ઉતારજો,
 દિવ્ય, સુરમ્ય અમૂલ્ય રથ એ સર્વ પ્રકાર !
 બહાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 ચાલો, બહાલ ! ધીરા, કીરા, મુલ મલકાવતા !
 ઉંઢા ઉંઢા છે હૃદયોના અમૃતચાર !
 દેવા હેત શરતી આંખલંઢી આ આપણી
 મધુરાં અજવાલાં કરશે કંઈ ઠારોઠાર !
 બહાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 × × × × ×
 આવો, પ્રિયતમ ! મંગલ ઘડી છે મુલસૌમાગ્યની;
 આકાશે છે શા નવરંગ સજ્યા કાળગાર !
 એવા રંગ વિશે શો બિલ્લે છે રથ આપણો !
 પ્રમુના મંગલ આશિષ ધરશે છે શતધાર !
 બહાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 હસતો, રડતો રૂઢલો રથ એ, પ્રાણ ! ચલાવજું,
 શગ શગ જગમાં એનો કલકાવી કલકાર,—
 ધીરી, કીરી તમ ઘાંસલંઢી, પ્રાણ ! વગાડજો;
 હુંય પળ પૂરીશ સાચે ગાન તળાં લલકાર !
 બહાલમ ! રૂપાલો રદિયાલો રથ શો આપણો !
 સ્વરદાર

કાવ્યકુંજ.

નિમન્ત્રણ.

પધારો નિમન્ત્રણ પ્રેમે કરું; વધાવી નવલશ્રી હૃદય ભરું.
 ઇચ્છું વાચક ઉર મહિં, નવલશ્રીઓ ઉભરાય;
 સફલ થતાં આ ચલ કું, નવલ ન્યોતિ પ્રકટાય.
 લહેરો આનન્દ તણી રેલને; કંઈ મુખ અદ્ભૂત મ્હાલવને
 ધૂન મચાવો આ શ્રીઓ, વાચકહૃદયની માંઘ;
 “ઉચ્ચ જીવનને ઉચ્ચતા, સફલ સ્થલે દેસાય.”
 બની મરત એ ધૂનમાં સર્વકે, હૃદયભાવ અર્થે પ્રવર્તે કરો,
 પછી દુઃખી સંસારને, કરી સ્વર્ગ-મુખ સ્થાન;
 ઈચ્છા તૃપ્ત થતાં બધી, ગાઓ પ્રેમગીતગાન.
 શુભેચ્છા સહુએ ફલીભૂત હો! નિમન્ત્રી ત્હમને મહને હર્ષ હો!!

નૂતનશ્રી.

શાન્ત સુરમ્ય રાત્રિ.

૧

શાન્ત સુરમ્ય ચોલી રહી રે જહેન
 રાત્રિ સ્વપ્નીતમ સંગમાં,
 સંગમાં રહીલી રૂડાં સંગમાં રે જહેન
 રાત્રિ સ્વપ્નીતમ સંગમાં.

—શાન્ત—

૨

સ્નેહીત ઘેલી સ્થામા હર્ષથી રે જહેન
 મન્દ મન્દ સ્થામા સરે ચર્મમાં;
 રૂપેરી એ સાણુ જુગ સંગમાં રે જહેન
 રાત્રિ સ્વપ્નીતમ સંગમાં.

૩

તારલાનાં ફુલ ફેણ શુનકથી રે બહેન
સામસામાં બહાલ ફેટે હર્ષમાં;
મલકે મલકાવીને ઉર્મંગમાં રે બહેન
રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.

—શાન્ત—

૪

બળકે થી સાળુ પ્રતિબિમ્બથી રે બહેન
ફુલ ફેરા એલથી એ હાર્યમાં;
પહેતો સરિત ગાતો ગાનને રે બહેન
“રૂહેને સોબાગ્ય આ સદૈવ”

—શાન્ત—

બાલશ્રી.

વાર્તાલહરી.

ગુણીયલ

૧.

વસંત પંચમીની એક રમણીય સાંજે મનમાં મલકાતી એ સખીઓ! સાસરે જતાં
રસ્તામાં ભેગી થઇ અને એકને ઝડપથી ચાલતી ભેળને બીજાએ પુછ્યું “અલી કૈલાસ!
કૈલાસ! આજ કંઈ જાણે ખાસ ધામધુમ હોય તેમ, દોઝરોડ કેમ કરી મુકી છે?” બીજા
બોલી “કંઈ નહીં, ગુણીયલ બહેન! મ્હારે સાસરે જઈ પોંચવાનો સમય થઇ ગયો” છે
તેથી જરા ઉતાવળે પગલે ચાલું છઉં.”

“પણ, કૈલાસ, હું પણ, મ્હારે સાસરેજ જઈ છઉં સ્તો! પણ છેક દ્વારે જવાય
અને થાકી જવાય એટલી બધી ઝડપ તે શું કરતી હશે?”

“ગુણીયલ બહેન, મને મ્હારા પતિના ઠપકાની બહુ બહીક રહે છે. અંધારૂં થાય
તે પહેલાં તો મ્હારે પોચવું ભેળ્યે. તમારે તો દીક છે કે પ્રીતમલાલ સ્વામી પામ્યા
છો. તે ખરેખરા અને નહીંજ માફ થાય એવા અપરાધ વિના અમર્યા જ કંઈ તમને
સતાવે એમ નથી; તેથી ધીમે ચાલવું તમને ખૂલવે એમ છે.”

“નહીં, નહીં, કૈલાસ, રમણલાલ સ્વામી પામવામાં મ્હારાં કરતાં તું કંઈ ઓછી
બાગ્યજાળી નથી. મ્હારા અને મ્હારા પતિના વિચારો એવા છે કે એમના સર્વ મિત્રોમાં

લાલ કૈલાસના ગુણોથી બેઠર અને બેઠરકાર હતો, સ્ત્રીને મૂર્ખ અને અધમ ગણતો અને શુભામી સમજીને વારંવાર હાલતાં ને આલતાં વગર વાંકે પશુ દમ બીડાવતો, સતાવતો અને કોઈ વખતે તો ગાળો દઇને મારવા પશુ સુકતો નહોતો. પ્રેમની મધુરી ચાંત નજરે કૈલાસને, કદી નીહાજતો નહોતો. તેથી પ્રીતમ-ગુણીયલનો સંસાર ધી-સાકરના, કંસાર જેવો નીવડ્યો, ત્યારે કૈલાસ-રમણુનો સંસાર દીવેલ અને ઝેળાયાના કંસાર જેવો થયો. એકનો સંસાર મધુરો અને અનુકરણીય થયો ત્યારે બીજનો આસુરી અને સંતાપજનક નીવડ્યો.

વાર્તાની શરૂઆતમાં આપણે જોઈ તે સર્વ બીના ગુણીયલે તેજ રાત્રીએ પ્રીતમલાલને કહી. પછી બોલી. “મ્હારા પ્રીતમ ! આપ જેવા કદરવાળા અને શાશ્વત પતિ પામીને મ્હારા સુખનો તો પાર રહ્યોજ નથી. પરંતુ મ્હારી પ્રિય સખી કૈલાસના કથળેલા આસુરી સંસારને સુખી બનાવવામાં આપ મને જોઈતી મદદ કરો તો કેવું પુન્યનું કાર્ય થાય !”

પ્રીતમ-“મ્હારી બહાલી ગુણીયલ ! મારે કેવી મદદ કરવી તે મને જણાવીશ ?”

ગુણીયલ-“સાંભળો. આપે રમણુલાલને વારંવાર કહ્યોજ કરવું કે ‘ત્યારે પાવલે પડીને કૈલાસ જરાયે સુખી થઈ નથી જોતી’ મ્હારી ગુણીયલ કેટલી બધી સુખી છે !’ એવું એવું સાંભળી સાંભળીને એના મનમાં ખીજવાટ પેદા થશે. અને કઈ બાજુમાં કૈલામ કરતા હું વળી વધારે સુખી થઈ એ જણવાની એને ઈચ્છા થઈ આવશે. એટલે દરજે વાત આવે ત્યારે એમને આપણે ત્યાં સુલાકાતે બોલાવવા. આટલું આપ કરશો તો પછી બાકીનું કાર્ય ફતેહમંદ હિતારવાની ઇશ્વરકૃપાએ હું હોંસ ધરાઉ છઉં.”

ગુણીયલની યુક્તિ સચોટ લાગવાથી પ્રીતમભાણે એ મુજબ કાર્ય શરૂ કર્યું. આખરે દોઢ બે મહીને રમણુલાલે પ્રીતમલાલને ખીજવાઈ જઈને કહ્યું “વધારે કૈલાસને તું દુઃખી અને તારી ગુણીયલને સુખી માને છે તો મ્હારે જરા જણવું તો જોઈએ કે ગુણીયલને તે વળી તારા તરફનું કેટલુંક સુખ વધી જાય છે.”

પ્રીતમ-“રમણુ, તે તો મ્હારી સુખી ગુણીયલને તું પુછી છુએ ત્યારે જણાવ કે એમ ને એમજ છે મગજ પુછવાની ?”

રમણુલાલ શરમાળ હોવાથી જો કે કદી પશુ ગુણીયલ સાથે વાતચીત કરતો નહોતો તોપશુ પોતાને નિહોંપ ઠેરવવાની એની વૃત્તિ થઈ આવી અને કૈલાસ કરતાં ગુણીયલ વધારે સુખી હોવાની બીના જુદી પાડવાને ખાતર ગુણીયલની સુલાકાત લેવાની ઈચ્છા પ્રીતમલાલને જણાવી એટલે પ્રીતમભાણે બીજો દીવસે સંજે પાંચ વાગે રટેશન પાસેના પોતાના નવીન બગલામાં એને જરૂર આવવા જણાવ્યું.

પ્રીતમભાણે ગુણીયલને સર્વે સમાચાર જણાવ્યા. ને કોઈ મહાનુ રાજવંશી પરાણને છાને એવો આવકાર રમણુલાલને આપવાને માટે સુશોભિત રચના પોતાને બગલે કરી. ગાલીચા, આવના, ટેબલ, ખુરશી, કેબીનેટ, વીજળીની લાઇટ શલાવરપોટ પોતાની ગુણીયલની તથા અન્ય મુખ્ય સતીઓની છબીયો ચિત્રો વગેરે અનેક રમણીક લાગે તેવી ચીજોની રચના કરી. સમય થયે દેવપતી રમણુલાલની રાહ જોવા મંડ્યાં.

આથી તરફ રમણુલાલનો ગુરસો આખી રાત રહ્યો અને બીજો દીવસે પાંચ વાગવાનો વખત થવાથી બડબડતાં ને બડબડતાંજ પ્રીતમલાલને બગલે જવાની તૈયારી કરવા

છે. પણ મુખ્યમાં મુખ્ય વસ્તુનો કેવળ અભાવજ છે. એ મુખ્ય બીજા કંઈ દરો વાર ? પતિની નિર્મળ અગાધ-અખૂટ-પવિત્ર-વ્હાલસોઈ પ્રેમદષ્ટિ-અમીદષ્ટિ-કૃપાદષ્ટિ કહો વાર ? જોઈ, કે આતું આતું તમારે ત્યાં છે કે ? એ નહીં હોય તો બીજાં બધાં સાધનોરૂપા મુખ્યા મુદ્દાને શું કરે ?

“તરુણ, વિધવાના, ધનવાન, કુળવાન, ગુણવાન પતિને પાલવે પડ્યા છતાંએ કે-લાસ જેટલી ઉન્નત કેલાસના ભાગ્યમાં આવું દુઃખ ! પોતાનું દુઃખ રડવાનું હારજ બંધ ! પતિના પ્રેમજળ વિના નિર્ભાંગી ગણું સકાતુંજ રહેવા સરખયું છે શું ? ‘ઓ નળ, ઓ નળ’ ઉચ્ચારતી કમળાંતીની માફક પતિના પ્રેમદીપકની દિવ્ય જ્યોત્સ્નાથી સદાએ શું એ કમ-નસીબજ રહેશે ? એવી દયાજનક સ્થિતિમાં સજડતી નિષ્કલંકી કેલામ તરફ એકવાર, ફક્ત એકવાર તો, પ્રેમદષ્ટિ વાળો ! તમારા સુખને માટે અહોનિશ તપ્તર રહેતી, પોતાની કાયા-સુખ-સ્વાર્થ સર્વેનું બળીદાન આપતી, અને આપના અનેક અપકાર ઉપર ઉપકારજ કરવામાં કર્તવ્ય કર્મ સમજનારી નિરાધાર કેલાસને જયપર જુલૂતીયાં તે ક્યા સ્ત્રી આપ્યા કરશે ! એક પણ વખત તમે કેલાસને ‘ઝારી વાદાલી કેલાસ !’ કહીને સંતોષી છે કે ? અંતરના ઉમંગકાથી ઉત્તેજિત યદને હૃદયદાન જેવી અમુલ્ય બક્ષીસ આપી છે ખરી કે ? તમારી પ્રીતિ, કૃપા, અને સન્માનનું પાત્ર તેને ગણી છે કે ? તે રડતીના અશ્રુપ્રવાહનો વેગ કદી અટકાવ્યો છે કે ? તેને હૈયાસરસી આંખોને રનેહયુક્ત દીસાસો કદીએ આપ્યો છે કે ? તેને ધીમે સાદે નમ્રતાથી વ્હાલથી કદીએ બોલાવી છે કે ? તેનું અંતઃકરણ કેવા કેવા અમુલ્ય રત્નોથી બરપુર છે અને કેટલા કેટલા કોહીનૂર હીરાશી સહગુણો-સહવિચારો-સહવર્તનથી ઝળકી રહ્યું છે તેને વિચાર-તેની પરીક્ષા કરવા જેટલો શ્રમ કદી લીધો છે કે ? એની અંતર-આણુમાંનાં રત્નો તમને, તમારા કુળને, તમારા દે-શને પણ, દીપાવે અને તારે એવાં ચક્રિતવાન છે તેને પામવાની સહજુદ્ધિ તમને કદીએ સૂઝી છે કે ? એના દિવ્ય પવિત્ર પ્રેમના મધુર સુવાસથી તમારું મગજ તર કરવાતું સદ્-ભાગ્ય તમને પ્રાપ્ત થયું છે કે ? એનું દુઃખ નિવારણ કરવું એ તમારી ફરજ છે એમ ભાસ થયો છે કે ? અરે ! રમણભાઈ ! હું તે શું શું કહું ? કેટલું કેટલું કહું ! અતુરને તે કેમ કહીને ચેતાતું ! બસ, બસ, રમણભાઈ, આવા એકડા ને ચંદની ગેરહાજરી હોય ત્યાં તો સુખના તમારા તમામ સાધનો તો શું પણ ઇદ્રના સ્વર્ગીય વૈભવો પણ પતિપ્રેમ વિના વણ સમાન છે; ખાઓચીથાના કીલ સમાન, પતિવ્રતાને તો તે લાગે છે. પતિના પ્રેમજળ વિના ટળવળતી કેલાસની વણાં જાંકવાનાં ખોટાં જળ જેવા શુષ્ક વૈભવોથી છીપે ખરી કે ? પતિપ્રેમને રથાને બીજાં કશાંની નીમણૂક કરવાથી ગાડુ મળડે એમ હોય તો સ્ત્રીએ કુંવારી કેમ ન રહે ! રમણલાલ, બાળકલા, ગૌહલા, અને સ્ત્રીહલા કરતાં પણ અતિથોર રનેહદલાન્ય મહાન પાપથી પરમાત્મા કોપાયમાન થશે સારે તમને પસ્તાવો યશે. પણ હજી પણ એતીને ન આલશો તો રોડયા પછીનું દાહાપણ નિરયંક જશે. મદારા પતિના સત્સંગથી આપને અનેક શ્રેષ્ઠ ફલિતના મનુષ્યજીવનનું તથા સદ્ગ્રંથોના મુદ્દાચેતુ ગાન થયું છે, તેના સદ્વિષયોગ કરવાને બદલે તેનાપર પાણી ફેરવવાની વૃત્તિ તમારી કેમ યદ્ય ગઈ છે ? ગુણીમલ પરત્વે અમાધ પ્રેમ કરનાર વિધાયતુર શું બાવસો કે મૂર્ખ હતો ?

દિવ્ય પ્રેમમૂર્તિ સતીશીરામણી કુમુદસુંદરીના અમુખ્ય પ્રેમની હત્યા થવાથી કરેલું સ-
સ્વતીચંદ્રનું અતિ કઠોર પ્રાયશ્ચિત્ત આપના ધ્યાનમાંથી કેમ ખસી ગયું? શ્રીરામચંદ્રજીએ
સતી સીતાજીની અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ સતી દ્રૌપદીની બ્હારે ધાવાને બદલે તમારી પે-
કેમ બેદરકારી જણાવી હોતતો તેમનાં નામ સરખાંએ જનસમાજ આજ યાદ કરતે ખરો
કે? તમારા જેવા એ નિરઅપરાધી રંક તારણીના હૃદયના ધા હવે તો રૂઝાવો! ઇશ્વર
આપને સદ્બુદ્ધિ આપે અને આવી પવિત્ર કૈલાસનાં આવાં દુઃખનો જલદી અંત લાવે!

“મ્હારી સર્વે કલ્યાંત અને આજીજી ઉપર આપ ખારીકોથી ધ્યાન પોંચાડશો અને
મારા કઠોર પણ સત્ત્વ ઉદ્ધારેનું મનન કરશો, તેનો સત્ત્વ સદ્ઉપયોગ કરવાનું કર્તવ્ય
દાય ધરશો તો તમારું અને કૈલાસનું જીવન એટલું તો તમે જીત કરી શકશો કે મ-
નુષ્યો તો શુ પણ દેવતાઓ પણ તમારા અપૂર્વ સુખની અપેક્ષા કરશે, પ્રસંસા કરશે,
ધન્યવાદ આપશે. એહોક તેમજ પારલૌકિક સર્વ ગુણોના બામ્બશાળી બોક્તા આપ ધર્મ
શકશો. મ્મહુભાર્મ! અતિકઠોર વચન પ્રદારથી આપને કનડવામાં મર્યાદાની હદ જોસંગી
હું ધણી દૂર અંધ છું તેથી આપની ગુન્હેગાર બની છઉં. આપ જે શિક્ષા ફરમાવશો તે
મ્હારે માન્ય ગણવી એ મ્હારો ધર્મ છે।”

ઉપલા વચનઅમૃતતા કુવાસમાંથી ઉડતાં ગુણીવલના અક્ષરે અક્ષરરૂપી જગર્જા
દુઓ રમણની હૃદયભૂમીમાં રેલમછેલ યદ્ય રહ્યા પછી રમણના સતેલા સંસ્કારોનો કેવો
દિવ્ય પ્રકાશ થયો અને કેવી અમરકારી રીતે જન્યત થયાં તે તરફ હે વાંચનાર! જરા
જરા નજર ફેરવીને જો તો ખરો। શુ જણાય છે? ગુણીવલ સમક્ષ પોતાની મસ્તક-
કળી નમાવીને રમણ દંડવત્ પ્રણામ કરતો જમીનપર પડ્યો છે. ધારવા કરતા પણ
વધારે અસર થવાથી ગુણીવલના પગ રમણની અશ્વધારાથી ઝાંઝાઈ ગયાં છે. ગુણીવલ
એક તરફથી રમણને ઉઠવા વીનવે છે ત્યારે પ્રીતમલાલ તેને ઉંચકીને હોતો કરવા પ્રયત્ન
કરી રહ્યો છે. થોડીકનારે હૃદયભાર જોયો થવા પછી રમણ ઉઠ્યો. પણ શું બોલવું તે
ચૂંચુ નહીં. કંઈ રૂપાઈ ગયો. ધણું ધણું બોલવું હતું પણ કશું એ બોલાયું નહીં.
આખરે શ્વત આટલાજ ચપ્પે બોલી શક્યો. “અહાહા! ગુણીવલ! તમે તે ખરે-
ખરજ ગુણીવલ તે ગુણીવલજ છો। મારું પતિત જીવન તમેજ ઉત્તર કર્યું. તમારો
એટલો બધો તો મહાન ઉપકાર થયો છે કે જેનો ચત્કિચિત્ત પણ બદલો આપવાને હું
મક્ષા પ્રયત્ન કરું તોપણ તે નિર્માલ્યજ છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તમે દપતીને સર્વાંશે
સુખી કરો-દીર્ઘાયુષી કરો-અને મ્હારા જેવા અનેક નિર્ભામી પાપીઓને તારવાનું અમાધ
સામર્થ્ય તમને બક્ષો. એ શીવાય વધુ હાલ હું કંઈ કહી શકતો નથી.”

ગુણીવલ—“સુર રમણભાઈ! આટલે બધે દરજ્જે શુમાઈ જવા જેવું કશું કા-
મજ નથી. મેં શ્વત મ્હારા કર્તવ્ય ઉપરાંત વિશેષ કાંઈ કર્યું નથી. અને જે કાંઈ કર્યું
છે તેનું સર્વાંશે સપૂર્ણ માન આપના આ મિત્રનેજ થટે છે. કારણકે માર્ગ મેન-બુદ્ધિ-
હૃદય-વિચાર દિવ્ય આર્થ રીતિનીતિને અનુસરીને કેળવવામા જે અમાધ પરિશ્રમ એઓ
જેતા આવ્યા છે તેનુંજ આ શુભ પરિણામ છે.

“આપને આ સમયે આરામની ખામ જરૂર છે. આજ જરા પેલો અગાસીમાંની આરામ ખુરસી પર નીચે આરામ લો.” એટલું કહીને પોતાના પતિ પ્રત્યે કહ્યું “બહાવા નાથ! પાનસોપારી પાણી રમણભાઈને આપીએ તે અગાઉ આતુત્તમ મસાલાનું દુધ એમના આગળ ધરવા મારી છડ્છા છે તેને સમતી આપમે? શી આચાર છે તે દર્શાવશે.”

‘પ્રીતમલાલ—’ રમણભાઈને સુખ થાય અને પોતે સન્માન યાવ એવું જ જોઈ જરૂર હોય તે તે સર્વ કબાની તજવીજ કરે.

ગુણીયલ પ્રીતમલાલ અને રમણ જલે જણાવ્યોએ આનંદમાં વાતો કરતા કરતા દુધ ફળ મેલે પાનસોપારી ગયેરે લીધાં અને “અહાહા! ગુણીયલ! ખરખર તમે તો ગુણીયલ તે ગુણીયલ જ છો.” એટલું કહીને રમણ કૈલાસ પાને જવાને સત્તર આલી નીકળ્યો. ઘેર જઈ દરવાગ પરની આપ દામી કે કૈલાસને કાને વાંજી નાં સમજાવે કે તુરત કૈલાસ ચમકી સમજી માઈ કે પિયુષ પધાર્યાં પણ રખેને ધમકાવશે કે શટાવશે એવી ખંડીકથી દાવતી કારતી અને ધુજતી ધુજતી નીચે આવીને તુરત દાર ખોલ્યું કે તુરત અદરથી પાછું રમણે બધ કહ્યું. અને હંમરા આગળ ત્યાં કૈલાસને હંડવડ પ્રણામ કરતા કરતા ખોલ્યો, “કૈલાસ! મહારી વાહોલી કૈલાસ! મારી પ્રેમની! દેવી કૈલાસ! આજ સુધીના મહાત સર્વ અપરાધ क्षमा કરવા તને વિન-તી કરું છું—” એમ કહીને વધુ ખોલતા અગાઉ કૈલાસે તેને કહ્યું અને પોતાના હાથ પોડોળા કર્યા કે તુરત તેના રમણે જીભીમા પહેલીજ વખત કૈલાસને અતિ ધણા દેડ અંતગત ઉમંગમાં પાડ હલ્લદાનું દીધા અને દીવાનખાનામાં જઈને પ્રીતમ-લાલને ત્યાં ધણી તમામ ખીના જણાવી પછી દંપતીએ પ્રેમપૂર્વક વાળું કહ્યું. ત્યાર પછી ધણીજ હંમરે અને મહકાતા અને નવીન આનંદ અનુભવતા બાગચાણી દંપતી રેલાવય થયા. પરંતુ નિડામાં પણ રમણને તો એકજ ધુન યાગી મદી હાથ નેમ વતોજ રલો કે—

“અહાહા! ગુણીયલ! ખરખર તું ગુણીયલ તે ગુણીયલ જ છે.”

નિર્ણય-તતુ

સ્વીકાર.

સુધાસિની, સુહાસુમિત્ર, તરણીતરંગ, વિશ્વવિલાસ.

વિવિધ વિહાર.

સતિનું હૃદયમંદિર.

“શુદ્ધ પ્રેમ-સ્વામીભક્તિ-દયા-સંતોષ-વિનય-વિવેક-સહનશીલતા એ સતીના ધર્મોછે.”

નગીનદાસ. જી. મોદી.

*

*

*

*

પતિની મતિ પ્રમાણે ગતિ કરનાર, સ્નિગ્ધા, પ્રિયવાદિની, સ્ત્રીને આ સંસારમાં અનહદ માન મળે છે. સ્ત્રી-શુદ્ધિષ્ઠી એ ગૃહનું કિંમતી રત્ન છે. પ્રકૃતિથી દૃષ્ટો આનંદપ્રદ પ્રતીત થાય છે, તેમ સંસારની શીતલ છાયા રૂપ સતી-સ્ત્રી છે, તેનાથીજ સંસાર સુખપ્રદ બાસે છે. સ્ત્રી એ પ્રીતિનું પાત્ર છે. તેનામાં એક એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે તે વ્યક્તિમાત્રને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે.

સીતા, તારામતી, અહલ્યા, દ્રૌપદી, સાવિત્રી, સીમન્તિની આદિ મહાન સતીઓ સાથી અઘાપિ પવિત્ર તેમની ઉજ્જવલ કીર્તિની અપ્રતિમ છાપ પ્રાણિ માત્રના હૃદયમાં નિશ્ચયાત્મક ભાવે બેસારી ગઈ છે? સંપ્રતિકાલના મહાન પુરુષો, તેમજ મૂર્ખ મનુષ્યો તેમને સાથી માનની દૃષ્ટિથી નિહાળે છે? કેટલાક વિદ્યાત્મક પુરુષો વારંવાર તેમનાં જીવનચરિત્રોને સાથી પ્રશસ્ત્ય પ્રભામાં મૂકે છે? સંગીતરસાત્મકો સાથી તેમનાં જયમંગલ ગાનો પુનઃ પુનઃ ગાય છે? આટલું બધું માન તેમના મરજોત્તર કાલે જે આપવામાં આવે છે તેમાં કંઈક ગૂઢ રહસ્ય હોવું જ નોંધએ. તેમના જીવનકાલથી અઘાપિ પવિત્ર યશોગાનનું જ્ઞાન ત્યજવામાં આવ્યું જ નથી. જે પ્રકાશિત પ્રભાથી તેમનો ભોતુ પ્રકાશતો હતો તેમાં અઘાપિ કંઈ ન્યૂનતા દેખાતીજ નથી.

આર્યાવર્તનની પૂર્વ રિયલિટી પર દૃષ્ટિ કરતાં આપણે ઘણાં પ્રશ્ન જીવનચરિત્રો નિહાળીએ છીએ. તેમની અગ્રાધ વિદ્યા, અનહદ જ્ઞાન, અનુપમ કલાશક્તિ, અકથ્ય અનુભવ આદિ તરફ વિચાર કરતાં તેમનામાં જે સામર્થ્ય હતું તે હાલ ક્યાં છે? પૂર્વકાલના આર્યો અધ્યાત્મ જ્ઞાનિઓ—સ્વાત્માનુભવિઓ હતા, દ્રવ્યવાન હતા, કલાવાન હતા, સર્વ પ્રકારે સુખી હતા હાલ તો જ્યાં ત્યાં સુખ માટે શોધાંજ આરવામાં આવે છે. સુખી થવાના અનેક ઉપાયો કરવા છતાં સુખ તેમનાથી કરોડો ગાઉ નાસતું દેખાય છે? પૂર્વકાલમાં આર્યાવર્તને સુવર્ણભૂમિ નામની સંજ્ઞા આપવામાં આવી હતી, પરંતુ વર્તમાન કાલમાં તો અનેક અપ્રતિ-ઓથી તે પાપમાલ યઈ ગઈ છે...વાર્ષ...ત્યારે તે સમયના પુરુષોનો પ્રાદુર્ભાવ (જન્મ) કેવી સ્ત્રીઓથી થયો હતો? તમારે કયા વગર આશરો નહિજ કે તે—સામર્થ્યા, સાધ્વી, શીલવતી, પતિપરાયણ—સતીઓના જ પુત્રો હતા અને તેવી પ્રશસ્ત્ય સ્ત્રીઓના પુત્રો ઉજ્જવલ કીર્તિવંત થાય તેમાં સંશય શો?

ગાગાંએ વ્યાકરણમાં કેવું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું?, તારામતીએ પતિના નિશ્ચયને દૃઢ રીતે કેવો પાર ઉતાર્યો હતો? પદ્માએ પતિની યુવાવસ્થા કેવે રીતે પામ કરી હતી? સાવિત્રી પતિને યમરાજ પાસેથી પ્રાપ્ત કરી કેવું માન જીતી રહી? આવાં દૃષ્ટાંતોમાં સંશય વિપર્ણ

ખનવા જેવું કાંઈજ નથી. તેઓ પાસે પતિવ્રતપણાનું એવું અજન્મ શસ્ત્ર હતું કે સતીત્વને પાલવામાં તેમને કાંઈ આપત્તિ આવી પડે નહિ. દંડતા અને ઉમંગનો તેમણે દીર્ઘકાલથી અભ્યાસ કર્યો હતો. અને આ સર્વ કાર્યદક્ષતાનું જ પરિણામ હતું.

હવે આ અનુપમ કાલિવંત ઓઓના હૃદય તરફ વળાયે, તો તેમનાં ન્હયો શુદ્ધ સંસ્કારોયુક્ત જ હતાં. વાંચકબન્ધુ! મારી સાથે તમે આવો, હું તમને આ પ્રખ્યાત ઓઓનાં હૃદય ખતલાવું, સંક્ષિપ્તમાં આપણે ઉભય તેમની હૃદયશુદ્ધતામાં ઉતરીયે.

પ્રથમ તો તેમનાં હૃદય તરફ વળતાં, પ્રકાશનો શાન્ત પ્રભાવ તેમની ક્ષિતિજ પર પ્રસરી રહેશે હશે. આ પ્રકાશ તે બીજને દોષ નહિ પણ તેમના ઉચ્ચ ગુણોનું વાતાવરણ જ હતું. શુદ્ધ સંસ્કારો યુક્ત વાતાવરણ તથા તેવી જ સત્તાનું હોય છે. સાંધી આગળ વધતાં બે શોધાઓ તેમની ન્દક્ષસત્તાઓ રૂપ હતા. તે એ દંડઆમ્રક વા નિશ્ચયાત્મક ભાવ અને પુરુષાર્થ. આ બાકિઓ તેમના કોષમાં કંઈક પ્રમાણે અકુર કૂટે તો તેને દાબી દેતી, અને ઉમંગથી કોષમાં આગળ વધવા પ્રત્યેકતી. સાંધી આગળ વધતાં દૈવ સત્તા વિભૂષિત અનેક પ્રાણિઓ દૃષ્ટિએ પડતાં હતાં. આ પ્રાણિઓ તે સત્ત્વ-વિવેક-ક્ષમા-દયા-આનંદ-નીતિ શીલધર્મપણુ, સ્નેહ, સહનયીસતા, શન, ધર્મ, નિષ્કપટ મૃદુ વાણિ રૂપ હતા. આ પ્રાણિઓ હૃદયની આસપાસના પ્રકાશમાં જ રહેતાં હતાં, અને વારંવાર તેમના પ્રભાવને વિસ્તારતાં હતાં. આ બધાંને દૃષ્ટિગોચર કર્યા પછી પ્રયાણમાર્ગમાં આગળ વધીએ તો ઉચ્ચ સિદ્ધાસન પર પુરુષાર્થથી દેખાય એવી, દેખાતી પ્રતિમા પણ વાચાવાળી એક આકૃતિ હતી. આ આકૃતિ એજ તેમનું શુભન હતું; તેમનું ઓજસ આ આકૃતિમાથી જ મળતું. આ આકૃતિ તે બીજ કાંઈ નહિ, પણ તેમના પરમપ્રિય, પૂજનીય પતિની પ્રતિમા જ હતી.

પતિશિવાય અન્યને તેઓ હૃદયમાં પ્રવેશવા દેતા નહિ. પતિ એ જોમ તેમની આલાક પાસક સત્તા હોય એમ લાગતું હતું.

‘પતિ તો ધનને ધામ છે, પતિપ્રાણુ—વિશ્રામ.’

આ સૂત્ર જાણે તેમની રક્ષક દાલ રૂપ ન હોય એમ જણાતું હતું. અન્ય મનુષ્યોને તેઓ બાનુસ્નેહથી વિશેષતા. તેમનો સ્નેહ એવો નહોતો કે આ માઈ સંબંધિ છે અને આ હુકમન છે, પરંતુ ‘પ્રાણિમાત્ર પ્રતિ તેમનો ઉચ્ચ ભાવ હતો. અને આ ભાવમાં તેઓ સમય વ્યતિત કરતાં, પતિને પરમેશ્વર રૂપ માનતાં, અને પતિમાં સર્વોર્પણી થતાં.

બ્રહ્મા વાચનાર!

કહો ભારે આવા શુભોવાળાં હૃદયમંદિરોનાં દર્શન કરવામાં શું પાપ છે? તે મંદિરો પૂજનીય છે, દેવનાં પવિત્ર ભુવનો છે, અને આર્ય ભાતુને પ્રવળ વેગે પ્રકાશાવનાર તેમની સત્તા છે. ઇષ્ટા મારી આર્ય બહેનોનાં હૃદયમંદિરોને એવાં કરો, એમ અનન્ય ભાવે વાચના છે. પરમાત્મા આર્ય મહિલાઓને સન્માર્ગે પતિ વાળી આર્યના ભાતુને પ્રકાશિત કરો. અસ્તુ.

ચિદ્વિલાસી—ધમીજ.

શ્રી દેશાઈ અનુમંદ

કન્યાશાળા.

“ True culture ought to strengthen the faculty of Thinking and to provide the material upon which that noble faculty may operate. ”

P. G. Hamerton's Intellectual Life

‘ સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધાકગ છે, જ્યાં મૂર્ધા સ્ત્રી કેળવાયેલી નથી ત્યાં સ્ત્રી સસાર રસમય બનવાનો નથી ’ આ વિચારેનું ઉદ્દઘાટન સ્થળે સ્થળે થાય છે. સ્ત્રીકેળવણી જરૂરની નથી એવું કહેનારા અને માનનારાની સખ્યા હવે ગણીમાઠી જ રહી છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે કોઈ સ્થાનું નથી. જે એક છે, જે તકરાર છે તે માત્ર કેળવણીની પદ્ધતિમાં છે. કઈ પદ્ધતિ ઉત્તમ છે તે વિચારવાનું આ સ્થળ નથી-આ સમય નથી. પુત્ર વા પુત્રીને કેળવણીના બે સ્થાન છે એક ગૃહ અને બીજું નિશાળ. ગૃહકેળવણી મૂળ્યે આપણા જેવી બીજી પ્રજા બાપ્પે જ બેઠગાર હશે. પુત્ર વા પુત્રી નિશાળે બગવગ જાય છે એટલી જ તપાસ કરી એટલે આપણે કેળવણી માટે ઘણા ખતી છીએ એમ મનાવું આવ્યું છે. પુત્રનો સંવાદ બાળપણ ગંભીર કન્યા જ સ્થળે શિક્ષણ લે છે તેનું જ વિશ્લેષણ અસાધ્ય કરીશું.

ઉચ્ચેશ શાસ્ત્ર અને જ્ઞાનતા પ્રભાવે આપણા વિચારો વિકાસ પામતા ગયા છે અને એને લીધે સ્થળે સ્થળે કન્યાશાળાઓ આપવી એ શાસ્ત્રનું તેમ જ કેળવણેલા વર્ગનું કર્તવ્ય મનાય છે. જ્યારે સહેરોમાં એક કુટુંબ અનેક કન્યાશાળાઓ નજરે પડે છે ત્યારે ગામડાઓમાં સવડ હોય ત્યાં એકેક કન્યાશાળા સ્થાપવામાં આવી છે. છોકરાઓ મારેની શાળાઓ મા ફક્ત કન્યાશાળામાં ઇશ્તિ પશુ તરેહની ફી (પૈસા) લેવામાં આવતી નથી એટલું જ નહિ પણ એથી ઊંચકું કન્યાશાળામાં નિયમિત રીતે હાજર રહેનાર કન્યાને મોહરશીપ વિગેરે મળે છે છોકરાઓને અભ્યાસમાં મખ્તાઈ વાપરવામાં આવે છે, ત્યારે કન્યાઓને જટલી અને તેટલી સન્નતા મરી આપવામાં આવે છે. આટલા ઉપોદ્ધાત પડી ગામડાઓ તથા સહેરની કન્યાશાળાની આધુનિક નિયતિ તપાસીએ.

ગામડામાં કન્યાશાળામાં એક મહેતીજ અને એકાદ બે બીજા સ્ત્રી અગર પુરુષ શિક્ષક હોય છે. અલ્લેક શિક્ષકને જોળમાં જોળા બે વર્ગો સોંપવામાં આવ્યા હોય છે શિક્ષકો જાતે જાણજી અગર બીજી ઇશ્તિ હલકી કામના હોય છે. હુક પગારમાં કુટુંબનું જરૂરપોષણ ન થાય તે સ્વભાવિક છે અને આમ હોવાથી પુરુષશિક્ષક કથાવાર્તા વાંચી કે જાણજોળન લઈ, અને સ્ત્રીશિક્ષક જાણજી ન હોય તો અમલદાર અગર સોઠીયા વર્ગને ત્યાં પરચુપોષણ કરી નિર્વાહ કરે છે. મ્યુનીસીપાલીટી હોય ત્યાં મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી નિમણેલી કમીટી, અને બીજી જગ્યાએ અમલદાર વર્ગ કન્યાશાળાની ટેબલેખ તામે છે. અમલદાર વર્ગ મૂળ તો કેળવણી ઉત્તમ શી રીતે થાય એનો માત્ર પરમાર્થ વૃત્તિએ પણ વિચાર કરે તો ન હોવાથી ઉત્સહિત હોતો નથી, તેના પોતાના કાર્યમાં રોકાયેલા હોવાથી તેમને પુરસદ પણ મળતી નથી ગામના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો કમીટીમાં હોય તો તેમાંના ઘણા ખરા કન્યાઓને કેળવણી આ

* અર્થ-વિચારસક્રિયને મજબૂત કરી તે સક્રિયને ઉપયોગ થાય એવા આદર્શ પૂર્વ પામી આવે તો જ ખરી કેળવણી કહેવાય.

પવાથી લાભાલાભ સ્થમનતા જ નથી. 'દેખરેખ' રાખનારી કમીટી માત્ર સરકારનું સોંપેલું કાર્ય પૂરું કરવા મહિનામાં એક દિવસ કન્યાશાળાની મુલાકાત લે છે અને નિશાળ બરાબર ચાલે છે, સંખ્યા આટલી હાજર હતી, ડેડસ્ટોકની ચીજો બરાબર છે એવે સેરા કરી પોતાનું કાર્ય થયું માને છે. કેટલીક વખત મહેતીજીએ કમીટીના સભાસદોનાં પત્ની પાસે જતી આવતી હોય તો સેરા સારા થવાના જ. કન્યાશાળાનું મકાન ધણું ખરા શોભાવમાન હોય છે, ગામડાઓમાં મુત્સદી વર્ગ કરતાં ધંધાર્થી લોક વિશેષ રહેતા હોવાથી નિશાળનો વખત ગામડાને અનુકુલ રાખવામાં આવે છે. ધણું ખર્ચ એક તોડાગર હોય છે જે નિશાળમાં બસતી છોકરીઓને દરરોજ બોલાવવા જાય છે. આવી રીતે દસ વાગ્યાનો વખત હોય તો અગીઆર સાડા અગીઆર વાગે વર્ગનું કામ શરૂ થાય છે. શિક્ષકો અગર મહેતીજીને જમવાનું અગર બીજું કાર્ય હોય તો આથી પશુ મોકુફ થાય. પછી ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ એક શિક્ષકને બે વર્ગ સોંપવામાં આવ્યા હોય એટલે શિક્ષણ કેવું અપાતું હશે તેનો વિચાર કરવો. મૂળ તો સામાન્ય રીતે ટ્રેઇનડ (કેળવાયેલા) શિક્ષકો હોતા નથી અને પગાર ટુંકો એટલે નિશાળમાં બે ચાર કલાક ગળવા એ જ ઉદ્દેશ હોય છે. રહેજ બહેનના શિક્ષકો પેપરો, માસિકો, પુસ્તકો નિશાળમાં જ વાંચે છે. કન્યાશાળાની જાત ઉપર જોશો તો કોન્ડરગાર્ટન પ્રમાણે રંગબેરંગી ચિત્રો, આકૃતિઓ, ટાઈમટેબલ વિગેરે નજરે પડશે પરંતુ એ શા ઉદ્દેશને માટે છે-એ શું છે એમ કન્યાઓને પૂછશો તો તેઓ સંતોષકારક ઉત્તર બાજે જ મળશે. આ લેખકે ગામડાની કન્યાશાળા તપાસી છે અને એનો અનુભવ એવો છે. શિક્ષણ સંબંધી મન અગર શુદ્ધિ કેળવવાને બદલે વિદ્યાર્થીઓ માત્ર પરીક્ષા શીરોતે પસાર કરે અને વધારે સંખ્યા પસાર કરી પ્રમોશન શી રીતે મળે એ જ હેતુ શિક્ષકોનો હોય છે. શુનરાતી વાચન-માળામાં કેટલાક એવા પાઠ છે કે જે કન્યાઓ બરાબર સ્થમજે તો તેમને ભવિષ્યમાં લાભદાયી થઈ પડે; પરંતુ ધેરથી અર્થ જોખા લાવી બીજો દોવસે શિક્ષકને ઉત્તર આપવા એ શિવાય કન્યાઓ બીજું કંઈ સ્થમજતી નથી. ગાવાની શક્તિ અને હુમર જે કન્યાઓમાં ખાસ ખિલાવવાની જરૂર છે તે તરફ તો બહુ જ દુર્લભ આપવામાં આવે છે. શિક્ષકોને જ કવિતા શુન્દરાગ શુન્કવિતામાં શું રહસ્ય છે તેનું બાન ન હોય તો પછી કન્યાઓ તો શું સ્થમજે ? જે કન્યાઓ ભવિષ્યની પ્રજાની માતા થવાની છે, જેના ઉપર દેશના ઉદયનો મૂખ્ય આધાર છે તે કન્યાઓને નિયમિતતા, સ્વચ્છતા, ધૈર્યશક્તિ, દયા, નીતિ, અનુકંપા આદિ સદ્ગુણો ઠસાવવાને કંઈ પશુ પ્રયાસ થતો નથી. શાળાની ભોંતે 'ટાઈમટેબલ' સ્થો-ડેલું હોય છે પણ તે માત્ર શોભાનું જ. ગામડામાં સામાન્ય રીતે ગરીબ વર્ગ વિશેષ રહેતો હોવાથી સદ્ગુણો શહેરના ફેશનબલ લુગઝ ગામડામાં દાખલ થયાં નથી. કન્યાઓ ચણીયા, કર્બાં, ઓરણી અને બોચ્યા પહેરે છે. એ કપડાં એવાં મેલાં હોય છે કે કેટલીક વેળા આપેણને સુંગ સ્થેડે. બાકી કન્યાઓને આ કપડાં નિયમિત રીતે ધોધને સ્વચ્છ રાખવા કહેવામાં આવતું હોય તો એ કન્યાઓના મનમાં સ્વચ્છતાના સંસ્કાર બેસે અને એને પરિણમે ભવિષ્યમાં પોતાનાં ગૃહ સ્વચ્છ રાખતાં શિખે. ધાર્મિક જ્ઞાન માટે તો શહેર અને ગામડાં બન્નેમાં દુર્લભ રાખવામાં આવે છે. જોશ અને એવી રજાઓમાં ગામડાની કન્યાઓ નદી, તળાવ કે એવે સ્થળે ફટાણાં મારી, કુટતી નજરે પડે છે. જોડીપુનન જેવા ઉત્તમ દિવસોમાં આ કરતું યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ નીતિ વિરૂદ્ધ છે એમ કન્યાશાળામાં

ભાષ્યે જ, દહેવામાં આવે છે. રોવા કુટવાની યેલછા સીશિક્ષકોમાં, જ હોય પછી કન્યાઓમાં એ, ભાવ ઉત્પન્ન થાય એમાં, નવાઈ થી। કન્યાશાળાનાં ધોરણમાં ભરત-શિવજી કામ છે પણ, તેના ઉપર પુરસ્કૃત લક્ષ, અપાતું નથી, એકાદ સીશિક્ષક હોય, અને બાકીના પુરુષ શિક્ષક, હોય, એટલે, ભરત-શિવજી સિખવવાનું સીશિક્ષકને, માથે પડે છે, એક સી આખી નસાળમાં પહોંચી વળે એ, મુશ્કેલ તો નહિ પણ કઠિન છે અને એની સાથે, એટલી ખંત હોતી નથી. એન્યુકેસનલ ઈન્સ્ટ્રુક્ટર, ક્લેક્ટર, કે મામલતદાર ગામમાં આવે તે સમયે શાળાઓમાં ધનામનો સમારંભ કરવામાં આવે છે અને તે વખતે શાળાને ધજાપતાકાથી સુશોભિત કરી, ગમે તેના ભરત-શિવજી કામના નમૂના મૂકવામાં આવે છે. કન્યાઓ 'પાસે એકાદ બે તૈયાર કરાવેલાં ગીત ગવડાવવામાં આવે છે' અને તે 'ગીતોમાં ઉત્તમ ભાવને' બદલે " બલે પધાર્યાં આજ, સાહેબો બલે પધાર્યાં આજ " એવા અમલદારોનાં યશોગાન શિવાય કંઈ હોતું નથી. અમલદાર વર્ષ પોતાના પ્રવાસના પ્રસંગે કન્યાશાળામાં ફેવી રીતે કે જાવણી આપવામાં આવે છે, ત્યાંમાં શો ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે, કન્યાઓનાં મન અને બુદ્ધિ વિકાસ પામે છે કે કેમ તે તપાસતા હોય તો વધારે સારું પરિણામ આવે, આમાં હમેશાં મહેતીજીએતોજી હોય હોતો નથી, કારણ કેટલેક સ્થળે મહેતીજી કેળવણેલી હોયને ખંતથી કામ કરતી હોય તો પણ તેનું શિક્ષણ ઉત્તેજનના અભાવે અરણ્યવાદિ-ત્તમ થાય છે.

ત્યારે ગામડાની કન્યાશાળામાં " નરી સરળતા " કંઈક " મલિનતા " અને અધિ-મિતતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે। ત્યારે શહેરની કન્યાશાળામાં બહારનો આડંબર એવો હોય છે કે અજબથો પ્રેક્ષક અનર્ધ જાય. શહેરમાં ન્દાની તેમજ મોટી વયની કન્યાઓ અભ્યાસ અર્થે આવે છે અને ત્યાંમાં ગરીબ, તવગર તેમજ સામાન્ય વર્ગની પણ હોય છે. શહેરમાં ઉચ્છેદ કેલવણીનો પ્રચાર વિરોધ હોય, નવી નવી ફેશનોનાં મનુષ્યો દૃષ્ટિગોચર થાય એની અસર જનસમૂહ ઉપર થવાની. આને લીધે ઉચ્ચ વર્ગની કન્યાઓ તરફતરફનાં ધાટદાર કપડાં પહેરે છે. દેખાદેખીની અસર કન્યાઓ ઉપર થાય છે અને સામાન્ય રિયલિ અને નિચા દરજ્જાની કામવાળી કન્યાઓ ફેસનબલ લુગ્સ પહેવવા લલચાય છે અને, આતું પરિણામ એ આવે છે કે એમના માખાપો ઉપર ખર્ચનો બેગને વધારે પડે છે. આ ઉપરાંત કેળવણેલા વર્ગની પુત્રીઓ ઉતરતી કામની પુત્રીઓના પરિચયમાં આવે છે અને કેટલાક હલકા આચાર વિચાર તેમના મગજમાં ઠસે છે. આ, વિચાર કેટલાકને વિચિત્ર લામશે પડતું જોણે પૂર્વ, અને પશ્ચિમના લોકોની રહેણી કરણીનો, વિચાર, કથો છે તેમને સત્ય, લાખા વિના નહિ રહે. પૂર્વ દેશોમાં ચાલતી નથી પણ વર્ગ છે એટલે એક, વર્ગનો મનુષ્ય એથી, ઊંચા વા નિચા વર્ગમાં જઈ, રાકે, છે ત્યારે એથી ઉલટું, આપણે, ત્યાં વર્ગને બદલે કામ છે. ધાંચી, કણ્ઠી, મુસલમાનની કન્યાઓ બજે, તેમાં લાભ છે પણ ન્યાં, સૂધી ધાંચી, કણ્ઠી, મુસલમાન, નાગર એવો, તકાવત રહેવાનો ત્યાં સૂધી ફરકે કોમના આચાર વિચાર જુદા રહેવાના, અને ન્યાં, સૂધી એ મિજતા છે ત્યાં સૂધી ધાંચીની કન્યા નાગર, કણ્ઠીનું અનુકરણ કરે એ અયોગ્ય લેખાવલુંજ અને નાગર કન્યા ધાંચીનું, અનુકરણ કરે તો તે હલકું લેખાવલુંજ. શહેરની કન્યાશાળામાં આ મિજતા ન રહેવાથી કોઈક કોમને બેચાતું, પડે છે તો કોઈ-કોમને ઉતરતું પડે છે. ત્યારે ગામડાની શાળામાં, નિયમિતતા, સ્વચ્છતા એકી હોય છે ત્યારે શહેરમાં નિયમિતતા, સ્વચ્છતા વિરોધ, નજરે પડે છે. કેટલીક વખત જો કે બહારની સ્વચ્છતા સાથે-

અન્તરની રચના બાગ્યેજ નજરે પડે છે મદારા મિત્ર અને મુન્નાઈની મ્યુનીસીપલ સ્કુલસના ઇન્સ્પેક્ટર રા. હિમતલાલ અન્નરીવાની સાથે મુન્નાઈની એકાદ બે કન્યાશાળાની મુલાકાત લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. અન્નરીવા ઉપર આવેલી એક પારસી કન્યાશાળા જોતાં મને બહુજ આનંદ થયો. ત્યાંની કન્યાઓમાં જે વિનીતતા, મર્મદા, સ્વચ્છતા, નિષ્ક્રિયતા જોઈ તેવી મેં જીજ્ઞાસા નથી જોઈ. દરેક કન્યા ધીરેથી, શાન્તિથી, વિવેકથી ઉત્તર આપતી અને તેની સાથે પારસીઓ જેટલે દરજ્જે ગુજરાતી સમજી શકે તેટલે દરજ્જે સમજતી હોય એમ લાગ્યું હતું. આ શાળામાં શિક્ષણ, ભરતકામ, ગાયન વિગેરે ઉત્તમ હતું, તેનું કારણ એજ કે એજ કોમની કેળવણેથી પારસીઓ ખતથી શિક્ષણ આપે છે. ઇહેરોની અન્ય કન્યાશાળામાં, મુખ્યત્વે ફરી હિંદુ શાળામાં, ધોંવાટ, અવિવેક, અનિયમિતતા હોય છે. આનું કારણ ગૃહશિક્ષણ તરફ અભાવ છે. પારસીઓમાં ગૃહકેળવણી કેટલીક રીતે અપાય છે, ત્યારે આપણામાં તે હોતું નથી. પારસીઓ દોષરહિત છે એમ નહિ, પણ તેમનામાં વિનીતતા, સુષુકતા વિગેરે જે સહુજો છે તેની રજૂતિ કરવી અને અનુકરણ કરવું તે અપોખ્ય નથી. મુન્નાઈની ઉપર કથિત પારસી કન્યાશાળામાં દરેક કોમની કન્યાને આવવાની છૂટ છે, છતાં મદારે મજેદ કહેવું જોઈએ કે મુન્નાઈનું હિંદુ મંડળ પોતાની કન્યાઓને ત્યાં મોકલતાં કોણ જાણે કેમ સંકોચાય છે.

ઇહેરની ધણી કન્યાશાળામાં ગાયનની મારફત પુરુષ શિક્ષક હોય છે અને કન્યાઓની આન્તર્વૃત્તિ કેળવી તેમને ભવિષ્યની આર્થ માતાઓ બનાવવાને બદલે બદારનો દેખાવ સારો કરવાને બહુ પ્રયાસ યાચ છે. ભરતકામ, સિવણકામ કરાવવામાં આવે છે પણ સિવણ કામ તેમજ ભરતકામમાં ઈંગ્લેન્ડ દેશના દાખલ કરાવવાને બદલે પોતાના જીવનમાં રિયલિટી, કામ અનુસાર ઉપયોગી થઈ પડે એવું કામ શિખવવામાં આવે તો વધારે લાભ યાય. દોરાના રૂબાલ ભરતાં આવડે, ઉનનાં ઉત્તમ મોળાં, ગળપટા આવડે પણ બાલકો તેમજ પોતાને માટે કમળ વિગેરે રીપતાં, સોંપતાં ન આવડે એ કેવું શિક્ષણ ! ઇતિહાસની મોટી લઠાઈઓ, ગણિતના અવગણ દાખલા શિખવવામાં આવે છે પણ સીતા, રમયન્તી, અદલ્લા, ફોરેસ્ટ નાઈટિંગેલ જેવી સમારીના અનુકરણીય જીવન વિશે અને ધરમયુ' દિસાબ રાખવા વિશે 'કાંઈપણ જ્ઞાન આપવામાં નથી આવતું.

હાલની કન્યાશાળાઓમાં નીચે દર્શાવેલા તેમજ અન્ય યવા યોગ્ય સૂચારા કરવામાં આવે તો ઓકેળવણી માથે આવતો કેટલોક અપવાદ દૂર યાય ખરો.

૧ જન્મ અને તેમ પુરુષ શિક્ષક અને પુરુષ ઇન્સ્પેક્ટરોને બદલે ઓકેળવણી અને ઓકેળવણી સંબંધી.

૨ જન્મની શકેતો બાહ્ય, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર એમ વર્ણવાર કન્યાશાળા સ્થાપવી, અને એજ વર્ણુની ઉચ્ચ કેળવણેથી ઓકેળવણી શિક્ષક તરીકે સંબંધી, જેથી આચારવિચારની ભિન્નતા ન થાય.

૩ ગમે તેવા શિક્ષકો સંબંધી બદલે " ઉચ્ચ વિચાર અને સરજાજીવન " વાળા શિક્ષકોને સંબંધી.

૪ પગારની રકમ એટલી હોવી જોઈએ કે જીવનવ્યવહાર ચલાવવાની લોહીપતા ન રહે અને સોંપેલા દાર્મમાં મન પરોવવા સંકલ્પ રહે.

૫ ઓકેળવણી ઓકેળવણી માટે એકજ વાંચનમાળાને બદલે કન્યાઓને માટે ખાસ

વાંચનમાળા થવી જોઈએ. રા હરઓવીંદણ સ કાંઠાવાળાએ કન્યાશાળા માટે જુદી વાંચનમાળા તૈયાર કરી છે તે જોવાની બધામણ કરીએ છીએ.

૬ સ્થિતિ અને કોમ અનુસાર જ ભરત, શિવજી આદિ કળાઓનું શિક્ષણ ઘખલ કરવું.

૭ આરોગ્યવિદ્યા, ઘરગથું રસાયણશાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપવું.

૮ પાકશાસ્ત્રનું વ્યવહારી જ્ઞાન આપવું.

૯ ધોરણાનુસાર પુત્રી તરીકે, વધુ તરીકે, પત્ની તરીકે, માતા તરીકેની ફરજનું જ્ઞાન કરાવવું.

૧૦ મનુષ્ય અને ઈશ્વરનો સંબંધ-અને ઈશ્વર પ્રત્યેની ફરજોનું જ્ઞાન આપવું.

૧૧ દેશના ઉદયમાં સ્ત્રી કેટલી કરી શકે તે સમજાવવું,

૧૨ વિચાર કરવાની શક્તિ ખિલવી, તેમનું મનોભાગ, નૈતિકભાગ જાગૃત કરવું.

૧૩ કોમને યોગ્ય ધર્મપુસ્તકોનું શિક્ષણ આપવું.

૧૪ જાતના મહાત્મ સંગઠિત, ધાર્મિક, સામાજિક સ્ત્રીપુરુષોનાં, જીવનનો અભ્યાસ કરાવવો.

૧૫ યાનિભોજના હલકા વિચારો દૂર કરાવી સર્વે એકજ માતૃભૂમીનાં છોકરાં છીએ એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરાવી પ્રાતુભાવ ઉર્જાવવો.

જેઓએ દેશના ઉદય અર્થે જ પોતાનું જીવન ગાળ્યું છે એવા મહાત્માઓની સૂચનાઓ અને ઉપર કથિત સૂચનામાં જે યોગ્ય લાગે તે લઈ કન્યાશાળામાં અપાતી કેળવણીમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે તો ખાતરી છે કે આપાવત પોતાની પૂર્ણ જાહેરાત લાક્ષીએ પહોંચશે અને જનપાનની માફક પ્રભાવ ઉત્પન્ન થતાં વિશ્વ જ નહિ થાય. અટલ જ સિદ્ધાંત કરી દાસતો અત્રેજ વિરભીશું.

સોગીન્દરાવ ર. દીવેટીયા. (સુખન્ધ.)

રમણીમણિમાલા.

*માતાજી તપસ્વિની.

ભારતવર્ષના સાધુઓને સુધારવાના સવાલ તરફ આજકાલ દેશહિતૈષીઓનું ધ્યાન ધર્મ જેવાયું છે. સંયુક્ત પ્રાન્તના લાલા વૈજનાથ તથા પંજાબના હિસાહી યુવક મીરતર ટહલરામ હોમને ઉચ્ચ શિક્ષા અપાવવાના સંબંધમાં ભારે ચર્ચા ચલાવી રહ્યા છે. હરેક આદમી કમ્બલ કરશે કે ભારતવર્ષમાં સાધુઓની સંખ્યા એટલી નિશાળ છે કે જે તેઓ સારી રીતે કેળવાઈ ઉચ્ચ સંસ્કારવાળા થાય અને પોતાનો ધર્મ ધમ્મ સમજીને પરાંપકાર કરવાનું કાર્ય કરે તો ભારતવર્ષની ઉત્થિતિનો માર્ગ ધણોજ સુલભ થઈ શકે. પરંતુ હોમનો મ્હોટો ભાગ કેવી દુર્દશામાં છે! કેવા અધમ આચારોમાં તેઓ પોતાનો જીવનકાળ વ્યતીત કરે છે તે કાલ્પથી અનુપયુ નથી. આવા સંયોગોમાં એ વર્ગની એક વ્યક્તિ સારા જનહિતના કાર્યમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે, તો તે નિઃસંદેહ પ્રશંસાને પાત્રજ છે. અને તેમાં એ એ વ્યક્તિને જો અભાગ જાતિની-સ્ત્રી હોય તો પ-

* આ લેખ અમારા તરફ લખાઈને આવ્યો ત્યારે આ સાધ્વી હયાત હતી, પરંતુ અમે સંપેદ જણાવવા રત્ન લઈએ છીએ કે તે પછી એપ્રિલ માસની ૨૦ તારીખે તે દેવસોઠ પામ્યા છે.

છી આપણું 'હેને માટે' માન સહજમણું થયા વગર રહેતું નથી. આજ હમે હમારી વાચક બગિનીઓ સન્મુખ એક એવી પરીપકારી સાધ્વી સ્ત્રીનું દુઃક વર્તાત મુકવા માગીએ છીએ કે જેણે આર્ય મહીલાઓને કેળવણીના સુમાર્ગમાં લઈ જવાને કેટલાક વર્ષો થી બગીરથ પ્રયત્નો આરંભ્યા છે. આ સ્ત્રી જંગાળમાં 'માતાજી તપસ્વિની'ના નામથી ઓળખાય છે. આપણા દેશના સંસારત્યાગી મનુષ્યોમાં સાધારણ રીતે પોતાની પૂર્વાસ્થા હાલ પ્રગટ નહિ કરવાનો પ્રયા છે. તે મુજબ માતાજી તપસ્વિની પણ પોતાનું પૂર્વચરિત સ્પષ્ટ રીતે દાખને કહેતાં નથી એટલે 'હેમતું' વિસ્તૃત જીવનજંતાત લખવું દુઃસાધ્ય છે. 'હેમનો' ભક્તજન 'આગળ વાર્તાલાંપમાં અથવા હિપદેશ પ્રસંગોમાં અનાયાસે જે વાત નીકળી જાય તેજ વાચકોને 'હેમનો' યત્કિમિત પરિચય આપવાનાં સાધન છે.

જાણુ શ્રી હેમેન્દ્રનાથ દત્ત નામના એક જંગાળી ગૃહસ્થે 'હેમનો' દર્શનનો લાભ લેઈ મેળવેલા વર્તાતને આધારે પ્રસ્તુત લેખ લખવામાં આવે છે.

માતાજીનો જન્મકાળ જાણવામાં આવ્યો નથી પણ 'હેમની' છત્રીના દર્શન કરવાનું સદ્બાચ્ય હમને પણ પ્રાપ્ત થયું છે જે જોતાં તે પ્રૌઢ ઉમરના સ્ત્રી જણાઈ આવે છે. 'હેમની' મુખાકૃતિ અતિશય સુંદર અને પ્રભાવશાલી છે. 'હેમનો' વર્ણ તથા ચહેરા સ્પષ્ટ દલી આપે છે કે પૂર્વાવસ્થામાં તેઓ કોઈ ઉચ્ચ જ્ઞાતિનાં હશે. સાંભળવા પ્રમાણે દક્ષિણાત્ય દ્રાવિડ દેશમાં મહારાષ્ટ્ર બ્રાહ્મણ કુળમાં 'હેમનો' જન્મ થયો હતો. 'હેમનો' પિતા અવસ્થાએ પહેંચેલા ગૃહસ્થ હતા. 'હેમનાં' મોમાળપક્ષના સજાધીઓ ધનવાન જમીનદાર હતા, જાત્યાવસ્થામાં 'માતાજી તપસ્વિની' ને સંસ્કૃત તથા માતૃમાપાનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. ચોલાજ સમયમાં 'હેમને' સંસારપ્રતિ વૈરાગ્ય રૂપજ થયો અને તપશ્રવ્ણાં અર્થે પિતૃગૃહનો ત્યાગ કરીને નૈમિષારણ્ય તરફ ગમન કર્યું. ઇ. સ. ૧૮૫૭ના મીયાઈઓના બળતરા વખતે તેઓ નૈમિષારણ્યમાં વાસ કરતાં હતા. તે વખતમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના અનેક મ્હોટા મ્હોટા અગ્રેજ અમલદારો માતાજીના સંમર્ગમાં આવેલા છે. અને તેઓ 'હેમની' અપૂર્વ પ્રતિભા અને શક્તિ જોઈને વિસ્મય પામ્યા છે. તેઓ 'હેમનું' શરૂ સન્માન કરે છે. અને 'હેમની' સ્ત્રીઓ પણ માતાજીના દર્શનાર્થે ધણી વખત આવતી.

નૈમિષ્યારણ્યમાં થઈને ગજાસ્નાન કરી માતાજી બગ દેશમાં પધાર્યાં. પરલોકવાસી 'મહારાણી સ્વયંભૂમી'ના સ્વામી જે મમયે કાસિમ જાનરની જમીનદારીના હિતરાધિકારી થયા તે વખતે માતાજી 'હેમના' આમંત્રણથી ત્યાજ હતાં. વર્ધમાનનાં રાણી વસન્ત કુમારી સાથે રાજ દક્ષિણારજનનો વિરાટ થયો તે વખતે પણ તેઓ હાજર હતાં. આ ઉપરથી 'હેમની' પ્રતિજ્ઞાને કાંઈક ખ્યાલ આવી શકે છે. વળી હાઇકોર્ટના જંગાળી જજ સ્વર્ગસ્થ શંકુનાથ પંડત અને સ્વર્ગસ્થ દ્વારકાનાથ મિત્ર એ બન્ને માતાજીની અત્યંત ભક્તિ કરતા હતા.

જંગાળમાં થઈને માતાજી 'પશુપતિનાથ'ના દર્શને નેપાલ ગયાં. ત્યાં 'હેમણે' ધણી વર્ષો સુધી વાસ કર્યો. નેપાલના રાજા અને મુખ્ય અધિકારીઓ માતાજી ઉપર ગંભીર શ્રદ્ધા રાખતા હતા. નેપાલમાં 'હેમણે' ગંગાદેવીનું એક મંદિર સ્થાપન કર્યું છે જે આજે વધીને નેપાલનું એક વિખ્યાત દેવમંદિર બની ગયું છે નેપાલમાં હજારો રૂપીઆ ખર્ચાને 'હેમણે' ચારે વેદ સુવંચાક્ષરે લખાવી રાખ્યા છે.

લગભગ ૧૭ વર્ષ થયાં માતાજી તપસ્વિની બંગ દેશમાં બીજીવાર પધાર્યા છે. હિંદુ ધર્મમાં લેખની ધણીજ નિષ્ઠા છે. પણ બંગદેશમાં પ્રચલિત હિંદુ ધર્મ ઉપર લેખની શ્રદ્ધા નથી. આ દેશમાંથી ધર્મબંધન સ્થિતિ પડતા જાય છે એ વાત ઉપર તેઓ ધણો રોષ પ્રગટ કરે છે. આ દેશની સ્ત્રીજાતિની શૈશ્યનીય અવસ્થા જોઈને તો ખરેખર લેખનું કોમળ હૃદય બેદાઈ જાય છે. અને તેથી લેખની રિચ્છિત મુદારવાને માટે લેખણે વ્યાવહારિક ઉપાય યોજ્યા છે. સ્ત્રીજાતિની અવસ્થા ઉત્તર બનાવવા માટે લેખણે તેર વર્ષ થયાં 'માદકાલી પાઠશાળા' સ્થાપન કરી છે. આજકાલ આ 'મહાદાલી પાઠશાળા' વિરાટ સ્વરૂપમાં પરિણત થઈ છે. કલકત્તા, દાકર, બહરામપુર, કાશી, રાવલપીડી, વિગેરે દસબાર સ્થાનમાં આ પાઠશાળાની શાખાઓ સ્થાપન કરવામાં આવી છે. હજારો જાસિકાઓ આ પાઠશાળામાં શિક્ષણ લેઈ પોતાના ભાવો જીવનને ઉત્તર બનાવે છે. કેવું પુણ્યવૃત્ત કામ ! એક અબજાની આવી કાર્ય ચલાવવાની શક્તિ જોઈ કોણ વિસ્મય નહિ પામે ? સાધારણ જનસમાજની સહાયનાથીજ આ બધી પાઠશાળાઓનો વહીવટ ચાલે છે. પરંતુ આજ અર્થના સરવૈયા જેતાં માણસ પડે છે કે ખુદ માતાજીએ આ વિદ્યાલયોને માટે પોતાની ગઠિથી હજારો રૂપિયા આપ્યા છે. એક સન્યાસિની આટલું ધન મુકાંથી લાવે છે એ કોઈને ખબર પડતી નથી. લેખનું માનવું છે કે તપસ્વિનીઓને સત્કાર્ય માટે અર્થનો અભાવ રહેતો નથી. વિચાર કરવાથી આ એમના કથનમાં કાંઈક સસ સમાયઈ જાયશે. આપણા બારતવાસી બંધુઓમાં દાનશીલતાનો શુભ અઘાપિ પર્વત મોજુદ છે. અને જો તે દાનનો સત્પાત્રે ઉપયોગ કરવાને અર્થ આપણા વિરક્ત સાધુઓ પરિશ્રમ કરે તો સાંસારિક ગૃહસ્થો કરતાં તેઓ વધારે મજાતા પ્રાપ્ત કરી શકે એ સંભવિત છે. આવી રીતની પાઠશાળાઓ સ્થાપી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર કરવા માટે બંગાળીઓ લેખના ચિરદાજના ઋણી છે.

માતાજી બાળશ્રદ્ધચારિણી છે, ચિરકૌમારવૃત્તધારિણી છે એકવાર લેખણે આ બારતવર્ષની પ્રદક્ષિણા કરી છે. માદસ, કર્મોત્સાહ, પરિશ્રમ, ચિંતાશીલતા, અને તપશ્ચર્યા એ બધા ગુણો ધરાવે એવા, આ મનસ્વી તપસ્વિની હિંદુ અબજાની બરોબરી કરી શકે એવા, પુરૂષો પણ વિરલાભ હશે. આદમીઓના મ્હોટા કોલાહલવાળા મેળાઓમાં તેમજ વિન્ધ્યા હિમાલયાદિ નિર્જન કન્દેરોમાં તે એકલાંજ જાય છે. હમારી આજકાલની નાણુક અને નાણુકતામાં મ્હોટાઇ સમજનારી જોનો સાંભળીને વિસ્મય પામશે કે આ સન્યાસિની ઘોડેસવાર થવામાં ધણીજ કુશળ છે. ઉત્કૃષ્ટ અંગ્રેજ ઘોડેસ્વારોની સાથે ઘોડો દોડાવવાની સરતોમાં તેઓ જીત મેળવે છે. એક તરફ આ બધા પુરૂષોચિત ગુણ છે તો બીજી તરફ રમણીઓને જાનતી લલિત કળાઓમાં પણ તેઓ વિશેષ પારદર્શી છે. વેદવેદાન્ત અને વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોમાં લેખનું અગાધ પાઠિત્ય કહેવાય છે. ચિત્રકળામાં લેખની ધણી નિપુણતા છે. લેખના પોતાના હાથની આલેખેલી ચિત્રાવલી, અને તેમાં એ ખાસ કરીને પર્વતના દશ્યના ચિત્રો, જોનારને મુગ્ધ કરી નાંખે છે.

મુંબાઈનાં સાધ્વી જાનકીબાઈ અને આ તપસ્વિની જેવાં રમણીરત્નો બારતવર્ષ ધણી ઉત્પન્ન કરે એજ પ્રભુપ્રાર્થના સહિત હમે આ હુંક વૃત્તાંતને અમાત્ર કરીએ છીએ.

.અનિલ.

પ્રથમ તો બસે વરસદળ બનાવતા, તો ધરમાં બસે રૂપીઆ ને બાર માસ ચાલે ઝેટલો દાણો આવતો. પણ હવે આપણું દેડું નબતું નથી. હું રોડ તો ધણો મારવા જઈ છું. સફેત લુગડાં, ધંદીના પડ જેવી તેડી ધેળા પાધડી, બગલાની પાંખ જેવું ધેતીયું પહેડું છું. આંખે ચરમા ધાઈ છું. પાધડીમાં જ્યાં મારગ હોય છે ત્યાં ચેત્રી પંચાંગ, અપાડી પંચાંગ, સુડી, સોપારી વિગેરે રાખું છું. પણ શુક્રવાર વળતો નથી. આનું કારણ ખોળતાં ખોળતાં એમ માણુમ પર્યું કે જ્યાં સુધી બધરીઓ આવે ને કહીએ તે માને એવી બલી હતી ત્યાં સુધી જ્યોતિષ તથા કથાવાર્તાથી એમનાં મન પ્રસન્ન કરી, દાનની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી, મારા જેવા જોધી, પુરાણી, નિર્વાહ કરતા. હવે તો સ્ત્રીઓ બહુવા માંડી. ને તેની જેડે અમારી કમાણીને ગ્રહણ થયું. હજી અડધું ગ્રહણ થયું છે, ત્યાં સુધી વાર ઠીક છે. પણ જ્યારે ખગાસ ગ્રહણ થશે, ત્યારે મહામુસ્લિમની વાત છે, બસા ભગવાન કોણ જાણે શાએ આ જીની આંખે નવા તમામા નશીબમાં જોવાના લખ્યા હશે. ગમે એમ હે વ, હું તો સસ કહું છું કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર ખેડું નથી. વળી કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર આપણા દેશમાં ઐસમાંથી આવ્યું મારે જેમ હાલ તમામ પરદેશી ચીજનો “બાયકોટ” કરવાનો પવન વાયો છે, તેમજ જો બધા લોકો જ્યોતિષશાસ્ત્રને ‘બાયકોટ’ કરી દેશે તો તો જોઈ લ્યો બધની મજા. બસાભગવાન તું કરે તે ખરું. |||

સુમિત્ર.

વર્તમાનરંગ.

સુરતમાં મળેલી સાંસારિક કોન્ફરન્સ—ગયા માસે માસની તા. ૩૧ મીએ સુરતમાં મુખાધ ઇલાકાની પ્રાતિક સાંસારિક સમાજ રા. બા. હરગોવિન્દદાસ દ્વારિકાદાસ કાંટાવાળાના પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી. પ્રમુખ તરીકેના ચોતાના આગ્રંભક બાપજીમાં સ્ત્રીમંદારને લગતા વિષયોમાં સ્ત્રીકેળવણી—તે કેવા પ્રકારે અપાવી જોઈએ, તેને ઉદ્દેશ શો હોવો જોઈએ—બાળલગ્ન, વિધવાવિવાહ, તથા જીદી જીદી ન્યાતો વચ્ચે લગ્નસંબંધ એ બાળતો પરત્વે કેટલુંક સાફ વિવેચન કર્યું હતું. કેટલાક અનુકૂળ સંજોગો હોવા છતાં આપણા ઇલાકામાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વસ્તીના પ્રમાણમાં ધણો ઓછો હોવા સંબંધી રા. બા. હરગોવિન્દદાસે યોગ્ય ખેદ દર્શાવ્યા છતાં તેનાં કારણોની શોધમાં તેઓ ઉત્તરથી નહોતા. શિક્ષિત તેમજ અશિક્ષિત જનસમૂહમાં સ્ત્રીકેળવણી તરફનો અભાવ આટલે બધે અંશે દૂર થયા છતાં તેના વિસ્તાર તથા હિચ્ચતામાં વૃદ્ધિ ન થવાનું કારણ અમે માનીએ છીએ કે આપણા સંસારપ્રવાણને અનુકૂળ થવાને માટે સ્ત્રીકેળવણી કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ એ વિષે માતૃપિતામાં-વિચારકોમાં પણ-ધણો મતભેદ છે. અને કેળવણી આપવાનાં અર્થાપિ પર્વત જોઈ સાધતો યોગ્યતા છે તે ઉદ્દિષ્ટ મારે લઈ જાય એવાં નથી, તથા હજી સુધી પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોમાં શિક્ષણનાં રૂણ હિંદુ સંસારને ધણું ઉપયુક્ત હોવાને બદલે તેને અનિષ્ટ દિશા તરફ દોરી જાય એવા વલણવાળાં નીવડે છે એવી આશંકા ધણાક લોકોમાં પ્રસરી રહેલી છે. આથી સુધારકોનું તથા વિદ્યાવિલાસી જનોનું હાલ પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે તેમણે આ આશંકાની યોગ્યચોખ્ખતા તપાસી

તેમાં ધટતો ફેરફાર કરવો તથા કરાવવો. વિધવાવિવાહ સંબંધી સૌક્યમત ધણો વિરૂદ્ધ છે એમ કબૂલ કરી પ્રમુખ સાહેબે શાસ્ત્રતરીકે સ્વીકારતાં અંચોમાં પણ પુનર્વિવાહનાં દૃષ્ટાન્તોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. હાલના જમાનાના અન્ય સુધારકોના મત સાથે મળતા થઈ રા. બા. હુરગોવિંદદાસે પણ, સંસારસુધારાનો બચાવ કરતાં, જ્યાંથી હતું કે પુનર્વિવાહ એ લગ્નસંસ્થાનું, ઉત્તમોક્તિમ સ્વરૂપ છે એમ નહીં, તેમ દરેક વિધવાએ પુનર્લગ્ન કરવું આવશ્યક છે એમ પણ નથી. જે વિધવા ઇશ્વરેઆને અધિન વર્તી, મનુષ્ય-જીવનનો ધાર્મિક આશય સમજી, પોતાનું અવશેષ આધુષ્ય પતિસ્મરણમાં, કુટુંબના ઉપયોગમાં કે સોડોપકારમાં ધાર્મિક વૃત્તિથી ગાળવા ઇચ્છા રાખે, તે બંને અલગિત રહે. પુનર્વિવાહ સર્વેને માટે શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે એમ નહિ; પરંતુ કષ્ટમય, પરાધિન કે અનીતિમાન જીવન કરતાં તે શ્રેયસ્કર છે એમ સુધારકો જણાવે છે, અને તેવા પ્રસંગોમાં તેવો શ્રેયસ્કર માર્ગ હોતાં અટકાવનાર સામાજિક બન્ધનો સિથિલ કરવા તેઓ સોડોને આમંદ કરે છે. વિરૂદ્ધ પક્ષે, શાસ્ત્રનિષેધનો વિચાર આવતું હોય મુકતાં પણ, સોડોનો એક વર્ગ, જનસમાજનું દૃષ્ટિબિન્દુ શ્રેયસ્કરના કરતાં શ્રેષ્ઠ માર્ગ તરફ જોડાવું જોઈએ એમ ધારી, પુનર્લગ્નને વખોડે છે; અને જીએ કટલોક ભાગ ફરજિયાત વૈધવ્યની દુહતા સમજે છે અને નિન્દે પણ છે, તથા સ્વયવવામાં આવતા માર્ગના જાળી કદર પણ જાણે છે, છતાં તેને બચકારમાં મુકતાં જનસમાજના મૂળ સ્વરૂપને ફેરવી નાખનાર જે અનેક ગમિર અને બારિક પરિણામો નીપજવાનો બચ રહે છે તેને તેઓ અનિષ્ટ માને છે અને તેથી તેઓ આ નવા ઉપદેશને સંમત થતા નથી. સુધારકો જ્યારે તેવાં કોઈ પરિણામોની ગણના ન કરતાં, સંપૂર્ણ અને સર્વત્ર લાભ જ માની લેખને, 'યાહોમ કરીને' તે માર્ગમાં પડે છે અને અન્યને પડવા બોધ કરે છે, ત્યારે આ વર્ગ તેવાં પરિણામો સરખામણીમાં નાપસંદ કરી ચાલતી રિયલિટી સ્વીકારી શકે. રા. બા. હુરગોવિંદદાસે ત્રીજો વિધવ જુદી જુદી ન્યાતો વચ્ચે લગ્નવ્યવહાર વિસ્તારવાનો ચર્ચો હતો. બેચક મોજનવ્યવહાર રાખનારી ન્યાતો જો લગ્નવ્યવહાર પણ રાખે તો તેથી બાળધન, કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધવિવાહ, અનેક પુરુષોનું અસ્થિરિતપણું ઈ. અનાચારો પણ ધણે અંશે મરી જવાનો સંભવ રહે છે.

મુરતમાં મળેલી મહિલાપરિષદ—રાજકીય સમાજ જેમ પ્રદેશન ઇત્યાદિરૂપે પોતાની સાખા વિસ્તારતી જાય છે, તેમ સંસારસુધારાસમાજની પણ. મહિલાપરિષદ રૂપે એક સાખા રફૂરી આવી છે, અને અન્ય રચનાની પેઠે મુરતમાં પણ મયા સમાર-બોને પ્રસંગે તેવી એક મુજાઈ હવામની સમારિઓની પરિષદ મુરતમાં મળી હતી. તેમાં અંશરે ૨૫૦ સ્ત્રીઓએ હાજરી આપી હતી તેમાં પ્રમુખસ્થાન હોતાં સ્વર્ગસ્થ નાયમૂર્તિ રાનડેનાં પત્ની શ્રીમતી રમાજીએ ઘણા હયા પ્રારના વિચારો દર્શાવ્યા હતા. પરિષદનો હેતુ જણાવતાં તેમણે કહ્યું હતું કે "ધરમાં કુટુંબ સંબંધી જેમ આપણી-સ્ત્રીઓની—શરજ હોય છે, તેમ દેશ સંબંધી પણ શરજ હોય છે. તેથી ધર તેમજ દેશ બંને સંબંધી આપણા મનમાં વિચાર જામત રહેવા અને લાગણી વધારવા સારું મુજા-ઈમાં ૧૯૦૪ માં 'બારતમહિલાપરિષદ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. જુદા જુદા પ્રદેશની સ્ત્રીઓએ, એમાં યવાથી પરસ્પરની પ્રેમભાવનામાં રહિ યાય, એટલું જ નહીં પણ

સવાજમ તથા સર્વ આખતના પત્રવ્યવહારનું શરનમિ.

શ. ભોળી-દ્રશવ રતનલાલ દિવેટીયા બી એ.

અવરધાપક સુન્દરીસુખોધ—અમદાવાદ

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક—વસન્તવિનોદી.

મૂલ્ય આઠા ચાર

સુન્દરીસુખોધના મદકને ટપાલ સાથે અડી આને મળે

મળવાનુંદેખાણું } પ્રભાધુ ઓફિસ ખાડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન એમ ત્રિપાઠી અને કપની શાશ્વતારેવી રોડ—મુંબઈ

વહુને શિખામણુ.

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ ૧)

શ્રીઓને ખાસ વાચવા લાખ, પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે

મળવાનું દેખાણું—રવિચંદ્ર ગણેશજી અભિનિષા, ચીફ મેડિકલ ઓફિસર, માંગરોળ (કાઠીયાવાડ)

તથા "સુન્દરીસુખોધ" ઓફિસ, અમદાવાદ

'સુન્દરીસુખોધ' ના આજુકાને રૂ ૦-૧૨-૦૮ ખ વુલુડ.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોના હૃદય કાવ્યોના સમઢ

સમઢ કરનાર—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંબરિયા એમ એ.

કિંમત કાવ્ય પુસ્તક એક રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ શુદ્ધ
પાકે પુસ્તક દોઢ રૂપીઓ }

સોભ એન-ટસ એન એમ ત્રિપાઠીની કપની મુબાઈ.

સુન્દરીસુખોધ ઓફિસ—અમદાવાદ

મેસર મેલજી શુક્લેસર—રાજકોટ

અહીં ઉપરના ગ્રંથોના કાલિમાનાના પ્રાસદ શુક્લેસરને લાંબી પચ મળી શકશે.

સુન્દરી સુબોધ.

यम तार्यन्तु पूजयन्ते स्मन्ते तत्र वेद्यताः । मनु.
(પ્રભુને દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વામે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક ૪ અંક ૯	પ્રકાશક, બન્ધુસમાજ.	{ ઈ. સ. ૧૯૦૭: મે. વિ. સ. ૧૯૧૩: વૈશાખ.
વિષયવિભાગ	વિષયસ્થાન	
જ્ઞાનમુગ્ધજ.	લેખક	૪૬
કાવ્યકુંવર.		૧૯૩
સમગીત.	રા. સિનિત.	૧૯૪
સદેશદામ.	રા. પ્રેમભક્તિ	૧૯૫
સુન્દરીસુબોધ	રા. હારિહર.	૧૯૬
સમસ્ટીમધુમાળા.		
સરસ્વતી, માર્ગો અને જાપા.	બહેન મધુમાળા.	૧૯૭
વિવિધવિહાર.		
સ્ત્રીકેળવણીની ઉદ્દતિ.	સૌ. શારદા ગૌરી બી. એ.	૨૦૩
માર્ગસદ્ગરી.		
જ્યાં રહેલ તાજાં કપર.	રા. જોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદિયા બી. એ.	૨૦૫
બાકોવાન.		
માતૃઓને ચેતવણી.	રા. પ્રસાદ.	૨૧૦
સ્વાગતમન્દિર.		
પત્રપુષ્પાળલિ.	રા. વિદ્યાપ્રસાદ.	૨૧૧
વર્તમાનપત્ર.	રા. પાન્થ, બન્ધુસમાજ.	૨૧૫
સમ્પત્તિર્મ.		૨૧૬

પ્રથમ સંસ્કરણ ૧. ૧-૪-૦ ચોરસ સદાત.

સુન્દરીસુખોદધના આહુકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુમુદઃ—કર્તા પ્ર. ક. 'ધ્રુવઃ' એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ. ૧) આહુકોને આના આહ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવી—લેખક વસન્તવિનોદી; મુદ્રા આના આર. આહુકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદું.

રોકશામન—આ શાસિકનો કોઈ આદર્શ ને નવા આદર્શનું લવાજમ મોકલી આપે તેને "રોકશામન" (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મુદ્દે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ચોગિનો—સુન્દરીસુખોદધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. ત્રીજા આદર્શને ૦—૬—૦. દપાલ ખર્ચ. ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ ત્રીજા આદર્શને ૦—૪—૦. ટ. ખ. ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિચંદર એનરીયા, કિ. રૂ. ૧ આહુકોને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

સુન્દરીસુખોદધની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની તુરક ફાઈલ. ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુરક ફાઈલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૨—૦

દરેક આંકમાં ધણું ખર્ચ સંપૂર્ણ સેજો આવતાં હોવાથી અને તે આંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

લવાજમની પ્રેરણ.

ચોથા વર્ષ જેટ.

૩૫૯ નં. ૮૧૧ બી લાવશેરોના મે. સેક્ટરી.	જરૂર. ૧—૪—૦
૩૬૦ „ ૮૧૨ રા પરસોત્તમ કેશાજી	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૬૧ „ ૮૧૩ રા. માવજી ગોપાળજી	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૬૨ „ ૮૧૪ રા. બેનકોર દેવીદાસ	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૬૩ „ ૮૧૪ રા. ગીરધરલાલ કેશવલાલ	અમદાવાદ. ૧—૪—૦
૩૬૪ „ ૮૧૫ મારત્તર ગોવંદન દાસ કે જી.	રંગુન. ૧—૪—૦
૩૬૫ „ ૮૧૬ રા દરિયાલ મણેકલાલ	બરોડા. ૧—૪—૦
૩૬૬ „ ૮૧૭ દીકર ખીમજી લીલાધર	મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૬૭ „ ૫૦૯ રા. મંગેશ્વર વેણીરામ	દીક્ષી ૧—૪—૦

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ મે—વૈશાખ વિ. સ. ૧૯૧૩. [અંક ૯ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

યાત્રા—દૂરના પ્રાતોમાર્થી આમતા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, રોગા અને અપગ મનુષ્યો, મિશ્રુકો અને ઘેરાગીઆ તથા સન્યાસીઓ, એ સર્વ આ ચોતરફ વિહ્વાતિ પામેલા ધામની જાત્રા કરવા મહીનાઓથી નિકળેલા—ધાકલા એ તરફ જાય છે મરતા પહેલા એકવાર એ યાત્રા કરવી એ તેમના શ્રદ્ધાલુ જીવનના અભિલાષ હોય છે. મધ્યકાલની શ્રદ્ધા હજી હિંદુસ્તાનમાં નષ્ટ થઈ નથી. યુરોપના મધ્યકાલના સાધુઓ રચી ગયા છે તે ક્રિયાઓ તથા રીતિઓ હાલ પણ આ અદ્ભૂત ભૂમિમાં પ્રચલિત છે મુસાફરી, સ્થાનફેર, નવી જગાઓ જોવી તથા નવા દેખાવો જોવા એ સર્વ વર્તમાન યુરોપમાં રૈહિક વિષયો થઈ ગયા છે, અને હિંદુસ્તાનમાં હજીએ ધાર્મિકતા તથા પુણ્યકારી કર્તવ્ય તરિકે મનાય છે પુરીની જાત્રાએ જનારા જાત્રાલુ જેવાજ આશ્ચર્ય જનક તથા તેવીજ રીતની મુસાફરી કરનાર પહેલાના વચ્ચતમાં યુરોપના કેન્દરગ્રીના જાત્રાલુઓ હતા. તેમજ પૂર્વ તરફના યાત્રા કરનાર, પશ્ચિમના લુઈના શ્રદ્ધાવાન્ જાત્રાલુ જેવાજ ભક્તિમાન છે અને કદાપિ તેમના કરતા વધારે વિશ્વાસ રાખનાર અને ઉત્કટિત હશે.

સુધાદાસિનો.

કાવ્યકુંજ.

લગ્નમેંગલ:

૧

(સાંઈવ) જન્મી આંખ ઉઘાડતાં લલિત આ લીલા નિહાળી રહ્યાં,
 માતાના મૃદુ અંકમાં પડી રહી હાથે પગે ઉછળ્યાં;
 શેવાને હસવાની એ રમતમા માળાપને રીઝવ્યાં,
 સેવાના તમને સદા મુખ થને કલ્યાણકારી બધા. ૧

૨

(શાખરિણી) પિતાની છાયામાં પ્રિય જનનીના પાત્રવ મહી-
 રમ્યા ને રામ્યાં છે યનનગન નાચી જુલી રહી;
 મળત, એવી માણી લહરીપર કુળે સુઈ જતાં
 લંબ્યાં જે છાને તે, વરવધુ ! સદા સ્વમમુખડાં. ૨

(ચાપચિહ્ન.) અહોહો ! આને તો છુધવી છુધવી હર્ષ ઉછળે-
 અમારા હૈયામાં મધુર મુરનાં ગીત મળવે;
 વિલુની લીલાનાં ! પ્રિય શ્રવ સમાં બાળકઃ તમે-
 પળો પંથે ભેળાં શુભ જુગલ ! આ મંગલ સમે. ૬

૭

(ચાઈવ) ત્યાં કદલોલ મચે મલ્લ ઉડી રહે ચોપાસ આનન્દમાં,
 લીલા દહેર ખીલી રહે અજબ બ્યાં કર્તવ્યની ધૂનમાં;
 સેવા હેત બરી કરે ઉમળકે સૌ એક બીજા જહો,
 તે સંસાર મહો સિધાવઃ નવલાં ! થાલે મુખી દમતી ! ૭

૮

(ચાઈવ) સંસારે મૂળના વિદાય કરતા આનન્દને આ સમે,
 દેવી જ્યોતિ સમાં તમે વરવધુ ! આવો વધાવું હવે;
 ત્હારા મંગલસૂત્ર કંઠે તથા સોભાગ્યનો ચન્દ્રમા,
 ઠન્યારત્ન ! વસંત એ ત્રિપુટીનો છાલે તમોને સદા ! ૮
 લલિત

સ્વદેશદાઝ

‘Breathes there a man with soul so dead’

(બાયાન્તર.)

(તજાવત)

છે શું કોઈ માનવી, શ્રવનો અચેત એવો,
 જેને નથી જાગિયા કદી યે મનમાં ભાવો,
 જેણે કદી એહવું અન્તરે કહ્યું નથી કે,
 આ મહારી ખુદ, મહારી, મહારી આ મહારી ભૂમિ છે
 ભમી ભમી પરભોમ કિનારે પ્રવાસી જ્યારે,
 નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળે,
 જરા, કદી એ ઘેર જવાને અમુલ્ય અવસર,
 છે શું કોઈ એહવો દાઝવું નવ જેવું અન્તર ?
 જો એવો કો હોય, બાવ ને નિરખો ત્હને,
 કદી ય એવા કાળ ગિરદ કવિનાં નહિ ગાળે,

હો મ્હોટા ઇલિકાળ, નામ હો મહાન એનું,
 પરિપૂરણ કામના, લલે હો અઢળક નાણું;
 એ ઇલિકાળો છતાં, છતાં મત્તા ને પેસો,
 એ પામર નીચ જન્તુ, જગત બધું નિજમાં જોતો.
 આ જીવન માંહિ તો મુકીર્તિ સઘળી જોશે,
 પડી મૃત્યુમુખ નામનિશાન સમેતો બશે;
 જે માટીનો હતો તે જ હીણી માટીમાં,
 વણુકીર્તિ, વણુચોક, ગવાયા વિના ગીતોમાં.

પ્રેમભક્તિ

સુન્દરીમુખોધ.

(જરજો, રાગ—મુક્તાની; તાલ—દ્રોણનો.)

સર્વ શાસ્ત્રનું મથન આ, સુન્દરી હૃદયે રાખ;
 પ્રેમ ધર્મ છે પતિપ્રભૂ, વેદ પુરે છે શાખ.

આવો પ્રિયતમ પ્રભૂજી પધરાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ;
 હરિલજનની ધૂમ મચાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ.

પૂર્વ પુણ્યબળથી મળ્યા, સદેહ પતિ લગવાન;
 તો સર્ખી ધાને પૂજવા? જીવહીણ પાપાણ.

રહી ભોગમાં જોગ જગાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ;
 હરિલજનની ધૂમ મચાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ.

દ્વેષ છેડી, અદ્વેષ બની, લગ્ને કરી કુળ એક;
 આત્માર્પણ પતિ ચરણમાં કરી થા પતિમય છેક.

બૂલી આપપણું પર થાઓ, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ;
 હરિ લજનની ધૂમ મચાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ.

‘આપ ગયું’, પર ના રહ્યું; મુક્તિ લભ્ય કળ જેહ;
 પતિમય થઈ પતિરૂપ બની, દેહી છતાં વિદેહ.

એવી દેહી વિદેહી કહાવો, અલખ લખમાં થાઓ;
 મતી નારીતણા શુણ ગાઓ, સાહેલી લ્યો વિજય લહાવો.

હરિહર પુરુષોત્તમ—માધવપુર.

રમણી મણિમાલા.

પ્રાચીન આર્ય સ્ત્રી સરસ્વતી ને ગાર્ગી, અને અર્વાચીન સ્ત્રી જ્યા.

(સ્ત્રી લેખ.)

મેલું ગમે તેટલું હોય તથાપિ તેને વિશુદ્ધ કરી સુંદર આભૂષણોમા લવાય છે, ત્યારે તેનું ખર્ચ મૂલ્ય ગણાય છે. તેમજ મનુષ્યરૂપ રત્ન ગમે તેવું હોય તથાપિ તેના અંતરમાં રહેલા ગુણોને વિશુદ્ધ કરી આભરણોમાં લવાય છે ત્યારે તેની કિંમત એટલી વધે છે કે તે સૈકાના સૈકા ચાલ્યા જાય તોપણ લાખો લોકો મળીને તે આપી શકતા નથી.

જે સ્ત્રીરત્નોના ચરિત્રોનું આર્ય મહિલાઓ આજે હજારો વર્ષ થયાં પોતાના હૃદય-મંદિરમાં નિરંતર પ્રાતઃકાળે ધ્યાન ધરે છે, જેઓના પવિત્ર નામનો જાપ કરે છે, અને જેઓનાં સુંદર ચિત્રો મનની આંખ આગળ લાવી દર્શન કરે છે તે સ્ત્રીરત્નોમાંથી માત્ર અઢી ત્રણ સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો વિશે આપણે કંઈક વાત કરશું અને તેમાંથી આપણે શું શીખી શકીએ તેનો વિચાર કરશું.

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે આર્ય જૂમિને શોભાવનારી અનેક સ્ત્રીરત્નોના ચરિત્રોમાંથી આપણે અનુકરણ કરવા જેવું કંઈ નથી. ઘણું છે, તથાપિ એકજ દિવસમાં અને એકજ કસાકમાં આપણા વ્યવહારમા બધા વિષે કહી શકાય નહિ. માટે હાલ તો આટલેથીજ સંતોષ માનશો.

સદ્ગુણો વિશે શાસ્ત્રોની અંદર ઘણું લખ્યું છે અને તે આપણા વાંચવામા પણ આવે છે, વિદ્વાનોના ભાષણોમાં પણ આપણે સાંભળીએ છીએ, તથાપિ તે સદ્ગુણો જ્યાં સુધી કોઈના આચારમા આવ્યા નથી ત્યાં સુધી આપણને તે મદ્દગુણો માર્ગ દુર્લભ થઈ પડે છે. તથાપિ આપણા સ્ત્રીવર્ગમાંથી કોઈ પણ ધૈર્ય ધરી તેને આચારમા મુકે છે કે આપણને તેને માર્ગે વળતું મહેલ ઘઈ પડે છે.

કાશી નગરમાં નંદરાજ નામે એક યુવાન અને ધનવાન પુરૂષ રહેતો હતો. એમના સહભાગ્યે એમને સ્ત્રી પણ પતિપરાયણ પ્રાપ્ત થઈ હતી. સ્ત્રીના મૌદર્ભને પણ શોભાવનાર સદ્ગુણની આજ્ઞા, એ હમેશાં પોતાના તન મનમાં રાખતી હતી. અને તે પ્રસંગ આવ્યે તેના પતિને પણ તેનો પ્રભાવ જણાયો હતો.

પતિનો આજ્ઞા એજ પ્રભુની આજ્ઞા હતી, પતિને સુખ એજ તેનું સ્વર્ગ હતું, માટે વિશેષ અત્રે ન કહેતાં આપણે આગળ વાત ચલાવીએ.

આ જોડું સુખમાં મગ્ન હતું. દિવસો સુખને જોતાં જોતાં આગળ ચાલ્યા જતા હતા, તેની તેમને ખબર પણ પડતી નહિ. બાહ્ય સુખની જાયા આપારમાં ખેડ જવાથી બદલાઈ. વ્યાપાર રૂપી વહાણને ખેડ રૂપી ગાજક પડવાથી સંસારસપ્તિ ચાલી ગઈ, તે મુગે મોહોડે નંદરાજે સહન કર્યું. ઘણાક કાળ સુધી પોતાના મનમાંજ આ કષ્ટ રહેવા દીધું. ખેડ આવી હતી, અને સંપત્તિ જવાની હતી છતાં ઘણો વખત સુધી પોતાની વહાલી સ્ત્રીને તે કહી

મડનમિત્ર એ હાવના કહેવાતા આચાર્યની પેઠે પોતાની ધર્મપત્નીની વિધાની ક્ષણ કરનારા ન હતા, પણ પોતાની સ્ત્રીની વિધાને અને તેના સદ્ગુણને આદરતા અને ઉત્તેજન આપતા સરસ્વતી, પોતાના પતિને પરમાત્મરૂપ ગણી પતિપરાયણ હતી એ વખતે શકરાચાર્ય જેવા મહા સમર્થ બ્રહ્મજ્ઞાની સાથે વાદમા મડનમિત્ર પરાજય પામ્યા તે વખતે મરસ્વતીએ કહ્યું કે સખર કરો, વિવાહિતા પુરૂષ પુરૂષરૂપ ગણાય છે, અને તેઓ મારી માથે વિવાહિત થઇ ધર્મથી એકરૂપ હોવાથી જ્યાં સુધી તમે મને વાદવિવાદમા જીતો નહિ ત્યાં સુધી મડનમિત્ર હાર્યા ગણાય નહિ. સ્ત્રીએ શાસ્ત્રાર્થ જેવા કઠિણ વિષયમાં મહાત્મન શકરાચાર્યની સાથે વાદવિવાદમાં ઉતરવું એ કાષ્ટ યોગી વાત છે.

જ્યાં જેમ પતિના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી રહી, પતિને દુઃખની વંણાએ સુખી કરી પોતે સુખી થઇ, તેમ આ સરસ્વતી પતિના વિજયમાં વિજયી અને પરાજયમાં દુઃખી એમ નહિ પણ પોતાના પતિને વિજયની સામગ્ર સાથે જોડી રાખવા, શકરાચાર્ય જેવા સાથે વિવાદમા—શાસ્ત્રાર્થમાં ઉતરી એ કાષ્ટ યોગી વાત? ધન્ય છે એવાં વિદ્યા પતિને કે જે પતિ પરાયણ હોઇ પતિ માથે એકરૂપતા પામે! મારા વિદુષી મહેનો પણ પોતાના વિદ્વાન પતિ સાથે મરસ્વતીની પેઠે વિધામા પણ એકરૂપતા નખતા હોય તો તેઓ કેવા સુખી હેય! પતિ સાથે કેવાં કસ્યાણુ સાધી શકે! કેવા આનંદ રહે! વિદ્યાનંદ જેવો અપૂર્વ આનંદખીનો ક્યા છે? વિદ્યારૂપી પિતૃજાતા પ્રકાશમાં, ચંદ્ર જેવો પ્રકાશ સર્વત્ર દૃશ્યમાન થઇ આનંદરૂપતા આપે છે અને તે આ સસારને એક ઈત્રી પુરી જેવો લાગે છે.

હવે આપણે ગાર્ગીમાતાના બોધક ચરિત્રપરથી શુ શીખીએ?

ઉપર આપણે બે ચરિત્રા જોયા તેમાં પહેલું ચરિત્ર જ્યાં જોયું આ ચરિત્ર શુદ્ધ મારને કસ્યાણુકારી છે બીજું સરસ્વતીનું એ સદ્વિધામાં ગ્રહેલું જે ગાર્ગી, સુખ આનંદ તેને આપનાર છે પરંતુ આંશેક પરશેકમાં ઉભયનું કસ્યાણુ સાધનાર એવું કાષ્ટ પણ જે ચરિત્ર હોય તો તે માતા ગાર્ગીનું છે.

વળી જ્યાંના બોધક ચરિત્રમાં આપણે જોયું કે સસારમાં પૈસા સબંધી ગમે તેવા દુઃખના ડુંગરોમાં માણસ છુંદાઈ મરતું હોય તથાપિ જેને જ્યાંના જેવી પતિપરાયણ એટલે પોતાના સ્વાર્થને બાજુ મૂકી પતિનું હિત તેજ પોતાનું હિત સમજનાર સ્ત્રી હેય તે પુરૂષ એવા દુઃખના ડુંગરોને પણ પોતાની પત્નીના ધર્મથી જાગૃત થયેલી ક્ષિત્તિશીલ વ્રજવડ ગુરેમુર કરી નાખી સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે શુદ્ધસસારને સ્વર્ગના સરખું તે મનજે. આ ગુણ આપણે જ્યાંમાં પૂર્ણપણે જોયો અને તેનાથી યતા લાભ પણ જોયા.

તેમજ વિદુષી સરસ્વતીના ચરિત્ર ઉપરથી આપણે સમજી શકશું કે જે વિદ્વાન પતિને સરસ્વતી જેવી પડિતા સ્ત્રી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેને શાસ્ત્ર સબંધી કે તેના વાદવિવાદ સબંધી ગમે તેવા સકટો કદાચ આવી પડ્યા હોય તો પણ એવી પડિતા પત્નીની સહાયથી મકટો દૂર કરી શકે છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે તેવાઓને વૈકુંઠનું ધામ હોય તેવું લાગે છે.

નિર્ધનતાનું દુઃખ પૂર્ણ માતીના સમાગમમાં આવતા, પોતાને જણાઈ આવતાં, પોતાના અપૂર્ણ જ્ઞાનનું દુઃખ, એ ઉપરાંત ત્રીજું દુઃખ તે મનુષ્ય માત્રને મળતું સબંધી છે સર્વ દુઃખોમાં મળતું દુઃખ એ મોટામાં મોટું ગણાય છે. એવા કંઈક દુઃખને પણ મટાડવાનો શો ઉપાય છે, તેની શોધમાં માતા ગાર્ગી લાગે છે અને ધણી યતન પછી તેમને જણાય છે

છે કે શરીરના મરણને બૂલથી પોતાનું મરણ સમજાઈ જવાય છે-શરીરના ફેરફારને પોતાનો ફેરફાર સમજાઈ જવાય છે. કપડાંનો ફેરફાર થતાં કંઈ શરીરનો ફેરફાર થતો નથી, તેમ શરીર બદલાતાં પોતામાં ફેરફાર થતો નથી. આમ મરણને શરીરનો ફેરફાર સમજ્યા પછી પોતે કોણ તેનું સ્વરૂપ સમજવા લાગે છે.

આત્મજ્ઞાન થતાં જ ચિત્તમરોવગમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ એવું પડે છે કે હું બાહ્યરૂપ છું, હું અમર છું, હું જ્ઞાનરૂપ છું, છત્યાદિ અનંત અને અપાર શક્તિઓ એ પોતે જ છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે, પ્રત્યક્ષ થાય છે, સાક્ષાત્કાર થાય છે.

સામાન્ય હાથના શરીરને જે ગાર્ગીમાતા આપણી પેઠે હું ગણતાં હતાં તે હવે આત્માને હું ગણવા લાગ્યાં, અને તેમ થતાં જ આ શરીરમાં પણ એટલું બળ દેખાયું કે આખા વિરાટ સ્વરૂપનો નય કરી શકે. (પરંતુ આ વાત એટલી ગંભીર પણ રમણિય તેમને જણાઈ છે કે જેનું વર્ણન આવાં બીજાં એ એક બાપણોમાં પણ પૂરું ન થાય, માટે તે સંબંધી કોઈ બીજું વખતે વાત કરશું.)

બ્રહ્મજ્ઞાન સંપાદન કરવાને આત્મજ્ઞાન એ દાર છે. બ્રહ્મદર્શન કરવાને આત્મા એ ચક્ષુ છે. બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાને આત્મસાક્ષાત્કાર થવો એ દર્શણ છે. કારણ કે બ્રહ્મજ્ઞાન બ્રહ્મદર્શન કે બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર એ નિર્મળ આત્મામાં જ થાય છે. ગમે તેટલું શાસ્ત્ર સંબંધી જ્ઞાન હોય, ગમે તેટલી સમ્માર સંબંધી કે કળા સંબંધી વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી હોય, ગમે તેવાં ચક્રવાતના રાજ્યોનાં સુખો આપણા હસ્તમાં જ રૂતાં હોય, તથાપિ ગાર્ગીમાતા એમ સમજવા લાગ્યાં કે ભ્યાં સુધી હું કોણ તેની મને ખબર ન હોય ત્યાં સુધી આ સુખો પણ દુઃખ રૂપ થઈ પડે છે. અને જે હું કોણ એવું મથાર્ય જ્ઞાન થયું હોય તે આત્મજ્ઞાન વડે સુખ તે પરમ સુખરૂપ થાય છે, અને દુઃખ તે પણ સુખરૂપે બની જાય છે. હું કોણ એવા આત્મજ્ઞાન વડે જનક વિદેહીની પેઠે આ જગતના રાજ્યો માથે બ્રહ્મરાજ્ય પ્રાપ્ત થવાથી સર્વત્ર આનન્દ આનન્દ ને આનન્દ જ લાખી રહે છે.

વળી ગાર્ગીના બોધક ચરિત્રપરથી માલમ પડે છે કે યાદવલ્ક્યસહિતા જેમાં યોગ-શાસ્ત્રનું બહુ જ સરળ રીતે જ્ઞાન આપ્યું છે, તે આખી સહિતા યાદવલ્ક્યે ને ગાર્ગીમાતાએ કરેલા પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તર રૂપે છે.

એક વેળાએ જનક વિદેહીએ ટેરોદેશથી અધ્યાત્મ જ્ઞાનીઓને પોતાના રાજ્યમંદિરમાં બોલાવ્યા, તેમાં ગાર્ગીમાતાને પણ આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું.

મકળ જ્ઞાનના રાશિરૂપ વેદમાં પણ ગાર્ગીમાતા બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપતાં જણાય છે. ગાર્ગીમાતાને બ્રહ્મજ્ઞાન યથા પછી, જે જે પ્રભુપ્રેરણાથી આત્માનુભવ થયા છે તેનું મનો-વેધક વર્ણન વેદમાં મોજુદ છે. આજકાલ કેટલાએક બ્રહ્મદેવે સ્ત્રીને વેદનો અધિકાર નથી એમ કહે છે, તથાપિ આપણે એટલું તો હાથ પણ સમજીએ છીએ કે પરમ કૃપાળુ કૃષ્ણને પોતાના પુત્ર પુત્રીઓ પર સમાન પ્રેમ છે. ગાર્ગી સ્ત્રી સ્ત્રી બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકાર આપી, વેદમાં પણ કૃષ્ણ પોતે જ તેમનું નામ ઋષિઓની સાથે ગણાવે છે. વેદ એ કૃષ્ણ પ્રેરીત છે, એમ આપણે સર્વે આર્ય પ્રજા માનીએ છીએ અને એ કૃષ્ણપ્રેરણા જેમ ઋષિઓના અંતઃકરણમાં યદી તેમ ગાર્ગીમાતાના પવિત્ર અંતઃકરણમાં પણ ન્યારે યદી ત્યારે સ્ત્રીઓને

વેદાધિકાર નથી એમ કહેવું એ કહેવું લાગે છે ! મને તો એમ લાગે છે કે ઈશ્વર પુરુષ હોય તો હો તેમાં ભેદ ગણતો નથી, તેમ જ ભૂતકાળ અને વર્તમાન કાળમાં પણ ભેદ ગણતો નથી. અને જેમ ગાર્ગીભાતાને બ્રહ્મજ્ઞાન થયું અને વેદરૂપ પ્રાસાદમાં વિરાજ્યાં, તેમ આપણે પણ હું કોણ એ જાણવાની જિજ્ઞાસા રાખીએ અને અંતઃકરણ પવિત્ર રાખીએ તો આપણે પણ તેમની પેઠે હાલ પણ અધિકારી થઈ શકીએ એમ મને તો સ્પષ્ટ દેખાય છે.

ગાર્ગીભાતાએ જણાવ્યું છે કે ગમે તો ચાર વેદો, છ શાસ્ત્રરૂપ અંગો, બ્રાહ્મરણ્ય, કોશ વગેરે ઉપાંગો, જ્ઞાન હોય, ગમે તો કાવ્યો, અલંકારો કે તર્કો સહસ્ય સમજાવું હોય, તથાપિ તે બધાં જ્ઞાન એકલા વગરનાં બિંડાં છે. પરંતુ આ સંસારમાં જન્મી હું કોણ એવું આત્મ જ્ઞાન યથાર્થ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તો તે બધાં આત્મજ્ઞાનરૂપી એકાગ્ર પર ચડેલાં મીંડાં છે.

જયાનુ ચરિત્ર સંસારને સ્વર્ગરૂપ દેખાડે છે, એમ આપણે જ્ઞેયું. ગમે તેવી સ્થિતિ હોય તો પણ સ્ત્રી સંસારને સ્વર્ગરૂપ બનાવી શકે છે. જ્યાં જેવી ઉપસંહાર. સ્ત્રી હોય અને નહ જેવા પતિ હોય તો ખરેખર સંસાર એ સ્વર્ગજ છે.

સરસ્વતીનું ચરિત્ર વિદ્યાનું અને વિદુષી પતિપત્નીના આરિસા રૂપ છે, અને એ આરિસામાં જોતાં જો ધરમાં ઉભય વિદ્યાપરાયણ હોય તો સ્વર્ગથી પણ વિશેષ એવો વૈકુંઠ ધામ જેવો સંસાર થઈ રહે છે. પરંતુ ગાર્ગીભાતા જેવી આત્મવેત્તા કે બ્રહ્મવેત્તા સ્ત્રી હોય તો સંસાર એ એવા મહા આનન્દનું સ્થાન જણાય છે કે જાણે આ તે સંસાર કે મોક્ષ નગરનું શબ્દ.

બાહ્યો અને બહેનો, ભૂતકાળના મહાન આકાશમાં તારાની પેઠે ઝગઝગતાં એવાં બેઠન જયા, ચંદ્રની પેઠે દીપતાં વડીલ બહેન સરસ્વતી અને સૂર્યની પેઠે પ્રકાશતાં માતા ગાર્ગીનાં આપણે દર્શન જ કર્યા કર્યું કે તેમના ચરિત્રદર્શનથી પાવન થઈ, જગૃત થઈ હોશ રાખી ઉત્સાહ વધારી, તેમનાં બહેન તરીકેનાની બહેન તરીકે અને પુત્રી તરીકે થઈ તેમના પગલે ચાલી તેઓના આનંદમાં વધારો કરીશું ?

પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરે સર્વને સમાન આત્મા, સમાન બળ, સમાન બુદ્ધિ ને સમાન પ્રકાશ આપ્યાં છે, અને તે આવા સુચરિત્રો રૂપી દર્પણ આપણી પાસે ધરી આપણામાં તેવા જ શુભો જે શુભ અને સુખ રહ્યા છે તેને પ્રગટ અને જગૃત કરે છે. છતાં પણ, દર્પણમાં જોયાં છતાં પણ, આપણો મનનો મેલ, આપણે ન યાજીએ તો તેમાં, દર્પણનો વાંક નથી, પણ આપણો પોતાનો જ છે. માટે જ્યાં જેવું ધૈર્ય રાખી, સરસ્વતી જેવી બુદ્ધિ રાખી, અને ગાર્ગી જેવું આત્મજ્ઞાન ધરી તન, મન, અને અંતઃકરણને તેમની પેઠે પવિત્ર કરીએ તો આપણે પણ તેઓના જેવા હાલ પણ થઈ શકીએ એવું મને તો લાગે છે. આ આપણે ભૂમિમાં જન્મ્યાનું સાક્ષ્ય તો ત્યારે જ જણાય કે માત્ર પૂર્વે થઈ ગયેલાં વખાણ નહિ પરંતુ તેમના ઉપકાર પૂર્વક આપણે પણ તેઓના જેવા થવું એ છે, અને પરમકૃપાળુ ઈશ્વરના ચરણમાં પણ એ પ્રાર્થના છે કે આ કાળે એવાં સ્ત્રીઓ જગતમાં વિશેષ હો.

શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

મણીબાઈ,

જે. પી. કે. મુબઈ

રમાં રહીને પણ અનેક પરોપકારનાં કાર્ય કરી શકે. પો-
વિદ્યો, તેમને વિપત્તિ વખતે તન, મન અને બને તો
 યાશ્રમ હોય તેને મુલાકાતો આપીને તેને મુધારવા પ્રયત્ન
 સોંકી, અનાયને બને તો ક્રમ્યદાન કરવું એ વગેરે અનેક
 સુરત મહિલા રેક રચે પોતાની હાજરીથી પ્રરૂપ વર્ગમાં પણ નીતિ અને
 ને મુધારી શકે.

સહિયનામાં સ્ત્રીમતી અને યૌવણી લઈને પછી નર્સિંગ, સુવાવડનું કામ, સ્ત્રી-દાકટરનું
 પદ્ધતિ અને મનુષ્યજાતી સર્વમાં લોકોનાં દુઃખ ટાળીને તેમના અનેક આશીર્વાદ લઈ શકે અને
 નથી જ સહિષ્ણુ, આજે છે, કરી શકે.
 સહિયન બરોબર આવી એકી સ્ત્રી અનેક રીતે પોતાને પોતાના કુટુંબને તેમજ પોતાના દેશને
 યથાર્થ કરવાં આવશ્યક.

પ્રકૃતિની રૂ

સૌ. શારદા.

હોય તે અવલે

સુકાન વિના

ગમે તેમ :

—:—:—

વાર્તાલહરી.

૫

સ્ત્રીઓ

દીલગ

જ્યાં રનેહ ત્યાંજ ઇશ્વર.

ધર્મ અમદાવાદમાં રોશન તરફ જતાં પાંચકુવા નજીક એક બેઠા ઘાટના મકાનમાં મલજી
 સ્ત્રીઓ દરજી રહેતો હતો, એના ઘરનો એક ભાગ રમતા ઉપર પડવાથી સચ્ચે ચલાવતા
 હરીગવતાં રમતા ઉપર પસાર થતા લોકો જોઈ શકતો અને વખતો વખત કોઈ સારા માણુ-
 સ્ત્રી “ બાઈમાહેબ ” “ મહેરબાન ” કહી સલામ કરતો. દુકાન ન્હાની હતી, એની શિવાઈ
 કેટલે વખતસર આપવાની ટેવથી ખાડીયા, રાવપુરના પ્રતિષ્ઠિત મુશ્મો ઉપરાંત સાહેબ
 જે કો વિગેરે પણ એની પામેજ કપડાં શિવડાવવા આવતા. શેઠ શાહકારને બગીમાં જતા
 પડેખી આહકોને “ આ શેઠ પહેરેલો કાટ, -ખમીસ મહે રીવેલો ” એમ કહેતો અને આનંદ
 આનંદો. આ લતામાં ધણી વર્ષથી રહેતો હોવાથી સહેરના ધણા ભાગમાં તે જાણીતો થયો
 હતો. યુવાવસ્થામાં સારી કમાણી અને ધધાને લીધે ઇશ્વરનું નામ વિસરી ગયો હતો; પરંતુ
 જેમ તેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવતી ગઈ તેમ તેમ પડેસમાં બજન સોંભળવાની ટેવથી-ઇશ્વર તરફ
 મન વળતું ગયું. એટલામાં દૈવચર્યા ત્રણ વર્ષનો છોકરો મુઝી ત્હેની સ્ત્રી દેવવેક પામી,
 જેમ તેમ કરતાં છોકરો મ્હોટો થયો અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પિતાને મદદ કરવા લાગ્યો. એટલામાં
 રાત્રે એક આહકને તૈયાર જોડા આપતાં હેઠળ પડેલા ચાસલેટના દિવાને ધોતીવાનો છોડો
 લાગ્યો અને છોકરો દાઝ્યો. દાકતરોની ધણીને મદદ લીધી પણ સંખ્ત દાઝવાથી આરામ
 ન થયો અને પિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં રાજગતો મુઝી આલ્યો ગયો.

મલજી શાન્ત સ્વભાવનો, પ્રમાણિક અને ઇશ્વરથી ડરીને ચાલનાર હતો, છતાં વૃદ્ધા-
 વસ્થામાં પડેલા આ ધાથી એનું હૃદય ખિન્ન થયું, અને નિરાશાને પરિણામે ઇશ્વરને ઠપકો

આપવાં લાગ્યો, મૃત્યુ માગવા લાગ્યો અને મૃત્યુને મોકલનાર પ્રભુને માગો દેવા માંડી. એ દિવસથી મલજીએ દેવદર્શને જવાનું બંધ કર્યું. એક દિવસ મલજીનો ઓળખીતો બ્રાહ્મણ લીંબડીથી મળવા આવ્યો અને એની સાથે વાતચિત કરતાં મલજીએ જણાવ્યું કે—

“ કાકા—હું મૃત્યુ શિવાય ખીન્નું માગતો નથી, મ્હને હવે કાંઈ તરફની આશા નથી. ”

“ એવું ગાંડુ ગાંડુ બોલીશ નહિ, ઇશ્વરની સી ઇચ્છા હશે ને આપણી કુદ જુદિથી સહમજી શકાય એમ નથી. ત્હારા છોકરાએ મરવું જોઈએ અને ત્હારે જીવવું એવી ઇશ્વરની મરજી હશે. ત્હારા છોકરાને માટે દિલગીર થવાને બદલે ત્હારા પોતાના સુખના અભાવને માટે તું વિશેષ દિલગીર હોય એમ લાગે છે. ”

“ ત્હારા પોતાના સુખ અર્થે ન જીવું તો કેને માટે જીવું? ”

“ ઇશ્વરે આપણને સજીવ કર્યા છે માટે ત્હને માટેજ આપણે જીવવું—અને જ્યારે એમ સહમજીય ત્યારેજ જીવનનાં દુઃખોની અસર નહિ થાય. ”

“ ઇશ્વરને માટે કેવી રીતે જીવું? ”

“ એ માટે કયાશાસ્ત્ર શ્રવણ કર. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનને આપેલા બોધ યાદ લાવ અને તરતજ સહમજીશે. ”

આ દિવસથી સ્વામિનારાયણના મંદિરમાં થતી કથા સ્નેહપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો. શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ અને મનઃશાન્તિ થવા માંડી. જે મલજી પ્રત્યેક રાત્રીએ નિશ્વાસ નાંખતો, ઇશ્વરને કૃપા આપતો અને પધારીમાં આજોટયા કરતો, તેજ મલજી સહવારે સ્નાન કરી એકાગ્ર ચિત્તથી માળા લઈ પ્રભુનું ધ્યાન કરતો અને “ ઇશ્વર જે કરે છે તે મારા માટે ” એમ માની શાન્ત ચિત્તે નિદ્રા લેતો થયો.

મલજીના જીવન વ્યવહારમાં પણ ફેરફાર થયા; પ્રથમ કામથી પરવારી દુકાનની સ્થાને આવેલી દારૂની દુકાનમાં જઈ નિશો કરી—ઓઢાઓઢી કરી ધાંધળ મચાવી ઘેર આવતો તે હાલ નિર્મળ પાણી અને દુધ સિવાય કાંઈ પીતો નહિ અને કાર્યથી પરવારી હરિકથામાં જતો.

મલજી કથામાંથી ઘેર આવ્યો; વાળુ કરી ઓટલા ઉપર બેઠો બેઠો માળા ફેરવ્યા કરતો હતો અને કથાનું મનન કરતો હતો.

“ ક્ષમા એ ઉત્તમ ભૂષણ છે, દયા રાખવી એ ઇશ્વરી પ્રીતિનું સાધન છે અને ધન એ મહત્ત્વ પુષ્પ છે ” એ એ દિવસની કથાનો સાર હતો. માલાની ધૂનમાં અને વિચારની શ્રેણીમાં મલજી અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડ્યો. “ મલજી, મલજી, હું કાલ ત્હારા ઘર પાસે આવીશ, જાગત રહેજે. ” આવા સખ્તના ભજુકારા વાગ્યા. આંખો ઉઘાડી જુલે છે તો કાંઈ નહિ; પરંતુ એ ભજુકારા હજી વાગતાજ હતા.

ખીજે દિવસે સહવારે ઉઠી નિત્યકર્મ કરી ચુલા ઉપર ગરમ પાણી મૂકી પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો. કામ કરતાં કરતાં પણ મલજીનું મન પેલા સખ્તોમાંજ હતું અને સંધ્યા ઉપર બેઠાં બેઠાં રોજના કરતાં દસ ગણી વધારે વખત રસ્તા ઉપર નજર નાંખતો હતો.

પોષ માસ ચાલતો હતો, કંકડતી ઠંડો પડતી હતી, સહવારનો વખત હતો, વાધરીઓ રાકમાં ધ્રુજતા સડકો ઊંટતા હતા. પાસે આવેલા દરવાજા પાસે પોલીસ અને મ્યુનીસીપા-

લીટીના સિપાઈઓ દેવતા સળગાવી આગળ પાછળ બેસી હેડા પીતા તડકા મારતા હતા. મલજીએ પોતાનું કામ કરતાં બહાર જોયું તો એક જદ માથુસ ત્યાં ફરતો હતો. આ જોઈ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા-વાર્તામાં સાંભળીયે છીએ તેમ-જદ આંઠણનું રૂપ લઈ ગઈ રાત્રીનું અર્ધ નિદ્રિત અવસ્થાનું સ્વપ્ન ખડું પાડવા આવ્યો એમ ધાર્યું. ધારીને જોયું તો પાણી છોટનાર જદ વાધરી હતો. “ અરે દૈવ-મહારી આંખો પણ જવા આવી ” એમ નિશ્વાસ નાંખી ભગૃત થઈ ફરીને ધધે લાગ્યો.

મલજીએ થોડીવાર પછી જોયું તો તે વાધરી એના ઘર પાસે બેભાનાવસ્થામાં પડ્યો હતો. ટાંઢે શરીર જદકાઈ ગયું હતું, પાણીની ડોળ એક બાજુ પડી હતી અને નળમાંથી પાણી વહ્યા જતું હતું.

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ યઃ પશ્યતિ સ પિન્દતઃ ।

‘ સર્વ પ્રાણી-માત્રને પોતાના જેવાંજ ગણે છે તેજ પશ્ચિત છે ’ એ વિચાર ઉત્પન્ન થયો અને “ પાણી ઉકળે છે તો જરા મરી વિગેરે નાંખી ઉકાળો કરી આ માથુસને પાઠા ” એવો વિચાર થતાંજ નવે ઉતરી સારવાર કરી વાધરીને ઘરની અંદર બેસાડ્યો. સઘડી સળગાવી ગરમાવો કયો અને પ્રેમપૂર્વક ઉકાળો આપી ચેતનમય કયો. એક ખાસો જસ નથી એમ માની બીજો ખાસો આપ્યો અને પેલો વાધરી થોડીવારે ટટાર થયો. વાતમાં ને વાતમાં મલજીએ રાત્રીએ આવેલા સ્વપ્નાની-ચપ્પના બધુકારાની-હથરની-વિદુરની બાજી, સુદામાનાં તાંદુલ, શબરીના બેરની વાતો કહી જદ વાધરી જોણે આ કશું કદાપિ સાંભળ્યું નહોતું તે તો પ્રભુકયાથી માત્ર હથર પ્રીત્યર્થે દયા લાવનાર મલજીની વર્તણૂકથી હિંકગ્રહ થયો-ગળ-ગળો થયો. અને રત્ન માગી રસ્તે પડ્યો.

મલજી પાછો કામે લાગ્યો-વાધરીને મદદ કરી માટે સતુષ્ઠ થયો અને રાત્રીનું સ્વપ્ન ફળિભૂત થશે કે કેમ એ વિચારે પ્રત્યેક પળે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા અમૃત રૂપે આવશે એમ આશા રાખતો વખતોવખત બહાર ડોકીયાં કરતો હતો.

×

×

×

×

બે કૈયાઓ લશ્કરી પોતાકમાં રોશન તરફથી ગામમા ગયા; એક રબરટાઈરની ગાડીમાં પારસી બાલુ રોશન તરફ ગયાં; બે યુવાનો તડકા મારતા પાસેની ચાની હોટેલમાં પેદા થોડીક વાર પછી ઝીણા ફાટી ગયેલા લુગડવાળી અને કેડમાં રોતું છોકરું છે એવી એક આધેડ સ્ત્રી ધીરે ધીરે ચાલતી ત્યાં આવી ઉભી. ન્હાના બાલકને ટાંઢથી બચાવવા ફટિલા લુગડાનો છોડો વખતો વખત ઓરાડતી; ભૂખથી પીડિત બાલકને ધવરાવવા ફાંફા મારતી પરન્તુ ખોરાક વિના દુધ ક્યાંથી આવે ? ને દુધ ન આવે તો બાલકની ભૂખ ક્યાંથી મટે ! તેમ જ ભૂખ ન મટે ત્યાં સુધી છાતું પથ્થુ છાતું રહે ? મલજીને દયા આવી. તે સ્ત્રીને લુખ પાડી ઘરમાં આવવા કહ્યું. લુખ સાંભળી ગરીબ બીચારી સ્ત્રી ગભરાઈ, પરન્તુ મલજીના વચ શબ્દ અને કોમળ અંતઃકરણ જોઈ અંદર દબાઈ ગઈ.

“ બહેન ! આ પાટ ઉપર બેસ, ચાક ખા અને બાલકને ધવરાવ. ”

“ બાઈ ! ત્રણ ત્રણ દિવસનો અપવાસ છે તો પછી શી રીતે ધવરાવું. ”

મલજી તરત ઉઠ્યો. ઘરમાંથી બાજરીના બે રોટલા, અથાણું, મીઠું લાવ્યો અને પેલી

સ્ત્રીને સુખેથી ખાવા દહું. પ્હારે જઈ અછેર હાથ લાવી તે બાલકને પીવરાવ્યું. પેલી સ્ત્રી પાસેથી બાલક લઈ લીધું અને “મ્હારે પશુ છોકરો હતો” એટલું કહી બાલકને ચપટીથી, એડોને આંગળી અડકાડી, મ્હોમાં આંગળી આપી, રમાડવા લાગ્યો. નિર્દોષ બાલક આ રમતથી રોતો રહી ગયો અને સ્કેન્ડલ સસવા લાગ્યો. આ સ્થિતિ જોઈ લેની માતાને શું થયું ફરે તે કહેવા કરતાં તે સ્થિતિ અનુભવનારી વિશેષ સ્મરણ શકશે. બાલકને રમતમાં જો માતા આનંદ પામી અને એ રાટલા ખાઈ પાણી પી સ્નાત્ થઈ. તે દ્રાણ હતી તે પ્રજા ઉત્તરમાં લેને નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું.

“હું જાતે ખાદ્ય છું. મ્હારો ધણી મુખ્યાઈના એક શેડીયાની સાથે રસોઈ કર આક્રિંકા ગયો છે અને બાર મહિના થવા આવ્યા કોઈ ખરખખર આવ્યા નથી. આટલું બાલક છે. ધરનું સર્વસ્વ વેચી અત્યાર સુધી નભાવ્યું. હવે મ્હારી પાસે પાઈ નથી. ત તરીકે રહેવા બહુ શંકાં માર્યાં પરંતુ સ્ત્રી જાતીને કટલી મુશીબતો વેઠવી પડે છે એ ત જાણો છો. ધણી વિનાની સ્ત્રીને માથે હજાર આળ આવે. નોકરી મળે છે ત્યાં માણસો સા નથી હોતાં ને નહીં તો મળતી નથી. મ્હારી એક સગીએ રસોઈની નોકરી જોળી છે ૫ લેને હજી મહિનાની વાર છે. ઇશ્વર મૃત્યુ આપે તો સાઈ. ફક્ત આ બાલકને માટે છે બજે છે.”

“શું ત્હારી પાસે કાઈ કપડા નથી.”

“ક્યાંથી હોય! ગઈ કાલે જ શુકરવારમાં ફાટલું ધોતીયું વેચી આના દુધના પૈસા પેલા ક્યાં મંલજી ઉઠ્યો અને જુના લુગાંની પેટીમાંથી એક ન્હાનો કબજો કાઢી આપ્યો.

“ભાઈ! ઇશ્વર ત્હમાઈ કસ્યાણ કરો! ઇશ્વરે જ ત્હમારા ઘર પાસે આવવા સૂઝાઈું નહિ તો આ બાલક ટાડથી સ્વારનુંએ મરી ગયું હોત. પરમેશ્વર ત્હમારા દીલમાં વસ્યો હસે જ.

“હા, ઇશ્વરે મ્હારા દિલમાં વાસ કર્યો છે. હું પ્હાર નકામાં ડોકીયા નહોતો કરતો. આટલું કહી સ્વમની વાત કરી.

“ભાઈ! એમ બને એમાં નવાઈ નથી. ઇશ્વર ગમે તે રૂપમાં આવવા સમર્થ છે. બજા હવે હું જાઉં છું.”

મલજીએ એ આનાના પૈસા આગ્રહ કરી પેલી સ્ત્રીને આપ્યા અને માતાપુત્ર રવાના થયાં.

+

+

+

+

તે સ્ત્રીના ગૂંચા પછી મલજી જમ્યો અને પાછો કામે લાગ્યો. આમ છતાં લેની નજર રસ્તા ઉપર હતી. એટલામાં “લ્યો રે જામરણ” કરતી એક સ્ત્રી આવી. માથા ઉપર જામરણનો ટોપસો હતો અને ખભા ઉપર લાકડાના ન્હાના પાંચ સાત કંકડા હતા. એક ખભા ઉપર બપૂર વધારે લાગવાથી ખભો બદલવાની કુચ્છાએ ટોપસો હેઠળ મૂક્યો અને કંકડા એક બેથી બીજે ખભે નાંખ્યા. આ દરમિયાન એક અટકચાળા છોકરાએ એક જામરણ ઉપાડી દોડવા માંડ્યું. જેવો દોડવા જાય છે કે તરત જ લાકડાં હેઠળ નાંખી પેલી સ્ત્રી છોકરા પાછળ દોડી ને હાથ પકડી જામરણ લઈ ધમકાવવા લાગી. એ છોકરા અને તે સ્ત્રી વચ્ચે બોલાબોલી ગાળાગાળા ચાલી. ‘લેક’ ‘લેક’ થયું. મલજી નીચે આવી તે સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો.

“જવા દે! ત્હાં જામરણ આવ્યું છે. હોય નાનું બાલક છે.”

“એમ ચેના જવા દે ! મરતું આરતું હશે ? એમ તો દેવ પડે, પોલીસને બોલાવવા દે’

“ પોલીસને બોલાવી શુ કરીશ ? હવે નહિ કરે.” આટલું કહી છેકરાને સ્થેજ ધમકાવ્યો અને હવે નહિ લજી એમ કહેવાન્યુ

“એટલું કહે કેમ જવા દજી ? એમ માફ ચેના કરે ? એવાને તો પુરતી સજા થવી જોઈએ.”

“તું એક બાવકને જવા દેતી નથી તો આપણે દરરોજ હજારો શના કરીએ છીએ તેને કમ્પર કેમ માફી આપશે ?”

“હા એ બધું ખરું. પણ એમ તો છોકરા બગડી જાય ”

“એમ છોકરા ન બગડે તે જોવાનું આપણા જવા મોટાનું કામ છે ”

“તમે કહો છો તે બરાબર છે મ્હારે સાત છોકરા હતા ત્હેમાથી હાલ એક છોકરી જીવતી છે બધાં છોકરા સબાકે છુ ત્યારે છાતી બરાઈ આવે છે. ખરેખર મ્હને છોકરા બહુ વ્હાલા લાગે છે ”

“ત્યારે આ નાના છોકરાના ઉપર હાય ઉગ્રામતા એ વિચાર ક્યા ગયો હતો ?”

પેલી સ્ત્રીથી કાઈ જ બોલાયુ નહી અને રોપતો માથે મૂકી ચાલતી થઈ

+ + + +

મલજી પરમાં આવ્યો અને કામે લાગ્યો સધ્યાકાળે જ્ઞાનસમા દીવા થયા તે વેળા ઉઠ્યો અને બતી સળગાવી થોડુંક શિવવાનું બાફી હતું તે પુર કરી રોટલા ખાઈ કાઢો પી હાથમા માળા લઈ મદ્રમાતા અજવાળામા પથારી પાથરી સૂતો. સૂતા સૂતા મન ચાન્ત થયુ. ગાંધ કાવનું સ્વપ્ન અને આજનો ઇતિહાસ સ્મરણપથમા આવ્યો અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમા પડ્યો. સ્વપ્નમા “મલજી, મલજી, મ્હને ઝોળખે છે ?” એ શબ્દ કાને પડયા.

“કાણુ છે ?”

“હું”

જૂદ વાધરીની આકૃતિ દેખાઈ, યોડીકવાર ઉભી અને ચાલી ગઈ બીજી જ પળે બા લકની સાથે એક સ્ત્રી દેખાઈ સ્ત્રીનું મ્હો હસતું હતું, બાવકની ચેત દત્તકળીયો દેખાતી હતી.

જીમજીવાળી સ્ત્રી અને છોકરો દેખાયા. અદરસે થયા. આ ચિત્રથી મલજીનું હૃદય આનંદ અનુભવવા લાગ્યુ અને એક ચિત્રપટ ઉપર નીચેના અક્ષરો વાંચ્યા.

“ન્યાત જાતની તણવત રાખ્યા વિના, કોઈ પણ તરેહના ઐહિક સુખની આશા રાખ્યા વિના કેવળ મ્હારે જ માટે મ્હારા ઉપરની પ્રીતિ ખાતર કુધિતને અજ આપી, પીડિતને આશ્રય આપી સંતોખ્યા છે તે મ્હને જ સંતોખ્યા બરાબર છે મ્હને મેળવવાનો એજ ઉત્તમ રસ્તો છે ”

“જ્યાં રેનેહ છે ત્યાં જ હું છું.”

યોજક

સોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીઆ.

(સુખન્ધુ)

આલોવાન.

માતાઓને ચેતવણી.

આપણી પ્રભુ શિશ્ય તથા દિનમતથી હીન તથા નિરુત્તેજ સુતા જન્ય છે તના ધર્મ કારણે છે, જેવાં કે બાળકમ, અચેત્ત્ય કેળવણી, સરકારી કેળવણી અને હથીયારોના ઉપયોગનો અભાવ વિગેરે. પરંતુ આ કારણોમાંથી કેટલાંક આપણી સંતાધી બહાર છે અતેથી બાળકની જેકે આલ્યાવસ્થામાં પ્રવૃત્તા સંસ્કારો જેની અસર બાળકના કુમળા મગજ પર ધણી ઉડી યાય છે અને જેનાથી બાળકને બહાદુર અથવા બાલકા, સ્વાશ્રયી અથવા પરધિન સ્વભાવનું કરવું અતિ સુલભ છે, તે સંસ્કારો સુધારવાનું કામ જે માતાઓ મનપસે તો ધણો લાભ યાય. ધણું કુટુંબોમાં જોઈશું તો ચંદ્રીરમાં માબાપો ન જાણે તેવી થયેલી અવ્યવસ્થાને લીધે કે કોઈ બીજા કારણને લીધે જ્યારે બાળક રહે છે ત્યારે અજ્ઞાન માતાઓ અને આકરો બાળકને બધ અથવા ધમકી આપી છાતું રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ તેની બાળકના મગજ પર દેવી ખરાબ અસર યાય છે તેની તેઓને યોડી જ ખબર હોય છે. કેટલીક વખત આનંદ ખાતર અને કેટલીક વખત ધમકી તરીકે “હાઉ”, “જૂત”, “આવો”, “વાધ” વિગેરેના બેદરકારીથી બાળકના મગજ પર પાડેલાં બધનાં ચિત્રો તેમને જીવંતીબગ બાલકા, રોગી, અને નિરુત્તેજ કરી મુકે છે. યોડી ઉમરે પણ તેમનામાં અધારી જગામાં જૂત અને ચોરના સંસ્કારો તરી આવે છે અને મરજી વિરૂદ્ધ બધ ઉપજાવે છે. બધની અસર બાળક પર કેટલી યાય છે તે નીચેના દાખલાથી જણાયો:—

ચોરાંક વર્ષ પર એક ચીમત ધરના બાળકને આપાને ઝોંપી તેનાં માબાપ બહાર કાઢી કામસાર ગયાં. વર્ષ દોઢ વર્ષનું તે બાળક તેથી રડવા લાગ્યું અને ઘણું કરતાં છાતું રહેતું. તે આપા ધણી વાતોડી હતી અને રોડ રોડાણી બહાર ગયાથી બીજા ધરના આકરો વાતો કરતા હતા ત્યાં તે આપાને જવાનું ધણું મન થયું તેથી તેણે તે બાળકને ધોડીયામાં સુવાડી તેની આંખો સામે એક કાગળમાં એક મ્હોટું વિકાળ ચિત્ર કાઢી લટકાવ્યું. તેથી તે બાળક તરત જ રડતું બંધ રહી ગયું અને તે આપા ખુશી થતી નીચે દોડી ગઈ. અડધોએક કલાક થયો એટલે રોડ રોડાણીને પાછાં આવતા જોઈ તે આપા બાળકને લેવા ઉપર દોડી પરંતુ ત્યાં જતાં તે આબીજ બની ગઈ. બાળકના મુખ પરથી ગુલાબી ઉડી જઈ તે તદ્દન શીઠો પડી ગયો હતો, આનંદને બદલે તેના પર અતિશય બધ જણાતો હતો, આંખો ‘બંધ’ હોવાને બદલે ફટકેલી હતી. ખુબ પાડી બાળકને બોલાવતાં પશુ તેણે સાંભળ્યું નહિ, હાલવાતાં રખવત લાગ્યું. આપાના બધનો પાર રહ્યો નહિ અને તેનાથી ત્રીસ પાડી જવાઈ. બધાં દોડી આવ્યાં અને દાકતરને બોલાવ્યો. તપાસતાં તે તદ્દન ત્રાસ અને ભયમાં મરજી પામેલું જણાયું. બીજાં ધરનાં માણસો ધબરાટમાં હતાં તે વખતે તે આપાએ તે બધંકર ચિત્રને એક ખુણામાં કેઈ ન જાણે તેમ નાંખી દીધું, હવે તેથી દાકતર ત્રણાં સોલીસને મરજીનું ખંડે કારણ રોડાણતાં ધણી મુકેલી પડી. આખરે તે આપાને ખુબ ધમકાવતાં સત્ત વાત જણાઈ આવી. માટે માતાઓ ન બાળકને અધાર અધારમાં પુરતાં અને બહીવરાવતાં ચેતો!

પ્રસાદ.

સ્વાગત મંદિર.

વિધવા: * —આ ત્રાગતું ન્હાનકડું, કાન્ય, અમને અવસોડન આપે મળ્યું છે. આ કાન્યના (૧) સમ્મારણ, (૨) વ્હાલાનો વિયોગ, (૩) છેલ્લો નિશ્ચય એવા ત્રણ વિભાગ કર્યા છે. સમ્મારણ વાંચતાં ભવભૂતિના ઉત્તરરામમાં રામે સીતાના વિયોગ સમયે કરેલા ઉદ્દગારનું કાંક જાન થાય છે; તેની સાથે આપા સંસ્કારી અને એટલી સરળ છે કે વાંચનારના હૃદયમાં અસર થયા વિના રહેતી નથી. પતિના જતાં હિંદુ કુટુંબમાં અને જનસમાજમાં વિધવાની શી સ્થિતિ છે તે નીચેની બે લીટીઓથી યથાસ્થિત સ્હમજાશે.

ઓયે ગયું; હા ! સૌ ગયું; બધુયે ગયું પતિના જતા.

* * * * *

બદ્ધો હવે મ્હારે બધે હા ! જગતમાં સુણવી રહી.

પતિના ગુનદરી ગયા પછી પતિની મૂર્તિ હૃદયમાં રહી ગ્હે છે તેનું ચિત્ર અને રા. નરસિંહરાવની કુસુમમાળામાં “ત્હાની છત્રી નથી” એ કાવ્યમાં નાયક નાયિકાને મળ્યોથી બોલે છે તે ચિત્રમાં કેટલું સરખાપણું છે તે જૂલો.

“લ્યહા જાડી ત્યાંહી મુજ નયન રહામે ઉભી હસે.”—કુસુમમાળા.

“જ્યાં જ્યાં નયન મ્હારાં પળે ત્યાં ત્યાં છત્રી મ્હાની હમે.”—વિધવા.

“પ્રિયેરે તે તે કમલ વિસાગ”-વિગેરે સમ બોલે છે તેમ અને નાયિકા પોતાના પતિના મહવાસમાં અનુભવેલા પ્રસંગોનું સ્મરણ કરે છે. પતિ અથવા પત્નીમાંથી એક શરીરે અન્વય થાય ત્યારે એક બીજાની પાસે જામ રહતા નથી અને અન્તર્વૃત્તિ દુખાયા કંઈ છે તેનું ચિત્ર.

“નાથ બહુ માલ થતાં સાથે સગાં વેરી બન્યા,

પ્રાણેશ દિધ નવ બેટવા આવે સમય જૂદા કર્યા;

સૌ આપણે મ્હંસાર છે આવે સમય પણ પતિ હા,

નહિ સ્વજન પાસે જામ રહે કદી અવજ જનના દેખતાં.”

આ લીટીઓથી સ્હમજાય છે. વિધવા થયા પછી કેવી રીતે જીવન ગાળવું એ પ્રશ્ન લેખકે એવી ખૂબીથી ચર્ચ્યો છે કે સર્વ કાષ્ટને મનનીય છે. ગતપતિને જે પ્રિય હતું તેમાં જ જીવન વ્યતિત કરી.

“પ્રિય સ્વપ્નિને શાન્તિ મળે એહું અનેક આદર,

સારેય આ અવશેષ જીવન જગતમાં જીવ્યું બહું.”

એમ માની “જે હૃદયને લાગ્યું, ખડું તે તે પ્રમાણે આલણું” એવો નિશ્ચય કરે છે.

“સહુ માનીએ તો સુખ છે.”

“નહિ પારકી પીઝ કદિયે કાઠથી પરખાય છે,

સૌ અવરનું દુઃખકથન બહુ સ્હેલાણી લેવાય છે,

નિજ જાતપર આવી પડે સારેય તે સ્હમજાય છે.”

“ રહતા હૃદયને રીઘનું એ જગતનો રીવાજ છે.”

“ કુથલીનું વલણ તેને અછત નહિ મીપમાં મળે.”

“ શુભ કાર્ય કંઈમ કંઈ નહિ જડે છમ્મ જો અચળ જો હૃદયમાં,
ધીર મનનથીલા મનુષ્યને શુભ કાર્યની નેહિ ન્યૂતલ.”

વિગેરે સર્વમાન્ય સૂત્રોથી કાવ્ય બરપૂર છે. પુરતકનું રૂપ આકર્ષક છે. આ લેખકના અન્ય કાવ્યો આ માસિકમાં વખતોવખત આવવાથી એની શૈલીથી, એના ઉચ્ચ વિચારથી વાચકવર્ગ પરિચિત છે.

પત્રપુખ્તાંજલિ.

મ્હને મળેલો પત્ર.

ચ. રા. “મુંદરીસુબોધ” ના તંત્રી જોગ,

સાહેબ,

આજે રવીવારનો દીવસ હતો. “મુંદરીસુબોધ” ના આદર્શ રૂપ વાંચ્યો હતું આનંદ પ્રક્રિયિત હૃદયે વાંચતો હતો. જ્ઞાનમુગ્ધના કાવ્ય તરફ દૃષ્ટિ વળી, ત્યાં તો કાણુ જાણે ક્યા કારણે ધરની સ્ત્રીઓમાં કસહ થયેલ.

કારણુ તો કાણુ જાણે કેવું હશે, પણ પરિણામનું રૂપ અતી ઉમ્મ હતું. અન્યોન્ય તરફ ચલી ગાળોની વૃષ્ટી સાંભળી મ્હને તો કંઈ કંઈ તકો થવા લાગ્યા. બોલવામાં એટલો જુસ્સો હતો કે તે સમયે કો-એસના જુસ્સાદાર બોલનાર બાપુ પાસે લાંબા હાજર હોય તો તે પણ અચ્છો પામ્યા વિના ન રહે. હોમિત અને ચૌધરીની તો ન પુછો વાત. આ શબ્દકલહથી અંતે હું તો કંટાળી ગયો. “મુંદરીસુબોધ” ને કોરે સુઠી, ચાલતો થયેલ દેશના પ્રાચીન ગૌરવ અને અર્વાચીન રિથિતિના અંતરનો વિચાર કરતો, નિશ્ચય નાખતો, દરિયા કિનારે એક બેચ પર આવી બેઠો.

હજારો પુરતકો વાંચવાથી, અનેક વર્ષો તો શું પણ જીવન પયંત નિશાળો અને વિશ્વ વિવાદ-યોમાં અભ્યાસ કરવાથી પ્રાપ્ત ન થઈ શકે તે શિક્ષણ માતાના પ્રેમમય મૃદુ શબ્દોમાંથી મળી શકે. પણ તે માતાઓ શું આવી? શું આવી જ માતાઓ પુત્ર પુત્રીઓને પુરૂષ કે સ્ત્રી રત્નો કરી શકે? શું ભારતવર્ષ આવી જ માતાઓને પ્રતાપે હોમરસ કે સેલ્સ ગર્વમેન્ટ, સ્વરાજ્ય કરવા યોગ્ય પુરૂષો ઉત્પન્ન કરી શકશે? ઇંગ્લાંડ, જાપાન, અમેરિકા આદિ દેશોની ઉન્નતિ તે દેશની સ્ત્રીઓને જ પ્રતાપે છે અને આ દેશની અવનતિ દેશની સ્ત્રીઓને જ આભારી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રીઓના સહયુગો યદિ આ દેશની સ્ત્રીઓમાં આવે ત્યારે જ આ દેશની ઉન્નતિનો સંભવ રહે. અંગ્રેજી બાધાના શિક્ષણથી તો સભ્યો બરી કરાવે પસાર કરવાની, લાંબા લાંબા વ્યાખ્યાનો કરવાની, દેશનમાં કૃષી અધીક ધન અર્થ કરવાની, સમાન હક માગવાની સક્તિ આવી. ઇંગ્રેજોના સહયુગોથી કુર્ચો અધિક અંશે પ્રવેશ્યા. તો આવે શું?

આ વિચારના પ્રવાહમાં હું, ખેંચાયેલા મહારીઆંખ જરા મીચાઈ ગઈ. પુનઃ ઉઘડી સારે પાસે એક પરખીડીયું જોયું. જીવાસાથી તરત જ ઉપાડી લઈ દોડયું. એક કાગળ સુંદર અક્ષરે લખેલો મહારી દૃષ્ટિએ પડ્યો. તે કાગળમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું.

“ આ ભારતપુત્ર ! તું ત્હારા દેશનું એવ ઇચ્છતો હોય તો માતાએને સુધાર, પુરુષનું હૃદય વ્યવહારમાં પડવાથી, સ્વાભાવિક રીતે અધીક ક્રંધુ હોય છે; જ્યારે સ્ત્રીનું હૃદય સ્વભાવે જ ક્રામળ, શીઘ્ર પ્રાહક હોય છે. મુસલમાનોના સમયમાં અને સુધારના કાળમાં તમારા ધર્મની રક્ષા કરનાર એ દેવીઓના હૃદયની શ્રદ્ધા જ હતી. એ શ્રદ્ધા જો શુદ્ધ-તર્ક સાથે-હોય તો સ્ત્રી જગદ્દા સમસ્તને નીતિ શીખવવા યક્તિવાન છે.

“ શારીરવિદ્યાનું જ્ઞાન, વૈદકશાસ્ત્રનું (અંગ, ઉપાંગ, વિકાસક્રમ, આસોઆસના નિયમ, ખોરાકના નિયમ, ગૃહસ્વચ્છતા અને આરોગ્યના નિયમનું) જ્ઞાન અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. મનનો વિકાસ કરવા, મનને નૂતન વિષયોમાં ભ્રમણ કરાવવા, જ્ઞાનમાર્ગમાં આગળ વધી આત્માને નવા ભાવો સુગ્રાવણ તેણે સામાન્ય જ્ઞાનવિષયોનો અભ્યાસ કરવો. જીવંતની લાવણ્યતા માટે તેણે મૃદુ બોલવા અભ્યાસ કરવો. બાળકને શરીરમાં બળવાન, બુદ્ધિવાન, નીતિવાન બનાવવામાં શિક્ષણના એટલા ઉચ્ચ વિષયોનો સમાવેશ થાય છે, કે તેના અભ્યાસમાં સ્ત્રી-શિક્ષણનો મોટો ભાગ રોકાવો જોઈએ.

“ ઉક્ત શિક્ષણ પદ્ધતિથી જ હિંદુ સ્ત્રીઓ પુનઃ આર્પણ ને પ્રાપ્ત કરશે.

“ પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીને “ પર ” કરતાં “ સ્વ ” નો વધારે વિચાર હોય છે. આર્પણને “ સ્વ ” કરતાં “ પર ” નો વધારે વિચાર હોય છે. સમસ્ત ધરના મનુષ્યોને જમાડી તે જમે છે. અતિથિ આવે ને અજ ન હોય તો બુખ્યા રહેવું પણ તે ધર્મ સમજે છે. પાશ્ચાત્ય સ્ત્રી સ્વામીને માત્ર સ્વાર્થસંબંધી ગણે છે અને સ્વાર્થ ટળતાં કે અન્ય કંઈ વાંધો આવતાં તે તથાક પણ આપી દે છે, જ્યારે લક્ષ્મી યચિને અભેદ સમજનારી પતિને પરમેશ્વર માનનારી આર્પણને માટે “ તથાક ” શબ્દ પણ કદરો કદુંકડું છે ? આટલાથી જ સમજ કે અવાચીન સ્ત્રીપુત્રને અપાતી સમાન કેળવણી ભારત દેશના ઉદયમાં સાધનશૂન્ય થવા ધણી રીતે અયોગ્ય છે શુ તું ધારે છે કે આર્પણ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા એ શિક્ષણ ઉપયોગી થશે ?

“ પ્રાચીન આર્યો વિદ્યાનું ખરૂં રહસ્ય સમજતા અને તેથી જ તેમનામાં સાવિત્રી, તારામતી, સીતા, દ્રૌપદી, ગાર્ગી, સરસ્વતી સમાન નારીરત્નો અને હરીશ્ચન્દ્ર, રામ, કૃષ્ણ, અર્જુન, બુદ્ધિષ્ઠિર, બુદ્ધ સમાન પુરુષરત્નો ઉત્પન્ન થયા છે. આજે ત્હારા દેશમાં લખીખાઈ કુચલી કરનારી, કંડૂખાઈ બોળા-ગાંડુ બોલનારી, દુઃખીખાઈ દુઃખ રડનારી, સુંદરબેન પોતાના સૌંદર્યમાં જ આનંદ માનનારી, મળશે. પુરુષોમાં પણ આજસરૂં કરો, બ્યર્થશંકરો, સીસાદત્તો, કે સુખદત્તો જ દરો.

“ આ સર્વનું કારણ રપટ છે.

“ તું કદાચ પ્રશ્ન કરે કે પ્રાચીન અર્વાચીન સ્ત્રીઓના આ સ્થિતિબદ્ધનું કારણ શું ? એનો ઉત્તર પણ સદૃઢ છે.

“ મહાભારતના યુદ્ધ પછી કે બુદ્ધ ધર્મના ઉદય પછી કે પ્રચુરજ્ઞના પતન પછી, આર્યો વિદ્યાનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે ગુમાવવા લાગ્યા. સુર્ય અસ્ત થતાં અધિકાર સર્વ પાસથી આ-

વંધાં મારિ, તેમ અવિધાં, બહેમ, અધઞ્ઞદા ત્હાણ દેશમાં આવીયાં ઞ્ઞદામકત્ત સ્ત્રીઓએ તેમનો સહાર કર્યો. સત્તાઓ જુનાં થતા ડોઢીસાંસો ' (રૌદ્રિક' શબ્દો)' ઉદય પામ્યાં. સ્ત્રીઓ તેની અભ્યાસિની યદ્ધિ વિદ્યા ગંધં. વિદ્યા બહુવી સ્ત્રીઓ માટે અધર્મ્ય ગ્રંથાંવા લાગી. આજસુ ખેસી રહીં કુર્થલી કરવી એ તેમનો દિવાવિલાસ, સંબંધકસહ એ તેમની વક્તવ્ય શક્તિ, રૌતુ, કુટવું એ સંગીત, અને ઘરમાં ચોરીચોરીમાં તેમના ધર્મકર્મનો સંખેશ થયો. સલાહકારોમાં વ્યર્થશ કર વેદીઆ, જળસ કર જ્યોતિષી, અને તડકશ કર પુ તાણી રહ્યા.

“ઓ સેદ્ધ ગવર્નમેન્ટ અને હોમ રૂલ લેવાના સ્વખ્યાનેતારો ભારતપુત્ર ! ત્હારૂં ધર તો જો. શુ ત્હારા ઘરમાં તું આવું નથી જોતો ? બાવિસ્મખ ન જોતા વર્તમાન સસાર પ્રત્યક્ષ કર

માતાને મુધારો, માતાને મુધારો.

“પ્રાચીન આર્ય પદ્ધતિ પર શિક્ષાનો પ્રસાર કરો બાળલમ, કન્યાવિક્રય અટકાવો,

“પાશ્ચાત્ય દેશોમાં અનેક સ્ત્રીઓ, દેશસેવા કે અન્ય કોઈ પરમ્પરાર્થે, પોતાનું સમસ્ત જીવન અર્પે છે. ત્હારા દેશની સ્ત્રીઓના સન્નેઓ જોતા એમ જનવું તદ્દન અચક્ય છે, ત્યાં આપિ એ તો છે કે સ્ત્રીઓના બળવિકામ માટે તેમના મનોવિચાર, આચાર, શિક્ષિ આદિ સમજવાની પ્રથમ આવર્યકતા છે. અને એ પણ છે કે સ્ત્રીઓના હૃદયભાવો પુરૂષ કરતાં સ્વભાવીય સ્ત્રી વધારે સારી રીતે સમજી શકે એમ છે. દરેક વિકાસ પામતા દેશના ધર્તિ હાસને જોતાં એ જ પ્રતીતિ થશે.

“ત્હારા દેશમાં એમ જની શકે કે નહીં એમાં શંકા છે, તો પણ વિદ્વાન પ્રૌઢા વિધવાઓ અગર જે પોતાની દેશભગિનીઓને કેળવવા પોતાના જીવનનો ભોગ આપે તો ઉન્નતિ ક્રમ શીઘ્ર થાય. માત્ર વિધવાઓ નહિ પણ સધવાઓએ જે યથાશક્તિ યથાઅવકાશ, પાસે રહેનારી અશિક્ષિત બહેનોને મદદ કરે તો ભારત દેશને સારો લાભ થાય.

“ ભારતવાસી ! ત્યારે જ-ને ઉદય સમયે જ ભારતપુત્રી આર્યા પોતાના પતિ અને પુત્રોને કહેશે કે

જ ‘સરસ્વતી તમે બહુ આરાધી ને આરાધ્યો યુદ્ધપતિ,

x x x x x

ધુદ્ધિઅબ્ધ તમ મનમાં ગાજે તો તેને વરસાવોને”-બસ, મ્હારે આટલું જ કહેવું હવે તમ જાણવાની કંઈ જરૂર નથી.”

તત્તી સહેબ !

પત્ર લખનાર ગમે તે હોય, તે સત્ય હોય કે અસત્ય, પણ પત્રના વિચારો મનનીય હોવાથી, ઉક્ત ઉતારો આપને મોકલ્યો છે. આશા છે કે આપના સુપ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઉપયોગી માસિકમાં આ ઉતારાને સ્થાન આપી સેવકને આભારી કરશે.

કરાંચી તા. ૫-૫-૦૭

}

સિ સેવક,
વિનોદપ્રસાદ.

વર્તમાનરંગ.

માતાજી તપાસવનાનો સ્વર્ગવાસ—અમારા એક મિત્ર તરફથી લખાઈ આવેલા, અને ગયા અંકમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલા એક લેખ ઉપરથી આ વિદુષી સાધ્વીના જીવનક્રાંતિની અમારા વાચકો જાણિતા થયા જ હશે. એ પ્રખ્યાત અને પરાંપકારિણી તપસ્વિનીએ મયા એપ્રિલમાં પવિત્ર કારીજેનમાં જ દેહત્યાગ કરી આ સંસાર સાથેનો સંબંધ પૂર્ણ કર્યાના દુઃખદ સમાચારની નોંધ પણ અમારે તે જ અંકમાં ખિન્ન હૃદયે લેવી પડી હતી. આ પતિત આર્યાવર્તનો ઉદ્ધાર કરવાને જે સમયે અનેક મનુષ્યરત્નોની ખાસ આવશ્યકતા છે તે સમયે તેવાં ઉદ્ધારકો એક પછી એક ખરતા જ જાય છે, એ નિઃસંશય હિંદુનું નિર્ભાગ્ય જ સૂચવે છે. આ માતાજી તપસ્વિનીએ યાવજીવન કુમારીવ્રત પાળી બ્રહ્મચર્યનું જ સર્વજ્ઞ સેવન કર્યું હતું, અને મૃત્યુ પર્વત દેશોન્નતિમાં જ પોતાનું આયુષ્ય અર્પણ કરી, પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ એ નીતિચત્રને પોતાના જીવનકાર્યથી તાદશ્ય કરી બતાવ્યું હતું. અનેક સ્થળે તેમણે દેશાટન કરી અન્તે બંગાળને પોતાના નિવાસસ્થાનથી બાઅચાળી બનાવ્યું હતું. દેશોન્નતિ, વિશેષે કરીને ધર્મોન્નતિ, માટે તેમણે પ્રથમ કેટલાક પ્રયાસો કર્યા પછી તે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા હતાં કે હિંદના સર્વ પ્રકારના અનિષ્ટનું મૂળ કારણ ઐશ્વર્યવનતિનું છે, અને બધા સુધી તેમનો ઉદ્ધાર થશે નહીં ત્યાં સુધી દેશનો સાર્વજનિક ઉદ્ધાર થશે શક્યો કદિન છે. આવા ઉદ્દેશથી, તેમ જ પોતે ધર્મપરાયણ ઐતરીકે તે કાર્ય યથેદ રીતે કરી શકશે એવા આત્મવિશ્વાસથી, શ્રીસંસારમુધારણાનું મહત્ત્વ કાર્ય એમણે આરંભ્યું હતું, અને અનેક વિધોને ઉત્તંધી દહ આમદથી, સતત જિવમથી તેને સફળ બનાવ્યું હતું. સર્વ ઉન્નતિનો પાયો વિદ્યાસંપાદનરૂપે જ રોપાય છે એ વાત હંક્ષમાં રાખી તેમણે “મહાકાળી કન્યાશાળા”ની સ્થાપના કરી હતી. આ પાઠશાળામાં સ્વર્ગવાસી તપસ્વિની પોતે કન્યાઓને યોગ્ય શિક્ષણ આપતા, તેમના વર્તન ઉપર ઉદાત્તતાની છાપ પાડતાં, અને તેની સાથે આર્થ ધર્મના સંસ્કારો પણ તેમના હૃદયમાં રોપતાં. તેમના આ પ્રયાસને પ્રતાપે જંગાળની હજારો હિંદુ બાલિકાઓ શુદ્ધધર્મ અને સંસારનાં કર્તવ્યો ‘સમજી’ નમુનાદાર સત્ત્વરીઓ નીવડવા બાઅચાળી થઈ છે, અને આ ઉત્તમ ફળનાં દશાન્તથી તેમની પાઠશાળાની પ્રતિષ્ઠા એટલી બધી છે કે સેંકડો બાલિકાઓ હજી પણ ત્યાં તે સ્થળે ધર્મ તથા શાસ્ત્રોના અભ્યાસ પ્રાપ્ત કરે છે. સાધારણ રીતે બંગાળીઓના સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ધણા અશુદ્ધ હોય છે, પરંતુ આ તપસ્વિનીના હાથે શિક્ષણ પામનાર બાલિકાઓ સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ધણા જ શુદ્ધ અને સુન્દર કરતાં શીખી છે. સ્વર્ગવાસી સાધ્વી આ પાઠશાળાના કાર્યમાં તન મન અને ધર્નનું અર્પણ કરી સંપૂર્ણ ઉત્સાહથી ભાગ લેતાં હતાં. વૃદ્ધ વયના છતાં ધર્મના પ્રત્યેક નિયમ ઉત્સાહ તથા નિશ્ચયપૂર્વક પાળતાં હતાં. ‘આતકાળે’ આહન સુદૃઢમાં ઉઠી જવ લાગતા સુધી, સંધ્યાવંદન કરી, શાસ્ત્રાધ્યયન કરતાં, એટલું જ નહીં, પરંતુ ખેતે, શીમત કુસમાં, હૃત્પત્ર થયા છતાં, હમેશાં ‘સાડું’ તથા સરૂળ જ, જીવન ગાળતા અભિમાન કે મહેતાઈનું તો તેમના સમાગમમાં આવનારને દર્શન જ થતું તરીકે. કસકતામાં તેમણે ઐશિકાનો પણ જ વિશુદ્ધ અને ઉચ્ચ પ્રચાર કર્યો છે. અન્ય કન્યાશાળાઓમાં

એવાં ઉત્તમ તત્ત્વો બાળે જ દૃષ્ટિએ પડે છે. આવાં એક પરોપકારિણી સ્ત્રીરત્નના વિદેહ યવાથી દેશને નિઃસંશય અતિશય હાનિ થઈ છે; છતાં અમે આદા રાખીએ છીએ, કે માતાજીનાં સિધ્ધાઓ તથા બકેતો આ વિદ્યાલયના કાર્યમાં ન્યૂનતા નહીં આવવા દે. તેમનું જીવન આપણા દેશના ઉદ્ધારકોને-ખાસ કરી સ્ત્રીઓને ધણે ધણે અસે અનુકરણીય છે. પ્રજા તેમના પુણ્યાત્માને અખંડ શાન્તિ આપે એવી પ્રાર્થના છે.

પાન્ય, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ

મુખાઈના બણીતા વેપારી શેઠ વસનજી ત્રીકમજીનાં પુત્રી બહેન, સીલબાઈએ મુલ્ય વખતે પોતાની મીલકતમાંથી રૂ. ૧૦ હજારની રકમ એવી ચરતે દાનમાં આપવા પોતાના પિતાને ઈચ્છા દર્શાવી હતી કે તેમાંથી કોઈ પણ કારણથી અનાથ સ્થિતિમાં આવી પડેલાં મનુષ્યો તથા કુટુંબોને આશ્રય આપવે.

બરચમાં નવી સ્થપાયેલી “ શ્રી મંગળાગૌરી સુનીલાલ સેટલવાડ સ્ત્રી-લાયબેરી ”ની એક સભા મીસીસ ઇશ્વરી મોતીલાલના પ્રમુખપદે મળી હતી, તેમાં લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓની સમક્ષ મીસીસ મંગળાગૌરીએ “ કેટલાક દોંદી સાંસારિક રીવાજો કઢાડી નાંખવાની જરૂર ” એ વિષય ઉપર સુંદર બાંધણી આપ્યું હતું.

મુખાઈના પારસી લેખક મળ્લની એક સભામાં મીસ મેહેરબાઈ ધનજીભાઈ વારીવાએ “ ગુજરાતી વાંચનમાળા ”ના વિષય ઉપર એક નિબંધ વાંચ્યો હતો.

મુખાઈના કચ્છી લોહાણા યાત્રિના સ્વર્ગવાસી નયુબાઈ ગોર્વાઈજીની વિધવા બાઈ પ્રેમાબાઈએ પોતાના વસીયતનામાં નીચેનાં પુન્યનાં કામો કરવાનું હુકમ આપ્યું છે: પોતાની યાત્રિના કોલેજોમાં બહુતા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપવી, સ્વયાતિની કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓને વાસ્તે એક ધર્મોપદેશક પાઠશાળા સ્થાપવી, કાશીમાં બહુતા વિદ્યાર્થીઓ માટે એક અન્નદેત્ર સ્થાપવું, ચારે વેદની ૧૦૮ પાઠ્યજ્યો કરાવવી, ૨૦૦ ગદ્યલાલજીની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં, નાશીક પંચવટી પુસ્તકાલયમાં, ખીપ્લસ ફીરીડગમરમ, ભુલેશ્વર લાયબેરી, દિંડ સ્મશાનભૂમિ પુસ્તકાલય ઇં. માં પુસ્તકો વગેરેની મદદ કરવી, મુખાઈના અનાથાશ્રમમાં આશ્રય આપવો, તથા હરદ્વાર પાસે અને બ્રહ્મકાશ્રમમાં ધર્મશાળાઓ બંધાવવી.

મુખાઈની દક્ષા સોરઠીયા યાત્રિએ યાત્રિની રજા શિવાય એક સ્ત્રી હયાત છતાં ખીજ ન કરવાનો હુકમ કર્યો છે.

સુરતમાં જૈન બાળાઓ તથા સાધ્વીજીઓ માટે લાંબા ઝવેરી સવસાહેબ હીરાચંદ મોતીચંદે પોતાનાં પત્નીબાઈ જોકરનાં નામથી એક જ્ઞાનઉદ્બોધશાળા સ્થાપવા માટે રૂ. ૨૦૦૦૦ આપ્યા છે.

વાજમ તથા સર્વ બાબતના, પત્રવ્યવહારનું સારનામું.

રા ભોળી-દ્રશવ સ્તનકાલ દિવેટીયા બી.

અવરયાપક સુન્દરીસુખોધ—અમદાવાદ.

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક—વસન્તવિનોદી.

મૂલ્ય આના ચાર

સુન્દરીસુખના માલકને ટપાલ સાથે અડી અને મળશે.

મળવાનું ઠેકાણું. } અળખું ઓરિસ ખડીયા—અમદાવાદ
"મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની કાલપાટી રોડ—મુંબઈ

વડુને શિખામણ.

(બીજી આશ્વિતિ, કિમત રૂ ૧)

ઝીઝોને ખાસ વાચવા લાયક, પહેલી આશ્વિતિની ૧૫૦૦ પ્રત અપી જવાથી બીજી આશ્વિતિ બહાર પડી છે

જગવાનું ઠેકાણું—રવિચંદ્ર ગજેરાજ અભરિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફિસર, માંગરોળ (મહીયાવાડ)

તથા "સુન્દરીસુખોધ" ઓફિસ, અમદાવાદ

'સુન્દરીસુખોધ' ના માલકોને રૂ. ૦-૧૨-૦૮ ખા બુદ્ધ.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોનાં ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ

સંગ્રહ કરનાર—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંબારિયા એમ એ

કિમત કાચુ પુકું એક રૂપીયા } ટપાલ ખર્ચ બુદ્ધ
પાક પુકું દોઢ રૂપીયા }

સોલ એવર્ડસ એન. એમ ત્રિપાઠી કંપની મુંબઈ.

સુન્દરીસુખોધ ઓરિસ—અમદાવાદ

ગેયર મેમ્બર ઇન્કર્નલ—રાજકોટ.

આ કૌર્ગન ગ્રંથસત કાઢિયાવ કના પ્રસિદ્ધ બુકસેલરને લાગી પેચ મળી ચકરે

ધી અમદાવાદ પુસ્તક વેન્દોગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

એવા ઉત્તમ તત્ત્વો ભાગ્યે જ દૃષ્ટિએ પડે છે. આવાં એક પરોપકારિણી સ્ત્રીરત્નના વિદો થવાથી દેશને નિઃસંશય અતિશય હાનિ થઈ છે, છતાં અમે આશા રાખીએ છીએ કે મતાજીના શિષ્યાઓ તથા ભક્તો આ વિદ્યાલયના કાર્યમાં ન્યૂનતા નહીં આવવા દે. તેમનું જ વન આપણા દેશના ઉદ્ધારકોને—ખાસ કરી સ્ત્રીઓને ધણે ધણે અરો અનુકરણીય છે. પ્રતેમના પુણ્યાત્માને અખંડ શાન્તિ આપો એવી પ્રાર્થના છે.

૧૧૫, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ

મુંબાઈના જાણીતા વેપારી શેઠ વસનજી ત્રીકમજીના પુત્રી બ્લેન સ્વીલબ્રાઈએ મૃત્યુ વખતે પોતાની મીલકતમાંથી રૂ. ૧૦ હજારની રકમ એવી રીતે દાનમાં આપવા પોતાના પિતાને ઇચ્છા દર્શાવી હતી કે તેમાંથી કોઈ પણ કારણથી અનાથ ગિરિમાં આવી પડેલા મનુષ્યો તથા કુટુંબોને આશ્રય આપવે.

ભરૂચમાં નવી રચાયેલી “ શ્રી મગજાગીરી સુનીલાલ સેટલવાડ સ્ત્રી-લાયબ્રેરી ”ની એક સભા મીસીસ હર્ષદી મોતીલાલના પ્રમુખપદે મળી હતી, તેમાં લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓની સમક્ષ મીસીસ મગજાગીરીએ “ કેટલાક હોદી સાસારિક રીવાજો કઢાડી નાખવાની જરૂર ” એ વિષય ઉપર સુંદર ભાષણ આપ્યું હતું.

સુન્દરી સુબોધ

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते, तत्र देवताः । मनु
(પ્રજાત દેવતા શ્રદ્ધે, જ્યાં પાર્થ સ માન સુન્દરી)

સર્વોગ સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

૨૧૬ ૪	}	પ્રકાશક,	}	ઈ સ ૧૯૦૭ યુન.
ખ.ક ૧૦		બન્ધુસમાજ.		વિ મ ૧૯૬૩ તથેબ.

વિવરણ

વિવરણમાત્ર	લેખક	૫૨
ત્રિસુગન્ધ		૨૧૭
વ્યક્તિ.		
માણીને.	૫. વસન્ત વિનોદી	૨૧૮
નાલકારી.		
સુચીતા.	એન. A.	૨૧૯
માનન્દાશ્રમ.		
મણેશો રમેશ્વરી.	૧. સુમિત્ર	૨૨૭
ચંદ્રિકાવિહાર.		
ખનીનું સત્રીમાવણ.	૨. બિહારી	૨૩૧
ભાષીમહિમાળા.		
૩. કાન્તી.	૩. બળવત્તત્ત ૬. હાંદોર	૨૩૩ -

કાવ્યકુંજ.

માછીને.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો સ્થામને—એ રાહ.)

માછીડા ક્યમ મારે કોમળ પ્રાણીને,
એ પણ શું ના જગતપતિપરિવાર ને;
એને પણ છે કોમળ કાયા તૂં સમી,
વળી મીઠો છે મોહલયો સંસાર ને;
માછીડા ક્યમ મારે પ્રભુના બાળને.

કૃપા કરી બળદાન દીધું પ્રભુએ તહને,
તે શું દેવા નિર્ભળ જીવને માર ને;
મોંઘેરો શું માનવનો અવતાર તે,—
વિક્કરી દેવો કરતાં કંઠવાં કાર્ય ને;
માછીડા ક્યમ મારે નિર્ભળ પ્રાણુને.

સ્નેહસખી ચન્દા ને ! ઉન્નત બ્યોમમાં,
હસતી વાદળીઓ શું રમતી રાસ ને;
પ્રભુગુણગાયક, ભડ અન્તર, જળ રાજવી,
શીખવે જાણે સૂરે પ્રેમી પાઠ ને.
માછીડા ક'ંઈ શીખને પ્રેમી ગાનને.

દયા વિનાનું જીવતર તે શા કામનું,
નીરસૂકાં જ્યમ ઉડાં બ્યર્થ તળાવ ને;
બળતા વાયુ શીતળતા નહીં જ્યાં ઝીલે,
તપતાં હૈયાં જ્યાં નવ લે રસલહાવ ને.
માછીડા ક્યમ મારે કોમળ પ્રાણુને.

અર્થ—જગતપતિપરિવાર=પ્રભુનાં સંતાનો. તુંસમી=ત્હારા જેવી. વિક્કરી દેવો=ગુમાવી દેવો. સ્નેહસખી=હાળ સખી. ઉન્નત બ્યોમમાં=ઉંચા આકાશમાં. વાદળીઓ=મુન્વાદળીઓ સાથે. પ્રભુગુણગાયક=પ્રભુનો મહિમા જણાવનાર (જળ) ભડ અન્તર=પોતાના ઉગ્ર અંતર્ભાગમાં, રાજવી=અળકાવીને. નીરસૂકાં=પાણી વિના સુકાર્થ ગયેલાં. લહાવ=લહાવો.

મરણ પછીથી મળવા પ્રભુધરમાડવા,
અમર કુસુમના ધરવા કણ્ઠે હાર જો;
ફેરા ફરી ફરી મર્ત્ય જગે નવ પામવા,
ધર્મદયામા શુભવા સૌ વ્યવહાર જો.

માછીડા કયમ મારે પ્રભુના જાળને

વસન્તવિનોદી.

વાર્તાલહરી

સુશીલા,

(સ્રીલેખ.)

“તારા જોવા રતો આ અધમ સ્થિતિમા આવી પડેલા આર્યવર્તમાં સ્થળે થયે
ઘેરઘેર ઉત્પન્ન થાય, અને એવા રતોની સભાગ લે એવા વીગ પુરૂષોથી આ જમી પાછી
બરાઈ રહે ” એ મહેમજ

સુશીને! સુશીને! ! આ શુ આન્યુ ? કેટલી ઉંધ ? ” ઝોગરની ૧૪ મી તારીખે નાગા
સાકીના સુન્દર બાતમા “દુમરક ” રંગીમર આવી પહોંચી કેબીનમાં બારેક વર્ષની દિદુ
કુમારિમ નિદ્રામા સ્તી હતી તેના છુગી ગયેલા લાળા વાળ મોરની ટળાની માફક ગન્
નની આમપાસ છવનઈ ગયા હતા અને દગિયાની સપાટીપર ધમને આવતી ધીમી ક્દેરોને
પોતાના સુગન્ધથી સુવામિત કરતા હતા. નિદ્રામા તે મધુર અનુ જોતી હતી. એટલામા
બાવીશક વર્ષનો યુવાન ધમધમાટ કરતો કેબીનમા આવ્યો અને સુતેલી કુમારિકાનો હાથ
પકડી બેલી ઉઠ્યો “સુશીને! સુશીને! ! આ શુ આન્યુ ? કેટલી ઉંધ ? ” સુશીયા ઝબકીને
જગી પણ પરિચિત જનને જોઈ શાંત થઈ અને આખ ચોળતી જ બેલી ઉઠી “શુ આન્યુ ?”
યુવાન તેનો હાથ પકડી તુતકપર લઈ ગયો સુશીલા જોઈને હર્ષ પામી તેણે શુ જોયુ ?
તેણે જોયુ કે રટીમરે નાગાસાકીના સુન્દર બાતમા લગર કર્યું હતું, સંધ્યાનો મમય હતો,
ખડકોની હારની હારથી બાઈ શોભતુ હતું ને લીલી વનસ્પતિથી છવતઈ ગયુ હતું. આજે
નાગાસાકીના વતનીઓનો “બોનમસુરી ”—મરણ પામેલાને મળવાનો તહેવાર—હોવાથી ન
જક નજીકનાં કબરસ્તાનો રોશનીના પ્રકાશથી ઝાકઝમાગ થઈ ગયા હતા લાકડાંના ધરોના
જુદા જુદા મહોલા અને મળલામાંથી ક્ષયિત ક્ષયિત દીવાઓનો પ્રકાશ નજર આવતો

મેળવવા મર્ત્ય=નાશવત

૦ સુન્દર અને વિદ્યાનંદ

કાવ્યકુંજ.

માંછીને.

(ઓધવછ સદેશો કહેજો સ્થામને—એ રાહ.)

માંછીડા કયમ મારે કોમળ પ્રાણીને,
 એ પણ શું ના જગતપતિપરિવાર ને;
 એને પણ છે કોમળ કાયા તું સમી,
 વળી મીઠો છે મોહભયો સંસાર ને;
 માછીડા કયમ મારે પ્રભુના બાળને.

કૃપા કરી બળદાન દીધું પ્રભુએ ત્હને,
 તે શું દેવા નિર્બળ છવને માર ને;
 મોંઘેરો શું માનવનો અવતાર તે,-
 વિક્રી દેવો કરતાં કડવાં કાર્ય ને;
 માછીડા કયમ મારે નિર્બળ પ્રાણને.

રનેહસખી ચન્દા ને ! ઉત્તર બ્યોમમાં,
 હસતી વાદળીઓ શું રમતી રાસ ને;
 પ્રભુગુણગાયક, સડ અન્તર, જળ રાજવી,
 શીખરે જાયે સૂરે પ્રેમી પાઠ ને.
 માછીડા કંઈ શીખને પ્રેમી ગાનને.

જાણે શાથી આજે તેની તે જઃ બાંધ્યાવસ્થાનો તેને કંટાળો આવ્યો, અને મનમાં જ બોલી ઉઠ્યો કે “જસ હજી પાંચ વર્ષ સુધી આવી છબીઓ જ બતાવ્યા કરવી!” સુશીલા રોજ જ રમવા હડ કરવા લાગી પણ ચંદ્રની મશીઆઈ જોઈને આવવાથી સુશીલા અંદરના બાગમાં ગઈ. ચંદ્ર એકસો પડ્યો અને વિચારે ચડ્યો—“સાચું વાંચીને મરી ગયા તો પણ ફેફસ (નાપાસ)! ગુજરાતી કરતાં પ્રભાણમાં પારસી વધારે પસાર થાય છે, પણ થાય તેમાં શી નવાઈ? પરિક્ષક અધીકારી પારસી, પક્ષપાત થાય છે કે કેમ? એ તો કોણ જાણે. પણ ધન્યુને શંકા થાય છે અરી. હવે ઇંગ્લીશ બાપા સારી આવડી. વધારે અભ્યાસની શી જરૂર છે? હવે તો દેશાટણ કરી વેપારી લાઈન જોઈને કરવી (ધધામાં બળવું). પણ પહેલું ક્યાં જવું? વિદ્યાવત નહિ. સાં ધણુ જઈ આવ્યા. રશીઆ? તેમાં શું જોવાનું જ છે? તુર્કસ્તાન? એતો જંગલી દેશ. હા! હુકે સુદતમાં જ જાણજવાલીમાં આવેલા જાપાનમાં જઈ વેપારમાં માહીતગાર થવું.” તેણે પોતાનો વિચાર ટૂંક કર્યો અને વિશેષમાં સુશીલાને સાથે લઈ જવાનું નહીં કર્યું.

સુશીલાના પીયરપક્ષને સમજતી સુશીલાને સાથે લઈ જાપાન જવા ઉપડ્યો, અને જોને આપણે નાગાસાકીના બારામાં ઉતરતા જોયાં તે ચંદ્ર અને સુશીલા જ હતા. મુંબઈથી રટી-મર રસ્તે જતાં પીનાંગમેટ માટેથી તેની સાથે એક મુરોખીઆન સ્ત્રી ચડી. તેનું નામ મિસ કો હતું. તેને પૂછતાં જાહેર કર્યું કે તે એક કુખારિકા છે, અને દેશ જોવા માટે નીકળી છે, તથા થોડા દીવસ જાપાનમાં રહેનાર છે. તેની સેવ્યતથી ગમનમાં જ મુઆફરી પૂરી થાય. તુરંતને માટે મિમ દો પણ ચંદ્રસુશીલાની સાથે જ ન્હી.

ચંદ્રને જાપાનમાં આવ્યાને બે વર્ષ થઈ ગયા હતા. હજી પણ મિમ દો તેની સાથે જ રહેતી. ધીમે ધીમે મિસ કો સાથે ચંદ્રને પરિચય વધતો ગયો. ફરવા જતી વખતે અવનવાં જાનાથી ચંદ્ર સુશીલાને ધણી વખત ઘેર ગમતો અને તે તથા મિસ કો ફરવા જતાં. મિસ કોની ઓઝીમાં ચંદ્ર કાઝકોના દલાક પસાર કરતો, પણ સુશીલાએ વગર ર-જાએ સાં જવું એ વિવેક વિગદ ગણતું. હવે તો નોકર ચાકરોમાં વાત ચલાવા માંડી. સુશીલાની હાલ ચૌદ વર્ષની થઈ હતી. હવે તે બધું સમજતી. પતિની વાત કરનાર નોકરોને તેણે એકથી વધારે વાર તુલકારી કાઢ્યા, પણ પછી તો સુશીલાને શંકા થવા લાગી, અને તે શંકા સાચી કરવાનાં મજબુત કારણો મૂકવા લાગ્યાં. સુશીલા એતી પણ વખત આવ્યો ગયો; એક મુઆથી બની શકે એટલા સર્વ ઉપાય તેણે પતિને સુધારવાના કર્યા, પણ તે સર્વ વ્યર્થ જ ગયા. સૌંદર્યમાં જો રંગનેજ પ્રધાનપણું ન આવવામાં આવે તો સુશીલા કરતાં મિસ કો કોઈ રીતે ચડી શકે જ નહિ. સુશીલાનો સર્વ દેખાવ સાદો અને પવિત્ર હતો. તેના સૌંદર્યમાં તેનું સજ્જનપણું વધારે કરતું હતું અને તેના ખુબસુરત ચહેરામાં મનોહર માર્દવ અને માધુર્ય વસી રહેલું હતું. મિસ કોનું મૌંદર્ય કૃત્રિમતાથી દુષિત થયેલું હતું; અને સજ્જન સાદાઈથી સ્ત્રીની મોહની મુખ્યત્વે પ્રબલતા પ્રાપ્ત કરે છે, તેનો તેમાં તોડો હતો. ચંદ્ર જુદિવાન હતો, પણ દાક્ષ સુશીલાની બાળ્યતમાં સદૃશ્યતાના માર્દવ વિન્દ્ય તેની ખુદિ શુષ્ક જણાતી હતી. સુશીલાની કોમળતાનો વિચાર તેને આવી શકતો નહિ. સુશીલા હવે બધું સમજતી અને એકાંતમાં પોતાનાં નયન નીચાં ઢાળી દઈ મુરતી કેટલીક

વખત શોકમાં જ બોલી ઉઠતી કે, “પતિ સાથેની નિર્દોષ રમતગમતની સોનાની ખજાણી ગઈ, ચાલી ગઈ, તેને જતાં વાર લાગી નહિ, અને મેં તેની કીમત જાણી નહિ.” તેના મુઠ્ઠા ચહેરા પર ઉદાસીનતાનો પટ પડ્યો રહેતો. ચંદ્રને સુશીલા સાથે વાત કરવાનો સમય પણ હવે નહોતો મળતો. સુશીલાની તેને દરકાર ન હતી. જાપાનીસ મિત્રો પાસે તે સુશીલાને આપા તરીકે ઓળખાવતો. તેઓ આપાના મૌઠ્ય તરફ આશ્ચર્ય પૂર્વક જોતા, અને ત્રીસરીની રીતિએ હિંદુ અપખ્યાઓનો ખુબસુરતી માટે તે હવાઈ કલ્પના બાંધતા. આપા સુશીલા પર પણ દીન પ્રતિદીન કામનો બોલો વધતો ચાલ્યો. ફરવા જતી વખત મિસ કોનાં કપડાં હાજર કરવાં, હાથ પગ કે મોં ધોતી વખત સાબુની પેટ્ટી ને નેપકીન (ન્હાનો રમાલ) લઈ જવું, અને મિસ કો ના હાથો ઓડીના છુટ માફ કરવા, એ સર્વ કામ આપા સુશીલાનું જ હતું.

આ અગમ્ય સુલકમાં સુશીલાની દયા જાણનાર તેની એક વિધવા પાડોશી હતી. તે વખતોવખત હિંમત આપતી ને કહતી કે, “દેશમાં જશો એટલે આમાંથી છૂટશો.” પણ તેમાં એ નિરાશ થવાનો સમય આવી લાગ્યો. દેશમાં જવાની તૈયારી થવા લાગી અને ચંદ્રનાં કપડાં સાથે મિસ કોનાં કપડાં ખંધાવા લાગ્યાં. વિદાય થતી વખતે તેની પાડોશી બોલી “ખૂબ ધૈર્ય રાખજો, અને તેને પરિણામે તું સંપૂર્ણ સુખી થઈશ જ. પણ તે સુખની મધ્યે હજુભર સાત્ત્વિક અનુકુળ વેદના રૂપે આપણા વિયોગને લઈને થયેલા ખેદને થવા દેજો અને તારા જેવી સાલસ પુત્રીના વિયોગથી માફ દુઃખ અને તારો રોહ જણાઈ આવે એવા મિશ્ર નિશ્વાસ સાથે દુઃખી ‘એનેટી’ ને યાદ કરજો.” ‘એનેટી’ અને સુશીલા માતા પુત્રીને સંબંધે રજાં હતાં એટલે આ વિયોગ તે બંનેને વધારે લાગ્યો.

જાપાન દેશની ઉચ્ચતર સ્થિતિ થવાનાં કારણે સુશીલાએ શોધ્યાં તો તેમાં શીશ્વપદ્મા, આરોગ્ય, ગકિત, હીંમત, કુટુંબનો જપસંપ, પ્રભાવી સ્વતંત્રતા, જરૂરીઆત બીજોનો પુરતો જથ્થો અને તેનાં દેશમાં કારખાનાંઓ, ઉદ્યોગની ટેવ, આગસતો ધીસાર, કામદાને તાબે રહેવું, મહાશુભની અર્પા, માતાપિતાની પૂર્ણ બકિત અને સ્વધર્મમાં દ્રઢ આરથા એ જોવાં. અને તે સર્વ હોદ્દો ઉદય થવામાં મદદરૂપ થાય એમ ઇચ્છવા લાગી.

સર્વ સ્તીભર પર ચડ્યાં. આપાને કેબીનમાં જગ્યા મળી નહિ. જાપાન દૂર જવા ક્ષયગ્રસ્ત મિસ કો પૂર્ણ વિજ્ઞાનદર્શન હતી. ચંદ્રસખમાં આવેશી અને લહેરી અવસ્થામાં આવેલ મિશ્ર થયો હતો. તે સર્વ જોઈ સુશીલાએ ઉદાસીન બાવથી પ્રેમબકિત સુચક નિશ્વાસ પૂર્વક આકાશ સાથે નિહાળ્યું અને તેના ચહેરા પર પવિત્રતાનો મધુર પ્રકાશ પ્રકાશી નીકળ્યો.

સર્વ વડોદરે આત્મા. “ચંદ્ર મડમ લાગ્યો” એ વાત પવનની માફક ગામમાં પ્રસરી રહી. સુશીલાના પીયરપક્ષને ખબર પડતાં એટી બાબી અને ન્હાનાલાલને મોકલ્યાં. ચંદ્ર અને મિસ કો દીવાનખાનામાં હતાં. સુશીલા મિસ કોનાં છુટ સાફ કરતી હતી. ન્હાનાલાલને જોઈ ચંદ્ર ઉઠ્યો ને બીજા હોલમાં ગયો. સાળાએ બુનેવીને ઘણો સમજાવ્યો. સાળા બારીદર હતો ત્યારે સામે કરોડાધીપતિ હતો. તેને સર્વ ઉડાવનારા જવાબ દેવાથી ખૂબને મસ્તી વગર જ બાઈ નીલગીરીથી ચાલ્યો ગયો. સુશીલાને પીયરથી એક વાગે ગાડી તેડવા આવી, પણ ચાર વાગે મિસ કોને ફરવા જવાનું હઈ તેને રજા મળી થકી નહી, ગાડી પાછી મઈને ફરીથી ચાર

વાગે આવી. રજા મલવાથી સુશીલા ગર્હ. માદીકરીની નજર એક યતાં પછુ પરણે શ્રેષ્ઠી રાખેલાં આંસુનો પ્રવાહ ચાલ્યો. હમેશાં પોતાના કરતાં પોતાનાં બચ્ચાઓનું દુઃખ વાતસત્યથી ભરપુર હૃદયનાં આવિષ્કારો અતિ વધારે લાગે છે. તરસિદ મહેતા જેવા વૈરાગ્યવાન અને સાધુપિતાને સ્વચ્છતિ તરથી કદવી મરકરી અને અપમાનથી કાંઈ ન લાગ્યું, પણ પુત્રીને ઓશીયાળાં જોઈ ધણું લાગ્યું અને—

“દુરથી આવી દીકી દીકરી, મહેતાએ સમયો થીહરી.”

કુદક્ષી રીતે જ પુત્રીને જોઈ મામેરાંની ચીંતાનું દુઃખ જણાયું; ત્યારે સંસારીઓની સી વિ-સાત ? માતાના ખોળામાં સુશીલા પુષ્કળ રોઈ. બીજા દુઃખના પ્રમાણમાં સ્ત્રીજાતિમાં શોક્યનું દુઃખ મોટું ગણાય છે. સામળખટ કહે છે કે—“સૌ દુઃખ સસારમાં શોક્ય સમાન કશું નથી.”

માતા અને બાઈબોળજીએ ધણા પ્રજા પૂછ્યા, પણ સુશીલાથી એક પ્રભુતર પણ આવી શકાયો નહિ. ઉત્તર આપવા તે ચલત કરતી, પણ અદ્રથી તેનો કંઈ રોકાઈ જતો. સમય પૂરે ચવાથી સુશીલા ઘેર જવા તૈયાર થઈ. સર્વનો મત સુશીલાને ત્યાં ન જવા દેતાં અને ગમવાનો થયો, પણ સુશીલા સર્વને સમજાવી પોતાને ઘેર ગઈ.

આમને આમ પંદરેક દીવસ પસાર થઈ ગયા. બાઈબોળજી અને સર્વો સંબંધી ચંદ્રને સમજાવવા આવવા લાગ્યાં, પણ કોઈનું ન માનવાથી તેના તરફ સર્વ તીરસ્કારથી જોવા લાગ્યા. આ સર્વથી કંટાળીને નિસ કાને લઈ ચંદ્ર મુખર્ષ જવા તૈયાર થયો. જવા અગાઉ એક દિવસે સુશીલા પીયર મળવા ગઈ. સર્વ સુશીલાની જ વાતમાં રોકાયાં હતાં; તેમાં દુઃખની મુક્તિ સુશીલાને જોઈ તેની મા બોલી ઉઠ્યાં “અરે મેં શું પાપ કર્યું હશે કે મારી સતી ને ગામ જેની દીકરીનું દુઃખ જોવા વારો ચાલ્યો?” સુશીલા બોલી “મા, આખો દિવસ ક્યાંત કરવાથી શું વળશે?” સુશીલાના પીયરપક્ષે ચંદ્રનું મુખર્ષનું પ્રવાણ સાંભળ્યું હતું. સુશીલાને ત્યાં ન જ મોકલવી એવું સર્વેએ નક્કી કર્યું હતું અને બહેનને સમજાવવાનું બંને બાઈએ શીર લીધું હતું. પ્રસંગ નીકળતાં રમણે વાત છેડી—“બહેન, હશે, થયું તે થયું, પણ હવે મુંબજ જવાનું તમે માંડી વાળો એટલે થયું.”

માત્રી—“હા બાઈ, અમારા તરફ તમારી કૃપામાનીશું.”

સુશીલા—“માગથી તેમ બનવું અચ્ચ છે. અહીં રહેવાથી માફ કર્તવ્ય પુરું થયેલું તમે માની શકો છો ? અહીં રહેવાથી મારો ધર્મ સચવાયો તેમ તમે કહી શકશો ?”

સ્વનાલાલ—“ધર્મ ! કેવી સમજ ! સામા માણસે પોતાનું ગ્રેમીસ (વચન) તોડ્યું છે, ધર્મ છોડ્યો છે, તો બીજું તે પાળવા બંધાયેલ નથી. તમને દુઃખી કરવાનો તેણે યત્ન, અરે છતાં પૂર્વક યત્ન કર્યો છે તેથી કાયદો તમને તમારું ધર્મથી મુક્ત કરે છે.” બારીસ્ટર કાયદાને પકડ્યો.

સુશીલા—“પશ્ચિમ દેશમાંથી આવેલો સરકારી કાયદો મુક્ત કરતો હોય તો કેણુ મંજૂ, પણ સાબનો, માતાની અમુલ્ય સીમામણીનો અને આર્ય અજાણની આત્મરૂનો કાયદો મને મુક્ત કરતો હોય એમ મારાથી માની શકતું જ નથી.”

માત્રી—“બહેન, ત્યાં ગયા, પછી સુખી થવાની આશા ગમતાં હોતો બૂલ થાય છે.”

મુશીલા—“ત્યાં ગયા પછી સખી થવાય કે દુઃખી? એ સવાલ જ નથી.”

ન્હાનાસાલ—“ત્યારે શું તમે એમ માનો છો કે અહીં રહેવાથી તમને કોઈ જાતની અડચણ પડશે? તમે નહીં માનજો કે મોટા બાઈ અને મારી સાથે તમે અમારા ત્રીજો બાઈ જ છો અને હું પ્રતિષ્ઠાપૂર્વક કહું છું કે આ ધરમાંથી જે કોઈ તમને જોઈએ તે અમારે ન જોઈએ. અરે તે અમારે શીવનિર્માલ્ય છે.”

મુશીલા—“બહાલા બન્ધુ! તમારી ઉદારતાની મને ખાત્રી છે. અહીં રહેવાથી મને અડચણ પડશે કે કેમ? એ શંકાને ખાચ હૃદયમાં રચાવ જ મળ્યું નથી. કારણ જવાનો મારો દ્રઢ નિશ્ચય છે.”

રમણ—“જહેન માણસો કહેશે કે પીયરપક્ષ સમજા છતાં એકની એક પુત્રીને દુઃખમાંથી છોડાવી શકતા નથી. એ શબ્દ શું આભરવાન અને સંપત્તિવાન કુટુંબને લીધે પત લગાડનારા નથી?”

મુશીલા—“ત્યારે સીધા રસ્તાને ભૂલી જઈ આડે રસ્તે ઉતરી ગયેલ પતિને તેની તેજ રિયતિમાં અચડાવા દઇ માવિત્રપક્ષના વૈભવમાં આનંદ ભોગવવો, તે આર્થ બાળાને હીન પત લગાડનાઈ નથી? પીયરપક્ષ નિર્ભજ હોય અને શ્વસુર પક્ષનાં દુઃખો સહન કરે એ તો શુદ્ધા નારી પતિચ્છતા જેવું. પણ પીયરપક્ષમાં સર્વ સગવડ છતાં શ્વસુરશ્રુનાં દુઃખો સહન કરે એને જ હું તો ઉત્તમ માનું.” જાણે એક જખરો વક્તા પિદ્ધાનેની સભામાં પોતાની કુદરતી વક્તૃત્વશક્તિનો સઘળો ભંડાર ખોલી નાખતો હોય નહિ? એવી છટા તેના બોલવામાં જણાવા લાગી. રમણ મનમાં જ બોલી ઉઠ્યો કે—“આપણા નિર્ધન ગણાતા ભારતમાં કાંઈ પણ બાકી રહ્યું હોય તો આર્થ બાલિકાઓની ઉદારતા, રનેહ, દયા, સહૃદયતા અને પતિભક્તિ શિવાય કાંઈ પણ નહિ.”

ન્હાનાલાલે ફરીથી કોશીય કરી—“પણ જહેન, તુ જાણતાં છતાં કેમ બલ આપ છે કે ઈશ્વાંડમાં આવા કિસ્સાને અતિ અમીર ઉમરાવના કુળની લેડીઓ (સ્ટ્રીઓ) કારટ મૂંઢી પગલું ભરતાં પણ અચકાતી નથી?”

મુશીલા—હું માનું છું કે તેમ બનવું હશે પણ એ તો સ્વછાસ્થ્ય અને સ્વતંત્રતાએ વર્તનારી, અનેક જનનાં મનહરણ કરનારી, પ્રશ્રીત દેશની અપસરાઓને જ શોભે; નહિ કે પતિમંદીરને જ સર્વ સખ્યું ધામ માનનાર આર્થ દેવાંગનાઓને માટે તે હોય. સમગ્ર સમૃદ્ધિથી ભરપુર અને વૈભવવાળા પીયરપક્ષમાં રહેવા કરતાં દારી તરીકે પણ પતિમંદીરે રહેવાનું હું વધારે પસંદ કરું છું. વળી તેઓમાં મમે તેવી ખામી હોય તો પણ એક વક્ષાધર આર્થ પત્ની તરીકે મારે તેમને ચલાવા જ જોઈએ અને પુણ્ય ભાવથી વર્તવું જ જોઈએ એ મારો દરજ છે. અને એ પવિત્ર શરજ પથાથોમ્મ રીતે બળવવાની મને હીમત આપે.” દુઃખ અને દરજની મિશ્ર લાગણીમાં વડીલોની હાજરી વિસરાઈ ગઈ અને અનજ્ઞતા જ હૃદયાન્તર્ભાગની કોમળ લાગણીનું ઉચ્ચ આશયોથી ભરપુર અસરકારી ચિત્ર ખંડુ કરવા લાગી. તેના નિર્ભજ પવિત્ર વિચારોનો મૃદુ પ્રકાશ તેના મુખપર જળકવા લાગ્યો. તેણે વાતચીતમાં જ જણાવી આપ્યું કે તે ધાર્મિક અતાની પુત્રી અને આર્થાવર્તનાં એક રતને લાયક જ હતી. આ સર્વ વાતચીત તેની માતા અને પિતા એક ધ્યાનથી સાંભળતાં હતાં.

તેનો પિતા ગંભીર ને યોગ્યોયો હતો; પણ સુશીલાના વાક્યના છેલ્લા અક્ષર પછી તુરંત જ બોલી ઉઠ્યો કે, “કમનશીબ પુત્રી!! પરમાત્માએ તને સુખની અનુકુળતા ધણી આપી બક્ષી છે, તો પણ હઠાપણ અને સુનીતિના જાગરથી તને નશીબવાન બનાવી છે. આટલું કહેવું પણ તારા મનમાં ન વસ્યું તે તારી હિંમતી પતિભક્તિ અને પતિપ્રેમ સાબીત કરે છે. “હેન, પરમાત્મા તારી કસોટી કરે છે, પણ સહનશક્તિ વધારી તારી પતિભક્તિમાં તું દ્રઢ રહેજે. જે માણસ દુઃખ સહન કરી શકતું નથી, તેના હૃદયમાં કાંઈ મહત્વ હોતું નથી. આ કસોટીમાં પણ તારાં શ્રેયને માટે જ જેનો ઉમઘ હેતુ દશે, તે પરમાત્માને તારી પતિભક્તિ અને સદ્ગુણથી તું પ્રિતિપાત્ર થા એવી મારી અંતઃકરણની આશીય છે.” માતાએ કહ્યું “સુશીલા! સુશીલા!! તારાં દ્રષ્ટાંતથી શિક્ષા લઈ ક્ષુદ્ર અવળા પણ આ ભવસાગર તરી જશે. તને છેલ્લું કહેવાનું એ જ કે તારા પતિ તરફ અચળ પૂજ્યભાવથી વર્તી તેના પ્રેમ પાછો મેળવજે, અને કૃપાળુ ક્ષર તને સહાય કરશે જ એમ માઈ અંતઃકરણ સાક્ષી પૂરે છે.” છેલ્લે સર્વને સમજાવી, સુશીલા ઘેર ગઈ. ઝરખામાં તેને ચંદ્ર મથ્યો. તે રસ્તાપર જોતાં જ બોલ્યો “પીયર ન રહેવું હોય તો અહીં રહેવું સાચે આવવા જરૂર નથી.” સુશીલા કોમળ ને મધુર તોપણ હૃદયબેદક ને સખળ અવાજે બોલી “સ્વામી!! મારા પર દયા કરો. ધણા માણસો અને દેવોની સમક્ષ મારી જાત આપને અર્પણ થયેલી છે, તો તેને આપની સેવામાં જ રાખો. હું આપના ઘરમાં દાસી તરીકે રહીશ અને આપના ઘરમાં દલક ગણાવું કામ કરવામાં પણ વિશ્વં કરીશ નહિ. આપનાં હૃદયને મારા તરફ વળ થવા દેશો નહિ, અને મારાં જેવાં નિર્ભાગીને આપની દયાને નકર વાસયો નહિ. છતાં પણ સાચે આવવાની મને સખ મનાઈ કરશે તો મારાં નવાણું હુંકા બાલ્યમાં સેતુ મળી જશે; અને છેલ્લા આશ્રય હું પી-વર ન જતાં રમ્યાનમાં જ શોધીશ કે જ્યાં આગળ મારો અવસ્ય સ્વીકાર થશે.” પોતાના અસ્તીક દેવની પાસે પોતાના એકના એક પુત્રના જીવની ખાતર અરજ કરનારી માતા જેવી દીનતા અને પૂજ્યભાવની છાપ સુશીલાના મુખપર સ્પષ્ટ જણાવા લાગી. બોલતી બોલતી ચોક અને નિરાશાથી શીકી પડી ગઈ. ચંદ્રનું મન કાંઈક ગુભ સંસ્કારવાળું માન્ય પડ્યું અને સુશીલાની અતિ દીન પ્રાર્થનાએ તેના હૃદયમાં સેહેજ દયા પ્રકટ કરી, અને સાચે આવવા રજા મલી. તે દયા સાચે મિમ કોની ખાસ રજા મળેલી હતી. કારણ અઠવાડિયાં પહેલાં સુશીલાને પીયર મેલવવા માટે સખાઈ કરવામાં આવી હતી, અને સુશીલા એક રાત્રી અને એક દીવમ પતિના જ બારણામાં ઉભી રહી; દરમ્યાન ત્રણ આપા બદલાઈ ગઈ પણ સુશીલા જેવી ગરીબ અને કલાગરી આપા તેને મળી નહોતી. આજ સધી સુશીલાને કાંઈક આશા હતી, પણ આજથી તે સર્વ આશા નિરાશામાં જ લીત થઈ ગઈ. આજથી તેણે પોતાની સર્વ નૂતન આશાને પતિભક્તિના યત્નમાં હોળી દીધી, બાળી દીધી, જલાવી દીધી, ધખધખવા દીધી અને ભસ્મભૂત થવા દીધી. યુવાનીની સર્વ ઇચ્છાઓનો-પ્રયજ ઇચ્છાઓનો તેણે એક તપસ્વીની માફક સંપૂર્ણ નિઃશ કર્યો.

મુખજ ગયા પછી પંદરેક દીવસે રમણની વડુને નણુંદનો પત્ર મથ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે “મારા પતિ મિસ કોના “લવ” (પ્રેમ)માં વધારે વધારે રસાતા જાય છે. તેના આશ્રયથી આવતે રવિવારે પ્રીત્તી થઈ તાર, પછીને રવિવારે જાહેર લગ્ન કરનાર છે. પતિની અર્ધાંગના

હજારે પણ એ જ ધર્મ અવલંબન કરવો જ પડશે. અરેરે! જહાજો બાણો! શું એક માણી અને એક પંગતમાં છેલ્લાં જ જરૂરમાં? બનતો પ્રયાસ ચાલુ રાખ્યો છે, પણ હવે સમય ધણો થોડો રહ્યો વગેરે.” પણ કાણુ જાણે શાથી ચંદ્ર અને મિસ કો વચ્ચે મીઠક ઉઘા મન થયાં જણાતાં હતાં. નોકરો મહિમાદિ વાત કરતા કે—“ બાણુ સાહેબે મેમ સાહેબની રજા વિના આવા માટે કપડાં લીધાં તેમાંથી થયું ” ત્યારે કેટલાક કહેતા કે “ પેલો લશ્કરી અમલદાર મેમ સાહેબ પામે જદુ આવે છે તેમાંથી થયું.” એટલામાં એક અકસ્માત બન્યો. ઘનીવારને પરાડીએ મીસ કો પડે ચાલીને ફરવા ગઈ, તે રાત્રીના અગીઆર થતાં પણ ઘેર આવી નહિ. ઘરમાં તપાસ કરતાં પાંચેક હજારનો માલ ગયેલો જણાયેલો. પેલો લશ્કરી અમલદાર પણ ગામમાં જણાયો નહિ. ધણો તપાસ કર્યો પણ કંઈ પતો લાગ્યો જ નહિ. ચંદ્ર ઘણું ખીજાયો ને પસ્તાયો. બે દિવસ બહાર પણ નીકળ્યો નહિ. ઘર બંધ સવાના હોય બહાર પગ દેવાની પણ હીમત ચાલી નહિ. બીજા દિવસની રાત્રીના દસનો સમય હતો. છેટે છેટેથી ગરબાના અને હારમોનીઅમના સુર આવતા હતા. તે મિસ કોના જ વિચાર કરતો હતો એટલામાં પાડોશના અમલદારમાંથી સર આવવા લાગ્યો—

“ અલિ બૂલી બાન તું રાત્રે બમે છે,

“ ચપો તજ શુ ગુલાબ મમે છે— બૂલી બાન.

“ ગુલાબમાં કાટા છે તે પાંખે તારી ફાટી જશે,

“ પછી તું પૂરો પસ્તાશે રાત્રીયું રહે છે.” બૂલી બાન.

જમરને ઉઠેલીને અવાયલું ગાળન ફરી ફરી ગવાવા લાગ્યું, અને ફરી ફરી સંભળાવા લાગ્યું. ગાળના અર્થ સાથે તેની સત્વતા સમજાઈ. ગળતામાં ધી હોમાયું. છાતી સધી શાલ એની પલ્લવ પર સૂતો, અને પસ્તાવો વધતો ગયો. વિચારમાં જ સુશીલા અને કોનો સુ-કાબલો કરવા લાગ્યો. કલિના અવા પછી જેમ નલરાગના શુભ સંસ્કારો ફરીને જન્મત થયા હતા, તેમ મિસ કો ફરી કસિના ગયા પછી ચંદ્રના શુભ સંસ્કારો ફરીને જન્મત થયા. સુ-શીલા તરફ શુદ્ધ રનેહની લાગણી પેદા થઈ, પણ પોતાનું નિહિત ને અન્યાય બર્ણ કૃષ્ણ અને સાથે સુશીલાનું દહાપણુ, પોતાના તરફથી તેને અપાયેલો અન્યાય વગેરે શબ્દ આવવાથી દિગ્મુદ બની ગયો. તેને શું કહેવું? કેમ બોલાવ્યા? વગેરે વિચારવા લાગ્યો. એટલામાં સુશીલાની કીણી અને ધીમી ઝાંઝરની ધુધરી વાગતી સંભળાઈ, ને ઝમકારો નજીક આવવા લાગ્યો. જગતમાં જગતમાં ‘યજુ સુશીલાએ અભિસરિકાપત્નું પ્યરલું કર્યું, અને પતિને ‘મમતા અલ્પી હતી. ચંદ્રે જાણી જોઈને એટલી શાલ માયા સધી ખેંચી લીધી, અને જગતી રિયતિમાં જ કુટુંબથી સજ્જ જ રહ્યો. સુશીલા આવી, બારણાનો પડદો ખસેડ્યો, પણ બારણામાં જ ઉભી રહી. બધું શાંત હતું. ક્વચિત ગરબાનો તુટક અવાજ સંભળાતો હતો. પછી ફરી બારણા બહાર નજર ફેરવી. અંદર આવી કોંઈના પાલો ટેબલ પર રાખ્યો. બારણું બંધ કર્યું. ચંદ્ર પલંગ નજીક આવી ઉભી. શાલ ખેંચવા હાથ લંબાવ્યો, પાછો ખેંચી લીધો. આ એકથી વધારે વખત થયું. કુટુંબ જનેતાએ જોયા જ કર્યું. છેલ્લે સઘળી હીમત એકઠી કરી સુશીલાએ શાલ ખેંચી. ચંદ્રે પૂછ્યું—“ કેમ ? ” સુશીલા કંપવા લાગી, લગવા લાગી, નીચું જોઈને જ બોલી “ આપને માટે હોશી લાવી છું.” ચંદ્ર ઉઠ્યો, હાથે બેસી કાઢી પીધી. તે મિસ કોને બૂલી જ ગયો. સર્વ જગત સુશીલામય જ જણાવા લાગ્યું. સુશીલાના સંદર્ભમાં તેના

અક્ષત ધાવનનો પ્રભાવ દીપવા ને પ્રકાસવા લાગ્યો. ચંદ્ર એકી નજરે તેનાં સાંધું જોયું, તેની એકી નજરે સુશીલા ન સહન કરી શકતી હોય, તેમ ચમકી અને બૂમી તરફ જ જોઈ રહી. તેના ગાંધ પર ધરમના શેરડા પડ્યા. ગરબાનો તુટક સર આવવા લાગ્યો—

“ ચાંદલીઆ ચાલીશ નહિ અતિસે ઉતાવળો,

“ વાણું વાવાની કરજે ઝાઝી વાર જો,

“ ઘણું દહાડે ગીરધારી ઘેર પધારીઆ.”

ગરબાની સાથે ચંદ્રની રસિક ઝનોટતિ પણ પણ ખીલવા લાગી. ચંદ્ર અને સુશીલા સર્વ દુઃખ વિસરી ગયાં.

x

x

x

x

ચંદ્રે મુંબઈમાં જન્મી ફરનીયરની દુશ્મન નાખી, મીલ લાધી અને જન્મરા વેપારીતરીકે પેકાવા લાગ્યો. ચંદ્ર જેમ જેમ સુશીલાના સદ્ગુણ ને પ્રેમ નિહાળતો ગયો તેમ તેમ તેને અપાયલા અન્યાયથી પરતાવા લાગ્યો. જ્યારે જ્યારે તે વાત ચંદ્રને યાદ આવતી ત્યારે ત્યારે તેના મોં પર લજ્જાના શેરડા પડતા, અને છંદગીના પોતાના તે ભાગને પોતાના સદ્ગુણને કલંક લગાડનાર અને કીર્તિને ઝાંખી પાડનાર માનતો. વડોદરાના મિત્રો સાથે તે “આર્ય બાળાના પવિત્ર પ્રેમ” બાબત પત્રદ્વારા ચર્ચા ચલાવતો, અને તે સંબંધે માસિકો અને પેપરોમા લેખ આપતો. તેના મિત્રો દોષ દોષ વખત તેના પ્રેમ માટે મસ્કરી કરતા. ચંદ્ર તે માટે પરતાતો અને પોતાનો દોષ કબુલ કરતો. તે માનતા કે મિત્ર કે શત્રુ સર્વ દોષ પાસે જે માણસ સાફ દીલથી પોતાનો ગુન્હો કબુલ કરે છે, તે માણસ બવિધમાં કદી પણ તેવો ગુન્હો કરશે નહિ તેની મન્યુત સાખીતી આપે છે. સુશીલાનાં સીમંતનાં મુદૂર્ત લેવામાં હતું. જાપાનીસ પ્રડોશણને ઘણા આગ્રહથી તેડાવી હતી. તે કલકત્તાને રસ્તે આવનાર હતી સીમંત પર સુશીલા ને ચંદ્ર વડોદરે જવા નીકળ્યાં. ઝાડી પૂર જોસમા ચાલી જતી. પતિ ઉત્સંગમાં (ખેળામાં) શીર મૂકી સુશીલા ગાડી માંહિથી પ્રુનમનો ચંદ્ર નીહાળી પતિ સામુ જોયું; નેત્રપલ્લવીમાં જ વાત ચાલુ ગઈ. સુશીલાની આંખ નિદ્રાએ ઘેરાઈ અને સ્હેજ નિદ્રા આવી ગઈ. પણ વડોદરા રોડન આવી જવાથી ચંદ્ર ધીમેથી બોલ્યો “સુશીલે સુશીલે! આ શું આવ્યું? કેટલી ઊંધ?” પતિ સ્પષ્ટ સીમંતનીની ઝગી, અને વડોદરા રોડન પર સર્વ સ્નેહોર્થો જોયાં.

લી. ખેન. A.

આનન્દાશ્રમ.

ભણેલો રસોઈઓ.

શેટનરામ નામના એક શપ્સે નિશ્ચય કર્યો કે આપણે આપણા ઈંગ્લિશ અભ્યાસ ઉપરાંત પાઠ્યાભ્યાસ અભ્યાસ કરવો. અને રસોઈમાં સ્ત્રીઓની ઉત્તમતાને દરાવી પાડવી. પોતે માંડ માંડ ઈંગ્લેશ સાતમા ધોરણ સુધી પહોંચ્યા હતા એટલે કે ક્લાસમાં લગભગ છેલ્લો નંબર રાખતા. અને પરીક્ષા વખતે સીક પડી જતા. અને પછી વગસગ લગાડી ક્લાસ

ઘડતા. ખાનગી નીચાળ રહી, એટલે હેડમાસ્તરને માત્ર શીની દરકાર હતી, જો કે લોટનરામને કલાસ ઘડાવતાં હેડમાસ્તરનું મન પણ દુખાતું. ટચમચુ રગશિયુ ગાલું અંગ્રેજી સાતમા ધોરણ સુધી પહોંચ્યું. અને એ ધોરણમાં કેમીસ્ટ્રી. (રસાયણશાસ્ત્ર) માં જરા રસ પડ્યો હાથકોળનનો દીવો ખાળી પાઈપ વગાડવા વાળો પ્રયોગ મોટા બાઈને બદલુ ગમ્યો. ને પોતાને ઘેર બધાં સમાં સબંધીને બોલાવી એ પ્રયોગ કરવા માડ્યો. પણ કંઈક ખામીને લીધે કાચની નળીમાંથી એવો બડકો થયો કે પદરેક જાણ ધાયેલ થયાં, ને દરેક જણના શરીરમાં કાચ પેસી ગયા તે જાણે મહીને ખાટલેથી ઉડ્યા સ્વાસ્થી પ્રયોગને નામે લોટનરામબાઈ શહે ખાઈ ગયા. છતાં એમનું મગજ દુનરીને દુનરી રહ્યું. પરીક્ષા વખતે ખેસવાને માસ્તરે કારમ ન આપ્યું, તે માસ્તર જોડે યુદ્ધ કરી લોટનરામ નીચાળમાંથી નીકળ્યા. લાગણ ૩. ૧૭ બરી ખાનગી કારમ બર્ધુ. પરીક્ષામાં બેસી આવ્યા ગુરુદ્વારાની છટા, ને પરીક્ષકો અને સુપરવાઈઝરો શી રીતે દૂર છે, વિગેરે જોઈ પરીક્ષામાંથી ઘેર આવતા. લખ્યું હોય તેને શીકર ને ! બધા જાણતા કે લોટનરામ પાસ થશે. પરીણામ જાણ્યો તો લોટનરામ ન પાસ પડ્યા ! “અડધા માર્ક માટે અંગ્રેજીમાં નપાસ પડ્યા,” તે પોતાના મિત્રના આગળ શેષ મારવા માંડ્યા મિત્ર બિચારો રુદ્ધમ્બુ હતો તેણે ધીરજ આપી સાન્ત્વન કર્યા. આ પ્રમાણે એકેકવાર નપાસ પડ્યા એટલે બહુવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. જાતે આગમુ હોવાથી કામપગ જરા પણ લક્ષ નહતું. નોકરી દોઈ દિશામાં મળવાની નક્કી નહતી છેવટે એમ દરાવ ઉપર આવ્યા કે રસોઈનો ધધો કરવો “બહે બીન લોહી રસોઈને વખેડે, આપણે તો એને વખાણીએ છીએ કોઈક સારા શ્રીમાનને ઘેર મહીશું. એમના છોકરાને બહાવીશું ને રસોઈ કરીશું. આજકાલ બલબલા ખી એ. પાસ થયેલાને બાર કે પંદર રૂપીઆ મળતાં મુસ્કેલ પડે છે તો આપણે તો બોજન ખરચ જતાં પાચ દશ કુટી પાડીશું” આમ નિશ્ચય કરી પોતે રસોઈના ધધાધારી તરીકે બહાર પડ્યા, અને મુખર્ષના દોઈક શ્રીમાન ગૃહસ્થને ત્યા રહ્યા —

“ કેમ લોટનરામજી, રસોઈ તો સારી બનાવો છો ! અમારે જરા રસોઈ તમતમાઈ જોઈએ છે. શેફાણી જરા “કનઝડીવ” (દામ રોગવાળા) છે એથી એમને હાથે ખરચાં મશાલો બરાબર પડતો નથી. ને તમે તો પ્રવીણ છો, એટલે વાધો નહીં આવે.” શ્રીમાન લોકોને રસોઈવાળી પણ ખુશામત કરવી પડે છે કારણ સ્ત્રીઓ તો એમના હાથમાં આડે ઉગી આવે નહીં બધો રસોઈનો તત્ત્વ રસોઈઆ અને કાદારીના હાથમાં-રસોઈઆ જેવી રસોઈ બનાવે તેવી ખાવી પડે. શ્રીમાન લોકોને ઘેર જો રસોઈઆન હોય તો એમની લક્ષ્મીને લાજન લાજે. બહેને રસોઈઆ ગમે તેટલો પગાર લે ને ગમે તેટલું ધી તેલ બગાડે, ને ધૂળ જેવી રસોઈ કરે પણ રસોઈવા વગર અમે ? આવા સંજોગ હોવાથી લોટનરામ રસોઈ કરવા રજા પહેલે દહાડે ગોળનો કસાર બનાવવાની વરંધી મળી-“ મહારાજ ! ” નોકર બોલ્યો, “ શેફાણે કુકમ દીધેલો કે કંદાર કરી નાખ્યો—” “અલ્યા ચમા, કંસાર ગોળનો કે ખાંડનો ?” “ એ ગારનો આપજી. ” રામાએ જવાબ દીધો. મહારાજ તો કસાર એવો મળે તો કર્યો કે જાણે અજાણી પુટીસ બધાએ બાણમાં એમનો કસાર રહેવા દીધો ને બાત માગ્યો મહારાજ રુદ્ધમ્બા તો ખરા કે કાચું કપાણું, ને શુષ્ક. “ કેમ સાહેબ ! કસાર નાઈસ નથી

થયો ? ” શેઠ તો રસોઇયા રહાયુ નેહ રહ્યા ને બોલ્યા “ ઈંગ્લીશ બણ્યા લાગે છે ને શું ”
 લોટનરામ હસ્યા—“ જુદા મેટ્રીક્સુલેશન સુધી.” “ શું કહો છો ! ” જમતે જમતે છીંકણીના
 તડકો મારતાં શેઠાણી બોલ્યાં. “ સારે તો અમારા ધનભાગેગ, બાઈ મેટ્રીક્સુલેશન સુધી બણેલા
 તમે મળ્યા માગ કીકા કીકીને તમે બણાવશો કે ? ” મેલું ધાત્રી જેવું પગીયું પહેરેલા અને
 કપાળમાથી ટપક ટપક પરસેવાનાં બિન્દુ ખેરવતા દાથમાદાળની ડાઈ લાઇને લોટનરામ બહાર
 આવ્યા, ને ખુદીધી હા પાડી તે દહાડે તો પુરો થયો. બીજે દહાડે તો ઘણ ભાત રોટલી ને
 શાક બનાવવા હુકમ થયો. ઘણમાં પુષ્કળ મરચાં નાખ્યા ભાત ઘેરા જેવો દીવો રાખ્યો.
 શાક ફૂંધી બટાટાલું ઉસું રાખ્યું. ને રોટલી તાણી છુટે નહીં ને વ્હાડી વહુટે નહીં એવી
 ચવ્વડ બનાવી. કહો બાઈ, હવે ખાવું શું ? શેઠ તો રોટલીના કકડા કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ
 કટકા થાય શેના ? આખી રોટલી લઈને ઘણા બોળા ખાધી. રોટલીમાં કરગર આવવાથી
 કચડ કચડ થવા માડ્યું. હગાર આખ રાત્રી કરી બોલ્યા “ સાબળ્યું ! આ લોટ મેણુ દળે
 છે ? ” શેઠાણી બોલ્યા—“ એ તો આપણા રામાની મા.” “ એને જરા વરદી આપતે કે કરગર
 બહુ પડે છે. મહારાજ, જરા ટણેક ઝેળવી હત તો આવી ચવ્વડ રોટલી ન થાત, એમણે
 લોટનરામ બણી નજર કરી. લોટનરામ બોલ્યા “ તો સગા આ ઘડેની જાત જુદી છે—એની
 અદર નેહએ એટલી ‘દરાવં’ (પહોનો સત્વ) નથી.” શેઠાણી તો સડગ ચર્ચ ગયા કે લોટનરામ
 શું બોલે છે. ને જોરથી પહેલીવાર ઘાગેનો સજડકો માર્યો. માર્યા ભેગા ઉર્બાં યઇ ગયા. કારણ
 મગચાથી એમનું મ્હોં બાંધ્યું હતું. “ હત તાર કાળુ થાય રામા ! ” નોકર બણી નજર કરી
 બોલી. “ આટલા બધા મરચાં તે ઘણા હોય ? ” “ તે હું શું કરૂં બા સાબ,” રામે ગભ
 રાતો બોલ્યો. “ મહારાજે મીં આપ્યા તેનાથી જમણા મરચાં ઝેલ્યા.” મહારાજ શાન્તિથી
 બોલ્યા ! “ શેઠાણી સાહેબ ! મગચા એજ રસોઇનો સ્વાદ છે મરચામાથી જ જરા ચરદી ઉડે
 છે. સાચું પુછો તો આ અસાર સસાગમા મરચાં વગર છેજ શું બીજું ? ” શેઠ હસી પડ્યા.
 “ ખરી વાત છે બટજી, તમાસ નત્વરાનથી અમને આનંદ થાય છે કાલથી રસોઈ જરા ધ્યા
 નથી કર્નને.” રસોઇઓ બોલ્યો. ‘ શે કયું મર ’ આપ જેવા કદરઘન સરદાર મળ્યા છે, તો
 માન ગુણની યુજ કરો છો હું કાંઈ સાધારણ રસોઇઆ જેવો નથી હું તો આપ જેવા
 ખાનદાનને ઘેરજ નોકરી કરૂં છું કે ન્યા માગ ગુણની યુજ થાય.” ત્રીજે દિવસે પુરી કરવાનો
 હુકમ થયો પુરીની પણ એ જશા. કદાચ આ પુષ્કળ ધી મુક્યું ને પુરીઓ તગવા મુકી, પણ
 કુલે કે ફાટે ! જમવા વખત બધા બેઠા ને પુરી કોઈને પસંદ ન પડી. રસોઇઆએ વાત ચલાવી.

“ સાહેબ, મને સાયન્સનો શોખ છે. મી ગવર્નરની લેગેરેટરી જેવા જવાનો વિચાર
 છે.” શેઠાણી ગભરાયા કે આને રસોઇ તો આવડવી નથી ને વાતો લાખ લાખ રૂપીઆની કરે
 છે શેઠ બોલ્યા “ એ ખૂંડ પણ મને મી. ગવર્નર જોડે જોળખાણુ નથી અને મારાથી શી
 રીતે બતાવાય ! ” “ એમ કે, સાહેબ, નેહર માર્કિન્ડ, હું જાતે જ મળીશ એઓ સાહેબને
 પણ આપણા દેશમા સાયન્સ શીખવાની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ રસોઇ કરે છે ખરી પણ
 રસોઇ કીયા ગ્રીન્સીપલને આધારે થાય છે, તે સ્કમજી શકતી નથી. મારો વિચાર ને આપની
 ઇચ્છા હોય તો સ્ત્રીસમાજ એકઠી કરી, રસોઇ વિશે ભાષણ આપવાનો છે.”

શેઠાણી મનમા બબ્બડાં “ ભાઇને રોટલી તો આવડતી છે નહીં, ઘણમાં મશાલાનું

ઠેકાણું નથી, ને રસોઇ ઉપર બાપણુ આપવાનો છો. બાપણુ તૈયાર કરશે, તે પહેલાં એને રૂખસત આપીશું. મેર્ય ! આનાચી દાય બાળ્યા સારા.” શેઠ મુંઝે મ્હોંએ ઘણ ભાત ખાધે જતા હતા, ને કઠીના સળગકા ધણે લાંબે મુઠ્ઠી સંભળાતા. લોટનરામ બોલ્યા:—“કેમ સાહેબ, આપ તો સ્ત્રીકેળવણીના હિમાયતી છો. અને એવાં બાપણીની જરૂર છે એ આપને થોડા નથી જણાતું ? ડોન્ટ યુ થિંક ઇટ પ્રોપર, સર ?” શેઠની મુંઝતોવાળા ઘણ ભાત ખાતાં કચરાઇ જવાથી, જરા તે બામ પાળાતા હતા તે બોલ્યા:—“ ઓ યસ, પણ મારો વિચાર એમ છે કે કોઇ સ્ત્રી લાપણુ આપે તો સારું. રસોઇ એ સ્ત્રીના વિષય છે ને એમાં આપણે ન રહ્ય-છીએ.” લોટનરામ બોલ્યા, “નો સર, મે મારો પ્રેડિસન (ધંધો) રસોઇનો લીધો છે ને આ-જઠાલની સ્ત્રીઓને હું રસોઇ ઉપર લેકચરો આપી તેઓની રસોઇ સુધરાવીશ.” શેઠની મોટી છોકરી કીકીણું પાડી આવ્યું. તે બોલી “ મહારાજ પ્રથમ તમારી રસોઇ સુધારો, ને પછી બીજાને શીખાવશુ આપો. ” શેઠાણીએ પોતાની બાટકબોલી છોકરીને વારી, ને રસોઇઆને વાત આગળ ચલાવવા કહ્યું. લોટનરામ જરા ખશીવાર્જા તો પડી ગયા હતા. પણ ઉત્તેજિત થવાથી બોલ્યા. “ આજ કાલ સ્ત્રીકેળવણી સ્ત્રીકેળવણી મોગરદમ થઇ રહ્યું છે. પણ છોકરીઓ કે બાઇડીઓ રસોઇ બનાવી જાણતી નથી. સ્ત્રીઓનું જેટલું લક્ષ ધરેણાં ગાંઠા અને લુગડાં ઘેસાઇમાં છે તેટલું રસોઇમાં નથી. તેમની રસોઇ નમ્રલી થાય છે, નથી મસાલાનું ઠેકાણું, કોષક ફેરી કોષક મીઠા ખારી થાય તો પ્રાઇક ફેરી ખાટી થાય, આ બધાના નિવેડાને માટે બધા શિક્ષણુ જેઠે રસોઇના શિક્ષણની જરૂર છે, અને એવું શિક્ષણુ આપવા હું જો સચારીઓની મદદ કરો તો થાળા રચાવીશ. ” શેઠજી મ્હોં ધોતે ધોતે બોલ્યા “માબાઇ, સાબાઇ, લોટનરામજી, આજથી પાકશાસ્ત્રને ધણો લાભ થશે આપણે તો આપના જેવી સ્વદિક્ષ રસોઇ હમણાંની ખાધી જ નથી. ” આ પ્રમાણે વાત થયા બાદ લોટનરામ પદરેક દિવસ રોકેને લાં રચા. લાં રસોઈ તદન નિર્ભોલ્ય જેવી બનાવતા. અને ધી તેલનો ધાણુ કહાડતા. તે દરમિયાન સ્ત્રીઓની સમતિ લઇ પાકશાસ્ત્રના બાપણુનો વિષય પોતે લીધો, ને શેઠાણીએ પ્રસુખ થવાની હા પાડી. જે દિવસ બાપણુ થવાનું હતું તે દિવસે મહારાજ જરા વ્હેલા ઉઠયા. તેવો જ રામો આવ્યો ને બોલ્યો—“મહારાજ ! શેઠ ને શેઠાણી તો કુમસ ગયા ને કહ્યું મોં કે મહારાજને કહેજે કે બીજે કોઈક નોકરી ખોરી લેજો. અમે તો બીજે વગર ભણેલો રસોઇઓ રાખી લીધો સર્.” મહારાજ તો અખવાણુ થઈ ગયા. ગમાએ મહારાજને પગાર ગણી આપ્યો. બાપણુ બાપણુને ઠેકાણે રહ્યું. પોતે જતા હતા લાં રામાએ કહ્યું કે “ શેઠે કીધેલું સેકે રસોઇ વના બીજે ધંધો કરશે તો સુખી થશે. રસોઈ શીખવાને માટીકુસન થવાની જરૂર નથી. એતો જેનાં કામ ને કરે. ” લોટનરામ માયું ખંજવાળતા રસ્તે પડયા.

મુમિત્ર-બન્ધુસમાજ.

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ભાષણ ૩ જી.

(પાને ૧૫૨ થી આગળ ચાલુ.)

દીવાળીના શુભ અવસરપર રા. પોચાલાલ પોતાના સર્વ મિત્રાને સાં બજારમાંથી બહારોબહાર મીઠાઈના ખૂમચા મોકલી દે છે, પણ તે દહાડે જ તહેમના મિત્ર રા. જીભા-ઈનાં પત્ની અ. સૌ. દરીલક્ષ્મી તહેમને ઘેર આવે છે, તે વાતમાં બૂલે બૂલે તે વાત પણ કરી જાય છે; તેથી જૂઠ્ઠે થયેલા અ. સૌ. જીહાકુંવરના નીકળેલા ઉદગારો.

‘ ખરેખર તહેમે તો મોટા લક્ષ્યાધીપતિ જ હોવા જોઈએ, વાહ! વાહ! રાી બહારો—
‘ બહાર મગા કીધી? કેવા જગના પોટલા બાધી લીધા? મીઠાઈના ખૂમચા જ મોકલે પત્નિ
‘ હશે? દીવાળીના દહાડા એટલે દાડનો ધુમાડો પણ ઠનવ્યો હશેજને? આ કંઈ પૈસા
‘ ખર્ચ થયા છે? મીઠાઈવાળો વર્ષા ગયો હશે કેમ? મહારામાં પૈસા ખૂબ ખર્ચ થતા હતા,
‘ તે દહાડે લુગડાં માચ્યાં તો ના, ધરેલુંનીએ ના, ને છોકરાંઓનાં લુગડાંઓનીએ ના જ
‘ કહી, ને આજે કેમ પાચ પચાસને માથે છીણી મૂકાય?

‘ પૈસા ખર્ચતાં વિચાર કરો છો? આ જૂઓને તમારી મેડીનો દાઢો? તહેના દોદલા
‘ થઇ ગયેલા પાટીઆપર પગ મૂકતાં બધા ધૂજી ઉઠે છે, પણ તહેની તહેમને શીકર? પગ
‘ ભાગશે તો અમારા, તહેમાં તમારે શું? ઘરમાં હજાર મીઠું લાવ્યા છો તે ખદખદાવીને
‘ ચોપડવાને માટે જ છે ને કેમ?

‘ આમ બધે નજર કર્યો તો જોયો બધે તમારા ઘરની દસા. બારીઓના કંઠરા તો
‘ જુઓ કેવા હાલી ગયા છે? મહેજમાં નીચે જવાવ એમ છે. પણ તમારે તહેની છી શી-
‘ કર? તમારે તો મેકમાં વાહ વાહ કહેવડાવવી કે ઘર દીકે કરાવી છોકરાને બચાવવાં!
‘ દીવાળીમાં પર ઘેલાવ્યું? ક્યાંથી ઘેળાવાય? જુઓ આ ડાઘા, જુઓ આ ઘરના વેશ.

‘ શું હસો છો? તહેમે નથી હસ્યા? તમારે મન બધી મસ્કરી છે. આ કીકીની
‘ આખો આવી છે તહેની દવા કરવી છે, પણ બ્યારે તહેમે આમ પૈસા ખર્ચો, લ્યારે તે બા-
‘ પડીની આંખોની દવા ક્યાંથી કરવાના? છો જગડતી તહેની આંખો, તહેમાં તમારે શું?
‘ મનહરને ઉઠસનો કંઈ પાર છે? તહેને જરાકે હવાઈર કરાવવા લઇ જવાનું વદ કહેતા
‘ હતા, પણ હવે વ્યું? પૈસા ક્યાંથી હસે? આમ મીઠાઈઓના ખૂમચા મોકલીએ કે દવા ક-
‘ રીએ મે હવાઈર કરાવવા છોકરાને બદલ લઇ જઈએ? ઉઠસ વધશે ને. કાચનું પાસું થશે
‘ તો તમદાર તહેના તમારે શું? પૈસા કંઈ વેસાયેલા છે ને જડે? કે બડે ઉગેલા છે
‘ ને તેહી લઈએ? આ ચાલ્યા બહાર-ન પુછ્યું ન ગાછ્યું ને કાચળીનું મોહું છોડી મેલ્યું.
‘ પણ હું બુદ્ધી યેના પૂછો! અમને શો અધીકાર? અમે તો પેટીઆ તોકર! હવે ઘરમાં
‘ દીવાળી કરવા પૈસા ક્યાંથી આવશે?